DE OUDE TIJD

DOOR

J. TER GOUW

MET MEDEWERKING VAN

VADERLANDSCHE GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGEN

1871

HAARLEM — A. C. KRUSEMAN

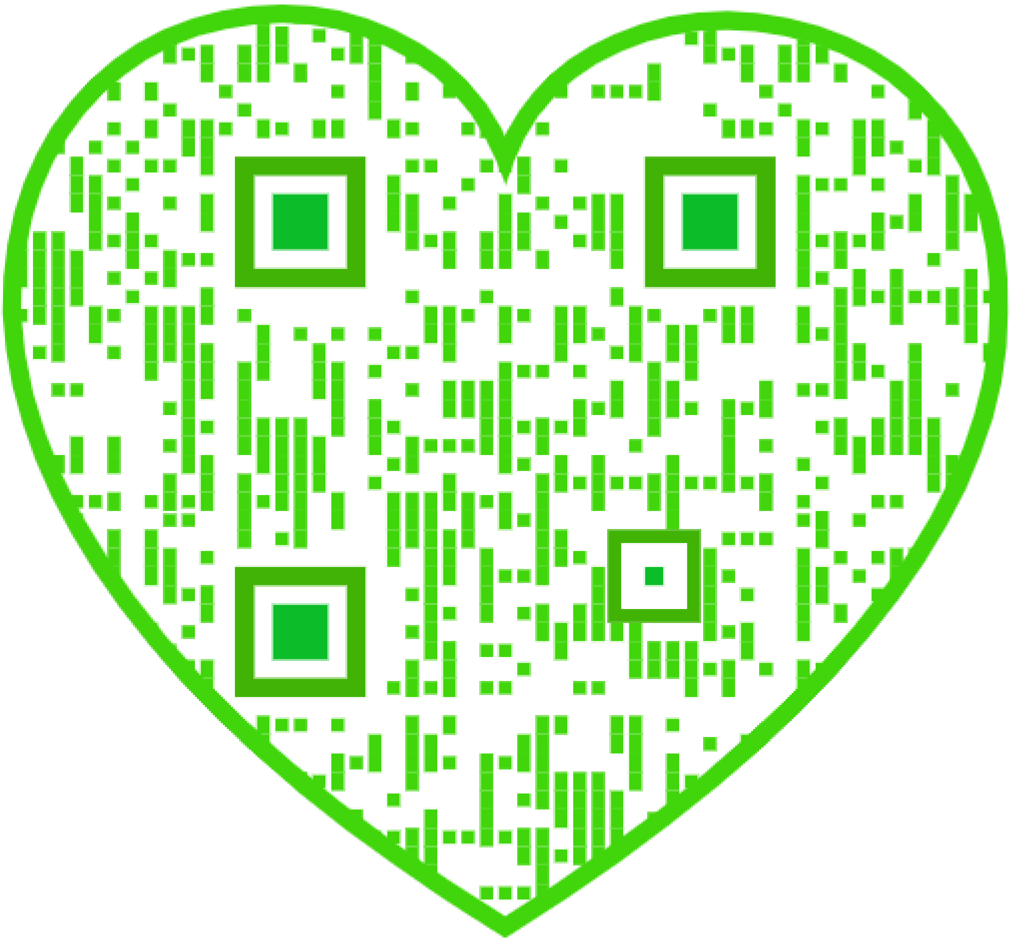

Gedrukt bij Gebr. van Asperen van der Velde, te Haarlem

VOORREDE.

Toen Scriverius zijn *Out-Bataviën* gereed had, en een "Voor-reden aen den Vaderlandts-lievenden Leser" schreef, begon hij die met een opmerking betreffende de eenvoudigheid van den titel, dien hij zijn boek gaf, en verzocht dien Lezer zich daar niet aan te stooten, vermits 't bij 't lezen wel meê vallen zou, en hij de man niet was, die er van hield, "van vooren klinckklaer Gout te beloven, sonder borge te stellen."

Mogelijk zal de titel van dit boek, DE OUDE TIJD, in de oogen van sommigen onzer tijdgenooten — die door uitgezochte titels, of, als Scriverius die noemde, "schoone doeken den boeken voor 't hoofd gebonden," niet minder verwend zijn dan hun voorouders vóór twee eeuwen, — ook wel wat eenvoudig schijnen. Is dit zoo, dan mogen dezen van Scriverius leeren, dat men op geen titel zien moet, maar op hetgeen daarachter schuilt.

Gij wist reeds, hooggeachte Lezer! — want de Uitgever heeft het U in 't begin van dit jaar door een Prospectus bekend gemaakt, — dat DE OUDE TIJD, ofschoon zijn oorspronklijk karakter behoudende, eene herschepping zou ondergaan. Thans ontvangt gij hem in zijne nieuwe gestalte, en niets is natuurlijker dan dat hij van harte wenscht velen te zullen behagen.

Al heet hij DE OUDE TIJD, hij behoeft daarom toch geen oude pruik noch stijf harnas te dragen; — wie dat meent, kent hem niet; de oude tijd was veel vrolijker van aard dan de onze is.

Al heet hij DE OUDE TIJD, gij moet daarom niet denken, dat hij er uitziet als een geraamte bij een ingestorte graftombe, of als een bleek spook met onleesbare perkamenten in de dorre hand; neen! hij leeft, en ziet er frisscher en krachtiger uit dan 't jonger geslacht over 't algemeen. — Als wij den ouden tijd beschouwen, dan turen wij niet door een hedendaagschen bril op de schimmen onzer verbeelding;

en evenmin kruipen wij in een oude boekekist, noch dwalen in een pakhuis, dat men "Oudheidkundig museum" noemt; — maar wij verplaatsen ons te midden der geslachten, die vóór ons waren, en zien hen levend en werkend, ja wel wat woelig en wild soms, maar juist gelijk zij waren.

Al heet dit boek DE OUDE TIJD, — 't is daarom toch geen stof der graven noch der archieven, dat U uit deze bladen tegenwaait. 't Is een *nieuw* boek over *oude* dingen, dat voor ieder wat heeft; uitgezonderd slechts voor twee soorten van lezers, namelijk: 1° de liefhebbers van oude-keurenlektuur en 2° de bewonderaars van dorre verhandelingen en zwevende bespiegelingen. Voor dezen is hier niets: maar wat de eersten betreft, geloof ik niet, dat er zoodanigen in ons Land gevonden worden, ofschoon enkelen 't wel meenen en beweren. En ten aanzien der tweeden heeft men mij verzekerd, dat er voor hen niet gezorgd behoefde te worden, omdat zij DE OUDE TIJD toch niet lezen, daar de nieuwe tijd hun leesstof genoeg verschaft.

Aan velen, in wier belangstelling DE OUDE TIJD zich verblijden mogt, en wier welwillende hulp mij bij den arbeid te stade kwam, voldoe ik hier tevens den tol der erkentelijkheid. Allen, die, hetzij door hunne bijdragen, hetzij door mededeelingen of inlichtingen, het hunne tot dit werk hebben toegebragt, en wier namen ik in deze Voorrede niet behoef op te tellen, daar zij in 't boek zelf genoemd zijn, betuig ik den dank, waarop zij ruimschoots aanspraak hebben.

Amsterdam,
1 December 1871.

J. TER GOUW.

INHOUD.

GESCHIEDENIS.

Bladz.

Oranje 1, 33, 65, 97

Het Herkingsche windvaantje, door J. E. TER GOUW 120

Historische anekdoten:

I. De Arnhemsche zwaardveger 29
II. Een snedige trompetter 31
III. Maurits en Albertus 61
IV. 't Anagram van Spinola 63
V. Een schoonmaakfeest 123
VI. De papegaai van de Zilvervloot 125
VII. Op Sinte-Geertens toren 254
VIII. Een dikke generaal 255
IX. Goedkoop vleesch en duur bier 255
X. De Berger steur 256
XI. Berndje van Galen 287
XII. Hoe een dronkeman de stad kan redden 318

MERKWAARDIGHEDEN BETREKKELIJK PERSONEN.

Van Marijke-Mui, door JOHAN WINKLER 22

Schimpdicht op Romeyn de Hooghe, medegedeeld door Dr. C. EKAMA. 72

Christiaan Krabbekop 131

Rapesop 182

't Paard van Raap 203

Verbrande Berend, door A. AARSEN 306

Wat er soms van een boerejongen worden kan, door Dr. P. SCHELTEMA. 334

REGTSPLEGING.

Het geregt van desperatie, door Mr. J. H. DE STOPPELAAR. 121, 135, 219, 262, 328, 360

Baldadigheid gestraft, door J. E TER GOUW 201

De slimme advokaat 242

Twee scherpregtersrekeningen, medegedeeld door FRED. MULLER 283

KERK EN SCHOOL.

Hoe in de middeleeuwen de kerken hare kostbare cieraden verkregen. 316

Een sollicitatiebrief 331

MAATSCHAPPELIJK EN HUISELIJK LEVEN.

Bladz.
Gilden en Poorterijen 57, 85, 126, 185, 251
Een stadsgezigt 102
Een binnenhuis 348
Reiskosten in 't midden der 16e eeuw 24, 74
Prijzen van levensbehoeften in 't midden der 16e eeuw 163
't Nut van het couranten lezen 191
Liefhebberijen van den ouden tijd:

I. Een looper en een jaarboekschrijver 52
II. Anagrammen, door J. E. ter Gouw 184

ZEDEN EN GEBRUIKEN.

Van vrijen en trouwen:

I. Trouwbelofte 116
II. De boersche vrijer met zijn vrijster te paard 133
III. De vrijerij is vrij 179
IV. 't Uur van negenen 198
V. De bruid in staatsie en 't huwelijksbootje 239
VI. Het trouwen in de kerk en het vrolijke speelnootje 257
VII. Een ouderwetsche Beemsterbruiloft 299
VIII. De boerebruiloft op het Tooneel 336
IX. De bruiloftsverzen 363

Drie begrafenissen:

I. Hoe eene deftige oude vrijster wenschte begraven te worden in de eerste helft der 18e eeuw, medegedeeld door P. A. Leupe 93
II. Christiaan Krabbekop 131
III. 't Paard van Raap 203

Uit de omstreken van Ootmarsum, medegedeeld door B. ten Bokum:

I. Huwelijksplegtigheden 47
II. Gebruiken bij geboorte en sterven 78
III. Kersmis en Nieuwejaar 230

Verhemdekleeden of verwaden 79
Boerebegrafenis in de omstreken van Keppel, medegedeeld door Mr. L. A. J. W. Baron Sloet van den Beele 79
Boerebegrafenis in Holland 80
Palm wijden 70
Het teekenkollegie in de trekschuit 216
Kwaadspreken 244
Een makelaar in de christelijke zeevaart 246
Een afslager van de vischmarkt 312
Iets voor dames 96

SPELEN EN VERMAKEN.

Spelende jongens 7, 37, 289, 370
Kermis 149, 207, 232, 268
De Foekepot of Rommelpot, door A. Aarsen 88

Bladz.
De Rommelpot 90
Herinneringen, door Mr. J. VAN LENNEP 101
Gezelschapsvermaken :
I. Het Slabbejansspel, door J. VAN DER BAAN 19
II. Plackaet tot beneficie der huuwbaere maeghden, medegedeeld door LOUIS SPLITGERBER 80
III. Het vaderlandsch werpspel 112
IV. Een rekwest en een patent 157
V. Het Slabbejans- of Slabberjansspel, door H. M. KESTELOO 178
VI. Het Neuzengild 225
VII. Het Slabberjansspel, door Is. DE WAAL 342
Sinterklaas. 324
IJssleden. 352

KLEEDING.

Oude kleedij :
I. In de tiende eeuw 303
II. In de dertiende eeuw 321
III. In de vijftiende eeuw 368
Het Oorijzer, door JOHAN WINKLER. 139, 167
Het Oorijzer op Overflakkee, door J. E. TER GOUW 282
De Hoed, een proefje uit een achttiende-eeuwsche letterkundige voordragt 345
Broeksknoopen, door J. E. TER GOUW. 229

KUNST.

De Luitspeler van Frans Hals 180
De Prinsjesdag van Jan Steen. 209
De Sinterklaas van Jan Steen 324
Een Binnenhuis van Pieter de Hooghe 348
De Trekschuit van Simon Fokke. 218
De Ommegang der Leprozen van Klaas Visscher 208
De twaalf Apostelen in de kerk te Nisse, door J. VAN DER BAAN . 237
Beeldscrivers, door J. H. VAN DALE. 317

ANTIQUITEITEN.

De zilveren toren 14
Twee oude vaandels. 42
De Plechelmibanier te Ootmarsum 161
Twee avondmaalbekers te Koevorden 193, 295
Een zilveren cachet 129

SPREEKWOORDEN.

Bladz.
Verliefd op een lantarenpaal 55
Oude spreekwoorden:
I. 't Rijmt als een aanspreekceeltje 155
II. Met den Prins over de Maas 249
III. Dat zijn ze, die Wilhelmus blazen 249
IV. Met dat water voor den dokter 308
V. Met een krijtje aan den balk 309

LIEDEREN.

Wilhelmus van Nassouwen 108
Het Volkslied 189

VERSCHEIDENHEDEN.

Vereenigde tweelingen, door F. CALAND 95
Holland-Zeeland 111, 351
De eerste electriseermachine te Amsterdam 215
Meikersen 223
De drie papegaaijen, door J. E. TER GOUW 266
Drukfouten 376

BLADVULLINGEN.

Een luchtverschijnsel in 1609 32
Plakken en aanplakken 64
Eerbewijzen 107
Een doodmaal 138
De duvel en z'n moêr 154
Voldoende verontschuldiging 202
Zevenmaal zeven 206
Dwaasheid 214
Zalm 238
Hoe de schout zijn profijt zocht 241
De kerk voor een werkplaats gebruikt 267
Een weddingschap 294
Een zeventiende-eeuwsch vredebondslid 302
Kort begrip der oude en nieuwe filosofie 305
Middel tot schuldvergeving 327
IJdelheid 330
Holland in de 17e eeuw 344
Kort begrip der oude en nieuwe pedagogie 352
Grafschrift van een klokluider 367

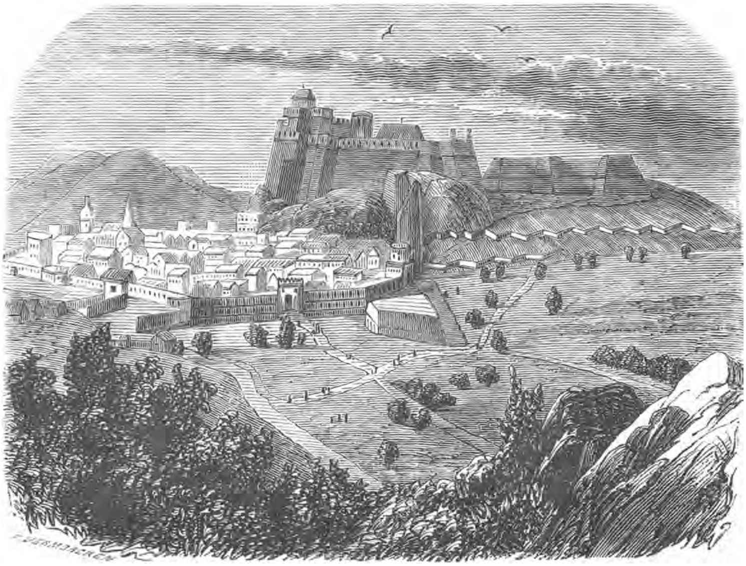

ORANJE.

I.

In een der zuidelijkste departementen van Frankrijk — dat der Vaucluse — op den linkeroever der Rhône, ligt eene schoone en bloeijende vlakte. Eene bevallige afwisseling van tuinen en akkers en bosschen boeit het oog; de vruchtbare kleibodem, geschenk der Rhône, is overdekt met tarwe en wijnstokken, met saffraanbloemen en moerbezieboomen. En, wat de schoonheid van dit Rhônedal nog verhoogt, — hier en daar wordt de vlakte afgewisseld door zacht glooijende heuvelen, en in 't verschiet wordt zij omzoomd door een krans van bergen, die aan den horizont een halven kring om haar sluiten, en waarboven de reusachtige spits van den majestueusen Ventoux hoog in de lucht uitsteekt.

Vóór ons, waar 't riviertje de Meyne zich tusschen bloeijende oevers kronkelt, ligt, aan den voet van een heuvel, door bouwvallen gekroond, een kleine stad, — althans in Frankrijk kan men een stad van ruim 10,000 zielen niet onder de aanzienlijke tellen; — eene stad, die voor den reiziger, wanneer hij geen archeoloog is, die Romeinsche oudheden naspoort, geen andere merkwaardigheden heeft, dan een standbeeld op de markt, vóór 25 jaren door den Koning der Nederlanden opgerigt.

Het is bovendien slechts een eenvoudige landstad, wier enge, kromme straten nog de middeleeuwen herinneren, en wier inwoners zich om weinig anders schijnen te bekommeren, als om hunne zijdespinnerijen en korenakkers, hunnen wijn en hunne saffraan. [1]

En toch heeft deze kleine stad voor Nederlanders eene bijzondere aantrekkelijkheid, omdat zij een naam draagt, die in Nederland sedert eeuwen geliefd is; — een naam, die in Nederland steeds met geestdrift en verheffing wordt uitgesproken; — een naam, die drie eeuwen onzer historie vertegenwoordigt, en de leuze is van Neêrlands vrijheid en glorie en zelfstandigheid.

Het is de stad Oranje, die voor ons ligt.

De bouwvallen op den heuvel zijn die van 't oude slot zijner Prinsen, dat door onzen grooten Maurits herbouwd en versterkt werd tot een onwinbare citadel, — bolwerk van het protestantisme tegenover het pauselijk Avignon, — later omvergeworpen door Lodewijk XIV.

En het standbeeld op de markt is dat van Raimbaud II, Graaf van Oranje, den kruisridder, die in 1099 Jeruzalem hielp veroveren, — terwijl gij op het voetstuk den naam van Willem II, Koning der Nederlanden, prijken ziet naast dien van der Franschen Koning Lodewijk Filips.

Beklimmen wij dien ouden slotheuvel, — minder om ons te verlustigen in de bevalligheid van 't landschap, als wel om 't oog te rigten op het stadje, dat daar in landelijke stilte en eenvoudigheid beneden ons ligt.

Eens was dat kleine Oranje groot. 't Was onder de heerschappij der Romeinen de hoofdstad des lands, en in de eeuw van Augustus met pracht en luister vercierd.

Thans is Oranje een gevallen vorstin, die van hare vroegere grootheid slechts bouwvallen heeft en herinneringen.

Maar hoe nietig 't zij in zijn hedendaagsche onbeduidendheid, en hoe achteloos 't daar ligt uitgestrekt aan den voet van zijn heuvel, — de getuigen der oudheid staan daar nog, en spreken luide van een schitterend verleden.

Nog verheft zich Oranjes prachtige Zegeboog, — thans op 400 schreden afstands van de stad, — en verkondigt nog, gelijk vóór 18 eeuwen, den reiziger op waardige wijze, dat hij hier de aloude PROVINCIA ROMANA binnentreedt.

---

[1] Thans hebben zij zeker ook wel andere bekommeringen; doch in de dagen, toen dit stuk geschreven is, dacht men er aan geen oorlog.

Eenzaam en afgezonderd staat thans die zegeboog daar, — maar in ontzagwekkende majesteit, als een reus uit den voortijd. Al heeft hij sints lang de triomfkar verloren, die eens de façade kroonde; — al zijn de standbeelden verdwenen, en de opschriften boven de groote arkade uitgewischt; — ja, al is zelfs de bronzen faam, die den overwinnaar den palm toereikte, gevloden, toen er geen Romeinsche overwinnaars meer waren, — nog is hij schoon en indrukwekkend, en zelfs de Parijzenaar erkent, dat zijn triomfboog van het Carrousel wel naar dien van Oranje gevolgd schijnt, maar bij dezen even verre achterstaat, als alle moderne praal bij de heroïeke grootheid der Ouden.

Nog staat daar de trotsche bouwval van den Romeinschen Schouwburg, geleund tegen de helling van den heuvel. De plek, waar vóór 18 eeuwen de verzen van Sofokles weêrklonken, is nu zwijgend als het graf. Maar nog in zijn staat van verval, dwingt dat reuzenwerk, welks bouwval zich nog meer dan 100 voeten hoog verheft, bewondering en eerbied af voor de kunst en de kracht van den ouden tijd.

Nergens kan men te Oranje een voetstap doen, of men vindt er Romeinsche oudheden. Hier wijst men u de overblijfselen van den Circus, thans van achter 't moderne metselwerk, waar ze tusschen verloren waren, weêr te voorschijn gebragt; — een circus, wiens omtrek eens de helft van het tegenwoordige Oranje besloeg. Dáár toont men nog de plek aan, waar eens het Amphitheater zijnen elliptischen ringmuur met 24 poorten over eene oppervlakte van 50 ellen diameter uitbreidde, doch waar 't oog thans niets ontwaart dan 't groene weiland.

En wij spreken niet van den ouden Romeinschen heirweg, noch van kanalen en waterleidingen, — noch van mozaïeken, die hier in menigte gevonden, maar meer vernield dan bewaard zijn, — noch van beelden en gebroken kolommen, van lampen en urnen, van steenen met opschriften, noch van penningen en munten; — maar van den ouden Romeinschen muur staan nog stukken overeind, als de sprekende getuigen van den grooten omvang, die 't oude Oranje eenmaal had. En wie, in verbeelding zich hier verplaatst in 't Romeinsche tijdperk, verbaast zich, zulk een vereeniging van kolossale monumenten in ééne stad te vinden, — in eene koloniestad, gesticht te midden eener menigte andere, die op verre na zulke prachtige overblijfselen niet bezitten. Was dan, vraagt men, in de oudheid eene enkele stad door eigen krachten in staat zooveel groots tot stand te brengen? Drie groote monumenten van weelde, alleen aan spelen en volksvermaken gewijd! om niet eens te spreken van zooveel tempels, waarvan de plaats zelfs niet meer is aan te wijzen.

Waarschijnlijk kwamen deze werken tot stand op gemeene kosten der gantsche landstreek, waarvan Oranje hoofdstad en middelpunt was. Oranje was het Olympia der oude Cavaren, en binnen zijne muren stroomden de bevolkingen van heinde en veer bijeen, om deel te hebben aan de gewijde feesten en aan de spelen, die er meė gepaard gingen.

En zoo verklaart het zich ook, waarom in geen der overige steden van het land der Cavaren, noch te Avignon, noch te Cavaillon, noch te Valence, eenig spoor is van monumenten aan openbare spelen gewijd. En even waarschijnlijk is 't, dat het de nabuurschap van Marseille en 't verkeer met de Grieken is geweest, waar de oude bewoners van Oranje, even als die van Arles, hunnen smaak voor schouwspelen aan te danken hadden. [1]

In de middeleeuwen, en lang nog na de renaissance, had Oranje een gantsch ander aanzien. Verdwenen was de bevallige Romeinsche schepping, en de stad had, binnen enger ringmuur besloten, een half militair, half religieus karakter aangenomen, onder den invloed der twee magten, die 't toen beheerschten, — zijne Prinsen en zijne Bisschoppen.

Schouwburg en Circus, beiden half vernield toen de Barbaren de Romeinsche provincie overstroomden, waren van binnen met aarde en puin opgevuld, en het later geslacht had er zijne hutten en huizen op en tegen gebouwd. De Zegeboog was met een muur omringd en in een slot herschapen, waarin de prinsen uit het huis van Baux hun verblijf vestigden. En op den heuvel verrees aan de noordzij de hooge burg, en aan de zuidzij de kapel op het graf van St. Eutropius, den eersten bisschop van Oranje, waar 't volk, op zekere dagen van 't jaar, heen trok in bedevaart, en om kruiden te plukken op 't graf van den heilige, die 't heilzaamste middel waren tegen de koorts. Het prachtigste gebouw in de stad was toen de Kathedraal, die heugenis had van de 4e eeuw, doch meer dan ééne verwoesting bezuurde. Bovendien verrezen in en om de stad nog verscheidene kerken en kapellen en kloosters, deels in bizantijnschen, doch meest in gothischen stijl gebouwd, — terwijl, vooral tijdens de Avignonsche pausen, vele kardinalen binnen Oranje prachtige gothische huizen stichtten.

Maar ook die middeleeuwsche pracht is nu sints lang verdwenen, en zelfs Oranjes oude kathedraal heeft, behalve haren zuidelijken ingang, die

---

[1] GASPARIN, *Hist. d'Orange*, p. 88, 90.

nog uit de twaalfde eeuw dagteekent, voor den oudheidminnaar thans niet veel merkwaardigs meer. [1]

In de 17^{e} eeuw was Oranje Frankrijk een doorn in de zijde. Prins Maurits had het tot een der sterkste vestingen van Europa gemaakt. [2] Dit was toen de hoogmoed van Oranje, maar 't werd daarna de aanleiding tot zijn val. Oranje had, als weinig beduidende landstad, naauwelijks de aandacht behoeven te trekken, al was 't dan ook de hoofdstad van een staatje, welks Prinsen het hoofd ophieven tegenover de Koningen. Maar Oranje, als sterke vesting, als bolwerk van 't protestantisme te midden van katholieke gewesten, — Oranje, met zijn onwinbare citadel, geplant in 't hart van Frankrijk, moest wel het oog van Lodewijk XIV trekken.

En thans is Oranje een Fransch stadje aan den spoorweg van Lyon op Marseille, dat leeft van zijne nijverheid, en, behalve zijne Romeinsche oudheden en zijne geschiedenis, niets merkwaardigs meer heeft. Wat het in den aanvang dezer eeuw nog over had uit den tijd der gothiek en der renaissance, is nu ook reeds verdwenen. 't Ging te loor onder de hand, die thans alles vernieuwt. Want ook dáár, gelijk hier en elders, moet al het karakteristieke en pittoreske van vroegeren bouwtrant wijken voor die moderne architectuur, waarbij alle smaak en schoonheid zich oplossen in ééne algemeene physionomie van geesteloosheid.

Maar wilt ge nu den slotheuvel afdalen, en kennis maken met de inwoners? Dan zal 't u verbazen, hier in dit stil en arbeidzaam oord zoo veel zin voor historie en oudheid te ontdekken; — dan zal 't u treffen, dat die brave mannen van Oranje nog van gantscher harte dweepen met hunne vroegere zelfstandigheid, en gaarne spreken van hunne souvereine Prinsen, vooral die uit het huis van Nassau. En zij achten "Holland" gelukkig, dat nog immer bloeijend en vrij is onder dezelfde dynastie, die voor hen voor altijd is ondergegaan.

Den een zal 't een wellust zijn u te verhalen, hoe vaak hij nog, in een schoonen avondstond, de hoogte des heuvels bestijgt, en, terwijl de maan een tooverachtigen glans op den ouden zegeboog werpt, zijn geliefd Oranje nog eens herbouwt, gelijk 't was in zijn ouden luister, en den circus nog hoort weërgalmen van het handgeklap en 't gejuich van 16000 toeschouwers. Of hij ziet, met zijn geest steeds verder in 't verledene terugdringende, langs den ouden heirweg de 33^{e} cohorte van het

[1] Bastet, *Hist. d'Orange*, p. 290, 291. — [2] Zie de afb. op bl. 1.

2 legioen, onder aanvoering van den Quaestor Tiberius Nero [1], aanrukken, om zich als kolonie te Oranje te vestigen. En het landelijke Camaret herschept zich op eens weêr in 't krijgshaftige *Castra Marii*, — de legerplaats, waarin Marius de Teutonen en Ambronen afwachtte. Terwijl ter andere zijde, in de uitgebreide vlakte tusschen Oranje en de Rhône, nog eens het krijgsgeschrei der Galliërs weêrklinkt, die Hannibal den overtogt over den stroom betwisten, doch te bloedig kennis maken met de Karthaagsche krijgskunst.

Een ander tintelt nog van vaderlandsch gevoel, wanneer hij in 't romaneske dal van Gellone, waar de Herault in hare diepe bedding door woeste, maar schilderachtige rotskloven kronkelt, aan den eersten Willem van Oranje denkt, — den paladijn van Karlemanje, Guillaume au Cornet, den held der poëzij, der sage en der kronijken! — Of als hij, omdolende door de zalen van Versailles, dáár onder die ontelbare wapenschilden der kruisvaarders, ook dat van Raimbaud van Oranje met den glorieusen hoorn ontwaart, — denzelfden Raimbaud, wiens standbeeld thans de markt te Oranje verciert.

Een derde brengt welligt u zelven in verrukking door de geestdrift, waarmeê hij spreekt van Holland en de prinsen uit het Nassausche Huis, en nog dweept met hun oude devies: *Je maintiendrai!* — al zij 't dan ook, dat die prinsen zich dáár *niet* hebben gehandhaafd, en dus voor hem, reeds sints lang — sedert de ijzeren vuist van Louisquatorze zijn vaderstad aangreep — dat: *Je maintiendrai!* alle beteekenis verloren heeft. — Ja, mogelijk zelfs doet hij u glimlachen, als hij, in den gloed zijner fantazie, zich verplaatst waant in een van Hollands digte wouden, en daar, boven de poort van een jagtslot, weêr "la touchante devise: *Je maintiendrai!*" van zijne oude prinsen meent te ontwaren. [2]

Die goede Oranjeman! Hij weet ook niet, dat er in Holland meer gras en slooten dan wouden en jagthuizen te vinden zijn, en dat hij er wel kikkers en eenden, maar geen evers en herten ontmoeten zou. Doch 't zou wreed zijn, hem zijne onschuldige illusiën te ontnemen, die voor hem zooveel bekoorlijks hebben.

---

[1] De vader van Keizer Tiberius. — [2] BASTET, p. vj, vij.

SPELENDE JONGENS.

I.

Wáár speelden de jongens in vroeger tijd? — Op de straten en pleinen, op de kerkhoven, in de kerken, op de beurs en op de wallen; en men zag daar alle standen dooreengemengd. Dat de zonen van den Prins en den patriciër evenzeer op de straat speelden, als die van den winkelier en den ambachtsman, kunt gij in *de Volksvermaken* lezen [1]; en dat het al een oud-vaderlandsche gewoonte is, dat de jeugd geen onderscheid van standen kent, maar hoog- en laaggeborenen te zamen zich verlustigden in vrolijk jongensspel, ja reeds bij onze Germaansche voorouders de kinderen van heeren en slaven te zamen op dezelfde werf liepen spelen, en eerst latere jaren de scheiding maakten tusschen edel en onedel, kunt gij bij Tacitus lezen [2]. Wilt ge er het nut ook van betoogd zien, dan moet ge eens dat alleraardigste stuk van Halbertsma over "de frissche lucht" in den Overijselschen Almanak van 1844 lezen. Daar echter dit boekje juist geen pracht- en geen volksalmanak, geen Nuts- en geen Bijbelsche almanak, en dus ook niet "in veler handen" is, maar een "Almanak voor Oudheid en letteren", die door weinigen gelezen wordt, en bovendien reeds 27 jaren oud, en dus door de meeste lezers alweêr vergeten is, zoo willen wij er hier een paar regels uit aanhalen. "Het openbare leven der wordende maatschappij"... Eer wij verder gaan. Wat Halbertsma hier heel deftig "de wordende maatschappij" noemt, heet tegenwoordig, nog deftiger: "de natie der toekomst": maar lang vóór onzen en ook vóór Halbertsmaas tijd, zei men eenvoudig: "de kwâjongens". Dit woord had toen volstrekt geen kwade beteekenis; nog tegenwoordig meent immers eene Hollandsche moeder er ook niets kwaads, maar integendeel alles liefs meê, als ze, haar krullebol de wangen streelende, zegt: "'t is 'n guit van 'n jonge, 'n regt platje!" — "De kwâjongens" beteekende toen "de dartele jeugd", die graag guitestukjes uitvoert en schatert bij een pretje. Evenzoo had destijds zelfs het woord "straatjongens" geen gemeene beteekenis, maar duidde eenvoudig een levenstijdperk aan, namelijk dat, waarin de jongens "op straat" speelden, ongeveer van de vijf tot de vijftien jaren. Doch hooren wij nu Halbertsma. "Het openbare leven der wordende maatschappij begon op de straten en pleinen. Hier kwam de jeugd uit

[1] bl. 283, 284. — [2] *De Mor. Germ.* c. 20.

alle standen bij elkander, en de onderscheidene standen, aldus gemengd, vergaten bij hunne volgende scheiding nimmer, dat zij als gelijken en speelnooten eenmaal tegenover elkander hadden gestaan. Deze gelijkstelling bewaarde de Grooten voor dien dwazen hoogmoed, die alleen op grond van geboorteregten, en zonder de overmagt der talenten, over de minderen meent te kunnen regeren. Zij gaf hun bovendien eene handigheid om met het gemeen om te gaan, den regent zoo onmisbaar, maar die in de afzondering der standen niet geleerd wordt. En, wat van veel waarde in 't werkelijke leven is, — zij hadden geleerd een klap te geven en een klap te ontvangen. — Wee hem, die alleen geleerd heeft eenen klap te geven! — De kinderen der rijken deelden van hun meerdere beschaving iets mede aan die der geringer burgers; de grooten waren toen zoo hoog en fijn niet, de geringen zoo laag en grof niet als tegenwoordig. Later, toen de rijken den muur der afscheiding tusschen hun kroost en dat der minderen trokken, was het eerst dat zij te doen hadden, hunne kinderen van de straat te houden. Het gemeen, hierdoor aan zich zelven overgelaten en beroofd van den invloed, dien kinderen van goeden huize op minderen oefenden, verviel tot eene gemeenheid, die allen omgang met het deftiger deel der jeugd voor altijd onmogelijk maakte. De jeugd van de bloem der natie daarentegen ontwikkelde niet meer de krachten des lichaams door openbare kinderspelen in de vrije lucht, maar deed zekere bekrompenheid van karakter en vroegrijpen eigenwaan op. — En hoe toen de speelzieke knapen t' huis gehouden? — Om dit problema op te lossen hebben de speelgoedfabrikanten hun vernuft ten koste gelegd [1]."— Zoo verre Halbertsma. Hij sprak van "kinderen bezig te houden;" ach ja! zie maar, en meer willen wij er niet van zeggen, zie maar even, wat tegenwoordig in de couranten wordt geädverteerd: "*Iets nieuws om kinderen bezig te houden*," lezen wij daar juist in een Handelsblad, dat voor ons ligt [2]. Arme kinderen, die *bezig gehouden* moeten worden, — zittende, bij de kachel! — Ziedaar de ziekelijke tegenstelling van 't vrolijk kinderspel.

Zeker had Dr. Halbertsma opvoedings-ideën, die in onzen tijd uit de mode zijn; — maar 't is de vraag, in hoeverre zij zouden verdienen weêr in de mode gebragt te worden, om 't ziekelijke weêr gezond te maken.

O, dat spelen op straten en pleinen, die ontwikkeling der jeugd te midden van 't openbare leven, was zoo goed. Onze eeuw, die uitnemend

---

[1] *Overijs. Alm.* 1844, bl. 280, 281, 284, 285. — [2] *Handelsblad*, 22 Oct. 1869.

veel goeds bezit, maar toch ook hare gebreken heeft, en vooral een goede mate van dien eigenwaan aan den dag legt, waar Halbertsma op wees,— onze eeuw keert de oude spreuk, dat de natuur boven de leer gaat, gaarne om, en wil, dat de leer boven de natuur ga: — iets waar vele jongens, die nog door kamer- en kachellucht niet geheel versuft zijn, weleens tegen in oppositie komen, en wat hen dan voor "erg-ondeugende knapen" doet uitmaken, voor wie Papa geen beter correctie weet dan kamerarrest, terwijl "Mijnheer" hen ten goede poogt te leiden door middel van duizend regels en 50 pct. vermeerdering van huiswerk. Arme jongens!

De zeventiende-eeuwsche jeugd was er eigentlijk een weinig beter aan toe. Zij ontwikkelde zich, door in 't openbaar te spelen, frisscher en krachtiger. Zij genoot een goed deel van hare opvoeding op markt en straat te midden van 't werkelijke leven; en door die deelneming aan alle aangelegenheden ontwikkelde in 't opgroeijend geslacht een wakkerheid en burgerzin en vaderlandsliefde en politiek leven, waarvan onze tijd, die alles uit boeken en couranten leeren wil, het regte gevoel al niet meer heeft.

"Maar", zegt men, "van dat spelen op 's Heeren straten met andere jongens, zouden de onzen zoo wild en ondeugend worden, dat het niet uit te staan was; en daarom sluiten wij hen op, in huis en in school, opdat ze zoete jongens worden."

Heel mooi! maar is er dan ooit een groot man geweest, die in zijn jeugd een zoete jongen was? — Wij weten niet, of nog immer door een onzer Maatschappijën een prijsvraag uitgeschreven is als deze: "Is de neiging tot kattekwaad in een jongen, gepaard met veel vernuft in 't uitvinden, en veel moed en behendigheid in 't uitvoeren, als een deugd of een ondeugd te beschouwen?" Maar dit weten wij wel: — hoe meer men jongens wil bedwingen, hoe meer gebreken er zich in hen ontwikkelen, en hoe vrijer zij zich mogen bewegen, hoe minder kwaad ze doen. De kinderlijke natuur is, over 't algemeen genomen, zoo kwaad niet, maar de groote menschen bederven die door hun verkeerde behandeling.

"Maar," zegt een ander, "ik wil van geen zoete jongens spreken, maar u de bewijzen voorleggen, dat het spelen op straten en pleinen wel degelijk de jongens wild en ondeugend maakte. Hier zijn ze — een heele stapel oude keuren."

Heel goed! maar die oude keuren bewijzen juist, wat wij zeiden; en onze opmerkingen verklaren tevens, waarom die keuren tegen de ongeregeldheden der jeugd een aanhoudenden, steeds vruchteloozen strijd hebben gevoerd. Wij kennen die keuren, en willen dien heelen stapel hier niet aflezen,

maar nemen slechts een drietal, en wel uit die van Amsterdam, — de stad, waar de jongens in 't grootste getal waren en de meeste ongeregeldheden bedreven, en waar tevens, uit hoofde der digte bevolking en 't drukke gewoel, het meest over de spelende jongens geklaagd is.

In 1651 waren de bewoners van de Nieuwmarkt en Heerenmarkt komen klagen, dat de jongens met hun kastiespelen de ballen, en met hun keilen de steentjes door de glazen wierpen, en soms "de goede luyden beseerden." Natuurlijk maakten toen Mijne Heeren van den Gerechte terstond weêr een keur, gelijk al sedert twee eeuwen gedaan was, zonder dat het ooit geholpen had.

In 1662 vernamen de Heeren, dat er niet alleen "glasen uytgeworpen en goede luyden beseert" werden, maar zelfs "twee diverse persoonen (God betert) onlangs ieder een van haer oogen hadden verloren," en zij vreesden, dat er nog grooter, ja, "doodelijcke en irreparabele ongelucken" zouden kunnen gebeuren "door 't causeren van hollen der paarden"; — en daarom maakten zij weêr een keur, die precies zooveel hielp als de vorigen.

In 1677 kwamen de bewoners van de Torensteeg klagen over 't razend leven, dat de jongens alle dagen op de Torensluis maakten, en de Heeren maakten weêr een keur, en kwalificeerden Gerrit Sweeren, den dienaar van den Provoost, om al de jongens — "in den toren te stoppen?" — neen, de sluis af te jagen. Maar voor den braven Gerrit Sweeren was dit een Sisyphus-arbeid, want zoovelen hij er aan 't eene eind afjoeg, liepen er aan 't ander eind weêr op.

En Mijne Heeren van den Gerechte zagen dagelijks, dat "niettegenstaende d'expresse keuren tegen 't spelen," de jongens toch "op 's Heeren markten en straten speelden" als te voren. Natuurlijk; zij moesten 't wel aanzien, want geen stad kan bestaan zonder jongens en geen jongen zonder spelen. Maar de schuld van den overlast, dien "de goede luyden" leden, lag niet bij de jongens, maar bij de Heeren. Hadden deze, in plaats van die eindelooze keurenfabricatie, liever den jongens openbare speelplaatsen verschaft, waar zij zich vrij bewegen konden, zonder iemand in den weg te loopen, en zonder gevaar van glazen te breken of paarden aan 't hollen te maken, — de Heeren zouden veel verstandiger en de jongens minder kwaad gedaan hebben.

En dit is een artikel, dat ook in onzen tijd wel overweging verdient. Rigt in de steden openbare speelplaatsen voor de jeugd in, — welligt keert het vrolijk jongensspel van den ouden tijd, met al de voordeelen, die 't opleverde, terug. Voor 't openbaar onderwijs wordt thans in

ruime mate gezorgd, en dat is hoogelijk te prijzen: maar ook 't openbaar spel heeft zijne waarde en verdient eenige belangstelling.

Doch nu genoeg van 't spelen op straat; wij rigten thans naar andere speelplaatsen in den ouden tijd het oog.

Op de dorpen was de gewone speelplaats der jeugd van ouds het kerkhof. Wilt ge er een voorbeeld van zien? Wij noemen 't eerste 't beste, dat ons invalt. Sla in Dappers Beschrijving van Amsterdam, de plaat op, die de kerk te Slooterdijk voorstelt: gij ziet er 't kerkhof vol spelende kinderen; de kleintjes zelfs leeren er loopen aan moeders leiband, en vaders trekken er voor 't kinderwagentje. — Maar ook in de steden was 't voorheen 't zelfde; trouwens de kerkhoven dienden van ouds niet enkel den dooden tot rustplaats, maar ook den levenden tot wandelplaats, kermisveld en vrijplaats, en der jeugd tot speelveld. In de steden werd echter het kermishouden op de kerkhoven al vroeg afgeschaft, schoon 't op vele dorpen tot in onzen tijd bleef; en evenzoo werd in de steden ook het spelen op de kerkhoven al vóór eeuwen verboden, en den hondeslagers gelast, de jongens weg te jagen; maar 't ging hun daarmeê precies als Gerrit Sweeren op de Torensluis. En de kwâjongens durfden de hondeslagers nog wel uitjouwen; daar heeft Breêro in zijn "Spaanschen Brabander" een exempel van bewaard. Als de kreupele "Floris Harmensz., hondtslager van de Kerck", bijgenaamd "Aeuwe", de jongens nahumpelt, en schreeuwt:

Krijgh ick je in de Kerck, ick selderje warachtich in sluyten!

staan de jongens van verre te zingen:

Aeuwe lampoot! krombien!
Ick hebje an de gallich 'esien!

Maar wat ons zonderlinger voorkomt, — ook de kerken dienden tot speelplaats voor de jeugd. Ja, wel mag men groote oogen opzetten. Aan keuren hebben de Heeren 't alweêr niet laten ontbreken; 't werd al vroeg verboden, immers zoo vroeg wij keuren kennen, — in de 14e eeuw reeds: "So wie dat speelde *in die Kercke* of upt Kerchof mit dobbelen, cloeten" enz. Maar vooral knikkerden en tolden de jongens graag in de kerk; dat ging zoo goed op de zerkenvloer. Nog in de 17e eeuw deden ze 't; en als een teekenaar een kerk van binnen teekende, zou hij 't niet natuurlijk genoeg gemaakt hebben, zoo hij de jongens weggelaten had. Sla uwen Wagenaar in folio maar even op, het Tweede Deel, bij bladz. 108; — gij vindt er een plaat van Jan Goeree, 't Boelingerkoor in de Nieuwe

kerk voorstellende, en ziet er de jongens knikkeren. En Cats vertelt in zijn "Invallende gedachten" ook van knikkerende jongens in de kerk. Er lag een groote nieuwe zerk, met een wapen en een grafschrift, heel mooi gebeiteld, op rollen. Een van de jongens grabbelde daaronder naar een knikker, tol of koot; wat het was, wist Cats niet regt, en dat kwam er ook niet op aan, hij maakte er toch een versje op:

Daer speelden Jongens in de Kerck
En daer lagh doen een groote serck,
Waer onder dat een tol of koot,
Van dit gheselschap henen schoot.

De rest moogt gij bij hem nalezen; doch de afbeelding vindt gij hiernevens.

Dit spelen in de leêge kerk nu, kon er dan ook meê door; maar erger was 't volgende. Jongens, die, gedurende de godsdienstoefening, daar buiten op 't kerkhof speelden, en elkander nazaten, stoven soms, schreeuwende en scheldende, de kerkdeur in, en wierpen elkander met de muts na, tot ergerlijke stoornis der aandachtigen, waarom het dan ook — te Amsterdam bij een keur van den 5^{den} Augustus 1552 — verboden werd.

Maar 't waren de jongens alleen niet, die zoo weinig eerbied voor 't heiligdom betoonden; de volwassenen maakten 't geen zier beter. Turfdragers, pakkedragers en kruijers trokken, om den naasten weg te nemen, midden onder de godsdienstoefening, met hun vrachten door de kerk heen, de eene deur in en de andere weêr uit. Te Amsterdam werd dit reeds in de 14^{e} eeuw bij een keur verboden; doch 't ging zijn ouden gang en er moest nog den 2^{n} October 1579 een dubbeltje boete op gezet worden.

Of 't geval van "den mosselman, die met zijne kruywagen in de kerk reedt, mids bij het meeste volk ook de meeste nering is," als Van Loon verhaalt [1], waar gebeurd is, weten wij niet, maar 't is zeer mogelijk. Onze voorouders hadden omtrent de kerk eenigszins andere denkbeelden dan wij. Zij gevoelden zich daar zoo geheel t' huis, dat ze er met alles heen trokken, waar het huis geen ruimte voor had. Kreeg b. v. een zeilmaker een heel groot zeil te maken, en kon hij in zijn bekrompen werkplaats er zich niet meê roeren, — hij ging er meê in de kerk zitten, want die was ruim genoeg. En wie twijfelen mogt, of dit ook wel waar gebeurd is, kan 't lezen in het oudste Amsterdamsche keurboek, waar verboden wordt "zeylen in die kerke maken noch nayen."

[1] *Holl. Markten en Kermissen*, blz. 21.

Spelende kinderen in de kerk.

Bladz. 12.

En 't kan ons nu dan in 't minst niet verwonderen, dat de jongens er ook kwamen knikkeren en tollen; maar deze rekenden zich eigentlijk tot spelen geregtigd op alle plaatsen, die den grooten menschen tot openbare zamenkomst dienden. Daarom waren ook de Amsterdamsche jongens niet van de Beurs af te slaan. De keuren mogten 't verbieden, zij kwamen toch; de beursknecht mogt met zijn stok dreigen, zij lachten hem uit, even als zij 't den "hondeslager van de kerk" deden. Jakob van Lennep laat zijn "Amsterdamsche jongen" daar een liedje van zingen:

Wat een steêhuisklerk ook praat,
En van keuren
Sta te zeuren,
Jongens weten waar 't op staat.
Vrij voor ieder blijft de straat,
Vrij de Beurs ook, en wij willen,
Wie 't bedillen,
Vrij daar spelen, vroeg en laat.

En aan dit spelen van de jongens op de Beurs heeft, als wij de overlevering mogen gelooven — en dat wij gelooven dit te mogen, zullen wij later weleens bespreken — Amsterdam zelfs eens haar behoud te danken gehad.

Eindelijk kozen de jongens, en wel vooral die der achterbuurten, ook hun speelplaats langs de Stadswallen. Daar liepen ze niemand in den weg, want schansen en bolwerken waren toen nog geen wandelplaatsen, en zoolang 't bleef bij kastie, hoepelen, knikkeren, kooten en dergelijken, was 't wel; maar de jongens vonden een bijzonder vermaak in de gymnastische oefeningen, waartoe die wallen de gelegenheid aanboden, — namelijk, in 't beklimmen der wallen, om er vervolgens af te glijden, welk spelletje doorgaans besloten werd met het uitrukken van eenige graszoden, die ze malkaâr naar de ooren gooiden. Hierdoor nu werden de wallen, "die tot noodlicke defensie der Stad met excessieve kosten waren gemaeckt, grootelicks beschadigt," — reden genoeg om het te verbieden, gelijk al geschiedde in de 15e eeuw, en in de 17e eeuw ook nog; — trouwens, 't was niet mogelijk langs de wallen overal oppassers te zetten, en "des Heeren dienaars ende de soldaten" konden 't niet helpen, dat de jongens 't juist altijd deden, als zij er niet waren.

DE ZILVEREN TOREN. [1]

"Liever wil ik sterven, dan een beleg opbreken, waar de eer van den Staat en de mijne aan hangt!" riep Prins Frederik Hendrik uit, toen de Staten, verschrikt door 's vijands inval op de Veluwe, hem aanmaanden 's Hertogenbosch vaarwel te zeggen, en Holland te komen beschermen. De Prins was voor die vesting, waar Maurits tweemaal van had moeten wijken, niet gekomen om, ten derdenmale, 't zelfde te doen. Verdedigde Grobbendonk haar met al de kloekmoedigheid van een bevelhebber, die moed aan ervaring paart, en wiens roem en fortuin er bij op 't spel staat; — Frederik Hendrik toonde, dat het hem ernst was, als hij verklaarde, dat zijn eer er aan hing en hij zijn leven er bij opzetten wilde; en terwijl hij als veldheer alles in 't werk stelde, wat zijn belegeringskunst vermogt, ontzag hij zich zelven zoo weinig als den minsten soldaat.

Toch was de schrik der Heeren Staten ook niet zonder reden. De Graven van den Berg en van Montecuculi waren in 't hart van 't Land gevallen, en bedreigden Holland zelfs, dat in zoovele jaren geen vijand gezien had. Daarom werden alle krachten ingespannen, zoowel om den vijand tot den aftogt, als om den Bosch tot de overgave te dwingen. Overal werden, bij tromslag, vrijwilligers opgeroepen; — en zoo gebeurde 't dan ook, dat uit Vlissingen een compagnie volontarissen naar 't leger voor den Bosch trok. Natuurlijk bevond zich daaronder menig oud-gediende, die in dezen tijd van spanning nog eens weêr 't musket op schouder wilde nemen; en onder dezen was ook een zekere Pieter Jansen, die vroeger als sergeant onder de Spanjaarden had gediend, maar nu te Vlissingen getrouwd en snijdersknecht van zijn ambacht was. 't Was in die eeuw gantsch niet vreemd, dat Nederlanders, die lust voor 't krijgsmansleven hadden, bij afwisseling de eene en de andere partij dienden. En Pieter Jansen werd, uit aanmerking van zijn vroegeren rang, door den Prins tot vaandrig der kompagnie benoemd.

Een koene onderneming, door 't geluk begunstigd, redde Holland van

---

[1] Volgens J. W. te Water, *Inhuld. van Willem V als Erfh. van Vliss.*, bl. 52; — *Verh. van 't Zeeuwsch Gen.*, XI D. Voorr. bl. xxiij; — *Navorscher*, IV D. bl. 145; — en de mededeelingen van de heeren P. Goeree te Vlissingen en J. van der Baan te Wolfaartsdijk.

't dreigend gevaar: 's vijands bolwerk, wapenplaats en voorraadschuur, het sterke Wezel, werd door de onzen ingenomen. De tijding was voor de Hollanders zoo verblijdend, dat zij die in 't eerst niet gelooven durfden, en voor de vijanden zoo verschrikkelijk, dat zij 't Land nog sneller weêr uitliepen dan zij er in gekomen waren. En nu moest dan ook weldra 't lot van 's Hertogenbosch beslist worden.

De Prins was reeds door de grachten geraakt, en ondermijnde het Vuchterbolwerk. 't Was de 12^e^ September toen die mijn sprong; zij maakte een zeer groote bres, die terstond door de onzen werd bezet, en Grobbendonk begon op 't naderend einde te denken. Nog hoopte hij op ontzet, maar wanhoopte er tegelijk aan. Hij zond een trompetter om een wapenschorsing te vragen, en tot onderhandeling te komen, waarin de Prins toestemde, meenende dat Grobbendonk kapituleeren wilde. Maar dat wilde deze nog niet; hij begeerde slechts veertien dagen stilstand van wapenen, om uit te zien naar ontzet, en zoo dit niet kwam opdagen, zou hij na verloop van dien tijd de stad overgeven. Daar wilde natuurlijk onze Prins niemendal van weten; evenwel werden de onderhandelingen den volgenden dag nog voortgezet.

Terwijl 't leger dus werkeloos lag, bedacht Pieter Jansen een krijgslist. In den vroegen morgen van den 14^en^, eer nog 't licht aan den hemel was, stond hij op uit zijn tent, maakte zijn vaandel los van den steng, en wond het om zijn lijf; daarop sloop hij in 't donker door de bres in de stad, en liep regtuit naar de Groote kerk. Het deurtje van den torentrap open vindende, ijlde hij naar boven, klauterde, zoo vlug als de rapste matroos, tegen 't kruis op, scheurde de witte vlag met het roode Bourgondische kruis, die aan den stok boven den haan wapperde, er af, en bond er zijn Prinsenvaandel aan, waarna hij terugkeerde langs den weg, dien hij gekomen was.

Wat keken, belegeraars zoowel als belegerden, hun oogen uit, toen ze in 't heldere morgenlicht *'t Oranje*, *blanje*, *bleu* op den top van den Bosscher toren zagen wapperen. Grobbendonk en zijn officieren dachten niet anders, dan dat zij onverhoeds overrompeld waren; de bezetting en de burgerij, dat Grobbendonk de stad al had overgegeven; de belegeraars, dat hun makkers aan de andere zijde de stad reeds binnengerukt waren. Ieder was in de war: de Prins zelf wist niet wat er gebeurd was, en Grobbendonk haastte zich, op de beste voorwaarden, die hij nog bedingen kon, de kapitulatie te sluiten. Zij werd nog dienzelfden dag geteekend.

Drie dagen later trok de Spaansche bezetting met krijgseer, dat wil zeggen, met slaande trom en vliegend vaandel, de stad uit, voorbij de prachtige tent, waarop een groote Prinsenstandaard wapperde, en waarin de Prins gezeten was, met de Prinses aan zijne zijde, en omgeven van een aantal aanzienlijke genoodigden: de Koning en de Koningin van Bohemen, de Prins van Denemarken en de Hertogen van Wurtemberg en Holstein. Grobbendonk ontving in 't voorbij trekken een lofspraak van den Overwinnaar wegens zijn dappere verdediging; — een gebruik, dat nog niet uit de mode is, omdat het dubbel goed doet; want het geeft den overwonneling troost, door zijn vijand geprezen te worden, en het verhoogt des overwinnaars roem, als de overwonnene zich dapper geweerd heeft.

Toen de uittogt afgeloopen was, trok de Prins door de bres de stad binnen, en, zegt Scriverius, "daer waeren soo groote menichte van menschen uyt Hollandt gekomen, om de stad te besichtigen, dat men de poorten qualijck met ghewelt konde toehouden, om ordentelyck een yder in te laten, want yder wilde de eerste sijn." — En vooral was ieders oog naar het Prinsenvaandel op den toren gerigt; elk vertelde op zijne wijze, hoe het daar gekomen was; maar velen hielden het voor een mirakel.

Intusschen had de Prins, zoodra hij binnen was, er het fijne van willen weten, en daar kwam hij spoedig achter, want de Vlissingsche compagnie had nu een vaandrig aan 't hoofd, die een steng zonder vaandel droeg. De Prins bood Pieter Jansen, zoo hij in 't leger wilde blijven, een officiersplaats aan; maar de held bedankte, — hij had genoeg van 't oorlogsleven. "'k Ben maar eventjes gekomen, om Uwe Excellentie den Bosch te helpen winnen", zei hij, "maar nu keer ik weêr tot mijn vrouw en de snijderstafel terug".

Maar toch niet zonder belooning? — Wel neen, zelfs met een heel mooije. In onzen tijd worden de dapperen beloond met lintjes, kruisjes en medailles, die weinig kosten; maar toen gaf men gouden en zilveren kostbaarheden en zakken vol geld present. Hoort, wat onze vaandrig kreeg:

1°. een groote ronde beurs vol goud, — er waren wel vijfhonderd goede Hollandsche dukaten in;

2°. een zilveren toren, — wel niet bijzonder gelijkende naar den Bosscher Sint-Jan, maar toch met het vaandel er op.

"Wel Piet! wat zal je met al dat geld doen?" vroeg zijne vrouw, toen hij t' huis kwam, en de gouden schijven over de tafel liet rollen.

"Een huis koopen", antwoordde Piet, "en 't poorterschap bovendien; en dan proef doen voor 't gild en zelf baas worden".

Hij kocht een huis in de St. Jakobsstraat, en liet een toren in steen beitelen om als uithangteeken te dienen, met dit bijschrift:

DER BOSSCHE TORENBOV
DIE HEB ICK HIER DOE STELLE
TER EEREN VAN NASSOV
TOT SPIT AL SYN REBELLEN.

Maar den zilveren zette hij in zijn binnenkamer, en liet dien zien aan ieder belangstellende, die dan tevens een pak kleêren bestellen kon.

De zilveren toren is achtkant, en rust op acht zilveren ballen. De

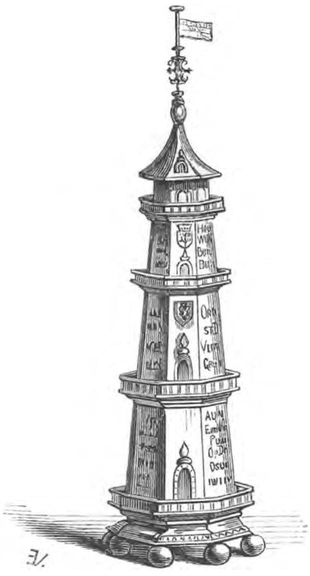

hoogte is bijna vier palm. Op de voorzijde ziet men onder den tweeden omgang 't wapen van Vlissingen, en onder den derden dat van den Prins, terwijl het Prinsenvaandel op den top staat. Op de zeven overige zijden zijn eenige rijmen gegraveerd. Uit den inhoud blijkt duidelijk, dat deze er nog niet op stonden, toen Pieter Jansen den toren uit 's Prinsen hand ontving; maar tevens, dat het niet vele jaren daarna moet geweest zijn, toen zij er op gesneden werden. Men weet — en die 't niet weet, kan in 't *Boek der Opschriften* lezen, — dat onze voorouders er veel van hielden, hun huis en huisraad, hun pronk- en lijfcieraden door opschriften te doen spreken. Denkelijk heeft eens een Vlissingsche

retrosijn, die den toren bij den kleêremakersbaas kwam kijken, gezegd: "Wel, meester Pieter! die zeven zijden moeten niet leêg blijven; ik zal jou wel eens een mooi referein maken, dat je er op kunt laten snijden."

De veertien regels, van welke wij op onze afbeelding ter regterhand het eerste en ter linkerhand het laatste woord vinden, luiden als volgt:

HOOCH LOFFELICKE PRINS KEYSERS BLOET VAN NASSOV
WINDER VAN 'S HERTOGENBOSCH 'S LANTS VOORSTANDER GETROV
BESCHERMER VAN GODTS KERCK DWYNGER VANT WEELDIG SPAINGIE
BOVEN DIT SPIDTS GEBOV STAET TUWER EER ORAINGIE

ORAINGE TUWER EER DIE NIMMERMEER VERGAET
IST DAT D'ORAINGIE VLAGH OP VLISSINGS TOREN STAET [1]
VLISSINGH ORAINGIE LEEFT WANT DACHBAER MAGISTRATEN
GROEYT ORAINGIE INT HERT SOO DOET OOCK D'ONDERSATEN [2]

ALS WT 'S HERTOGENBOSCH MOST RUYMEN DEN VYANDT
EEN VLISSINGS BORGER CLOECK NAM EEN VREMT STUC BY D'HANT
PIETER JANSEN GENAEMT HEEFT EEN VAENDEL GEDRAGEN
OP DEN TOREN GESTELT DAERT DIE VYANDEN SAGEN
ORAINGIE STREEFT EN SWEEFT OPT KRUYS BOVEN DEN HAEN
TWELCK MEN TWEE MAENDEN LANCK DAER NAER NOCH HEEFT SIEN STAEN

Natuurlijk werd het vaandel van Pieter Jansen na den intogt van den Prins niet neêrgehaald. 't Bleef omtrent twee maanden lang op den toren wapperen. Toen echter kwam de Novemberwind en ging er zoo wild meê om, dat er geen lapje aan den stok bleef. De flarden, die er van tijd tot tijd afvlogen, zullen wel opgezocht en aan liefhebbers van zeldzaamheden verkocht zijn; maar wij hebben, spijt alle navraag, niet kunnen ontdekken, dat er ergens nog een van is overgebleven.

En wat is nu het lot van die beide torens geweest? Is 't er ook meê gegaan als met zoo menig merkwaardigheid uit den ouden tijd, — de eene naar den biksteenkelder, de andere naar de smeltkroes? —

Neen, gelukkig niet! De eene heeft zijn behoud aan een spekslager, de ander aan een ouderling te danken. De laatste is nog op 't stadhuis, de eerste aan den gevel in de St. Jakobsstraat (thans gemerkt G 72) te zien.

In 1795 woonde in dat huis de spekslager Eintwachter, die, vreezende

[1] De retrosijn wilde zeggen: "Heeft een Vlissinger de Oranjevlag op den Bosscher toren geplant, ten allen tijde zal die vlag ook op den Vlissinger toren staan.

[2] "Alle Vlissingers zijn goede Oranjelui," wilde hij zeggen.

dat het gedenkteeken, vooral om zijn bijschrift, van de Franschen en Bataven last zou lijden, het uit den gevel liet nemen, en verborg. In 1814 was de heer Louws eigenaar van 't huis, en deze liet toen den toren weêr op zijn oude plaats zetten, met dit verschil slechts, dat hij vroeger *in* den gevel stond, maar er nu *tegen* staat. Doch Louws deed nog meer. Tegen de lijst, waarin de toren gevat is, liet hij de wapens van Zeeland en Vlissingen zetten, in lood, doch gekleurd, en deze vier letters: T H V D, fraai verguld, tusschen de wapens en den toren.

Die letters beteekenen: "Ter Heer Van Deze."
Heer is *eer*; men weet, dat de Zeeuwen een, in ons oog, verkeerd gebruik van de *h* maken. En *deze* doelt op de twee wapens. Dit opschrift wil dus, in verband met het oude, zeggen: "Heeft Pieter Jansen den toren hier weleer gesteld ter eere van Nassau; ik, Louws, herstel dien thans ter eere van Stad en Gewest."

De zilveren toren was in 't midden der vorige eeuw zoodanig in vergetelheid geraakt, dat die zelfs bij Janoom verzeilde. Omstreeks 1760 werden in 't Weeshuis kinderen opgenomen, die van Pieter Jansen afstamden. In de nalatenschap der ouders werd een lommerdbriefje gevonden, waaruit bleek, dat de zilveren toren gedurende 's vaders ziekte was beleend. Terstond werd hij door de Diakenen gelost, — minder echter uit belangstelling in 't gedenkstuk, dan wel om de geldswaarde, want zij lieten 't voorwerp in de Weeshuisschool opveilen, en verkochten 't aan een zilversmid voor twintig dukatons. Een Ouderling der gemeente, Monsr Samuel Bonnecroi, vreezende, dat nu dit vaderlandsch gedenkstuk welligt voor Vlissingen verloren zou kunnen gaan, kocht het van den zilversmid, en vermaakte het, bij zijn testament, aan de Stad. En zoo wordt de zilveren toren, sedert het begin dezer eeuw, op het stadhuis van Vlissingen bewaard.

GEZELSCHAPS VERMAKEN.

I.

HET SLABBEJANSSPEL.

Dat men in de gezellige winteravonden zich vroeger, veel meer dan nu, met een of ander gezelschapsspel vermaakte, en dat daartoe dan, reeds vóór een groot getal van jaren, het oude vermakelijke Ganzespel bijna algemeen diende, zullen velen zich nog herinneren of anders van hooren-zeggen weten.

Zoo algemeen als dit Ganzespel was intusschen het Slabbejansspel niet. Dit spel toch schijnt alleen in Zeeland, en dan nog wel hoofdzakelijk op het eiland Walcheren, bekend te zijn. Voor het eerst maakte ik daarmede kennis op de Tentoonstelling van Zeeuwsche oud- en merkwaardigheden, gehouden te Middelburg van den 1n Augustus tot den 10n September 1870, waar het, met de verklaring er bij, de opmerkzaamheid van vele bezoekers tot zich trok. Kort daarna kwam ik tot de ontdekking, dat bij eene familie in mijne gemeente mede zulk een spel aanwezig was, hetwelk echter reeds vóór lang uit Walcheren herwaarts was overgebragt. Ik meen, dat eene korte beschrijving daarvan in dit Tijdschrift niet misplaatst zal zijn, en welligt ook aanleiding zal geven, om andere, desgelijks weinig bekende, gezelschapsspelen mede nader aan het licht te brengen.

Het Slabbejansspel bestaat uit 21 verschillende doppen, waarop genoteerd staan: de nommers van 1 tot 12, de nul, zeven onderscheidene figuren, en een *blanco*, — en wel alles dubbel, dus 42 stuks, zoodat het gespeeld kan worden met zooveel personen als men wil, tot 40 toe.

Bij den aanvang legt ieder een gelijk getal centen voor zich, meestal 3 tot 6. Er wordt geloot, wie het eerst den zak met doppen zal hebben, welke verder naar volgorde rondgaat. De zakhouder geeft aan ieder een' dop, en nu begint de ruiling met hem, die (den loop der zon volgende) naast den zakhouder zit. N° 1 biedt N° 2 zijn dop ter ruiling aan; deze aan N° 3, enz. tot aan den zakhouder, die met een uit den zak wisselt.

De ruiling is verpligtend, ten zij men een van de vier volgende figuren heeft: *het paard*, *de vogel*, *de herberg*, *de poes.*

De houder van het *paard* zegt: *kap af!* Dit kost zijn voorman 1 cent in den pot, en beneemt hem de gelegenheid tot het ruilen van zijn' dop. De ruiling gaat na het *paard* voort. De *vogel* zegt: *sta voor den vogel!* Hij, die op den vogel stuit, ruilt niet, en betaalt 1 cent in den pot. Na den *vogel* gaat de ruiling verder. De *herberg* zegt: *herberg voorbij!* Dit kost geen' inleg, en de ruiling gaat, met overspringing van de *herberg*, door. De *poes* roept: *miaauw!* — Dit *miaauw* jaagt de geheele ruiling terug tot N° 1, zoodat de ruilers dan ieder weder hunnen oorspronkelijken dop terug bekomen. Na de *poes* wordt de ruiling voortgezet, totdat men bij N° 1 gekomen is, en dan wordt er gezien, wie de minste waarde op zijn' dop heeft, en deze betaalt 1 cent in den pot. Nu vangt men weêr aan van N° 1 af, zoo steeds voortgaande; hij, die zijne centen kwijt is, wordt dood verklaard, en de langstlevende heeft den pot.

Van de doppen met de 3 overige figuren, is de waarde: de *zot* (die

bovendien nog het laagste nommer medeneemt om te betalen) 5 cent; de *pispot* 4 cent en de *smoel* 3 cent, terwijl *blanco* 2 cent en de nul niets doet. De nommers van 1—12 duiden natuurlijk van zelf de waarde aan.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Wij danken den heer Van der Baan voor de mededeeling van dit oude Zeeuwsche spel, en noodigen ieder, die iets van oude en weinig bekende gezelschapsvermaken weet te vertellen, uit, zijn voorbeeld te volgen. Echter veroorloven wij ons hierbij de opmerking, dat wij van spelen, gelijk dit Slabbejansspel, wel gaarne iets meer zouden vernemen, dan enkel de wijze, waarop 't gespeeld wordt; namelijk 1°. een verklaring van den naam van 't spel, wanneer die niet, zoo als bij 't Ganzespel en honderd andere 't geval is, duidelijk genoeg voor de hand ligt; — 2° een verklaring van de figuren, die er in voorkomen; — en 3°. van de oorzaken, die 't spel in vergetelheid hebben doen geraken.

Wat het eerste punt betreft, bij de beschrijving van 't spel vinden wij Slabbejan zelfs niet genoemd. Toch moet hij er de hoofdrol in vervuld hebben, anders zou 't spel niet naar hem gedoopt zijn.

Ook ten aanzien van de beteekenis der "figuren" en de daarbij gebruikte formulen vernamen wij niets, en daarom is 't spel ons nog niet zeer klaar.

Welke rol heeft het *paard* hier te vervullen? wat beduidt: "kap af!" daarbij? en welke betrekking hebben beiden tot een cent in den pot en 't ruilen van een dop? — Er moet toch een bepaalde reden zijn, waarom hier juist een paard en geen houthakker of dameskapper te voorschijn treedt. Bij 't Ganzespel weet men alle figuren, in verband met den loop van 't spel, te verklaren, waardoor dit spel zelfs in veler oog tot "een tooneel van 't menschelijk leven" verheven is. En men zou bijna vermoeden, dat er uit het Slabbejansspel ook wel zoo iets te maken is, maar dan moet men de verklaring der figuren kennen.

"Sta voor den *vogel!*" wordt er gezegd. Goed; wij staan. Maar waartoe? Om op hem te schieten? Neen, om een cent in den pot te geven. Eilieve, dan staan wij niet voor den vogel, maar voor den pot, en begrijpen niet wat de vogel er bij doet. Maar niets zonderlinger dan dat: "herberg voorbij!" Nooit is een herberg opgerigt om er *voorbij*, maar altijd om er *in* te gaan, en nooit heeft men op een uithangbord gelezen:

Gaat, menschen, gaat voorbij,
En stoort u niet aan mij.

maar altijd:

Kom in; 'k heb hier
Goê wijn en bier.

En in andere spelen, waar "de herberg" voorkomt, — denk maar weêr aan 't Ganzespel — wordt de speler verondersteld er *in te gaan*, want hij moet het gelag betalen, en zijn beurt eens laten voorbijgaan.

Hier echter is 't: "herberg voorbij!" — niet betalen, maar eenvoudig de herberg links laten liggen. Dit zou doen vermoeden, dat Slabbejan een afschaffer was, die zelfs *geen wijn dronk*.

Welke rol speelt de *zot?* — Hij had in oude spelen doorgaans een zeer werkzame rol; en hier vernemen wij niets anders van hem dan dat hij "het laagste nommer medeneemt", — waarlijk wat al te onnoozel voor den zot in 't spel. De benamingen *p..pot* en *smoel* zijn ..... ja, de lezer moet het niet kwalijk nemen dat ze zoo en niet anders zijn, maar "'t komt zoo in 't spul te pas;" — ze zijn zoo schilderachtig, dat zij zeker een zeer pikante beteekenis hebben, en wij zouden er graag wat meer van weten, dan dat zij 4 en 3 centen kosten.

Eindelijk. 't Slabbejansspel is gebaseerd op den ouden regel: "langstlevend al." Al de spelers moeten één voor één dood, en daaruit volgt dat het ten laatste slechts gespeeld wordt door den langst- en den op-een-na-langstlevende van 't gezelschap, zoodat van de 40 spelers er 38 't pleizier hebben, stil te zitten kijken naar 't ruilen dier twee.

Zou hierin ook de reden te zoeken zijn, waarom 't spel nooit dien algemeenen bijval gevonden heeft, welke 't vrolijke Gansje ten deel viel?

VAN MARIJKE-MUI.

Marijke-mui [1] is de vertrouwelijke, van achting en genegenheid getuigende naam, waarmede de Friezen, in de laatste helft der vorige eeuw, hunne beminde prinses Maria Louisa vereerden. Deze edele en waardige vrouwe, als prinses van Hessen-Kassel geboren en in het jaar 1709 gehuwd met den Frieschen stadhouder Jan Willem Friso, verloor, zooals bekend is, na een huwelijk van ruim twee jaren, haren echtgenoot, die aan den Moerdijk jammerlijk verdronk. Zes weken na den dood van haren ge-

[1] *Mui*, een Friesch woord voor het nieuwerwetsch-Hollandsche *tante*.

maal werd zij moeder van een' knaap, die de namen van Willem Karel Hendrik Friso ontving, en zijnen vader in het erf-stadhouderschap over Friesland moest opvolgen. Tot het jaar 1731, toen deze jonge prins meerderjarig was geworden, en zelf het stadhouderschap over Friesland aanvaardde, nam zijne voortreffelijke moeder, als voogdes en gouvernante, het bewind voor hem waar. Ook na den dood van dezen prins, die in 1751 als stadhouder van Holland, Friesland en al de overige gewesten stierf, en na dien van zijne gemalin Anna, kroonprinses van Groot-Brittanje, droegen de Staten van Friesland, gedurende de minderjarigheid van haren kleinzoon, prins Willem den vijfden, het bewind over dat gewest op nieuw aan Maria Louisa op, hoewel zij toen reeds 70 jaren oud was, en ofschoon Holland en de andere provinciën gedurende die minderjarigheid hoofdzakelijk werden bestuurd door 's Prinsen voogd, hertog Lodewijk Ernst van Brunswijk-Wolfenbuttel. Nog zes jaren lang bleef de kloeke vrouw met kracht en ijver, tot groote tevredenheid der Friezen, de teugels van het bewind in Friesland voeren, toen in 1765 de dood een einde maakte aan het werkzame en nuttige leven der brave Vorstinne.

Geen wonder, dat Maria Louisa bij de Friezen, en vooral in de hoofd- en hofstad Leeuwarden, waar zij van haar twintigste tot haar zes-en zeventigste levensjaar, dus zes-en-vijftig jaren woonde, zeer gezien, zeer geacht en bemind, en vooral zeer populair was, en dat de Leeuwarder burgerij, die aan haar zoo menige weldaad te danken had, haar met den schoonen, vertrouwelijken eerenaam *Marijke-mui* noemde, als maakte zij deel uit van de familie en het huisgezin. Schooner eerenaam, dan Willem de veroveraar, Karel de stoute, *bloody Mary* en zoo menig ander gekroond hoofd van het volk ontvingen!

Nog is de heugenis van de edele Maria Louisa bij de burgerij van Leeuwarden niet uitgestorven, en menige oude van dagen weet nog aan hare kleinkinderen van Marijke-mui te verhalen. Haar portret, levensgrootte en ten voeten uit geschilderd, prijkt, in gezelschap van de zeer schoone afbeeldingen onzer koningen Willem I, II, en III, op de deftige, bijzonder fraaie groote zaal van het stadhuis der Friesche hoofdstad. In die zaal worden de Leeuwarders in den echt verbonden. Als bij zulk eene gelegenheid zoo'n vroolijke bruiloftstoet daar vereenigd is, wordt gewoonlijk door de jongere familieleden al fluisterende (want met luider stemme schijnt men in die zaal niet te mogen spreken, "uit angst om z'n stasie te houwe," zooals de Amsterdammers zeggen), al fluisterende dus of met gedempte stem, aan de ouderen gevraagd, wijzende op het portret:

"Hee! fader of moeke, oom of muike! wie su dat weze?"

En dan luidt het antwoord:

"Wel! da's Marijke-mui! daar hew ik ons fader in muder, [1] of ons pake in oote, [2] faak fan fertellen hoord." En dan volgt er doorgaans een verhaal als het volgende.

Marijke-mui was gewoon, naar het gebruik dier tijden, zich in een draagkoetsje door de stad te laten dragen. Hoewel de goede Leeuwarders, misschien wel alle dagen, ruimschoots in de gelegenheid waren hunne vorstin te zien en "op te nemen", zoo volgde en omringde toch gewoonlijk een stoet van jolende en tierende jonge Leeuwarders het draagkoetsje. De jeugd is altijd en overal nieuwsgierig! Somtijds hinderde en verveelde dit de waardige vrouw. Om dan van die bende ontslagen te worden, stak Marijke-mui 't hoofd uit het koetsje en zeide in goed Friesch:

"Berntsjes! gean gou nei hûs; jimme mem bakt strou!"

(Kinderen! gaat spoedig naar huis; uwe moeder bakt pannekoeken!)

Deze onverwachte en zoo welkome tijding miste op den jeugdigen stoet zelden hare uitwerking. De "berntsjes" vlogen als een pijl uit den boog naar huis, om den geliefkoosden maaltijd niet te verzuimen, en Marijke-mui was bevrijd van haar lastig gevolg.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

REISKOSTEN IN 'T MIDDEN DER 16e EEUW.

I.

Verhandelaars in letterkundige genootschappen hebben meermalen hunne toehoorders onthaald op een collectie aanteekeningen van prijzen van allerlei zaken in vroegere eeuwen, getrokken uit oude rekeningen en kronijken, en zaamgevlochten tot een lezing onder 't opschrift: *Goedkoop*, — een woord, dat ieder, die 't hoort, altijd terstond bevalt. En nooit zaten hoorders en hoorderessen met gespannener aandacht, gapender mond en lachender lippen te luisteren, dan wanneer zij die fabelachtig lage prijzen hoorden

[1] *Muder*, oudtijds, en ook thans nog onder ouderwetsche Leeuwarders, in gebruik voor: *moeder*. Tegenwoordig zegt men gewoonlijk: *moeke*.

[2] Ouderwetsche Leeuwarder woorden voor: *grootvader* en *grootmoeder*.

vermelden, en zich den ouden tijd als een gouden tijd voorstelden, waarin ieder voor weinig geld het vette der aarde genieten kon. Ja wel, 't mogt wat; — was 't goedkoop, als een pond ossevleesch zeven of acht duiten, en een brood een oortje kostte, maar het dagloon van een metselaar twaalf duiten, en dat van andere ambachtslieden niet meer maar wel minder bedroeg?

De titel *Goedkoop* is dan ook voor zulke verhandelingen ten eenenmale ongepast, en behoorde veranderd te worden in: *Hooge waarde van 't geld.*

En evenmin is 't juist, dat in zulke verhandelingen de prijzen van allerlei zaken uit verschillende eeuwen — namelijk van het laatst der 13e tot het midden der 16e eeuw — door elkander geworpen worden, vermits de maatschappelijke toestanden in die drie eeuwen geenszins dezelfde waren, en bovendien de prijzen der levensbehoeften onophoudelijk onderworpen waren aan rijzing en daling, en dure en goedkoope tijden elkander soms vrij plotseling afwisselden. Wil men de prijzen uit vroegere dagen beschouwen, en met die van onzen tijd vergelijken, — niet om daar de goedkoopte der dingen, maar de waarde van 't geld naar af te meten, — dan moet men die prijzen van één tijdstip nemen.

Wij willen dan eens een rekening van 1564 voor ons leggen. Nederland was in dien tijd geen Land van Schralenstein, en de Nederlanders waren geen lieden van "Luttel in de hand." 't Land vloeide van melk en honig en nog veel meer, en de kisten en kasten der inwoners waren wel gevuld met goud en zilver. Aan geld was hier geen gebrek; daar wist Karel V van te spreken, die uit geen zijner landen zooveel getrokken had als uit Brabant, Vlaanderen en Holland. Antwerpen was destijds de grootste koopstad van Europa, en Amsterdam, na Antwerpen, de grootste der Nederlanden. Holland was de stapelplaats der granen uit de Oostzee, en de voornaamste korenschuur van Europa; de weverijen en de molens, zoowel als de boter en kaas, bragten schatten op, en de haringvangst was reeds de goudmijn der Noordhollanders. Brussel was eene prachtige hofstad, en alle Nederlandsche gewesten te zamen telden honderde steden, die wel bevolkt en vol nering waren. Overal heerschten welvaart en weelde, tot dartelheid toe; en al zou die welvaart door de Spaansche beroerten, wier aanvang reeds in 't naaste verschiet lag, weldra deerlijk gekrenkt worden, — dit was in 1564 't geval nog niet. In geen Land dus was te dien tijde 't geld overvloediger dan in de Nederlanden, en toch klinken de prijzen der dingen in negentiende-eeuwsche ooren zeker wel wat fabelachtig. Men kan er de geldswaarde van dien tijd in verhouding tot den onzen naar afmeten; en

daar toch tegenwoordig het reizen aan de orde van den dag en een algemeene liefhebberij is, zoo willen wij eens over reiskosten spreken.

't Was op vrijdag, den 16n September 1564, 's morgens ten acht uren, dat twee afgevaardigden van de stad Oudewater de reis naar Brussel aannamen. De eene was de burgemeester Jan Govertsz., en de andere heette Pieter Speyert, en was denkelijk een Thesaurier der stad. Hun reis had natuurlijk de bevordering van stadsbelangen ten doel, doch hierover spreken wij niet; — wij letten slechts op hun reis en de kosten daarvan.

Zij hadden Gerrit Pietersz. den molenaar met zijn wagen besproken, om hen van Oudewater naar Schoonhoven te brengen, en wel voor de som van zes stuivers. De vrachten waren dus toen al vrij wat hooger dan honderd jaren vroeger, toen een Pensionaris van Hoorn slechts tien duiten betaalde aan den voerman, die hem naar Avenhorn bragt.

Maar niemand, die ooit zijn "vaderlijcke stad" voor korter of langer tijd vaarwel zei, zonder afscheidsdronk vóór de poort: ja, velen namen dien dronk dubbel, eerst binnen en dan buiten de poort. Al zouden de Amsterdammers maar één dag heen en weêr met de Haarlemmer trekschuit gaan, dan gingen ze eerst in *de Bel*, op den hoek van 't Haarlemmerplein "'n frisse morge" nemen, en stapten vervolgens de vermaarde kromme poort uit, en de kromme brug over, en 't Haarlemmerboschje door, naar 't *Amsterdamsche wapen*, en dronken er "'n goê reis."

Onze Oudewatersche reizigers deden 't op de eerste, d. i. de enkelvoudige manier, en dronken een glaasje buiten de poort. De voerman kreeg natuurlijk ook een teug, en ze verteerden met hun drieën vier duiten.

"Buyten die vuylpoort verdroncken iiij d", staat er in de rekening.

Te Schoonhoven gekomen, zette de molenaar hen aan de poort af, en keerde met zijn wagen terug; terwijl Jan Govertsz. en Pieter Speyert de stad door wandelden naar 't Veer. Hun "dingen," d. w. z. hun bagage, lieten zij dragen; en daar zij toch zeker ieder een koffertje en een reiszak bij zich hadden, waren er ten minste twee dragers voor noodig. Deze werden ieder met één duit betaald.

"Van ons dingen duer Schoenhoven te dragen ij d", teekende Pieter Speyert aan. En hieruit blijkt tevens, dat de stamboom der lieden, die thans aan de spoorwegstations om een vrachtje loopen, en wier vaders en grootvaders 't zelfde aan de schuiteveeren gedaan hebben, opklimt tot de 16e eeuw.

De stad uitgaande, om zich naar 't "Schoenhoefse veer" te begeven, moesten zij den Lekdijk passeeren; maar ieder, die een dijk betrad, moest

ook bijdragen tot het onderhoud, en dijkgeld betalen; dit bedroeg één duit voor hen beiden. 't Overvaren daarentegen kostte vijf duiten, denkelijk twee duiten de persoon, en een duit voor hun koffers.

Hier huurden zij een wagen tot Papendrecht, en wel voor twaalf stuivers; trouwens de afstand is dan ook wel tweemaal zoo groot als die van Oudewater tot Schoonhoven. Te Alblas lag een brug, waar tol betaald moest worden; dit "bruggegeld" bedroeg echter voor paard, wagen en reizigers in 't geheel niet meer dan één duit.

Te Papendrecht schijnt de voerman hen tot aan den dijk, en tevens hun goed uit den wagen in de veerpont gebragt te hebben, want hier werd "van ons dingen te dragen" niets in rekening gebragt; wel andermaal één duit dijkgeld, want anders hadden zij er niet over mogen gaan. Het veer van Papendrecht op Dordrecht was veel duurder dan 't Schoonhoofsche, en kostte wel twee stuivers, — denkelijk een blank de persoon en een groot voor de bagage.

Zoodra zij de pont uitstapten, hadden zij weêr twee pakkedragers noodig, en die schijnen ook spoedig bij de hand te zijn geweest. Die lieden waren hier echter duurder dan te Schoonhoven, natuurlijk omdat Dordrecht zooveel grooter en aanzienlijker en alles er duurder was. Zij ontvingen ieder een oortje.

Het gewone veer tusschen Holland en Brabant was, sedert het jaar 1421, van Dordrecht met een zeilschuit op den Oudenbosch, waartoe op laatstgenoemde plaats een veerdam gelegd was. Door aanslibbing van gorsen echter en vervolgens door 't indijken van den polder "'t Sandt daer buyten", [1] was de overvaart hier bezwaarlijker geworden vooral bij lagen waterstand, en in 1550 werd er geraadpleegd dit veer te verleggen naar de Lage Zwaluwe of naar Geertruidenberg. In 1564 was daar evenwel nog geen gevolg aan gegeven, en onze reizigers scheepten zich te Dordrecht in, om "met die scuyt in den Oudenbosch te varen," ofschoon de schuit hen dáár niet bragt, maar zij aan den Nieuwenbosch uitstappen en zich eenige minuten loopens gestroosten moesten, terwijl zij zich hun koffers na lieten dragen.

De schuitvracht van Dordrecht op den Oudenbosch bedroeg niet minder dan achttien stuivers; — alweêr aanmerkelijk duurder dan de schuitvrachten honderd jaren vroeger waren, toen de straksgenoemde Pensionaris voor een afgehuurde schuit van Alkmaar tot Haarlem slechts twee stuivers betaalde. Het dijkgeld was hier hooger dan in Holland, — namelijk twee

[1] Dezen naam heeft men, dwaas genoeg! verhaspeld tot "Stand-daar-buiten".

duiten, maar voor 't dragen van hun goed van den Nieuwenbosch naar den Oudenbosch betaalden zij evenveel als te Dordrecht.

Natuurlijk ging de reis door Brabant met wagens. Van den Oudenbosch tot Antwerpen was de vracht vijftien stuivers: van Antwerpen tot Mechelen acht stuivers, en van Mechelen tot Brussel andermaal acht stuivers.

't Was zondagavond (18 September) toen zij te Brussel van den wagen stapten, zoodat zij de geheele reis in drie dagen hadden volbragt. Zeker voor ons, die nu eenmaal aan de spoorsnelheid gewend zijn, vervelend lang; maar nog vóór geen veertig jaar geleden zou men dit een vrij voorspoedige reis genoemd, en 't zoo heel veel vlugger niet gedaan hebben. In allen gevalle leert ons dit voorbeeld, dat men zich vergissen kan, als men zich het reizen in de 16e eeuw als een slakkegang voorstelt, en dat men niet altijd moet denken aan een luije, hobbelende en krakende kar op een ongelijken weg, driemaal in een uur omvallende, en evenzooveel malen stilstaande, terwijl de reizigers, wilden zij verder komen, den voerman moesten helpen, om hindernissen uit den weg te ruimen of paarden en kar door een diepen kuil te trekken. Neen, zóó ellendig waren hier te lande de voertuigen niet, en zóó slecht de wegen ook niet, — althans in 't zomerhalfjaar; 's winters stonden zij weleens onder water. Al waren de reiswagens van dien tijd maar open vrachtwagens, — zooals die, welke op een gevelsteen te Hoorn te zien is, en waarvan wij de afbeelding hiernevens geven, — en al zat men er maar op houten banken, en dus niet heel zacht in, men reisde er toch vlug meê, want de voerman wist de zweep te laten klappen, en de oude leus was:

Kort over weg en lang in de kroeg.

En dit laatste woord behoeft geen afschaffings-orateur aanleiding tot een oratie te geven, want er steekt geen 't minste kwaad in; — 't is, in voermansstijl, eenvoudig: de pleisterplaats, en hij wil maar zeggen: "ik zal snel rijden, dan kunt gij te langer pleisteren," — wat de reizigers heel pleizierig vonden. Ieder, die heugenis heeft van vroeger dagen, — t. w. van vóór de spoorperiode — herinnert zich nog wel, hoe genoegelijk 't in zoo'n pleisterplaats was; hoe men er, bij 't uitstappen van den wagen, terstond alles gereed zag, wat het hart begeerde: vleesch en visch, ham en gebakken paling, wijn en bier, ja een slaatje met een eitje zelfs, en dunne pannekoekjes er bij; en hoe noode men daarvan scheidde, als de voerman aan de deur kwam roepen: "aaseblief, Heere, instappé!"

Daar weet echter het hedendaagsche geslacht niet meer van; het kent wel wachtkamers, maar geen oud-Hollandsche pleisterplaatsen.

Een Oud-Hollandsche reiswagen.

Bladz. 28.

HISTORISCHE ANEKDOTEN.

I.

DE ARNHEMSCHE ZWAARDVEGER.

Toen Prins Willem I in 1568 het veld had moeten ruimen, hadden de Spanjaards daarover niet weinig praats. Alva zelf ging hun daarin voor; hij toonde zich overmoediger dan ooit te voren; hij schreef brieven vol grootspraak over den gelukkigen afloop van zijn veldtogt, en zijn hovelingen, officieren en soldaten volgden hem, elk op zijne wijze, in 't bluffen na.

In 't veerschip van Antwerpen op Brussel zat een zwaardveger van Arnhem, Wolfert geheeten, in gezelschap van eenige Spanjaards, die wedijverden in schelden en smalen op den verloopen Prins van Oranje, en snorkten en pochten, dat één Spaansch lansier tien van die dronken Hoogduitschers en vertwijfelde Geuzen aan zijn lans reeg.

"Wat!" riep Wolfert, wien 't bloed begon te koken, — "van die Spaansche lansiers werp ik er honderd op een rij uit den zadel." —

"Dat zal je waar maken!" zeiden de Spanjaards, en voerden, te Brussel gekomen, den zwaardveger meê naar hun Overste, die hem bij Alva ging beschuldigen.

De Hertog had juist, maar op zijn manier, een vrolijke bui, en zei tot den zwaardveger, die bevend voor hem stond: "je zult doen, wat je gezegd hebt, of hangen."

Die arme zwaardveger! Hij stond daar in dezelfde houding als Vosmeer in de komedie, wanneer hij uitroept: "Heer Gyselbreght, gena!"

Wolfert bad en smeekte, gaf nu de schuld aan de losheid van zijn tong, dan aan 't bier, dat hij gedronken had, maar al te vergeefs; Alva wilde daad of straf. Evenwel — 't was iets zeldzaams, maar hij was nu eenmaal in een goede luim — hij liet zich tot afslag bewegen: van honderd kwam hij op vijftig, van vijftig op vijf en twintig, en eindelijk daalde hij zelfs af op drie, — een bijna ongelooflijke goedertierenheid in Alva! Maar minder deed hij 't niet, en de zwaardveger moest aan den slag. De Hertog beval, dat men hem 't beste paard uit zijn stal en een goede lans zou geven.

"Of ik hem tegen drie of tegen honderd laat vechten," zei Alva tegen

zijn basterd Don Fernando, die naast hem stond, "is toch om 't even, want de eerste de beste van uw lansiers steekt hem immers overhoop."

In de tegenwoordigheid van den Hertog en Don Fernando en 't gantsche Hof had het tornooi plaats, — en heel Brussel liep uit om te kijken. Drie moedige Spanjaards reden in 't perk; Wolfert tegen over hen. "In Gods naam!" dacht deze, rende moedig op den eersten los, en wierp hem met één loop uit den zadel. "Knap gedaan van zoo'n geus!" dacht Alva, "maar wij zullen zien, hoe hij 't met den tweeden stelt." — Precies als met den eersten. Met ingehouden adem letten nu al de toeschouwers op, hoe 't met den derden Spanjaard afloopen zou. Blijkbaar lei deze 't er op toe, om met een forschen stoot den geus eenige voeten achter zijn paard over den kop te laten duikelen; doch Wolfert ontweek den stoot, maar trof zijn vijand evenmin, en beiden vlogen elkander in pijlsnelle vaart voorbij. Maar even snel wendden beiden, om met een tweeden ren, beter hun kans waar te nemen: doch nu was Wolfert den Spanjaard één oogenblik te vlug af, en deze maakte juist dezelfde buiteling, dien hij den zwaardveger had willen laten doen.

Een daverend gejuich begroette den overwinnaar.

Don Fernando knarste op de tanden, en begeerde, dat de geus, die zijn ruiters te schande gemaakt had, toch gehangen zou worden. Maar Alva wilde nu niet tegenover heel Brussel zich aan zulk een woordbreuk schuldig maken; integendeel, hij gaf zich gaarne eens het voorkomen van regtvaardig te zijn, opdat men dan ook te eer zijne wreedheid als strenge regtvaardigheid zou beschouwen. En niemand blijder dan Wolfert, toen hij, na een diepe buiging voor den Hertog gemaakt te hebben, op vrije voeten heen mogt gaan.

Veertig jaren later hielden sommige historieschrijvers het er voor, dat dit geval een voorteeken van de viktorie der Geuzen en de neêrlaag der Spanjaarden geweest was. Men weet, dat de zeventiende-eeuwers veel met "profecyen en voorbeduidselen" ophadden. "In deze en diergelijcke zaken", zeiden zij, "al sijn die, in haer selve aengemerckt van geen groot belang, heeft evenwel de Heere den trots onser moedige vijanden bespottelijk gemaekt voor de aenschouwers, en bij velen een indruck gegeven van groote gevolgen." — "Zeer goed", zeiden anderen, "maar wij konnen *nu* veyliger dese dingen appliceeren en toepassen tot 't geen *gebeurt is*, dan wel onse vaderen daeruit hebben konnen *seker voorseggen*, 't geen in volgende tijden *stont te gebeuren.*"

Heel naïef; maar voorteekens worden immers altijd van achteren gezien.

De Prinsentrompetter vóór Grobbendonk.

Bladz. 31.

II.

EEN SNEDIGE TROMPETTER.

De stad 's Hertogenbosch werd van ouds *de Maagd van Brabant* genoemd. Omdat Prins Maurits tweemalen te vergeefs gepoogd had, zich van haar meester te maken, hielden de Spanjaards en Brabanders haar voor onoverwinnelijk, en noemden haar:

De kruk van Hispanje,
De krak van Oranje.

En toen Grobbendonk vernam, dat Prins Frederik Hendrik 't oog op den Bosch had, zei hij tegen zijne officieren: "Ik wenschte, dat hij 't herte daertoe hadde; dan zou hij ondervinden, wat mannen wij zijn!" —

Toen de Prins nu werkelijk toonde, 't hart te hebben, en de stad berende, geloofden de Brabanders zoo zeker, dat het hem niet beter dan zijn broeder zou gaan, dat het een spreekwoord onder hen werd: "ik geef (of verkoop) u (dit of dat), *op den Bosch geus*," — d. w. z. "je krijgt het, als den Bosch geus wordt," — wat, als zij meenden, wilde zeggen: nooit.

Anderen geloofden zoo stellig, dat de Prins in zijn ongeluk geloopen was, dat zij met elk, wie er lust toe had, weddingschappen aangingen, "dat men den Prins, eer 't jaer om was, doot of gevangen nae Brussel sou sien brengen." En dat wedden ging "met sulck een overmoet, dat sij dorsten setten vier en vijf tegen één."

Toen de Prins een trompetter aan Grobbendonk zond, om de stad op te eischen, zei deze op een spottenden toon: "Wat laat uw Prins Frederik zich wel voorstaan? Uw Prins Maurits heeft ons tweemaal komen belegeren zonder iets uit te rigten; wat meent zijn broeder nu te doen? Voorwaar, wij hadden uwen Prins voorzigtiger geacht."

Waarop de trompetter, in de houding, als gij hem op onze houtsneêplaat ziet voorgesteld, heel snedig ten antwoord gaf: "Prins Maurits heeft met de Maagd van Brabant reeds twee geboden gehad [1], doch haar niet kunnen krijgen; nu komt Prins Frederik om het derde gebod, en wil met de bruid gaan strijken."

Of de trompetter die geestigheid van zich zelven had? — Denkelijk niet.

[1] Men denke hierbij aan de drie huwelijksgeboden, die op drie achtereenvolgende zondagen in de kerk of ter puye van 't stadhuis werden afgekondigd.

Dien boodschappers werd gemeenlijk in den mond gelegd, wat zij zeggen moesten; maar hun kunst was, hun rol goed te kennen, en 't geen zij zeggen moesten er puntig en snedig uit te brengen; en dat deed deze uitmuntend.

De uitkomst is bekend; gij hebt het hiervoor op bl. 15 gelezen. De Prins ging werkelijk met de bruid strijken, en mogt, na een beleg, dat voor "een der schoonste dier eeuw" gehouden werd, zeggen:

Hinc inimica mihi, silva est mea, cedite monstra!

d. i. in een Hollandsch rijmpje overgebragt:

Van hier, die mij vijandig zijn,
Gedrochten, wijkt! den Bosch is mijn.

BLADVULLING. [1]

Anno duysent sess hondert ende negen, den negenthienden january des voormiddaechs, werden tot Amsterdam aen de locht dry sonnen gesien met vier regenbogen, te weten, de sonnen bij malcanderen, ende aen elke sijde der eerste twee regenbogen, den enen recht als hij behoorde te staen, en den anderen recht contrary met de enden om hooch, twelck seer vreemt om sien was. Ende nadat se so etlycke uren (*sic*) gestaen hadden, verdwenen al te met de vierregen bogen met de twee sonnen ende de derde bleef schijnende. [*Gelukkig dat het ware licht schijnen bleef!*]

Dit geschiedde al met claren lucht, sonder wint of datter eenige wolcken aen den hemel waren. Dese winter was oock soo slap, dat het geen vier dagen en vroor van de gansche tijt.

---

[1] Uit het boek van OPSY (M. S. op het Archief te Amst.) fo. 154. — Er staat eene penteekening bij, doch te ruw gekrabbeld om die over te nemen: drie zonnetjes naast elkander, en aan elke zijde twee bogen, die te zamen)(vormen.

ORANJE.

II.

Laat ons liever het voorbeeld dier Oranjemannen volgen, en ons ook eens in vroegere eeuwen verplaatsen.

De Romeinsche grootheid is 't niet, die onze aandacht trekt; — wij zagen die reeds vernielen door Hunnen en Wandalen, door Gothen en Bourgondiërs, en zooveel andere woeste horden, als 't land na den val van Rome kwamen overstroomen. Maar uit het Zuiden zien we de dweepende Saracenen opdagen. Als een stortvloed dalen ze neder van de helling der Pyreneeën, en verspreiden zich heinde en veer, over Languedoc en Aquitanië, over Provence en Oranje. En zelfs geen Karel Martel — hoewel hij optreedt als een reddende engel tot behoud van Frankenrijk en Christendom, en hen naar den voet der Pyreneeën terugdringt, — geen Karel Martel zelfs is in staat hen te verdrijven uit dien sterken burg op den heuvel van Oranje, waar een Saraceensche koning zetelt, en 't land blijft beheerschen, totdat eens Karlemanje met zijn paladijnen zal opdagen.

Karlemanje en de Saracenen! Nog leven hunne namen en hunne daden door heel de landstreek in het ronde! De monumenten vergaan en de ge-

denkteekenen worden verstrooid, maar de herinneringen des volks overleven die allen. Nog heden is, rondom Oranje, 't land vol overleveringen van Karel den Grooten en zijne helden, en de neêrlagen der ongeloovigen. Duizend jaren en meer zijn vervlogen, sedert de groote Keizer ter ruste ging onder een marmersteen te Aken; maar de traditie leeft van geslacht tot geslacht. Kerken en kapellen en sprookjes in 't hoekje van den haard — namen van bergen en spelonken, — ruïnen en slagvelden, — alles spreekt er nog van Karlemanje en de Saracenen. En het landvolk herhaalt er nog in den langen winteravond de dichterlijke verhalen, die Provençaalsche *troubadours* en *joyeux conteurs* eenmaal opzongen aan het schitterend hof van den derden Raimbaud van Oranje.

't Was een geweldige krijg tusschen Franken en Saracenen. Volharding aan de eene zijde om zich staande te houden in het land, dat zij veroverden; — gelijke volharding aan de andere zijde om te strijden voor den grond hunner geboorte! — Wat al bloedige worstelingen, wat al daden van moed en zelfopoffering in Languedoc en Provence! Wat al graven en ridders, die helden waren, maar wier namen zelfs niet geschreven zijn! — Nog altijd echter zetelde de Saraceensche koning in den sterken burg op den heuvel van Oranje, en heerschte er over 't Rhône-dal.

Daar staat Karlemanje, omringd van zijne twaalf paladijnen. 't Zijn mannen van ijzer: — het hoofd bedekt met den helm van ijzer, en de handen met de *gantelets* van ijzer; en de borst van ijzer en de schouders van ijzer! — de regterhand de lans van ijzer krachtig opheffende, en de linker- rustende op den nooit verwonnen degen; — en de heupen en knieën en scheenen en voeten van ijzer; en 't schild van ijzer; ja 't paard van ijzer! en 't leger, dat hen volgt, — drommen van ijzer!

Onder die paladijnen van Karlemanje is één de uitstekendste, de stoutste, de dapperste! Zijn gelaat is verborgen onder den kuiphelm, die op zijne schouders rust, anders zoudt ge daarin nog een trek van 't oud-Bourgondisch koningsbloed bespeuren. Maar we herkennen hem aan dien grooten hoorn op zijn krijgsschild, — waarom hij ook bij Frank en Saraceen geëerd of gevreesd is als Willem met den hoorn — Guilhem au cornet! —

Liederen en legenden en kronijken hebben om strijd zijnen lof verkondigd; — zij zijn de echoos van 't enthousiasme der vaderen; zij leveren geen koud verhaal en steunen niet op cijfers, maar hebben gloed en leven ontleend uit het getuigenis der tijdgenooten; — wie kan ze geloof weigeren?

Geen overwinning op de Saracenen wordt bevochten zonder Willem met den hoorn. Daar daagt hij op met zijne Franken en Aquitaniërs aan den voet van den heuvel van Oranje, waar, in den sterken burg, de Saraceensche koning heerscht. Eén schok — en de ijzeren drommen stuiven tegen den heuvel op, — de Saracenen wijken, — de burg wordt genomen, — en Willem met den hoorn wordt de eerste Willem van Oranje; want Karlemanje schenkt het hem als een souverein prinsdom.

Die verovering werd te Oranje nog eeuwen lang jaarlijks herdacht en met eene processie gevierd.

Na een leven vol heldenglorie ging Willem van Oranje, wars van alle wereldsche grootheid, zijne dagen eindigen in de abdij van Gellone. Hij zelf had die abdij gesticht in een woest en schilderachtig oord, in een eng dal tusschen hooge rotsen. Nog is dat dal van Gellone indrukwekkend, — stil, woest en verheven. De bouwvallen hebben er eene betooverende welsprekendheid, — de geesten van 't verledene verrijzen er uit het stof.

Plegtig en roerend was het afscheid, dat Willem van Oranje van zijn' Keizer en het leger nam. Die Frankische helden, gewoon aan 't gezigt der slagvelden, stortten tranen bij de scheiding. Toen hij Parijs verliet, stroomde 't leger hem na, en de groote Karel zelf deed hem uitgeleide, en reed aan zijne zijde; — en de beide helden spraken, voor de laatste maal op deze wereld, te zamen van hun verleden vol glorie, en van de toekomst, waar de kroon der onsterfelijkheid hun tegenblonk. — Te Brioude, in de kerk van St. Juliaan, leî Willem zijn wapens voor 't altaar af, en trad zijn klooster binnen. Die wapens — waarbij ook zijn schild met den hoorn — werden in de kerk ten toon gehangen, en eeuwen lang bewaard [1], en die hoorn bleef zijnen nakomelingen een heilig symbool, dat zij, later, bij de ontwikkeling der heraldiek, blazoeneerden, gelijk het tot ons gekomen is, en steeds door de Prinsen van Oranje gevoerd is, en nog gevoerd wordt: *d'or, au cornet d'azur, enguiché et virolé d'argent, lié de gueules;* — of in eenvoudig Hollandsch: een *rood* gesnoerde, *wit* beslagen, *blaauwe* jagthoorn.

Doch die blazoeneering verplaatst ons reeds in het schilderachtig tijdperk der kruistogten, waarin de wapens blinken met kleuren bemaald, en de

[1] Lesquelles y sont conservées jusques à ce jourdhuy (1639), et particulièrement son escu, sur lequel paroit un grand cornet. De La Pise, *Tableau de l'Hist. d'Orange*, p. 53.

vanen en banderollen wapperen in duizenderlei schakeering, en de wapenkreten schallen langs de velden; — het tijdperk, waarvan de troubadour zong:

> De là sont venus les escus,
> Les armes qu' ores on voit peintes,
> Armes, qui jadis furent teintes
> Dans le sang des premiers vaincus.
> De là les crys et les devises,
> Le métail avec les couleurs,
> Dont, curieux en mille guises,
> Ils ont blasonné leurs valeurs.

In de vlakte van Auvergne zijn duizenden, van alle landstreken, van alle standen, gelegerd rondom het oude Clermont. Edel en onedel verdringen elkander in de bekoorlijke Limagne, van den voet der bergen tot de boorden van den Allier; — het graauwe jak des dorpers en de vale pij van monnik en heremiet mengen zich tusschen de kleurige blazoenen en wapenrokken der Edelen. En onder die duizende wapenschilden, die daar blinken, zien wij ook den hoorn van rood, wit en blaauw, gevoerd door Raimbaud II, Graaf van Oranje.

Dáár wordt die beroemde vergadering gehouden, waar een enkele redevoering van Paus Urbanus, onder den blaauwen hemel uitgesproken, een vuur ontsteekt, dat twee eeuwen lang het Westen tegen het Oosten ten strijde zal drijven; — waar de kreet opgaat: *Dieu le volt!* en van waar niemand terugkeert dan geteekend met het roode kruis.

Alles bereidt zich ten kruistogt. In 't volgend jaar stroomen uit alle landen van West-Europa de kruishelden zamen. Ook Raimbaud daalt van zijnen slotheuvel af, met den vromen bisschop Willem aan zijne zijde, en gevolgd van driehonderd ruiters van Oranje. En fier wappert aan de lange speer zijn *guidon des couleurs*, naar de kleuren van zijn wapenstuk: rood-wit-blaauw; of als 't, met toespeling op den stamnaam, in strijd en tournooi wordt uitgeroepen: *Orange, blanche, bleu!*

En toen, in den zomer van 1099, het: *Dieu le volt!* vóór de muren van Jeruzalem klonk, en de kruisridders, elk onder zijn eigen vaan, hun volgers aanvoerden tot den storm, toen blonk ook Oranjes driekleur tegenover Sions heuvel, en golfde meê ter heilige poorte binnen.

SPELENDE JONGENS.

II.

Wilt gij eens het spelende kinderleven der 17e eeuw aanschouwen, zooals het zich, frank en vrij, op straat en plein bewoog, zonder nog door 't ratelend gerammel van de raderen der rijtuigen met levensgevaar bedreigd, of door den stok of de barsche stem van een policieman verjaagd te worden? — Cats vertoont het ons in het Haagsche Voorhout; sla slechts de plaat op vóór zijn *Houwelick*. 't Is niets dan kinderspel wat gij er ziet, woelig en levendig kinderspel, allerlei kinderspel, waar meisjes zoowel als jongens aan deelnemen, en de zoon van den patriciër — die met een pluim op den hoed haasje-over springt, of wel gepluimd en gemanteld "een musjen aan een draet" laat vliegen, — zoowel meêdoet, als de zoon van den armen schoenlapper, die, met het schootsvelletje voor, van den driestal is weggeloopen, om zich met zijn buurvrijertje, een slagerszoon, te vermaken, die juist van zijn vader een versche osseblaas gekregen heeft. 't Is niets dan kinderspel, maar toch schreef Cats er het motto boven:

Ex nugis seria.

Dat wil zeggen:

Zelfs uit beuzelingen
Leert men nutte dingen.

Juist; alles wat Cats zag, vermaakte hem; maar ook bij al wat hem vermaakte gaf hij zedelessen, waar echter de groote menschen meer meê ophadden dan de jeugd, die er geen oogenblik naar luisterde.

In het midden op den voorgrond zien wij een vendel jongens optrekken met trom en pijp en prinsenvlag, — de grootste van den hoop, als kapitein, met blikken hellebaard en degen, aan 't hoofd. "Ja", zegt Cats, "dat zit er bij onze jongens al vroeg in.

Zij weten dat het Hollants bloet
Het lant met wapens houden moet."

"O", zegt een Engelschman, "wapenen te hanteeren is hun vermaak, en sij leeren eerder soldaten als mensen te wesen!" [1] Waarmeê hij zeggen wil, dat de Hollanders een zeer krijgshaftige natie zijn, daar hun kinderen pas loopen kunnen of zij spelen al soldaatje.

---

[1] *Batavia of den Ontployden Hollander*, bl. 59.

Ter regterhand zien wij een knaap met eenige meisjes blindemannetje spelen. "Vrijers!" zegt Cats, "neemt een lesje aan dien jongen:

Hij grijpt er eene bij den mouw,
Die best haer laten grijpen wou.
Mij dunckt, dit is een eygen beelt
Van dat men in het vrijen speelt:
De vrijer, arrem Venuskint,
Is oock gemeenlick stekeblint,
En ach! hij siet den klaren dagh
Juyst als hij niet meer grijpen magh.

Ter linkerhand, in den hoek van de plaat, zien wij een groepje meisjes met poppen, wieg en klein keukengerei. Eigentlijk moeten wij ons verbeelden, dat daar in dien hoek een huis staat, in of voor welks stoep die meisjes spelen, doorgaans onder een luifel. "Immers", zoo zegt Halbertsma, "ieder burger had tegen zijn gevel aan de straat een open afdak, *stoep* genaamd, die veel tot kinderkamer diende. Kindervisites in de huizen kende men toen niet; de visite was in de stoep. In de stoep bepronkte het meisje hare pop en legde die in de wieg. In de stoep zette zij met de speelnootjes hare huishouding op van keukengereedschap en porseleinen scherven. Alle overige spelen, waar meer beweging en groote ruimte bij te pas kwam, waren op pleinen en straten." [1] En zoo zien wij 't hier ook. Dáár zijn eenige jongens bezig met haasje-over; hier oefent zich een ander, als Sokrates [2], in het touwtjespringen. Verderop, bij de pomp, zijn ze met het eeuwenoude, maar nu gantsch vergeten, kooten bezig; terwijl twee anderen een menuet op stelten dansen. "Stil", zegt Cats, "daar zal ik je weêr een rijmpje bij geven, dat je in je zak kunt steken:

De jongens, die op stelten gaen,
Sijn rechte beelden van de waen;
Wij soecken meestal hooger schijn
Als wij in rechte waerheit sijn.

Hier slaat er een zijn drijftol, — dáár een ander zijn broêrtje, die voor paardje speelt; een derde loopt met een molentje, — symbool der dwaasheid, die maalt en malt; een vierde hoepelt, en een vijfde speelt op de viool. "Och," zegt Cats, "met hoe weinig kan men vrolijk zijn!

Sijn veeltje heeft nau ééne snaer,
En efter maeckt hij blij gebaer:
Wat is hij een geluckig man
Die sijn gemoet vernoegen kan.

---

[1] *Overys. Alm. v. Oudh. en Letteren*, 1844, bl. 280. [2] *Gramm. Lat.* p. 72.

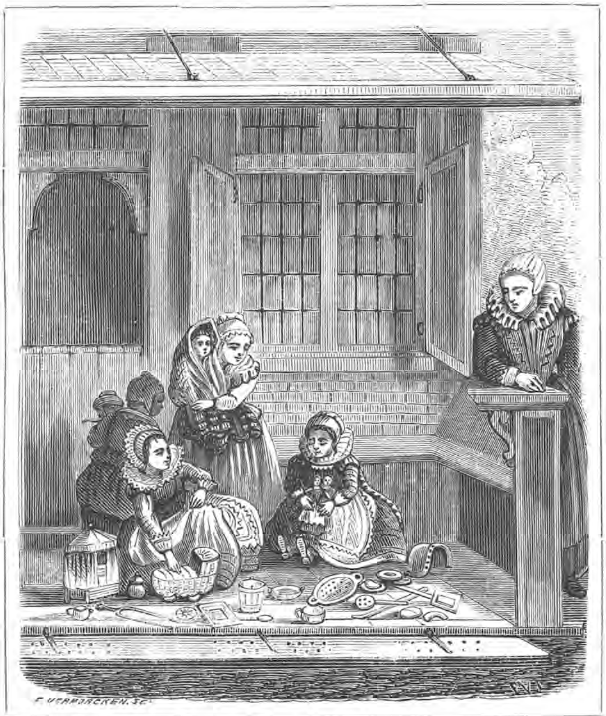

Spelende meisjes.

Bladz. 38.

Op den achtergrond laten de jongens vliegers met pluimstaarten op, waarvan er een schoot gaat, — leerrijk beeld voor menig staatsman! En twee buitelaars staan op hun kop; — "en dit", zegt Cats, "is ook een leerrijk beeld voor u, die geen staatsman zijt:

Ghij, zoo je vraeght wat dat beduyt,
Soo treckt er dese leering uit:
Wij sijn het, die, van geest berooft,
In d' aerde wroeten met 'et hooft,
En geven aen het hooghste goet
Schier niet als 't hol van onzen voet.

Zeer waar; maar gelukkig dat we daar niet aan dachten, toen we jong waren en speelden, en ook weleens op onzen kop stonden; die *seria* zouden al de pret onzer *nugarum* bedorven hebben!

In de 18^{e} eeuw speelden de jongens precies als in de 17^{e} eeuw, en ze deden, al spelende, somtijds gewigtige ontdekkingen.

Op den 12^{n} Maart 1734 wilden vier jongens te Amsterdam op den Dam knikkeren in een kuiltje. Een van de vier groef met de hand tusschen de keijen om het kuiltje zijn behoorlijke diepte te geven, toen er iets glinsterends voor den dag kwam. "Geld gevonde!" riep zijn maat, en greep toe en haalde een gulden uit het straatzand. "Daar mot meer zitte;" zei een derde, "allo, jonges, graaf de steene nop!" Zoo gezegd, zoo gedaan; zij braken een paar keijen uit de straat, en vonden een menigte guldens en drieguldens, te zamen meer dan driehonderd gulden beloopende. Die schatgraverij op den volkrijken Dam lokte natuurlijk nog al wat toeschouwers, en sommigen dezer liepen naar het Schoutskantoor om het aan te geven. De jongens werden er heen gebragt met den gevonden schat; maar, helaas! "het gelt ter degen besien sijnde, was altegaâr vals gelt." Het moest dus door een valschen munter daar begraven zijn, maar niemand kon gissen, door wien of wanneer het geschied kon wezen. De Schout begreep, dat dit wel al honderd jaar geleden kon zijn, en wees de vondst den vinders toe. Het geld werd daarop bij eenen essayeur gebragt, die het smolt, en 't zilver, dat hij er uithaalde, onder de jongens verdeelde.

Vijf jaren later, op den 18^{n} September, speelden op de Keizersgracht twee jongens met kooten. Terwijl een hunner, om naar een weggerolde koot te zoeken, de hand onder den koker van een boom stak, kreeg hij een geldzakje te pakken. "Daar zit wat!" zei hij tegen zijn makker, en haalde er een zakje zesthalven onder uit. "Zoeke nòffer meer zit!" zei de ander, en stak de hand nog wat dieper onder den koker en haalde er een

tweede zakje uit. Ook dit geld werd bij den Hoofdofficier gebragt, maar niet valsch bevonden: — integendeel, het bragt een diefstal aan 't licht. Een kassiersknecht had zijnen meester bestolen, en een aantal zakjes op verschillende plaatsen begraven. Natuurlijk kreeg nu de kassier zijn geld terug, de knecht een geeseling, en ieder jongen een paar zesthalven in zijn spaarpot.

En in de 19e eeuw? — O, voor een halve eeuw geleden was het spelen van de jongens op de straat en van de meisjes in de stoep nog in zwang als in de dagen van Cats, — zelfs te Amsterdam, in de Kalverstraat; maar 't was dan toen toch al in zijn laatste decennium. — "Hoe? te Amsterdam in de Kalverstraat? Op de drukste plek van de stad, waar men nu zelfs geen oogenblik voor een prent- of boekwinkel kan staan kijken, of men wordt door den voorbijschurenden volksstroom getrapt, geduwd en voortgedreven?" — Ja, en wel in 't gedeelte tusschen Begijnensteeg en Osjesluis, dat destijds nog het langst zijn oud-Kalverstraatsch kostuum bewaarde, toen reeds de beide langere einden, zoowel Munt- als Damwaarts, begonnen gemoderniseerd te worden.

In dien tijd kon men dáár in de Kalverstraat dikwijls een half dozijn buurvrindjes van vijf of zes jaren op hun stokpaardjes manhaftig zien galoppeeren: — één voorop met een koperen waldhorentje aan den mond; één, die zijn oranje halsdoek aan zijns vaders rotting geknoopt had; en de vier anderen, twee aan twee, met houten of blikken sabels gewapend, er achter. Men liep dáár toen nog geen spelende kinderen onder den voet, en er was niet veel gevaar van overreden te worden; de sleden sleepten langzaam, de brommertjes waren pas geboren en nog zeldzaam; behalve nu en dan een dokterskoetsje en een enkelen postwagen zag men er weinig rijtuigen. Alleen wanneer "de Koning in de stad" was, moest het spelen in de Kalverstraat tijdelijk opgeschort worden.

't Grootste gevaar, dat dien spelenden Kalverstratertjes toen bedreigen kon, was 't op hol gaan van een sleeperspaard, maar dan wisten zij spoedig genoeg "moeders huis" te vinden, ja zelfs tijdig genoeg om moeder te waarschuwen, dat deze voor 't venster kon loopen "om te kijken." En bij dat hollen hadden doorgaans minder tragische dan lachverwekkende tooneelen plaats. Nu eens hoorde men de losgeraakte ijzers der slingerende sleê rinkinken in den nachtkelder van Mie Mop onder kapper Leeflang op den hoek der Begijnensteeg, en zag men Mie en haar meid, den kapper en zijn pruikejongen al te zamen met verwilderde oogen en gapende monden de straat opvliegen, terwijl paard en sleê reeds ginds bij "de lange stoep"

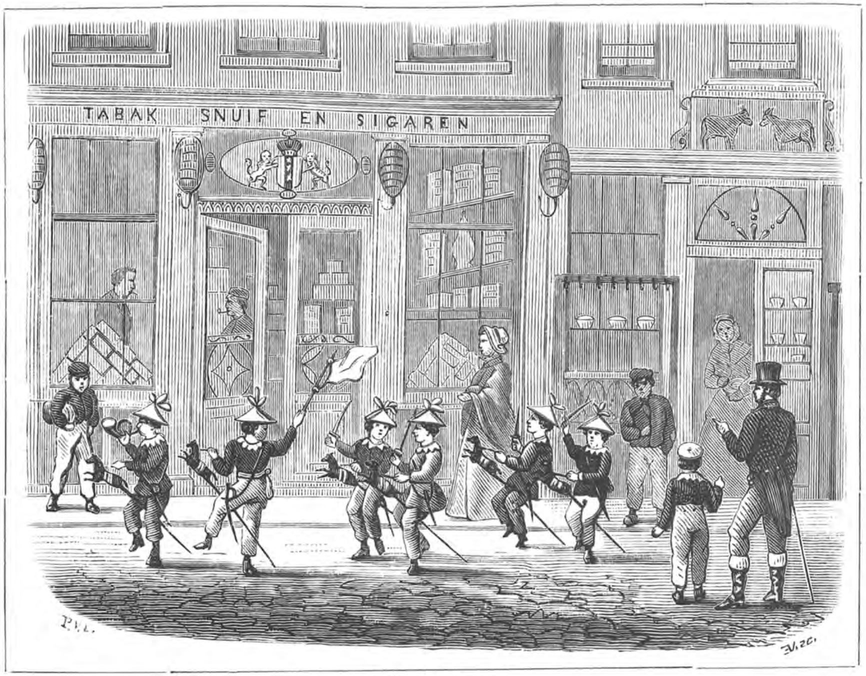

Spelende jongens.

Bladz. 40.

een rustpunt gevonden hadden. Op een anderen tijd haakte de sleê achter 't steenen paaltje bij de stoep van den boekwinkel aan den hoek der Osjesluis, en raakte 't paard door den schok de tramontane kwijt en duikelde perdoes in den eijerkelder van "Na onder de boekewinkel."

Maar bovendien hadden de spelende jongens, zoo 't al soms in de Kalverstraat eens wat te druk werd, nog speelruimte genoeg. Vooreerst op dat aardige pleintje op de Osjesluis, het oude Ossenburg, dat, sedert de ossen het verlaten hadden, een allerpleizierigste speelplaats voor de jongens geworden was, en waar zij, ofschoon er een donker watergewelf onder was, evenwel geen 't minste gevaar liepen van in 't water te vallen. — Maar eens, te kwader ure, kwam er een stoelemaker wonen, die met zijn "hagendeveld van stoelen" 't heele pleintje bezette [1], en toen konden de jongens afmarcheeren.

Doch zij hadden 't Begijnhof nog; en de begijntjes van dien tijd zaten gaarne tusschen haar opgeschoven gordijntjes naar de spelende jongens te kijken, mits deze 't niet al te rumoerig maakten. Gebeurde dat ten leste, dan werden ze weggestuurd; en zij namen de wijk, waar niemand hen ooit verjoeg — "achter de begijnen", op de oude Schollemarkt, bij dat schilderachtige Bierdragershuisje met zijn groen bewassen luifel en antiek geveltje, onder de kastanjeboomen, welke ouderen van dagen zich nog wel zullen herinneren, — vooral die twee prachtige exemplaren tegenover 't *Wapen van Bern* [2], waar de Amsterdammers met hun vrouwen een wandeling heen maakten, wanneer ze in bloei stonden.

In dien tijd klonk ook nog, even als vóór eeuwen, bij zomeravond, het geroep langs Amstels straten: "o jongès, jongès!" — in de 15e eeuw riepen ze: "boije, boije!" wat, als men weet, hetzelfde beteekent. En op dien kreet schoten andere speellustige knapen toe; dan was 't: "hoeveul binnewe?" en als 't getal groot genoeg was, stoof de heele troep naar 't naaste plein, en 't ging er aan 't kastie of aan den zwaai of aan 't hoepelen of ander spel, waar beweging van armen en beenen en oefening van keelen bij te pas kwam. En niemand misgunde dit den jongens, maar ieder zei, als Huygens tegen Cats:

> Ick gun u dat vermaken
> Die milte-kittelingh, die oeffeningh van kaecken. [3]

---

[1] Vergl. *de Uithangt.* II. D. bl. 237, en mijn *Rein. v. Br.* in de *Aurora* 1868, bl. 28 en 59.
[2] Thans *de Eensgezindheid.* [3] *Kostelick Mal.*

En velen, die er verstandig over denken, zouden 't den jongens nog wel gunnen niet alleen maar zelfs nuttig voor hen achten.

De Geldersche Volksalmanak zei er, nu reeds dertig jaren geleden, ook eens een woordje van, en "meende, dat de kinderspelen, zoo als zij in ons vaderland van ouds af bestonden, zeer doelmatig zijn," en "dat de spelen van ons tegenwoordig geslacht, hoe berekend dan ook om het verstand te oefenen, op lang na niet voldoen aan de behoeften der kindschheid, en dat onze vaderen hierin wijzer waren dan hun nakomelingen." [1] Ja, hij sprak ook over de eigenschappen van goede kinderspelen, en meende dat die, als alle goede dingen, in drieën bestaan, en wel: "Vooreerst, de oefening en versterking van het ligchaam over het geheel en van elk deel in 't bijzonder." — Juist; mits men maar niet, om "elk deel in 't bijzonder" toch vooral goed en "volgens methode" te behandelen, er een handboek over ga schrijven, en er weêr een schoolsche oefening van make, want dan gaat het frissche leven er uit, en blijft er niets anders over dan

Een spelen zonder spel,
Vervelen en gekwel.

"Ten tweede," zegt de Geldersman: "de eerste grondslag tot kunst en kunstvaardigheid; en ten derde: de opscherping van geheugen en oordeel." — Zeer goed; mits men ook hierin den jongens vrij spel late, en er geen leermeester bij plaatse. Maar de voornaamste eigenschap van goed kinderspel heeft hij toch over 't hoofd gezien; — het spel moet *prettig* wezen. Kinderen spelen niet om de kunst of om geheugen of oordeel te oefenen, maar om pret te hebben; en daar hebben zij volkomen gelijk in. Ik heb dit reeds in *de Volksvermaken* gezegd, en 't kan niet dikwijls genoeg herhaald worden: niets is gezonder voor geest en lichaam dan de vrolijkheid, die een vermakelijk spel opwekt. De vrolijkste jongens bij 't spel zullen doorgaans ook de vlugste bij de les zijn. Tel zooveel vereischten van goede kinderspelen op, als gij wilt, — zij kunnen uitmuntend zijn; maar moeten steeds ondergeschikt blijven aan 't genoemde hoofdvereischte; want een *nuttig* spel, dat niet *prettig* is, wekt verveling en lusteloosheid, en doet kwaad in plaats van goed.

---

[1] *Geld. Volks-alm.* 1840, Voorberigt en bl. 40.

TWEE OUDE VAANDELS.

Ziehier twee rekeningen van vaandels uit den Geuzentijd; het zijn de oudste, die tot nog toe gevonden zijn. De eerste rekening, van Junij 1574, is medegedeeld door den Heer Dr. J. J. de Gelder te Alkmaar, uit het archief dier stad; de tweede, één maand jonger, door den Heer Dr. P. Scheltema, archivaris van Amsterdam en Noordholland, uit dat van Oudkarspel, een dorp ten noorden van Alkmaar gelegen.

I.

Onkosten van het niewe vaendel.

In den eersten gehadt van Jan Gerritz, onse provoost, 12 ellen orangen taf mit die coort, d' ellen tot 30 sts. facit 18 gl. 0.

Noch gehadt tot Jan Thonisz $7\frac{1}{2}$ ellen blau ende wit, die ellen tot 14 sts., met noch 12 sts. over naysyde: facit tsame 5 gl. 17 sts. 0.

Noch tot Diewer Jan Luytgis 5 ellen orangen, d' ellen tot 17 sts., facit 4 gl. 5 sts.

Noch een steng met het hantvatlis van 12 sts.

Noch tot Grossers gehadt 6 sts. over frangen, die boven ende beneden aent vaendel gedaen is.

Noch aen syen lint aent vaendel 5 sts.

Noch Kluyt gegeven vant wapen te maken int vaendel — 20 sts.

Evert Jansz. sal hebben van maken ende vant lappen vant oude vaendel die som van 5 gl. ende 10 sts.

Noch den doelknecht gesonnen tot Hoorn om 5 ellen coet (*sic*), d' ellen van 16 sts. facit 4 gl.

facit 40 gl. min 5 sts.

Bij deze rekening, die op een kwarto-blaadje papier geschreven is, ligt nog een ander kwarto-blaadje, waarop het mandaat en de kwitantie, als volgt:

Wij ordonneren Augustijn van Teylingen, tresorier der stede van Alcmaer, te betalen in handen van Pieter Jansz. Keyser, capiteyn van de jonge scutterye, die somme van verschoten penningen tot een nieuw vaendel van de selve scutterye, blyckende by speciffcatie hier aen gehecht. Ende, mits desen overleverende, men salt u doen passeren in Rekeninge. Actum den xxen Junij anno xvclxxiiij.

Claes Hercx. Jac. Waerdendel.

Welcke somme van xxxix gl. xv sts., ter cause voirs., ick Pieter Jansz. voirs. bekenne mits desen ontfangen te hebben wyt handen van den voirs. Augustijn van Teylingen, tresorier. In kennisse mijn hantscrift hier onder gestelt ten daege ende jaere voirsz.

Pieter Jansz. Keyser.

2.

Gerit Auwe Gerits in Outkarspel op Langedijck het doen maeken my comen Garbrandt Janssen tot Alckmaer een vaendel van sindael groot weessende 66 ellen met een halff, die ellen tot 6 stuyvers met het maeken, noch daertoe gedaen 4 stuyvers aen root zyen lindt, noch 5 stuyvers aen zyen franien aen den stock gehaeldt, den 17[den] Julius 1574.

De somma bedraecht in als 02 (*sic*) gulden 8 stuyvers den naesten prijs.

Gegeven acht stuyvers voor dien stenck met het ysser boven; noch voor het handvaetels aen den stenck drie groot; noch voor 't maeken ende die spickers iiij stuyvers [1].

Met taalkundige opmerkingen (als b. v. over het Alkmaarsche *hantvatlis* en 't Oudkarspelsche *handvaetels* voor 't hedendaagsche *handvatsel*) zullen wij ons niet ophouden; de verkortingen zijn voluit geschreven en de lezing levert geen zwarigheden op. Alleen over de beide plaatsen, die door de mededeelers met *sic* zijn aangewezen, een enkel woord.

Het is in den laatsten post der Alkmaarsche rekening twijfelachtig of er *coet* of *roet* staat; doch na naauwkeurig onderzoek van 't origineele stuk verklaarde de Heer Scheltema, dat hij de zegepraal aan de *r* moest toekennen. Wij lezen dus, dat de Doelknecht naar Hoorn gezonden werd om 5 *ellen roet*, d. i. rood vlaggedoek.

Het andere *sic* wijst ons, in de tweede rekening, op een zonderlinge manier om tienvouden in cijfers te schrijven, want dat het werkelijk *twintig* verbeeldt, blijkt als men 't narekent. Die Garbrandt Janssen was, ofschoon hij zich "comen" (d. i. "koopman") noemde, zeker niet gewoon groote sommen te verhandelen.

Beschouwen wij nu de vaandels, en wel eerst dat van Oudkarspel. Er zijn geen kleuren van 't gekochte vlaggedoek genoemd, en dit is jammer, omdat deze bij een vaandel de hoofdzaak zijn; maar wij vinden toch iets, dat ons op den weg helpt. Het zijden lint was rood. Dit lint kan niet anders hebben gediend, dan om boven aan den stok gestrikt te worden met wapperende einden, en moest met de kleur van 't vaandel of van de bovenste baan overeenkomen. Ware 't nu een rood vaandel geweest, zoo had het geen ander kunnen zijn dan een dorpsvaandel, maar dan had er ook een zwarte leeuw in geschilderd of genaaid en een uitgaaf daarvoor

---

[1] Deze rekening heb ik vroeger reeds medegedeeld en besproken in mijne brochure: *De Prinselijke afkomst der Nederlandsche vlag.* Doch daar dit al schier zeven jaren geleden en dus die brochure al lang vergeten is, zoo vind ik 't niet onnoodig, haar, in verband met de Alkmaarsche rekening, hier andermaal te plaatsen en dus aan de vergetelheid te ontrukken.

in rekening gebragt moeten zijn, — wat echter 't geval niet is. Doch een dorpsvaandel kwam, als wij zien zullen, in de gegeven omstandigheden niet te pas.

't Kan ook geen vaandel van één kleur zijn geweest, want het vlaggedoek, dat er voor gekocht is', was smaldoek, — dit blijkt zoowel uit het groot aantal ellen, als uit den geringen prijs per el; — en 't zou een belachelijke dwaasheid geweest zijn voor een éénkleurig vaandel smaldoek te koopen, en zich de moeite te geven zooveel strooken aaneen te naaijen. Neen, smaldoek werd gebruikt voor vaandels met smalle banen van verschillende kleuren; en de tijd zelf, waarin 't vaandel gemaakt is, maakt het zeker, dat het een Prinsenvaandel was. Sonoy voerde toen bevel in 't Noorderkwartier, en zoo vaak de krijgsgeruchten of aanslagen des vijands dit noodig maakten, ontbood hij de manschap der dorpen, "met vaendels ende geweer, daer elk op gemonstert was". Van 1572 af aan waren de vaandels, waaronder de krijg gevoerd werd: "Orangie of Borgoens". 't "Orangie" was de Prinsenvaan; 't "Borgoens" de witte vaan met het rood Bourgondisch kruis, die de Spanjaards en Spaansche Nederlanders voerden. De stads- en dorpsvaandels, gelijk ook de provinciale vlaggen kwamen hierbij niet te pas; zij waren eigentlijk neutraal, en veranderden niet bij 't overgaan van de eene tot de andere zijde. En aan de Generaliteits- of Statenvlag, of den zoogenaamden "Leeu mette pijlen", valt hier niet te denken, want die was in 1574 nog niet uitgevonden.

De vaandels, waarmeê de Noordhollanders voor Sonoy verschenen, konden alzoo geen andere dan Prinsenvaandels zijn. En daar nu 't vaandel, dat Oudkarspel maken liet, uit eenige smalle banen bestond, blijkens het doek, dat er voor gekocht werd, — daar de bovenste baan rood was, blijkens het lint, — en daar er 66½ el voor noodig was, wat nergens anders voor pas te maken is dan voor zeven banen — zoo zal dit Prinsenvaandel zeker *rood-wit-blaauw-rood-blaauw-wit-rood* geweest zijn, en een lengte van 9½ el, bij 3½ el breedte, gehad hebben. Een goede lap doek voorzeker, in vergelijking met onze hedendaagsche vaandels; doch men kan in oude schilderijen en prenten zien, dat in dien tijd groote vaandels gebruikt werden, waar de vaandrig een goede vracht aan had; — en dat ook tegenwoordig nog de vaandels der dorpsschutterijen groot en zwaar zijn, en een vaandrig knap en handig moet zijn, om er vlug meê om te gaan, kan men in *de Volksvermaken* lezen. [1]

---

[1] bl. 511.

Van een geheel andere gedaante moet het Alkmaarsche geweest zijn; dit was een zijden schuttersvaandel. De eeuwenoude schuttersgilden waren namelijk in 1574 nog in wezen, ofschoon ze weldra met de burgervendelen zouden worden zamengesmolten.

Alkmaar had er twee: de Oude en de Jonge Schutterij, ieder ruim honderd man sterk. De kapitein der laatstgenoemde liet in 't begin van 1574 een nieuw vaandel maken, en een oud repareeren, dat zeker in 't beleg wat veel geleden had. De stof, die hij voor 't eerste liet koopen, was: 12 el oranje taf, 7½ el blaauw en wit en 5 el oranje vlaggedoek; en voor "'t lappen van 't oude vaandel" had Evert Jansz. de vlaggemaker, die ook 't nieuwe vaandel maakte, nog 5 el rood noodig, dat in Alkmaar niet te krijgen was, en waar de knecht van den Doelen om naar Hoorn moest.

Hieruit blijkt al terstond, dat het nieuwe vaandel niet aan 't oude gelijk was; dit laatste was denkelijk nog naar de oude manier, overeenkomstig het stadswapen, en dus: rood, met een witte of zilveren burg in 't midden. Maar 't nieuwe schuttersvaandel moest een Prinsenvaandel zijn. Zeker was het heel fraai, want het kostte meer dan 34 gulden, terwijl het Oudkarspelsche slechts 21 gulden 1½ stuiver had gekost, ofschoon 't vermoedelijk niet eens zóó groot was. Wel is het, omdat wij de breedte van de taf en het vlaggedoek niet kennen, niet uit te meten, hoe lang en breed het was, en hoe de kleurbanen aan elkander gepast waren; maar zooveel blijkt toch uit de rekening, dat het een oranje zijden vaandel was met strooken van oranje, wit en blaauw vlaggedoek boven en beneden, gelijk het mede boven en beneden met franje bezoomd, en de steng aan 't boveneinde met zijden lint omstrikt was; — en schoon van franje noch lint de kleur genoemd is, waren beiden zeker wel oranje.

Kluyt schilderde een wapen *in* het vaandel; hieruit mag men opmaken, dat het wapen niet, als ook wel geschiedde, in een witten hoek, bovenaan, bij den steng, maar *in het midden* van het vaandel en dus op de oranje taf geschilderd was. Waarschijnlijk was het dan ook een Prinsenwapen; immers dat zagen te dien tijde, en nog lang daarna, de schutters gaarne in hun vaandels; en men kan bij Wagenaar lezen, hoe, in Mei 1653, de Haagsche schutters, toen ze zagen, dat de Heeren Staten 't Prinsenwapen uit hun vaandels hadden laten nemen, zoo boos werden, dat ze op hun eigen vaandels aanlegden en er doorheen schoten.[1]

[1] *Vad. Hist.* XII D., bl. 283.

UIT DE OMSTREKEN VAN OOTMARSUM.[1]

I.

HUWELIJKSPLEGTIGHEDEN.

Wanneer een knappe jonge boer en een aardige boeredochter lang genoeg hebben gevrijd, en menig glaasje klare met suiker zamen gedronken en uitstapjes gedaan hebben naar kermissen en markten, en de kennismaking tot beider genoegen met een huwelijk beklonken zal worden, begeven zij zich eerst naar den notaris "om de voorwaarden te beschrijven." Ja wel, precies als in Holland; wie herinnert zich hier de "Bruiloft van Kloris en Roosje" niet, waar Krelis zingt:

Dan ben ik de bruigom, en jij bent de bruid.
Hael een Notaris, die 't huwelijk sluit,
En, och, och, och! mijn vrijen is uit!

Die huwelijksvoorwaarden zijn tegenwoordig echter in vrij wat deftiger vorm dan vroeger; — ziehier een voorbeeld van de voorwaarden, die de boeren voor ongeveer 150 jaren beschrijven lieten.

De vader van de bruid zal haar een behoorlijk uitzet geven, bestaande in kastlinnen en koebeest, en na doode harer ouders zal zij haar kindsportie in geld ontvangen.

De jonge vrouw zal, zoolang hare ouders leven, twee spint land met lijnzaad mogen bezaaijen, en twaalf weken voor haar mogen spinnen, en zij zal ten allen tijde een vrijen tred in de melkkamer hebben (een soort van heiligdom, waar knecht noch meid in mag komen).

Als de oude lieden den bouw overgeven aan de jonge lieden, zullen zij al het noodige voor hun onderhoud hebben, en ook de plaats onder het zoutvat (d. i. bij den haard) mogen bezetten, als zij zulks verkiezen.

De schrijfkunst verstonden onze boeren te dien tijde nog niet; de oude huwelijksvoorwaarden, waarvan er nog velen bewaard zijn, zijn bijna allen met kruisjes onderteekend.

Van den notaris gaat het naar den pastoor, om de huwelijksafkondiging te verzoeken. Voor het driemaal afkondigen ontvangt Heeroom twee vette

[1] Medegedeeld door den heer B. ten Bokum, te Ootmarsum.

kippen, tengevolge waarvan dan ook 't kippehok van den Eerwaarde altijd wel voorzien is.

Als nu ook aan alles, wat de burgerlijke wet vordert, voldaan is, en de bruiloft gehouden zal worden, zoo benoemt de bruidegom twee bruiloftsnoodigers, — "brulfteneugers" zeggen de boeren, — die de familie en de vrienden met behoorlijke plegtigheid moeten gaan "verzeuken." Een gewigtige taak, en die niet enkel vrijmoedigheid en welbespraaktheid maar zelfs studie vordert. Immers, hoe weinig de Twentsche boer van poëzij weet, van den bruiloftsnoodiger toch vordert hij, dat die in verzen spreke. Veel dagen achtereen studeeren de beide jongelui op het rijmstuk, dat ze daarvoor uit het hoofd moeten leeren; en 't is 't memoriseeren alleen niet, wat hun zooveel inspanning kost, — neen, wat ze spreken, mag er, naar de eischen van den tegenwoordigen tijd, niet meer op zijn boersch uitgebragt worden, zij moeten op hun manier Hollandsch spreken. Dit kent de Twentsche boer tegenwoordig wel; hij leest de couranten immers, en heeft ook zijn "nieuwe ideeën."

Zijn onze jongens er nu meê klaar, en hebben zij 't elkaâr eens overhoord, en 't goed gevonden, dan trekken zij hun zondagspak aan; hun petten worden door de meisjes met roode linten en groene takjes, met bloemen en klatergoud, ook wel met paauweveêren, prachtig vercierd; zoodat van de petten zelve niets meer te zien is, maar de brave jongens een klein bloemprieel op 't hoofd dragen. Zij krijgen een stok in de hand — geen kleintje, maar een stevige koeze, — die almede met linten en bloemen omwonden is, en zoo mogen ze dan den weg opstappen, door ieder aangegaapt, die hen ziet, en in elke buurschap door een troep kinderen gevolgd. Komen zij aan 't huis van een dergenen, die genoodigd moeten worden, dan bonsen beiden, zoo hard zij kunnen, met hunne stokken op de deur, of schieten een pistool af, en daarna treden ze heel parmantig binnen. Het gantsche huisgezin gaapt hen en hun opschik aan, en ieder brandt van verlangen hun vers te hooren. Een van beiden, wiens beurt het is, heft aan; natuurlijk, hoe goed Hollandsch hij op school geleerd heeft, niet zonder Twentschen tongval:

> Ik zeg u goeden dag.
> Hier zet ik mijnen staf
> En neem mijn hoed ook af.
> Hier stuurt mij de bruigom en de bruid:
> Zij noodigen u uit,
> Om bruiloft bij hen te houwen:

Zij hebben veel bier laten brouwen,
 Ook jenever en brandewijn;
 Dit zal geen leugen zijn.
 Tabak met lange pijpen:
Als gij die niet krijgt, moet gij het mij niet wijten.
 Zij hopen, gij zult verschijnen,
 Op hazen en konijnen,
 Patrijzen en sneppen,
Dan kunt gij daar in trekken.
 Huisgezeten,
 Niemand vergeten:
 Dit zeg ik in het algemeen,
Maar ik meen de boer en de vrouw alleen.

O wee! wat zetten kinderen en dienstboden nu een lange gezigten! Zij hadden er al op gevlast meê te gaan, en dat is nu mis. De noodigers stappen, na een glas jenever gedronken te hebben, uit en gaauw weêr op een ander.

Het halen der bruid van 't ouderlijk huis geschiedt met wagens, vijf of zes achter elkander, waartoe de buren den bruidegom hun hulp verleenen. Wie zulk een stoet ziet, zou meenen, dat het een troep landverhuizers is, want alle wagens zijn beladen met meubelen, namelijk: een kabinet, een paar tafels en een menigte stoelen; keuken- en tafelgerei, glas en porselein, koperen ketels en tinnen kannen; voorts het kastlinnen, waarvan wij reeds hierboven in de huwelijksvoorwaarden hoorden spreken; een nieuw bed met alles, wat er bij behoort; een kompleet melkstel, namelijk: karn, vat, emmers, bekkens, enz. En alle ruimte, die er na 't opladen overbleef, is aangevuld met juichend en zingend volk, mannen en vrouwen, jongens en meiden, zwaaijende met hoeden en zakdoeken. Achteraan komt het koebeest, mede reeds bovengenoemd; die bruidskoe moet een beste melkkoe wezen, en wordt met linten en strikken om staart en horens vercierd; en eindelijk verschijnt bij de koe ook nog een mand vol kippen, want, naar oud gebruik, mag, zoolang het opladen der meubelen duurt, het jong volk op de deel hoenders vangen, en al de vangst is voor de bruid.

Zonder hindernissen echter bereikt de stoet des bruidegoms woning niet, en deze laatste zou 't zelf niet eens pleizierig vinden, als niemand notitie van hem nam; daarom ook rijdt hij gaarne de stad eens door. En nu wordt hem op verschillende plaatsen de weg versperd, en dit is 't wat in Holland *schutten* genoemd wordt, en er al sedert eeuwen verboden is [1].

---

[1] Vergl. *de Volksvermaken*, bl. 542.

In de stad en op den weg is hier en daar een boom of een staak neêrgeworpen; maar de bruidegom heeft het middel bij de hand, — de flesch. Hij schenkt elk van de schutters een glas "jannever" of "jandoedel" in, en als zij 't begeeren nog een tweede, en daarop worden alle beletselen uit den weg geruimd.

Te huis gekomen, worden, na 't ontladen der wagens, al de buren, die meê "halen zijn geweest," getrakteerd op pannekoeken met spek, en daarna volgt de tentoonstelling, waar ieder gratis mag komen kijken.

Al wat de jonge vrouw heeft meêgebragt, wordt uitgestald: tafels vol met allerlei glas- en aardewerk, koper, tin en blik; het kabinet met de deuren wijd open, en het linnen daarin, meest in rollen, naar welker hoeveelheid de vrouw gewogen wordt; het bed met zijn toebehooren te pronk; de koe en de melkgereedschappen ook, met één woord: alles. En dat alles mag ieder bezien en betasten zooveel men wil, ja waardeeren en verachten, prijzen en laken, zoo men verkiest. Een Ootmarsumsch burger kan zich soms ergeren over al die boeren-ijdelheid en boeren-onbescheidenheid, dat pronken met hetgeen men heeft en dat bluffen van wie meer heeft, — maar: 's Lands wijs blijft altijd 's Lands eer, en de boer is er op gesteld. Gedurende die tentoonstelling deelt de jonge vrouw geschenken uit aan de meid en den knecht, en aan ieder, die verder tot het gezin behooren mogt, katoentjes, doeken, overhemden, zakdoeken, enz. en daarmeê is zij dan behoorlijk ingeleid.

Al deze zaken nu hebben des voormiddags plaats, en des namiddags wordt de bruiloft gehouden. In vroeger tijd ontbrak daarbij nimmer een speelman. Uit het rekeningboek van een Ootmarsumsch vioolspeler in 't midden der voorgaande eeuw blijkt, wat er destijds voor muziek betaald werd.

Anno 1742	op Vinken dochter haar maaksmaal met spelen verdient	1 gl.	1 st.
" "	op het drinken van de halve ton bier op haar huwelijk	"	— 10 —
" "	den 12 Maart op bos van Oldenzaal zijn Bruitstranen	4	— 1 —
" "	op het schenkelbier van de tilgter knechte	1	— 12 —
" "	op Sint Jan bij het burger jonge volk	5	— 12 —
" "	op het schuttemaal bij het jonge volk	7	— 12 —
" "	op bokum knegt te tilgte zijn maaksmaal	"	— 11 —
" "	op zijn trouwdag	"	— 11 —
" "	op Drosten mieke zijn bier te tubbergen verdient	1	— 2 —

Men ziet uit deze rekening, dat een stedeling op zijne bruidstranen vrij wat meer voor muziek over had dan een boer op zijn maaksmaal, — zeker

hield onze Ootmarsummer er dan ook wel tweeërlei soort van viool op na, en bediende hij de boeren naar hun geld. Nog beter dan op een burgerbruidstranen werd hij betaald op een Sint-Jansfeest als de Ootmarsumsche jongelingschap naar den vogel schoot; maar allerbest als 't Schuttersgild zijn maaltijd hield. Eén schuttersmaal gaf hem meer dan een dozijn boerebruiloften.

Tegenwoordig doen de boeren 't meest maar zonder speelman, natuurlijk is 't dan in 't eerst wel wat stijf en eentoonig; wie niet zwijgen, praten over koetjes en kalfjes, — en die spreekwijze is hier letterlijk op te vatten. Straks komt de jeneverflesch, — 't is zuiver klare, zonder meer, maar de vrouwen en meisjes hebben gezorgd elk een ons suiker in haar zak meê te brengen, en suikeren er haar glaasjes meê zooveel 't haar lust. Nu komen de tongen meer in beweging; men begint te schertsen en te lachen, de jongens gaan zingen en schieten, en zoo raakt de boerebruiloft in vollen gang. Van 't zingen der Twentsche boeren moet men zich echter geen al te groot denkbeeld vormen, — zoo ze 't vroeger beter hebben gekend, zijn ze deerlijk achteruitgegaan; zij kennen zelfs geen enkel bruiloftsliedje, maar behelpen zich met een kermisdeuntje, dat zij "van 'nen olden beddelman" voor twee centen gekocht hebben, en ieder op zijn eigen wijze uitschreeuwt, dat hooren en zien vergaan.

Hebben al de gasten nu een halve roes, dan komt er koffij met stoeten op tafel; de laatsten zijn van fijn roggemeel gebakken, maar dik, zeer dik, afgesneden om het veel botersmeeren te sparen, want de Twentsche boer is zuinig op zijn zuivel; hij verkoopt de boter liever dan dat hij er zijn gasten in laat snijden. Na de koffij en stoeten komt de jeneverflesch weêrom, en dan gaat het er nog eens geducht op los. En als de halve roes een heele geworden is, volgen ook niet zelden, op zijn oud-Germaansch, de vechtpartijen, waar de wijfjes niet minder dapper in zijn dan de mannetjes.

In 't vorige jaar raakten op een boerebruiloft in de nabijheid van Ootmarsum twee stevige boerinnen handgemeen. Hille smeet Zwenne de deur uit en in de sloot; maar deze, niet linksch, kroop er uit, en vloog, zoo nat als ze was, Hille in haar facie, en kneep en krabde, en scheurde haar de muts van den kop, zoodat de eene helft op haar schouder en de andere helft op haar borst hing, waarop al de bruiloftsgasten in de handen klapten van vreugd; doch tevens, oordeelende, dat de heldinnen nu genoeg hadden om hare eer te handhaven, haar scheidden en de kwestie zusterlijk lieten afdrinken.

LIEFHEBBERIJEN VAN DEN OUDEN TIJD.

I.

EEN LOOPER EN EEN JAARBOEKSCHRIJVER.

In de Meimaand van 't jaar 1736 ging een makelaar te Amsterdam, met name Adrianus Beukelaar, een weddingschap aan om honderd en twintig dukaten, dat hij op één dag van hier naar Utrecht en weêrom loopen, en vóór poortsluiten hier weêr binnen zijn zou. Dat meesterstuk van voeteerkunst heeft hij op den 19^n Mei volbragt, en de weddingschap met glans gewonnen. Zie hier 't journaal van dien gedenkwaardigen togt:

's Morgens $4^1/_2$ uur te Amsterdam de poort uit.
5 uur 10 min. aan Kuipertjesbrug (d. i. de Duivendrechtsche brug)
$5^1/_2$ uur aan 't eerste tolhek.
$6^1/_2$ uur te Abkou.
7 uren 7 min. halfweg.
7 uren 50 min. te Loenen, waar hij bijna een kwartier rustte.
8 uren 4 min. van Loenen vertrokken.
8 uren 45 min. te Breukelen.
9 uren 33 min. te Maarsen.
10 uren 9 min. te Zuilen.
11 uren te Utrecht.

Hij had dus voor de heenreis slechts zes en een half uur besteed; voor den terugtogt nam hij een uur meer, want, na een uur te hebben uitgerust, stapte hij ten 12 uren te Utrecht de poort weêr uit, en was 's avonds om half acht te Amsterdam binnen.

Alles gevoeteert, zegt Jakob Bicker Raye, in wiens Amsterdamsche jaarboeken ik deze merkwaardigheid aangeteekend vond.

En van deze jaarboeken, welke niet, als die van Jacobus Kok, voor de pers, maar uit liefhebberij geschreven, en dus ook niet gedrukt en uitgegeven zijn, doch in handschrift op 't stads-archief bewaard worden, zal ik hier tevens iets zeggen.

De schrijver was een deftig Amsterdammer, die op de Heerengracht bij de Reguliersgracht woonde, en kapitein eener kompagnie burgers was. Zijn naam heb ik reeds genoemd. Hij was den 15^n Augustus 1703 geboren; zijn vader was Jan Raye, Heer van Breukelerweerd (denkelijk de zoon van

dien Jan Raye, die genoemd is in het twaalfde Deel van *Vondel* door Mr. J. van Lennep, bl. 248) en zijne moeder A. C. Bicker. Hij schijnt tot in zijn 61ᵉ jaar ongehuwd gebleven te zijn, althans uit zijne jaarboeken blijkt niet, dat hij echtgenoot en kinderen had, totdat hij eindelijk op den 6ⁿ Februarij 1764 vermeldt, dat hij 's avonds om zes uren in de Engelsche kerk op 't Begijnhof getrouwd is met Lucretia Otterbas, weduwe van Nikolaas van der Zouw. Hij was toen al sedert vele jaren "kreupel van de podagra," zoodat hij wel "eene hulpe" noodig had.

Zijne jaarboeken vangen aan met het jaar 1732, en breken af met den 1ᵉⁿ December 1772; vermoedelijk is Jakob Bicker Raye toen door zijne laatste ziekte verhinderd geworden, die verder voort te zetten. Hij heeft zijn boek dezen titel gegeven: *Notitie van het Merkwaardigste Meyn bekent, dat binnen Amsterdam is voorgevallen,* en daarin alles genoteerd, wat hij wist, zag of hoorde. Men leest er in:

Wat het woord geweest is op zijn hoofdwacht; en hoeveel dieven er nu en dan gegeeseld werden.

Dat het hard geregend of gesneeuwd heeft; en dat er een kind is gevonden.

Waar ergens brand is geweest; en waar een arme drommel uit een zoldervenster gevallen is.

Welke schepen er zijn uitgezeild; en welke nieuwtjes er in de achterbuurt verteld zijn.

Dat er een professor getrouwd is; en dat een patriciërs-dochter met haars vaders lijfknecht is op den loop gegaan.

Dat er een matroos in een speelhuis in de Riddersstraat is doodgestoken; en dat in de Keizersgracht een verdronken schaatsenrijder is opgevischt.

Dat er een menschenhoofd in een wollen dweil is gevonden; en dat een Eerste Klerk van de Weeskamer met een tonne gouds naar de maan is gegaan.

Dat een verliefd paar 's avonds op den Achterburgwal, door druk diskoers, onvoorziens in 't water liep; en dat op den Zeedijk eenige honderden Jutten en Nooren een zielverkoopershuis geplunderd hebben.

Dat een oude vrijster, uit zuinigheid, "al haar dienstboden heeft weggejaagd"; en dat zij drie weken later, toen natuurlijk "alleenig in huis" zijnde, op een stoel is dood gevonden.

Dat in het paardewed buiten de Leidschepoort, een chais met twee paarden, waar een burger en een juffrouw op zaten, is omgevallen; en dat hij, Jakob Bicker Raye, zelf is toegeschoten, en de juffrouw "met eigen handen uit het water gehaald heeft."

Dat hij zich met 25 vischvrouwen in een tuin bij de Weesperpoort tot twee uren in den nacht gediverteerd heeft; en dat een ander heer zich in den Doelen op 't Cingel "morsdood dronk aan rooden wijn."

Hoe de Koning van Korsika te Amsterdam in de gijzeling raakte; en hoe de liefhebbers naar 't Rasphuis gingen, om voor een dubbeltje den rug te zien van een boef, die pas gegeeseld was.

Hoe de meiden van Mr. Hendrik Hooft duëlleerden, de een met een broodmes, de ander met Mijnheers degen; en hoe de Amsterdammers op de kermis (1741) een rhinoceros zagen.

Dat een domineeszoon en een burgemeesterszoon op de felicitatie-partij van een nieuwbenoemden pensionaris als "ley-jonkers" fungeerden, en dat zij 's nachts over de schuttingen klommen en in de tuinen der buren allerlei kattekwaad uitvoerden; en honderde andere dingen.

En waartoe schreef Jakob Bicker Raye al die kuriositeiten op? — Natuurlijk om die, op gezette tijden, wanneer hij zijne vrienden bij zich had, voor te lezen en zich daarmeê te vermaken. Ieder had steeds zijn liefhebberij, en dit was de zijne.

Ook van 't overlijden van voorname of bekende personen hield hij aanteekening, niet zelden met bijvoeging van eenige levensbijzonderheden of karaktertrekken, b. v. dat de overledene "in zijn tijd een groot liefhebber van Luiks bier is geweest," e. d. g. m.

Bij 't overlijden van zeker stalhouder op de Botermarkt in 1735 teekende hij aan, dat de overledene "door de conduite van zijne twee dochters geparenteerd was aan zeer veel lieden van allerlei natie."

En toen zijn hond verdronken was, schreef hij 't volgende relaas in zijne jaarboeken, waaruit men tevens zijn stijl beoordeelen kan; ik verander slechts de spelling. "Den 26 Maart 1764 is, door de onvoorzigtigheid van onze werkmeid, die water geschept had uit een bakje achter in onzen tuin bij het tuinhuis, en hetzelve niet weder toegedaan had, ons fraai en onbegrijpelijk vriendelijk hondje, genaamd *Lortje*, in den regenbak gevallen en verdronken. Wordende dit ongelukkig verlies, alschoon het maar een hond is, zeer betreurd, als hebbende ons tot zeer goed gezelschap verstrekt. Hij was langharig geel en wit, en niet groot."

Tot de zaken, die bijzonder de belangstelling van onzen liefhebberij-jaarboekschrijver opwekten, behoorden ook het geeselen en brandmerken, hangen en radbraken. Telkens als er "justitie gedaan" was, teekende hij naauwkeurig aan, welke merkwaardigheden hij daarbij had opgemerkt; want het blijkt uit zijne aanteekeningen, dat hij zelf, ten zij de po-

dagra 't hem verbood, er naar ging kijken; en dit bevestigt hetgeen ik op bl. 680 van *de Volksvermaken* gezegd heb. Ja, hij telde de slagen die de arme duivels kregen; b. v. "zij hebben met hun elven 450 slagen gehad, waarvan Pieter de reus 51, Kobus de waterhaalder 51, en Kornelis Mook 50." Dit was op den 9^n Julij 1740. En toen op den 21^n Julij 1766 "justitie gedaan" werd, maar hij te kreupel was om zelf te gaan kijken, liet hij dit een ander voor hem doen; en hij teekende met blijkbare voldoening aan, dat zijn gewezen schoonmaakster Bregje, die hem een paar maanden vroeger zes zilveren vorken ontstolen had, ook gegeeseld was, en wel vijftig slagen had gekregen.

Voor ditmaal genoeg van Jakob Bicker Raye en zijne annales; later deel ik er nog weleens een en ander uit mede, — namelijk van 't vermakelijke, dat er in voorkomt; de akeligheden, waar hij vermaak in schiep, laat ik rusten.

VERLIEFD OP EEN LANTARENPAAL.

"Zet een witte muts op een staak, en gij vindt zeker dezen of genen twintigjarigen knaap, die er op verlieft," plagt Cornelis van Lennep te zeggen; en zijn beroemde kleinzoon Jakob, die 't "hem in gevorderden leeftijd wel hoorde zeggen", vermoedde dat "dit een herinnering uit eigen ondervinding was". [1]

Dat het vóór honderd en tweehonderd jaren, evenmin als tegenwoordig, in Holland aan dwaze jongelui ontbrak, lijdt geen twijfel; en als zelfs nog in onzen prozaïschen tijd sommige heertjes in een verliefde stemming kunnen geraken, als zij de mooije Parijsche poppen aankijken, die in een tentoonstellingszaal te pronk hangen, — dan is 't ook niet onmogelijk, dat sommigen hunner achttiende-eeuwsche voorzaten, met genoegzame dichterlijke verbeelding begaafd, door een witte muts op een staak of paal konden bewogen worden tot het rijmen van een "hartezucht" of iets dergelijks.

Maar toch geloof ik niet, dat Mr. Jakob van Lennep gelijk had toen hij vermoedde, dat zijn grootpapa hier "een herinnering uit eigen ondervinding" had; — neen, ik zou liever zeggen: "vermoedelijk was dit een *spreekwoord*,

---

[1] *Leven van C. v. L.*, blz. 33 en 34.

dat in de jeugd van Cornelis nog in zwang, maar in die van Jakob al vergeten was." — En waar zulk een spreekwoord van daan kwam? — Stellig uit de komedie.

Een groot aantal spreekwoorden is in de komedie geboren, en door de toeschouwers meêgenomen en in de wandeling gebragt. 't Is echter 't lot van de meeste spreekwoorden dezer soort geweest, dat zij later, als de stukken, waar zij uit ontleend waren, van het tooneel verdwenen, mede uit de spreektaal verdwenen en vergeten werden. Slechts eenigen bleven; — maar ook van dezen kennen, zoowel spreekwoord-verklaarders als spreekwoord-gebruikers, den eigentlijken oorsprong niet meer. Doch daarover spreek ik thans niet, — ik wil alleen wijzen op die, welke weêr verdwenen zijn. Hoe ging 't daarmeê? — Sommige bejaarde lieden, die een of ander komediestukje, waar een spreekwoord uit geboren was, in hun jongen tijd nog hadden zien vertoonen, bleven dat spreekwoord levenslang gebruiken; doch hun kleinkinderen, die 't hoorden zeggen maar niet wisten waar 't van daan kwam, begrepen 't niet of verkeerd.

Zulk een soort van spreekwoord nu is zeker 't gezegde van Cornelis van Lennep ook geweest. En wilt gij het tooneeltje zien, waar het, naar ik vermoed, uit voortgesproten is, — gij vindt het hierbij afgebeeld.

't Is een tooneel uit Jan van Hovens kluchtspel: *de Gewaande Krijgsman of de Nieuwmodische minnaar*, dat uitgegeven is in 1715, maar dat Cornelis van Lennep vijftig of zestig jaren later ook nog wel kan hebben zien vertoonen.

Juffer Diliane, die, wat haar postuur betreft, niet tot de juffer*tjes* behoort, bemint Eelhart, en wordt door hem bemind; maar haar vader wil haar dwingen, zekeren Groothart te trouwen, die zich uitgeeft voor

Een dapper krijgsman, groot van naam,
Gedragen op de vlugge Faam.

Neef Bernardus echter verzekert den ouden heer, dat hij zich in dien knaap vergist, want dat hij in plaats van een held een lafbek, en in plaats van een groothartig jonkman een regte gek is:

"Hij mint uw dochter, dat 's gewis,
Omdat ze groot van lichaam is,
En uit de kluiten goed gewassen;
Hij is zoo gek en vol grimassen,

dat als hij een andere juffer ontmoet, die nog grooter van postuur is, hij jou Diliaantje den rug toedraait, en op de andere verlieft. Ja, wil je zien,

Verliefd op een lantarenpaal.

dat ik hem op een lantarenpaal kan laten verlieven, kom dan van avond maar bij me, dan zullen we er een grap van hebben."

En die grap zien wij op onze afbeelding.

Krispijn, de knecht van Bernardus, heeft den lantarenpaal aangekleed en zich zelven "een fontansie" opgezet. — Welligt vragen sommige lezeressen, wat voor een kapseltje dit was. — Het was in de mode gebragt door Madame de Fontanges, eene goede vriendin van Lodewijk XIV, die den toon voor alle modes gaf. Eens op een jagtpartij rukte de wind haar kapsel los; zij liet het toen met een lint vastbinden, en wel zoo dat de strik op haar voorhoofd kwam. Dit gaf aanleiding tot een nieuw soort van hoofdtooisel uit kant en lint zamengesteld, dat een Fontange genoemd werd en geheel Europa door in de mode kwam.

Met zulk een mooi ding op 't hoofd is Krispijn op een laddertje achter den aangekleeden paal geklommen, waar hij zijn kin bovenop zet. Diliane met haar vader en neef Bernardus staan op 't balkon, en zien, hoe Groothart voor die groote dame allerlei galante grimassen maakt, en hooren, hoe hij haar zijn opregte liefde verklaart. Maar als hij daarna haar teeder omhelzen wil, begint zij — met Krispijns mond — te schreeuwen en te gillen. Diliane, Vader en Neef komen uitloopen; — de gek krijgt den schop, en wordt ten slotte — als 't in een oud Hollandsch kluchtspel behoort — door Krispijn bij den lantarenpaal afgeranseld.

GILDEN EN POORTERIJEN.

I.

De Gilden en de Poorterijen zijn allerbelangrijkste verschijnselen in den ouden tijd, en daarom willen wij er eenige oogenblikken bij stilstaan; — eene korte beschouwing slechts, want voor lange verhandelingen is ons Tijdschrift de plaats niet.

Eeuwen lang is het Gildewezen de magtige hefboom geweest tot ontwikkeling van de kracht en den bloei en de beschaving van geslachten, wier bloed nog in onze aderen vloeit. Het omvatte in de middeleeuwen geheel het stoffelijk en zedelijk leven der maatschappij. Voor hun vreugd en vroomheid, vrijheid en veiligheid, werk en welvaart vonden onze

voorvaderen in 't Gildewezen steun en kracht, opwekking en bescherming.

Wat is de oorsprong der Gilden? — O, zij zijn zoo oud als ons volk zelf; en ieder begrijpt wel, dat men hier niet uitsluitend aan ambachtsgilden denken moet, want het woord heeft een veel ruimer beteekenis. Het kenmerkend karakter van 't Gild is de band der broederlijke vereeniging in een besloten kring. Het Gild wortelt dus in 't vroegste familieleven. Gelijk de leden van een gezin door den band des bloeds verbonden waren, zoo verbonden zich leden van verschillende familiën door een duren eed tot broederschap en trouw in nood en dood; en dus was het Gild de kiem, waaruit ons maatschappelijk leven ontsproten is.

Zóó oud zijn de Poorterijen niet. Vóór ruim een half dozijn eeuwen was 't, dat haar opkomst een omwenteling in den maatschappelijken en politieken toestand te weeg bragt, die den grond gelegd heeft tot de nieuwere beschaving. Immers door de instelling der Poorterijen traden de Vrije Steden te voorschijn, die de kweekplaatsen werden van handel en nijverheid, welvaart en weldadigheid, kunst en wetenschap, onderwijs en verlichting; — die 't ruw geweld des adeldoms voor regt en rede, de lijfeigenschap voor burgerlijke vrijheid, de armoede en domheid voor arbeid en kennis wijken deden; — met één woord, aan wie Europa al wat nuttig, edel en schoon is, grootendeels te danken heeft. En wat Holland in 't bijzonder betreft, — 't is aan de krachtige ontwikkeling zijner Poorterijen, dat het zijn rijkdom en vrijheid, zijn magt en roem, zijn zedelijke grootheid bij kleinheid van omvang, verschuldigd is.

Wat is de oorsprong der Poorterijen? — Deze is menigeen niet zeer helder. "Onder de meest duistere punten der geschiedenis van de middeleeuwen, behoort voorzeker de eerste bevrijding der steden," zei Mr. Jonas Daniël Meyer, en hij had volkomen gelijk.

Arend verhaalt, hoe lijfeigenen om den dwang hunner meesters, en vrije handwerkslieden om de woede des oorlogs te ontgaan, een toevlugt zochten in de steden en burgen van de Landsvorsten, en hoe dezen, om den adel te fnuiken, en hun eigen magt te vergrooten, zulks aanmoedigden, door den overgeloopen lijfeigene de vrijheid te verzekeren; en hij brengt het voorbeeld bij van Keizer Frederik II, die 1236 bepaalde, dat elk lijfeigene, die zich in een Keizerlijke stad vestigde, daardoor een vrij man werd. "Er bestond een dringende behoefte, om deze veelsoortige bevolking onder ééne voor allen gelijke wet te brengen, hen te verbroederen, en tot één geheel te vormen. Dit gelukte, en de poorterijen waren geboren," zegt Arend. Maar hij vergist zich; want hij wandelt in gedachte op Duitschen, en niet

op Hollandschen bodem. Zóó mogen de Keizerlijke of Vrije Rijkssteden ontstaan zijn, maar onze poorterijen niet.

Anderen hebben den oorsprong der poorterijen gezocht in hetgeen er in de middeleeuwen nog van 't oude Romeinsche stedewezen was overgebleven; doch ook ten onregte. Zeker was onder 't Leenstelsel niet overal alle vrijheid verloren gegaan; er waren hier en daar nog steden met eigen instellingen blijven bestaan als reliquiën uit den Romeinschen tijd; vooral in Italië, waaruit zich de vroege bloei van vrije steden in dat Land verklaart; ook eenigen in Frankrijk en in Duitschland aan den Rijn en den Donau. Maar in ons Land vond men slechts een enkele stad van Romeinschen oorsprong, want de Romeinen hebben hier geen steden, maar slechts legerplaatsen en burgen gebouwd. Die stad is Utrecht, de oude hoofdstad van Noord-Nederland; en hieruit verklaart zich dan ook de gelijkvormigheid, welke men opgemerkt heeft in hare stedelijke inrigting met die van Keulen, daar beiden die ontleenden uit hare aloude *Libertas Romana*. Maar onze poorterijen waren geheel iets anders dan de Romeinsche stadsregten.

De Romeinen kenden in hunne *municipia* een huishoudelijk bestuur, eenigszins naar dat der hoofdstad ingerigt; maar dat stedelijk bestuur had geen magt naar buiten. De bevelen der keizers werden onmiddelijk aan de burgers gerigt, en de Magistraten waren zijne ondergeschikte ambtenaren.

Geheel anders was 't met onze poorterijen gesteld; zij bezaten veel grooter zelfstandigheid en onafhankelijkheid. De Poorte, als zedelijk lichaam, door haren Magistraat vertegenwoordigd, was een leenman van den Landsheer, en de poorters waren leenmannen van de Poorte, en 's Heeren achterleenmannen. De poorter was 't eerst en 't naauwst aan zijne stad verbonden; zijne verbintenis jegens Land en Landsheer nam de tweede plaats in. Aan zijne stad was hij onmiddelijk verbonden, aan den Landsheer middelijk door tusschenkomst der poorte of stad. Daarom sprak hij ook altijd van Stad en Land, nooit omgekeerd; b. v.

> ik reken,
> Dat zij, die d'eed, *gedaan aan Stad en Land*, verbreken,
> Een veel strafwaardiger en schandelijker fout
> Begaan, enz. [1]

De poorte had haar eigen wet en geregt, eigen maat en gewigt, eigen wapen en banier, eigen krijgsmagt en vloot; zij voerde, even als de adelijke leenman, oorlog voor eigen rekening en maakte vrede; zij sloot, als

---

[1] Ik haal deze regels aan uit een oud Tooneelspel, waarvan ik mij den titel op 't oogenblik niet herinner, — die er dan eigentlijk ook niets toe doet.

een kleine republiek, verbonden en traktaten met andere poorterijen buiten den Landsheer om. Zoo, b. v. verbond in 1347 Beverwijk zich, om Amsterdam benevens de andere vrije steden van Holland bij te staan in den twist met Deventer, die reeds tot gevechten aanleiding gegeven had. Doch al genoeg om te doen zien, dat onze poorterijen niet uit de Romeinsche *municipia* af te leiden zijn.

"Wel zeker niet!" zeggen weêr anderen; "onze poorterijen zijn haren oorsprong verschuldigd aan de voorregten, die de Graven en Hertogen als Heeren dezer Landen haar verleenden. In Holland danken wij die vooral aan onze Willemen en Florissen in de 13e eeuw, en boven allen aan den goeden Graaf Floris V, die zijne lieve poorters altoos gaarne wilde vorderen." — Gewis, wij brengen hulde aan de nagedachtenis dier Vorsten, want zij hebben aan gemeenten de regten en vrijheden geschonken, waardoor deze tot Poorterijen verheven werden, en waar de Vrije Steden uit voortgekomen zijn; maar toch lag in de privilegiën, welke zij verleenden, de oorsprong der gemeenten niet, om de zeer duidelijke reden, dat de gemeenten er moesten zijn eer zij iets ontvangen konden.

Een voorbeeld. Amsterdam was in 't jaar 1300 eene poorterij; maar 25 jaren vroeger nog niet, en toch bestond het toen reeds als een zelfstandige gemeente met een eigen bestuur. In het jaar 1275 namelijk schonk Graaf Floris aan de lieden te Amestelledamme wonende, het privilegie van tolvrijheid; en daar de Amsterdamsche schippers en kooplieden op hunne reizen door Holland van dat voorregt geen genot konden hebben, of zij moesten een schriftelijk bewijs vertoonen, waaruit bleek, dat zij te Amsterdam woonden (wat men noemde "tolbrief tonen"), en welke brief of "betooghe" door een bevoegde autoriteit afgegeven en bezegeld, en jaarlijks vernieuwd moest worden; en daar van den Heer van Aemstel in het handvest van Graaf Floris geen sprake is, — zoo blijkt hieruit, dat Amsterdam toen reeds een zelfstandige gemeente was met een erkend eigen bestuur.

En wil men een sprekend voorbeeld van de zelfstandigheid van gemeenten in de 13e eeuw, zonder nog poorterijen te zijn? In 1274 had de Heer van Aemstel geschil met den Bisschop van Utrecht, die ook, als gewoonlijk, met zijne hoofdstad oneenig was, terwijl Graaf Floris er heimelijk onder stookte, doch uiterlijk zich als de vriend van Gijsbrecht gedroeg. Den 25n Julij 1274 verbonden zich die van Muiden, Aemstel, Mijdrecht en Loenen met Floris. Nu waren deze gemeenten de onderzaten van Heer Gijsbrecht; 't verbond was niet tegen hem maar tegen den Bisschop gerigt, en werd dus zeker door hem goedgekeurd; en echter werd

hij in den brief niet eens genoemd, maar sloten de Raad en gemeene gezworenen dier dorpen 't verbond op eigen gezag.

Waren nu zulke gemeenten welvarend en vermogend genoeg, dan konden zij vervolgens ook de regten en vrijheden der poorterij verkrijgen; maar ook zonder deze zien wij haar reeds in 't genot eener groote mate van vrijheid en zelfstandigheid. Hoe waren die gemeenten ontstaan? Van waar hare zelfstandigheid en haar eigen bestuur? — Uit privilegiën werden zij niet geboren, zij moeten op andere wijze ontstaan zijn.

Er is verband tusschen de Gilden en het ontstaan der Gemeenten en Poorterijen. Doch wij zullen dit in een volgend artikel zien.

HISTORISCHE ANEKDOTEN.

III.

MAURITS EN ALBERTUS.

Toen in 1596 het bewind over de Nederlanden aan den Aartshertog Albertus (dien men voor uitstekend bekwaam) en 't beleid des oorlogs aan den Admirant Mendoza (dien men voor onweêrstaanbaar dapper hield) opgedragen was, meenden de Spanjaards en Spaanschgezinden, dat het met de Vereenigde Provinciën niet lang meer duren, maar weldra het onbeperkt gezag van Filips in al de Nederlandsche gewesten hersteld zijn zou. — Maar deerlijk werd die verwachting de bodem ingeslagen, toen in 1600, bij Nieuwpoort, de uitstekend bekwame Aartshertog door Maurits verslagen en de onweêrstaanbare Admirant gevangen genomen werd, — en dus het jubeljaar zich voor de Geuzen verklaarde!

Niemand zuchtte dieper dan de arme Mendoza, die vroeger zooveel bluf had verkocht, maar wiens moed nu geheel was neêrgeslagen.

Terwijl hij gevangen zat, had hij tijd tot nadenken. Hij brandde van verlangen te weten, wat de toekomst in haren schoot verborg, en of de jonggeboren eeuw heil of onheil voor de Spaansche magt meêbragt; om dit te weten te komen besloot hij (o schrandere vond, van zoo'n groot man!) eens twee hanen te laten vechten. Hij liet een paar beste koopen; doopte den eenen, dien hij voor den sterksten aanzag, Albertus, en den anderen Maurits; las voor den eersten de

noodige gebeden, — voor den laatsten natuurlijk niet, — en liet ze toen vechten. Maar, o wee! spijt alle voorkeur en gebeden — Maurits won. "Dat is nog niets," zei de Admirant, "ik zal 't noodlot wel dwingen ons gunstig te zijn." Hij liet de hanen scheiden en elk apart in een hok sluiten, om eenige dagen uit te rusten en goed te eten. Toen doopte hij ze op nieuw, maar nu omgekeerd, zoodat de vroegere overwinnaar thans Albertus heette; las toen voor dezen nog driemaal zooveel gebeden als vroeger voor den anderen, en liet ze toen weêr tegen elkander los. Maar 't noodlot liet zich niet dwingen: de haan, die thans Maurits heette, behaalde nu op zijne beurt de overwinning. — Toen is "d'Admirant daerover melancolyck geworden, als houdende sulks voor een quaet teken."

Ten zelfden tijde, dat de Admirant zijne hanen liet vechten, namelijk in 1601, vochten te Antwerpen twee hoopen jongens op de Groote Markt. [1] De eene hoop had zijnen aanvoerder of kapitein den naam van Albertus gegeven, de andere aan den zijnen dien van Maurits. Er werd duchtig met stokken geslagen en met steenen geworpen, zoodat er een aantal met rood bedropen koppen en murw gebeukte ruggen afdeinsden, ja zelfs eenigen weggedragen moesten worden. Had nu slechts de overwinning zich voor Albertus verklaard, dan ware 't niemendal geweest, — maar ongelukkig was 't omgekeerd, en kreeg Albertus van Maurits duchtig slaag.

Dit was niet te dulden, — zulk een onheilspellend orakel moest dadelijk gesmoord worden. De Markgraaf rukte uit met al zijn hellebardiers, om de jongens van het plein te jagen, maar daar was geen doen aan: Maurits wilde zijn viktorie vervolgen en Albertus de volle laag geven. De Regeering liet toen eenige kompagniën schutters bijeen trommelen, wien 't eindelijk gelukte Albertus met geweld aan de handen en de slagen van Maurits en de zijnen te ontrukken.

Zóó was de Antwerpsche Magistraat over de nederlaag van Albertus verbitterd, dat hij den armen jongen, die al zooveel klappen had gehad, nog een geeseling binnenskamers liet toedienen. Hadden de Heeren Maurits te pakken gekregen, zij zouden hem mogelijk opgehangen hebben, maar deze was slim genoeg geweest om te maken, dat hij de poort uitkwam. Hij vlugtte naar Bergen op Zoom, en begeerde als soldaat aangenomen te worden om onder de vanen van den waren Maurits te dienen. En toen de Oversten vernamen, wie hij was, en wat er te Antwerpen was voor-

---

[1] Zie over het hoopvechten in de steden *de Volksvermaken*, bl. 567.

gevallen, "werd hij, hoewel noch tot geenen bequamen ouderdom, om den krijch te volgen, gekomen, nochtans voor soldaet aengenomen."

Zulk slach van jongens als deze Antwerpenaar, zijn onze Michiel de Ruyter en Witte de With en de meesten onzer zeehelden in hun jeugd ook geweest.

IV.

'T ANAGRAM VAN SPINOLA.

In 1606 had de beroemde Spaansche veldheer Ambrosius Spinola, wien de Spanjaarden hun Scipio en Cesar noemden, groote plannen: — en wel niets minder dan in 't hart van Holland te dringen, Amsterdam en de andere groote steden in te nemen, en zoo met één slag aan den oorlog een eind te maken, de Nederlanden weêr aan Spanje te onderwerpen, en zich zelven met onvergankelijken roem te overdekken. Hij was, om daar geld toe te krijgen, zelf naar Spanje gegaan, waar men zijne ideeën overheerlijk had gevonden; en nu had hij twee legers op de been gebragt. Voor 't welgelukken zijner onderneming rekende hij vooral op de snelheid zijner bewegingen, en op de zwakheid van zijn vijand, vermits de Heeren Staten, uit bezuinigingszucht, juist hun legermagt zeer ingekrompen hadden.

Maar — waar Spinola niet op gerekend had: de zomer was in dit jaar buitengewoon regenachtig. 't Regende alle dagen, en niet met druppels maar met stroomen.

Eerst werd hij door dat natte element belemmerd in de voorgenomen snelheid zijner marschen, want man en paard bleef in den modder steken.

Ten tweede bluschte dat zelfde element den moed zijner krijgshelden uit. Den gantschen dag liepen zijn soldaten in stortregens en hadden geen drooge draad aan 't lijf; 's avonds regenden de vuren uit, waar zij zich bij droogen wilden, en 's nachts dreven hun tenten weg.

Eindelijk kon Spinola in 't geheel niet meer marcheeren, want alle wegen stonden onder water. In plaats van in 't hart van Holland te dringen, bleef hij achter Waal en IJsel staan; want die rivieren waren zoo hoog gezwollen, dat er geen leger over mogt. En bovendien waren de Heeren Staten op eens uit hun bezuinigingsdroom opgeschrikt, en hadden

't geld met volle handen gegeven, zoodat Maurits heel spoedig het leger versterkte en de rivieren met schepen bedekte.

"Als ik Holland dan niet krijgen kan, wil ik Friesland hebben," dacht Spinola, en kommandeerde terstond noordwaarts te marcheeren. Maar 't was er dezelfde historie: "overal stonden de wegen en passagiën diep onder water;" — en 't leger moest weldra halt maken, en bleef voor de moerassen staan.

Nu was 't anagram van Ambrosius Spinola: *Ambulo spina rosis*, d. i. "ik wandel als een doorn tusschen de rozen." En de vernuftige geesten in Holland vermaakten zich met er allerlei aardigheden op te maken, onder anderen deze:

Ambulo spina rosis est nomen juxta anagramma.
Ambulo spina in aquis dicere jure queo.
Ibant quo poterant; ubi non poterant, ibi stabant.

Hetgeen ik, — doch om den wille van 't rijm in een dubbel tal van regels — dus navolg:

"Ik wandel als een doren tusschen rozen,"
Zoo luidt (vertaald) mijn naam na letterkeer;
Maar zie, hoe 'k nu, met vuilbeslikte hozen,
Door regenplas en modderpoel marcheer.
Zoo ver het kon, zag ik mijn leger gaan,
En waar 't niet kon, zag ik het — blijven staan.

BLADVULLING.

PLAKKEN EN AANPLAKKEN.

Plak methode noemen wij, en teregt, de manier van onderrigt in den ouden tijd, en Cats waarschuwde reeds de pedagogen, dat zij door hun plakken de leerzucht er uit klopten.

Aanplak-methode noemt een Vlaming de veelleerkunst van onzen tijd, en voegt er ook een waarschuwing bij: "Wat slechts aangeplakt wordt, moet afvallen; daar helpen geene herinneringskunstjes." Men kan 't lezen in het Brusselsche Tijdschrift *de Toekomst*, 1871 N°. 1.

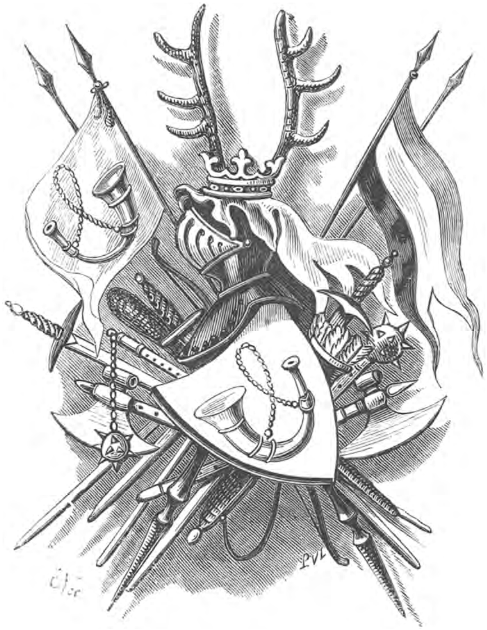

ORANJE.

III.

Onder het loeijen der voorjaarsstormen ontluiken vaak reeds de eerste bloesems der lente, als de liefelijke voorboden van een milder saizoen. Zoo ook in de geschiedenis van de ontwikkeling der menschheid.

In denzelfden tijd toen het wapengekletter geheel Europa in opschudding bragt en het scheen, of strijdlust en geloofsijver de wereld in één groot soldatenkamp herscheppen zouden, ontloken in Provence de eerste lentebloemen in den hof der letteren. De zaden der Grieksche beschaving, door het Phocaeïsche Massilia daar gestrooid, en onder den Romeinschen invloed aangekweekt, waren wel door de overstrooming der barbaren onderdrukt, maar niet verstikt. Met den aanvang der 12^e^ eeuw ontwaakte in Provence de geest der poëzij. Aan 't Hof dier Graven, toen het prachtigste van Europa, klonken de zangen der troubadours in den bevalligen en zoetvloeijenden Provençaalschen tongval, en Vorsten en Edelen rekenden het zich een eere troubadour te zijn. Terwijl tevens die vereenigingen van dames, welke wij kennen onder den naam van *Cours d'amour*, een magtigen invloed oefenden op de veredeling der denkbeelden en de verzachting der zeden.

Oranje volgde de Provençalen. Daar regeerden in 1150 twee broeders, Willem II en Raimbaud III, zeer verschillend van aard: de eerste zetelde op den burg te Oranje, de ander op 't kasteel te Courthezon. Willem leefde bij de wapens en de woeste vermaken; zijn broeder beminde zang en poëzij, en was zelf troubadour. Raimbaud wedijverde met den Graaf van Provence om zijn Hof de verzamelplaats te doen zijn van de fraaiste vernuften van dien tijd, en de *joyeux conteurs*, die zich aan de poort van zijn slot kwamen aanmelden, konden steeds op een milde belooning rekenen. Bij de feesten, die hij aanrigtte, schitterde boven allen de schoone en geestvolle Gravin van Die, door de innigste vriendschap met Raimbaud van Oranje verbonden en troubadour gelijk hij; — en van beider poëzij zijn nog een aantal stukken bewaard in de verzamelingen der oude Provençaalsche liederen. Zij was het ideaal eener beschaafde vrouw der 12^{e} eeuw, die eene eereplaats innam in *les Cours d'amour*; — hij een volmaakt ridder en minnezanger, romanesk en hooghartig, vroom en amoureus, grillig en verkwistend. Een inval, een geestig woord was genoeg, om hem, nu eens met ridders en knapen een togt naar 't H. Land te doen ondernemen, dan weêr schitterende feesten te doen aanrigten in de bekoorlijke vlakte van Courthezon, waar, van de toppen der vergulde masten, in het afgepaalde perk, de vanen en banderollen het rood, wit en blaauw in honderd bogten deden golven en het luchtruim schenen te hullen in de kleuren van Oranje.

De mildheid en prachtliefde van Raimbaud gingen zelfs zijne inkomsten te boven, en meermalen moest hij zijne domeinen verpanden. En zoo werd het Prinsdom Oranje, dat oudtijds een vrij uitgestrekt gebied had, zoowel door zijne ridderlijke spilzucht, als door de dwaasheden zijner opvolgers, die 't systema van landverdeeling tusschen zonen en dochteren volgden, en hun vroomheid betoonden door 't wegschenken hunner goederen aan geestelijke orden, aanmerkelijk ingekort. Toen, in 1180, de vrome Gravin Tiburg III al hare bezittingen aan de Ridders van St. Jan geschonken had, volgde haar niet minder vrome neef Raimbaud IV tien jaren later haar voorbeeld. En met het einde der 12^{e} eeuw was de eene helft van 't oude Prinsdom het eigendom geworden der Graven van Baux; de andere helft dat van de Ridders van St. Jan.

De tijd drijft ons voort, — de eeuwen wentelen heen. Een nieuw geslacht zetelt te Oranje, — de trotsche Vorsten van Baux. De heraldieke sage leidde hun stamboom af van een der drie koningen, die knielden aan

Bethlehems kribbe, waarom ze ook de Ster uit het Oosten van zilver op 't roode schild voerden. En, of die afkomst niet schitterend genoeg ware, gaven anderen hun de Westgothische *Balten* tot stamvaders; terwijl de genealogisten de wieg van hun geslacht in Provence plaatsten, en hun afkomst rekenden van Boso, den Koning van Arles.

Hun stamslot verhief zich in de nabijheid dier stad op een hooge rots, en hing dreigend in de lucht als een arendsnest; thans is 't een sombere bouwval, welks doodelijke stilte slechts zeldzaam door den voetstap van een jager afgebroken wordt. Eens waren zijne dikke muren met krijgers bezet, en bespiedden de torenwachters heel de landstreek in 't ronde, en weêrgalmden voorhof en gangen van wapengekletter, en daalden vaak de ijzeren drommen met wilden oorlogskreet van de steile hoogte af, als roofvogels, die neêrschieten op hun prooi.

Vermaagschapt aan de magtigste geslachten van Provence, maar even onrustig als trotsch, droegen zij, immer dreigend, den degen ten halve uit de scheede. Populair in het toen zoo weelderige Arles, waren ze er op de poorterrolle ingeschreven, en zaten er vaak als burgemeesters op het raadhuis. Vlammende op de kroon van Provence, voerden ze aanhoudend oorlog, nu met de Graven van Barcelona, dan met die van Toulouse, of met den Koning van Arragon.

Zóó waren de Vorsten van Baux, die op 't einde der 12e eeuw in 't bezit van Oranje traden, waar ze den titel van Prins *door Gods genade* voerden, en er den Arelatischen koningstitel bijvoegden. En ze handhaafden hun regt, om met ontrolde vanen te trekken van de Isère tot de zee en van de Rhône tot de Alpen.

En als Raimond V, in 1359, zijn huwelijk met de erfdochter van Geneve vierde met feesten en tornooijen, klonk het: *Orange*, *blanche*, *bleu!* zegevierend langs het tornooiveld. Maar niemand kon toen nog profeteeren, dat die kreet eens, eeuwen later, in verre Nederlandsche gewesten, de geliefde leuze van vrijheid en glorie en volksgeestdrift worden zou.

Andermaal volgt een nieuw stamhuis in 't Prinsdom op. 't Is dat der Chalons, die, rijk geërfd in Franche-Comté, een levendig aandeel nemen in de oorlogen van Bourgonje en Orleans, en al de verdeeldheden die Frankrijk teisteren in de 15e eeuw. Beurtelings vervulden ze een schitterenden rol, of werden geslagen en van land en volk beroofd, en de ongelukkige Willem VIII stierf van verdriet in 1475. En niet weinig had Oranje daaronder te lijden, nu door de zware opbrengsten, die zijne

Prinsen vorderden, om hunne oorlogen te voeren, dan door Fransche garnizoenen, die 't uitplunderden, zoo dikwijls de Koning zich daarvan meester maakte, en 't zijnen knechten ten beste gaf.

De Prinsen uit het huis van Chalon waren vurig van geest, en met een ontembaren moed en een onverzadelijken strijdlust bezield. Maar doorgaans verbonden aan de vijanden der Fransche Koningen, werd Oranje dikwijls verbeurd verklaard, en aan andere Heeren geschonken. En zelden kregen de Chalons hun prinsdom zonder eenig landverlies terug, — waardoor 't dan ook ten laatste zeer klein werd.

Thans zien wij den laatsten der Chalons den zetel bestijgen. 't Is de jeugdige Filibert. Koning Frans vordert de onderwerping van Oranje aan 't Fransche koningsgezag. Maar Filibert begeeft zich in 1517 met een schitterend gevolg naar Parijs, en vordert de erkenning zijner souvereiniteit. Te vergeefs. En daarom zien wij vervolgens den Prins van Oranje de partij kiezen van Keizer Karel V, den geduchten vijand van Koning Frans.

Van dien tijd af was 't leven van Filibert vol daden, die geenerlei betrekking hebben tot Oranje. Hij streed, terwijl zijn Prinsdom door de Franschen werd bezet, als Keizerlijk veldheer in Italië, en behaalde er grooten roem, totdat hij in 1530 voor Florence den dood vond.

Geen held dier eeuw had luisterrijker *pompe funèbre.* Het overbrengen van 't lijk uit het leger naar Lons-le-Saulnier ('t Chalonsche Delft) geschiedde met kleine dagreizen, en met een ceremonieel eenen koning waardig. Doch wij hebben thans geen lust, al die sombere plegtigheden bij te wonen, en den langen en schitterenden lijkstoet tot aan het Minderbroedersklooster te Lons-le-Saulnier te volgen. Alleen merken wij op, hoe, aan 't hoofd eener onafzienbare reeks van op den vijand veroverde vaandels en standaards, door krijgslieden gedragen of liever gesleept, de Gouverneur van Oranje treedt, voorgegaan door 's Prinsen trompetters en pages en hofmeesters, — en nevens hem de prinsenvlag wappert, *le guidon des couleurs*, rood-wit-blaauw, gedragen door een edelman, tusschen twee wapenherauten met palmtakken in de hand, ten teeken, dat die vaan altijd zegevierend is geweest.

En later merken wij, te midden der banieren van al de hertog- en vorstendommen, graafschappen en baroniën des Prinsen, door edellieden gedragen, ook de groote banier van het Prinsdom Oranje op — goud met den hoorn. Want, schoon in onze dagen — waarin, gelijk zooveel dat de glorie was van den ouden tijd, ook de heraldiek deerlijk in verval, en haar ware beteekenis in vergetelheid geraakt is — de

woorden *banier* en *vaan* dikwijls als synoniemen gebruikt worden, zoo moeten wij toch opmerken, dat in beider beteekenis een wezentlijk verschil was. De banier was een vierkant doek, geblazoeneerd met de stukken van het wapenschild; — de vaan daarentegen was een puntige vlag, die alleen de *kleuren* van het Huis, in horizontale of perpendiculaire, soms ook in schuine banen, vertoonde, en daarom *le guidon des couleurs* genoemd werd.

Zoo was *la bannière de la principauté d'Orange*, goud met den hoorn; *le guidon des couleurs:* rood-wit-blaauw; terwijl *le cri d'armes* was: *Orange, blanche, bleu!* of ook: *Dieu aide Orange!* Want het was niet ongewoon tweederlei kreet te doen hooren, waarmeê de strijders aan den eenen vleugel het krijgsgeschrei van den anderen vleugel beantwoordden.

Maar Filibert was kinderloos gestorven, en bij de plegtige lijkdienst had zijn neef en erfgenaam Reinier van Nassau-Breda opentlijk verklaard, met de erfenis ook den naam en 't wapen van Chalon te aanvaarden. De wapenkoning van Bourgondië had boven 't graf met luider stemme uitgeroepen, dat René de Chalon, Graaf van Vianden, enz. den naam en 't wapen van 't zeer edel en zeer doorluchtig huis van Chalon aangenomen had. Van nu af echter zou Oranje zijne Prinsen zeldzaam meer in zijn midden zien, maar, eerst uit Breda, later uit 's Gravenhage geregeerd worden; somtijds bijna voor hen verloren schijnen, en eindelijk de prooi van Frankrijk worden.

Wel was de wil van Reinier goed, blijkens zijn devies: *Je maintiendrai Chalon!* — maar toch heeft hij daaraan geen vervulling kunnen geven. — Want als Stadhouder van Holland voerde hij 's Keizers oorlogen; zag in 1543 den laatsten Hertog van Gelre zich aan 's Keizers voeten werpen; sneuvelde in 't volgende jaar voor St. Dizier, kinderloos als zijn oom; en liet het Prinsdom aan zijn neef Willem van Nassau, — dien Willem, toen nog slechts een elfjarige knaap, maar die in rijper jaren in Nederland een onsterfelijken naam zou verwerven als de grondlegger der vrijheid en de Vader des Vaderlands.

Willem had geen Chalon te handhaven; hij veranderde dus 't devies in: *Je maintiendrai Nassau!* Nog bij 's Prinsen begrafenis te Delft, op den 3^n Augustus 1584, werd het devies in dien vorm op eene banier gedragen. Prins Maurits echter liet *Nassau* weg, en voegde bij zijn: *Je maintiendrai*, als "lichaam van 't devies", een regterhand, een bloot zwaard houdende.

PALM WIJDEN.

Dat de Palmzondag, of, als men vroeger zei, "de Heylige Palmdach" of "Palmepaeschen dag", van ouds een vreugdedag en volksfeest was, kan men in de *Volksvermaken* lezen, — en dat het rondloopen der jeugd met Palmpaaschjes nog de eenvoudige vorm is, waaronder zich het laatste overschot van die volkspret heden ten dage vertoont, kan men elken Palmzondag zien. Doch hier wil ik een geval verhalen, waaruit blijken kan, hoe wild en rumoerig 't onder de geloovigen in den ouden tijd bij het feest der Palmwijding kon toegaan.

Trouwens er was veel gewoel en gedrang bij, — de geloovigen betoonden veel ijver om vooraan te komen, en zich van een ruime besprenkeling hunner groene takken te verzekeren, — en niet zonder reden: zij vreesden niets meer dan achter te blijven en mogelijk met een ongewijden tak weêr naar huis te moeten gaan. Wee, wien dit overkwam! hij of zij werd er 't gantsche jaar van al de buren meê geplaagd. Ja, 't was overal, bij boer en stedeling, in Gelderland en Holland, 't onaangenaamste verwijt, dat men een onnoozelen hals kon toevoegen: "Ghy en weet niet, of de Palm ghewyet is, dan of men die noch wyen sal."

Dit had Gairt, de snijder van Wekerom op de Veluwe, die juist de slimste van de buurschap niet was, al wat dikwijls moeten hooren, als hij des zondags bij de maats in de "harbarge" kwam. En of hij al riep: "Da liegstu, höör! 'k bin oe zoa goed bii de pinken as de beste!" — 't hielp den armen snijder niet; de plaaggeesten zaten hem altijd "op ziin wammes", en de kinderen op straat schreeuwden 't hem na: "Gairt! wet i wel, of de palme 'wiid is?"

"Da zol uut waezen!" zei Gairt, "laot den helige Palmedach maar weromkommen."

En die kwam weêrom. 't Was A°. 1546. De schoone en groote kruiskerk van Eede, die op de Veluwe haar wederga niet kende, was even vol als alle jaren, maar Gairt stond thans niet, als alle vroegere jaren, onder de bescheidene lieden in 't achterste gelid. "Laot m'er deur"! schreeuwde hij, "'k mot er bii waezen!" — En hij drong, met zijn wilgetak in de hand, — want elke groene tak, welken naam die op andere dagen ook dragen mogt, heette op Palmdag "een palm", — slaande en schoppende, stompende en stootende, en zelf menigen schop voor de scheenen en stoot in den rug ontvangende, door de digte drommen heen, en kwam in de

voorste rij. Daar zag hij — nooit had hij 't zoo digtbij gezien — den Pastoor rondgaan met den wijkwast in de hand, en Jan Teunissen, den hondeslager, achter Heeroom het wijwatervat dragende; en hij zag, hoe "die wywaeter geworpen wardt", en elk zijn palm uitstak, om de gewijde druppels op te vangen. Juist wilde hij 't zelfde doen, toen hij, door den geweldigen aandrang van 't volk vooruitgeschoven, vlak bij Jan Teunissen teregt kwam. Die gelegenheid was te schoon, om er geen gebruik van te maken; nu zou geen palm beter gewijd wezen dan de zijne, — en hij stak, zonder eenige morgenspraak, zijn wilgetak in 't wijwatervat. Zulk een vrijpostigheid was den hondeslager, in al de jaren zijner kerkelijke bediening, nog niet voorgekomen, en zonder bedenken gaf hij Gairt een goede Geldersche oorvijg.

"Wat?" riep deze, "slaog i? dao!" — en hij gaf den hondeslager een ferme muilpeer weêrom. De Pastoor keek verschrikt om, wel hoorende, dat er iets, maar niet wetende, wat er gebeurde, en toen hij den indringer gewaar werd, gaf hij dien met den wijkwast een slag op den arm. Gairt, als alle Geldersche jongens van jongs af, 't weêrom slaan gewoon, sloeg "den Pastoir wederomme myt den Palm in syn aensicht," en daar had men de poppen aan het dansen. Een aantal boeren schoten toe, om den Eerwaarden Heer te beschermen; maar anderen gaven den hondeslager ongelijk, omdat deze 't eerst geslagen had, en wilden hem te lijf. Er ontstond "groet confuys in der kercken." De Heilige Palmdag "lagh in stucken", en velen gingen naar huis, zonder te weten, of de palm gewijd was of niet.

De Pastoor ging zijn beklag doen bij den Schout van Eede, en deze zond dadelijk zijn dienders uit, om den heiligschenner te pakken; maar Gairt was er niet meer. In al de dorpen en buurschappen van het Schoutambt werd naar hem gezocht, maar hij was nergens te vinden. De zaak kwam voor den Landdrost van de Veluwe, en deze liet "Gairt die snijer, woenende in Wekerom", opentlijk indagen, om op een bepaalden dag te verschijnen op 't kerkhof van Eede, waar de vierschaar, onder den blaauwen hemel bij rijzender zonne, gespannen werd, — maar wie daar kwam, Gairt niet. Niemand zag hem ooit terug. Zijn "naoburs" en "harbargsvrunden" geloofden, "dat de duvel 'm haold had," omdat hij een pastoor geslagen had. De Landdrost echter begreep, dat Gairt wel naar Holland of Brabant gevlugt zou wezen, en daar er van deze zaak in allen gevalle niets te halen was, schreef hij in zijn rekeningboek over 1546:

Zoe die vurgemelte Gairt uytlendich is, staet deze saicke noch ongefordert, dairom hier. . NYET.

SCHIMPDICHT OP ROMEYN DE HOOGHE [1].

Veel is er geschreven vóór en tegen Romeyn de Hooghe, waarvan een aantal gedrukte stukken het gevolg is geweest. Minder bekend is het echter, dat hij zich op een slinksche wijze van een leen heeft willen meester maken om daardoor Heer in Kennemerland te worden. Terwijl de Heer Barend Duyst tot Heemstede steeds bedlegerig en tusschenbeide ijlhoofdig was, wist Romeyn de Hooghe hem dit leen tegen geld te ontfutselen. In zijn heldere oogenblikken deed dit den Heer Duyst echter zeer leed, en toen hij gestorven was, trachtte zijne weduwe in het belang der kinderen dit leen langs den regterlijken weg weder in handen te krijgen, in welke zaak zij werd bijgestaan door den advokaat Koene, en Romeyn de Hooghe door den advokaat Sprong en den prokureur Kleynenbergh. Het gelukte haar volkomen, want hij werd veroordeeld om alles terug te geven. Op dit feit doelt het volgende vers, dat nimmer is uitgegeven en bij mij onder andere papieren van Romeyn de Hooghe als manuscript berust.

DR. C. EKAMA.

VROUW THEMIS VONNIS OVER DE ROOF VAN EEN GIER, AANGEKLAAGT DOOR EEN DUYFJE, MET HAAR HALF VOLWASSEN JONGEN.

Een Roomse Gier [2] wierd laast in rang van Staat verheeven
En door bekuyping selfs een regters plaats [3] gegeven;
Maar moest, al eer hij 't regt van sulk' een bank genoot,
Een Leenveer [4] koopen, die uyt 's Graven huyse sproot.
Hij, afgeregt, op pluyme en veders uyt te plukken,
Vloog overal, verselt met duysend valse stukken.

[1] Over dezen schilder en etser zie men C. KRAMM, VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN, IMMERZEEL en andere schilders-boeken. De man had bittere vijanden, maar ook hooge beschermers. Hij is soms scherp aangevallen, maar was voor geen gerucht vervaard.

[2] Romeyn de Hooghe. [3] Leenman van Kennemerland.

[4] Allodiaal of eigen en vrij goed, daar heerengeld of iets anders van betaald werd, en dus van de Graven afkomt.

Siet straks een Doffer, uyt een Duytse [1] rang gedaalt,
Die met een Leenveer uyt syns Vorsten huyse praalt,
Daar hij vernoegende, syn sagte staart meê pronkte.
De gier, die veerdig in een diefsen lust ontfonkte,
Daalt bij hem neer, en weet, die Duytse doffersoog
Met ijd'le hoop op 't goud, ('t geen Midas eer bedroog,)
Heel soet, en streelend, door syn woorden te bedriegen.
(Onnoosle vogels, die men dus in slaap kan wiegen!)
Terwijl de doffer na syn valsche reeden hoort,
Pluckt hy syn veder uyt en vliegt er fluks mee voort:
Neemt daarop plaats in rang, en naar Vrouw Themis regten,
Durft hy de schelmerij van anderen beslegten.
De dwase doffer, die dees rovery verdroot,
Betaalt al quynende dit roofstuck met syn doot.
Syn eersaam Duyfje, met haar halfvolwassen Jongen, [2]
Beklagen 't schendig stuk; sy die haar bloed ontfongen
Uyt vaders lieve lust besluyten dit geweld
Te wreeken door het regt: Dies zig een yder steld
En plaatst voor Themis beeld [3], met tranen langs haar veeren,
Dat selfs de wreedheyd in haar raserny soud' deeren.
Vrouw Themis daagt den Gier, hier op voor 't Godlijk regt,
't Geen roof en moordlust aan een strenge teugel legt;
Sy hoort partijen, wat elck ander sal verwijten.
De springende exter [4], en de klijnen spreeuw [5] die plijten,
En dingen voor den Gier; dog siet, een Koene Swaan,
Uyt Witten Veders [6] en met yver aangedaan,
Verdeedigt Weeuw en Wees, en roept dat sulke stukken,
Niet wel gestraft, een staat vervult met ongelukken:
Hierop doet Themis regt, en brengt het vonnis voort,
Bestraft den Gier, en dreygt den rover met de koord;
Last hem, van stonden aan, syn schelmstuk te betalen:
En doet het Duyfje dus in alles seegenpraalen.
De stouten Gier, gaat flauw, bespot en schandig heen,

---

[1] Barend Duyst tot Heemstede; [2] Weduwe en kinderen van Barend Duyst.
[3] Voor de Schepenbank. [4] Bijnaam van den advokaat Sprong.
[5] Bijnaam van den prokureur Kleynenbergh.
[6] De advokaat Koene was vermaagschapt aan het geslacht der De Witten te 's Gravenhage.

Valt in syn rooflust, en vervloekt dat vorsten leen,
En al de meenigte die 't Vonnis hoorde spreeken,
Sien, dat den Hemel sig nog aan die Gier wil wreeken;
Sy prysen Themis, en syn moedig op haar hand,
Die voor verdrukte soo een suyvre vierschaar spand.

Romeyn die pogte laetst met opgeblazen kaaken:
Dat Amstels Burgerraad hem tot geen schelm kon maken: [1]
Nu, maekt een Weeuw hem schelm, een wees die maekt hem dief,
Die beyde is hy thans, alleenig door 't relief.

REISKOSTEN IN 'T MIDDEN DER 16e EEUW.

II.

In 't terugkeeren hebben onze reizigers minder spoed gemaakt, omdat zij te Mechelen, en mogelijk ook te Antwerpen, nog iets te verhandelen hadden. In den voormiddag van vrijdag, den 14n October, verlieten zij Brussel. Volgens de rekening van Pieter Speyert echter was die vrijdag nog pas de 13e, want hij beging de zonderlinge fout in September 31 dagen te tellen, — een vergissing, die te opmerkelijker is, omdat hij niet enkel de datums der maand maar ook de dagen der week aanteekende, in welke laatste hij zich toch onmogelijk vergissen kon, daar hij, als een goed christen, wel weten moest, wanneer het vrijdag, zaturdag en zondag was. Maar de lieden van die dagen hadden dat heirleger van almanakken van alle soort, allen vorm en alle grootte, dat ons ten dienste staat, nog niet, en telden doorgaans maar op hunne vingers, en rekenden "met een boeren-krijtjen". Zoo was dan onze Pieter met zijne datums in October één ten achteren geraakt, maar is zeker met Allerheiligen wel weêr teregt gekomen, eenvoudig door October in plaats van September 30 dagen toe te tellen.

Op vrijdag den 14n October dan, na goed ontbeten en hun "slaephuyr" betaald te hebben, stapten ze op den wagen, om naar Mechelen te rijden,

---

[1] Ao. 1690. Zie KRAMM, *Levens en Werken der Schilders*, bl. 737.

waarvoor zij nu tien stuivers betaalden. Zij kwamen daar te twee uren aan, en vertoefden er tot 's maandag-morgens, toen ze met een wagen naar Antwerpen reden. Zij gaven voor 't dragen hunner goederen toen een stuiver, en voor wagenvracht twaalf stuivers. Te Antwerpen bleven zij tot den volgenden morgen, toen de wagen gereed stond, die hen naar den Oudenbosch zou brengen. Zij lieten weêr voor een stuiver hun pakkaadje van 't logement naar den wagen dragen; want deze kwam destijds niet voor de deur, maar reed aan de poort af, en men vond toen en nog lang daarna de wagenaars en stalhouders op 't Wagenplein vóór de poort of in een Wagen- of Paardestraat bij de poort. Alleen de sleepersstallen waren, in de Hollandsche koopsteden, vooral te Amsterdam, door de heele stad verspreid.

Eer zij afreden hadden zij nog een hartsterking noodig, en "verdroncken aen de wagen an bier" één stuiver. Bij hun aankomst in den Oudenbosch betaalden zij den voerman de bedongen vracht, en wel zes en twintig stuivers. Men ziet, dat de wagenvrachten nu merkelijk hooger waren dan een maand vroeger, en zelfs met den dag rezen: den 14^n October was de verhooging $^1/_4$, den 17^n October $^1/_2$, en den 18^n $^{11}/_{15}$. Dit was aan 't jaargetijde te wijten; de wintervrachten waren met 1° October begonnen. Van elders weten wij, dat de vracht van een wagen (voor 2, 3 of 4 personen, dit was hetzelfde) van Geertruidenberg op Antwerpen in den zomer 30, maar in den winter 38 stuivers bedroeg. Maar de toenemende rijzing bewijst, dat het een regenachtige October was (waarvan wij zoo aanstonds nog een blijk zullen vinden); daarom lieten de wagenaars zich duurder betalen, naarmate de wegen slechter werden. De open wagens werden dan ook met een zeil, om hoepels gespannen, overdekt.

Maar opmerkelijk is 't, dat zij, zoodra zij weêr in Holland kwamen, goedkooper reisden. Van den Oudenbosch op Dordrecht schijnen zij een scheepsgelegenheid gevonden te hebben, die hun geen duit kostte, want er is voor dien overtogt, die op de heenreis de duurste was, niets in rekening gebragt; alleen hebben zij voor hun "dingen van den Oudenbosch te sceep" te brengen, zes duiten gegeven, en ook weêr, als vroeger, twee duiten dijkgeld betaald. Doch, te Dordrecht gekomen, keerden zij niet langs denzelfden weg, dien zij gekomen waren, terug; waarschijnlijk omdat de wegen in den Alblasserwaard onder water stonden. Zij voeren dan van Dordrecht naar Gouda, en betaalden daarvoor slechts zeven stuivers, terwijl zij voor de som van één stuiver van laatstgenoemde stad weêr t'huis kwamen, ofschoon de afstand tusschen Gouda en Oudewater even groot

is als die tusschen Oudewater en Schoonhoven, waarvoor zij aan den molenaar zes stuivers hadden betaald. En waarom gaf men voor een wagen zóóveel meer dan voor een schuit? Omdat men liefst "kort over weg" was.

Tellen wij nu de reiskosten eens op: vracht-, veer-, dijk-, brug- en draaggelden.

De heenreis:

	st.	d.
Vracht van Oudewater tot Schoonhoven.....	6 —	„
„ „ Schoonhoven „ Papendrecht......	12 —	„
„ „ Dordrecht „ den Oudenbosch...	18 —	„
„ „ den Oudenbosch tot Antwerpen...	15 —	„
„ „ Antwerpen tot Mechelen........	8 —	„
„ „ Mechelen „ Brussel..........	8 —	„
Aan pakkedragers......................	1 —	2
„ veergeld............................	2 —	5
„ dijkgeld............................	„ —	4
„ bruggeld............................	„ —	1
Totaal	71 —	4

De terugreis:

	st.	d.
Vracht van Brussel tot Mechelen...........	10 —	„
„ „ Mechelen „ Antwerpen..........	12 —	„
„ „ Antwerpen tot den Oudenbosch...	26 —	„
„ „ Dordrecht „ Gouda...........	7 —	„
„ „ Gouda „ Oudewater.......	1 —	„
Aan pakkedragers......................	2 —	6
„ dijkgeld............................	„ —	2
Totaal	59 —	„

De heenreis bedroeg dus: *f* 3 — 11½ stuiv.
„ terugreis „ „ „ 2 — 19 „

Alzoo van Oudewater naar Brussel en terug
voor twee personen in 't geheel *f* 6 — 10½ „

Ofschoon de Heeren nog den 18ⁿ October des morgens te Antwerpen bier gedronken hadden, waren zij toch reeds den 19ⁿ des avonds t'huis, — wat inderdaad verbazend vlug is; zij moeten het op hun waterreis wel vóór den wind hebben gehad. En reeds den 20ⁿ October[1] zijn Jan Govertsz. en Pieter Speyert weêr "in den Haech getogen", waar zij dien-

[1] In de rekening staat: "opten xix Octobris anno xvclxiiij", wat echter onmogelijk is, maar bewijst, dat Pieter Speyert ook na zijn t'huiskomst de fout nog niet bespeurd heeft.

zelfden dag "tsavonts te halff thien uren" aankwamen. Een nieuw bewijs, dat oud-Hollandsche reizigers niet als slakken over den weg kropen.

De vracht van Oudewater naar den Haag was één gulden, en terug even zooveel. De weg ging over Alfen. Van dijk- en bruggelden was op deze reis geen sprake, en de reizigers schijnen ook geen koffer meêgenomen te hebben, — trouwens zij bleven slechts drie dagen uit.

En zien wij nu ten slotte nog eens hoe duur de logementen in dien tijd waren.

Toen onze Oudewaterlingen [1] te Brussel kwamen was 't avond, en daar zij "noch nyet voorsien en waren van logys" — wat dit zeggen wil, zullen wij later zien, — zoo namen zij voor één nacht hun intrek in de herberg *de Luypert*. Daar lieten zij zich goed opschaffen, en ze dronken, op hun eigen wellekomst en 't goed succes van hun besoignes, een frisschen teug, eer zij slapen gingen, en de rekening van den waard bedroeg in 't geheel twaalf stuivers.

Te Antwerpen was 't duurder. Zij logeerden er een nacht bij Willebrord Visschers, maar moesten hem vijftien stuivers betalen, t. w.

Aen de maaltijt elcx drie stuvers	6 st.
" bier	2 —
" wijn	5 —
Van slapen elcx een stuver	2 —
	Facit 15 stuvers.

't Logement in den Haag stond met dat te Brussel gelijk; zij waren drie dagen bij Gerrit Cornelisz. en verteerden 35 stuivers.

En wil men nu ook nog een voorbeeld van een dorpsherberg in Holland?

In het terugkeeren van den Haag overviel hen bij Alfen "groot onweder ende regen", zoodat zij "van nootswegen op gaen [t. w. op stal gaan] mosten". Hier hadden zij niet enkel eten, drinken en slapen voor zich zelven, maar ook voor hun voerman en zijn paard te betalen, en de rekening beliep één gulden; — het was hier dus al niet goedkooper dan te Brussel in *de Luypert*.

[1] Over 't gebruik van ***naars*** en *lingen* zie men: *de Uithangteekens*, I. D., bl. 283.

UIT DE OMSTREKEN VAN OOTMARSUM. [1]

II.

GEBRUIKEN BIJ GEBOORTE EN STERVEN.

Bij de vermeerdering van een gezin hebben wel niet vele, maar toch eenige eigenaardige gebruiken plaats. Bloedverwanten en vriendinnen komen de kraamvrouw eerst bezoeken "met kort good", dat wil zeggen: met een geschenk van beschuitjes, krentebroodjes en ander klein gebak. Daarna echter volgt een tweede bezoek "met den krommen arm." Hiertoe wordt een krentewegge gebakken zoo groot "als een ovale mahoniehouten tafel"; — ja wel, 't is een kolossaal gebak en zwart van de krenten.

Eindelijk bedankt de kraamheer voor al die geschenken, door 't aanrigten van een kraammaal, waarop al degenen, die de kraamvrouw "met kort good" en "met den krommen arm" bezocht hebben, worden genoodigd.

Is er een boer of eene boerin overleden, dan moeten de naaste buren het lijk "verhemdekleeden"; dat wil zeggen: de kleêren uit- en het doodhemd aantrekken. Dit hemd, dat van fijn linnen is, hebben de meeste boeren reeds bij hun leven kant en klaar in de kast liggen. Is "het vat", d. i. de doodkist t' huis gebragt, dan gaat 's anderen ochtends de naaste buurman bij de andere buren rond, klopt met zijn stok op de deur, en roept, dat zij t' avond, tegen 't uur, dat hij noemt, moeten komen aan 't sterfhuis en wat werken. Dit laatste is een eufemisme voor: "het lijk in de kist leggen." Is dit werk gedaan, dan zetten zij "het vat op de deele, waar de hoenders er om heen kakelen, en de varkens er aan komen snuffelen, en de hond er langs hinkt; — zie, met zoo weinig achting behandelt hier de boer zijne dooden. —

Het lijk wordt op een gewonen boerewagen grafwaarts gevoerd, en de familie, vrienden en buren worden onthaald op koffij met een klontje; welk laatste althans gunstig afsteekt bij de vroegere begrafenismalen, die in dronkemanspartijen ontaardden. Weleer namen de vrouwelijke bloedver-

---

[1] Volgens de mededeeling van den Heer B. ten Bokum, te Ootmarsum.

wanten plaats op de kist; dit is tegenwoordig bij de Roomsch-Katholieke boeren afgeschaft, maar in een hoekje van Brekelenkamp wonen Protestantsche boeren, die de oude gewoonte nog volgen, en de vrouwen op de kist laten zitten.

Zoo verre de mededeeling van den heer Ten Bokum: ik geef er, ten aanzien der boerebegrafenis, nog iets uit Gelderland en Holland bij.

Het verkleeden van 't lijk, hier *verhemdekleeden*, elders *verhenneekleeden*, *verhenekleeden*, *verhunnekleeden*, en in Holland *verwaden* genoemd, was van oudsher overal de taak der naaste buren, niet alleen bij de boeren, maar ook in de steden. De oude stads-keuren stelden zelfs boete op 't verzuim. Wanneer in eenig huisgezin iemand op sterven lag, moesten de "waêburen" geroepen worden, om als getuigen bij 't sterven te zijn. En zoodra de stervende den adem had uitgeblazen, volbragten zij hun waêbuurpligt, en verwaadden het lijk, d. w. z. zij trokken het de doodwade of het linnen doodhemd aan, waarna zij onmiddelijk in een ander vertrek gingen om te eten en te drinken. Welke beteekenis dit laatste had, is ons niet volkomen duidelijk; ongetwijfeld stond het in verband met de vrees voor de zwarte Elfen, die naar 't oude bijgeloof, om de lijken rondwaarden, en wier ontmoeting heel gevaarlijk was.

Het zetten van het gekiste lijk op de deele, is niet enkel in het Ootmarsumsche, maar ook in andere streken 't gewoon gebruik der boeren. Ten voorbeelde diene het volgende.

In de omstreken van Keppel, aan den Ouden-IJsel (d. i. tusschen Doesburg en Doetinchem) is het bij de boeren gebruikelijk, de doodkist, vóór dat zij gezet wordt op den boerewagen, waarmede zij naar de begraafplaats gereden zal worden, te brengen op de deele of den dorschvloer. Daar wordt zij geplaatst op twee regels, juist onder het haaggat, d. i. de opening in den balkzolder, waardoor het koren wordt opgestoken en naar beneden gegooid, als het gedorscht zal worden.

Wanneer de kist op den wagen is, wordt zij, zoo als elders ook gebeurt, vastgezet met vier stroowissen, tusschen haar en de leêren van den wagen gestoken. Bij het verlaten van de begraafplaats worden die wissen medegenomen, en aan den eersten kruisweg dien men, naar huis rijdende, passeert, op de vier hoeken nedergelegd, of, zoo er paaltjes staan, daar boven op gezet.

Deze gebruiken verdwijnen, als zoovele anderen uit vroegere dagen, ook al hoe langer hoe meer; de Oude Tijd beware er de herinnering van [1].

Wat — zal men vragen — beteekende dat zetten van die stroowissen aan den kruisweg? — Het was om de booze geesten en de heksen, die welligt met het lijk hun duivelsch spel zouden willen drijven, den pas af te snijden. Niets beter daartegen dan stroo,

> Want hierdoor wordt, met zekerheid,
> De tooverij geweerd. [2]

En wat het ten grave rijden met "een gewonen boerewagen" betreft, dit deden de Hollandsche boeren evenzoo, — in de vorige eeuw algemeen, en in onzen tijd zagen wij 't hier en daar nog. Wij voegen hier de afbeelding bij van een Hollandschen boerebegrafeniswagen, gevolgd naar een van Simon Fokke, welke nagenoeg honderd jaren oud is. De kist is met een zwart kleed overdekt. Twee vrouwen zitten hier naast de kist; maar somtijds ook, en dit was ouder gebruik, zaten zij er op; — de naastbestaande aan het hoofdeinde. Achter dezen wagen volgden één of twee andere boerewagens met de bloedverwanten in den rouw, — dat wil zeggen: de mannen met een lamfer om den hoed, en de vrouwen met een zwarte kap op of een zwarten doek over 't hoofd. Die lamfer verhinderde den boeren echter niet, hun pijpje te smoken.

Dragers gingen er niet meê: men vond dezen bij de begraafplaats.

GEZELSCHAPS VERMAKEN.

II.

Onder de gezelschapsvermaken behoeft men niet enkel spelen van verschillenden aard te tellen, — maar ook het voordragen van grappige stukken kan men als zoodanig beschouwen. Van deze soort kent men ook in onze eeuw een aantal voorbeelden in proza en poëzij. Herinner u slechts een *Amsterdamsch standje*, door D'Ancona vóór dertig jaren uitge-

[1] Medegedeeld door den Heer Mr. L. A. J. W. Baron Sloet van den Beele, te Leiden.

[2] Mr. J. van Lennep, *Poëtische Werken*, I. D. bl. 157 en 189.

Boerebegrafeniswagen.

Bladz. 80.

geven; — ook ten tijde van den Krim-oorlog de brieven van den Swaaf Levie Mozes Zadok aan zijne "Lieve gezegende Memmele in de Batavierstraat", in cierlijk Amsterdamsch-Joodsch; — of, bij gelegenheid van de kermis, de brieven gewisseld tusschen dienstmeisjes en heerenknechts, en meer zulke aardige dingen, die geen ander doel hadden, dan een gezelschap eens te doen lachen; waarbij wij evenwel niet mogen nalaten op te merken, dat bij velen van die stukken de grootste vermakelijkheid gelegen was in het talent van hem, die ze voordroeg.

Maar in de 17^e eeuw gaf men aan zulke stukken andere vormen dan in de onze; niet zelden die van Plakkaten, want men hield in die eeuw veel meer dan in de onze van autoriteit en deftigheid. Ik bezit in mijnen Atlas van Amsterdam nog zulk een exemplaar, dat zeer zeldzaam en welligt het eenigst-overgeblevene is. Ik geloof daarom den lezers van den Ouden Tijd genoegen te doen met het hun mede te deelen.

PLACKAET TOT BENEFICIE DER HUUWBARE MAEGHDEN,

WAERNA SICH ALLE VRIJERS SULLEN HEBBEN TE REGULEREN, OP PENE ALS IN DESE ORDONNANTIE IS BEGREPEN.

Wij *Virgo Feminario*, bij de gratie van de groote Godin Diane, Opper-Princes van alle *Huwbare Maeghden*, Kaiserinne van Naeldwijck en Schaerlanyen, Koninginge van Stovesteyn en Testarien, Grootvorstinne in de Keurs, Domineerster in Pottorien, Tresorien en Panorien, Hartoginne van Sante-Mansjette en Ponjettesteyn, Gravinne van de Bouwe, Vrouwe van Pendantenborgh en Bagarien, Voor-sitster aen den Disch, Vorstin en Woord-voerster in Speeljachten, Koetsen, Kalessen en IJs-sleden. Baroenisse in Bloemendal, Eenige gesaghvoerster over Wevers, Snijders, Pelsers en Schoenmakers, etc. Allen dengenen, die dese onse letteren sullen sien of hooren lesen, Saluyt. Alsoo door onse lieve en welbeminde Mevrouwe *De la Faelje*, onze Stedehoudster aen den Amstel en het Y, mitsgaders aen alle andere Stroomen, Rivieren, Meyren, Kreeken en Beeken, in de Seventhien Nederlandsche Provintien, onlangs, aen Ons, bij ootmoedige Supplicatie, is vertoond, hoe onwaerdigh de Huwbare Maeghden, waer aen alle mans-parsonen, in onderdanige dienstbaerheyt, ten alder-hooghste zijn verbonden, een tijd lang, van d'opgeblaese Vrijers, soowel in Bruyloften, als andere gemeene bijeenkomsten, gehandeld en bejegend zijn geweest, en noch gehandelt en bejegent worden, en naerdien dit bedrijf lichtelyck tot een arger euvel sou konnen uytspatten en voortslaen, bij-

aldien wij daerin niet tijds genoegh voor-sagen. *Soo ist*: Dat Wij, om alle onheilen voor te komen, uyt onse aengebore goed-aerdigheid, Macht en Princesselyck vermogen, met bewillinge van beyde onse Parlamenten, daertoe wettigh, op ons Vorstelick slot *Pronckendal*, beroepen en vergaderd, te raede zijn geworden, om aen de lieve en soete Maegdekens soodanige voorrechten te verleenen, waermee sy-lieden haer, nu en in toekomende, tegens alle onbehoorelycke handelingen der onbeschofte Jongmans souden konnen en mogen behelpen en verweeren. Begunstigende haer dan derhalven, nu en ten Eeuwigen dage, met dese onse Previlegie-Brief: Bestaende in de navolgende leden.

1°. Een Huwbare Maeghd sal, onder heur keurs, van nu aen, vry en vranck, met een scharlake, witte of syde broeck mogen gekleet zijn, sonder daervan aen de Mannen eenige tol of rekenschap te geven.

2°. Alle Huwbare Maeghden sullen, soowel als de Jongmans, met quasten aen de beenen en gehoorende schoenen mogen proncken.

3°. Niemand sal haer, om heur gefriseerde en gepoeyerde lokjes, met de naem van Leeuwtjes, gelyck onlangs in openbare druk is geschied, mogen noemen, op pene van dadelijck selfs tot op de kam geschooren, en voor altoos van de Maeghdelijcke genade versteken te zijn.

4°. Sullen sij geen maet in heur Pendanten en Oor-hangers behoeven te voeren, maer daer in heur eyge keur volgen, en of het geviel dat d'een of d'ander Poët, in speelen, kluchten of gesangen, sich hier tegens in uytschelden en bespotten vergreep, die sal, voor een goude Medaelje, altijdt met twee gebroocke Pendanten, op syn borst, moeten proncken.

5°. Sullen sy voor een Vryer, die syn beloften aen syn Vrijster troulooselijck heeft gebroocken, niet behoeven te nygen, al waert oock dat hij uyt het geslacht der goden gebooren, en tot seer hoogh een aensien op-getroecken was.

6°. Sullen zy voor geen Vryers behoeven te nijgen, voor en al-eer de selve, met ongedeckten hoofde, voor haer gebooge staen, en hun onderdanigheyt betoont hebben.

7°. Sullen sy geen Vryers te woord'•behoeven te staen, voor en al-eer de selve, met ongedeckten hoofde, de soomen van 'er opperkleed aengeraeckt, en 'er handen eerbiedelijck gekust hebben.

8°. Sullen sy de voorgang in de huysen, de beste plaetsen aen den disch en het eerste woord in de praet hebben.

9°. Sullen sy, soowel in Bruyloften als andre gemeene maeltyden, het

Bancket, soo haest als het op-gedischt is, mogen aentasten, in heur voor-lakens knoopen, en naer huys senden, sonder aen de Vryers yets over te laten.

10°. Sullen sy over de Vryers, naer hun welgevallen, mogen gebieden en alle dienst, selfs tot het op-binden van 'er schoenlinten en kous-sebanden, van hun eyschen, en over de onwillige sulck een straf oeffenen, als de tijdt en saeck vereyschen sal.

11°. Sullen sy vry en vranck met een oope kroppe en ontbloote borsten in de geselschappen der Jonge-lieden mogen verschynen, sonder daerover bij yemandt, als oneerbare verdacht of van eenige Vryer te vryer aengeraeckt te worden.

12°. Sullen de Vrijers haer geduurigh naer de mond en d'oogen moeten sien, om also niets te doen, dan dat met heur wil wel overeen komt.

13°. Sullen de Vrijers des somers in de Lusthoven heur de vliegen van de wangen moeten houden en met een waeyer verkoelen, op pene van daedelijck blootshoofds onder een Bye-swerm gebanne te worden.

14°. Sullen de Vrijers des winters haer ten IJs tot heur vermaeck in een bequame IJs-slede, met Stooven en Beere-huyden voorsien, moeten voeren, en aen de pleysterplaetsen deftigh doen opschaffen en haer des avonds naer huys geleydende, bedancken voor d'eer die sy hem door er bijzijn heeft aengedaen. Op pene van altijdt onder het getal der onbeleefde babocken getelt te worden.

15°. Sullen geen Vrijers te seggen hebben daer het getal der Vrijsters boven dat van 't hare word bevonden.

16°. Sullen de Vrijers altijd de minnelyckste namen, in 't aenspreecken der Vrijsters moeten gebruycken, schoon sy oock noyt een goed woord van haer hadden genooten.

17°. Sal een Vrijer, schoon hij een ander, met syn Vrijster in de praet vond, sich niet stuur moeten houden; maer door vriendlycke woorden en wercken heur genade soeken te behouden, wijl sy om heur vermaeck, verscheyde Jongmans mach te spraeck staen, sonder aen yemand d'allerminste oorsaeck van argwaen te geven.

18°. Sullen de Jongmans altijdt voor de Vrijsters moeten instaen, en haer van alles en overal kosteloos en schadeloos houden.

19°. Sullen de Jongmans de Vrijsters alle Kermissen met een eerlycke Kermis-gift moeten begiftigen, sonder daervoor van haer eenige dank te begeeren.

Deze en meer andere poincten, die consequentelijck uit de voorsz. volgen, van wat natuur deselve zijn en hoe sij oock mochten genaemt worden, lasten en bevelen Wij aen alle Vrijers int gemeen, en aen yeder int bysonder, den Maeghden promptelijck en volkome te laten genieten, of anders als quaedwillige aengegrepen en openbaerlijck ten spiegel van andre aen den lyve gestraft te worden. En op dat sich niemand met onwetenheyt sal hebben te verschoonen: Soo gebieden en bevelen Wij aen onse lieve en wel-beminde Me-vrouwe *De la Faelje* etc. Mitsgaders aen alle andre Gesagvoersters, soowel in de Steden als ten platten Lande, dese onse brief van Privilegie, en Maeghdelijcke voor-rechten, alom af te kundigen en aen te placken, daer men gewoon is af te kundigen en aen te placken op dat tegens d'overtreders en ongehoorsame mach geprocedeert, de moed-wil gestraft en de Maeghdelijcke waerde tot 'er aloude luyster verheerlijckt worden. Gegeven in ons Vorstelijck slot *Pronckendal*, in 00001 Jaar[1] van Onse genadige Regeering op den 33 dagh der Maend Keurssekeurs, onder het groot Zegel van onse aensienlijcke macht.

Was onderteeckent: VIRGO FEMINARIO.
Geparafeert: M. v. MAEGHDENBORG.
Lager stondt: Accordeert met 't orginael, zijnde met een duyve schacht op wit wasch, in een onbevleckte spraeck geschreven.

Het stuk heeft geen jaartal, doch uit eene ets, die er boven gedrukt is, blijkt, dat het van tusschen 1650 en 1660 moet zijn. Die ets is een niet onaardig wintergezigt op den Amstel bij de blokhuizen, die, als men weet, daar gestaan hebben van 1651 tot 1654. Op den voorgrond regts staat een minnend paar, de jongman, ondanks de kou, blootshoofds. Een weinig verder rijdt een narreslede, waarin een dame zit, terwijl er een heer achterop staat met een sabel op zijde en een lange zweep in de hand; het paard is rijk met pluimen en kwasten vercierd. Voorts schaatsenrijders, wandelaars, een jongen op een priksleedje, en, wat op geen prent ontbreken mag, ook een hond, die zich hier in zijn eenzaamheid schijnt te vermaken met een galoppade op het ijs. In 't verschiet de stad Amsterdam.

LOUIS SPLITGERBER.

[1] Vergl. hiervoor bl. 44 reg. 5. Die oude lui waren wel meer met de nullen in de war; op bl. 513 van *de Volksvermaken* kan men zien, hoe zij 16011 in plaats van 1611 schreven.

GILDEN EN POORTERIJEN.

II.

De Gilden waren in de middeleeuwen — hun ware bloeitijd — veel en velerlei. Verschillend waren hunne doeleinden en hunne werkzaamheden, en even verscheiden waren ook hunne namen. Om ze allen met één enkelen blik te overzien, verdeel ik ze in drie hoofdgroepen, die ik *Offergilden*, *Vermaakgilden* en *Schutsgilden* noem.

Tot de eerste groep behooren alle godsdienstige en liefdadige broederschappen, die zich met bidden en offeren bezig hielden en door goede werken het heil der zielen trachtten te bevorderen. Hoe christelijk deze gilden toen gedoopt waren, en welk een geur van heiligheid hen omgaf, toch stamden ze in regte lijn af van het *brynegield* in de Germaansche wouden. Maar ze waren met de Germanen gekerstend, en hadden de namen van Wodan, Freya, Fro en andere goden, verwisseld tegen die van Onzen Lieven Heer, Onze Lieve Vrouw, Jezus en alle Heiligen. Zij waren in de middeleeuwen verbazend in aantal toegenomen, en vertoonden een bonte verscheidenheid van namen, maar stonden altijd en overal in naauwe betrekking tot de Kerk en de Geestelijkheid. Ik zal er slechts eenigen noemen: de *Memoriën*, welker leden zich verbonden dagelijks voor elkander te bidden, zoowel voor 't heil der levenden als voor de zaligheid der afgestorvenen: — de *Kalendebroederschappen*, die 't zelfde deden, maar daartoe den eersten dag van elke maand afzonderden; — de *Zielbroederschappen*, die zich ten doel stelden, door offers en gebeden, arme vergetene zielen uit het vagevuur te verlossen; — de *Broederschappen van 't Heilige Land* of *Jeruzalemvaarders*, welker leden steeds mannen van aanzien waren, die een bedevaart naar Jeruzalem gedaan en op 't Heilige Graf gebeden hadden; — de *Gasthuisgilden*, die ziekenhuizen stichtten en onderhielden; — de *Maagdegilden*, voor jongejuffrouwen, die offerpenninkjes ten beste hadden voor kerkverciering en beeldentooi; — de *Kersgilden*, waarin broeders en zusters zich vereenigden, om jaarlijks zamen

Te danssen en te bancketteeren
Met sang, op Gods geboortefeest. [1]

[1] VONDEL, *Gijsbr. v. Aemstel*; *Rey van Amst. Maeghden.*

En voorts: *Kruisgilden*, *Sacramentsgilden*, *Lieve-Vrouwegilden*, en honderde anderen, naar alle bedenkelijke heiligen genoemd. En wil men weten, op welke toevallige of zonderlinge wijze zulke gilden soms ontstonden? — Och, 't branden van een kaars voor een heiligbeeldje in de buurt was dikwijls de eenvoudige aanleiding daartoe; ja, somtijds een gelag in een herberg. Ziehier er een voorbeeld van: 't is wel uit Flensburg, maar ik neem 't eerste dat mij voorkomt, om 't even waar van daan, want zoo als dáár, ging 't ook hier en overal. Geheel de Germaansche volkenwereld door, draagt al wat tot het gildewezen betrekking heeft, één en denzelfden familietrek.

Eenige burgers zaten in een herberg te drinken en te spelen om 't gelag. Nadat zij dit van de winst betaald hadden, schoten er nog eenige penningen over. Wat daarmeê te doen? — Een kaars branden voor de Lieve Vrouw, — Uitmuntend! Maar als die kaars opgebrand was? — Dan moest er voor een nieuwe gezorgd worden, want anders, vreesde men, zou de Lieve Vrouw 't kwalijk nemen. — Zoo verbonden zich dan de vrienden ook voor de tweede en alle volgende kaarsen, en hieruit ontstond een Lieve-Vrouwegild, dat overlieden verkoos, een gildeboek aanlei en een gildemaal bestelde.

Tot de tweede hoofdgroep breng ik alle gilden, die openbare of bijzondere vermakelijkheden ten doel hadden, zoo als: de *Gesellen van den spele*, die de mysteriespelen in de kerken en op de kerkhoven hielpen vertoonen, en in de vijftiende eeuw de *Kamers van Rhetorica* tot opvolgers hadden, — welke laatsten "niet min stichtelyck als recreatief ende vermakelyck" waren; — de *Meigilden*, die in den Meinacht feest vierden en meiboomen plantten met zang en dans; — de *Narregilden*, die 't volk met allerlei kluchtige vertooningen vermaakten: met den mallewagen te Kermis of Vastelavond, met maskerades op schaatsen, met narresleden op de sneeuw, en met burleske optogten bij alle gelegenheden; — de *Dronkegilden*, wier pretmakerij niet van de fijnste soort was, en die men uitgeteekend kan vinden op bl. 561 van *de Volksvermaken*; — *de Gilden van de blaauwe schuit*, die op Vastelavond met het narreschip voeren; en wie al meer tot die vrolijke gezelschappen behoorden. Wij zien deze gilden in de middeleeuwen in vollen bloei, en weten van hunne voorzaten niets met zekerheid; maar zeker stammen sommigen hunner ook wel uit de Germaansche wouden af.

In later tijd, namelijk in de 17^{e} en 18^{e} eeuw, toen van de hier genoemden reeds niets meer overig was dan hier of daar nog een enkele

Het Houtzagersgild.

Rederijkerskamer, — behoorden tot deze soort van gilden ook de *Jagthavens*, de *Tuinpaden*, de *Schietkollegiën*, de *Liefhebberijkomediën*, de *Sociëteiten* en andere vereenigingen tot onderling genoegen en vermaak.

Tot de derde groep eindelijk moeten de *Schutsgilden*, de *Buurgilden*, de *Riddergenootschappen*, de *Poorterijen*, de *Schutterijen* en de *Ambachtsgilden* gebragt worden, op welke allen ik later terugkom.

Al deze gilden nu arbeidden elk op zijne wijze, en overeenkomstig het doel zijner instelling; zij werkten en speelden, baden en offerden, vierden feesten en hielden optogten, roerden hun trom en verhieven hun banier. En bij hun optogten gaven ze ook een wandelende tentoonstelling, want zij lieten hun kleinodiën en kuriositeiten, waar zij trots op waren, voor zich uit dragen: zilveren heiligbeelden en mooije bekers en koppen, zilveren schilden en halsketens niet alleen, maar ook rariteiten, die op 't ambacht zinspeelden; een schippersgild, b. v. een zilveren schip met zeilen en vlaggen, en een handwerksgild, een voorstelling van 't handwerk door beweegbare beeldjes. En van dit laatste voegen wij hier een afbeelding bij [1]. Men ziet er het Amsterdamsche houtzagersgild, dat optrekt bij den omgang der Leprozen: de trommelslager gaat voorop, en achter hem de blazoendrager, die aan een stok een aardigen toestel draagt. Te midden van een dikken groenen krans, die een tuin verbeeldt, — de Hollanders zijn altijd zeer tuinlievend geweest, — ziet men een paar houtzagertjes, de een onder, de ander boven den balk, die op hooge schragen ligt, en daaromheen een aantal matroosjes en meisjes hand aan hand. Als nu de blazoendrager aan een touw trok, begonnen de houtzagers lustig te zagen, en de Janmaats met hun liefjes een rondedansje te maken.

Wat aan alle gilden, hoe verschillend ook van naam en doel, gemeen was, is de "bequaeme mynlicke maeltijt". Het gildemaal stamt evenzeer uit de Germaansche wouden af, waar 't in den tempel, d. w. z. binnen de gewijde omwalling, in de hutten rondom het altaar, gehouden werd; en daarom hielden dan ook nog in de middeleeuwen vele gilden hunne maaltijden in de kerk of op 't kerkhof.

In een oud mirakelboekje wordt verhaald, dat eens — 't was in de

[1] Naar de schilderij van Adriaen van Nieulandt, die vroeger in de Regentenkamer van 't Leprozenhuis hing, doch thans op 't Stads-archief bewaard wordt. De heer Louis Splitgerber bezit een fraaije teekening in kleuren, door den schilder R. Craeyvanger in 1861 naar deze schilderij gemaakt.

15e eeuw — een blindeman (of die zich zoo hield) voor de Heilige Stede te Amsterdam (d. i. voor de Kapel in de Kalverstraat) stond. Hij "hoorde een groot gheluyt binnen die Heylighe Stede ende vraechde wat daer te doen waer. Ende als men hem geseyt had, dat die gildesusteren van den Heyligen Sacramente binnen die Heylighe Stede te samen haer gildemaeltijt aten", bad hij natuurlijk, dat men hem daar binnen wilde brengen; en even natuurlijk was 't, dat hij, door den geur van de tafel, terstond "claerlic siende wert", ofschoon men dat toen voor een mirakel hield.

Maar wat onze opmerking verdient, is: 1° dat die maaltijd in de kerk werd gehouden, en 2° dat de vrome zusjes daar zooveel rumoer bij maakten, dat de voorbijgangers er van opkeken, en — om het met een Vondeliaansch vers en dus deftig te zeggen:

En hoorden eenen galm, die uytbarst over straet.

Het gildemaal ontbrak bij geen enkel gild; het gezamentlijk eten en drinken was een onmisbaar bestanddeel van 't gildewezen. "Zijn gilde te eten" was gilde*pligt*, want het was het symbool der broederlijke vereeniging. Op 't verzuimen van dien pligt was in alle gilden boete gesteld, omdat dit verzuim werd beschouwd als een losknoopen van den broederband.

DE FOEKEPOT OF ROMMELPOT.

De foekepot! Wat is dat voor een ding? 't Is een muziekinstrument even goed als de pianino en de violoncel, hoewel bij lange niet zulke aangename tonen voortbrengende, niet zoo bevallig van uiterlijk en ook niet zoo kostbaar. De foekepot, in andere gewesten rommelpot geheeten, is (om hier de woorden van wijlen den Hoogleeraar B. H. Lulofs te gebruiken) "een met eene (*sic*) blaas bespannen pot, in welke blaas een gat geboord is, door 't welk een houten steel in dien pot gestoken wordt, die bewogen en rondgedraaid, een dof, brommend geluid maakt, door het klanknabootsende woord *foeke* zeer juist uitgedrukt" [1]. Met zulk een speel-

[1] *Foeken* beteekent *stooten*, *stommelen*. — *Foekepot* is dus 't zelfde als *rommelpot*, en beide woorden zijn even klanknabootsend. Halbertsma geeft in zijn Woordenboekje van het Overijselsch: "*Foekepot*, vr. rommelpot. Eig. stoot-pot, van *fuiken*, stooten." Vergl. KIL.

tuig, dat iedereen maken kan, loopen de kinderen der armen, bij gebrek aan beter, op Vastenavond op de Veluwe langs de huizen der meer gegoede landbewoners rond. Zij hebben daarbij dezelfde bedoeling als de orgeldraaiers in de steden, maar leggen, meermalen allerzonderlingst gekleed en gedurig dansende en springende, veel meer vrolijkheid aan den dag. Hun instrument met zijn hartverrukkend *foeka-foeka*, dient eenig en alleen tot accompagnement van het volgende lied, dat, hoe ook de tijden en de menschen veranderen, jaarlijks in dezelfde bewoordingen wordt opgedreund.

Vrouw, 't is Vastenavond!
Ho, mannen, ho!
'k Kom niet thuis voor t' avond,
't Is, menheer, al zus al zoo.

'k Heb zoo lang met de foekepot geloopen,
Nog geen geld om brood te koopen.
Hannebakkerij! hannebakkerij!
Geef me een oortje, dan ga ik voorbij!

Weet je wat de meisjes doen,
's Morgens als zij vroeg opstaan?
Dan gaan ze voor den spiegel staan;
Dan kijken ze hier, dan kijken ze daar,
Dan kijken ze in de rondte:
Moeder, staat mij de muts wel net?
Mijn liefje zal t' avond komen.
Komt mijn liefje t' avond niet,
Dan komt Jacop Jansen,
Die zal op de foekepot spelen,
De gek zal leeren dansen.
Hier een stoel en daar een stoel,
Op ieder stoel een kussen.
Vrouwtje, houd den kinnebak toe,
Of 'k smijt er een pannekoek tusschen,
Tusschen den neus en tusschen de kin
Daar kan wel een pannekoek in.

Den dag, die den Vastenavond vooraf gaat, noemt men hier en daar op de Veluwe den Foekedag.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Uit het liedje, door den heer Aarsen medegedeeld, blijkt, dat op de Veluwe de Hollandsche en Vlaamsche rommelpot en de Overijselsche en Zutfensche foekepot elkander ontmoeten. 't Begint er met het oude Hollandsche: "ho, man ho!" vervolgt met het moderne: "'k Heb al zoo lang" enz., waarbij zelfs 't Amsterdamsche: "Haringpakkerij!" verveluwscht als: "Hannebakkerij!" te voorschijn komt; — en eindigt met het Zutfensche: 'Als de meisjes vroeg. opstaan", enz.[1]

De rommelpot is zeker al heel oud. Zoo dikwijls, vóór 16, 20 of meer eeuwen geleden, een feesttijd aanbrak, klonk ongetwijfeld diezelfde rommelmuziek, door de gouwen en buurten onzer Germaansche voorouders. De feestdagen moesten door ieder vrolijk gevierd worden, en die 't noodige niet had, om de vrolijkheid op te wekken, mogt het aan anderen gaan vragen; — maar daar was, naar Germaansche zede, altijd muziek en zang bij noodig: en zoo kwam de rommelpot voor den dag. Zijne eenvoudigheid pleit voor zijne oudheid. Ja, 't is best mogelijk, dat de pannekoek en het refrein: "ho, man ho!" die van ouds het eigenaardige van een rommelpotliedje uitmaakten, ook nog uit gezegde gouwen en buurten afstammen; — immers de koek in de pan, en het woord "man" zijn beiden echt Germaansch.

Evenwel is de rommelpot niet tot onzen vaderlandschen bodem beperkt; hij is onder verschillende namen in Europa verspreid. In Kastilië b. v. heet hij *zambomba*, wat even klanknabootsend is als ons: *foekepot* en *rommelpot*. Dit Spaansche instrument wordt aldus beschreven: "over een aarden pot is een perkament gespannen; een stok, die tot op den bodem komt, en boven het perkament uitsteekt, wordt met natte vingers bestreken, en op deze wijze ontstaan er harde, eentoonige klanken. De gemeene lieden loopen er van Allerheiligen tot Kersmis meê langs de straten"[2]. Men ziet, het is 't zelfde instrument als 't onze.

Hier laat het zich wel 't meest met Vastelavond, doch op sommige plaatsen ook op andere tijden hooren; te Groningen loopen de jongens er ook in de Paaschweek en te Sommelsdijk op Sinterklaas meê. De deuntjes, die er bij gezongen worden, zijn, als natuurlijk is, kinderachtig, en op vele plaatsen zamengeflanste onzin. Dat was voor meer dan derdehalve eeuw reeds evenzoo. Breêro laat in zijn "Moortje" een jongeling, die een zijner vrienden in een zonderlinge vermomming ziet aankomen, zeggen:

---

[1] Vergl. mijne *Volksverm.* bl. 202. [2] *Aardbol*, I. D. bl. 62.

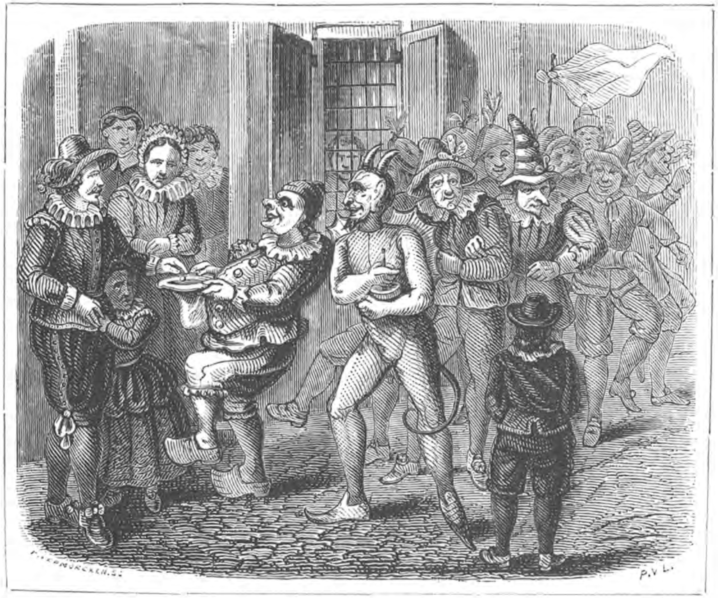

De Rommelpot.

Bladz. 91.

Ja wel, het is te mal; de geck is seecker sot.
Hier schort niet dan een blaas of soo een rommelpot,
Om voor de luy 'er deur te rasen en te singhen
De neske deuntjes en de kinderlycke dinghen:

Gheeft mij een pan-koeck uyt de pan,
Ho, man ho!
De Vastelavondt die komt an,
So, mijnheer, also!

Weinig jaren daarna echter kreeg de rommelpot eene letterkundige vermaardheid door Vondels geestige satyre op 't Amsterdamsche Konsistorie, die onze lezers zeker wel kennen, en anders kunnen nalezen in het Tweede Deel van *Vondels Werken* door Mr. J. van Lennep.

Wanneer nu de Veluwsche jeugd zich bij den omgang met den rommelpot "allerzonderlingst" toetakelt, en onder 't zingen "gedurig danst en springt", dan toont zij nog heel goed te weten, hoe 't op Vastelavond behoort, beter dan ik 't elders gezien heb, waar nog wel met den pot gerommeld, en 't eentoonig lied opgedreund werd, maar zonder opschik, dans of sprong. De troepen, die met den rommelpot omgingen, waren van ouds zoo potsierlijk mogelijk uitgedost, want hoe zotter ze er uitzagen, hoe meer de lieden lachten, en hoe meer zij lachten, hoe meer zij gaven. Hij, die rommelde en zong, zag er uit als een echte Vastelavondsgek; soms had hij zich een kalfsvel om 't lijf laten naaijen, of hij droeg een rood duivelspak, en had een mombakkes voor met horens op den kop. Naast hem stond de knecht, die dansen moest, en wien Vondel ook niet vergat, toen hij zong:

Op, wel op, mijn soete Marten,
Help mij neurien, suyver knecht!

Deze had zich een dikken buik en een bochel van oude lappen gemaakt, en trapte in de grootste klompen, die er te krijgen waren; en telkens als de zanger zijn: "ho, man ho!" uitgalmde, sprong de knecht op, dat zijn buik schudde en zijn bochel slingerde en zijn klompen klotsten. En al de anderen hadden zich, elk zoo fraai hij kon, met mombakkessen en lorren, met linten en gekleurd papier vercierd.

Maar al noemde Breêro die pret "kinderlijke dingen", toch waren 't geen kinderen alleen, die er zich meê vermaakten. Toen Jan Zoet, de Amsterdamsche rijmelaar, in 't midden der 17^{e} eeuw, ook eens een lierzang op den Vastelavond zong, toonde hij zich zeer geërgerd, omdat hij ook man-

nen met den rommelpot had zien loopen. Dat jongens 't doen, mag 'k lijden, zei hij,

> Maar dat mannen loopen mallen
> Aan de deuren: Ho, man ho!
> Dat is buiten 't spoor vervallen. [1]
> ["Domme gek!" riep toen Mago, [2]
> 's Dichters wijfje, "mallen loopen
> "Alle dagen hier met hoopen,
> "Met en zonder rommelpot;
> "Maar van alle wijnpoëten [3]
> "En bestoven broodprofeten [4]
> "Ben jij zelf de grootste zot."]

In vroeger eeuwen gaven alle kluchten en schandaaltjes, die in een stad voorvielen, aanleiding tot rommelpotzangen, — waarom dan ook Vondel dien titel koos voor zijne straks genoemde satyre. De volksdeuntjes van dezen aard echter zijn, als de bloempjes in 't gras, ontloken en vergaan; een enkel slechts is bewaard gebleven, omdat er een voornaam personaadje, die door heel Holland berucht was, — namelijk Mr. Willem de Bont, Schout van Leiden, — in bezongen werd.

> De Schout van Leiden heeft een bult,
> Ho, mannen, ho!
> Die is met oude lappen gevuld,
> Ho, mannen, ho!
>
> De Schout van Leiden heeft een buik,
> Ho, mannen, ho!
> Daar komt wel tien pond boter uit,
> Ho, mannen, ho!
>
> De Schout van Leiden heeft een kop,
> Ho, mannen, ho!
> Daar dansen de l . . zen met klompen op,
> Ho, mannen, ho!

Tegenwoordig schijnt de algemeene deun te zijn: "'k Heb al zoo lang" enz., waar elk zooveel fragmenten uit vroegere rijmelarij aan vast mag

[1] *Digtk. Werken*, bl. 240.

[2] Magteltje Klaasdochter van Medemblik, die Jan Zoet soms 't leven zuur maakte.

[3] Hij had een rijmgenootschap opgerigt, dat hij de *Kamer bij de Wijngaardranken* noemde.

[4] Hij profeteerde, dat hij niet sterven zou, "maar deel hebben aan een Rijk des Zaligmakers, 't welk hij op aarde te gemoet zag." — Spijt die profecy, stierf hij op den 11n Januarij 1674

knoopen als de plaatselijke traditie bewaard heeft. Zóó hoorde ik 't vóór bijna een halve eeuw in de Amsterdamsche Kalverstraat:

'k Heppal zoolang mit de rommelpot geloope,
'k Hep nog gien geltje nom broot te koope;
Haringpakkerij! haringpakkerij!
Geef m'n 'n zestallef, dan gaan 'k verbij.

Zóó hoorde ik 't nog onlangs te Naarden, en zóó klinkt het ook op de Veluwe. Zóó zingen de jongens te Sommelsdijk:

'k Hawe al zoolang mit de rommelpot 'elaope,
'k Hawe gien geld om brood te kaope.
Rommelderei! rommelderei!
Gee me ien centje, dan gaau 'k voorbei.

Eindelijk — want de lezer zal nu wel genoeg van den rommelpot hebben, — wat de jongens te Sluis in Vlaanderen zingen, wordt door den Navorscher,[1] maar, jammer! niet in 't Sluizer dialekt, dus opgegeven:

'k Heb zoolang met den rommelpot geloopen,
'k Heb geen geld om een broodje te koopen;
Ideboedeli! ideboedela!
Geef me een duitje, falderaldera!

DRIE BEGRAFENISSEN.

I.

HOE EENE DEFTIGE OUDE VRIJSTER WENSCHTE BEGRAVEN TE WORDEN IN DE EERSTE HELFT DER 18e EEUW.

Op den 29n October 1734 maakte een bejaarde juffer, G. V. te Vianen haar testament, en schreef daarin tevens voor, hoe zij begraven wilde worden. Zij begeerde dat zulks "op een fatsoenlijke wijse" zou geschieden, en wel "dat haar dode lighaam in een eyke kist geleyd moest worden, met schroeven en ringen, van binnen met wit linne bekleed, ende met een swart bandje daar om gespeykerd en in het vertrek blijven staan daar sy in gestorven is, tot den dag van haar begraffenis. Begerende sy in de

[1] I D. bl. 216.

kerk te Vianen begraven te worden, in hetzelfde graft, daar wijlen hare Moeder en Suster in rusten (zynde gemerkt N 516), welk graft sy daarna niet begeerd dat geopend of ymand van hare vrinden in begraven zullen mogen worden; latende sy het graft daarnaast aangelegen (geteykent N 515) tot dispositie en begraffenis van haren neve J. B. en zyne kinderen, mitsgaders om het doode lighaam van d'Heer A. E. in te leggen, zoo Zijn Edele alhier komt te sterven en begraven wil wesen, alsoo het zelve niet eerder uytgenomen zal mogen worden als na verloop van dartig jaren.[1]

Voorts ordonneert de Comparante dat haar dode lighaam op een baar naar de kerk moet gedragen worden, door twaalf Jongmans. Aan yder van deselve zal in 't sterfhuys gegeven worden een zilvere ducaton in specie, mitsgaders een boutelje wyn, en een geraspt wittebroot met een paar witte handschoenen, sonder te mogen hebben takjes in de mond of roosjes op den hoed. De twee Bodens moeten elk hebben een rouwband op den hoed, een paar witte handschoenen, yder twee ryksdaalders met een boutelje wyn en een geraspt wittebrood[2]. Men zal drie uren moeten luyden, te weten 's morgens een uur en d'overige twee uren ten tyde der begraffenis; zullende aan de luyers tot een drinkpenning gegeven worden twee gulden, en aan de dienders naast het lijk gaande twee schellingen. Wijders zal de begraffenis op een stemmige wijse met rouwmantels gevolgd worden, zonder dat de Bodens takken of iets in haar handen zullen mogen hebben, waarna de Vrienden, Heeren en Borgers, die de begraffenis bijgewoond hebben, in het sterfhuys met wyn en Frans brood[3] vervarst en onthaalt zullen worden, als men by fatsoenelyke luyden gewoon is, nevens danksegging. Dog zoo het quam te gebeuren, dat sy Testatrice buyten de stad Vianen aflyvig wierd, ordonneerd sy dat haar doode lighaam alhier ter stede overgebragt en in voegen en manieren als boven, in de kerk alhier ter aarde besteld zal worden."

De juffer overleed te Vianen den 18^{n} September 1739.

P. A. LEUPE.

---

[1] Hieruit blijkt dus, dat de juffer niet zoo zeer vreesde voor 't gezelschap van haar neef en dien anderen heer, als wel dat zij voor een van beiden plaats zou moeten maken.

De hier beschrevene was een gewone deftige-burgerbegrafenis dier dagen. Wij zullen later er een paar andere begrafenissen op laten volgen, die nog al buitengewoon waren.

[2] Geraspte broodjes at men van oudsher op elke begrafenis. De Amsterdammers maakten er "graasde brootjes" van.

[3] Fransch brood voor te dienen was toen een nieuwe mode bij lieden van fatsoen.

VEREENIGDE TWEELINGEN.

Van de Siameesche broeders zal wel niemand onzer lezers onkundig zijn[1]; weinigen zullen echter weten, dat in Juli 1639 een even zonderling vereenigd broederpaar geboren werd en wel in Frankrijk. In de "Algemeene historische Gedenkschriften" leest men het volgende:

"In Julius 1639 heeft seeckere molenaersvrouw, Margaretha Gold genaamd, in 't Fransche dorp Lucuron, tweelingen gebaerd. Beyde waeren ze schoon van gedaente en al de leden genoeghsaem volmaeckt, behalven dat se, van de borst tot de navel toe, aen malkander gewassen waeren. Des eenen aengesight sagh geduerigh op dat des anderen, en onophoudelijk omhelsden se d'een d'ander. 't Sij dat se sliepen of waecten, sij hadden haere verscheydene verrightingen en eygenschappen, gelijck alle andere menschen. Als 't een sliep, waeckte somtijds 't andere. Als dese loegh (lachte), weende die. In haere natuerlijke werckingen waeren se soo verschilligh, dat men twee zielen in dit ligchaam moest oordeelen te zijn. In den doop wierd d'eene LOUIS, d'andere PHILIPPE genoemd. Wijl nu de twee magtigste koningen der Christenheyd, Franckrijck en Spanje, de namen van Louis en Philips voerden, ook niet weynigh tot de Duytsche rust konden toebrengen, soo hielden eenigen dit een voorbeduydingh der toekoomende Vreede."

Zelfs in wanschepsels is derhalve geen nieuws onder de zon. Hoe echter het noemen van dit Fransche wanschepsel met de namen der Fransche en Spaansche Koningen iets tot de Duitsche rust kon toebrengen, en zulks een voorteeken voor den toekomenden vrede wezen kon, beken ik volstrekt niet te begrijpen. F. CALAND.

Toch is de meening van den gedenkschriftschrijver niet zoo moeijelijk te vatten. De dertigjarige oorlog woedde te dien tijde, waar Duitschland verschrikkelijk onder leed, en dit was nog erger geworden sedert, in 1635, Frankrijk aan Spanje den oorlog verklaard had, met het doel om veroveringen te maken. Ieder verlangde destijds naar vrede, maar beschouwde Frankrijk als den hinderpaal. Mogten dus Frankrijk en Spanje zich eens zoo broederlijk vereenigen, als deze Louis en Philippe, dan zou de vrede zeker spoedig gesloten worden en Duitschland weêr tot rust komen.

---

[1] Wel zeker niet, mijnheer! en uwe lezeressen evenmin. En weet gij 't ook? Die broeders zijn getrouwd. Och ja! ik heb hen en hun vrouwen verleden zomer nog gezien en gesproken. JOHANNA.

IETS VOOR DAMES.

De Vrouwen loopen meer gevaar
Van honderde van lichaamskwaalen,
Die op de teedre Sexe daalen,
Als wel de Mannen; — dat's alleen
Omdat de Vrouwtjes in 't gemeen
Zijn van *Tabak* antagonisten.
Maar zoo de lieve schepsels wisten,
Wat kragt en wat hoedanigheid
In 't rooken opgeslooten leit,
Zij zouden dadelijk, met hoopen,
Een goê provisie komen koopen.

't Fluweelen Jufferschap zou dan
Gaan pijpeneeren trots een Man.
Wat zwierven dan de quispedooren,
De pijpen, doozen en comfooren
Door kamers en saletten heen!
Doch 't zal niet eerder lukken, neen!
Voor dat die zwier komt overwaaien
Uit Hoven [1], die de modes kraaien,
't Zij Frankrijk of 't zij Engeland.
Als dáár een Dame van verstand
Het rooken maar eens woû probeeren,
Straks zouden 't onze Juffers leeren.

J. VAN HOVEN,
Lof der Tabak.
1733.

---

[1] Dit is een naamspeling. Hij wil zeggen: naar mij, Jan van Hoven, zullen ze niet luisteren, maar wel naar Engelsche en Fransche Hoven.

Dat hij een kluchtig tooneelpoëet was, is op blz. 56 reeds gebleken; hij was bovendien ook acteur en tabaksverkooper.

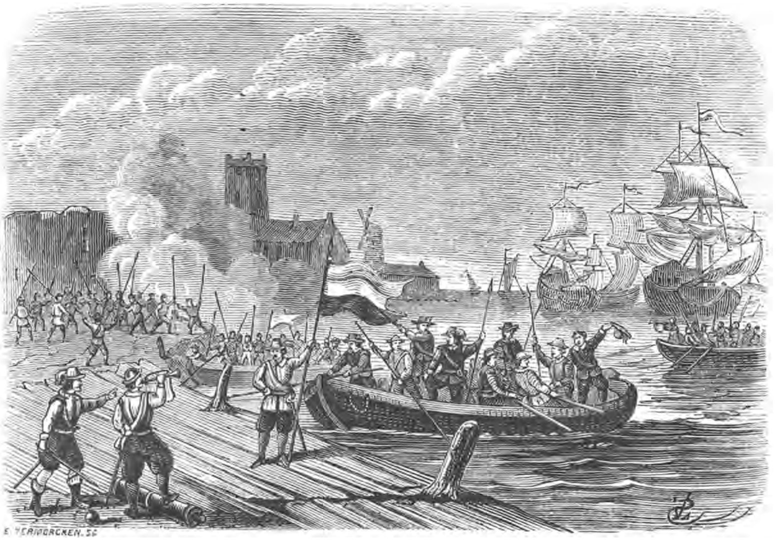

ORANJE.

IV.

Willem I, Prins van Oranje, de Vader onzes Vaderlands, een der grootste mannen zijner eeuw en de grootste en edelste held onzer historie, was in zijn prinsdom de IX van dien naam.

Maar hoe werkzaam en schitterend de rol was, die hij op 't staatstooneel der Nederlanden vervulde, onder alle Prinsen van Oranje heeft geen in zijn prinsdom minder gezag geoefend dan hij; gedurende geheel zijn regeeringstijd was het landje in de schromelijkste verwarring, en 't liet zich niet anders aanzien, dan dat het voor zijn Huis verloren zou gaan. De Reformatie had er in de laatste jaren veld gewonnen, en toen het Parlement, in 1547, haar meende te bedwingen door 't zwaard der vervolging, vond zij te meer aanhangers, zoowel onder de geestelijkheid als onder de burgerij. Men zag zelfs de Abdisse van St. Pierre du Pui met al hare nonnen en den kloosterschat de wijk naar Genève nemen, en weldra een andere kloosterprinses haar voorbeeld volgen. Onder de gemeente ontstond een hevige gisting, en in 1548 was Oranje in vollen opstand. De Gouverneur en 't Parlement namen de vlugt en de straten der stad werden met keijen gebarricadeerd. Natuurlijk stookte 't Fransche Hof daaron-

der, en zoodra de oorlog met Keizer Karel weêr uitbarstte, werd het prinsdom door 's Konings troepen ingenomen. En naauwelijks was het, bij den vrede van Cateau-Cambrésis aan den Prins teruggegeven, of de godsdienstoorlog ontbrandde te Oranje op nieuw, en gedurende al den tijd, dat de godsdienstoorlogen in Frankrijk woedden, werd Oranje in den stroom meêgesleept, en was dikwijls een tooneel van moord en verwoesting. Elke poging van den Prins, om zijn gezag te herstellen, bleef vruchteloos, en meer dan eens schreef hij, dat hij vreesde zijn prinsdom weldra geheel te zullen verliezen.

Maar de Voorzienigheid had voor hem een anderen en gewigtiger werkkring bestemd, dan de regeering in een afgelegen hoekje lands, en het deelnemen aan de partijschappen in Frankrijk hem kon opleveren. Willem, die de eigenschappen van een staatsman vereenigde met de deugden van een overheidspersoon uit de schoonste tijden van Rome, — die moed aan voorzigtigheid, standvastigheid en grootmoedigheid aan regtvaardigheid en gematigdheid paarde, in zulk eene mate als zij zeldzaam in éénen mensch vereenigd gevonden worden, — moest de grondlegger worden van Neêrlands onafhankelijkheid. Van toen af verhief hij zijn Prinselijke driekleur in de Nederlanden als de leuze der vrijheid tegenover het roode kruis van Bourgondië.

En hierop zinspeelde dan ook de Bisschop van Namen, toen hij in den zomer van 1572 aan de Hertogin van Parma schreef, dat men den Prins van Oranje voor den Tienden Penning *een nieuw prinsdom* gekocht had. Hij zag in Oranje 's Prinsen gezag ondergaan, — hier de Prinsenvlaggen wapperen van de muren der Hollandsche en Zeeuwsche steden; — het scheen dus inderdaad, alsof dat prinsdom verplaatst was van de boorden der Rhône naar de kusten der Noordzee.

't Behoeft naauwelijks herinnerd te worden, hoe die Prinsenvlag in Holland en Zeeland kwam. Ieder weet, dat Willem in 1569 besloot het geluk der wapenen, dat hem te lande ongunstig was geweest, ter zee te beproeven. Daar zwierven sedert twee of drie jaren reeds vlugtelingen rond, die, te land met den dood bedreigd, op de vrije zee leefden van hun zwaard. Die zwervers vereenigde hij onder zijne vlag, en vormde daaruit de eerste kiem eener zeemagt. Krijg voeren was den Prinsen van Oranje sedert eeuwen gewoon, maar hij was de eerste, die ter zee oorloogde, en de rood-wit-blaauwe vlag op eene vloot wapperen deed.

En toen in 't voorjaar van 1572 heel Neêrland met smachtend verlangen uitzag naar het morgenrood der verlossing, — toen Hollanders en

Zeeuwen en Friezen van hunne duinen en dijken de Prinsenvlaggen konden zien wapperen van de toppen en stengen der Watergeuzen, — toen begroetten ze reeds van verre die vlag als de leuze hunner vrijheid.

Met de Watergeuzen kwam de Prinsenvlag in 't land, — en, zonder eenig voorschrift, maar door den loop der gebeurtenissen zelve, als 't in omwentelingsdagen altijd en overal geschied is, werd zij de vaan, die Hollanders en Zeeuwen en Friezen verhieven tegenover 't roode Bourgondische kruis der Spaansche legerbenden.

In 1572 zong 't volk langs de straten op de wijs van Wilhelmus:

> Stelt u *met zijn banieren* [d. i. de Prinsenvlag]
> Elck als een trouwe man,
> Doet helpen verlogieren [d. i. wegjagen]
> Duc Dalve den tiran!

En even natuurlijk moest die vlag, door zooveel bloeds en strijds in den Geuzentijd geheiligd, vervolgens ook zijn en blijven — de Nederlandsche vlag, schoon ze nog meer dan twee eeuwen lang haren oorspronkelijken naam van Prinsenvlag behield.

Zien we ten slotte, hoe Oranje een Fransche stad geworden is.

't Was eerst in 1606, dat het Willems oudsten zoon, Filips Willem, denzelfden, die zooveel jaren in Spanje gevangen geweest was, gelukte zijn gezag in 't prinsdom te herstellen. Zijn huwelijk met Mademoiselle de Bourbon, de nicht van Koning Hendrik IV, werd daartoe het middel; want zoodra aan zijn tegenpartij de steun van Frankrijk ontviel, mogt Filips Willem rustig zijn kleinen staat bezitten. En veertien jaren later meende Maurits dat bezit ten eeuwigen dage voor zijn stamhuis verzekerd te hebben, toen hij Oranje tot een der sterkste vestingen van Europa en de citadel onwinbaar had gemaakt.

IJdele verzekering! Het kleine landje, in 't hart van Frankrijk gelegen, had geen andere lotsbestemming dan, vroeger of later, in 't groote Rijk te worden geïncorporeerd. Reeds onder Frederik Hendrik stelde het Fransche Hof andermaal verraad en omkooping in 't werk om er meester van te worden, — hoewel te vergeefs; maar na den dood van Willem II gaf 't kleingeestig gekibbel van twee vrouwen, aanleiding, dat citadel, stad en prinsdom de gemakkelijke buit van Lodewijk XIV werden.

De moeder en de grootmoeder van den jonggeboren Willem III twistten over de voogdij, en om 't gezag in 't prinsdom Oranje, en beiden riepen, te dwaas, de hulp van haren gevaarlijksten vijand in. De moeder,

de koninklijke Prinses van Engeland, liet hare belangen bij Lodewijk XIV voorstaan door hare beide broeders, Karel II en Jakob, die toen als ballingen in Frankrijk leefden, en zeker niet de bekwaamste advokaten waren, die zij kiezen kon. De grootmoeder daarentegen, Amalia van Solms, wierp zich geheel in de armen des grooten Konings, en verzocht hem, voor haar, het prinsdom met de wapens te bemagtigen. Zoo iets behoefde men geen Lodewijk XIV tweemaal te vragen, en — Oranje was van nu af aan verloren voor 't Huis van Oranje.

Zoodra Lodewijk er zijne troepen had laten binnen rukken, gaf hij bevel tot het slechten der vestingwerken. En weinig baatte het den inwoners, of zij weigerden de hand te leenen tot dat sloopingswerk, — de Fransche generaal liet Fransche werklieden komen, die 't voor hen deden, en door hen betaald moesten worden. Voor Oranje was een tijdperk van lijden begonnen. Al werd ook nog driemaal voor korten tijd 't gezag van Willem III hersteld, dit was slechts in naam; — 't prinsdom was en bleef de speelbal van Lodewijk XIV, die 't mishandelde en uitmergelde.

Toen zijne legers in 1673 in ons vaderland door den Prins teruggedreven waren, wreekte hij zich op 't arme prinsdom, en de zege der Hollanders kwam Oranje duur te staan.

Toen de dragonnades aanvingen, gevoelde Oranje in dubbele mate de geloofswoede des vromen Konings, en de katholieken deelden er evenzeer in als de protestanten; de Allerchristelijkste Majesteit beschouwde allen als ketters, die de onderdanen van een ketterschen Prins waren.

Toen de Camisards in de Cévennes het Lodewijk wat lastig maakten, werd alweêr de schuld op Oranje geworpen, en dit er voor getuchtigd. En in 't volgende jaar (1703) werden alle protestanten uit Oranje verdreven; onder allerlei kwellingen had die sombere uittogt naar Genève plaats, waarbij de ongelukkige ballingen al hunne bezittingen moesten achterlaten tot een roof voor de gieren en bloedhonden van den Allerchristelijksten koning.

En toen eindelijk — nadat eerst nog een Huis van Conti dat van Nassau was opgevolgd, en gedurende 29 jaren drie prinsen uit dat Huis als magtelooze vasallen des Franschen Konings den titel gevoerd hadden; een titel, die ook werd gevoerd door den Frieschen Stadhouder en door den Koning van Pruisen, zoodat men toen wel drie Prinsen van Oranje gelijktijdig telde; — toen eindelijk, op den 29^{n} Mei 1731, Oranje definitief bij Frankrijk werd ingelijfd, mogt het landje dit als een weldaad beschouwen, omdat het de eindpaal zijner kwellingen was.

Toch verhief nog altijd het Fransch geworden Oranje, zoo dikwijls het Schuttersgilde feest vierde [1], tot in 1785, zijn oude Prinsenvlag: *Orange, blanche, bleu*; — al wisten dan ook onze Hollandsche schutters der 18de eeuw niet eens meer, dat dáár, in 't zuiden van Frankrijk, een schutterij bestond, die dezelfde banier voerde als zij.

En nog herinnert Oranje zich, met fierheid en weemoed, den tijd zijner zelfstandigheid, — wijt al zijn vroeger leed aan Lodewijk XIV, — en gedenkt met trots den roem zijner Prinsen. Nog herinnert zich de inwoner van Oranje, die dweept met zijne historie, dat eens 't *Orange, blanche, bleu* de leuze was van den roem en de onafhankelijkheid van zijn klein vaderland. En daarom zweeft hij nog zoo gaarne met zijne gedachten naar Holland, omdat hij weet, dat zijn oude Prinsenvlag nog immer onze nationale driekleur is.

[1] Dit Schuttersfeest te Oranje heb ik beschreven in mijne *Volksvermaken*, bl. 502—505.

HERINNERINGEN.

Ook mij komt op Driekoningsdag
Een tal van zoete erinneringen
Van 't geen ik in mijn jonkheid zag
Zoo met een bof te binnen springen;
'k Zie weêr de jongens met de star,
Melchior, Kasper, Balthasar,
En hoor hen weêr hun liedje zingen.
Waar zijn zij heen? Hun lied is stom.
Ach, Klisseboer en Pinxterblom!
Geen hunner zien wij ooit weêrom.
Zoo gaat het, laas! met de aardsche dingen!

Mr. J. van Lennep.

(Uit een brief van 6 Januarij 1867.)

EEN STADSGEZIGT.

Stadsgezigten! Daar hield men van in den ouden tijd. En niet enkel, als tegenwoordig, op 't doek of 't papier; — neen, levende stadsgezigten, — de origineelen, waarvan men nu de kopiën bij elke kunstverkooping najaagt en met goud betaalt. Onze Hollandsche steden leverden ze zoo mooi en in alle verscheidenheid: op hare markten en aan hare havens, in hare achterbuurten en langs hare grachten! Amsterdam muntte daarin uit; grachtgezigten vond men nergens prachtiger dan langs Heeren- en Keizersgrachten, waar elke bogt in den halven twaalfhoek een nieuw panorama opende; — achterbuurtsgezigten, nergens zoo schilderachtig als in Jordaan en Jodenhoek; — havengezigten, nergens woeliger dan aan Nieuwebrug en Schreijershoek; — marktgezigten, nergens levendiger dan op Botermarkt of Dam. En op dezen laatsten willen wij thans een kijkje nemen, maar verplaatsen ons daartoe in het laatst der 17e eeuw.

Aan de oostzijde van het marktveld, tusschen Vijgendam en Damrak, staat een breed gebouw van roode baksteentjes met witte blokken geschakeerd. De hooge kruisramen zijn breed omlijst met hardsteen, gebeiteld met krullen en lofwerk in den stijl van 't einde der 16e eeuw, want het gebouw dagteekent van 1599. Voor den gevel is, zoowel tegen den regen als den zonneschijn een groot zeil gespannen, waaronder "dezulken, die hier tot drinkgelag koomen zitten", — want het is een wijnhuis — plaats nemen, en waarvan het den naam ontleent van *'t Huis onder 't zeil*. Hier komt menigeen "een halven daalder aan wijn consumeeren", om zich te verlustigen in 't woelig Damgezigt: professor en koopman komen hier vaak verpoozing zoeken van den arbeid in boekcel en kantoor; schilders en tooneeldichters komen er studeeren; vreemdelingen komen er de waarnemingen doen en aanteekeningen maken, die zij later in hun reisverhalen willen uitwerken; en ook wij zetten er ons een oogenblik neder, echter om niets van dit alles te doen, maar slechts in de rondte te kijken.

Natuurlijk rust ons oog allereerst op den achtergrond, die door Stadhuis en Nieuwe kerk gesloten wordt, — Mozes en Aäron, de wereldlijke en geestelijke autoriteit, die daar deftig naast elkander staan. En maakt gij de opmerking, dat die zeventiende-eeuwsche Mozes zich zoo hoog en prachtig verheft, dat hij den vijftiende-eeuwschen Aäron gantsch in de

schaduw stelt, dan is dit ook geheel in den geest des tijds, nu de Heeren van de Wet die van de Kerk niet meer naar de oogen zien, maar omgekeerd.

Midden op den Dam staat de Waag, die blaauw-arduinen reus, koop- en krijgsman tevens, echt zeventiende-eeuwsch! Beneden hangt hij in zijn breede deuren de schalen, wier "bezwaren den last van 't Land verligt": boven bergt hij een soldatenwacht tot bescherming van Markt en Raadhuis. De wit-hardsteenen balustrade strekt dien blaauwen reus tot halskraag, en het hooge schaliëndak is zijn helm, waarop hij een Neptuin en een Fortuin als cimier voert. Of, om eigentlijk te spreken, die twee beeldjes staan als windwijzers op de beide hoeken van het dak, en als gij een Amsterdammer vraagt, wat zij beteekenen, zal hij u antwoorden, dat nooit ofte nimmer, zoolang die Waag daar staat, hoe wind en kans ook draaijen, de zeevaart en 't fortuin deze stad verlaten zullen [1].

Slaan wij 't oog regts, — daar pronkt op den hoek van 't Damrak de oude Sinterklaas in een dubbelen gevel met pilasters en pijnappels; en aan den hoogopgaanden, kromgelijnden en omkrulden gevel daarnaast [2] kijkt een zwaarlijvige hijschbalk neêr op een prachtigen wingerd, die uit de stoep oprijst. Voorbij den Nieuwendijk zien we de Zeepost met een duivenhok boven de luifel, waar, in de "vallende veynsteren", de zeelijsten ten toon hangen, en den gantschen dag de lezers elkander verdringen: — en eindelijk, op den hoek der Ellendigesteeg, den van ouds vermaarden *Hond in den pot*, een breeden trapjesgevel uit het laatst der 16e eeuw, waar menigeen binnentreedt om een beker wijns te drinken, en uit het vijfhoekig hangkamertje, dat boven de luifel uitsteekt, naar 't gewoel van Dam en Kalverstraat te kijken. Geen zeventiende-eeuwsch hoekhuis zonder dubbel pothuis, en ook de *Hond in den pot* heeft het zijne, en wij zien er een mandemaker gezeteld, die den rooden lantarenpaal op den hoek — eerezuil voor Jan van der Heyden! — tot steunpilaar voor zijn uitstalling gebruikt. "En dat nog wel in 't gezigt van 't Stadhuis?" — Ja, zooveel geeft men om de keuren. Nog onlangs hebben de Heeren afgekondigd, dat zij de lantarenpalen wel hebben doen zetten "om de stadt bij duistere nachten met licht te voorsien", maar niet om daar "waren of koopmanschappen tegens aen te rollen of te legghen"; — maar dat is al meer dan drie dagen geleden, en langer duurt een goede Hollandsche order niet.

---

[1] Daar dachten zij niet meer aan, die in 1808 deze Waag als een sta-in-den-weg omverhaalden.

[2] Waar nu *Van Gend en Loos* hun etablissement gevestigd hebben.

Wilt gij nu 't oog ook nog links wenden, dan kunt gij daar bij de Beurssteeg duivelstroniën en leeuwenkoppen genoeg vinden, die zich schijnen om te draaijen om ons aan te grimmen, en verder *den Wackeren Hont* der Hondiussen zien uitsteken en pronken met globe en sfeer, waardoor zijn meesters zich weleer hebben vermaard gemaakt; — doch er is een relletje bij de Waag, dat meer onze aandacht trekt. Te midden van 't gewiel en 't gewar van paarden en sleden en blaauwhoeden en klapmutsen en 't rollen en sollen met balen en vaten zijn een sleeper en basjander aan 't bakkelaaijen geraakt, en stompend en schoppend en scheldend en vloekend buitelen ze zaâm over baal en slede heen en onder 't paard door, — en al de pankoeksters en appelmeiden van den hoek van 't Damrak komen aangevlogen, om, naar oud-Germaansche zede, de strijders aan te vuren, en 't klassieke: "raak wat!" aan te heffen. De landspassaat, die daar met drie soldaten voorbij marcheert, neemt er niet eens notitie van, maar stapt, met een martiale onverschilligheid, de trappen van de Waag op. Zoo'n vechtpartij is hier te alledaagsch, dan dat stadssoldaat of schoutendiender er een oog om vertrekken zou. En zelfs die groote sinjeur in een rooden mantel gewikkeld, — dien gij mogelijk voor Mijnheer den Schout zelven aanziet, maar die niets anders is dan een gelukskind, dat in dienst der Compagnie rijk geworden, en zooeven uit China of Japan aan de Nieuwebrug aangeland is, en nu, met den kruijer nevens zich, naar *den Graaf van Holland* in de Kalverstraat stapt, — werpt er slechts steelsgewijze een blik op, alsof hij vreesde in één hunner een broêr of neef of ouden makker te zullen herkennen.

Maar wat is daar bij de Beurssteeg te doen? — 't Wemelt er van kooplui, mannen met groote hoeden en krulpruiken, fluweelen mantels en zijdelakenschen overrokken, en ze hebben 't geweldig druk. Wat er aan de hand is, weet ik niet; denkelijk zijn er op de Nieuwebrug tijdingen uit zee aangewaaid, want ook de schippers met hun ruige mutsen steken er de hoofden bij; — mogelijk is er weêr een paar dozijn schepen vergaan, of de halve Smirnasche vloot door den Algerijn genomen. Maar dit deert het luidruchtige volkje niet, dat hier op den voorgrond voor onze oogen wemelt. Een bende jongens schreeuwt een mageren Franschman na, die rottekruid verkoopt en een langen stok over schouder draagt, waar een tros doode rotjes aan bungelt; Luiksche Flip met zijn muizevallen wordt overstemd door een half dozijn wijven, — de een met aardakers en de ander met "mangelen en garsijnen", deze met "karstengen" en die met "krakepitten", gene met "gekookte

Doctor Lamfertus Loscopius.

garnaat" en deze weêr met "suikerdâlen"; — maar juist worden de manden dezer laatste 't onderst boven geloopen door Klaas Kornelissen, den "Aansprekker van de Dooden" uit de St. Jakobsstraat [1], die 't echter niet helpen kan, daar hij zelf op de hielen gereden is door een kruiwagen, die wat haastig moest uitwijken voor een zwaarlijvige karos, waarmeê een Mevrouw naar haar hofstede in de Diemermeer rijdt [2]. De koets is mooi verguld, en de dame zit deftig gekapt voor 't open portier en "twee loopende lakeijen", in 't groen en rood, draven er naast.

Bij den opgang naar de Vischmarkt staat Doctor Lamfertus Loscopius, de vermaarde kwakzalver en steensnijder, met uitgespannen zeilen. De man is uitgedost als een vorst, in 't purper, en met eenige vergulde ketens om zijn hals, en houdt een oratie voor burgers en boeren: "Ik ben Philosophus, Physicus, Logicus, Ethicus, Physiognomicus, al zeg ik het zelf, ik snij iemand van den steen beter dan de beste, al zeg ik het zelf, ik versta mij op de alchemie en op de anatomie, al zeg ik het zelf, zoo goed als de grootste doctoren van het Land, en als 't met praten te doen is, al zeg ik het zelf, ***tantum est mea facundia***, als ik op mijn revelstoel kom, zal ik je op een stel en sprong, met krijt of kool, gaan beschrijven een boom van den oorsprong van de koortse, al zeg ik het zelf, om getuigenis der waarheid te geven, al zeg ik het zelf, ter requisitie van den regter, al zeg ik het zelf, zij zouden moeten bekennen en belijden, niet anders, al zeg ik het zelf, al gaf je er ook strippelkoorden, al zeg ik het zelf, dat ik, Doctor Lamfertus Loscopius Amersfordius Stichtius Ultrajectinus, zulke kennis heb van haar afkomst, staat, kwaliteit, gelegenheid en stirredomstantiën, dat er, al zeg ik het zelf, geen houwen aan is... [3]

"Ja, ja", zegt Jan Klaassen, de schuitevoerder van de Palmgracht [4], "snater maar voort, ik zal terwijl een bakje nemen;" en hij stapt naar Bram Brandemoris, die, met zijn flesschenbak voor 't lijf, altijd bij de Waag te vinden is [5]. Juist komen er eenige groene bovenlanders met zeis en knapzak op den rug, die aan de Oudebrug opgeheschen zijn en den weg naar de Kalverstraat zoeken, voorbij, en worden aangeklampt door een paar joodsche marskramers; maar een forsche Triton, een geschubde visch-

---

[1] Zie *de Uithangt.* I D. bl. 121. [2] Vergl. MELCHIOR FOKKENS, *Amst.* bl. 341.

[3] Zie *Schijn-Heylich.* Deze kan zijn kleinzoon zijn. [4] *Uith.* I D. bl. 158.

[5] De brandewijnverkoopers zaten ook met stalletjes langs de straten en burgwallen en op de bruggen, — reeds in de 16e eeuw, blijkens een keur van 30 Nov. 1581, — en ook nog in 't midden der 18e eeuw, blijkens de volgende aanteekening van Jakob Bicker Raye:

9 *April* 1744 *stierf* Vader Staal, *een oud man van diep in de tachtig, die op de Oude Brug zat met sterken drank.*

drager van de Damsluis, met het koperen vischje op de borst, en met een heele vracht zeevisch beladen, die Bernagies Jakob zijn lieve Brechtje t' huis zendt[1], schiet er dwars door, en drijft den troep uiteen.

Kijk, daar stapt nu iemand voorbij, die zelfs te midden van het Damgewoel zijn houding weet te bewaren. 't Is een Edelman, een Officier van den Prins, een held met spitsbaard en langen knevel, met een pluim op den hoed, een rotting in de hand, een rapier van vijf voet op den heup, en twee knechts met ontblooten hoofde achter zich. Juist komt er een kreupele bedelaar met houten klossen aan handen en knieën, die van den edelen heer een witte aalmoes hoopt te krijgen, aanhumpelen, als twee burgerweesjongens, die elkander nazitten, hals over kop over den bedelaar heenbuitelen en den Officier van den Prins voor de voeten rollen, maar in een rep door de beide knechts worden weggeschopt, — tot groote ergernis van een meid van de Gaarmarkt, die schreeuwt: "'t Is Got geklaacht, stads-weeskyere te schoppe!" en om haar hart tevreden te stellen, den bedelaar een "Oiterse doit" geeft. — "Ouwe hoeje, hoeje!" klinkt het op eens, en een lange, magere scharminkel komt den Vijgendam af en ons voorbij schieten; twee beenen als boonestaken, in houtsblokken gestoken, twee lange armen, elk een vracht ineengedrukte vilthoeden omklemmende, en daarboven een wijdopgespalkte mond, waaruit onophoudelijk 't zelfde geluid voortkomt: "ouwe hoeje, hoeje!" — En als nu die oude hoeden eenigen tijd later, opgemaakt en gepoetst, zich weêr als nieuwe hoeden komen te vertoonen, en ze wagen dit te doen, contra de keure, op een anderen dag dan maandag of vrijdag, dan worden ze verbeurd verklaard ten behoeve van het Burgerweeshuis; hetgeen een zeer vernuftige maatregel is, om de weesjongens *gratis* van hoeden te voorzien[2].

Intusschen klinkt daar ginds een vrolijke orgeldeun: tegen den zijmuur van *de Roô Leeuw* heeft een liedjeszanger (diep vervallen nazaat der minstreels!) zich neêrgeslagen, en discht er voor 't zangminnend publiek nog eens de oude deuntjes van de Vier Heemskinderen of het Sultansdochterken op, of hij zingt een nieuw lied:

Hoe 'er een meisje van achttien jaren
Met haar lief naar Groenland gaat varen,

en met een tweeling weêr t' huis komt; — een avontuur, dat de meeste

---

[1] Zie *de Goê Vrouw*, bl. 10.

[2] En nu begrijp ik meteen, waarom de administratie bij onze voorvaderen zooveel goedkooper uitkwam dan bij ons. *Noot van den zetter.*

zeventiende-eeuwers nog veel vermakelijker vinden, dan den heelen roman van de Vier Heemskinderen. — "Hoezee!" klinkt het op eens, "hoezee! raak wat!" en de liedjeszanger ziet al zijn hoorders verloopen. Een schoutendiender laat zijn rotting kletteren op den gebogen rug van een kerel, die met elke hand een hond in den halsband grijpt, en er zich meê voort pakt. Nu ziet gij toch eens, hoe de keuren gehandhaafd worden. De Heeren hebben de hondegevechten verboden, en daar nu evenwel de hondemepper uit de Zevensterrengang 't nog eens probeeren durfde, wordt het verbod hem kort en krachtig herinnerd.

En laat ons nu opstappen, dan kunnen wij in 't voorbijgaan nog een lijkstaatsie zien. Een broeder van St. Lukasgilde wordt in de Nieuwe kerk ten grave gedragen. Veertien gildebroeders, namelijk de zeven oudste en de zeven jongste, dragen de baar, en al de anderen volgen twee aan twee den lijkstoet. De gildeknecht gaat voorop met een zilveren plaat op de borst, en 't met zilver beslagen doornestokje in de hand. De pelt of het lijkkleed van 't gild is over de kist gespreid, en de zilveren schilden zijn daarop gehecht. Dus alles behoorlijk in orde. "Ja, behalve dat de stoet niet in 't zwart is", zegt ge. 't Is zoo, de kunstenaars drijven den zin voor 't schilderachtige en 't bonte kleurenspel zóó ver, dat zij zelfs "ter begravinge verschijnen in gecouleurde kleederen". Later mogelijk, wanneer eens 't oog van een der Heeren Burgemeesteren er op vallen mogt, zullen de Heeren nog weleens een keur maken, om den St. Lukasbroeders voor te schrijven, dat zij "ter begravinge gaande, gehouden zijn zulks behoorlijk in 't zwart gekleed te doen" [1]; maar tot nog toe zijn de lieden van de kunst daar vrij in gelaten, en vercieren zij den lijkstoet met veelkleurige wambuizen.

[1] Die keur verscheen werkelijk, en wel op den 30n Januarij 1715.

BLADVULLING.

"Oudtijds," zegt Nepos, "waren de eerbewijzen zeldzaam, en daarom roemrijk; thans echter worden ze kwistig uitgedeeld, maar weinig geacht."

(*Milt* c. 6.)

WILHELMUS VAN NASSOUWEN.

Op den 2n April 1793 las Mr. Gale Isaac Gales "in het letterlievend genootschap *Doctrina et Amicitia* binnen Amsterdam", en vervolgens ook in andere kringen, eene "Verhandeling over den oorsprong en de lotgevallen van het liedeken Wilhelmus van Nassouwen", die toen heel mooi gevonden, maar, als 't gewoonlijk gaat, al spoedig weêr vergeten werd, en die tegenwoordig, ofschoon gedrukt en uitgegeven, naauwelijks meer bekend is, ja al sedert lang reeds tot de zeldzame geschriften behoort.[1]

Jacobus Scheltema heeft haar 40 jaren later wel in handen gehad, maar zij beviel hem niet regt, "vermits de aardigheden, waardoor deze verhandeling destijds opgang maakte, meest alle van den toestand des tijds waren ontleend[2]."

(Een mooije frase, om Hoogereburgerschoolsjongeheeren
Het onderscheid tusschen *destijds* en *des tijds* te leeren.)

Het schijnt, dat het boekje elf jaren later al zeer zeldzaam was; immers toen de heer Schotel zijne "Gedachten over het oude volkslied Wilhelmus van Nassouwen" schreef, zocht hij het te vergeefs, totdat het hem door den heer Bodel Nyenhuis gezonden werd; en hij was het, althans ten opzigte van het laatste gedeelte der verhandeling, waarin Gales sprak over 't gebruik, dat van 't Wilhelmuslied gemaakt is, met Scheltema volkomen eens[3].

Toch is hetgeen Gales mededeelde, niet zoo heel onbelangrijk, of 't mag, vooral daar zijne verhandeling den meesten lezers wel niet bekend zal zijn, in den Ouden Tijd nog wel eens herinnerd worden.

't Is vooreerst zeer opmerkelijk, dat het Wilhelmuslied zoo veelvuldig en zoo verschillend gebruikt is.

Oorspronkelijk was het een troostlied in den allerbangsten tijd, toen

---

[1] Een exemplaar werd mij, ten behoeve van den Ouden Tijd, toegezonden door den heer W. H. Zeelt te Amsterdam.

[2] *Geschied- en Letterk. Mengelwerk*, III D. 3e st. 195. [3] bl. 26, 36 en 38.

Oranje, na het mislukken zijner ondernemingen, de wijk naar Duitschland nam, en 't werd door de bedrukte Nederlanders met een godsdienstigen eerbied in stilte overdacht, want het te zingen was te gewaagd. Weinige jaren later werd het een krijgslied, dat door onze burgers gezongen werd op de muren, als zij die verdedigden tegen de legerbenden van den vreemden dwingeland, en dat door onze krijgslieden te land en te water werd aangeheven bij 't wapperen van de Prinsenvlag en 't slaan van den Prinsenmarsch of 't schetteren der trompet. Elke overwinning, op den Spanjaard behaald, werd met een vrolijk Wilhelmus bezongen, en zoo veranderde het weldra in een triomf- en jubelzang, die niet slechts bij krijgsviktorie, maar ook bij elke volksvreugde, 't zij Prinsjesdag of kermispret, bij harddraverij en admiraalzeilen, ja bij ieder huiselijk feest aangeheven werd. Het werd een volkslied in den volsten zin des woords — veel meer dan 't kleurlooze lied, dat in onze eeuw met dien naam bestempeld is, — door 't volk geliefd, en door 't volk begrepen, als de levendige herinnering van den band, die Oranje aan Neêrland, en Neêrland aan Oranje verbond.

't Wilhelmus was den Nederlanders alles: troost- en zegelied, krijgs- en jubelzang, bruiloftslied en kermisdeun, trommelmarsch en contradans. "Ja," zegt Govert Bidloo, "Wilhelmus van Nassouwen is het lied,

> 't Welk op de Keteltrom en uyt Trompetten dreunt,
> En werd, ter luyder keel, in 't Heyr en Vloot gedeund,
> En nog, bij 't Spinnewiel als eertijds, bij de Vrouwen,
> In 't Leger, ten triomf der Mannen, onderhouwen."

"Ja", zegt Jan Bartelink, "op de Beemsterkermis hoor je 't ook. Zit, bij 't jonkspel, Jaap zijn Guurtje te zoenen,

> En aait en sabbelt hij haar dikke, bolle wangen,
> Waaraan zijn lippen door het zuigen blijven hangen,
> Jan Teunis zingt met Trijn: Wilhelmus van Nassouw."

Ja," zegt Gales, "wij hebben 't menigmaal gehoord: in gehucht, dorp, vlek, stad, overal Wilhelmus; de straten en grachten, de steegen en sloppen, de wegen en velden grimmelden van zangers en zangeressen; men hoorde het opdeunen van wagens, schuiten en jagten; er waren geen gezelschappen, of Wilhelmus sloeg den boventoon: zoodat men van dit gezang in een Oosterschen stijl zeggen kon: Gelijk een roos onder de leliën, en een diamant onder de edelgesteenten, zoo is Wilhelmus onder de liederen van Nederland."

En nog — nu de keteltrommen en de spinnewielen afgeschaft zijn, en de

Oostersche stijl uit de mode is, — nog klinkt het Wilhelmus als weleer bij krijgsmuziek en volksfeest, bij serenade en zeilwedstrijd, bij klokkespel en bruiloftsveëltje. En er behoeft in een Haarlemmerdijksche dwarsstraat maar een orgeldraaijer te verschijnen, die een Wilhelmusje speelt, om alle vrouwen en kinderen te doen uitloopen tot een rondedans.

Maar hooren wij verder wat Gales ons verhaalt. De torenwachter blies niet enkel brand, maar zoodra de wakkere spuitgasten de overwinning op 't gloeijend element behaald hadden, liet hij ook van den hoogen trans een vrolijk Wilhelmus hooren:

Wilhelmus van Nassouwen!
De brand die is gebluscht;
Gij mannen, en gij vrouwen,
Gaat veilig nu ter rust.

"Zelfs op de danspartijen dansten de Jongelingen en Jonge Dogters Wilhelmus van Nassouwen als een contradans." Ja, nog meer: "waant niet, dat het daarbij bleef; neen, oorspronkelijk was het geestelijk, en het trad ook later wederom als een geestelijk stuk te voorschijn." Toen de Prins en Prinses in 1787 voor de eerste maal weêr te 's Gravenhage ter kerke gingen, "heeft Wilhelmus van Nassouwen gediend in plaats van een psalm". En eenige weken later, toen in 't zelfde kerkgebouw "een geestelijk zangspel of, gelijk de wereld zegt, *Opera* gehouden werd, onder 't bestuur van een der kerkleeraars en met medewerking der armbezorgers, is dit gezang zelfs gevarieerd, met zeer veel aandacht en aandoening des harten, bij het liefelijk geluid van verscheidene instrumenten, eenstemmig aangeheven. In 1791 werd het gebruikt als een inwijdingslied voor het nieuwe Tempelgesticht te Loosduinen. En eindelijk is, op den 16ⁿ December 1792, dit lied, binnen de stad Venlo, der Roomsche kerkgezangen op eene plegtige wijze toegevoegd, bij de viering der geboorte van den zoon van den Erfprins. Vooraf werd er een hooge mis door een bisschop *in pontificalibus* gecelebreerd, vervolgens het *Te Deum laudamus* gezongen, en dit alles besloten met het zoo verheven zangstuk Wilhelmus van Nassouwen, in heerlijk muziek gebragt."

Dit behoeft ons echter niet zeer te verwonderen. Wie zich nog den tijd herinnert, toen de gedenkdag van Waterloo en de Koningsverjaardag kerkelijk werden gevierd, en het garnizoen met volle krijgsmuziek ter garnizoenskerke trok, herinnert zich ook wel 't Wilhelmus in de kerk gehoord te hebben.

Zeventien dagen nadat Gales in Doctrina gesproken had, las hij dezelfde verhandeling "in een afzonderlijk gezelschap" voor, en daar vertelde hij er nog een aardigheid bij.

"Ik kan u verzekeren", zeide hij, "dat van den 19^{n} September 1787 tot heden dezen avond ten half acht uren, dit lied telkens alle halfuren op de stadsklok te Haarlem is gespeeld, en dus tot op dit oogenblik, wel uitgecijferd: 97815 malen."

Dit getal klom vervolgens nog tot ver boven de honderdduizend; maar zie, wat gebeurt er? In de maand Januarij 1794 hielden de klokken eensklaps op met Wilhelmus spelen. Terstond vergaderden de Burgemeesters op 't stadhuis, en dachten aan niets anders dan een keezen-komplot. Want Haarlem was zoo patriotsch, dat er in 1787 geen aanzienlijke Prinslui genoeg te vinden waren geweest, om de regeering zamen te stellen, zoodat "men die van buiten moest inbrengen" [1].

"Laat dadelijk de klokkenist hier komen!" sprak de President tot den bode.

"Juist", zei een der kollegaas, "die kerel moet er van weten, en wij zullen 't wel uit 'm krijgen."

Maar toen de klokkenist voor de Heeren kwam, vertelde hij hun doodeenvoudig, "dat door het menigvuldig spelen van een en 't zelfde airtje, de pennen waren afgesleten"; en de resolutie der vergadering was, hem te gelasten, "dit gebrek aanstonds te herstellen, en Wilhelmus weder te doen spelen." —

En de klokken speelden weêr Wilhelmus, nog een jaar lang, totdat, op den 19^{n} Januarij 1795, de revolutie ze zwijgen deed.

[1] C. Zillesen, *Gesch. der Vereen. Nederl.* III D. bl. 178.

HOLLAND-ZEELAND.

Als een Amsterdammer, die Overflakkee bezoekt, een plek op 't zandpad bij Sommelsdijk, waar de boeren der nabuurschap hun zaturdagnamiddags- en zondagsrust genieten, *Holland-Zeeland* hoort noemen, komt die naam hem even raadselachtig voor als den geleerden het *Niger Pullus* op de kaart van Peutinger. En toch is de verklaring vrij eenvoudig.

Sommelsdijk behoorde weleer tot Zeeland, en op deze plek stond de grenspaal, waarop men aan de eene zijde HOLLAND, aan de andere zijde ZEELAND las.

GEZELSCHAPSVERMAKEN.

III.

HET VADERLANDSCH WERPSPEL.

Onder de gezelschapsspelen zijn van oudsher de Werpspelen de talrijkste, en ze zijn van een aantal verschillende soorten, zoowel die zonder als met een bord gespeeld worden.

Hun algemeene stamvader is 't overoude dobbelspel, maar zij hebben onder den invloed der beschaving allengs bevalliger vormen aangenomen. Vooral kregen die spelen een ander karakter, toen de borden[1] met figuren werden uitgevonden, — en dit is zeker langer geleden, dan wij thans kunnen nagaan, omdat de oudste exemplaren niet bewaard zijn, en de kroniekschrijvers van zulke dingen geen aanteekening hielden. Wat oorspronkelijk slechts dobbelen was, werd toen vrolijk tijdverdrijf en gezellig vermaak in den huiselijken kring, — ofschoon toch altijd winnen en verliezen schering en inslag bleef; maar waar in de wereld is dit het geval niet?

Voor die soort van werpspel, waartoe 't hierbovengenoemde behoort, heeft men een bord met 21 vakken, overeenkomstig het aantal worpen, dat men met twee dobbelsteenen doen kan. Natuurlijk zijn die vakken met figuren geïllustreerd, want zonder dat geen "bord"; en bij elke figuur is de worp afgebeeld met de aanduiding: *zet* of *trek* zooveel. Het spel *Strijk weg en Geef wat* — dat vóór honderd jaren door den bekenden almanaksprentjes- en speelbordengraveur H. Numan op nieuw in hout gesneden werd, en tot vóór een halve eeuw, naast het Gansje, 't geliefdste zondagavondspel der kinderen was, — is welligt de oudste ons bekende vorm dezer soort. Oudheidkundigen hebben gemeend, dat het zijn oorsprong aan een dieren-epos dankte; en de pedagogen van 1806 vonden er een zeer nuttige strekking in, omdat de jeugd er de natuurlijke historie spelend leerde, waarom 't dan ook toen en later dikwijls herdrukt is.

---

[1] Men noemt ze *borden*, ofschoon 't slechts bladen papier zijn, omdat die bladen bestemd zijn om op een houten bord of dik bordpapier geplakt te worden. Van ouds hing 't *Ganzebord*, 't *Jodebord*, of eenig ander, even als het dambord aan den wand te pronk.

't Vaderlandsch Werpspel nu was een variatie van *Strijk weg en Geef wat*, en had ook eene strekking, maar een heel andere, die, in de dagen toen 't uitgevonden werd — d. i. een dozijn jaren, nadat Numan de gezegde nieuwe editie van 't oude spel geleverd had, — nog veel nuttiger geoordeeld werd [1].

De Nederlanders waren in het laatste vierendeel der voorgaande eeuw zoodanig in de partijschappen verward, dat zij zich zelfs bij gezelschapsvermaken daar niet aan ontworstelen konden. Daarom moest dan ook de patriotsche partij een patriotsch werpspel hebben, en 't was de befaamde Jan Verlem, de uitgever van de *Diemermeersche Courant*, den *Politieken Kruijer*, enz., die 't hun bezorgde. Hij liet het niet, als die ouwerwetsche vodden uit de dagen van Jan Salie, in hout, maar, om te toonen dat de Keezen lieden van hooge ontwikkeling waren, fraai in koper snijden.

Rondom een groot vierkant zijn twintig rondjes verspreid, en wel: vier *boven* (3 op een rij en 1 in het toppunt), vier ter *regter-* en vier ter *linkerz*ijde, en acht *onder* (3, 4, 1).

In 't groote middelvak staat de geopende schatkist der Generaliteit, en men ziet er de twee zessen bij afgebeeld, als de worp waarmeê die pot gewonnen wordt. 't Was zeer vernuftig van Jan Verlem 's Lands geldkist in 't midden te zetten. Daarom toch was het te dien tijde zoowel Keezen als Oranjeklanten vooral te doen, en beiden hebben later, elk op hun beurt, gedaan wat ze konden, om die tot op den bodem te ledigen.

De drie rondjes boven het middelvak, benevens de twee bovenste aan elke zijde vertegenwoordigen de Zeven Provinciën, — natuurlijk door de wapens; maar boven deze allen, in het toppunt, staat, als de zaak van 't allerhoogste belang voor 't welzijn dier provinciën.... "Wat? de Handel?" — Neen! — "De Bijbel?" — Wel neen! — "De Eendragt dan?" — Vooral niet! — "Wat dan?" — Een wapentrofee met het opschrift: VADERLANDSCH EXERCITIE GENOOTSCHAP. In 't exerceeren lag 's Lands heil, en wee hem, die tegen een Vrijkorporist een scheef gezigt durfde trekken!

De twee andere rondjes aan elke zijde van 't middelvak stellen vier *goede* zaken voor, als:

N°. 9. DE GOEDE REGENT. 't Is een heer met een deftig pruikje, in een courant studeerende, — natuurlijk de Diemermeersche, waarin de echte patriotsche leerstellingen verkondigd werden.

---

[1] *'t Vaderlandsch Werpspel* is denkelijk van 1782.

N°. 10. De Maatschappij der drenkelingen. Men ziet er een vrouw met een tabakspijp in de hand, staande bij een drenkeling. Deze Maatschappij was in 1767 opgerigt, en had met de partijschappen niets te maken, evenmin als de volgende instelling; maar de Keezen namen elke gelegenheid te baat, om het te doen voorkomen, alsof alle goede dingen van hen afkomstig waren.

N°. 11. De Oeconomische tak, waarbij eenige zinnebeelden der nijverheid zijn uitgeteekend. 't Was een instelling ter opbeuring van landbouw en manufacturen, die in 1777 te Haarlem uit de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen voortgesproten was, en zij werd later herschapen in de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der nijverheid.

N°. 12. De Dichtkundige Genootschappen. Ja wel, die genootschappen hebben Pegasus op een sukkeldrafje aan de lijn van een trekschuit leeren loopen! Maar Jan Verlem achtte ze toch zeer goed om patriotschen bombast te rijmen.

De acht rondjes onder 't middelvak bevatten de *slechte* sujetten. Eerst, in de bovenste rij, de Grooten van 't Land.

N°. 13. De verdervende hand. Er is een hand bij uitgeteekend, die uit een Oranjetak voortkomt, en met een pijl den Nederlandschen leeuw naar 't hart steekt. Dit gold dus den Prins; maar 't was toen de tijd nog niet om hem opentlijk, met name, voor "'s Lands verderver" en "Vijand van den Staat" te verklaren; — dat zou een paar jaren later wel gebeuren.

N°. 14. De Hertog. Het portret van Lodewijk Ernst, Hertog van Brunswijk-Wolfenbuttel met een papier in de hand, waarop men leest: *Acte van Consulatie*. Den dikken Hertog, 's Prinsen regterhand en beî zijn oogen tevens, ontzag men toen al niet meer. Vroeger had men hem allen lof toegezwaaid, zelfs vereeringen toegekend; bij 's Prinsen meerderjarigheid in 1766, was 't heel goed gevonden, dat hij diens raadsman zou blijven, en in de *Acte van Consulentschap* had toen niemand kwaad gezien. Maar nu was alles veranderd; de Keezen zagen in hem een zeer gevaarlijk persoon, die alle kwaad deed en weggejaagd moest worden. Reeds in 1781 hadden zij, met de Amsterdammers aan 't hoofd, een poging gedaan om den Brunswijker 't beentje te ligten, maar dat ging toen nog niet; eerst drie jaren later lukte 't.

N°. 15. De Aristokraat of Bataafsche bullebak, voorgesteld door een heer met een geesel in de hand, terwijl een beeldje, 't volk voorstellende, aan zijne voeten kruipt.

Maar ook onder het volk waren aterlingen; deze volgen in de tweede rij.

N°. 16. De Oproermaker. Een man, die kromme sprongen maakt en een mes in de hand zwaait, terwijl hij met den voet de wetten schopt. Natuurlijk bedoelde Jan Verlem hiermeê, zoowel als met de volgende, geen Keezen, die in zijn oog allen brave lieden waren, maar alleen Oranjeklanten, die geen goed konden doen.

N°. 17. De Oproerpreeker. Een dominee met een masker in de linkerhand, dat hij achter zijn rug verbergt, en in de regterhand een blad, waarop men leest: "Prove, 6, 12, 19, 14, 15, *wee mij*." Volgens Jan Verlem had de wijze koning Salomo, toen hij (Spreuken VI, vs. 12, 14, 15, 19) sprak van "een Belials-mensch, een ondeugdzaam man, die met verkeerdheid des monds omgaat, kwaad smeedt, twist stookt, leugens blaast en tusschen broeders krakeelen inwerpt", — daarmeê niemand anders bedoeld dan een Hollandschen Oranjelievenden dominee van omstreeks 1782.

N°. 18. De Oproerschrijver. Hier zien wij een mannetje aan een schrijftafel uitgeteekend, om die booze lieden te vertegenwoordigen, die durfden schrijven, dat Jan Verlem en zijne Diemermeersche-krantelui en Politieke-kruijers geen goede vaderlanders waren, maar hoe eer hoe beter in de kast gezet moesten worden.

N°. 19. De onwillige Schutter. Een man, die 't geweer wegwerpt. Wie hij daarmeê meende? Den burger, die de vrijkorporisten, als ze met hun mooije rokken en blinkende bajonetten door de straten rondliepen, uitlachte; en den boer, die niet exerceeren wilde, maar riep: "Wat raken mij de Heeren Staten? Ik betaal schot en lot, en daarvoor moeten de Heeren Staten mij beschermen, maar ik haarlui niet!" [1]

Eindelijk op de allerlaagste plaats, als het slechtste sujet:

N°. 20. De vaderlandsche twijfelaar. Een man, die aan zijn regterhand den vrijheidshoed en aan zijn linker- juk en boeijen ziet, en niet weet, wat te kiezen. IJselijk dwaas! De vrijheid van Jan Verlem of 't juk van den Prins, en dan nog niet te weten wat men wil!!

Onder al dat moois vindt men, als op alle andere speelborden, het Reglement gedrukt, waarin verhaald wordt, dat men dit "Nieuwe Spel" met twee dobbelsteenen speelt, dat elk op zijn beurt werpt "met de zon om", dat men zooveel zet en zooveel trekt enz. Wie door zijn worp een oproermaker, onwillige of twijfelaar werd, moest natuurlijk boete betalen, terwijl hij, die op den goeden regent viel, het regt verkreeg de anderen te bestraffen.

[1] Vergl. Mr. J. v. Lennep, *Voorn. Gesch.* IV D. bl. 61.

VAN VRIJEN EN TROUWEN. [1]

I.

TROUWBELOFTE.

Van de oude Friesche vrijerij vinden wij een sprekend voorbeeld in de historie van Alef Aylva en Anna Deekema, welke destijds ('t was Ao. 1570) nog al opzien baarde, zoowel omdat de beide jongelieden tot de aanzienlijkste geslachten behoorden, als omdat er zich een Bisschop meê kwam bemoeijen, dien men met weêrzin den voet op Frieschen bodem zetten zag, en zoowel omdat deze inbreuk maakte op de regtsmagt van het Hof van Friesland, als omdat hij vonnis velde in strijd met de oude Friesche zeden. [2]

Alef Aylva, een jong edelman, die later (namelijk in 1573) Grietman van Ferwerderadeel werd, was verliefd op Anna Deekema, een edele jonkvrouw, en hij kwam bij haar in de keuken vrijen. Hij zat met haar bij den haard, en wandelde de keuken op en neêr terwijl zij zich kleedde. Zij schijnt hem niet ongenegen geweest te zijn; maar hare familie was tegen het huwelijk, en vooral toonden zich hare zusters zeer vijandig tegen Alef.

Eens, op den 25n November 1569, toen Alef des morgens weêr bij Anna in de keuken was gekomen, en zij te zamen bij het vuur zaten, nam Alef den buidel, die op hare zijde hing, in de hand, en zeî: "Ik moet eens zien, wat gij hierin hebt."

"Och, niet veel," antwoordde Anna, "ik draag niet veel geld bij mij." Terwijl Alef in den buidel snuffelde, nam hij er een zilveren vingerhoed uit, waarop Anna zeide: "Wat doet gij met mijn goed? ik moet er meê naaijen."

---

[1] Over "het vrijen en trouwen" zijn in de beide voorgaande jaargangen van den Ouden Tijd (1869 en 1870) een aantal stukken gegeven, waarin die zaken van 't begin tot het einde behandeld zijn. En wel is er nog in lang niet *alles* van gezegd, — wie dit wil doen, kan er een paar dikke boekdeelen meê vullen, — maar toch zooveel als men in een tijdschrift met redelijkheid verlangen kan. Ik wil dan ook die dingen in dezen jaargang niet andermaal van den beginne af ophalen en tot het einde toe afspinnen, maar ik zal over sommige punten nog eenige schetsen geven.

[2] Dr. Eelco Verwijs heeft vóór eenige jaren, in 't Provinciaal Archief van Friesland, betrekkelijk deze vrijerij een echt stuk gevonden, door den vrijer zelven onderteekend, en dit, in de oorspronkelijke taal en spelling, uitgegeven in den Frieschen Volksalmanak.

"Nu," zeî Alef, "wilt gij mijn allerliefste zijn? dan zal ik u den vingerhoed weêrgeven." —

"Dat zou wat moois wezen," zeî Anna, "uw allerliefste met mijn eigen goed."

"Stil!" hernam Alef, "meent gij dat ik zelf u niets te geven heb, om mijn liefste te zijn?" En daarop haalde hij een papier uit zijn buis, waarin acht penningen gewikkeld waren, namelijk vijf goudstukken en drie daalders. Maar intusschen had Anna hare plaats bij 't vuur verlaten en stond hare handen te wasschen, en toen Alef tot haar kwam, om die penningen in haren buidel te steken, riep ze: "Als je 't doet, werp ik je met water!" (welk laatste een manier was om een vrijer af te wijzen). Toch liet Anna toe, dat Alef haar buidel nam, en die opende. "Zie," zeide hij, "daar is uw vingerhoed terug;" en ook de penningen er in leggende, voegde hij er bij: "Dit is mijn trouwpenning, dien ik u geef op trouw; gij zult de mijne zijn, en ik de uwe, totdat God en de dood ons scheiden.'' En Anna hoorde die woorden, en zag de penningen in haren buidel glijden, en wierp hem niet met water. Ja, nadat zij hare handen afgedroogd had, nam zij haren buidel in de hand, bekeek dien nog eens, liet hem toen op hare zijde nedervallen en behield dus den trouwpenning. En daarmeê was, als Alef het uitdrukte: "echte met malcanderen contraheert.''

Zij bleven vervolgens nog "langen tijd bij malcanderen," lachende en schertsende; en wel zeî Anna: "Gij moet niet lachen, want ik zal u dat geld wel terugzenden," maar zij deed het niet; ja, ging zelfs met den trouwpenning ter kerk, wat aan de verbintenis te grooter kracht bijzette.

Toen eenige dagen later de zusters van Anna zich met de zaak begonnen te bemoeijen, en begeerden dat zij den trouwpenning aan Alef terug zou geven, zeî deze: "Anna Deekema, ik heb u getrouwd, en ik zal u houden." En als de zusters, bij zijne bezoeken, hem toesnaauwden, dat hij in haar huis niet te doen had, en weg mogt blijven, — gaf hij haar ten antwoord: "Ik kom hier bij mijn eigen; ik heb uwe zuster getrouwd, en zal ze ook wel houden." — In dit laatste vergiste hij zich echter.

Het kibbelen duurde tot den 17^{n} Januarij 1570, toen Anna aan den drang harer familie toegaf, en de penningen aan Alef terugzond, die natuurlijk weigerde ze aan te nemen. De oom en voogd van Anna stelde die toen in handen van 't Geregt der stad Sneek, voor 't welk Alef, den 19^{n}, erkende, dat het dezelfde penningen waren, die Anna op trouw van hem ontvangen had, maar verklaarde, dat zijn geweten hem verbood, die

terug te nemen en dus zijne trouwbelofte te breken, en dat hij evenzeer protesteerde tegen de bewaring dier penningen in 's Geregts handen.

Kort daarop, namelijk op den 1^n Februarij, aanvaardde Cunerus Petri, de benoemde, maar niet begeerde, Bisschop van Leeuwarden, zijn ambt, en zijn eerste geregt was de zaak van Alef en Anna, waarover hij den 10^n uitspraak deed, overeenkomstig de besluiten der Trentsche kerkvergadering, geen trouw erkennende, die niet door den priester gesloten was, en legde beide partijen een eeuwig stilzwijgen op. Alef, hoe verliefd ook op Anna, moest van haar afzien, maar de Bisschop laadde zich met deze zaak reeds "in den aanvang zijner bediening 's volks haat en walging van zijn doen op zijn hals", want de Friezen gevoelden veel meer gehechtheid aan hunne oude gebruiken dan ingenomenheid met de besluiten van Trente.

't Gezegde oude gebruik van "echte te contraheeren" was echter geenszins uitsluitend Friesch; 't was oudtijds algemeen in alle gewesten van ons Land, want het was gegrond in de Germaansche zeden. En 't is ook niet in Friesland alleen, dat het tot in 't midden der 16^e eeuw heeft voortgeduurd. Wat Gelderland betreft, kan men er bij Van Hasselt[1] verscheidene voorbeelden van vinden, o. a. een van 1563. En men vindt er dezelfde formule van trouwbelofte bij 't overgeven van den penning of ring (of wel van een doorgebroken penning, waarvan de vrijer de wederhelft behield): "Daarmede trouw ik u, en zal niet van u scheiden, dan als God en de dood ons van elkander scheiden." Nadat de jonkman deze woorden gesproken en 't meisje den penning of ring ontvangen had, was hij haar "getrouwede man", en zij zijn "echt getrouwede wijf." Den trouwpenning droeg zij immer in haren buidel, en zelfs op het ziekbed verliet deze haar niet.

Maar sedert de invoering van 't Christendom werd na 't sluiten van den trouw, onder fatsoenlijke lieden, nog iets gevorderd, namelijk "de Heilige Kerk te voldoen." De getrouwde man moest zijne getrouwde vrouw "ter kerke leiden, om door den priester voor God en de wereld in den heiligen echt vereenigd te worden". Op 't verzuimen van dezen godsdienstpligt stelde de Kerk straf.

Jan Albertsz. te Arnhem had Geertje Pieters getrouwd met een zilveren penning (een zoogenaamden snaphaan), doch verzuimd de Kerk te vol-

---

[1] *Arnh. Oudh.* I D. bl. 40 en volgg.

doen. Eenigen tijd later ('t was in 1547) stortte Geertje in eene zware ziekte, en de Kapelaan werd geroepen om haar "het heilige Sacrament te geven". Zoodra deze verschenen was, rigtte hij 't woord tot Jan Albertsz., en vroeg: "Jan, hoe staat gij met Geertje?" — waarop Jan zeide: "Geertje! laat den penning zien, daar ik u mede getrouwd heb." En terstond rigtte de zieke zich op, stak de hand in haren buidel en reikte Jan den snaphaan over. "Ja, Geertje!" zeî Jan, haar dien teruggevende, "dit is de penning, daar ik u mede getrouwd heb; en zoodra gij weêr gezond zijt, zal ik de Heilige Kerk voldoen, en u ter kerke leiden." — "Dan", hernam de Kapelaan, "zijt gij mij een absolutie schuldig te betalen." Jan opende zijn tasch en betaalde; en terstond schreef de Kapelaan de absolutie, eer hij Geertje het heilig Sacrament en de heilige olie gaf."

Ook nog in de 17e en 18e eeuw werd aan de trouwbelofte een verbindende kracht toegekend. Wie te Amsterdam "eene goede eerlijcke dochter" onder trouwbelofte onteerde en bedroog, werd aan de justitie overgeleverd; en wat man of vrouw "zoo onbeschaamd" was, dat hij of zij, "hebbende belofte van trouwe met iemand uitstaande", zich niet ontzag "geboden met een ander te verzoeken", kreeg, om die onbeschaamdheid af te leeren, een geeseling [1]. — Men weet het: de geeselroede was in den ouden tijd een middel tegen velerlei gebreken.

In dien tijd echter waren sekure lui al niet meer alleen met penningen en ringen tevreden, maar begeerden, als Cats zei: "swart in wit"; zij lieten zelfs de trouwbeloften door advokaten opstellen, en niet zelden onderteekenden de gelieven, ten blijke, dat zij 't van harte meenden, die met hun bloed. Maar na 't onderteekenen van zulk een geschrift liet men dan ook aan de jongelui alle vrijheid [2]; en deze zeiden, als de ouders zich soms daar tegen kantten:

> Wat er tusschen ons geschiedt,
> Raakt ons beide, en roert andre, zelfs onze Ouders niet:
> Want daarom hebben wij malkanderen trouwbelofte gegeven [3].

Maar wee dien ouders en hun dochter, wanneer een booze guit dat noodlottige *vi coactus* bij zijn handteekening voegde, en zij er de beteekenis niet van kenden! Dat ondervond de "swarte smit" waar Sibille van vertelt [4]. —

Hadden Lieve en Liefje elkander trouwbelofte gegeven, tegen den zin

[1] *Handv. v. Amst.* bl. 648. [2] Cats, *Houwelick, Vrijster;* de historie van den Smid.
[3] *De Vrijer in de kist*, Kluchtspel, 1e Toon. [4] Cats, t. a. p.

der ouders, dan was er wat te doen, om die geschriften magtig te worden en te verscheuren. Men vindt er een schilderij van, naar 't leven geteekend, in het kluchtspel: "De Vrijer in de kist", dat honderd jaren lang (van 't einde der 17e tot het einde der 18e eeuw) op het Amsterdamsch tooneel is geweest. En Jakob Bicker Raye verhaalt er de volgende historie van.

In 1740 had zekere jongejuffrouw Stamhorst, wier vader den post van Cipier van de boeijen te Amsterdam bekleedde, trouwbelofte gegeven aan zekeren De Haan, — een snaak, die vroeger dominee was geweest, maar om zijn losheid van leven afgezet en daarna advokaat geworden was. Vader Stamhorst wilde dat huwelijk niet toestaan, en zocht het met De Haan af te maken. Deze bedong *f* 2500, om de trouwbelofte te verscheuren. Dit geschiedde 's morgens op den 8n Junij, en de vader van 't meisje telde den vrijer het geld toe; maar 's avonds gingen de beide gelieven, die nu goed van reisgeld voorzien waren, stilletjes de poort uit.

HET HERKINGSCHE WINDVAANTJE.

De historieschrijvers vinden 't heel merkwaardig, dat toen ons vaderland bij Frankrijk was ingelijfd, toch onze vlag op Decima wapperen bleef; maar als zij wisten, wat de Herkingers weten, dan zouden zij hun oogen niet enkel naar dien "uithoek der aarde", maar liever naar Overflakkee rigten, waar de vaderlandsche vlag ook stand hield, — wel is waar, in kleiner vorm, maar bij een vlag komt het op de kleuren en niet op de grootte aan.

De merkwaardigheid van Herkingen is een oude vischbank met een hoog dak op vier dikke steenen kolommen. Op den top van dit dak rijst boven vier ijzeren krullen de spits met een windvaantje, dat altijd *rood-wit-blaauw* geschilderd is geweest en nog is.

Dit vaantje nu bleef ook "onder den Franschen Keizer" daar met zijn vaderlandsche kleuren pronken, en draaide vrij naar alle winden.

Sommelsdijk. J. E. TER GOUW.

HET GEREGT VAN DESPERATIE.

I.

In den ouden tijd werd in alle landen van Europa de zelfmoord beschouwd als een misdrijf, dat door het openbaar gezag vervolgd en gestraft moest worden. In de middeleeuwen en ook in den nieuweren tijd onderscheidde de regtspleging te dier zake zich door verregaande ruwheid en onmenschelijkheid, zoodat Montesquieu in zijne *Lettres persanes* zonder overdrijving kon zeggen: "les lois sont furieuses contre ceux qui se tuent eux mêmes; on les fait mourir une seconde fois pour ainsi dire."

In ons vaderland was het er niet veel beter mede gesteld; nog leerde De Groot: "vol regt over zijn leven heeft niemand; — oversulx zijn altijd in Holland strafbaer geweest, die haer zelven door opzet verdeeden. Hare lichamen werden op een horde gesleept ende gehangen in een mik, ende de goederen zijn verbeurt; sooverre ook dat vele handvesten toelatende uytkoop van verbeurde goederen voor een kleyne penning, nevens eenige groote misdaden, ook dese *wanhoop* uytsonderen [1]."

Wat De Groot in zijnen ijver tot zuivering onzer taal van vreemde en bastaardwoorden *wanhoop* noemde, was de gewone uitdrukking voor die treurige afdwaling van den menschelijken geest; doch zij heette alsdan *desperatie*, welk woord reeds gevonden wordt in een handvest, door Filips den Schoone in 1494 aan het land van Voorne gegeven [2]. Een kapittel der costumen en ordonnantiën van Yperen, door Karel V in 1550 bekrachtigd, heeft zelfs tot opschrift "*van desperereren.*" De regtspleging zelve, die in de Nederlanden met niet minder barbaarsche formaliteiten dan in de naburige gewesten gepaard ging, droeg den naam van *geregt van desperatie.*

De wreede straffen, waarmede in de middeleeuwen niet alleen de overheid, maar ook de kerk den voortgang van dit zedelijk kwaad trachtte te

---

[1] H. DE GROOT, *Inleydinge tot de Hollandse regtsgeleertheid*, II, 1. 43. Zelfmoord, uit ijlhoofdigheid, krankzinnigheid, melancholie en dergelijke oorzaken begaan, noemde men ook wel "donckere wanhoop".

[2] Daarbij werd met andere zware misdaden van even bedoelden uitkoop van verbeurde goederen ook de misdaad van desperatie uitgezonderd. Van Alphen, in zijn *Hollandsche papegaai* een sententie van het Hof van Holland van 1610 aanhalende, zegt dat in zijn tijd dergelijke feiten nog werden genoemd desperatiën. De vaderlandsche regtspraak kende, althans gebruikte het woord zelfmoord niet; eerst met de achttiende eeuw schijnt in het gewone taalgebruik het woord *eygenmoort* te zijn ingevoerd.

stuiten, dragen overal de blijken van één en denzelfden oorsprong. Die, welke de goederen van den zelfmoordenaar met verbeurdverklaring troffen, zijn ontleend aan het Romeinsche regt; de overige, tegen het ontzielde ligchaam en de nagedachtenis van den rampzalige gerigt, zijn afkomstig uit het kanonieke regt en het daarmede op dit punt veelal overeenstemmende gewoonteregt.

Bij den Romein had echter de vervolging van den zelfmoord geene zedelijke bedoeling; zij beoogde alleen het staatkundig belang. Van daar dat hij het feit dan eerst strafbaar rekende, als het was begaan uit bewustzijn van een gepleegd misdrijf en uit vrees voor de daarop te volgen straf. Was aan den zelfmoord niet verbonden, wat onder de keizers eigenaardig een pretium festinandi werd genoemd, maar was de reden daarvan gelegen in ligchaamssmart, levenszatheid, razernij, krankzinnigheid of eenige andere oorzaak van dien aard, dan was den ongelukkige, naar het Justinianeïsche regt, geheele straffeloosheid verzekerd.

Weldra gaf men zich echter geen rekenschap meer van die zoo humane onderscheiding; al spoedig werden in schier alle landen van Europa al de goederen van den zelfmoordenaar in het algemeen verbeurd verklaard, onverschillig welke redenen hem tot zijne wanhopige daad hadden geleid. Voor Duitschland bragt daarin de Sachsenspiegel van het jaar 1215 reeds eenige verzachting door te bepalen, dat van hem, die zich zelven den dood had aangedaan, de naaste erven het goed zouden beuren. Latere wetten en costumen wijzigden wederom in de verschillende landen en steden die verordening, door, naar gelang van het aantal der erfgenamen, slechts de helft of een derde der nalatenschap verbeurd te verklaren, zonder dat echter daarbij de aanleiding tot het vergrijp in aanmerking schijnt te zijn genomen. De zoogenaamde constitutio criminalis Carolina of Halsgerichtsordnung van Karel V van het jaar 1532, die tot het einde der vorige eeuw bij de lijfstraffelijke regtspleging in het grootste gedeelte van het Duitsche rijk kracht van wet heeft gehad, nam alle onzekerheid bij de confiscatie weg en volgde daarin de Romeinsche leer door haar alleen toepasselijk te maken op den zelfmoord ("eygen tödtung") ob conscientiam criminis commissi; had iemand zich verdaan "auss kranckheytten des leibs, melancolei, gebrecklichkeyt, irer sin oder ander dergleichen blödigkeytten", dan verviel zijne nalatenschap aan de wettige erven.

In Frankrijk schijnt de verbeurdverklaring eerst in de 13e eeuw te zijn ingevoerd door Lodewijk IX in zijne wetten, bekend onder den naam van les établissements de Saint Louis: "se il avenoit" — leest men daar

in het 88e hoofdstuk — "que aucuns hom se pendist, ou noiast, ou s'occist en aucune manière, li meubles seroient au baron et aussi de la fame." Zij was dus vooreerst tot de roerende goederen beperkt; het gewoonteregt bragt echter daarin al spoedig verandering, totdat door Lodewijk XIV bij zijne criminele ordonnantiën van het jaar 1670 ook het Romeinsche beginsel te dier zake regtsgeldig werd gemaakt.

Mr. J. H. de Stoppelaar.

HISTORISCHE ANEKDOTEN.

V.

Een schoonmaakfeest.

Toen de Graaf van Leicester in 't voorjaar van 1586 zijn eerst bezoek te Amsterdam zou afleggen, wilde de Regeering hem met groote eer en staatsie ontvangen, — ofschoon hij sommigen onder de burgerij zeer ongelegen kwam, daar hij hun voorjaarskermis in de war maakte, en de kermiskramen om zijnentwil verhuizen moesten [1]; waartegen echter anderen aanvoerden, dat de Graaf juist zeer gelegen kwam, daar zijne tegenwoordigheid de kermis niet weinig opluisterde, en dat er bovendien ook een groote menigte vreemdelingen, door nieuwsgierigheid gedreven, herwaarts zou stroomen, zoodat alle herbergen vol zouden zijn, en men dus een halfvastenkermis hebben zou zoo mooi men er ooit een gezien had.

Hoe dit zij, — de Regeering, die vernomen had, hoe Leicester te Dordrecht, Delft en Leiden was ingehaald, wilde hier niets minder doen; de Vroedschap magtigde Burgemeesteren tot alles wat zij dienstig achtten, "om de eer der Stad waardig op te houden." Hiertoe behoorde, onder veel andere zaken, zoo als: het inhalen, de feestbanketten en de geschenken, ook de zorg voor een ruim en deftig logement, en daarom wezen Burgemeesteren zeker oud gebouw, dat vroeger een klooster ge-

[1] De gewone plaats der kermiskramen was te dien tijde op het Damrak van den Dam tot de Oudebrug. Daar Leicester zijn intogt te water deed en dus in het Damrak zou landen, moesten voor deze keer de kramen worden opgezet langs den Nieuwezijds-voorburgwal. Zie Dr. P. Scheltema, *De Graaf van Leicester te Amsterdam*, bl. 11.

weest, maar onlangs met den weidschen titel van "Princhе Logement" of Prinsenhof vercierd was [1], tot 's Graven verblijfplaats aan. Maar wat vóór alles noodig was, — er moest goed *schoongemaakt* worden, en daar was een bekwaam toezigt bij noodig.

Reeds was een aantal heeren met commissiën van allerlei aard belast; — ook heeren en dames, b. v. Mr. David Mostert en zijne zuster Hester Mostert waren te zamen belast met de zorg voor den grooten maaltijd, dien men den Grave bereiden wilde, — natuurlijk omdat David en Hester van tafelzaken goede kennisse hadden. Maar voor 't schoonmaken had men geen heer en dame noodig, — de laatste alléén was genoeg. En 't was de vrouw van den pensionaris Mr. Nicasius de Sille — Jenne van Trillo genaamd — aan wie de eer te beurt viel, zeker omdat ze den roem had van bijzonder knap in de schrobkunst te zijn, benoemd te worden om over de schoonmakerij in 't Prinsenhof 't kommando te voeren.

Zoodra zij hare benoeming ontvangen had, monsterde Jenne al de schrobsters, boensters en schuursters van Amsterdam; koos er de dertien beste uit; liet een menigte "besemen, schulpsant, corven", en hoe al dit gerei al meer heet, koopen; vergat ook niet den noodigen voorraad van "montcosten" op te doen, — want zij wist wel, dat schoonmaaksters wijde monden en grage magen hebben, — en rukte toen met hare keurbende, wel gewapend en geproviandeerd, op naar 't Prinsenhof. En hoe 't daar toeging, ziet ge op de afbeelding hiernevens.

Heilig Holland! welk een weelde
Voor een vrouw!
Plassend, plompend, schrobbend, schreeuwend:
"Heidaar, hou!"
Den kommandostaf te zwaaijen
Over dertien schoonmaakwijven,
En dat bezemvoerend leger
Dwars door dik en dun te drijven! —
Menig zou,
Ook nog wel in onze tijden,
Jenne zulk een pret benijden.

De rekening van verschotten, die Jenne, toen alles afgeloopen was, inleverde, beliep 118 gulden 10 stuivers 8 penningen. Of dit nog al schappelijk was, mogen onze lezeressen beoordeelen.

---

[1] Dat zelfde Prinsenhof, voortdurend vertimmerd en verhanseld, hier en daar vernieuwd en nu en dan vergroot, is tegenwoordig tot elks verwondering — het *Stadhuis van Amsterdam*.

Een schoonmaakfeest.

Bladz. 124.

VI.

DE PAPEGAAI VAN DE ZILVERVLOOT.

De Zilvervloot is zeer bekend; — ieder weet wel, dat in ons Land niemand in grooter achting is, dan die veel geld inbrengt; daarom is geen held ooit met grooter triomf ingehaald dan Piet Hein, want, zegt Scriverius, "het gheheele Landt was vol vreuchde, doch de meeste reden hadden die gene, die van de buyt souden mede deelen." Natuurlijk! de anderen juichten maar meê "voor spek en boonen." Ja, de indruk van dien geldtriomf was zoo groot, dat niet alleen in die dagen de poëten er liedjes van zongen, "die seer aerdich waren," — maar er zelfs nog in onzen tijd "een triomfantelijk lied" van gezongen werd [1]. En dus — de Zilvervloot is bekend genoeg, maar minder de groene personaadje in 't opschrift genoemd, en die toch ook een liedje zong, dat "seer aerdich" was.

Toen de Generaal Piet Hein 't zilver en de andere kostbare zaken uit de galjoenen, die aan den grond zaten, liet overladen, vond men in het scheepssalon van den Spaanschen admiraal een zingenden papegaai, wien Don Francisco de Buenevida een deuntje geleerd had. Dezen vogel liet Piet Hein op zijn schip overbrengen, waar Opper- en Onderkoopman en Komiezen bezig waren met het tellen der Spaansche matten; en vreemd keken dezen op, toen ze op eens den groenrok met een schorre nachtwachtsstem hoorden aanheffen:

Victoria! Victoria!
O que buene va!
O que buene, que buene va;
Victoria! Victoria!

d. i.

Viktorie! Viktorie!
O wat gaat het wel!
O hoe wel, hoe wel gaat het hier;
Viktorie! Viktorie!

---

[1] Dr. Heije, *Volksdichten*, I D. blz. 60.

GILDEN EN POORTERIJEN.

III.

Van de gilden der beide eerste hoofdgroepen spreek ik thans niet verder; alleen over die van de derde soort. Al de gilden hiertoe behoorende hebben tot hun algemeenen stamvader het oude Germaansche Schutsgild, waarbij de genooten, met plegtigen eede, en vervloeking van den meineedige zich verbonden tot onderlinge hulp en trouw en wederkeerige bescherming. "Ils promettaient", zegt Aug. Thierry, "par serment de se défendre l'un l'autre et de s'entr'aider comme des frères." Diep was het schutsgild in 't volksleven geworteld, en 't plantte zich voort tot in de middeleeuwen.

Ziehier eene schets der "puncten" en pligten van 't middeleeuwsche schutsgild.

Aan 't hoofd van 't gild stond een Meester, Hoofdman, Deken, Graaf, Koning, Keizer, of welken anderen titel hij voerde, die eenige Overlieden, Opzieners, Schepenen, Officieren, of hoe zij nog meer mogen hebben geheeten, nevens zich had.

De gildebroeders waren verpligt elkanders lijf en goed te beschutten en 't belang van één als dat van allen te beschouwen.

Wie den vrede brak was strafbaar aan lijf en goed; en wie knijf of zwaard trok in arren moede, of met stok of vuist sloeg, werd met geldboete gestraft.

Was één der broeders beroofd geworden, dan kwam 't gild op, om den roof terug te vorderen of weêrwraak te nemen.

Werd één der broeders ergens wederregtelijk gevangen gehouden, het gild trok uit om hem met geweld te verlossen.

Was een gildebroeder gedood door een vreemde, het gild kwam op om bloedwraak te oefenen of 't weergeld te vorderen.

Had een gildebroeder een vreemde gedood, het gild stond hem bij om den manslag te verzoenen door betaling van het weergeld; of hielp hem, zoo hij vervolgd en zijn bloed geëischt werd, om zich te redden door de vlugt.

Had de eene gildebroeder den anderen bij ongeluk verslagen, dan was de zoen te treffen met de familie des verslagenen, en de dader kon lid

De papegaai der zilvervloot.

Bladz. 125.

van 't gild blijven. Maar had hij moedwillig eenen medebroeder omgebragt, dan werd hij uitgeworpen en aan aller wraak prijs gegeven.

Wie een gildebroeder in levensgevaar zag, was verpligt alles tot zijne redding te ondernemen, wat in zijn vermogen was.

Het gild ondersteunde den noodlijdenden broeder, — namelijk: wanneer deze door tegenspoed verarmd was; wanneer hij door brand of schipbreuk zijn goed verloren had; en wanneer hij ziek of gekwetst was.

Het gild droeg overleden broeders ten grave, en liet missen doen en sprak gebeden uit voor de rust zijner ziel.

Wanneer iemand zich aanbood om lid van 't gild te worden, dan moest een lid voor hem instaan. De vereischten tot de aanneming waren: een vrij man te zijn en een onbevlekten naam te bezitten; welke beide vereischten in 't middeleeuwsch Hollandsch met deze woorden werden uitgedrukt: "goet knape ende onberuft."

De kandidaat moest eenige beproevingen ondergaan, die vooral ten doel hadden zijnen moed en overschrokkenheid op den toets te stellen, en daarna zich verbinden met een eed.

Het gantsche gezin van den gildebroeder stond onder den schut van 't gild; daarom werden de vrouwen en dochters der gildebroeders als zusters beschouwd; maar zelfstandig traden geen vrouwen in dit soort van gilden.

Alle zaken, die de broederschap of den leden in 't bijzonder betroffen, moesten geheim gehouden worden.

En eindelijk was elk gildebroeder verpligt de eer van 't gild op te houden als zijn eigene.

Van ouds werden in deze gilden alle zaken mondeling behandeld, ook de pligten werden in 't geheugen geprent. De oudste schriftelijke oorkonde van dezen aard is in Engeland gevonden, en deze is al vrij oud; men brengt die tot de elfde eeuw: zij bevat de statuten van een schutsgild te Cambridge. Maar eeuwen daarna nog bestonden de schutsgilden meest zonder brieven, en behandelden alle zaken mondeling, waardoor ze tevens hun geheimen 't best bewaarden. Mogelijk is hiervan nog de oude zegswijze afkomstig, waar men vaak een nieuwsgierigen vrager meê afwees: "Zonder brieven, 't is allemaal mondtijding."

Wij spraken hier van gilden der vrije lieden; maar tijdens het leenstelsel rigtten ook lijfeigenen schutsgilden op, in den Frankischen tijd reeds, met het doel om elkaâr tegen hunne verdrukkers bij te staan, en het leed, enkelen aangedaan, gezamenderhand te wreken. Vooral was dit het

geval in Vlaanderen en de andere zeeprovinciën (waaronder men wel die te verstaan zal hebben, welke later Holland en Zeeland genoemd zijn). Karel de Groote en Lodewijk de Vrome verboden die gilden als gevaarlijke zamenrottingen. Niet alleen werden alle verbroederingen der gemeenen, ook al waren ze geen lijfeigenen, te vuur en te zwaard vervolgd, en zij, die er leden van waren, zoo zij in der Heeren handen vielen, als oproermakers gestraft; maar ook de geestelijke wapens werden tegen hen aangegrepen, en van alle kansels werd tot hunne vervolging aangespoord; ja, somtijds werd tegen geheele landstreken een kruistogt gepredikt, gelijk tegen de ongelukkige Stadingers in 1230, wier ketterij in niets anders dan in hunne vrijheidsliefde te zoeken is. Toch woekerden de schutsgilden voort; zij sloten zich zelfs aaneen tot gildebonden, en menig verschijnsel in de middeleeuwsche historie is daaruit te verklaren, onder anderen ook de geweldige opstand der Kennemers, Westfriezen en Waterlanders in 1268. Ongetwijfeld hadden deze hun bondgenooten ook in de gemeenten van Amstelland (waarom Heer Gijsbrecht van Aemstel geen beter raad wist dan zich zelven aan 't hoofd te stellen), zoowel als in Utrecht, Amersfoort en Eemland.

Tegenover de schutsgilden der gemeenen rigtten ook de Edelen de hunne op, en hieruit werd de hevige strijd geboren tusschen Adel en Gemeente, waarin de laatste hier, de eerste elders de overhand behield. Maar tevens vereenigden de Edelen zich ook tegen de aangroeijende magt der Vorsten, die de hunne trachtte te knotten, en waarschijnlijk is het in den boezem van zulk een adelijk schutsgild (waar Jan, Heer van Kuik, hoofdman van was) geweest, dat de zamenzwering tegen Graaf Floris V bewerkt werd.

Uit denzelfden kiem — het oude Germaansche Schutsgild namelijk — waren onder den invloed van 't leenstelsel ook de riddergenootschappen of wapenbroederschappen der ridders voortgesproten, welke tijdens de kruistogten tot hooger luister werden opgevoerd. Men weet, dat de riddergeest, die zich in deze vereenigingen ontwikkelde, van heilzamen invloed geweest is op de beschaving der zeden in een tijdperk, toen Europa nog in staat van halve barbaarschheid verkeerde. Maar, gelijk wij reeds vroeger (namelijk op bladzijde 58) opmerkten, nog oneindig grooter en nuttiger invloed hebben daarna de Poorterijen op de beschaving en ontwikkeling des volks geoefend, en ook deze poorterijen zijn uit het Schutsgild geboren, ja waren zelve schutsgilden, — als ik in een volgend artikel nader zal aantoonen.

EEN ZILVEREN CACHET.

In de middeleeuwen dienden de zegels ter bevestiging van de echtheid en geldigheid van schriftelijke oorkonden. Het zegel had gelijke kracht als tegenwoordig de handteekening. Daarom bewaarde ieder zijn zegelstempel dan ook zorgvuldig, en droeg dien bij zich, even als in de Oudheid de zegelringen en zegelsteenen. De Vorsten, die weinig zelf kunnen doen en voor alles ambtenaren behoeven, hadden hun *Custos sigilli*, hun zegelbewaarder, die natuurlijk den Vorst steeds overal vergezelde, en zijn zegel nadroeg, daar 't bezegelen van open brieven destijds overal te pas kwam, en dagelijksch werk was. En deze zegelbewaarder was ook verpligt, zoodra de Vorst in gevangenschap geraakt of gesneuveld was, het zegel aan tweeën te slaan, — waarvan wij een voorbeeld vinden bij de gevangenneming van Graaf Floris V in 1296: Filips van Wassenaer, "die 's Graven zegel droeg", sloeg dit, zoodra hij de tijding van 't onheil vernam, in twee stukken, opdat niemand er misbruik van zou maken.

Reeds in de 15e eeuw begon de eigenhandige onderteekening somtijds het zegel te vervangen, waartoe de meer algemeene beoefening der schrijfkunst aanleiding gaf; weldra zelfs werd de handteekening als beter waarborg beschouwd dan de zegeling, vermits er met de zegels meermalen valschheden werden gepleegd, en in de 16e eeuw werd de eigenhandige onderteekening verpligtend. Evenwel bleven, bij Vorsten en Kollegiën, ook de groote zegels

17

daarnevens in gebruik, doch eigentlijk slechts als een artikel van weelde [1].

Het was almede in de 15e eeuw, dat de cachetten en signetten in zwang kwamen: kleine zegels met een wapenschild, letter of symbool, die eenigermate weêr de zegelringen en zegelsteenen der Ouden herinnerden.

't Eerst kwamen zij bij de Vorsten in gebruik. Terwijl hun zegels allengs tot een gantsche collectie waren aangegroeid, als: groot-zegel, klein-zegel, geheim-zegel, zegel-ter-zaken, contra-zegel, leen-zegel en kermis-zegel [2], droegen zij zelf hun cachet of signet bij zich, — deels tot gemak, daar zij zich van hun zegelbewaarder niet altijd op den voet konden laten volgen, — deels als waarborg tegen mogelijke valschheden, daar 't niet zeldzaam was, dat bedriegers echte zegels van echte brieven afsneden, om die aan valsche stukken te bevestigen. En meermalen gebeurde 't in de 15e eeuw, dat een Vorst een charter eigenhandig bezegelde met zijn cachet, verklarende zijn zegel niet bij zich te hebben. Zoo, b. v. vindt men in de IJzeren Kapel te Amsterdam een perkamenten brief van Karel den Stouten van den 12n Julij 1472, waar de Hertog zijn signet in rood was op gedrukt heeft, "bij afwezigheid van zijn zegel".

De groote Heeren volgden hierin weldra de Vorsten na; en later werd het ook onder de burgers een algemeen gebruik een signet of cachet bij zich te dragen, dat zij gebruikten, zoowel om op schriftelijke verklaringen naast hun handteekening in lak af te drukken, als om brieven en paketten te verzegelen. Toen 't — nog zoo lang niet geleden, of 't zal menigeen wel heugen — de mode was zijn horloge [3] in een zeemleêren horlogezakje in den broeksband te dragen en den gouden horlogeketting op de broeksklep te laten pronken, zag men ook steeds aan gezegden gouden (of vergulden) ketting dito sleutel en "singenet" bungelen.

In de vorige eeuw droegen velen hun gouden of zilveren cachet of signet in hun kamizoolzak, doorgaans in een mooi doosje, van binnen met

---

[1] Over de oude zegels heb ik breeder gehandeld in mijne *Studiën over Wapen- en Zegelkunde*, bl. 141—204.

[2] Tegenwoordig nu het woord *kermis* zoo druk ter sprake is, zal dit soort van zegel welligt bijzonder de aandacht trekken, en menigeen vragen, wat dat eigentlijk voor een zegel was. Het zegel zelf had niets bijzonders; — het droeg dien naam, omdat het, in den tijd toen de kermissen nog vrije jaarmarkten waren, gehangen werd aan de vrijgeleibrieven, die door de Vorsten en Heeren — tegen betaling natuurlijk — werden afgegeven aan de kooplieden, die, met pak en zak, met karren en lastdieren, door hun gebied trokken, als zij naar de kermissen reisden om handel te drijven.

[3] Eigentlijk moest ik zeggen: "horloge of horloges", want sommigen droegen er twee: een regts en een links.

zeemleder bekleed, of wel in een ander hulsel, waar een vorm aan gegeven was naar den smaak des eigenaars.

Het hiervoor afgebeelde cachet (waarvan ons een afbeelding werd toegezonden door den heer Mr. L. van IJsselsteyn te Oostburg) behoorde vóór bijna een eeuw aan Gilles van IJsselsteyn, die, in 1756 geboren, eerst baljuw van Zierikzee en later fiskaal bij het Landregt ter Kust van Guinea was, en in 1794 overleed.

De eerste figuur vertoont het cachet *gesloten*, wanneer het den vorm van een boekje heeft, dat 38½ millimeter hoog, 25 breed en 5 dik is.

De tweede figuur stelt het als *geopend wordende* voor. Aan de bovenzijde van het boekje namelijk bevindt zich een klepje, dat op een scharniertje draait, zoodat er een opening ontstaat, waar men het cachet uit te voorschijn doet komen.

De derde figuur vertoont het *geheel geopend*. Het cachet draait om twee scharniertjes, en draagt op de eene zijde het wapen, op de andere zijde het naamcijfer.

DRIE BEGRAFENISSEN.

II.

CHRISTIAAN KRABBEKOP.

Op den 15n December 1746 zagen de Amsterdammers een buitengewone lijkstaatsie, en natuurlijk liepen alle buurten uit om te kijken. 't Was een lijkstaatsie te water, bestaande uit drie steigerschuiten. In de eerste schuit stond de lijkkist en zes schuitevoerders met musketten gewapend zaten daarnevens, terwijl een groote Prinsenvlag achter op de schuit woei. De beide andere schuiten waren volgepropt met schuitevoerders, en mede met Prinsenvlaggen versierd. Welligt meent ge, dat het de Deken van 't schuitevoerdersgild was, die hier begraven werd; — neen! een schuitevoerders-begrafenis geschiedde als elke andere gildebegrafenis: te voet, met den gildeknecht voorop. 't Was een zeer vermaard personaadje, wiens uitvaart gevierd werd, maar die tot het schuitevoerdersgild geen andere betrekking had, dan dat hij jaren lang het brood der gildebroeders ge-

geten had: 't was Christiaan Krabbekop, in heel Amsterdam destijds wel bekend, en wiens naam tachtig jaren na zijn dood nog in de spreektaal der Amsterdammers voortleefde, ofschoon zij toen al niet meer wisten, wie de man eigentlijk geweest was, — en ik zou 't ook niet weten, indien ik 't niet in het boek van Jakob Bicker Raye gelezen had.

Wel veertig jaren lang heeft hij vrije woning genoten in een Stadsgebouw. Wie hem dat privilegie geschonken had, wist men niet; hij had er ook geen brief van, maar toch genoot hij 't ongestoord en levenslang. Hij had namelijk in 't gebouw aan den Kampersteiger, dat van ouds het Zeeregt heet, maar toen tot Burgerwachthuis diende "een klein kamertje of hokje", waarin hij op een oude bultzak sliep, terwijl de schuitevoerders en de buren hem kost en kleêren gaven. Overigens liep hij, als men dat noemde, "voor mal", en vermaakte elk met zijn grimassen. Hij had een kaal hoofd, en droeg altijd een blaauwe slaapmuts: wanneer hij graag iets wilde hebben, nam hij die muts af en krabde zich den kop, — van daar zijn naam.

Van waar hij gekomen was, wist niemand, en van zijne vroegere levensgeschiedenis had men geene zekere berigten. De traditie zei, dat hij in zijn jonge jaren voor priester gestudeerd had, — ergens, in zijn vaderland, dat ver van hier lag, — en dat een romaneske liefdeshistorie hem van daar had doen vlugten niet alleen, maar ook zijn verstand doen verliezen; zoodat hij, voortgejaagd van de eene plaats naar de andere, eindelijk te Amsterdam in het oude Zeeregt rust gevonden had.

Christiaan Krabbekop stierf, zeer hoog bejaard, op den 12n December 1746. De schuitevoerders namen de zorg voor zijne begrafenis op zich, en deden eene kollekte in de buurt voor de kist en den wijn. Hoe zij de lijkstaatsie inrigtten, zagen wij reeds. Bij 't afvaren vuurden de zes muskettiers; de schuiten voeren de stad door naar 't St. Antonies-kerkhof; en toen de kist boven de grafkuil stond, werden er drie salvoos gelost. De schuitevoerders keerden met hunne schuiten langs denzelfden weg naar den Kampersteiger terug, en "maakten daarna zich lustig vrolijk met het vaatje wijn, dat zij gekocht hadden".

In het grafboek van het St. Antonies-kerkhof staat de begrafenis van den armen man met deze woorden aangeteekend:

15 *Dec.* 1746. *Christiaen Krapkop, bij de Niewenbrug.*

VAN VRIJEN EN TROUWEN.

II.

DE BOERSCHE VRIJER MET ZIJN VRIJSTER TE PAARD.

Van 't vrijen der boeren in verschillende gewesten zijn in den eersten jaargang van den Ouden Tijd reeds een aantal bijzonderheden verteld: op een enkele echter wil ik hier nog wijzen. 't Is geenszins de minste, maar wel de allervoornaamste bij een boerevrijerij, — immers, als 't om 't jawoord van de liefste te doen was.

't Vrijend boertje verzuimde dan niet, breed op te tellen al wat hij bezat, en nog te wachten had, — 't gewigt van zijn goedje moest de schaal in zijn voordeel doen overslaan. Daarom heeft geen poëet ooit een afgeluisterde boerevrijerij in rijm gebragt, of die optelling is er schering en inslag. Zie er op na, wien gij wilt; doch wij zullen nu Huygens maar eens nemen. In 't Voorhout hoorde hij, hoe een boerevrijer aan zijn Klaartje zoo iets vertelde:

> Dat 's nouw al men Moertjes goed.
> Maar dan heb ick noch een Oompje,
> O wat is 't 'en rijcken bloet!
> Met sen bogert, met sen wenningh,
> Met sen koren, met sen ooft,
> Claer, je Vrijer is 'en Keuningh,
> Al dit hangt hem boven 't hoofd.

Op Hofwijk beluisterde hij een Kees en een Trijn, die van de Voorburgsche kermis kwamen. "Kom", zei Kees:

> Kom, soetert, eens voor al; waer is je rechterhand?
> Kom, nobele kersouw! 't is, bij mijn ziel, ter eeren!

En denk niet, dat ik je vrij om 't goedje, dat je erven moet van jen oom Klaes Gerritse,

> Nee kint, bij kris en kras! (en daer 's gien jocke mee)
> Ik heb al meê wat kley; dat weet me t' Hongslaerdijck,
> Te 's Gravesac in 't sangt, te Wateringh in 't slijck:
> En offer wat an schort, ongs' Anne Jans, me Mentje,
> En Gerrit Oom"....

O, hij was nu al zoo rijk, en van Oomes en Meutjes had hij nog zooveel te wachten! Trijn moest maar gaauw ja zeggen, eer die vette vogel haar ontsnapte. En was zij 't boeren moê, en stond haar 't melken tegen, — daar wist hij ook al raad voor: hij zou haar van een boerin tot een juffer maken, en schikken haar op met

'en Haeghse pruyck,
'En swarte lap voor 't hooft, voor 't steke van de vliege.

Och ja, zoo zijn de Hollandsche boerinnetjes al sedert eeuwen geweest; zoodra ze 't maar betalen kunnen, kijken ze de steedsche jufferschap de modes af, en geven 't boerinnepak aan de meid.

Maar 't bleef bij geen vertellen alleen. Had de vrijster er ooren naar, dan wilde zij 't, eer ze haar jawoord gaf, ook *zien*. Op een mooijen dag haalde de vrijer zijn beste paard van stal, strikte het een bloempje aan de staart, lei het een mooi kleed op den rug, galoppeerde naar 't huis van zijn lief, zette haar er op, sprong er vlug naast, en reed met haar al de polders rond zoo ver hij land liggen of te erven had.

Cats laat een Walchersche vrijer zijne Galathee, die ook al steedsche neigingen had, tot zulk een ridje noodigen:

Soo woud ick mijn beste peert
Geestigh vlechten aen de steert,
En dan nemen eenigh kleet,
Over lang hiertoe gereet,
En soo lustigh van ter zij
U gaen setten nevens mij.
Als je dan geseten waert
Wel gesint en wel gepaert,
Reed ick eerst om onsen bouw,
Eer ick elders rijden wou:
Daer soo wees ick metterhant
U de vruchten van het lant,
En den boomgaert en het vee,
Maer vooral de jonge mee,
Die ick op een koelen nacht
Lest uyt Schouwen heb gebraght.

Ja wel, Galathee nam de uitnoodiging aan, en gij ziet hen op 't plaatje hiernevens, zamen te paard zitten.

Zamen te paard.

Bladz. 134.

HET GEREGT VAN DESPERATIE.

II.

Wat ons land betreft, men hield er zich — althans in den nieuweren tijd — mede grootendeels aan de voorschriften van het Romeinsche regt; de zelfmoord uit bewustzijn van een gepleegd misdrijf begaan had immer confiscatie ten gevolge; de andere gevallen, bepaaldelijk die, welke bewezen werden hunne oorzaak te hebben in "phrenesie, melancholie, furoor, mistroostigheid, wanmoedigheid, gebrek van zinnen of notoire krankzinnigheid'', waren veelal daarvan vrijgesteld, ofschoon de hiervoren aangehaalde plaats van De Groot doet zien, dat dit laatste eerder eene uitzondering dan de regel was. Hierbij komt nog dat overal de grootste willekeur op het stuk der confiscatiën heerschte [1], waarin de criminele ordonnantie van Filips II te vergeefs heeft getracht eenige orde te brengen. Te Middelburg bijvoorbeeld ging de bailliu in het algemeen uit van de stelling, dat, vermits sinds overoude tijden capitale punitie altijd confiscatie van goederen medebragt, dit ook met den zelfmoord het geval was, die als een crimen laesae majestatis divinae et humanae dan ook werkelijk eene capitale misdaad was. Er bestond echter twijfel of het regt van confiscatie wèl op eene positieve wet was gegrond; de bailliu beriep zich daartoe op de keur, door graaf Willem, Roomsch-koning, in het jaar 1254 aan de stad Middelburg verleend; doch meermalen werd hem door den magistraat zijn eisch op dit punt ontzegd. Anders werd het begrepen in Holland bij de sententie, den 25n Mei 1619 gewezen tegen Gillis van Ledenberg, die, zoo als men weet, in de zaak van Oldenbarnevelt, de Groot en Hoogerbeets betrokken, door

---

[1] Opmerkelijk is het wat Damhouder hiervan zegt in de Nederlandsche uitgave van zijne *Praxis rerum criminalium*, bl. 136. "Naer de costume, soo wie hem selven tleven neemt, waerom ende waeraf dat zy, die werdt als moordenaer van hem selven gehangen in een spriet ende syn goedt gewesen verbeurt, welcke costume de meeste menighte van den bailjuws, schoutens, meyers, roode-roeden oft souverains ende andere diergheiycke officieren pogen ende studeeren generael te maken, ten eynde van meer hen lieder beursen te voorsien ende vullen dan andersins, aloft sy uyt haerlieder singuliere gratie 't rigeur van haerlieder gemainteneerde costume vermochten te quyten ende remitteren ende uyt haerlieder authoriteyt 't lichaem (vry van epulture) te octroyeren ende consenteren syn sepulture".

zelfmoord een einde aan zijn leven had gemaakt. De verbeurdverklaring der goederen werd geheel in overeenstemming met de Romeinsche regtsbegrippen uitgesproken, omdat het feit inderdaad had plaats gehad, volgens zijn eigen bekentenis, uit vrees voor straf; doch dit was niet genoeg; — daarbij werden tevens als niet geschreven beschouwd de privilegiën, in 1529 en 1546 door Karel V aan den lande van Utrecht verleend, welke Ledenberg des te eerder hadden doen besluiten tot zulk een treurig uiterste, omdat, zooals hij nog kort voor zijnen dood aan zijn zoon had geschreven, hij juist daardoor de verbeurdverklaring van zijne goederen had getracht te voorkomen, want, zeide hij met het oog daarop: "Contre l'homme mort ne tombe pas sentence de confiscation des biens [1]".

Aan deze en dergelijke opvattingen van de verbindbaarheid der exceptieve keuren omtrent de confiscatie, inzonderheid na doode, werd eerst in de 18^{e} eeuw voor goed een einde gemaakt; — in Holland door de resolutie der Staten van dat gewest van den 1n Mei 1732, waarbij werd besloten, "dat voortaan geen confiscatie van goederen, geheel of ten deele, zoude mogen worden uitgesproken, om welke oorzaak of delict het ook zoude mogen wezen, groot of klein, geen uitgezonderd, zelfs niet het crimen perduellionis of laesae majestatis."

In Zeeland werd dit goede voorbeeld eerst drie jaren later gevolgd; ook daar schaften de Edel-Mogenden bij hunne resolutie van den 16n December 1735 de confiscatie af, als straf of gevolg van straf bij alle misdaden zonder onderscheid.

Doch reeds lang voor dien tijd had onze Heemskerk in zijne Batavische Arcadia daartegen een krachtig protest aangeteekend en konden wij met niet minder voldoening op eenen Pieter Corneliszoon Hooft wijzen, die als drost van Muiden en baillin van Gooiland zich de nagelaten betrekkingen van zoo menigen zelfmoordenaar liefderijk aantrok en slechts in hoogst zeldzame gevallen de verbeurdverklaring zijner goederen eischte.

Aan het kanonieke regt is de straf ontleend, die het zielloos overschot van den zelfmoordenaar trof door hem de christelijke uitvaart en daartoe behoorende kerkelijke regten en plegtigheden te ontzeggen. Ofschoon het concilie van Arles in het jaar 452 den zelfmoord al had verklaard eene misdaad en het werk des duivels te zijn, werden eerst op latere kerkver-

---

[1] WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* X. D. bl. 292, 370.

gaderingen de straffen daartegen vastgesteld. Bij die van Auxerre, in 578 gehouden, werd den opzettelijken zelfmoordenaar, als gelijk staande met den misdadiger, die onboetvaardig was gestorven, de kerkelijke begrafenis geweigerd; geene zielmissen mogten voor hem gelezen worden; hij had de gemeenschap der kerk verbeurd, aan wier tucht hij zich eigendunkelijk had onttrokken.

In vervolg van tijd werd het meermalen noodig geacht, zoo priesters als leeken aan die strafbepalingen te herinneren [1], bij welke het concilie van Toledo van het jaar 693 nog voegde een tijdelijken ban (todtenban) van twee maanden voor hem, die gepoogd had zich het leven te benemen, hetgeen door het concilie van Trente van 1563 zelfs uitgestrekt werd tot allen, die in een vrijwillig tweegevecht waren gevallen.

Die teraardebestelling van den zelfmoordenaar in ongewijden grond, zonder kerkelijke plegtigheden, werd al spoedig met den naam van ezelsbegrafenis, sepultura asinina, bestempeld, tot welke benaming aanleiding schijnt te hebben gegeven eene plaats uit de heilige schrift bij den propheet Jeremia (hoofdstuk XXII, vers 18 en 19), waar men leest: "daarom zegt de Heer van Jojachim, zoon van Josia, koning van Juda, zij zullen hem niet beklagen: och Heer, of och zijne Majesteit! — met eene ezelsbegrafenis zal hij begraven worden, verreweg van de poorten van Jerusalem."

Ofschoon de kerkhervorming sinds de zestiende eeuw in die wijze van vervolging eenige verandering bragt, bleef zij echter ook in de protes-

---

[1] Karel de Groote in zijne capitularia had reeds tot meerdere menschelijkheid aangespoord; tegen het weigeren van zielmissen en plegtige teraardebestelling kon hij zich wel niet verzetten; doch hij stond het geven van aalmoesen en het zingen van psalmen bij de begrafenis toe: "quia incomprehensibilia sunt judicia Dei et profunditatem consilii ejus nemo potest vestigare". Anders echter dacht paus Nikolaas I (858 – 867) er over: "Men vraagt mij" — zeide hij, "of degene die zich zelf heeft gedood, moet begraven worden, en of men voor hem lijkmissen moet houden? Men moet hem begraven, om de reuk der levenden niet te hinderen; maar men moet bij de begrafenis zich van de gewone plegtigheden onthouden, ten einde bij anderen een heilzamen afschrik te verwekken. Er zijn menschen, die uit liefde voor de menschelijkheid aan de zelfmoordenaars eene gewone begrafenis verleenen; maar zoo zij dit doen, zoeken zij zich zelven tevreden te stellen, doch doen het niet voor den mensch, die een moordenaar van zich zelven is geworden. Het heilige misoffer moet ook niet gevierd worden ter eere van hem, die niet alleen gestorven is in eenen staat van doodzonde, maar die zelf zich den dood heeft gegeven, het laatste feit zijner boosheid. Want de apostel Johannes heeft gezegd, dat men niet bidden zal voor hem, die doodzonde heeft begaan. En wie heeft zich aan erger doodzonde schuldig gemaakt, dan de dwaas, die in navolging van Judas de inblazingen opvolgt van den duivel en zich zelven vermoordt?"

tantsche landen tot den tegenwoordigen tijd algemeen in zwang. Voor het begraven in ongewijde aarde trad het gebruik in de plaats, dat het doode ligchaam des nachts of wèl des morgens vroeg onder het somber gelui van het zoogenaamde "armen sünder glöckchen" in alle stilte aan den schoot der aarde werd toevertrouwd. Tot deze eeuw werd het schier overal op het galgeveld zonder kist of in een put begraven, of wel aan den muur van het kerkhof, aan een kruisweg of op eene daartoe bestemde plaats, zoo als te Amsterdam op het zoogenoemde Ellendige-kerkhof, waar ook de geschavotteerden werden begraven[1]. Verder mogten bij ons te lande in dergelijk geval geene doodmalen worden gehouden en werd ook het dragen van rouwkleederen achterwege gelaten.

Middelburg. MR. J. H. DE STOPPELAAR.

[1] Daer wort niemant begraeven as verwezen liên,
En daer zel tusschen dit en morgen gien Justicy geschiên.
HOOFT, *Warenar*, III Bedr. aan 't slot.

BLADVULLING.

Hierboven zijn door den heer De Stoppelaar ook de doodmalen genoemd, als der nagedachtenis van zelfmoordenaars ontzegd, — op nieuw een bewijs, dat zij ter vereering der overledenen werden aangerigt. Ik heb zoowel over hun antidiluviaanschen oorsprong, als over hun ontaarding in dronkemanspartijen, in *de Volksvermaken* gesproken, en wil hier slechts als bladvulling een geval meêdeelen, dat Jakob Bicker Raye verhaalt.

Op den 5n Februarij 1747 werd een doodmaal gehouden in een sterfhuis op 't Haarlemmerplein te Amsterdam, en de snelvoetige Achillessen waren, naar gewoonte, "zeer ijverig om de glazen voor de vrienden in te schenken." Dan — op eens, o schrik! zonk de vloer onder hunne voeten weg. Vrienden en aansprekers "rolden onder malkander als een pot met pieren; de tafel met glazen en kannen altegaâr stuk!" Allen dachten dat zij levend naar 't schimmenrijk gingen, doch bespeurende dat zij slechts in een pakkelder vol balen en zakken te regt gekomen waren, kwam de een na den ander weêr overeind, en "liep om 't zeerst, de een zonder hoed, de ander zonder mantel, een derde met een halven mantel", maar allen "even confuus", de kelder uit.

HET OORIJZER.

I.

Onder de vele eigenaardigheden van het nederlandsche volk, die den vreemdeling dikwijls zeer zonderling voorkomen, loopt vooral de volkskleederdracht zeer in het oog. Terwijl over de geheele beschaafde wereld de fransche mode gehuldigd en gevolgd wordt, en de oude, dikwijls zeer schoone, bevallige en doelmatige, volkseigene of nationale kleeding door het volk langzamerhand wordt verwisseld met het tooisel der parijssche lichtekooien, en ofschoon die dwaze naäperij van de Franschen ook onder ons sterk in zwang is, zoo bestaan er toch heden ten dage in Nederland nog vele van die oude en schoone volkskleederdrachten. Ze zijn werkelijk, vóór ze weldra geheel zullen verdwenen zijn, de aandacht van den oudheidkundige waardig.

Wat het eerst in 't oog valt is het hoofd, en daarom wil ik hier eene korte beschrijving geven van het o o r ij z e r.

Het oorijzer maakt van verre weg de meeste eigenaardige volkskleedingen in Nederland het hoofdkenmerk uit. Het draagt in onderscheidene streken ook verschillende namen. In de provinciën Friesland en Groningen noemt men het altijd: o o r ij z e r of liever in de friesche taal (landfriesch, boerenfriesch) *eariser*, dat door velen als *earîsder*, soms, door de aan het friesch eigene breking der tweeklanken: *jeriser*, *jerîsder*, met den nadruk op de eerste lettergreep *jer*, wordt uitgesproken. In Groningen en in de friesche steden zegt men oorizer of ooriisder soms. Andere benamingen zijn hoofdijzer of ook ijzer alleen, dat vooral in Holland in gebruik is, spang of spangen, en in Oost-Friesland soms wel knijper of knijpers. Ik zal slechts den naam o o r ij z e r gebruiken, al komt die dan ook in de "Woordenlijst" van De Vries en Te Winkel niet voor[1].

In een groot gedeelte van Nederland behoort het oorijzer tot de eigenaardige volksdracht. In Friesland, Groningen en Noord-Holland is het oorijzer het meest verspreid; verder draagt men het in Drenthe, in het noordelijk deel van Over-IJssel benoorden Zwolle en rondom Kampen, in Gelderland hier en daar langs de zeekust, in Utrecht langs de hollandsche grenzen, ten platten lande in Zuid-Holland (voor zoo verre mij be-

[1] Ach, in die Woordenlijst ontbreken zoo veel woorden! — J. T. G.

kend is echter niet in den Alblasserwaard en de omstreken van Gorinchem), op de zeeuwsche eilanden en hier en daar in zeeuwsch Vlaanderen. Ik geloof niet dat ergens in Brabant of Limburg oorijzers worden gedragen.

Buiten Nederland zijn de oorijzers weinig in gebruik. Vroeger echter droegen de vrouwen ten platten lande in Oostfriesland ook het ouderwetsche, kleine en smalle friesche oorijzer en deze dracht is aldaar nog niet geheel verdwenen. In de vorige eeuw was ze er nog vrij algemeen. Thans dragen de oude vrouwen op de "*geest*" of "*gast*", zandgrond of wat in Friesland tusschen Flie en Lauwers "*de walden*" (de wouden) genoemd wordt, nog kleine koperen oorijzers, die zij knijpers noemen, wijl de smalle bladen van deze oorijzers laag neerhangen en de wangen der vrouwen knijpen. Langs de grenzen van Groningerland echter, in Reiderland, bewesten de Eems, onder anderen te Bunda, zijn nog eenige oude vrouwen die het gewone groninger oorijzer dragen, dat er in de vorige eeuw algemeen was. Even zoo is het op het oostfriesche eiland Borkum, waar nog enkele oude vrouwen, als echte Friezinnen, het oorijzer dragen. Verder is er nog eene landstreek in het zuidwesten van Oldenburg, Sagelterland of Saterland geheeten, waar de vrouwen kleine smalle oorijzers dragen. De Sagelterlanders zijn trouwens ook echte Friezen, die nog de oude friesche taal spreken.

Of het oorijzer ook gedragen wordt in Oost- en Westvlaanderen langs de nederlandsche grenzen of in laatstgenoomde provincie in de zeedorpen Heist, Wenduine en Blankenberge is mij niet bekend; maar 't is niet onwaarschijnlijk omdat de bewoners van de vlaamsche zeekust in hun voorkomen duidelijk de kenteekenen vertoonen van hunne friesche of gemengd friesche afkomst.

Oudtijds echter, toen de germaansche volkstammen, vooral in 't noorden, nog heidenen waren, was het oorijzer veel verder verspreid. Men heeft oorijzers gevonden in oude graven in Denemarken en elders in Skandinavië, in Duitschland op verschillende plaatsen, in Engeland, Schotland en Ierland. Dat de angelsaksische vrouwen, waaronder er velen waren van frieschen stam en oorsprong, oorijzers droegen, is zonder twijfel waar; ze noemden het oorijzer *heafod-beah* of h o o f d b a g g e, (hoofdring). Inderdaad was het angelsaksische oorijzer, dat de oudmoeders (voormoeders) der tegenwoordige engelsche *ladys* droegen, even als alle andere oude oorijzers niets dan een ring, geheel of gebroken, die om het hoofd sloot, een hoofdring [1].

[1] Het angelsaksische *beah* (spreek uit: *beach* of *beagh*, met eene hollandsche *g*) is het oudnederduitsch *bagge* en verwant met de woorden boog, beugel, buigen, bukken en met het friesche *beage*, een paardegordel.

De oorsprong van het oorijzer is zeer oud en verliest zich, om met de dichters te spreken, in den nacht der eeuwen. De oorijzers zijn zoo oud als bij de germaansche volkstammen de kunst is om het ijzer te bewerken. Wellicht droegen de oudste Germanen, toen zij nog de hooge bergvlakten van Midden-Azië bewoonden, reeds oorijzers en vindt men later, als dat gedeelte van de oude bakermat der volken weêr op nieuw beter bekend zal worden, nog wel een oorspronkelijk oorijzer of hoofdbagge in Tartarije of Mongolië hier of daar in den grond.

De oudste vorm van het oorijzer was die van een ring, die om het hoofd sloot en diende om het hoofdhaar bijeen te houden en te verhinderen, dat dit over het voorhoofd, voor de oogen en langs het gelaat viel en hing; want de vrije Germanen, mannen zoowel als vrouwen, lieten hunne schoone, goudblonde haren lang groeien en in lokken langs hals, schouders, rug en boezem golven en zwieren. Naderhand sneed men dezen ring door, en maakte er een' veerkrachtigen beugel van, die gemakkelijker kon gedragen, opgezet en afgenomen worden en altijd paste.

Natuurlijkerwijze begon men, toen de kunst om het ijzer te smeden en te bewerken meer en meer bij de Germanen klom en volmaakter werd, ook die hoofdbaggen of oorijzers sierlijker te maken en dat wel eerst aan de uiteinden, die men platter en breeder maakte, of anders versierde, zoodat ze knoppen vormden.

Zeer vele oorijzers van dezen vorm heeft men in Nederland, Duitschland, Engeland, Denemarken en elders in oude graven gevonden. De platte uiteinden van den hoofdbeugel kwamen daarbij op het voorhoofd der vrouwen (en mannen) te zitten. Nog eene schrede verder gaande, maakte men krullen en haken aan de uiteinden, die in elkander werden gehaakt als men het hoofdijzer droeg. In die haken ziet men ook den oorsprong van de spiraal- of kurketrekkervormige uiteinden der oorijzers, die thans te Staphorst en Rouveen, op 't Kampereiland, in 't Overmaassche, op Over-Flakkee, Schouwen, Duiveland, Tholen, Walcheren en elders in Zeeland gedragen worden.

Andere oude oorijzers vertoonen een eenigszins anderen vorm. Ze hebben behalve de knoppen op de beide einden, ook nog geplette, breeduitgeslagene gedeelten achter die knoppen en geven alzoo den oorspronkelijken vorm aan van het hedendaagsche friesche oorijzer.

Eindelijk vertoonen nog anderen een bocht in het verloop van den beugel, een bocht naar beneden, waardoor de uiteinden van het oorijzer elkander niet op het voorhoofd ontmoeten, maar, voor de ooren langs, naar beneden dalen en hooger of lager op de kaken, koonen of wangen komen te zitten.

Al deze beschrevene vormen van oorijzers zijn de oudste en oorspronkelijkste; de hedendaagsche oorijzers, hoe verschillend ze ook mogen zijn, kunnen allen tot die oude vormen worden teruggebracht.

Zooals boven reeds met een enkel woord is gezegd, dienden de oorijzers oorspronkelijk om het weelderige hoofdhaar te omsluiten en in bedwang te houden; alzoo meer tot nut dan tot sieraad. En wijl bij de oude Germanen de mannen het haar niet minder lang lieten groeien dan de vrouwen, zoo is het meer dan waarschijnlijk dat ook de mannen ter bevestiging van hun haar, van oorijzers, hoofdbeugels of hoofdringen gebruik maakten. Thans nog dragen immers zoowel mannen als vrouwen ringen in de ooren en ringen om de vingers! Dit is onder de beschaafde volken van Europa nog zóó gewoon dat het niemand bevreemdt. En onder de wilden in menig land van de andere werelddeelen, die thans dikwijls nog op denzelfden trap van ontwikkeling staan als onze voorouders vóór tweeduizend en meer jaren, zijn er velen, zoowel mannen als vrouwen, die metalen ringen om de armen, beenen, teenen en hals, ja zelfs in den neus en de lippen dragen. Het is niet dwazer ringen te dragen om zijne teenen als om zijne vingers, om zijne polsen (armbanden) als om zijne enkels, in zijnen neus als in zijne ooren.

Men vindt somtijds oude beugels of ringen, die volkomen den vorm vertoonen van de grootere hoofdbeugels of oorijzers, maar veel kleiner zijn; zóó klein dat ze onmogelijk als hoofdbeugels konden gebruikt worden. Waarschijnlijk droegen onze voorouders deze kleine oorijzers niet om het hoofd, maar om den haarwrong of haarknoop, waarin ze dikwijls hun haar op de kruin van 't hoofd samenstrengelden of wrongen, en dienden ze om dezen wrong bijeen te houden en te bevestigen.

Nog heden ten dage kan men bij oude vrouwen in het Sagelterland, in 't groothertogdom Oldenburg, die lijnrechte en zuivere afstammelingen van de oude Friezen, zien, dat het oorijzer oorspronkelijk diende ter bevestiging van het hoofdhaar. Zij dragen namelijk hunne kleine en smalle oorijzers onmiddelijk over het haar, en daarover heen eene muts ter bedekking van het hoofd en ter afwering der koude. De gewoonte om eerst een of twee mutsen of kapjes over het hoofdhaar te doen en daarover heen het oorijzer te zetten, dat dan op zijn beurt weder door een kanten muts bedekt wordt, zooals thans overal in Nederland, waar men oorijzers draagt, in gebruik is, dagteekent van lateren tijd.

Opdat ook in den slaap het lange hoofdhaar niet om het hoofd en langs het gezicht ordeloos zou zwieren en hangen, zetten onze voorouders ook

dan hun oorijzer niet af. Wijl deze oude oorijzers zeer smal waren, nooit dikker dan een pijpensteel of dikken ijzerdraad, zoo was dit niet hinderlijk. Nog in de vorige eeuw waren er ten platten lande in Friesland vrouwen die hare smalle oorijzertjes ophielden ook als ze naar bed gingen, en in deze eeuw deden enkele oude vrouwen op het eiland Schiermonnikoog nog alzoo.

Bij de Friezen, zoowel in den ouden als in den nieuwen tijd, was voornamelijk het oorijzer in gebruik. Het is dit nog. De hedendaagsche Nederlanders zijn van frieschen, saksischen en frankischen, of van gemengd friesch-saksischen, friesch-frankischen en saksisch-frankischen oorsprong. Overal waar de landzaten in Nederland van zuiver frieschen of van gemengd frieschen bloede zijn, behoort het oorijzer in zijne verschillende vormen tot de volksdracht. In Friesland en Groningen werd, sedert de middeneeuwen althans, het oorijzer zoowel door de burgervrouwen in de steden als door de vrouwen der edelen in de stad en op het land en door de boerinnen en andere vrouwen ten platten lande gedragen. Dit was in de vorige eeuw, en vooral in Friesland nog in 't begin dezer eeuw het geval. Voor vijftig of zestig jaren droegen slechts de vrouwen der alleraanzienlijksten en edelvrouwen te Leeuwarden geene oorijzers meer, en vóór dertig en veertig jaar was er te Leeuwarden nog geene enkele burgervrouw, voor zoo verre ze althans Friezin was, die niet met het aloude oorijzer zich tooide. Thans is dit reeds veranderd, en ofschoon het oorijzer te Groningen en vooral te Leeuwarden en in kleinere friesche steden nog algemeen door de oudere burgervrouwen ook uit den aanzienlijken burgerstand, en door alle vrouwen uit den kleinen burgerstand, den arbeiders- en geringen stand wordt gedragen, neemt het volgen der fransche mode aldaar hand over hand toe. Ten platten lande in Friesland en gedeeltelijk in Groningerland, dragen echter alle vrouwen en meisjes nog oorijzers. In Noord-Holland benoorden het Y was in het begin van deze eeuw en ook later nog het oorijzer zoowel ten platten lande als in de steden Enkhuizen, Hoorn, Alkmaar, Edam, enz. algemeen, vooral ook aan de Zaan. Maar ook hier beperkt het dragen van oorijzers zich hoe langer hoe meer tot het platte land. Te Amsterdam en te Haarlem, waar de vrouwen in de middeneeuwen en later ook oorijzers droegen, is deze dracht al spoedig verdwenen, althans omstreeks de helft der zeventiende eeuw. In Zuid-Holland draagt men heden ten dage slechts oorijzers ten platten lande en in sommige kleine steden, als Vlaardingen en Maassluis. In Zeeland is het eveneens zoo, althans op de eilanden Walcheren, Noord- en Zuid-Beveland, waar men slechts ten platten lande oorijzers draagt,

maar in de steden Middelburg, Vlissingen en Goes niet; wel te Arnemuiden. Van daar zegt men te Goes van eene vrouw, die eene kornet draagt of het haar gekapt heeft: "ze gaat op z'n burgers." Te Zierikzee, Brouwershaven en Tholen echter, worden door de vrouwen zoowel oorijzers gedragen als ten platten lande op Schouwen, Duiveland en Tholen.

Het friesche oorijzer, zoo als het tegenwoordig in de provincie Friesland wordt gedragen, komt in twee vormen voor, breede en smalle oorijzers. Ze verschillen daarin dat bij de zoogenaamd smalle oorijzers de beugel, die van blad tot blad rondom het achterhoofd sluit, nog smaller is dan een stroohalm, terwijl bij de breede oorijzers die beugel breeder is dan eene hand. Zij zijn van zilver of van goud; slechts zelden van verguld zilver of verguld koper en nog minder van koper, "pleet" (*plated*, een metaalmengsel dat op zilver gelijkt) of blik. In Friesland draagt men gouden oorijzers zoowel in den breeden als in den smallen vorm, maar zilveren oorijzers komen daar slechts in den smallen vorm voor. Toch beginnen de boeremeiden in Kollummerland en Achtkarspelen, aan de groninger grenzen, tegenwoordig ook breede zilveren oorijzers te dragen, op groninger wijze. Sedert ongeveer twintig jaren zijn in Friesland de zoogenaamd opene knoppen aan de oorijzers in zwang gekomen, die in 't eerst slechts van goud, later ook van zilver werden vervaardigd en die langzamerhand de vroegere, zoogenaamd dichte oorijzerknoppen verdringen. In de vorige eeuw droeg men in Friesland nog geene andere dan smalle gouden of zilveren oorijzers; de bladen van deze oorijzers waren ook zeer smal en reikten slechts tot even voor de ooren; de knoppen waren ook zeer klein. Maar waren deze oorijzers veel kleiner, ze waren tevens veel dikker en massiever, zoodat het gewicht er van niet minder was dan van de hedendaagsche.

In het provinciaal museum van Friesland te Leeuwarden worden eenige zulke oude oorijzertjes uit de zeventiende en achttiende eeuw bewaard.

Een nog oorspronkelijker vorm vertoont een oud oorijzer, dat werkelijk nog van ijzer en niet van zilver of goud is gemaakt en in het museum van het "Friesch Genootschap voor Geschied- Oudheid- en Taalkunde" te Leeuwarden wordt bewaard. Het is te Stavoren aan 't licht gekomen en zal wel uit de middeneeuwen dagteekenen. Het is zeer smal, met een hoek recht naar beneden gebogen, en heeft eenvoudige knopjes aan de uiteinden. Op de volgende bladzijde vindt men de afbeelding van dit oude friesche oorijzer.

Op het eiland Schiermonnikoog wordt het gewone friesche oorijzer ge-

dragen, maar op het eiland Ameland niet; daar draagt men, wat inderdaad opmerkelijk is, het noordhollandsche of westfriesche oorijzer.

Het groninger oorijzer is volkomen gelijk aan het friesche, en toch is het oogenblikkelijk aan een oorijzer te zien of het in Groningen dan wel in Friesland is gemaakt. De groninger oorijzers zijn veel plomper en minder zuiver en net afgewerkt dan de friesche. Vroeger hadden de groninger oorijzers andere knoppen als de friesche. De groninger oorijzerknoppen waren veel grooter en ruwer afgewerkt; thans draagt men zoowel in Groningen als in Friesland dezelfde soort van opene knoppen aan de oorijzers.

In Groningen, en vooral in de stad, worden veel meer vergulde (groninger gouden) oorijzers gedragen dan in Friesland en veel minder zilveren dan daar. Bovendien draagt men in Groningen geen smalle oorijzers meer, maar alleen breede. De zilveren groningsche oorijzers, die ten plat-

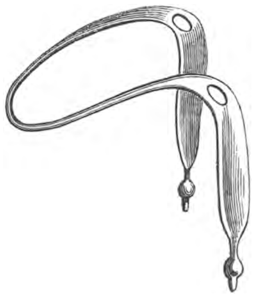

Oud friesch oorijzer.

ten lande door de boeremeiden en arbeidersvrouwen worden gedragen, hebben nooit zilveren, altijd gouden knoppen, of stiften, zoo als men in Groningen zegt. Daarentegen worden zilveren oorijzers met gouden knoppen in Friesland slechts uiterst zeldzaam gedragen.

Tegenwoordig neemt het dragen van oorijzers in Groningen, zoowel in de stad als ten platten lande, meer af dan in Friesland. Vooral in het oosten der provincie, in het Oldambt is het oud germaansche hoofdtooisel zeer in verval. Zelfs wordt het in de rijk gezegende polders in de omstreken van Beerta en aan de oostfriesche grenzen door de boeredienstmeiden niet algemeen meer gedragen. Het vraagstuk of men de oorijzers zou blijven dragen dan of men ze, gelijk reeds deze en gene gedaan had, zou afzetten en het haar naar de fransche mode zou kappen, heeft eene heftige beweging onder de oldambtster vrouwen te weeg gebracht.

Omstreeks het jaar 1856 waren er eenige dames en burgervrouwen te

Winschoten, Hoogezand en Sappemeer, in de Wildervank en de Pekel-A en te Veendam, die den voorouderlijken en nationalen hoofdtooi verwierpen en "met los haar gingen" of "het hollandsch droegen", zooals men het volgen van de fransche kleederdracht in de noordelijke provinciën noemt. Vooral de talrijke kapiteinsvrouwen of "mouders", zooals zij door het zeevolk spottenderwijze worden betiteld, de vrouwen van scheepsgezagvoerders, hadden daartoe gereede aanleiding, als ze, gelijk dikwijls geschiedde, hare mannen op zeereizen vergezelden en in Engeland, of in de havens van de Oostzee en Middellandsche zee of zelfs in Noord- en Zuid-Amerika wel genoodzaakt waren het oorijzer tijdelijk af te zetten, ten einde niet al te zeer in die vreemde streken door het nieuwsgierige volk te worden aangegaapt. Zoo vergat ook lichtelijk deze of gene, als ze weêr in hare woonplaats was terug gekeerd, om het gekapte haar te ontvlechten en weêr onder het oorijzer en de kanten muts te verbergen. Onder de rijke boerinnen in de Beerta enz. was er al spoedig eene enkele, die uit overgroote weelde niet meer wist wat ze wel zou doen om maar te toonen dat ze rijk was en zich kon kleeden zoo als ze wilde, (waartoe ze ook alle recht had), en die het gegeven voorbeeld volgde om daardoor zoo veel te minder eene boerin te schijnen, wat ze toch altijd bleef; want dat haar smaak door het afzetten van het oorijzer er niet op verbeterd was, bewees ze door nu het haar op te steken met een groote gouden kam, zoo als de duitsche vrouwen dat met een hoornen of beenen kam doen. Natuurlijk staken de vriendinnen en geburen over deze nieuwigheden de hoofden bij elkander en verwekte deze zaak onder haar zoo veel ergernis aan den eenen kant en zoo veel belangstelling, goedkeuring en navolging aan de andere zijde, dat het bespreken van het voor en tegen van het oorijzer aan de orde van den dag was en de gemoederen in hevige beweging bracht. De dames belegden vergaderingen, hielden meetings; de oorijzerkwestie was scheering en inslag van alles wat besproken werd. Na hevige discussiën en vurige debatten namen eindelijk damesvereenigingen te Winschoten, in de Pekel-A enz. het besluit om het dragen van oorijzers voor goed vaarwel te zeggen. De leden er van gaven aan andere vrouwen het voorbeeld; zoodra heur hoofdhaar de noodige lengte had bereikt om gekapt te worden, werden de oorijzers voor goed afgezet om nooit weêr het hoofd naar de voorouderlijke wijze te versieren. Bij duizenden verdwenen de oorijzers in den smeltkroes. De goudsmeden beleefden slechte tijden; de coiffeurs en parfumeurs en hoe de leden van die fransche bende meer mogen heeten, hadden gouden dagen. Maar niet

alleen de dames stelden zich in deze zaak partij, ook de mannen werden in de beweging medegesleept. Vele huisvaders, rijkelijk met dochters gezegend, hebben zeker de oorijzerbeweging met vreugde begroet en er misschien wel een vuurtje onder gestookt, om de dure gouden oorijzers te doen vallen; ofschoon ook menig man en menig jongeling vreemd tegen zijne gemetamorphoseerde vrouw of meisje opzag, en vond (wat ontegenzeggelijk waar is) dat het gouden oorijzer met de sierlijke opene knoppen en het nette kanten mutsje haar duizendmaal beter stond dan die losse, met vies vet bestreken haren. Sommigen zelfs verklaarden dat hunne vrouwen en meisjes wel "houren" (hoeren) geleken en dat ze te vies waren om haar een zoen te geven. De geneesheeren werden ook al in de beweging gesleept, en daar menige vrouw, die vroeger nooit van "kopzeerte" (hoofdpijn) had geweten, maar die gaarne, tegen den zin van haren echtgenoot, het oorijzer wilde afzetten, plotseling "alderiiselikst" aan die kwaal begon te lijden, zoo werd menig doctor door dezen of genen lieven mond en smeekende oogen geprest om te verklaren dat het dragen van oorijzers ongezond was, ofschoon hij zeer wel wist dat onze grootmoeders en over-overgrootmoeders, die zelfs des nachts als ze slapen gingen het oorijzer niet afzetten, veel gezonder en veel minder zenuwachtig, hysterisch en bleekzuchtig of bloedarm waren dan de meesten onzer vrouwen en dochters nu zijn. Ja (en dit behoeft niemand te verwonderen) zelfs de geestelijkheid begon er zich mede te bemoeien, en de bijbel werd er ook al bij gesleurd! de tegenstanders zoowel als de voorstanders van het oorijzer, ieder vond in den bijbel teksten voor zijn gevoelen, en meende met dit alles afdoend middel en alle "bedenkingen en arglistigheden van 't menschelijk hart" overwinnend wapen zijnen tegenstander te overtuigen. Een evangelisch-luthersch emeritus predikant te Sappemeer was kleingeestig genoeg om de zaak openlijk in geschrifte te behandelen, en misbruikte den bijbel door in die geschriften met bijbelteksten (1 Corinth. XI vs. 6, 14 en 15) zijn gevoelen, dat het dragen van oorijzers diende afgeschaft te worden, te bepleiten. Nog vele andere bijbelteksten werden in zijne geschriften omtrent deze zaak als met de haren er bij gesleept. Één argument dat deze dominee bijbrengt is werkelijk nog al merkwaardig, vooral in den mond van eenen weleerwaarden heer van "twaalf bij zestig jaren" (zooals hij zelf zegt). Het luidt:

En wie een kus van u begeert,
Als gij u *quasi* soms verweert,
  Dien brengt ge in 't grootst gevaar,

Meer, dan door 't losse haar,
Dat hij zich aan uw stiften [1] schrabt,
En 't vel van neus of wangen krabt.

Natuurlijk bleven de voorstanders van het dragen van oorijzers nu ook niet achter, om in geschrifte hun gevoelen te verdedigen. Om der curiositeit wille deel ik hier de titels van die geschriftjes mede.

No. 1. Het vaarwel aan de oorijzers, door J. J. BANGE, Emeritus Predikant te Sappemeer. — Winschoten, bij E. Verwer, 1856. — Hiervan zijn achtereenvolgens minstens drie drukken verschenen.

No. 2. Wederwoord. Dichtregelen, vervaardigd door M. te Groningen, naar aanleiding van het vaarwel aan de oorijzers door J. J. BANGE, Emeritus Predikant te Sappemeer. — Groningen, H. Geertsema Jr. 1856.

No. 3. Hernieuwde oorlogsverklaring aan de oorijzers, naar aanleiding van het wederwoord van M. In zes zangen, door J. J. BANGE, Em. Ev. Luth. Pred. te Sappemeer. — Winschoten, E. Verwer.

No. 4. Bombardement uit het oorijzerbastion op de hernieuwde oorlogsverklaring van J. J. BANGE, Em. Ev. Luth. Predikant te Sappemeer. — Groningen, H. Geertsema Jr. 1856.

No. 5. De laatste uitval uit de bomvrije citadel, gerigt tegen het oorijzerbastion, gevolgd door militair muzijk (*sic*) door J. J. BANGE, Em. Ev. Luth. Predikant te Sappemeer. — Winschoten, E. Verwer.

Niettegenstaande deze vrouwen-omwenteling echter, niettegenstaande al dat gehaspel en geharrewar, dat geschrijf en gewrijf, ja niettegenstaande dominee Bange en den apostel Paulus, zijn de oorijzers nog bij lange na niet uit het Oldambt, veel min uit het overige Groningerland verdwenen, en verhoogen nog duizende groninger "wichter" de schoonheid van haar blank gelaat en den glans van hare heldere oogen met den blinkenden diadeem, zooals reeds duizende jaren lang de vrouwen der Germanen, vooral der Friezen, gedaan hebben.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

[1] *Stiften* noemt men in Groningen de knoppen der oorijzers, elders *pooten*, *boeken*, *platen* of *stikken* genoemd.

KERMIS.

I.

"'t Valt niet gemakkelijk een juist en duidelijk antwoord te geven op de vraag, wat eigenlijk de kermis is", schreef onlangs [1] de "Vereeniging tot veredeling van het Volksvermaak" te Amsterdam in haar adres aan den Gemeenteraad. "Is dat dan zoo moeijelijk?" vroegen sommige lezers. Och neen; "wat de kermis is" in haar oorsprong en wezen, weten wij juist genoeg en hopen 't ook wel duidelijk te kunnen zeggen; maar in de aangehaalde zinsnede is eigentlijk een woordje uitgelaten; de Vereeniging meende: "wat de kermis *thans* is".

"Welnu", zeggen anderen weêr, "die vraag is ook al zoo moeijelijk niet te beantwoorden. Je hebt maar eenvoudig de traktaatjes tegen de kermis en de adressen voor de afschaffing na te lezen, en je zult antwoorden genoeg vinden".

Ja, antwoorden niet alleen, maar prijsvragen zelfs. De Vlaardingers hadden in hun adres gezegd, dat de kermis eigentlijk geen volks*vermaak* maar een volks*bederf* is [2], en daar nu geen braaf man dulden kan, dat het volk bedorven wordt, en een verstandig man tevens begrijpt, dat de menschen toch pleizier moeten hebben, zoo bewoog dit den uitgever der Vlaardingsche Courant, een prijsvraag uit te schrijven: "Welk volksfeest kan voor de kermis in de plaats gesteld worden?" met welker beantwoording honderd gulden te verdienen is [3]. Ofschoon alweêr anderen beweren, dat die vraag al beantwoord is, en wel in een akademiestad, waar reeds vóór twee jaren een verhandeling is uitgegeven over "de Kermissen der toekomst" [4].

Doch met dit alles — waarover, gelijk over zooveel andere dingen in onzen tijd, de geleerden 't niet eens zijn, en de ongeleerden veel beweging maken en veel onzin opdisschen, — heeft de Oude Tijd zich eigentlijk niet te bemoeijen. Wij lezen traktaatjes noch adressen, spreken van afschaffing noch prijsvragen, en allerminst over de toekomst, maar — over 't verleden.

"Wat is de kermis?" — Als gij dit nu "juist en duidelijk" weten wilt,

---

[1] 14 Maart 1871. [2] *Vlaardingsche Courant*, 15 April 1871. [3] Id. 19 April 1871.
[4] Te Leiden, bij Hazenberg, 1869.

moeten wij beginnen met op te merken, dat het woord eigentlijk drieërlei beteekenis heeft: de eerste of oorspronkelijke is zuiver kerkelijk; de tweede, bij uitbreiding, half kerkelijk en half wereldlijk; de derde, bij toepassing, enkel wereldlijk. En dit wil ik gaarne u nog wat duidelijker uitleggen, maar moet daartoe met een enkel woord over het inwijden der kerken spreken.

In de middeleeuwen hadden de kerkwijdingen steeds met de meestmogelijke plegtigheid plaats, en wel met te meer luister naarmate de kerk aanzienlijker was. Bij de inwijding van de Utrechtsche Domkerk assisteerden wel drie aartsbisschoppen en zes of zeven bisschoppen; de Keizer zelf was er bij, en dus ook een groote stoet van hertogen en graven. Bij de inwijding der Egmondsche abdijkerk daarentegen was slechts één bisschop, en de hoogste wereldlijke personaadje was hier de Graaf van Holland. En waar een dorpskerkje of een kapel van een gasthuis of arm kloosterken gewijd werd, zag men Bisschop noch Graaf, maar toch altijd zooveel staatsie als de middelen toelieten. En elke kerkwijding moest jaarlijks feestelijk worden herdacht en vrolijk gevierd: op 't geringste dorp zoowel als in de Bisschopsstad, in 't arm kloosterken zoowel als in de rijke abdij; en daarom zei ook 't oude spreekwoord: "'t is geen cappel so cleyn, si en hevet eens kermisse 's jaers." Daar hebt ge de kermis nu al, — maar waar komt het woord van daan? —

Naar middeleeuwsch spraakgebruik werden de kerkelijke feesten genoemd naar 't middelpunt der plegtigheid, de Mis. Zoo werd het feest van St. Jan den Dooper Sint-Jansmis en dat van St. Bavo Sint-Bamis genoemd; zoo heette het feest van Kerst (Christus) Kerstmis en dat van de wijding der kerk: Kerkmis. Maar omdat de drie medeklinkers in dit woord: *rkm* voor mond en oor even hard en onaangenaam waren als de vier: *rstm* in 't voorgaande, zoo verzachtte de spraakmakende gemeente 't eene tot kersmis, en 't andere tot kermis.

Volgens de overlevering is de eerste kerk te Rome door den H. Petrus gewijd [1], en diensvolgens zou de Prins der Apostelen zelf de stamvader der kermissen zijn; — welke gewigtige genealogische bijzonderheid echter in de afschaffingsadressen doorgaans verzwegen wordt.

Daar 't gebruikelijk was de kerken toe te wijden aan den heilige, op wiens dag de wijding plaats vond, — even als men de kinderen doopte naar den heilige van den dag, — zoo was de kermis eigentlijk een dub-

---

[1] Zie over 't Kerkwijdings- of Kermisfeest den *Volksalm. voor Nederl. Katholieken*, 1863

bel feest, namelijk kerkwijdings- en patroonsfeest, en daarom moest ieder, die niet ziek of lam was, ter kermis dubbel vrolijk zijn, — zóó vrolijk als kinderen op Vaders en Moeders verjaardag. 't Was overal feest: in de kerk, in de huizen en op de straten.

De kerk was vercierd, omdat zij jarig was; en 't beeld van den patroon ook, omdat hij ook jarig was. De dienst werd met dubbelen luister gevierd, en er werd met alle bedenkelijke staatsie een omgang gedaan. De geestelijken der omliggende plaatsen waren verzocht, om deel aan de vreugd te nemen, en de arme zondaren kregen vermindering of kwijtschelding van boeten en straffen. Aan vreemde bezoekers ontbrak het ook niet, want het "kermis houden", was toen niet slechts een zaak van vrolijkheid, maar ook van vroomheid; — er was zelfs aflaat meê te verdienen. En Paus Gregorius de Groote had bevolen, dat de bisschoppen zooveel mogelijk de kermissen door hunne tegenwoordigheid moesten opluisteren [1], — wat deze echter natuurlijk alleen in groote en rijke steden deden, waar acht dagen lang prachtige maaltijden werden aangerigt.

In alle huizen, zoowel op dorpen als in steden, was 't feest, want ieder, boer en burger, had zijne kermisgasten, en overal werd het kermismaal opgedischt.

Op de straten was 't feest, want kramers, kunstenaars en kokelers zochten bij 't volk de nering, en leefden van de kermissen. Die wereldsche vermaken verbood de Kerk niet: "zonder er zich tegen te verzetten, het geoorloofd vermaak zelfs bevorderende, liet zij de kermisvreugd haar loop" [2]. Ja, zij leende zelfs 't kerkhof tot een kermisplein, en liet kramen zetten in 't portaal van de torendeur, of wel in de kerk — maar in 't westen natuurlijk.

Ziedaar de kermis in haar eerste en oorspronkelijke beteekenis. Naar den zooeven genoemden omgang, werd zij in vele plaatsen ook de Ommegang genoemd. In Holland was o. a. de "Delfsche Ommegangh" vermaard, waaraan zelfs door Paus Bonifacius IX twee jaren aflaat geschonken was [3]. En daar in alle steden van eenig aanzien meer dan één kerk was, en men er bovendien nog kloosters en gasthuizen vond, die elk hun eigen kapel hadden, zoo hadden die steden dan ook verscheidene kermissen; maar onder die allen was één de grootste, namelijk de kermis der

---

[1] Vergl. VAN LOON, *Holl. Markten en Kermissen*, bl. 31, 47, 55.

[2] *Volksalm. voor Ned. Kath.* 1863, bl. 12.

[3] BOITET, *Delft*, bl. 152, 570. MR. J. SOUTENDAM, *Meded. uit het Arch.*, bl. 148, 149.

hoofdkerk, wier beschermheilige tevens de patroon der stad was, — en dit was dan de Groote kermis of de Groote Ommegang.

De Vrije Jaarmarkten hadden, ofschoon zij al vroeg met de kermissen verbonden werden, evenwel een gantsch anderen oorsprong. De eersten gingen niet, als de laatsten, van de Kerk maar van de wereldlijke Overheid uit, en hun stamboom is zelfs ouder en klimt op tot den tijd der Romeinen. Het regt, die markten te verleenen, behoorde van ouds den Keizer; maar na de twaalfde eeuw, toen de Nederlandsche Graven zich als souvereine vorsten begonnen te gedragen, vroegen zij den Keizer geen marktbrieven meer, maar verleenden die zelf. Elke stad zocht op hare groote kermis, of op meer kermissen, een vrije markt te verwerven, en had gaarne een goede somme penningen voor zulk een privilegie over. Somtijds zelfs werd de kermis om den wille der jaarmarkt verschikt, omdat dit voor de kerk voordeelig was; er was daartoe altijd wel een gewijd motief te vinden, namelijk: een of ander mirakel, waar in de middeleeuwen nooit gebrek aan was. Delft levert er een voorbeeld van. Die stad bezat hare Sint-Odulfsmarkt reeds in 1246, maar in 1327 werd de kermis verzet op den tijd van de markt, en een zeker mirakel van een zekere blinde Machteld diende daarbij tot voorwendsel. [1]

Toen kermis en jaarmarkt met elkander in betrekking gekomen waren, sloten zij zulk een naauw verbond van vereeniging, dat zij niet meer te scheiden waren, — immers in ons vaderland. Onze half Vlaamsche, half Waalsche Zuiderburen bewaren echter in de tweeledige uitdrukking: *kermesse et foire* nog de herinnering van de twee bestanddeelen, 't een kerkelijk, 't ander wereldlijk, die bij ons in den enkelen naam van kermis zaâmgesmolten zijn.

Twee voorname kermisplegtigheden waren 't in- en uitluiden en 't kruisen stellen. 't Laatste is in den loop dezer eeuw allengs uit de mode geraakt. 't In- en uitluiden heeft nog plaats, maar geeft ook al ergernis; men vindt het te plegtig en te officiëel voor zulk een onedel volksvermaak als het "kermis houden" tegenwoordig is, en daarom heeft de bovengenoemde Amsterdamsche Vereeniging, die 't volksvermaak veredelen, en de kermis degradeeren wil, in haar adres verzocht het luiden af te schaffen.

Vraagt gij, of men ook "juist en duidelijk" kan zeggen, waartoe dat

---

[1] SOUTENDAM, t. a. p. en *Volksalm. voor Ned. Kath.* 1863, bl. 9, noot.

in- en uitluiden diende? — Ja wel. Hertog Albrecht zei in een Dortsch handvest van 1379 dat het inluiden geschiedde, "opdat die coman weten sal, hem totter marct op sijn rechten tijt te stellen", en 't uitluiden dus, opdat de koopman weten zou, wanneer hij zijn matten weêr oprollen moest. Doch hiermeê was niet alles gezegd; 't beteekende iets meer, namelijk: de officiëele aankondiging van 't begin en 't einde van 't vrijgeleide [1]. Als de laatste galm van 't inluiden wegstierf was "het kruys opgericht", d. w. z. aan de poorten der stad, of aan de bruggen, zag men houten kruisen gespijkerd, die meestal rood, maar op sommige plaatsen ook wel wit of zwart geverfd waren. In sommige steden werd daarom die kermis, waaraan de vrije jaarmarkt verbonden was, in onderscheiding van andere, de kruisemarkt genoemd. Dit kermiskruis was het zigtbaar teeken, zoowel van 't vrijgeleide als van den marktvrede, — de waarborg van rust en veiligheid.

En dit was een hoofdzaak; dit was 't, wat de kermis tot een "vrije jaarmarkt" maakte: ieder mogt dan vrij en ongedeerd binnen de stad komen en handel drijven; al de monopoliewetten van 't gildewezen sliepen zoo lang; niemand mogt wegens schulden of eenige civiele zaak bekommerd worden; alleen 's Heeren vijanden en ballingen waren uitgesloten van 't vrijgeleide, want kwaaddoeners en rustverstoorders had men op de kermis niet noodig; en wie den marktvrede brak, werd voor eeuwig gebannen, d. w. z. mogt nooit weêrkomen.

In later tijd, toen men 't regte er niet meer van wist, was de populaire verklaring van dat klokgelui, dat het diende, eerst om de menschen de vrolijkheid in het hart te luiden, en eindelijk 't uitluiden om te zeggen: "Burgerlui! 't is nou 'n uitskaai!" —

De derde beteekenis van 't woord "kermis" eindelijk heeft niets kerkelijks, maar is enkel wereldlijk.

Omdat de kermis overal 't prettigste feest van 't jaar was, werd dit woord, bij toepassing, gebruikt als de superlativus van "pret". Waar een Hollander binnentrad en vrolijke pretmakers vond, had hij dadelijk de vraag op de lippen: "is 't hier kermis?" — En omdat het volk altijd liefst de krachtigste woorden gebruikt, om aan zijn denkbeelden gloed en leven bij te zetten, zoo werden vervolgens alle pretjes en vermakelijkheden met den naam van "kermis" betiteld.

---

[1] Met dit vrijgeleide stond ook het kermiszegel in verband. Zie hiervoor bl. 130.

Stroomen de Arnhemmers te Paschen bij duizendtallen de Rijnbrug over, om zich te vermaken op hun Paaschweide, dan is 't er kermis; [1] — en als de boeren van Hengelo en Zelhem op Hemelvaartsdag elk met een groot roggebrood onder den arm of op den schouder naar "de Hengelsche Mullen" stappen, om er, na hun brood op 't altaar der weldadigheid geofferd te hebben, het overige van den dag in vrolijkheid door te brengen, dan vieren zij hun Mulderskermis [2].

Toen nog de Vlaardingers, Vlaardingerambachters en Zouteveeners op Paasch- en Pinkstermaandag zongen en sprongen op 't plein voor 't Regthuis, waar Emmaus in den gevel stond, was 't daar Emmausche kermis; — en 't razend rumoer, dat de Hagenaars weleer op den tweeden Pinksterdag maakten in 't Bosch, heette de Haagsche-boschkermis.

Als een Geldersche boer zijn slagtmaal geeft, dan "höldt 'i öskeskermis;" [3] — en als de Over-'t-ijsche boeren en boerinnen op Pinkster-drie in Amsterdam zijn, is 't "kermis in de Haringpakkerij."

Weleer, toen men nog ouderwetsche winters en ouderwetsch ijsvermaak had, kende men in alle gewesten tusschen Eems en Schelde de "kermis op 't ijs"; — en op elken Hertjesdag was het te Amsterdam "kermis op het Haarlemmerplein", waar dan de kramen en draaischuitjes stonden en aan alle kroegen de vlag uithing.

---

[1] Zelfs gaan al die duizenden op de drie daartoe bestemde dagen — als een herinnering der aloude kermisvrijheid — vrij over, zonder bruggeld te betalen.

[2] *Geld. Volksalm.* 1844, bl. 54—56. [3] id. 1836, bl. 45.

BLADVULLING.

"De duvel en z'n moêr" kwamen in de oude spreektaal telkens te pas. "Van den duivel begrijp ik 't", zei onlangs een taalgeleerde, "want hij heeft alle kwaad uitgevonden; maar wat heeft zijn moeder gedaan?" — "Wel", riep zijn vrouw hem toe, "weet jij dat niet eens? Die heeft het schoonmaken uitgevonden". —

OUDE SPREEKWOORDEN.

I.

"'t Rijmt als een aenspreeck-ceeltje" is een zeventiende-eeuwsch spreekwoord, dat te pas kwam bij 't hooren lezen van lamme en kreupele verzen.

Het "aenspreken" geschiedde, als 't woord zelf te kennen geeft, oudtijds mondeling; — later vorderde de deftigheid zulks schriftelijk te doen, en 't zullen wel de rederijkers zijn geweest, die de berijmde aanspreek-ceeltjes hebben uitgevonden. Nog in 't midden der 17e eeuw maakten ouderwetsche lieden daar werk van. Daar ze evenwel, als vrij natuurlijk is, gewoonlijk het miserabelst kreupelrijm opleverden, was 't dan ook de scherpste kritiek, die men over een dichtstuk kon uitspreken: "'t Rijmt als een aenspreeck-ceeltje".

Om een voorbeeld van zulk een ding te geven, zal ik een bladzijde overschrijven uit een boek, dat al meer dan tweehonderd jaren oud is, en dus tegenwoordig zeker niet druk gelezen wordt. 't Kwam in 1664 van de pers bij Otto en Joost Smient te Amsterdam, en behelst het "Leven en bedrijf" der Prinsen van Oranje, van Willem I tot Willem III, maar bevat ook menige bijzonderheid, die met het bedrijf dier Prinsen niets te maken heeft, en daaronder behoort ook hetgeen voorkomt op bl. 551 met de kantteekening: "2 Oude trouwen."

"Den 7n van Gras-maend 1660 is tot Amsterdam in de Engelsche-kerck ghetrout Reynier Bolswaert, Turfdrager, out 95 jaer met Biedes Jans, out 93 jaer, (sy had te voren noch 3 mannen gehad, die alle out ghestorven syn, als d' eerste was 60, de tweede 116, de derde 113 jaren). Sy hebben t' samen gheleeft tot den 29n van Wynmaend 1661; toen is de Man overleden oud synde 96 jaren. Dees oude luyden onvermoghend synde, is door een vriend van haer beyde, genaemt Cornelis Jansz. Rotgans, de begraeffenis uytghevoerd, makende aldus het Aenspreeck-ceeltjen:

Tegens Woensdach den 2 *November* 1661.

Wert UE. ter begraeffenisse gebeden als Vrient,
Met *Reynier Bolswaert*, die den Borger wel heeft gedient.
'k Meen van veertigh jaer heeft hij Turf gedragen;
Nu is hij van de Doot gans ter neer geslagen.
Dien goeden ouden Man was vijf en tnegentigh jaer,

Doe hij met syn *Biedes Jans* wiert noch een Egte paer
Het schijnt, Godt belieft dees Weedu noch te sparen.
't Is haer vierde Man gesturven met veel jaren:
Den eersten, doe hij sturf, was sestigh jaren out;
Den tweeden hondert sestien, toe was de Man weer kou
Den derden hondert dartien (het ent syns leven)
Heeft hem door de Doot op 't leste noch begeven.
Dees overleden Man is ses en tnegentigh out,
Dees naergelate Weeu is vier en tnegentigh stout.
Rotgans, goede bekende van dees overleden,
Doet u vriendelyck te begraeffenisse beeden.
Wat valt het scheyde suer! voor d' Oude ist een kruys!
Komt op de *Loyersgraft*, onder 't *Engelsche Weeshuys.*

De Wedu is tot heden noch in 't leven."

Ja, toen dat boek werd uitgegeven leefde Biedes Jans nog, maar d eerstvolgende Maart nam haar weg, en dezelfde Rotgans rijmde toen weêr een aanspreek-ceeltje. De bijzonderheid, dat zij "onder 't Engelsche Weeshuys" woonde, bewijst, dat zij tot de Engelsche gemeente behoorde. Dat weeshuis stond op de Looijersgracht bij de Baangracht aan de zuidzijde, en de kelders werden "door eenige oude weduwen en vrouwen bewoont."

In 't Nederlandsch Magazijn van 1863, bl. 80, vindt men het aanspreekceeltje, dat hierboven is medegedeeld, ook; doch daar is de lezing, waarschijnlijk naar een lateren overdruk, "verbeterd" gegeven, en bovendien de oude naam van "aenspreeck-ceeltje" gemoderniseerd als "uitnoodiging ter begrafenis." Maar 't zonderlingst is, dat men den Magazijnlezers wijs maakt, dat dit gerijmel "waarde" heeft "als dichtwerk van den dichter Rotgans," of dat, zoo 't van hem niet is, welligt zijn vader of broeder 't gemaakt heeft. Neen, wie Lukas Rotgans kent, zal hem dit niet toeschrijven. En van zijn vader of broeder kan hier ook geen sprake zijn, want de eerste heette geen Kornelis maar Jakob, en de laatste was dus ook geen Janszoon. Kornelis Rotgans behoeft volstrekt geen familie van Lukas Rotgans te zijn: de naam Rotgans behoort tot die geslachtnamen, welke van een uithangteeken zijn ontleend, en bij deze soort kan gelijkheid van naam niet als bewijs van verwantschap gelden.

In later tijd, toen men geen berijmde aanspreek-ceeltjes meer kende [1],

[1] In *Apollineum* (III D. bl. 153) vindt men nog een berijmd aanspreek-ceeltje van 1722. 't Is gemaakt voor de begrafenis van den straatpoëet Jan van Gijzen, maar blijkbaar een aardigheid. En de goede Witsen Geysbeek, die 't mededeelde, wist ook niet meer hoe zoo'n ding eigentlijk heette, maar noemde 't al even deftig als 't Ned. Magazijn: "begravenisnoodiging op rijm."

begreep men ook 't spreekwoord niet meer. Toch bleef men 't gebruiken, maar verknoeide 't. Men maakte er "een aansprekers-ceel" van, d. i. de ceel, die zamengesteld wordt op "'t ceelemaken," en eenvoudig de adressen bevat, aan welke de "boodschap" moet gedaan worden. Die ceel wordt nooit berijmd, en 't spreekwoord heeft dus geen zin meer; en welligt is 't juist hierom, dat men er nog wat aangelapt heeft. Immers 't luidt tegenwoordig: "dat rijmt als een aansprekers-ceel en 't sluit als een aansprekers-mantel," welke laatste evenmin sluit als de eerste rijmt. Ja sommigen, meenende dat het er niet toe doet welke, als 't maar een ceel is, maken er zelfs "een huurceel" van.

Zoodanig is 't lot der spreekwoorden: als zij niet meer worden begrepen, worden zij, even als een oud kleed, verhanseld, gekeerd, gelapt, en eindelijk weggeworpen.

GEZELSCHAPSVERMAKEN.

IV.

Het "Plackaet ter beneficie der huuwbare Maeghden", door den heer Splitgerber medegedeeld, is niet enkel opmerkelijk als voorbeeld van zeventiende-eeuwsche gezelschaps-aardigheid, maar ook als bijdrage tot de kennis der zeden en gewoonten.

Als tegenhanger deel ik een dergelijk stuk van 120 jaren later meê. Het bestaat uit een rekwest en een patent, waarin de zeden der jongelieden een weinig gekwispeld worden, en was "gedrukt voor Jongmans en Jonge Dogters", om, tot onderling vermaak, te worden voorgelezen. Er is echter tusschen beide stukken evenveel verschil in toon en vorm als in tijd: wij worden uit het hartje der schitterende 17e eeuw overgeplaatst in de tweede helft der 18e. Hier heerscht geen Virgo Feminario meer als Opperprinses te *Pronkendal*, maar Mevrouw Rede in *Zinnestad;* — negentien jaren later, toen de 18e eeuw van al 't filosofeeren op haren ouden dag krankzinnig geworden was, werd de dochter dier Mevrouw als Godin Rede in *Onzinnigenstad* vereerd [1].

---

[1] Dat gebeurde op den 10n November 1793 te Parijs.

Van het "Request of versoek-schrift aan de Doorluchtige, Hoogwijze en Allerbescheidenste Vrouwe, Mevrouwe Rede, voornaame Bestierderesse van het Leven, enz." ingeleverd door "de Leden van het genootschap onder de zinspreuk: *Pro Amore et Ratione*", zal ik, om den lezer niet met saaijen rekwesten-stijl (die toen vermakelijk heette) te vervelen, slechts kortelijk den inhoud vermelden.

De supplianten klaagden, dat sedert een aantal jaren "onder de jeugd aan den rijken kant opgevoed" — dus niet onder 't gemeen, maar onder de jonge Heeren en Juffers uit den zoogenaamden "fatsoenlijken burgerstand" — een misbruik heerschte. De eersten namelijk, waren gewoon, alle zondagen, des avonds, zoodra de klok negen geslagen had, aan te kloppen aan de woningen der laatsten, en, met zooveel welsprekendheid als zij geleerd hadden, hun verzoek voor te dragen, "om de daar woonende Jonge Dochters met hun gezelschap te mogen dienen." Dit noemden de supplianten een "berispenswaardige gewoonte", waar kwade gevolgen uit ontstonden, als:

1°. Wanneer de jonkman afgewezen werd, en zich dus beroofd zag van 't genoegen, dat hij zich had voorgesteld, liep hij "stampvoetende van spijt" naar een herberg, en dronk zich vol wijn; waarna, als hij eindelijk weêr naar huis ging, deuren, stoepbanken, kloppers, uithangborden, schuiten, boomen en lantarenpalen 't misgelden moesten tot groote schade van stad en burgerij.

2°. Hadden de jonge heeren 't geluk bij de jonge dames toegelaten te worden, dan duurde 't gezelschap houden tot zoo laat in den nacht, dat zij den volgenden morgen een gat in den dag sliepen. Aangezien het dan maandag en dus marktdag was, dreven zulke jonkmans, maar half bij zinnen zijnde, dikwijls tot hun schade handel. Een gelijk gevolg had dit bij de juffertjes, die 's morgens ook niet vroeg bij de hand en 's middags nog zoo slaperig waren, "dat zij onder 't kooken der spijzen gevaar liepen van in 't vuur te vallen."

3°. Als de jonkmans bij hunne schoonen waren, lieten zij, zeer laat nog, door de koffijschenkers koffij en konfituren bezorgen, waar de koffijschenkers wel goed geld aan verdienden, maar toch ook laat om moesten opblijven, hetgeen het allernadeeligst gevolg had, dat gezegde koffijschenkers 's maandag-ochtends ook niet vroeg op en hun winkels niet tijdig open waren, zoodat de "luiden, die gewoon waren 's morgens vroeg coffij te drinken bij hen niet te recht konden."

De supplianten verzochten, dat die misbruiken mogten worden afge-

schaft. Zij verlangden, dat voortaan een jonkman eene jonge dochter — en wel "niet uit galanterie, maar welgegronde genegenheid" — zou gaan bezoeken "na de namiddag-kerktijd, zijnde ten vier of half vijf uuren", en zulks nadat "beide zo jonkman als jonge dochter ter kerk geweest was"; dat zij eerstelijk "zig met stigtelijke redenen bezig moesten houden", om vervolgens , "'t weêr zulks toelatende een wandeling te doen, of zig, aan 't huis van de dame met geoorloofde uitspanningen te diverteeren." Zij begeerden, dat die bijeenkomsten nooit langer zouden mogen duren dan tot half tien des avonds, dat er "ook geen pragtige maaltijden gehouden", en vooral niet gedanst en geen wijn gedronken zou worden; — welk een en ander natuurlijk bij de voorlezing door de jongelui met luid geschater werd begroet. Als hun afschaffingsmethode toegepast en hun verbeteringsplan ingevoerd werd, zeiden de supplianten, zou men daaruit de volgende gunstige resultaten zien voortvloeijen: 1° alle thans ledig staande plaatsen in de kerken zouden gevuld worden, en de diakens hunne zakjes vol zesthalven krijgen; — 2° geen rentenier zou 's morgens meer naar zijn deurklopper en geen komenijsman naar zijn uithangbord zoeken; — 3° de schuitevoerders zouden hun schuiten en de stad hare boomen en lantarenpalen niet meer beschadigd vinden; — 4° geen jonkman zou 's maandags door de buitenlui bedot worden, geen juffertje in 't vuur vallen, en geen koffijdrinker meer dorst behoeven te lijden.

En daarop volgt het "PATENT, inhoudende Regelen voor de Jongelingen en Jonge Dochters, naar dewelke zij zig zullen hebben te schikken in hun onderlinge verkeering, minnarijen en bijeenkomsten, vastgesteld door de Hoog-Doorluchtige Vrouwe, Mevrouwe REDE, in haren vollen Raad onder voorzitting van Jonkvrouwe BILLIJKHEID", waarbij al 't geen de rekwestranten hebben gevraagd volkomen ingewilligd, en nog 't een en ander bovendien voorgeschreven wordt, b. v.

Art. 2. Dat geen Jongman meer dan ééne Jonge Dochter zal mogen liefkozen, noch, bij de eene niet spoedig te recht gerakende, terstond een andere mogen aanzoeken; — tenzij alleen in gevallen van volstrekte afwijzing; als wanneer zoodanig een Jongman zal vermogen eene handelbarer en minder trotsche minnaresse op te speuren.

Art. 3. Dat de Jongmans met hunne Dames niet zullen vermogen te gaan in Herbergen of Koffijhuizen, om aldaar te zingen, drinken en kwinkeleeren.

Dertig jaren later deden ze 't nog, doch na de invoering van 't verbeterd onderwijs niet meer.

Art. 5. Dat ook de Jonge Dochters niet meer dan éénen Minnaar zullen vermogen aan te houden.

Art. 7. Dat ook door haar geene middelen in 't werk gesteld zullen mogen worden om kwanswijs eene blankheid van vel te vertoonen, die zij niet bezitten.

Art 8. Dat zij ook geene boeken zullen vermogen te lezen, waarin de oude wijze van het zoogenaamde kweesten beschreven is.

Wat "kweesten" is, kan men in den Eersten Jaargang van dit Tijdschrift op blz. 111 lezen.

Art 9. Dat zij met hare Minnaars ook niet om geld zullen hebben te spelen, hetzij met de kaart of eenig ander instrument.

Art 10. Dat zoowel Jongmans als Jonge Dochters vooral zorg zullen hebben te dragen, dat er niet te veel Wijn bij hunne maaltijden komt.

Als dit artikel gelezen werd, hieven al de jongelui eenstemmig aan:

Den Hemel heeft ons Wijn gegeeven,
En wat den Hemel geeft, is goet,
Den dorst dus met den Wijn verdreeven,
Een zondaar die 't met Water doet.
Doen [1] al het zondig volk der aarde,
Door 't Water drinken moest vergaan;
Mogt Noach, die de deugt bewaarde,
Aan d'eedlen Wijn zijn lippen slaan.

Vivant de Noachiden!

't Onderschrift van 't Patent luidt:

"Gegeeven op 't einde van 't Jaar 1774, in onze Residentie *Zinnestad*, en bekrachtigd door onzen Grooten Raad.

Was geteekend: Rede.
Lager stond: BILLIJKHEID.

---

[1] De zangers hebben gelijk: *doen* is hier 't woord en niet *toen*.

Even als er in 't Fransch onderscheid is tusschen *lorsque* en *alors*, zoo had weleer ook 't Hollandsch voor 't eerste *doe* of *doen*, en voor het tweede *toe* of *toen*. Doch dit verschil is door de taalbeschavers sedert ruim een halve eeuw weggeschaafd. Vergl. *de Uithangt*. II D. bl. 351, en 't aanspreek-ceeltje, hiervoor medegedeeld, bl. 156.

Als nu nog eens een ouwerwetsche ouwejuffrouw zegt: "doe ze bij me kwam, toe zei 'k tegen 'r"... dan wordt de goede ziel uitgelachen, en toch verstaat ze haar taal beter dan menig hedendaagsch taalmeester.

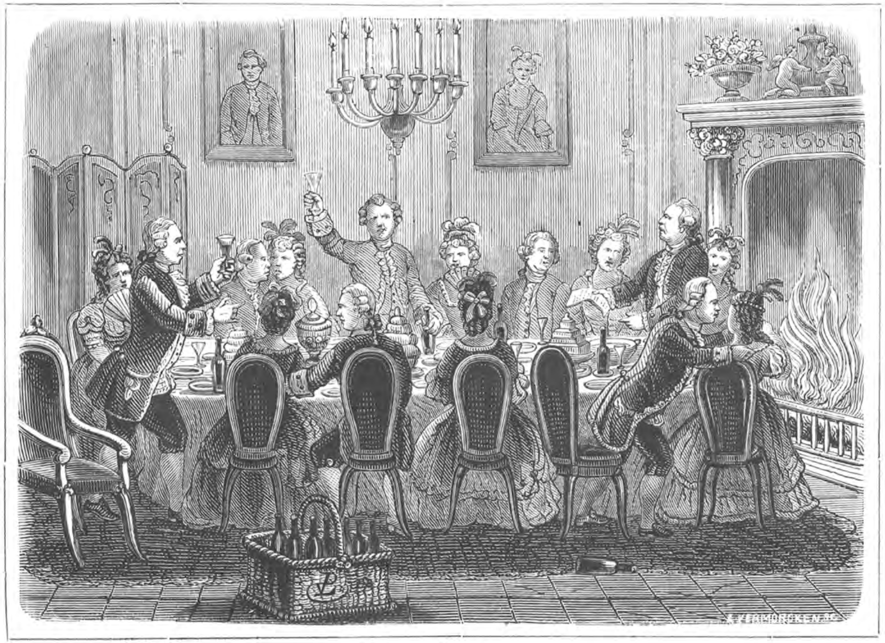

Vivant de Noachiden!

Bladz. 160.

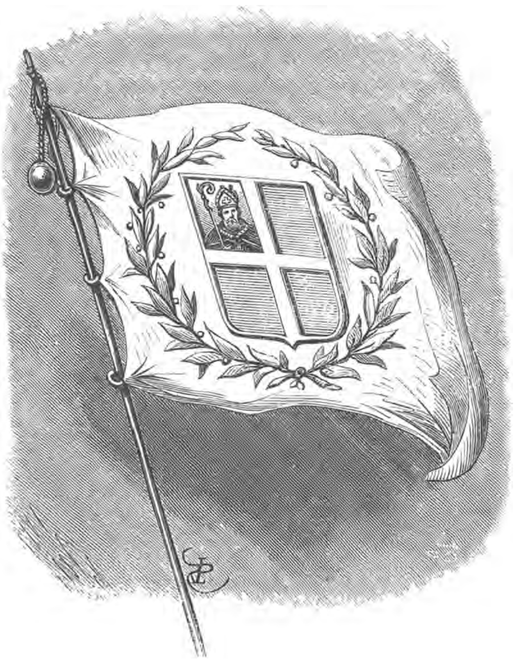

DE PLECHELMIBANIER TE OOTMARSUM.

Het klootschieten was van ouds een geliefkoosd wintervermaak in bijna alle gewesten van ons Land [1], en in sommige oorden, onder anderen te Ootmarsum, wordt het nog in waarde gehouden. Toch werd er vroeger veel meer luister aan bijgezet: de eene stad trok vaak tegen de andere op, met hare regeering aan 't hoofd, om met den kloot te schieten. En van een overwinning, bij zulk een gelegenheid door de Ootmarsummers op de Oldenzalers behaald, strekt nog de hierboven afgebeelde banier, die te Ootmarsum bewaard wordt, tot een gedachtenis.

De Plechelmibanier is van donkerroode zijde, en heeft in 't midden het Oldenzaalsche wapen — t. w. lazuur met een kruis van goud en een bisschop van 't zelfde in 't eerste kwartier — omgeven door een groenen lauwerkrans. Boven aan den steng bungelt aan een groen lint een vergulde bal [2].

In de maand Januarij van het jaar 1747 hadden de Ootmarsummers en Oldenzalers elkander ten wedstrijd gedaagd, en op den 27^n dier maand

[1] Ik heb dat spel beschreven in het 2_e hoofdstuk van het Vierde Boek der *Volksvermaken.*

[2] De teekening der banier en de mededeeling der historie hebben wij te danken aan den heer B. ten Bokum te Ootmarsum.

kwamen beide partijen met slaande trom en vliegend vaandel in 't veld om de kracht hunner armen te meten bij 't schieten met den kloot. De Ootmarsumsche burgemeester Cramer trok zelf aan 't hoofd der zijnen. Wie zich aan 't hoofd der Oldenzalers bevond, meldt het verhaal niet, maar 't was zeker ook een Magistraatspersoon, vermits zij de stadsbanier met zich voerden. De prijs werd bepaald op tachtig dukaten, en 't spel begon. De Oldenzalers verloren 't, en volgens oud gebruik moest de prijs terstond op 't veld aan de overwinnaars toegeteld worden; maar hiertoe toonden de Oldenzalers zich niet gereed. Waarom niet? Dit ligt in het duister. Sommigen beweren, dat de Oldenzalers zich zoo verzekerd hadden gehouden van de overwinning, dat zij geen geld meêgebragt hadden; anderen zeggen, dat zij aanmerkingen maakten op 't spel, en 't nog eens over gedaan wilden hebben; — hoe dit zij, er ontstond een hevige twist, en 't kwam van woorden tot klappen, zoodat het speelveld in een slagveld verkeerde. Even als in 't spel leden ook in 't gevecht de Oldenzalers de nederlaag; de Ootmarsummers veroverden zelfs de Plechelmibanier, dreven hun tegenstanders op de vlugt, en hielden een triomfanten intogt in hunne stad, waar alles op de been was, om hen jubelend in te halen. Vrouwen en meisjes kwamen hen te gemoet "met gesangh en reijen": David zelfs was, toen hij met den kop van Goliath de poort van Jeruzalem binnenkwam, niet luider toegejuicht, dan deze klootschieters met hun veroverde Plechelmibanier. Zij werd aan den burgervader ter bewaring toevertrouwd, en zijne nakomelingen bewaren die heden ten dage nog "als een eerwaardig reliquie." En zoo dikwijls de Ootmarsummers feest vieren, wordt deze banier door de straten omgedragen.

Ten dage nu, toen 't voormelde gedenkwaardige feit was voorgevallen, werd het door een Ootmarsumsch poëet in een Pindarische ode bezongen, die echter, o jammer! bijna geheel vergeten is. Vóór weinige jaren bezat de heer Ten Bokum daar nog een exemplaar van, — naar 't schijnt, het eenige dat overgebleven was; hij heeft dit echter "weggegeven zonder copy te houden" aan iemand, die het te loor heeft laten gaan, en kan er zich niet meer van herinneren dan de eerste strofe:

O, olde Oldenzaal!
Gij hebt het in ons oog gemaakt nu al te kaal.
Hebt gij uw Bisschop Plechs [*verkorting van* Plechelmus.]
Het vaandel moeten laten,
Betaal met vriendschap slechts
De tachentig dukaten.

Waar een Amsterdammer, die 't las, dit, als tweede en laatste strofe, bij rijmde:

O Ootmarsumsch poëet!
Hoe jammer dat de Muze uw naam zelfs niet meer weet.
Uw zang mogt heugenis
Noch naroem achterlaten;
'k Beboet, wiens schuld dat is,
Met tachentig dukaten.

PRIJZEN VAN LEVENSBEHOEFTEN IN HET MIDDEN DER 16e EEUW.

In een paar vroegere artikels heb ik over de reiskosten in 't midden der 16e eeuw gesproken; zien wij nu eens — en wel met dezelfde Oudewatersche rekening voor ons — hoe het destijds te Brussel, de prachtige hofstad met 75.000 inwoners, waar het natuurlijk niet het goedkoopste leven was, met de prijzen der levensbehoeften stond.

Onze twee Ouderwatersche Heeren hebben zich den 19n September te Brussel "voorsien van logys", dat wil zeggen: kamers gehuurd bij knappe burgerlui; want in een publieke herberg t'huis te leggen, paste geen lieden van kwaliteit, gelijk zij waren. Voor dit "logys" betaalden zij "slaephuyr", maar deden hun eigen kost, en voor de bediening gaven zij nu en dan aan den knecht en aan de meid een fooitje. Zij verlieten, als wij reeds zagen, Brussel weêr in den voormiddag van den 14n October, en zijn dus 25 dagen in hun "logys" geweest.

In die 25 dagen hebben zij aan brood 16 stuivers uitgegeven, en, daar zij nu en dan gasten kregen, die ook iets gebruikten, zoo komt dit ongeveer op een oortje de man 's daags, hetgeen juist — immers te Amsterdam, en zeker ook wel elders — te dien tijde de prijs van een brood was, zoowel van een begijnebrood, dat fijner en kleiner was, als van zulk een, dat men aan de armen uitdeelde en dus grooter en groffer was [1].

---

[1] Een rijke vrouw te Amsterdam, die in 1555 haar testament maakte, bepaalde, dat na haar overlijden aan elke begijn op 't Ronde hof een pinte wijns met een *brood van een oortje* zou geschonken, en aan alle armen der stad, zoovelen zulks zouden begeeren, elk een *brood van een oortje* zou uitgedeeld worden. Zie het Testament bij WAGENAAR, *Amst.* II D. bl. 411.

Hunne uitgaven aan boter waren hooger dan die aan brood, want zij bedroegen wel 20½ stuiver. De Brabantsche boter smaakte hun zoo goed niet als de Hollandsche, welke laatste echter veel duurder was. Zoo b. v. lezen wij op zaturdag, den 24n September:

Aen boeter , ... iij gr.
Aen Hollantsche boeter. . v gr.

Denkelijk diende de eerste in den pot en bij den visch, de laatste op het brood. Kaas schijnen ze niet te hebben kunnen krijgen, wat zeker voor Hollanders een groote opoffering was. Het rundvleesch kostte eerst 10 duiten 't pond, maar in de volgende week was 't opgeslagen en kostte drie groot. Te Oudewater was 't goedkooper; daar kostte een pond ossevleesch 8½ duit, en dit was nog een hooge prijs, want somtijds kocht men 't voor 7 duiten; maar in 1567 was 't er opgeslagen tot 9 duiten.

Een ossevoet kostte te Brussel een stuiver, maar als de Heeren aan "scaeps voetges" (wat toch wel niets anders dan schapepootjes zullen geweest zijn) wilden smullen, dan gaven zij voor 't zootje drie groot. Te Mechelen kostten schaapsvoetjes en ossevoet te zamen slechts twee stuivers, en dus vier duiten minder dan te Brussel. Een schapebout kostte soms 6, soms 7 stuivers, en een schapehutspot kwam op 5 groot. Een gans kostte 8 stuivers, maar 't was zeker een heel beste, want hij moest voor 't kermismaal dienen, namelijk op zondag, den 25n September, toen de Ouderwatersche Heeren hun "kermis dach" vierden.

De visch, dien zij aten, was haring en labberdaan. Hun haringmaal kostte eerst 8, later 9 duiten; maar als zij 's avonds haring aten, was 't slechts voor 6 duiten. De prijs van den labberdaan was in 't midden van September 8 en op 't einde dier maand 9 duiten; maar hij klom in October tot 10 duiten.

Toen zij, na hun vertrek uit Brussel, drie dagen te Mechelen vertoefden, aten zij op vrijdag gedroogde schol voor 5 duiten en 's zaturdags labberdaan voor 6 duiten; de laatste was dáár dus veel goedkooper dan te Brussel.

Kool, wortelen en rapen waren de lievelingskost der Hollanders van den ouden tijd; ja, "met een schoteltje raapen en een schaapenbout dorst men de grootsten onthaalen", zei Joris Joosten. Een maaltje rapen kostte 3 of 4 duiten, wortelen echter 6, maar boonen slechts 3 duiten.

De vruchten, die ze op hun tafel kregen, waren perziken, druiven, peeren, appelen, noten en kastanjes, gewoonlijk voor 3 of 4 duiten, maar perziken kostten het dubbel.

Hun drank was wijn en bier; zij dronken die ochtend, middag en avond. Hun uitgaven aan bier in die 25 dagen bedroegen 46 stuivers, en dat was niet weinig, maar die aan wijn nog meer, en wel 3 gulden 7 stuivers en 7 duiten. De kan roode wijn kostte 2½ stuiver, maar de Rijnsche wijn 3 stuivers. Wijn echter, die aan den Advokaat-fiskaal in den Haag ten geschenke gezonden werd, en van de "allerbeste" moest wezen, kostte zes stuivers de kan.

De wellevendheid vorderde, dat zij nu en dan op een avond hun "weert ende weerdinne" te gast noodden, en dan namen ze een kan Rijnsch extra, en 't had alzoo een buitengewone uitgave van 3 stuivers ten gevolge. Op een anderen tijd werden zij bij hun waard te gast genoodigd, die te hunner eere nog eenige "goede vrienden" gevraagd had, en dan hielden Jan Govertsz. en Pieter Speyert ook behoorlijk de eer der Stad Oudewater op, en gaven voor hare rekening den wijn present, waarvan de onkosten op tien stuivers en vijf duiten kwamen. Veel hadden de gasten dus niet gedronken: 2 kan rood en 1⅞ kan Rijnsch.

De "slaephuyr" beliep in 't geheel 44 stuivers. In de logementen kostte, als wij reeds vroeger gezien hebben, een nachtverblijf een stuiver, en dààr zouden zij dus, gedurende denzelfden tijd slechts 25 stuivers verslapen hebben; maar omdat zij nu zooveel deftiger gelogeerd waren, en er de bediening van knecht en meid bij hadden, betaalden zij zooveel meer.

De fooijen aan den knecht en de meid waren meestal een oortje, soms weleens vier duiten, maar voor hun kermis kregen zij een grooter gift, — een stuiver. 't Geheel bedrag van 't geen de Heeren aan ieder gegeven hadden was twintig duiten.

De barbiers zullen in dien tijd van het scheren niet rijk geworden zijn, immers zoo alle heeren als deze twee Oudewatersche deden. In al den tijd, dat ze van huis waren, 34 dagen, hebben zij zich slechts éénmaal laten scheren, en wel op den 3n October, d. i. juist in de helft van dat tijdperk. 't Is dus waarschijnlijk, dat zij juist voor hun afreis geschoren waren, en zich andermaal hebben laten scheren bij hun t'huiskomst. Den Brusselschen barbier betaalden zij ieder vier duiten, — te Oudewater gaven zij zeker niet meer dan een oortje. Intusschen blijkt uit dit voorbeeld, dat deftige lieden slechts om de twee of drie weken zich eens scheren lieten, en dus de barbiers het met hun scheermes toen niet zoo druk hadden als tegenwoordig.

Trouwens het scheren was in dien tijd dan ook geen afzonderlijk vak; de chirurgijns deden het, want alle verrigtingen aan 's menschen lichaam

met een scherp werktuig behoorden tot het vak der chirurgie. Daar nu het baardscheren evenwel de zaak was, waarom de meeste mannen den chirurgijn het meest noodig hadden, zoo werden de chirurgijns gewoonlijk barbiers genoemd. Nog in 't begin dezer eeuw hadden de heelmeesters ook hun scheerklanten, en schreven zij op hun uithangbord: CHIRURGYN EN BARBIER.

Aan vermaken hebben Jan Govertsz. en Pieter Speyert, ofschoon zij zich in "de plaisante stad van Brussel" bevonden, niet veel geld verteerd.

Eens, op dingsdag den 27n September, zijn ze in de Warande geweest. Dit lustoord was het Park van 't Hof, waar gedurende zekere uren van den dag fatsoenlijke lieden — tegen betaling van een entree à vier duiten de persoon — wandelen mogten en ook gelegenheid vonden een versnapering te koopen. Onze beide Heeren verkozen al wandelende "een neutje te kraken", en kochten elk voor een duit. Dat dit destijds de gebruikelijke manier op openbare wandelplaatsen was, bewijst het oude spreekwoord: "hand aan hand en een duit neuten" — of ook wel: "een duit druiven". Pieter Speyert schreef in de rekening:

In de warande te gaen . . . . 1 st.
Aen noeten in de warande. . . 2 d.

Op een andere keer, maar ook slechts éénmaal, en dit was op zondag den 2n October, hebben zij zich aan de speeltafel gezet, en wel drie stuivers verloren.

Een courant kostte in dien tijd een oortje. Eens — en wel op den eersten October — hebben zij deze som voor "de nieuwe tijdinge" uitgegeven. Zeer waarschijnlijk was dit een maandelijksche courant.

Eindelijk vuur en licht of "mutsert ende keersen." Hunne uitgaven aan kaarsen beliepen te Brussel 6 stuivers en 2 duiten, dus juist 2 duiten per avond; doch te Mechelen kwam dit slechts op 1½ duit.

Wij hebben reeds vroeger opgemerkt, dat de wintertijd met 1e October begon. Van dien dag af werd er dan ook in hun kamer gestookt, en wel "hout ofte mutsert". Zij verstookten in dertien dagen juist voor 13 stuiverrs.

HET OORIJZER.

II.

In de provincie Drenthe is het dragen van oorijzers ook vrij algemeen verspreid, vooral langs de grenzen van Groningen en Friesland, waar de bevolking van gemengd friesch-saksischen oorsprong is, terwijl in het zuidoostelijk deel van Drenthe, waar de inwoners van meer zuiver saksischen stam zijn, het dragen van oorijzers veel minder algemeen is. Overal toch in Nederland, waar het volk zuiver saksisch is, als in Twenthe en in den achterhoek van Gelderland of de graafschap Zutfen, draagt men mutsen of kornetten zonder oorijzers. Te Meppel is bij de burgervrouwen het oorijzer ook weinig of niet in gebruik.

Oorspronkelijk is het drenthsche oorijzer ook niet verschillend van het friesche en groningsche. Maar wijl de eenvoud van kleeding en zeden in Drenthe veel langer bewaard bleef als in Friesland en vooral als in Groningen, zoo bleef men ook in Drenthe nog lang de oude, smalle en kleine oorijzertjes dragen, toen de friesche en groningsche oorijzers reeds lang verbreed en vergroot waren.

Tegenwoordig echter wordt in Drenthe hoe langer hoe meer het gewone breede friesche of groningsche oorijzer gedragen.

In Over-IJssel is het dragen van oorijzers beperkt tot het noordelijk gedeelte der provincie, benoorden Zwolle en rondom Kampen. In de omstreken van Steenwijk, de Kuinre, Blokzijl, Zwartsluis, enz. en ook wel in die plaatsjes (maar daar niet algemeen) draagt men tegenwoordig ook het gewone breede friesche oorijzer. In de dorpen Staphorst en Rouveen echter wordt algemeen een oorijzer gedragen dat vrij wel den oud-frieschen vorm vertoont, maar dat aan de uiteinden niet versierd is met knoppen op de friesche wijze, maar met kleine, gouden, spiraalvormige of kurketrekkervormige krulletjes is voorzien. De oorijzers zelve zijn gewoonlijk van zilver, zoo niet uitsluitend. Over dit oorijzer draagt de vrouw te Staphorst en Rouveen en ook elders in Over-IJssel niet de gewone kap of muts, floddermuts in Friesland genoemd, met eene afhangende, geplooide kanten strook van meerdere of

mindere lengte in den nek, zooals in Groningen, Friesland, Noord- en Zuidholland, maar eene kornet of neepjesmuts, met eene stijf geplooide kanten strook als de lijst van eene schilderij om het aangezicht. De friesche, groningsche en drenthsche gewoonte echter om het hoofdhaar zorgvuldig te verbergen en geheel door de muts te bedekken, wordt ook hier gevolgd, en tevens de gewoonte om het oorijzer altijd te dragen van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, ook al verricht men het huisselijk werk en al draagt men daarbij de kanten bovenmuts niet. In Holland en Zeeland dragen de vrouwen hare oorijzers nooit zonder de muts er over te hebben. In Friesland, Groningen, Drenthe en Overijssel *loopen* de vrouwen *in 't bloote oorizer*, zoo als men te Leeuwarden zegt, vooral de dienstboden en de arbeidersvrouwen. Alleen des zondags, en op de andere dagen slechts des na de middags of tegen den avond als men "verkleed" is, of bij feestelijke gelegenheden wordt bij den geringen burger- en bij den boerenstand aldaar de glans van het blinkende gouden of zilveren oorijzer door de kanten "*flodder*" of bovenmuts beneveld. Zoo draagt men ook slechts op zondag en bij feestelijke gelegenheden te Staphorst en Rouveen de kornet over het oorijzer. Deze kornetten hebben slechts den algemeenen vorm gemeen met de coquette kornetjes der amsterdamsche dienstmeisjes; ze zijn veel grooter en zeer lomp en onbevallig van fatsoen, en verschillen even veel van de hollandsche kornetjes, als eene stijve en plompe Staphorster boerin verschilt van een nuffig en dartel amsterdamsch dienstmeisje.

Ook de oorijzers die rondom Kampen en in Gelderland aan den zeekant worden gedragen, zijn in hoofdzaak aan die van Staphorst en Rouveen gelijk.

In Noordholland is het dragen van oorijzers ook nog zeer algemeen, vooral in Noordholland benoorden het IJ, en wel ten platten lande; want zoo als vroeger reeds is aangemerkt wordt het oorijzer aldaar in de steden reeds veel minder gedragen. Toch is het er ook uit de steden nog volstrekt niet verdwenen. Zelfs aan de Zaan, waar, nog in de vorige eeuw, alle vrouwen, ook de aanzienlijksten, oorijzers droegen, is deze dracht thans zeer aan het afnemen. Elders ten platten lande is ze nog algemeen in gebruik. Het noordhollandsche oorijzer is zeer eenvoudig van vorm en de knoppen (in Noordholland *pooten* of *boeken* genoemd) die aan de slapen van het hoofd zitten, zijn veel minder fraai dan die welke het friesche oorijzer versieren. Het noordhollandsche oorijzer vertoont het zuiverste van alle oorijzers den oorspronkelijken ring-, halven ring- of beugelvorm. De knoppen zijn langwerpig vierkant van vorm, eenigzins gebogen en doen onwillekeurig

aan de oogkleppen der paarden denken. Toch is het noordhollandsche kapsel niet onbevallig, vooral omdat het hoofdhaar er niet angstvallig bij wordt weggestreken, als in Friesland en Groningen, en omdat er algemeen eene gouden of juweelen voorhaarnaald bij wordt gedragen, die zich bevallig langs de welving van het voorhoofd kromt. In dien vorm wordt het in geheel Noordholland benoorden het IJ gedragen, ook op de eilanden Texel, Flieland, ter Schelling en Wieringen en tevens, als wij vroeger reeds opmerkten, ook op het eiland Ameland dat tot Friesland behoort. Op het eiland Marken evenwel dragen de vrouwen geene oorijzers; daar heeft men eene geheel eigenaardige kleederdracht, die verwant is met de oude, thans bijna geheel verdwenene Hindelooper kleeding. Op het eiland Urk daarentegen, waar wel oorijzers worden gedragen, hebben dezen eenen eigenaardigen vorm en komen meer met de overijsselsche oorijzers van Staphorst en Rouveen en het Kampereiland overeen, ofschoon ze niet van spiraaltjes maar van kleine gouden knopjes aan de uiteinden zijn voorzien. Ook draagt men op Urk over het oorijzer eene andere muts of kap dan de gewone noordhollandsche.

In het zuidelijk deel van Noordholland, wordt dit gewone noordhollandsche oorijzer niet meer gedragen, behalve in den naasten omtrek van Amsterdam. Over het algemeen zijn de oorijzers daar veel minder in gebruik dan aan de overzij van het IJ, ofschoon ze er vroeger ongetwijfeld even algemeen waren. Zelfs droegen de poortersvrouwen te Amsterdam, te Haarlem, te Leiden en in andere hollandsche steden in de 16e en 17e eeuw oorijzers, ofschoon die dracht tegenwoordig in genoemde steden reeds lang buiten gebruik is. Zoo ziet men de vrouwen regentessen of voogdessen van een godshuis of liefdadige instelling, op eene groote en ongemeen fraaie schilderij die op het stadhuis te Haarlem wordt bewaard en uit de zestiende of zeventiende eeuw dagteekent, afgebeeld met kleine oorijzertjes onder hare eenvoudige, kleine, witte kapjes of mutsjes. De beugels van deze oorijzertjes ziet men niet; alleen de kleine knopjes, naar 't schijnt van ijzer of zilver, niet van goud, steken voor de ooren even buiten het kapje uit. Dat waren toch gewis haarlemsche vrouwen uit den aanzienlijken burgerstand. En dat oudtijds te Amsterdam, waar de echte, ouderwetsche ingezetenen (geen Westfalingen, Nederrijnlanders of andere vreemdelingen) zoo duidelijk de sporen vertoonen van hunne gemengd friesche zoo niet zuiver friesche afstamming, de vrouwen van den geringen en deftigen burgerstand, zoowel als van de aanzienlijksten, ook oorijzers droegen, lijdt geen twijfel. De burgerweesmeisjes te Amsterdam, die door de kleuren

van haar gewaad ons aan de middeleeuwen[1], en door den vorm daarvan aan de eerste helft der zeventiende eeuw[2] doen denken, bewaren ook nog steeds de herinnering van 't amsterdamsche oorijzer. Zij dragen 't van zilver in dezen vorm.

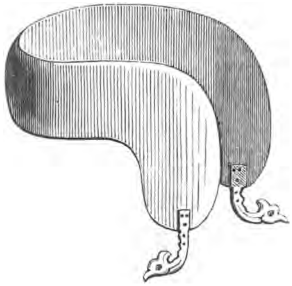

Slaat men nu de portretten van vrouwen en meisjes op de schilderijen in 's Rijks Museum te Amsterdam gade, dan *ziet* men wel geen oorijzers, maar bespeurt toch dat zij onder de witte mutsjes of zwarte kapjes verborgen zitten, en kan hun vorm zelfs nagaan. Die mutsjes of kapjes namelijk sluiten eng om 't hoofd en knijpen op de ooren. Het oorijzertje, dat er onder gedragen werd, schijnt denzelfden vorm hebben gehad als het boven afgebeelde, maar was veel smaller. Men droeg het dan ook minder als cieraad, of in 't geheel niet als pronkstuk, zooals de hedendaagsche Friezinnen hare oorijzers, maar het diende tot haarband, volgens het oorspronkelijke gebruik, en tot steunsel voor de muts.

[1] Men weet dat de steden, bij de oprichting harer weeshuizen, de poorterskinderen die er in opgenomen werden, naar middeleeuwsch gebruik, gewoonlijk uitdoschten in de stadskleuren, zooals te Amsterdam en in vele andere steden het geval was. Gewoonlijk, zeg ik, want er zijn uitzonderingen. Zoo zijn onder anderen de stadskleuren van Leeuwarden blauw en goud of blauw en geel, maar is de kleeding der kinderen in het Old-burger-weeshuis, het oudste weeshuis aldaar, half zwart en half rood, oorspronkelijk juist zoo als in het Burgerweeshuis te Amsterdam. Tegenwoordig echter is er de scheidingslijn der kleuren niet meer verticaal als te Amsterdam, maar horizontaal; de knapen dragen er eene roode buis en eene zwarte broek, met een rooden band om de zwarte pet; de meisjes een rood keurslijf met een zwarten rok en rood en zwart lint aan den fijnen stroohoed over het zilveren oorijzer en de kanten muts.

[2] Op den beroemden Schuttersmaaltijd van Van der Helst op het Trippenhuis te Amsterdam draagt de dienstmeid van de Doelen gelijken schilderachtigen en bevalligen hoofd- en halstooi als nog heden ten dage de amsterdamsche burgerweesmeisjes. Van daar dat onkundigen die dienstmeid gewoonlijk voor eene burgerweesmeid houden. Maar de kleeding der amsterdamsche geringe burgerdochters en dienstmeisjes in de eerste helft der zeventiende eeuw was, wat den vorm betreft, geheel gelijk aan de kleeding die nog heden door de amsterdamsche burgerweesmeisjes wordt gedragen.

Men zie b. v. Maria van Utrecht, de vrouw van Oldenbarnevelt, die zeker de haagsche kleederdracht van 't laatst der 16de eeuw vertegenwoordigt, en hare amsterdamsche tijdgenoote Margriet Bal, de vrouw van Jan Pietersz. Snoek, naar wien de Snoekjesgracht te Amsterdam genoemd is; men zie de vrouw en de dochter van Rombout Hoogerbeets en het aardige, jonge wijfke van Frans Hals; zeker hebben ze allen een oorijzertje onder de muts. — En werpen we nu een blik in 't midden der zeventiende eeuw. Elsje van Houweningen, hier de koene, jonge meid niet meer van 1621, maar de deftige, bejaarde vrouwe van 1656, draagt een zwart kapje, dat alweer zoo nauw om de ooren sluit, dat er noodzakelijk een oorijzertje onder moet zitten, al ziet men 't niet, en de leidsche bakkerin, de vrouw van Arent Oostwaard [1], die in dien zelfden tijd leefde, draagt juist zulk een zwart kapje, dat blijkbaar een oorijzer bedekt.

Wanneer te Amsterdam onder den deftigen stand de laatste oorijzers gedragen zijn, toont ons eene schilderij der familie Bas, almede van dien tijd. De moeder, Margriet Snoek, de dochter der bovengenoemde Margriet, hier reeds eene oude vrouw, draagt nog de nauw sluitende muts waar een oorijzer onzichtbaar onder schuilt, maar hare dochters al niet meer; die dragen 't haar los en gekapt.

Toch bleef onder de mindere standen, die de fransche mode nog niet volgden, het oorijzer nog lang in gebruik; de dienstmeiden droegen er een kap over, zooals nog overal in Groningen, Friesland, Holland en noordelijk Zeeland in gebruik is. Eene amsterdamsche Griet (in 't midden van de tweede helft der zeventiende eeuw) die door hare jufvrouw werd beknord om haar talmen, zei:

> Ik doe maar een schoone boezelaar aan, en wou mijn kap wat verzetten. [2]

Maar te dien tijde had zich uit het oude, eenvoudige hoofdijzertje, dat zich bescheiden onder een stemmig mutsje verborg, reeds een gouden hoofdcieraad ontwikkeld, waar de jonge juffers zich mee opschikten en dat zij "gouden strikken aan 't hoofd" noemden. [3] En 't ergerde haar niet

[1] Die bakker woonde in 1658 op den Rijn tusschen de Vrouwensteeg en 't Gasthuis. — Volgens eene aanteekening achter op het paneel.

[2] BERNAGIE, *Studentenleven*, 1ste Toon.

[3] Wat men in Friesland "knoppen" noemt, heet op het eiland Over-Flakkee en elders in 't Overmaassche "krullen" en op Zuidbeveland "stikken". Die benamingen zijn natuurlijk van den vorm afkomstig, welke die gedeelten van het oorijzer in die verschillende streken vertoonen. En wijl men bij de overmaassche en zeeuwsche boerinnen, van hare oorijzertjes niets anders te zien krijgt dan juist die krullen en stikken (stukken), zoo is deze naam op het geheele

weinig toen weldra de dienstmeiden de weelde zoo verre dreven van dit ook al na te apen. "Ik bid je", zei een amsterdamsch juffertje,

Ik bid je, let eens op de meiden,
Zoudt gij ze konnen onderscheiden
Van burgers dochters? draagen zij
Niet *van fijn goud*, zo wel als wij
De *strikken aan het hoofd*, en ringen,
En kettingen, en alle dingen? [1]

Nog juist zoo gaat het heden ten dage in de friesche steden toe. Daar ergert zich menige "juffer" en menige deftige en aanzienlijke burgervrouw, die tot nog toe voldoende mooi was met haar breed gouden oorijzer, juweelen spelden en veeren of juweelen naald, aan de gouden oorijzers die hoe langer hoe meer door de dienstboden gedragen worden en door de vrouwen uit den geringen burgerstand. Nog voor dertig jaren droegen slechts de vrouwen en de dochters der deftige en welgestelde burgers in de friesche steden breede gouden oorijzers, even als ook de vrouwen en dochters der rijke en voorname boeren. De vrouwen en dochters der geringere burgerlieden droegen smalle gouden oorijzers, en de dienstmeiden met de vrouwen der arbeiders en geringe werklieden smalle zilveren oorijzers. Slechts de aanzienlijkste en daarbij getrouwde vrouwen droegen een juweelen naald; de deftige burgervrouwen twee juweelen veeren, de boerinnen nooit juweel. Toen was, naar den zin der dames, het onderscheid in rang door het hoofdtooisel genoegzaam aangewezen. Maar sedert de geringe burgervrouwen algemeen ook breede gouden oorijzers begonnen te dragen en menige dienstmaagd haar zilveren oorijzer met een smal gouden, ja deze en gene (*o tempora! o mores!*) zelfs met een breed gouden oorijzer verwisselde, was dit voor de vrouwen en dochters der aanzienlijke burgers zulk eene ergernis, dat zeer velen, als om strijd, het schoone nationale hoofdcieraad afzetten en gretig naar de fransche pruikedoos en pommadepot grepen. De kappers kregen toen te Leeuwarden goede dagen, maar de goudsmeden slechte.

---

oorijzer overgegaan. "Wat stæ je die stikken goed!" zegt op Zuidbeveland een meisje dat hare vriendin eene aardigheid wil zeggen, en een ander, die haar geluk niet verzwijgen kan, vertelt aan de heele buurt: "ik kriig nieuwe stikken!" Aan den gouden hoofdbeugel der amsterdamsche juffers echter waren die "knoppen, pooten, boeken, stiften of stikken" natuurlijkerwijze nog veel fraaier uitgewerkt dan bij de boerinnetjes, en daarom noemde men die indertijd "strikken". Maar even als op Zuidbeveland en in 't Overmaassche nog thans, gold er die naam voor 't geheele oorijzer.

[1] BERNAGIE, *Belachelijke Jonker*, 2de Toon.

Doch laat mij naar Holland terugkeeren. In de omstreken van Haarlem, in het schoone Kennemerland, wordt het gewone noordhollandsche oorijzer niet gedragen, maar het zuidhollandsche, hetzelfde dat in het waterrijke Rijnland, de omstreken van Leiden, langs den Rijn tot Woerden in gebruik is. Dit zuidhollandsche oorijzer dat men zoowel van goud als van zilver draagt (maar in dit laatste geval dan toch altijd met gouden knoppen) is fraaier en veel bevalliger van vorm dan het slechte en rechte noordhollandsche oorijzer. Het is evenwel veel minder in gebruik dan dit laatste, en wordt in de steden van Zuidholland niet gedragen, behalve te Vlaardingen en Maassluis.

In den omtrek van Haarlem en verder in het noordelijk gedeelte van Zuidholland zijn deze oorijzers voorzien van kleine vierkante knoppen, volkomen gelijk aan die van het noordhollandsche oorijzer, maar veel kleiner en netter. In het zuidelijk gedeelte van Zuidholland echter, vooral te Vlaardingen, worden deze vierkante knopjes vervangen door gouden spiraal-kegelvormig gewonden krullen. Zoo wel in de vierkante knoppen als in de spiraalvormige versierselen worden lange gouden bellen of hangers gedragen, die langs de wangen naar beneden bengelen.

De oorijzers van de vrouwen te Scheveningen wijken eenigzins van het gewone zuidhollandsche type af; de beugel er van of het eigenlijke oorijzer is een paar vingers breedte langer, zoodat de uiteinden met de knoppen niet als gewoonlijk tusschen de ooren en de oogen komen te zitten, maar hooger, aan weerszijden van het voorhoofd, bijna recht boven de oogen. De knoppen van het scheveninger oorijzer dat gewoonlijk van zilver, bij enkelen van goud is, zijn tweederlei. De ouderwetsche oorijzers die door vrouwen uit den geringsten stand en door kleine meisjes worden gedragen, hebben zeer kleine gouden knopjes, langwerpig vierkant, waar men nog duidelijk den oorspronkelijken vorm der oudste oorijzers aan kan bemerken; de nieuwerwetsche vertoonen zeer nette, niet te groote, ovaalronde, gouden knoppen, de sierlijksten van alle hollandsche oorijzers, ofschoon ze door de nieuwerwetsche of opene knoppen van de friesche oorijzers nog verre worden overtroffen.

In het overmaassche gedeelte van Zuidholland, in Beierland, bij Dordrecht, op de eilanden Voorne en Overflakkee, enz. dragen de vrouwen ten platten lande ook oorijzers met spiraal-kegelvormige versierselen even als te Vlaardingen en elders aan den vasten wal. Maar deze spiralen zijn er veel grooter dan daar, terwijl in tegendeel de oorijzers zelve zeer smal zijn en geheel den ouden, gebogenen, halven ringvorm vertoonen. De versierselen

(knoppen) van het oorijzer zijn bij het overmaassche kapsel hoofdzaak geworden; het oorijzer zelve ziet men niet eens, als de overmaassche vrouw de overmatig groote kanten keuvel er over heen draagt.

Ook in Zeeland behoort het oorijzer tot de volksdracht. Men draagt 't op de eilanden Schouwen, Duiveland en Tholen algemeen, zoo wel ten platten lande als in de steden Zierikzee, Brouwershaven en Tholen. In eerstgenoemde stad echter wordt tegenwoordig meestal de hollandsche en fransche kleeding nagevolgd. Het oorijzer, dat men op Schouwen, Duiveland en Tholen draagt, is eigenlijk hetzelfde als het hierboven beschrevene overmaassche oorijzer. Maar de krullen aan de uiteinden zijn op Schouwen zeer klein, kleiner nog dan die welke het overijsselsche oorijzer versieren; hierdoor wint de kleederdracht van Schouwen en Duiveland het in bevalligheid verre van de overmaassche kleeding, ook omdat de zeeuwsche vrouwen en meisjes niet angstvallig het hoofdhaar onder de kanten kap of muts verbergen, zooals men in 't overmaassche doet. De krullen, die zoowel hier als daar steeds van goud (of koper), nooit van zilver zijn, hebben op Tholen grooter afmetingen dan op Schouwen, zonder echter de grootte van de overmaassche te bereiken.

De zelfde vorm van oorijzer en krullen als op Schouwen en Duiveland en vooral (wat de grootte der krullen betreft) als op Tholen, is op het eiland Noord-Beveland in gebruik. Maar op Zuid-Beveland draagt men niet alleen een ander oorijzer, maar daar is ook het geheele kapsel en de geheele overige kleeding anders. Terwijl bijna overal elders in Nederland de kleeding der mannen weinig of niets verschilt van die welke in andere landen gebruikelijk is, en de kleeding der vrouwen slechts eigenaardig en bijzonder is wat het hoofdtooisel aangaat, wijl overal hoe langer hoe meer de fransche mode door de vrouwen wordt gevolgd, maken de zeeuwsche eilanden Walcheren en Zuid-Beveland eene uitzondering. Daar houden zoowel mannen als vrouwen (boeren en boerinnen en de visschersvrouwen van het stadje Arnemuiden) zich aan de volle voorouderlijke kleeding. In Friesland, Groningen, Noord- en Zuidholland, behoeft de met oorijzer of kap getooide vrouw, althans die uit den beschaafden stand, slechts dat oorijzer en die kanten kap af te zetten, en heur haar op fransche wijze te kappen, om terstond in eene Française veranderd te zijn, want in hare overige kleeding heeft ze volkomen de fransche mode gevolgd. Zoo ook op Schouwen en Duiveland. Maar op Zuid-Beveland en op Walcheren is dit niet zoo. Daar is men ook in de overige kleeding gelijk gebleven aan het oude volkseigen. Met oorijzer en kanten muts of "mee stikken en spellen

en trekmus" zooals men daar spreekt, gekapt te zijn, en verder met een zijden kleed van fransche snede, met kraagjes en manchetten en ceinture en crinoline en andere vodden uit den franschen rommelkraam en prullewinkel te zijn uitgedoscht, is daar iets ongehoords, of liever ongeziens, hoe algemeen tegenwoordig zoo'n halfslachtig tooisel in Friesland en Holland ook moge zijn.

Het eigenlijke oorijzer op Zuid-Beveland in gebruik, onderscheidt zich weinig of niet van dat, wat in 't Overmaassche en op Schouwen wordt gedragen. Het is zeer smal, vertoont den oorspronkelijken gebogen en gebroken ringvorm en is steeds van zilver, wijl men het toch, als 't gedragen wordt geheel onder de groote en zeer onbevallige trekmuts verbergt en dus niet kan zien.

Aan de uiteinden zijn twee langwerpige vierkante, stevige gouden knoppen, "stikken" (stukken) genoemd, bevestigd, die aan beide zijden van de oogen uit de groote muts te voorschijn komen en gekroond worden door een paar gouden spelden, mutsespelden, die bijzonder groote (holle) gouden koppen of knoppen hebben, zoo groot als de grootste stuiters of bakkerts (ballen van gebakken steen) waarmeê de jongens spelen. De geheele dracht en voornamelijk de hoofdtooi der zuid-bevelandsche boerinnen is zeer leelijk, zeer boersch-lomp en onbevallig, als is ze dan ook zeer merkwaardig. Maar wijl er onder de zuid-bevelandsche boerinnetjes velen zijn die een fijn besneden gelaat, (vreemd genoeg, dikwijls met donkerbruin haar en oogen) en eene slanke, schoone houding vertoonen (niettegenstaande hare uiterst stijve massive kleeding) zoo zullen er misschien onder de lezers van dit tijdschrift zijn die eens op een Dinsdag (marktdag) in het stadje "van ter Goes" of "van der Goes" waren en vele boerinnetjes daar opmerkten, waarop hun oog met welgevallen bleef rusten, en die met mij omtrent deze zaak van gevoelen verschillen. Aan een mooi gezichtje echter staat alles goed, het zuid-bevelandsche kapsel zelfs, en over den smaak valt niet te twisten.

De zuid-bevelandsche oorijzers, vooral de knoppen of "stikken" daarvan, hebben tegenwoordig een zeer bijzonderen vorm; die zoogenaamde stikken zijn tegenwoordig dikker en zwaarder dan de oorijzerknoppen elders in gebruik, en gewoonlijk van goud; bij de minder gegoeden en armen van koper, nooit van zilver. Door hunnen langwerpig vierkanten vorm, komen ze met de knoppen (boeken, pooten) van de noord-hollandsche overeen. Maar zonderling genoeg en juist andersom als in Noordholland, zijn er aan de achterzijde bloemvormige versierselen in gegraveerd, terwijl

de voorzijde vlak en glad blijft en slechts door den steel waarmede die knop aan het eigenlijke oorijzer, den beugel, is bevestigd, in twee helften wordt gescheiden. Oudtijds echter waren de knoppen der zuidbevelandsche oorijzers ook zeer klein, maar veel dikker nog, bijna volkomen gelijk aan de oud-friesche oorijzer-knoppen. Toch kan men den oorsprong, den vorm en de versierselen der hedendaagsche knoppen er aan herkennen. Deze oude knoppen waren ook van zilver. Zulk een oud zuidbevelandsche oorijzerknop is in mijn bezit. Hij is op Zuidbeveland bij het graven in den grond gevonden, waarschijnlijk in een der vroeger verdronkene, later weer ingepolderde streken van dat eiland, en vertoont vrij wel denzelfden vorm als de alleroudste friesche oorijzerknoppen. Er is echter een gaatje in gemaakt, om er het een of ander sieraad, als een oorhanger of oorbel in te hangen, zooals nog overal in Zuid-Holland en Zeeland gebruikelijk is; hoewel deze gewoonte juist op Zuidbeveland reeds zeer in verval is en daar voor ouderwetsch geldt.

Oud zuidbevelandsche oorijzerknop, op de ware grootte.

De drie gaatjes in den steel, waarmede de knop aan het (denkelijk ijzeren) oorijzer of den hoofdring is verbonden geweest, dienden om de spelden er door te steken, waarmede men de muts, die men toen even als nu over het oorijzer droeg, daaraan bevestigde. Bij het oude friesche oorijzer komen ook zulke gaatjes vlak achter den knop voor, en de hedendaagsche oorijzertjes van de saterlandsche vrouwen in Oldenburg zijn er almede van voorzien.

De vorm van de oorijzers eindelijk, die op het eiland Walcheren worden gedragen, verschilt niet van dien der zuidbevelandsche oorijzers. Ze zijn er evenwel niet voorzien van vierkante knoppen of stikken, maar van zeer kleine spiraal-kegelvormige krulletjes als ook op Schouwen gebruikelijk is. De kap of muts echter die men op Walcheren over het oorijzer draagt verschilt van de schouwsche en ook van de zuidbevelandsche. De krullen aan het walchersche oorijzer zijn steeds van goud, het oorijzer zelve van zilver. Aan die krulletjes worden kleine gouden hangers gedragen. Over het geheel genomen is de walchersche kleederdracht, ofschoon ook niet van

stijfheid vrij te pleiten, netter en bevalliger dan de zuidbevelandsche.

De boerinnen van het walchersche dorp Nieuwland, dat eertijds een afzonderlijk eilandje vormde, volgen de zuidbevelandsche kleederdracht.

De oorijzertjes die men hier en daar in Zeeuwsch-Vlaanderen draagt, komen met de walchersche overeen.

De zoogenoemde "lamme koning", Lodewijk, koning van Holland, vaardigde gedurende zijne korte regeering een allerdwaast bevel uit aangaande het dragen van oorijzers in Zeeland. Het schijnt dat in het begin dezer eeuw de zeeuwsche vrouwen ten platten lande nalatig waren in het vervullen van hare moederlijke plichten en niet zelven hare kinderen zoogden. Ten einde deze kwade gewoonte uit te roeien, nam de goedige sul, "de lamme koning", het volgende besluit:

"In te gaan met den 1sten van Hooimaand (1809) zal het geene vrouw ten platte lande of "van de dorpen in het departement Zeeland vrij staan meer dan één oorijzer tot tooisel onder "hare muts te dragen; de vrouwen kunnen er één ter linkerzijde en de ongehuwde meisjes één "aan de regter zijde dragen, edoch alleenlijk aan de vrouwen, die zelve hare kinderen zogen zal "het vrijstaan er twee te dragen. Onze Minister van Eeredienst en Binnenl. Zaken zal van "Onzentwege op den 1sten van Hooimaand door de gemeentebesturen van al de dorpen des "eilands Zuid-Beveland, aan de meest verdienstelijke der huismoeders, die alle haare kinderen "zogen of gezoogd hebben, een tooisel uit twee dier oorijzers bestaande vereeren, zullende er "eene kleine plegtigheid ten dien einde plaats hebben. Het oudste der leden van de gemeente-"besturen zal in persoon dit tooisel zetten op 't hoofd der vrouw, door het gemeentebestuur "uitgekozen." Enz. [1]

Koning Lodewijk toonde in dit stuk al zeer weinig van de zeeuwsche kleederdracht of van de nederlandsche in 't algemeen te weten. Zeker was dit den franschen sukkel niet kwalijk te nemen, maar zijne ministers hadden het beter moeten weten. Wie droeg er ooit twee oorijzers te gelijk? Niemand; in Zeeland zoo min als in Friesland of elders in Nederland. Lodewijk heeft blijkbaar, omdat hij spreekt van het oorijzer links en rechts te dragen, de groote gouden naalden, voornaalden, voorhaarnaalden bedoeld, welke de boerinnen op Walcheren en Zuidbeveland, vroeger algemeen, thans zelden, over het voorhoofd dragen, even als elders in Nederland, vooral in Noordholland. Maar van deze voornaalden draagt natuurlijker wijze de zeeuwsche vrouw, even als ieder ander, ook slechts één, links of rechts op het voorhoofd.

Over de verschillende versierselen, die men bij de oorijzers draagt, als

---

[1] Wie er meer van weten wil leze het opstel "Koning Lodewijk op 't eiland Walcheren" van F. Nagtglas, voorkomende in het tijdschrift de Navorscher, negentiende jaargang, bladz. 593.

de zoogenaamde voorhaarnaalden en zijhaarnaalden, knoppehangers en kapspelden in Holland en Zeeland, en de naalden, veeren en spelden in Friesland, Groningen en Drenthe, zal ik thans niet nader spreken, zoo min als over de onderscheidene mutsen, zoo verschillend in vorm, die over de oorijzers worden gedragen. Slechts dit nog ten slotte.

Onder de namen: "de ring van Epe" en "Ringmunten en oorijzers" komen twee hoogst belangrijke en lezenswaardige verhandelingen voor over het oorijzer, van den geleerden frieschen oudheidkenner en taalkundige Dr. JOOST HIDDE'S HALBERTSMA, in den Overijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren, jaargangen 1849 en '53.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

GEZELSCHAPSVERMAKEN.

V.

SLABBEJANS- OF SLABBERJANSSPEL.

Op 't eiland Walcheren zegt men niet Slabbe- maar Slabberjansspel; — wat beter is, weet ik evenwel niet.

Zeer oud is dit spel in Zeeland nog niet. Mijn grootvader heeft mij dikwijls verhaald, dat het, in 't laatste der vorige eeuw, en wel het eerst te Westkapelle, zijne geboorteplaats, is ingevoerd. Het was daar aangebracht uit Westindië door zekeren Serlé, die een zeeman was. Welligt was hij een broeder van den Secretaris van Westkappelle, die denzelfden naam droeg.

Het vermoeden van den heer Ter Gouw, omtrent het niet veel opgang maken van dit spel [1], is volkomen juist. Ik heb het vroeger hier, in talrijke gezelschappen, menigwerf medegespeeld, maar gewoonlijk hadden de lieden aan één spel, uiterlijk twee spellen, op een avond al genoeg, omdat velen het onpleizierig vonden, lang te zitten kijken zonder meê te mogen doen.

Domburg. H. M. KESTELOO.

[1] Zie hiervoor blz. 22.

VAN VRIJEN EN TROUWEN.

III.

Is niet een vrijer overal
Een vrijheer waar hij vrijen sal?

vroeg Cats. Wel zeker, zei Poot,

De vrijerij is vrij.

Dat is de oude Hollandsche leer; en daarom heeft dan ook een heertje uit de stad volle vrijheid om een boerinnetje op 't land de voorkeur te geven boven al de steedsche juffertjes, en zijn lief te kussen tusschen de kazen en de koeijen. Toch heeft de heele stad er praats over:

Wat nieus, wat wonders, lieve vrient!
Dat u vooral geweten dient.

Siet Spitsaert, die soo moedigh tradt,
Het trotste ventje van de stadt,
Het fierste quantje, dat men vint,
Die is tot dikke Trijn gesint.

Nu, Spitsaert is oock wonder kael,
Sijn keucken al te bijster schrael,
En soo hij mist een rijcke bruyt,
Soo is 'et met den Joncker uyt.

Nu, Trijn is dan oock wonder rijck,
Men vint 'er weynigh haers gelijck,
Haer vader was die groote boer,
Die staegh op alle markten voer.

En wat kan 't hem schelen, of de eene haar "dat ronde kloen", en de ander "dat plompe stuck" noemt,

Sij is soo rijck, die lieve Trijn,
Dat sij oock schoone schijnt te zijn;
Hij vleyt, hij kust, hij streelt de meyt;
Sij is sijn lust (gelijk hij seyt).

Ja wel, zegt een ander,

't Is om haer gelleken
Niet om haer velleken.

Natuurlijk; 't is de oude leer en de nieuwe tevens: "hebje gelt, so

benje lief!" Zoo is 't nu en zoo was 't in de dagen van Vader Cats, zoo was 't al in de eeuw van Horatius en in die van Perikles, en zelfs in de tijden der Aartsvaderen was 't niet anders.

Wij voegen de afbeelding van den kalen Haagschen Jonker en de vette Trijn van Zoeterwoude hiernevens (naar 't origineel, dat Cats in der tijd heeft laten maken), opdat ieder, die er eenige kennis van heeft, kunne beoordeelen, in hoeverre 't hedendaagsche vrijen van arme heeren met rijke boerinnen — welke laatste, ofschoon ze nu geen Trijn meer heeten, maar dames willen schijnen, toch boerinnen zijn en blijven, — met de toenmalige manier overeenkomt of daarvan verschilt. De poes, die op de tafel zit, vertegenwoordigt de moraal van 't stuk:

Om de minne van het smeer
Lickt de kat den kandeleer.

DE LUITSPELER VAN FRANS HALS.

Ik heb nog niemand, in het Trippenhuis te Amsterdam, de kamer zien binnentreden waar de 64 schilderijen van het Duppersche Legaat "geplaatst" zijn, die niet terstond aangetrokken werd door dien vrolijken speelman, die daar ter regterhand in 't midden hangt. Die luitspeler boeit oog en hart; onwillekeurig spitsen wij het oor, om de toonen op te vangen, en zelfs het deftigste hoogereburgerschoolleeraarsgezigt krijgt nog een prettigen plooi als 't hem aankijkt. 't Is een bruiloftsdeuntje, dat hij speelt, twijfel er niet aan; de huppelende bruidsstoet volgt hem, en hij kijkt er lachend naar om. Ja, konden wij maar over den onderrand van de lijst, als over een vensterbank heen, naar beneden kijken, wij zouden zijne voeten trippelen en zijn kuiten flikkeren zien op de maat van de luit.

En wat is hij zwierig gekleed! Zeker; 't is geen gemeen speelman, die bij boerekermis op de ton staat; 't is geen achterbuurts-virtuoos, bij wien een bordje uithangt met het opschrift:

SPeULd Op BURGeR eN BOeRReBRUYLoFd.

Dat deftige zwarte pak, met rood afgezet, en die mooije muts van rood en geel fluweel op 't weelderige, zwarte haar bewijzen u, dat hij een

Jonker Spitsaert en dikke Trijn.

Bladz. 180.

speelman is van de eerste kwaliteit, een bol in zijn vak, die op voorname bruiloften den dans leidt. Ja, daar Frans Hals zelf ook "tot den zeer fatsoenlijken stand behoorde", en eens Schepens zoon van Haarlem was, zoo is het best mogelijk, dat hij hier den speelman van zijn eigen bruiloft geschilderd heeft; — maar wacht, hier hebben wij den Catalogus, dien zullen we er eens op nakijken.

Wat? "De Nar?"— Daar lijkt hij nu juist niemendal naar. Neen, nog mooijer: "De Nar van de munt van Amsterdam!" en die nog wel spelende "op de mandoline"!! — Wel, Mijne Heeren van 't Museum! wat hebt ge u vergist! —

Zoo Frans Hals een nar had willen schilderen, zou hij hem een heel andere physionomie gegeven, en hem een heel ander pak aangetrokken hebben. Hij wist wel hoe een nar er uitzag, beter dan zij, die dezen luitspeler voor een nar hebben aangezien. Wilt gij echte narren zien? Sla dan maar even den "Spiegel van den Ouden en Nieuwen Tijdt" van Vader Cats op, en gij zult er een aantal vinden, allen tijdgenooten van onzen speelman.

En zoo Frans Hals een Muntegek had willen schilderen, zou hij hem weêr heel anders uitgemonsterd, en geen luit in de hand gegeven hebben. De Muntegek was in de 17e eeuw al geen eigentlijke nar meer; 't was de jongste knecht of muntgezel, die als bode fungeerde, en daarom ook de Muntejongen genoemd werd. Hij droeg, als hij in 't openbaar verscheen, de liverei van 't gewest of van de stad, waar de Munt gevestigd was, met een kap daaraan, die op zijn rug hing met groote zilveren bellen, waar de werktuigen der munters op gegraveerd waren.

Het zwarte pak met rood afgezet, dat onze speelman draagt, is ook geen Amsterdamsche liverei. Wie deze zien wil, kan teregt bij Nieulandt, wiens groote schilderij van den Dam thans bij David en Goliath op 't Stads-archief bewaard wordt. Daar wandelen vijf stads-boden, die een wijden overrok dragen van rood laken, waar zwarte strooken met witte kruisjes, drie aan drie, opgelegd zijn.

En ten slotte is die "Nar van de Munt van Amsterdam" hier een belachlijk anakronisme. Frans Hals heeft nooit van een Amsterdamschen Muntegek gehoord, veel minder dien gezien; want — eerst zes jaren na den dood des Schilders werd gezegde Munt opgerigt.

RAPESOP.

Karikaturen en spotprenten zijn geen kinderen van 't vernuft onzer eeuw, maar al heel oud; — denkelijk wel even oud als het teekenen zelf, en nog ouder dan de teeken*kunst:* want zeker heeft al lang vóór dat de eerste kunstenaar zijn eerste meesterstuk leverde, weleens een kwâjongen een stuk houtskool van den haard genomen, en daarmeê, op den leemen wand eener hut, zijn makker met een langen neus uitgeteekend.

Maar zijn die dingen tegenwoordig doorgaans slechts kleine, ruw gekrabbelde prentjes, die voor de glazen der boek- en prentwinkels hangen, om gratis lachers en voor een kleinigheid koopers te lokken, onze voorvaderen wijdden er meer zorg en kunst aan, teekenden ze fraai en sneden ze mooi in koper, ja, schilderden ze in kleuren, niet zelden op een chassinet, dat ze aan hun venster ten toon stelden en des avonds verlichtten.

Van dit laatste willen wij hier een voorbeeld geven.

Niemand had zich in 't midden der vorige eeuw te Amsterdam meer berucht gemaakt dan de Vijgendamsche porseleinkooper Daniël Raap. Hij was een woelgeest in zijn hart, glad van tong en stout van aard, eerzuchtig en brutaal. Vroeger was hij een roervink op 't kerkelijk gebied geweest, — namelijk een voorvechter onder de Deurhovianen, maar zijn haring had daar niet gaar willen braden. Toen dan in 1747, na 't overgaan van Bergen op Zoom, in verscheidene steden van Holland en Zeeland de poppen aan 't dansen raakten, en ook te Amsterdam de beginselen van oproerigheid bespeurd werden, wierp Raap zich op 't politiek terrein. Lieden van zijne soort achten altijd zich zelven knap genoeg om een hoofdrol te vervullen. Door klinkende woorden en mooije beloften wist hij 't gemeen aan zijn snoer te krijgen, dat weldra hem voor den knapsten man der wereld hield, en zijn lof langs de straten uitgalmde. En toen, in 1748, 't gantsche Land geschud werd, en oproer en plundering aan de orde van den dag waren, was Raap in zijn element. Onder de Doelisten was hij 't groote licht; een verzensmid op den Doelen betitelde hem zelfs als den Bataafschen Fabricius! Ja, Raap was zulk een geavanceerd patriot, dat "eerlijker lieden onder hen, die met hem zamenspanden", hem vaak van geweldige en dwaze stappen moesten terughouden.

Rapesop.

Bladz. 183.

Maar ach! het ging met Raap, als 't gemeenlijk met volksmenners gaat:

Gehoorzaemt als een Vorst, verstooten als een hont!

Toen de oproerkoorts uitgeraasd had, zagen de oproermakers zelf in, dat zij door Raap bedrogen waren, en de algemeene verachting werd zijn loon. Ja, velen vonden 't eigentlijk jammer, dat zulk een "muytemaker" er straffeloos afgekomen was, en wat zij hem gunden, bleek uit "zekere onder de hand uitgegeven schimpprent", waarop Raap, in gezelschap van eenige voorname Doelisten, was voorgesteld als hangende aan de Volewijk.

Den 10n Januarij 1754 overleed Raap, maar zelfs zijn dood maakte geen einde aan den haat, dien burgerij en gemeen hem toedroegen. Vrolijke jongelui trokken de stad rond met een liereman voorop, een liedje zingende, dat begon: "Raap is dood, Raap is dood!"

Er werden bespottelijke begrafenisbriefjes verspreid, waarbij "alle Opperbaazen van den Doele ter begravinge versogt werden met het lijk van Daniël Raap, muytemaker, op de Vijgendam, het tweede huys van de Nes, in de Doeliaanze Porcelijn-winkel, om voor twee uure te zijn in het tweede Waeygat over de Oude Kerksteeg, alwaar een schuyt gereed zal leggen om het lijk te vervoeren naar het Galgeveld."

Maar bij den schilder Bugge in de Warmoesstraat was iets te zien, dat "zinrijk" geoordeeld werd. Of de man een groot meester in de kunst was, weet ik niet (ik heb hem bij Immerzeel noch Kramm vermeld gevonden); maar een grappenmaker was hij zeker, want er was bij hem al meermalen "een geestige scherts in beeldspraak vertoond", en wel "op lieden, die tot den aanhang van Raap behoorden." Van welke soort nu zijne zinrijke en geestige scherts was, leert ons het volgende.

Raap stierf 's avonds omtrent zeven uren, en nog dien zelfden avond stond het voor Bugges deur vol kijkers. Op een verlicht chassinet paradeerde Sinjeur de Duivel met een groote raap in zijn klaauwen, en daaronder las men: AL WEÊR EEN KNOL! Satan kneep dien knol, dat er de sop uitliep, en wel in een flesch, waarop te lezen stond: RAAPESOP.

Eenige avonden achtereen lokte dit stuk duizende toeschouwers, en toen alle menschen het gezien hadden, werd het "op hooge order verbooden."

Simon Fokke vond die schilderij van Bugge ook zoo "zinrijk", dat hij ze afteekende, en naar zijne teekening [1] is de nevensgaande houtsnede gemaakt.

Vraagt welligt eene onzer lezeressen, of wij dit nu fraai vinden, zóó met een dood mensch te spotten? — Wel neen, zeker niet! Maar 't ge-

---

[1] Deze teekening is thans het eigendom van den heer Louis Splitgerber.

val is merkwaardig voor de kennis van den geest des tijds, en het leert ons, hoe volksmenners geacht worden, en waarom de Amsterdammers al wat zij naar en miserabel vonden "Rapesop" noemden."

LIEFHEBBERIJEN VAN DEN OUDEN TIJD.

II.

ANAGRAMMEN.

De anagrammen-liefhebberij was een soort van taalgymnastiek, waar onze voorvaderen veel aan deden, maar die natuurlijk bij enkele aardige vindingen heel veel flauwiteiten opleverde. Zelfs de geestige Drossaart Hooft vermaakte zich met Tesselschaede om te zetten tot Sachte Sedeles. Maar weinigen waren er zoo knap in als twee Deventersche predikanten, die beiden zeer geleerd en zeer beroemd waren.

Ds. Jacobus Revius, die in 1641 een beschrijving van Deventer uitgaf, en om zijne groote geleerdheid "tot Regent van het Theologische Collegie te Leiden beroepen werd, heeft uit het eenige DAVENTRIA vijftig *anagrammata* gevonden."

Gij begrijpt niet, hoe 't mogelijk is; — dat begreep niemand; de heele geleerde wereld stond er verbaasd over. Maar veertig jaren later kwam de niet minder beroemde Arnold Moonen, die tegelijk als poëet, als kanselredenaar en als taalgeleerde uitblonk. "Wat Revius gedaan heeft is nog maar half werk", zei hij, nam DAVENTRIA nog eens onder handen, en fabriceerde bij de vijftig oude nog vijftig nieuwe anagrammen.

Stoft, steden, op uw naam en faam,
En oude burgerstammen;
Daventria verciert haar naam,
En overkraait u al te zaam,
Met honderd anagrammen!

Zegge: honderd! — en die allen "passende op de gelegenheit, voorvallen en andere aanmerkelijkheden der stadt Deventer," zegt Frans Halma.

Dat mag eerst een meesterstuk van woorddraaikunst heeten; en de Sanskritsche taalgymnastiek, waar de Nederlandsche Spectator onlangs zich meê vermaakte [1], is daar nog niemendal bij.

Sommelsdijk. J. E. TER GOUW.

---

[1] 1871, No. 11.

GILDEN EN POORTERIJEN.

IV.

Eenige vrije, kleine grondbezitters, die elkanders landburen waren, — of eenige schippers en kooplieden, die aan een stroom of haven bijeenwoonden, — of eenige nijvere handwerkslieden, die in elkanders nabijheid zich gevestigd hadden, om hun bedrijf uit te oefenen, — sloten zich aaneen tot onderlinge hulp en wederkeerigen schut en scherm. Zij rigtten een schutsgild op: de eersten om veld en vee, de tweeden om schip en schat, de derden om werk en winst te beschermen tegen rans en roof;[1] — om zich gezamentlijk te verdedigen zoowel tegen de geweldenarij van naburige Edelen, of de hebzucht van een Bisschop of een Burggraaf, als tegen de invallen van vreemde roovers en de aanslagen van plunderzieke naburen.

Het gild koos zijn eigen bestuur, en bewaarde den vrede en handhaafde 't regt binnen zijn eigen kring. Wanneer zulk een schutsgild of bezworen broederschap zich vestigde in 't gebied van een Heer, dikwijls onder bescherming van zijn slot, dan bragten zij dezen een zekere som gelds op, waartegen hij hunne vrijheid erkende en hun zijne bescherming verzekerde. Dit was o. a. 't geval met het Comannegilde, dat zich te Amstelledamme tegenover 't slot van Heer Gijsbrecht gevestigd had, en waaraan 't dan ook zijn zelfstandig bestaan en bestuur, waarop ik hiervoor bl. 60 reeds gewezen heb, te danken had. En aan een gelijke oorzaak — het oprigten van een schutsgild namelijk, gepaard met het opbrengen van een bepaalde som aan den Heer — zullen vermoedelijk ook Muiden, Aemstel (Ouderkerk), Mijdrecht en Loenen hun zelfstandigheid als gemeenten verschuldigd zijn geweest. Immers in de woorden, waarmeê de brief aanvangt: *Nos Concilium et universitas conjuratorum* herkent men terstond het schutsgild.

Bij het toenemen van den handel, het bloeijen van den landbouw en de nijverheid, nam natuurlijk de bevolking tegelijk met de welvaart toe,

[1] Ten dienste van taalgeleerden teeken ik hier aan, dat zij in dit *rans* den wortel kunnen herkennen van 't werkwoord *aanransen* — dat D. Vr. en T. W. (zie *Woordenboek*, 274) ten onregte als een bijvorm van *aanranden* verklaren, — zoowel als van *ranselen* en nog meer woorden, die zij zelf wel zullen weten te vinden.

en het gevolg was, dat het schutsgild zich uitbreidde en een gezworen gemeente vormde, aan wier hoofd het gildebestuur stond.

Wanneer zulk een gemeente aanzienlijk en vermogend genoeg geworden was, om de regten en vrijheden, welke de Landsheer haar verleenen wilde, behoorlijk te kunnen betalen, — want deze schonk niets om niet, — dan verhief hij haar tot eene Poorterij, en verleende haar een handvest, waarin hij verklaarde, dat hij aan zijne Poorte van ...... gegeven had en gaf alzulk regt en alzulke vrijheden, eeuwiglijk te duren, als hierna (t. w. in den perkamenten brief) beschreven stond. En onmiddelijk daarna namen Schout, Schepenen en Raden eenige "goede knapen" (dat wil zeggen: eenige voorname poorters) in den eed, om de penningen, welke zij den Heer, voor 't verleenen der vrijheid schuldig waren, over de gezamentlijke poorterij om te slaan.

Dit nu is 't, wat in de geschiedenis het "bevrijden der steden" genoemd wordt. Het woord *stad* of *stede* beteekent dan ook oorspronkelijk niets anders dan de *plaats*, waar de gemeente gevestigd was. Eene poorte of vrije stad werd niet altijd terstond eene bemuurde stad, — langen tijd soms bleef zij onbemuurd, slechts met een gracht omcingeld, en dit was o. a. ook met Amsterdam 't geval. Eerst in de tweede helft der 15^{e} eeuw, toen de poorters algemeen hunne steden versterkten, hechtte zich aan 't woord *stad* het begrip eener met muren omringde plaats.

Uit dezen oorsprong der poorterijen verklaart zich ook de overeenkomst van den ouden regeringsvorm onzer steden met het gildebestuur, want de statuten van het schutsgild waren de kiem van 't Stadsregt. Men behoeft slechts de oudste handvesten na te lezen om zich daarvan te overtuigen. Inderdaad behield ook de poorterij het gildekarakter: de poorters waren de gildebroeders, en de Schepenen en Raden waren de overlieden, aan wier hoofd de Landsheer zijnen Schout stelde, om "'s Heeren regt te bewaren."

Wie tot poorter aangenomen werd, moest almede zijn "goet knape ende onberuft", en zoo 't later bleek, zeggen de "Oude Costumen van Utrecht", dat de aangenomen poorter was "van quaden gerufte, ofte eygen" [d. i. lijfeigen] dan verviel zijn poorterschap, en 't zoude hem "nyet helpen noch in stade staen." Want binnen jaar en dag kon een Heer zijnen lijfeigene, die ontvlugt was en de wijk binnen de vrijheid eener poorte genomen had, terugeischen; maar (zegt het Delftsch handvest van 1246) "nae jaer ende dach, sonder wedereyschen der Heeren", waren en bleven zulke lieden vrij. Te Amsterdam was een proefjaar gesteld voor een nieuw aan-

genomen poorter: "So wes hem wedervairt binnensjairs nadat hi poirter is ontfaen, dat sal up sinen coste wesen ende nyet up der stede coste".

De aangenomen poorter moest den poortereed afleggen, gelijk weleer de gildebroeder den gildeëed; en daarmeê was tevens zijn gantsch gezin bij de poorterij ingelijfd, even als in 't schutsgild. Zelfs als "een poorter buyten der vrijhede in noode quame, of buyten belegen [gevangen] werde", zoo moest "die ghemeyne poorte dien man ontsetten ende uyt sijnen noot helpen"; want de poorterij was en bleef een schutsgild.[1] Ook werden, zoolang de steden nog van kleinen omvang waren, *alle* poorters of "de geheele buyck der stede", met klokgeslag opgeroepen om hun stem uit te brengen over stadsbelangen, gelijk de gildebroeders om over de gildebelangen te raadplegen; eerst later, toen, bij de uitbreiding der steden, het groot aantal der poorters dit onuitvoerbaar maakte, werden de Vroedschappen ingesteld, om in de raadzaal de gemeente te vertegenwoordigen. Hoe naijverig de poorterijen op hare regten en voorregten waren, "ondervond Wolfert van Borselen tot zijn ongeluk", zegt Arend. Ja, want het kostte dien bekwamen en moedigen, maar al te heerschzuchtigen en trotschen edelman, die, nog te veel van de oude begrippen vervuld was, en de nieuwe te weinig eerbiedigde, het leven. Toen de Delvenaars hem vermoord hadden, luidden de Dortenaars van vreugd de klokken, en sloegen op hunne beurt den Baljuw van Zuidholland, Wolferts handlanger en geestverwant, ook dood.

Maar deze Wolfert had met groote steden te doen, en zijne historie is genoeg bekend; ik wil hier dus een voorbeeld van een kleine stad bijbrengen, dat weinig of niet bekend is, en wel van Muiden, — het geringe en onbeduidende Muiden, dat wel reeds vóór 1285, en dus al veel vroeger dan Amsterdam, een stad was, maar niettemin altijd de kleinste onder Hollands steden gebleven is.

Op den 25sten November 1305 had te Muiden een vechtpartij plaats, waarbij zekere Alebrecht van der Ha eenen Jan van Zenicvelt een wonde toebragt. De Schout en des Baljuws knechten grepen Alebrecht en de Baljuw gelastte, hem naar het slot te Vreeland te brengen. Hiertegen verzette zich de Muidensche poorterij; zij beriep zich op haar eigen regt, en hield staande, dat hetgeen binnen hare vrijheid misdaan was, ook daar binnen

---

[1] In *de Volksvermaken*, bl. 633—635, heb ik verhaald, hoe nog in 1631 de burgerij van Doetinchem gewapend uitrukte, om een hoenderzak, die door een naburig Jonker eenen poorter ontnomen was, te heroveren.

door Schout en Schepenen beregt moest worden, en de Baljuw er niets mede te maken had. Eenige dagen later kwam deze met vijftien man te Muiden, om Alebrecht te halen, maar te vergeefs; de poorters wilden hem "den here niet laten volghen".

De Baljuw, van wien ik spreek, was Bernd van den Dorenwerde, die pas drie weken te voren door Bisschop Gwy, als Heer van Amstelland en Gooiland, tot Baljuw over deze gewesten was aangesteld. Het slot te Vreeland was de gevangenis van 't Baljuwschap, waar een van 's Bisschops krijgsbevelhebbers, Jan van Arkel, met eenige soldaten op lag.

Of Alebrecht van der Ha een poorter van Muiden was, blijkt uit de rekening van Bernd (waaruit ik deze bijzonderheden put) niet; maar het is te vermoeden, omdat de poorterij voor hem in de bres sprong. Wel zou men hem, op zijn naam af, voor een Stichtsch edelman houden, maar dit bewijst niets tegen de mogelijkheid van zijn poorterschap; vele edelen, vooral zulken, die schraal met goederen bedeeld waren, werden te dien tijde poorters, met het dubbele doel om handel te drijven en in de regeering te komen.

De zaak bleef gedurende den winter hangen, en intusschen schijnt men Alebrecht te hebben laten ontsnappen; juist naar het oude gebruik der schutsgilden.

't Was woensdag vóór Midvasten toen de Baljuw weêr te Muiden verscheen, en wel om "te seggen die soene" tusschen Jan van Zenicvelt en Tideman van der Ha, welke laatste als namaag des gevlugten, om het zoengeld aangesproken werd. Maar toch bereikte de Baljuw zijn oogmerk niet; want zekere Arnout Scale, — denkelijk door de Muidenaars daartoe omgekocht — bragt de tijding, dat Bernd door den Heer van Arkel (die thans, bij afwezigheid van Gwy, het gebied in het Nedersticht voerde) afgezet was; waarop de Baljuw onverrigterzake heenging.

Zoodra Bernd merkte, dat hij gefopt was, kwam hij weêrom; maar ditmaal met een magt, waar Muiden niets tegen in te brengen had, namelijk met een welbemand oorlogschip, — "met enen cogge vol luden". En nu "seide Bernd die soene tusschen Janne van Zenicvelt ende Tideman van der Ha", en daarmeê was de zaak uit; behalve voor Arnout Scale, wien Bernd, veertien dagen later, zijn trek betaald zette, door hem te vervolgen wegens gelden, welke hij onder zich had, doch, volgens Bernd, den Heer behoorden. — trouwens de schalk dan had ook wel iets aan Mijnheer den Baljuw verdiend.

HET VOLKSLIED.

Over het Volkslied — namelijk niet over het lied "voor Vorst en Vaderland"; maar over het volkslied in den waren zin des woords, *la vraie poésie populaire*, den volkszang, door geen dichter gecomponeerd, maar uit 's volks eigen aangeboren gave der poëzij voortgevloeid, — heb ik in *de Volksvermaken*, aan 't slot van 't Eerste Boek, gesproken. En ik wil hier niet herhalen, wat ik dáár heb gezegd, maar slechts een enkele zinsnede herinneren: "huppelende en springende hief men eenige woorden aan, die van zelf een liedje werden", — en thans met een voorbeeld aantoonen', *hoe* uit eenige woorden, zonder hulp van dicht*kunst* of vers*leer*, een lied ontstaan kon.

Het is een Drentsch volksdeuntje, door Ds. A. L. Lesturgeon te Zweeloo medegedeeld, dat er mij aanleiding toe geeft.

De inhoud van dit volksdeuntje heeft niets merkwaardigs; 't is alleen de vorm, die de aandacht verdient, omdat hij doet zien, hoe uit niets anders dan eenige eenvoudige vragen en antwoorden zich een beurtzang ontwikkelen kon, die, op een bevallige melodie gezongen, het oor streelt als "de wildzang van het volk, waar men met evenveel genoegen naar luisteren kan als naar dien van de vogeltjes in 't bosch; welke laatsten menigeen zelfs liever hoort dan geleerde goudvinken."

Stel eene vraag, die uit vijf of zes woorden bestaat. Die vraag wordt gezongen; — daarna herhaald; — ten derde male nog eens begonnen, maar niet voltooid, en 't ontbrekende van dit derde vers wordt aangevuld met een woord, dat den huppelenden rythmus en de muzikale accentueering tot vader en moeder heeft. Met ditzelfde woord vangt het vierde vers weêr aan, en alliteratie en rijm komen te hulp om den regel tot zijne behoorlijke lengte af te spinnen; eindelijk wordt de vraag, waar men meê begonnen is, nog eens herhaald, en — de eerste strofe is volledig.

Geef nu op de vraag een antwoord, uit een gelijk getal woorden bestaande; laat dit op dezelfde wijze worden gezongen en met dezelfde klanken — want woorden zijn 't niet — worden aangevuld, en gij hebt een tweede strofe. Dit antwoord geeft tot een nieuwe vraag, en deze weêr tot een antwoord aanleiding, en op die wijze kan men den beurtzang zoolang voortzetten als men wil.

Het lied, door den heer Lesturgeon meêgedeeld, bestaat uit 12 strofen

ieder van vijf regels, die evenwel geen anderen inhoud hebben dan dit stel vragen en antwoorden:

1. Schirwit! waar is uw vrouw? — Mijn vrouw is naar de markt.
Wat doet zij naar de markt? — Zij haalt ons kind een koek.
2. Schirwit! waar is uw knecht? — Mijn knecht is naar de schuur.
Wat doet hij naar de schuur? — Hij haalt ons bontkoe hooi.
3. Schirwit! waar is uw meid? — Mijn meid is naar den stal.
Wat doet zij naar den stal? — Zij melkt ons bonte koe.

Uit de eerste vraag ontstaat op de boven omschreven wijze, deze strofe:

Schirwit! waar is uw vrouw?
Schirwit! waar is uw vrouw?
Schirwit! waar is uw — *tremeldewee*,
Tremeldewemel de wup op zee —
Schirwit! waar is uw vrouw?

Uit het antwoord ontwikkelt zich de tweede strofe:

Mijn vrouw is naar de markt,
Mijn vrouw is naar de markt,
Mijn vrouw is naar de — *tremeldewee*,
Tremeldewemel de wup op zee —
Mijn vrouw is naar de markt.

En precies zoo zien de overige tien strofen er uit. 't Behoeft den zangers al zeer weinig moeite te kosten het lied tot 20 of 30 strofen voort te zetten, door b. v. ook naar Schirwits zoon en dochter en naar zijn paard en zijn hond te vragen. "De melodie is niet onaangenaam", zegt de heer Lesturgeon, "vooral wanneer die door een geheel koor wordt aangeheven". Natuurlijk; die soort van liedjes en melodiën hebben altijd iets, dat niet onaangenaam is. En even natuurlijk is 't, dat dit liedje ook niet tot een enkel dorp bepaald is, maar op verschillende plaatsen gezongen wordt, soms met een klein verschil: te Emmen b. v. luidt het kursief gedrukte — waarbij, bedrieg ik mij niet, de zangers een wipdansje behooren te maken — aldus:

tingelingela,
Tingelingela van de ripsasa;

en welligt klinkt dit op andere dorpen weêr anders, wat vrij onverschillig is.

In Drente niet alleen, ook in andere gewesten, heeft men nog volksliedjes van dien of dergelijken vorm; te Amsterdam zelfs. Het liedje van den bruggeman in de poppekast bij de Chineesche schimmen, — welks melodie ook niet onaangenaam, ja zelfs heel vrolijk klinkt, en die ik, omdat de Chineesche schimmen ook al uit de mode raken, en de melodie dus gevaar

liep verloren te gaan, op bl. 650 der *Volksvermaken* heb doen afdrukken, — dat liedje van den bruggeman is evenzoo uit enkele woorden met behulp van eenige klanken tot een aaneenschakeling van vierregelige strofen geworden, wier constructie echter eenigzins anders is:

Ik zal deze brug gaan maken,
Falderalderire falderalderire,
Ik zal deze brug gaan maken,
Fal-la-falderaldera!

welk lied almede in een aantal strofen wordt voortgezet, daar de antwoorden van den bruggeman op de vragen van den schoolmeester:

Was ze niet gebroken, ik zou ze niet gaan maken;
Al de centjes zwemmen over 't water;
Wat je niet en bent, dat kan je nog wel worden;

evenzoo worden gezongen. En precies op dezelfde wijze is te Veenendaal uit de eenvoudige woorden: "'t Is van avond lampbegietjes avond", een Septemberfeestzang geboren, waarvan ik de historie beschreven heb op bl. 477 der *Volksvermaken*.

De woorden van al deze liederen hebben doorgaans niets, of althans niet veel te beteekenen; maar de vorm is opmerkelijk. Wij herkennen daarin den eenvoudigsten, en daarom zeker wel den oudsten vorm van 't volkslied; en wij mogen het vrij waarschijnlijk achten, dat de liederen, waarmede bij onze Germaansche voorouders de jonge lieden in hunne buurten bij zomeravond zich vervrolijkten, van gelijken vorm waren als deze, — slechts met dit verschil, dat bij die voorouders de alliteratie de hoofdrol speelde, terwijl hun nakomelingen meer met het rijm ophadden.

'T NUT VAN HET COURANTEN LEZEN,

VOLGENS EEN COURANTIER VAN 1778.

Het nut en voordeel, dat het couranten lezen in een beschaafde maatschappij aanbrengt, is in onzen tijd, vooral onlangs, toen men 't zegel afgeschaft wilde hebben, zoo dikwijls betoogd en herhaald, — natuurlijk door de Courantiers zelven, die zulks het beste weten, — dat ieder daarvan nu volkomen kennis heeft. Maar wij willen nu eens hooren, wat vóór omtrent honderd jaren een Courantier zei, om zijn waar aan te prijzen.

Harmanus Koning, een ijverig patriot, gaf op den 16n Februarij 1778, — te Buiksloot, omdat het hem te Amsterdam verboden was, — het eerste

nummer eener *Noordhollandsche Courant* uit, en om die aan te bevelen, betoogde hij hoeveel nut de lezing stichten zou.

"Vermits," zoo schreef hij, "onze Courant zeer veel volk uit de Herbergen en Kroegen zal houden, zal dit het eerste nut wezen, dat zij doen zal.

Het tweede, daaruit voortvloeijende, moet noodwendig bestaan in een volle neerlaag van de Dronkenschap, die wortel van de zeven doodzonden.

Het derde, vierde, vijfde, enz. zal de Leezer zelf wel ondervinden. Wat de Noordhollanders aanbelangt, dewijl deeze veel tijd over hebben, en geene Comediën, Bals, Concerten etc. hebben, vallen zij meest, of op de bekers, kaarten en dobbelsteenen, of op de studie: welk een winst, als wij hen van het eerste, tot dit laatste met een nugtere hand geleiden!"

Ook beloofde hij, dat hij zijne lezers nooit zou vervelen met "Acten en Extracten en oude Relaassen of Vijgen na Paassen", maar dat hij het nieuws zou geven "gemengt en aangezet, om alle droogheid voor te komen, met aartige Reflectien, 't zij een Fixie of een Fabel, Anecdote of koddige toepassing; want zonder die saus is de Kourantespijs al te dor, en valt voor zwakke maagen te hard om te verduuwen". —

Al dat nut en genoegen nu konden de Noordhollanders voor "vijf guldens in 't jaar" genieten; en de Amsterdammers, al was hun Regeering dan ook den Courantier niet gunstig geweest, mogten er ook van profiteeren, want zij konden gezegde courant "alle uuren aan de Buykslooter schuit bestellen."

Maar wee nu de herbergen en kroegen, die leêg zouden staan! "Ja", zei Harmanus Koning, "wij zijn daarom ook bekommerd voor de vijandschap van die Heeren (brouwers, wijnkoopers, kaarsemakers, enz.)". Doch de herbergiers en kroeghouders waren slimmer dan hij gedacht had. Zij zorgden wel, om hun klanten te behouden, dat de couranten in hun gelagkamers op de tafels lagen, en kregen daardoor zelfs nog meer toeloop dan te voren. Burgers en boeren liepen naar de herbergen en kroegen om er de couranten te lezen, en zij dronken er niet alleen hun bekertje bij, maar nog een extra; na 't lezen debatteerden zij *in poculis*, en vielen ten slotte met verdubbelden ijver op de kaarten en dobbelsteenen.

"Bravo!" riep Harmen Koning toen,
"'t Was m' om debiet, geen nut, te doen;
"Ik gun mijn lezers kroes en spel,
"Zoo varen krant- en kroegman wel."

TWEE AVONDMAALSBEKERS TE KOEVORDEN.

I.

De beker, die hierboven staat afgebeeld [1], is driewerf merkwaardig:

1e omdat hij ons een belangrijk feit uit een belangrijk jaar herinnert;

2e omdat hij gegeven is aan een schoolmeester om iets, dat men van geen schoolmeester verwachten zou;

3e omdat hij aan een krijgsbedrijf zijn oorsprong dankt, maar in 't huis des vredes zijn bestemming vond.

Het is de beker, die door den Raad van State vereerd is aan Meindert Minnes van der Thynen, gewezen schoolmeester te Koevorden, wegens de herovering dier vesting op den 30sten December 1672, en die thans in de kerk bij de bediening van 't Heilig Avondmaal gebruikt wordt.

Dat in 1672 ons Vaderland in een zeer benarden toestand verkeerde, weet ieder; en dat Koevorden op last van den Groningschen Komman-

[1] Naar de afbeelding, die, ter gelegenheid van de Tentoonstelling van Onderwijs te Amsterdam in 1860, is ingezonden door Kerkvoogden der Herv. Gemeente te Koevorden.

dant Rabenhaupt door den Overste Eybergen heroverd werd, leest men in alle groote en kleine Vaderlandsche-geschiedenisboeken. Maar van welk gewigt die herovering was, en welk deel Meindert daaraan had, leest men daar niet altijd bij, en daarom willen wij 't hier even aanstippen.

De herovering van Koevorden was destijds niet slechts de aanwinst eener vesting, — het was de beslissing over 't lot van heel de oostelijke helft van ons Vaderland. Koevorden was een bolwerk der Zeven Provinciën, en daarom droeg elk van de zeven bastions der vesting den naam van een dier provinciën; het had bovendien nog zeven ravelijnen en zeven halve manen, hooge kontrescharpen, dubbele diepe grachten en een kasteel met vijf bijzondere bolwerken en een gracht. De vesting werd voor onwinbaar gehouden, zoo zij, namelijk, in behoorlijken staat van tegenweer verkeerde, wat echter in 1672 met geen onzer vestingen 't geval was. Verpletterend was de indruk geweest, dien 't verlies van Koevorden in Holland, Friesland en Groningen gemaakt had, en toen de Bisschop van Munster, alias Bommen-Berend, 't hoofd voor Groningen stiet, troostte hij zich met zijn klein Troje (als hij Koevorden noemde). Hij maakte er zijn wapenplaats van, om, zoodra het voorjaar weêr aankwam, met geduchter magt op Groningen los te gaan, en zich van al de gewesten beoosten IJsel en Zuiderzee, van 't Friesche wad tot de Schenkenschans, meester te maken.

Maar dit zou hem mislukken; de Schoolmeester nam hem zijn wapenplaats af, nog eer het jaar ten einde was.

Onder onze zeventiende-eeuwsche schoolmeesters waren veel knappe lui, en de geëxamineerde en gereëxamineerde heeren van onzen tijd hebben volstrekt geen reden om uit de hoogte op hen neêr te zien. Velen hunner waren wel ervaren in verschillende kunsten en wetenschappen, en onze Meindert had de vestingbouwkunst tot zijn liefhebberijvak gekozen. Hij was 't, die den aanslag op Koevorden beraamde en hielp uitvoeren.

Nadat Meindert met vrouw en kinderen uit Koevorden gevlugt, en niet zonder gevaar binnen Groningen gekomen was, had hij zich tot den Generaal Rabenhaupt vervoegd, die, zoodra hij van een aanslag op Koevorden hoorde spreken, als een verbaasde de kamer uitliep, en een oogenblik daarna weêrom kwam met groote oogen vragende: "was saagter daar strax?" —

Meindert was het, die den Generaal de mogelijkheid van dien aanslag, met de kaart der fortificatiën in de hand, aantoonde: die vervolgens zelf de biesbruggen maakte, en alles in 's Lands magazijn te Groningen bijeenbragt, wat tot de uitvoering dienen moest; tegelijk "naauwe correspondentie" met Koevorden hield, dagelijks tijding kreeg van al wat er in de

vesting omging, ja er nu en dan valsch alarm liet maken, "om den vijand wat te abuseeren, als de regte alarm soude komen."

Meindert was het, die, zoodra 't begon te vriezen, ernstig bij Rabenhaupt aanhield de zaak niet langer uit te stellen, en, toen de Generaal evenwel bleef weifelen en "niet en konde resolveeren", dreigde naar Leeuwarden te zullen gaan, waar hij wel "gereeder gehoor en bijstand dacht te krijgen dan te Groningen;" — welk laatste eindelijk 't gewenschte gevolg had, daar Rabenhaupt hem in den avond van den 22sten December roepen liet, om hem te zeggen, dat hij "nu geresolveert" was.

Meindert wees toen, met de kaart op de tafel, den Generaal aan, hoe en waar de plaats aangetast moest worden, en deze stond hem toe, zelf de officieren te kiezen, belastte hem "een Notul" te maken waar de kommandeerende officieren zich naar zouden hebben te gedragen, en een marschorder op te stellen; — aan al 't welk Meindert reeds den volgenden dag tot genoegen van den Generaal voldeed.

Op marsch was Meindert als ingenieur aan de zijde van den overste Eybergen, die in alles met hem te rade ging. En toen deze, te Ermen, op twee uren afstands van Koevorden gekomen, "stil hield," om de toebereidselen te maken en orders uit te deelen, en de hoofdofficieren om zich verzamelde, was het alweêr Meindert, die, met de kaart op tafel, ieder aanwees, wat er gedaan moest worden: — de Overste en hij zouden gezamentlijk 't bastion Gelderland en 't Kasteel bemagtigen, terwijl de majoor Wijler 't bastion Holland en de majoor Sickinga 't bastion Overijsel moesten overrompelen.

Meindert was het, die 't eerst, aan 't hoofd van driehonderd man, de attaque begon. Bij het aanbreken van den dag den Galgeberg beklommen hebbende, zag hij de wallen van Koevorden uit de schemering te voorschijn komen. "Zie," sprak hij tot de officieren, "daar siet gij de bruidt, daar wij om dansen zullen." Maar op eens kwam er een dikke nevel op, die alles weêr onzigtbaar maakte. "Dat doet ons geen kwaad," ging hij voort, "blijft hier met den troep; ik zal alleen naar den kontrescharp gaan, om te weten of ik op 't regte punt ben; zend mij een man na, om orders te halen." Toen hij aan de kontrescharpsgracht kwam, bespeurde hij, op de punt van 't bastion achter 't kasteel te zijn, en dus niet ver van de plek waar hij wezen wilde, namelijk: op de korte linie tegen de regterface van het ravelijn tusschen de bastions Gelderland en Holland. Hij gaf dus den officieren order zoo ver op te marcheeren en dan over te komen, terwijl hij zelf langs de gracht zou gaan en hen inwachten.

"Daar geht ein kaerel op de graben," hoorde hij een Munsterschen schildwacht op den wal tegen zijn kameraads zeggen, die daarop uit het wachthuisje kwamen, om te kijken.

"Waar is der kaerel?" —

"Sus, siest du em nicht?" —

"Werda? werda? sprich, im duibels naame, sprich!" —

"Goed vrind!" riep toen een van de drie soldaten, die op dat oogenblik van den troep bij Meindert overkwamen.

"Zwijg, kerel!" zei deze met gesmoorde stem, "zij zullen straks wel gewaar worden, wat vrienden wij zijn."

Juist trok de nevel op. "Werda?" klonk het op nieuw, maar thans van eenige musketschoten vergezeld; Meindert wenkte met zijn hoed, — met den stormpas rukte de troep op, en de aanval begon.

Meindert was overal; — nu op den kontrescharp bij Gelderland om den eersten slag in de palissaden te doen vallen; dan bij den majoor Wijler, die zijn attaque niet wist, en aanwijzing vroeg; straks bij een losgeraakte biesbrug, die hij, op zijn buik kruipende, met een halve piek weêr naar zich trok en vastbond; en van daar weêr naar de faussebraye, om 't volk tegen den wal op te voeren. "Komt," zeide hij tegen den kapitein-luitenant van Rabenhaupts lijfcompagnie, "laat ons boven gaan den wal bestormen; het zal genereuser zijn daar te sterven dan hier!" welk woord voor dien officier maar al te waar werd, want bij 't bestormen der batterij, kreeg hij een kogel in de borst. Maar de batterij werd veroverd, de vijand op de vlugt geslagen en 't bastion met het kasteel door de onzen bemagtigd. En Meindert, staande op 't parapet, zwaaide den hoed om 't hoofd, en riep het krijgsvolk, dat nog beneden op het ijs en in de faussebraye stond, toe: "Komt haastelijk op, mannen! de vijand is afgeslagen; de plaats is over!" — namelijk de vesting nog niet, maar de plaats waar hij stond, het bastion Gelderland.

Maar toch moest nu spoedig ook 't lot der vesting beslist worden, wilde men 't behaalde voordeel niet weêr verliezen. Meindert bedacht een krijgslist; de onzen hadden nog geen trom geroerd, maar nu liet hij twee tamboers, bij 't kasteel al op en neêr gaande, den Prinsenmarsch slaan, [1]

[1] 't Verhaal, dat een der officieren een jongen, die als tamboer diende, over een doornhaag getild en hem honderd rijksdaalders beloofd zou hebben, als hij in de stad op de Markt de Prinsenmarsch ging slaan, en dat die tamboer daarmeê zulk een schrik onder de Munsterschen verwekte, dat zij aan geen tegenweer dachten maar een goed heenkomen zochten, — is een sprookje. Vóór dat het bastion Gelderland en 't Kasteel ingenomen waren heeft geen tamboer der onzen

't geen de Munsterschen en Keulenaars in den waan bragt, dat er heele regimenten door de Kasteelschepoort binnentrokken, en hen "zeer confuus" het hazepad zoeken, en ook 't bastion Holland verlaten deed, zoodat de majoor Wijler met zijn troep almede binnenstormde en "ruim baan in de stad maakte." En toen de Munstersche Kommandant, Jan de Mooy, sneuvelde, en de schoenmaker Koen Krelissen met den voorhamer van zijn broêr den smid de Frieschepoort opsloeg, en onze ruiterij onder een schetterend Wilhelmus binnentrok, liepen de Westfalingers nog harder, en verdrongen elkander om de Bentheimerpoort (de eenigste, die zij nog vrij hadden) uit te komen. Eindelijk bezweek ook 't bastion Overijsel, waar de vijand 't langst stand hield, voor den vereenigden aanval van binnen en van buiten; en zoo was in één uur tijds de vesting veroverd, 't overschot der bezetting gevangen, en al de verzamelde krijgsvoorraad van Bommen-Berend buit gemaakt.

"Ach!" riep deze uit, toen hij de Jobstijding kreeg, "ach! is mijn klein Troje verloren? zoo vrees ik dat de rest haast volgen zal."

Maar alle Nederlandsche harten klopten van blijdschap, en de Staten-Generaal schreven een algemeenen dank- en vreugdedag uit. —

En ging toen Meindert weêr achter zijn ouden schoollessenaar zitten?

Wel neen; hij kreeg terstond een commissie als ingenieur om de fortificatiën in behoorlijken staat te brengen. En toen dit gedaan was wilde de Raad van State hem tot kapitein eener kompagnie te voet aanstellen; maar hij had nu juist geen lust in 't soldaatje spelen, en verzocht om een anderen post. En zoo werd hij Kommies van 's Lands magazijn te Koevorden, en kreeg, als belooning voor de groote dienst aan 't Land bewezen, boven 't gewone traktement nog een pensioen van tweehonderd gulden.

In den zomer van 1676 vereerden de Staten van Groningen hem een gouden gedenkpenning, en drie maanden later schonk de Raad van State hem, "tot een gedachtenisse voor sijne kinderen," den verguld-zilveren beker, die aan 't hoofd van dit opstel is afgebeeld. Aan de zijde, die naar ons toe gekeerd is, ziet gij den aanslag: op den voorgrond den oprukkenden troep bij een heuvel aan een meertje en eenige huizen; in

---

op de markt kunnen trommelen; de Munsterschen zouden hem wel bij den kraag gepakt en in de hoofdwacht gesmeten hebben. De eerste, die op de markt verscheen, was Meindert aan 't hoofd van zijn troep, na de verovering van 't Kasteel; hij maakte zich toen meester van de hoofdwacht, en nam van de vlugtende vijanden er nog 14 of 15 gevangen.

't verschiet de vesting op drie punten aangevallen. Aan de keerzijde pronkt het Generaliteits-wapen.

Meindert werd te Koevorden steeds in hooge achting gehouden. Hij zat op 't stadhuis als Burgemeester en in den kerkeraad als Ouderling; — 't was in deze laatste betrekking, dat hij zijnen beker aan de Hervormde kerk schonk, ten gebruike bij 't Heilig Avondmaal.

Elken 30sten December was het feest in de stad en in zijn huis. Zijne huiselijke feestviering eindigde met het jaar 1706, daar hij den 23sten Februarij van 't volgende jaar overleed. Maar 't volksfeest in de stad hield stand tot aan den Patriotschen tijd, — een tijd, waarin men meer verwarde hoofden dan vaderlandsche harten telde, en veel goeds vergat.

VAN VRIJEN EN TROUWEN.

IV.

'T UUR VAN NEGENEN.

't Uur van negenen was van ouds 't vrij-uur. Wij hebben dat reeds kunnen opmerken in 't vroeger medegedeelde Rekwest aan Mevrouw Rede van 1774[1], en 't was 170 (of meer) jaren vroeger al evenzoo. En waarom juist 's avonds ten negen uren? Dit was 't stille avonduur na den eten, dat voor de minnekozerij was afgezonderd. Maar gingen de jonge heeren van 't laatst der 18^{e} eeuw bij de jonge dames aankloppen en verzoeken binnengelaten te worden, die van 't begin der 17^{e} eeuw deden eenigszins anders en waren zoo vrijpostig niet.

Hoe in den tijd van Prins Maurits een jonkman het aanlei, om met het meisje, dat zijn hart gestolen had, in kennis te komen, moge 't voorbeeld van onzen vermaarden Amsterdamschen poëet Breêro u leeren. Hij had ergens, denkelijk in de kerk, een jonge juffer gezien, wier schoonheid hem had bekoord, en op wie hij in allen ernst verliefd geworden was. Zijn eerste werk was: haar van verre na te oogen, om te weten waar zij woonde; en zijn tweede: haar een berijmden minnebrief te zenden.

---

[1] Zie hiervoor blz. 158.

"En belgh u niet", zoo schreef hij aan 't slot,

dat ick u niet laet weten,
Waer dat ick woon of hoe ick ben gheheeten;
Ick vrees, dat yemandt dees mijn brief quam in de handt.

Kunt gij u bedeesder en beschroomder vrijer voorstellen dan dezen Gerbrand Adriaenszoon Breêro? Hij durft aan zijn liefste niet eens vertellen hoe hij heet of waar hij woont, uit vrees, dat een ander achter 't geheim van zijn hart komen zou. 't Was dan ook zijne eerste liefde! Hij durft alleen vragen haar eens te mogen zien en spreken, 's avonds te negen uren, op haar stoep voor de deur.

Ick bid u hartelijck, dat ghy aen deure staet,
Wanneer als morghen komt, dat de klock neghen slaet.

"Foei!" roepen lezer en lezeres hier om 't luidst, "ijselijk onmanierlijk!" Dat zou 't nu zijn, maar was het niet in den ouden tijd. Breêro was een jonkman van goede manieren en loffelijke zeden, en zijne handelwijze was de gewone in die dagen; en geen fatsoenlijk meisje vond er zwarigheid in, om, zoo zij er lust in had, aan 's minnaars verlangen te voldoen, en aan de deur te staan.

Verlangt gij een ander voorbeeld? Dan zal ik u een nog veel deftiger en aanzienlijker jonkman noemen, dan onze Breêro was. Deze zal u bewijzen, dat dit gebruik, zoowel in Zeeland als in Holland, zelfs onder de lieden van aanzienlijken stand heerschte, en dat het dus volstrekt niet onmanierlijk was. Jakob Cats zag, toen hij nog advokaat te Middelburg was, eens in de Fransche Kerk een zeer schoone juffer, en bespeurde onmiddelijk, dat "in zijn hart een minnebrand ontstoken" was. En wat hij toen deed, moge hij zelf u vertellen.

Ick was naau uyt de kerck in mijn vertreck gekomen,
Waar dat de juffrou woont dat had ick haast vernomen;
Dies schreef ick metterdaat een hupsen minnebrief,
Die sond ick in der haast mijn nieugekooren lief.
Ick bad haar door de pen en liet de vrijster weten,
Om voor haar deur te zijn des avonts na den eten,
Mits ick begeerig was haar daar te mogen sien,
Om mijn genegen dienst haar aan te komen biên.
De jonckvrouw dede zoo gelijck ick had geschreven,
En heeft te rechter tijt haar voor de deur begeven:
't Is vreemt, als ick haar sag, wat vreugt dat ick ontfing,
Mij docht dat voor mijn ziel den Hemel open ging.
Daar bragt ick aan den dag niet als fluweele woorden,
Geboort aan allen kant met goud en sijde koorden,

En, met één woort geseyt: ick heb haar toen vereert
Met al dat mij de kunst voor desen had geleert.

En al dit moois vertelde Cats die schoone juffer, "voor haar deur;" binnen te gaan achtte men toen nog "te veel vrijheid voor zoo weinig kennis."

Bij 't vrijen naar een weduwe was 't echter anders. Haar werd in den minnebrief niet gevraagd aan de deur te komen staan; zij was eenmaal in 't groote gild ingewijd, en kon een minnaar, die daartoe schriftelijk verlof vroeg, een bezoek in hare woning toestaan; — maar alweêr op 't zelfde uur van negenen. Ik wil Gerbrand Breêro nog eens voor u laten optreden.

Hij had bij 't meisje, aan wie hij den straks vermelden berijmden minnebrief gezonden had, een blaauwtje geloopen, en zette later (schoon met geen gunstiger gevolg) zijn zinnen op een jong weeuwtje. Toen hij aan deze "Godtvruchtige, vriendelijcke ende seer Deught-rijcke" een deftigen minnebrief schreef, ving hij dien aan met den zonderlingen wensch, dat de Hemelsche God haar smaak en welgevallen in 't lezen daarvan geven mogt, en besloot met het volgende verzoek: "Wilt in eerbaerheyt vergunnen, dat ick desen avont te neghen uren u wat mach verselschappen." —

Doch, om tot de jonge vrijsters terug te keeren, in sommige gevallen gebeurde 't ook wel eens, dat zij op 't vrij-uur "voor haar deur" gingen staan, zonder door een minnebrief van een vrijer daartoe uitgenoodigd te zijn: 't was, wanneer een vader als huwelijksmakelaar voor zijn zoon optrad, en deze laatste te bloô, te dom of te onverschillig was. En als gij dit in een prent wilt zien uitgeteekend, sla dan den "Spiegel van den Ouden en Nieuwen Tijdt" maar eens op, waar Cats het zeldzaam geval verhaalt van zekeren Klaas, die een mooije en rijke vrijster krijgen kon, — "een vrijster als een salm," — en haar toch niet hebben wou, niettegenstaande zij hem wel wilde, en haar vader en de zijne het eens waren. Gij ziet er het meisje "voor haar deur" staan, om aangesproken te worden; — maar 't arme kind wacht te vergeefs, want, al brengt zijn vader er hem bij den arm heen, Klaas wil niet en rukt zich los.

En wie de Agnietjes van Justus van Effen gelezen heeft, weet, dat onder eenvoudige burgerlieden ook nog in de 18ᵉ eeuw die kennismaking "aan de deur" in zwang was. 't Zal ook wel omstreeks negen uren geweest zijn, toen Kobus "met zijn hoedje in de hand" Agnietje kwam aanspreken, want Mijnheer van Effen zat op dat oogenblik in zijn voorkamer achter een horretje "de aangenaamheid van een helderen maneschijn te genieten."

BALDADIGHEID GESTRAFT.

In 1647 woonde te Sommelsdijk een zekere Jakop Janszoon Luchtenburch, die een zeer baldadige knaap was. Hij was berucht om "de groote moetwillicheyt ende gewelt, 'twelck hij tot nadeel van de goede ingesetenen dikwijls gepleegd" had, en er waren "overvloedige klachten van de goede borgers" over hem gedaan; en alle vermaningen en bestraffingen hadden niets geholpen. Ja, in den avond van den 3n October had hij weêr in zijn hoofd gekregen "met een roer te schieten", en wel zoo dat de brandende proppen overal rondvlogen, en door de burgers moesten uitgetrapt worden. Zoo'n deugniet! hij begreep niet eens dat van schieten brand kan komen, vooral in een plaats zoo vol welgeladen houten schuren. Baljuw en Schepenen van Sommelsdijk besloten dus hem uit te bannen, d. w. z. hem "des Dorps ende Lands van Sommelsdijck te ontseggen," zoodat hij nooit meer binnen de jurisdictie komen mocht bij nachte noch bij dage, omdat de Heeren zulks tot rust van de plaats en de veiligheid der ingezetenen noodig oordeelden. Zij gelastten en autoriseerden den Gerechtsbode van Sommelsdijk, A. Gaweel, dit den persoon van Jakop Janszoon Luchtenburch aan te zeggen, en als hij niet "binnensdaechs sonneschijn" — d. i. binnen het etmaal — de plaats ontruimd had, dan zouden de Heeren "daarin verder ordre stellen."

De Gerechtsbode ging naar de woning van gezegden Jakop", en las hem de "acte van insinuasie" (welk stuk nog ter Secretarie onder de archieven berust) "volgens zijn forme ende inhouden voor." Jakop gaf er geen antwoord op. "Wat antwoorde sal ick stellen?" vroeg Gaweel; maar Jakop zei niets, draaide zich om en ging heen.

Ja wel; hij was zeker best tevreden, dat hij er zonder geeseling afkwam; want eerst gegeeseld en dan gebannen te worden, was de gewone straf voor straatschenderij, als uit het volgende voorbeeld blijken kan.

In de Meimaand van het jaar 1587 ontmoette de trekschuit, die tusschen Delft en Rotterdam voer, dichtbij den korenmolen van Overschie een dronken snijder. Men ziet hieruit hoe oud de trekschuitjes al zijn; — en wat den dronken snijder betreft, deze was een Gentenaar, Vincent Arteau geheeten: Holland was toen vol Vlamingen, — ijverige Calvinisten, gevlucht om 't geloof, maar juist niet allen van de vroomste soort. De dronke-

man kwam, met zijn snijdersschaar gewapend, op 't jagertje af, en greep 't jaagpaard bij den toom, dat dadelijk stil stond en blij was een oogenblik te mogen rusten. Den jager gebood hij af te stijgen, den schipper aan te leggen en den reizigers uit te stappen. Toen dit werkelijk geschiedde, en hij begreep, dat die schipper en die reizigers hem wel inpakken en meênemen konden, ging hij op de loop, en vluchtte in een boerenhuis, dat een eind weegs van den molen stond. Hier was niemand t' huis dan de boerin en haar dochtertje. 't Goede mensch beefde van schrik; zij zette den kerel, die met zijn schaar schermde, en ijselijk vloekte en dreigde, alles voor wat hij begeerde: "melck ende eeten", en liep toen, met het kind, van schrik de deur uit.

Eindelijk kreeg de onderschout van Delftshaven den straatschender te pakken, en leverde hem over aan 't Gerecht van Delft, waar hij t' huis behoorde. Maar die Vlaamsche Vincent kwam er zoo goedkoop niet af als de Sommelsdijksche Jakop. De Schepenen van Delft condemneerden hem, den 20^n Junij 1587, om eerst vóór 't stadhuis streng gegeeseld en daarna uit Delft en Delftsland gebannen te worden, en wel voor honderd jaar en een dag. En zoo Vincent het durfde wagen "daar wederomme inne te comen geduyrende de voorz. tijt," al was 't ook op den allerlaatsten dag van den genoemden termijn, zou hij zonder genade opgehangen worden. 't Spreekt van zelf, dat de snijder wel zorgde, zoolang de honderd jaren en een dag niet verstreken waren, zich niet te Delft te vertoonen. Of hij er na dien tijd nog gezien is, meldt de historie niet.

Sommelsdijk. J. E. TER GOUW.

VOLDOENDE VERONTSCHULDIGING.

Frederik van Dorp, onze gezant te Dantzig, schreef den 22_n November 1656 aan Jan de Wit, dat hij zekere brieven drie dagen te laat had ontvangen, doch voegde er bij: *de Post is excusabel, alzoo de Polen hem onderweg het hoofd hebben afgehouwen.*

DRIE BEGRAFENISSEN.

III.

'T PAARD VAN RAAP.

Zonderlinger begrafenis heeft men zelden gezien dan die, waarvan men de afbeelding hiernevens ziet, naar de oorspronkelijke teekening van Simon Fokke [1].

In een porseleinwinkel op den Vijgendam, aan de zuidzijde, het tweede huis van de Nes, — hetzelfde huis, waarin tegenwoordig de boekwinkel van den heer Tielkemeijer gevestigd is, [2] — woonde in 't midden der voorgaande eeuw de beruchte Daniël Raap, de Doelist en volksmenner, die zich den algemeenen haat op den hals gehaald had, en van wien reeds vroeger gesproken is [3]. Toen de man op donderdag den 10n Januarij 1754 overleden was, liet het zich voorzien, dat zijne begrafenis niet rustig afloopen zou, en daarom lieten de Burgemeesters van ter zijde de weduwe aanraden, het lijk in stilte buiten de stad te doen voeren en in eene der Ambachtsheerlijkheden van Amsterdam te begraven, in welk geval de Heeren haar daartoe den noodigen bijstand wilden verleenen. Maar daar wilde Juffrouw Raap niets van hooren; zij wilde de eer van haar man handhaven en hem in de Oude Kerk ten grave doen dragen. En 's maandags liet zij de briefjes door de aansprekers rondbrengen, waaruit bleek, dat de begrafenis zou plaats vinden den volgenden dag, den 15n Januarij ten twee uren na den middag.

Doch dit viel anders uit. Dien gantschen dingsdag was er, van den morgenstond af, zooveel volk op de been, dat het onmogelijk was de lijkstaatsie te doen plaats hebben. De Vijgendam niet alleen, maar ook de Warmoesstraat en de Dam stonden vol; ja, zegt de historieschrijver, "er

---

[1] Een der acht teekeningen van Simon Fokke betrekkelijk de begrafenis van Raap, thans in het bezit van den Heer L. Splitgerber. Een andere gaven wij vroeger: *Rapesop*.

[2] Zie *Nav.* XII, bl. 59 en XIII, bl. 31. Het huis had toen echter een ander voorkomen dan nu: het had ter wederzijden van de deur een venster en daarboven een luifel, voor welken, in 't midden aan een ijzeren stang, het uithangbord uitstak.

[3] Zie hiervoor bl. 182.

was veel meer volks verzameld zelfs, dan bij het doen van Justitie gezien werd:" — en dit beteekende nog al iets. Natuurlijk — allemaal kijkers; maar men zei, dat, zoodra de kist de deur uitkwam, eenigen er zich meester van maken, en er meê, de Warmoesstraat door, naar het tweede Waaigat loopen zouden, waar een schuit gereed lag "om het lijk te vervoeren naar 't Galgeveld."

De toren van 't stadhuis sloeg twee uren, maar de lijkkist kwam niet uit. 't Werd avond — en wel was de baar, die voor de stoep gestaan had, in 't gedrang kort en klein geraakt, en wel hadden eenige "verzamelaars" zich beijverd, er een brok of splinter van magtig te worden, om 't in hun kabinet van zeldzaamheden te bewaren "ter gedagtenisse der uitvaert van Raap," — maar er had nog geen uitvaart plaats gehad.

De duisternis maakte 't gemeen rumoeriger, en 't begon de steenen uit de straat te graven. Nu begrepen de Heeren van de Wet, dat het tijd werd, zich er mede te bemoeijen. Zij zonden een stadsbode naar Juffrouw Raap, om haar aan te zeggen, dat zij zich met de begrafenis niet meer had te bemoeijen, want dat "H. Ed. Gr. Achtb. daar nu order op zouden stellen," en tegelijkertijd posteerden zich drie onderschouten met een twintigtal dienders voor het huis, — wat echter niet verhinderde, dat de steenen, over hunne hoofden heen, door de vensters in den porseleinwinkel vlogen, waar men 't niet weinig hoorde rinkinken.

In de naburige wijken werd de trom geroerd, om eenige kompagniën schutters tegen acht uren in de wapens te doen komen. Het besluit der Heeren was, de begrafenis in den nacht te doen plaats hebben, wanneer zij hoopten, dat de kijkers wel afgezakt zouden zijn; en daarom lieten zij den doodgraver van de Oude Kerk aanzeggen, dat hij zich gereed, maar de deuren wel gesloten moest houden, en niemand mogt inlaten, dan die 't woord had, namelijk: *Amsterdam.*

Eindelijk toen de toren van 't stadhuis weêr twee uren, maar nu in den nacht, sloeg, was 't volksgedrang aanmerkelijk verminderd, maar toch nog vrij wat gemeen op de been. Evenwel besloten de Heeren nu tot de begrafenis over te gaan. Zij ontboden den kapitein van de ratelwacht met eenige zijner manschappen om de lijkstaatsie te formeeren, en de Schout zond een diender, om een sleeper te bestellen. Die man, ook geen vriend van Raap, liep naar "den sleeper, die de geëxecuteerden van de Justitie gewoonlijk wegsleepte," — maar kreeg van diens vrouw ten antwoord: "Heeremetijt! bin jij 'n Stasdiender, en weet je niet eens, dat me man z'n kompeljie de wacht heit an 't Stashois?" —

't Paard van Raap.

Bladz. 205.

De geregtsdienaar ijlde dus naar een ander, die 't naastbij woonde, en deze spande een wit paard voor een koeksleê (d. i. een platte sleê zonder hekken). Ondertusschen werden door de schutters de Vijgendam en Warmoesstraat schoongeveegd en afgezet.

Nu was 't ruim half drie. Paard en sleê stond voor de deur; de schutterij op den Vijgendam, in de Warmoesstraat en op 't Oudekerksplein tot aan de torendeur; 't gemeen opeengedrongen in alle dwarsstraten, maar meest op 't genoemde plein.

Met allen spoed werd de lijkkist uitgehaald en op de sleê gezet — verkeerd, bij ongeluk, want het hoofdeind was naar 't achterdeel van 't paard gewend, maar men gunde zich den tijd niet, die te verzetten; — ook het lijkkleed werd in de haast vergeten; — men moest zich reppen, "om niet, wegens het volk, in gevaar te komen". De sleeper gaf zijn witten knol de zweep, en voort ging het, zoo snel een sleeperspaard maar draven kon: de onderschouten en hun dienders, regts en links, — de nachtwachts met flambouwen in de hand, — Daniël Raap Junior en zijn oom Jan Romans, beiden zonder rouwmantel, maar de eerste althans nog met een lamfer, dien de tweede ook niet eens had, achter de sleê, — allen in vliegenden draf de Warmoesstraat door naar de Oude Kerk.

Maar, o wee! daar werd men opgehouden, en liep nog groot gevaar overrompeld te worden. Eén der onderschouten klopte aan de deur.

"'t Woord!" riep Jochem, de doodgraversknecht, van binnen.

"Edam!" zei de eerste.

"Dan doe ik je niet open!" riep de ander.

"Doe open, 'k geef je immers 't woord!" schreeuwde de eerste weêr.

"Je heit het woord niet!" klonk het van binnen.

Onder die woordenwisseling drong 't gemeen al op, om nog een laatste poging te doen ter bemagtiging van de kist, en de steenen vlogen den dienders en ratelwachts reeds om de ooren.

Woedend van ongeduld stoof een ander onderschout naar de kerkdeur, en bulderde: "Kerel, doe open!"

"'t Woord!" riep Jochem andermaal.

"Amsterdam!" schreeuwde de onderschout. "Amsterdam, zeg ik je!"

"Jij heit 'et!" zei Jochem, en de deuren vlogen open en paard en sleê en allen, die er bij behoorden, naar binnen, en tegen de ijlings weêr toegeslagen deuren bonsden de steenen, die hen navlogen.

"Met de uiterste verhaasting" werd de kist in het graf no. 45 geworpen"; de sleeper keerde langs de Bierkaai, en zij, die 't lijk begeleid

hadden, door de Warmoesstraat terug, — alles ijlende, "omdat men vreeze had voor de woede van 't volk".

Toen de onderschouten met hun gevolg op 't stadhuis terug waren, trad de kolonel Hartjens naar buiten om de schutters te bedanken; dezen rukten in; en 't gemeen keerde, toen 't zag, dat alles afgeloopen was, ook naar zijn stegen en gangen terug.

Of er ooit in eenige andere stad zulk een lijkstaatsie heeft plaats gehad, weet ik niet; maar te Amsterdam is zij eenig in hare soort.

Sedert werd een wit paard voor een sleê "het paard van Raap" genoemd, en nooit zou men zulk een paard voor een toesleedje zien. Geen mensch zou den voet hebben willen zetten in een sleê met een wit paard er voor; ja, men wilde 't zelfs niet voor zijn deur zien staan; — zoo bij toeval soms eens een wit paard voor een bier- of vrachtsleê voor een huis stil stond, kwam dadelijk de bewoner uit en zei tegen den sleeper: "Zeg, je most 'n beetje oprijen met dat paard van Raap!"

Eens zei een Amsterdammer te Brussel (ik spreek van vóór 1830), toen hem een wit paard voor een lagen wagen in 't oog viel, precies alsof hij t'huis was: "Daar heb j't paard van Raap!" — waarop een Brabander, die natuurlijk onze Vijgendamsche historie niet kende, verbaasd uitriep: "Verdikkie! dammodde'n boas van'n roap zain, zulle, doagen'n hiel poard van môkt!"

ZEVENMAAL ZEVEN.

Een jonge maeght van seven jaer — Heeft dan haer tanden allegaer.
Als sij noch seven jaer besluyt — Dan schiet de jeught haer botten uyt.
Soo 't noch eens seven jaren lijt — Het roosjen wort dan pluckens tijt.
Doet hier noch seven jaren toe — Het steeltjen is zijn bloemtjen moe.
Noch eens dan seven jaer verhooght — Haest, kinders, haest, het groentje drooght.
Omtrent het seste seven-jaer — Wat dan, als voor een wewenaer?
En koomt het dan oock niet te pas — Soo laetse blijven diese was.

Cats, *Houwelick*, II D. Vrijster.

KERMIS.

II.

Daar de Kermis het verjaringsfeest der Kerk was, waren er natuurlijk zooveel kermissen als kerken en kapellen; en daar elk klooster, groot of klein, elk begijnhof en ieder gasthuis ook zijn eigen kapel had, zoo hadden dan ook alle kloosters, begijnhoven en gasthuizen hun eigen kermissen; sommigen van welke ook met een Ommegang gevierd werden.

Sedert den aanvang der 15e eeuw stond aan den dijk tusschen Amsterdam en Outewaal een gasthuis, dat aan St. Antonius gewijd was, en in de volkstaal "de Zieken" of "'t Zieken" genoemd werd, maar in 't laatst dier eeuw, toen er de melaatschen gehuisvest werden, den naam van Leprozenhuis kreeg. De kermis van dit gasthuis viel op den 17n Januarij, maar het hield zijn ommegang eenige dagen vroeger, en wel op Koppermaandag en dingsdag, vermits er dan veel menschen op de been, en dus ook veel "offeranden" te krijgen waren. Ook hield het dien ommegang niet langs den dijk, alweêr omdat daar de oogst van giften te schraal zou vallen, maar in de stad, en wel 's maandags aan de Oude, en 's dingsdags aan de Nieuwe zijde. Hun kermismaal kregen de Leprozen den eersten dag in 't St. Pietersgasthuis, den tweeden in 't Burgerweeshuis, en "zij wierden dan wèl getracteert", hetgeen bewijst, dat de Godshuizen elkander gastvrijheid bewezen.

De trein bestond uit: 1° eenige broeders van het houtzagersgild [1] met trommelslager en blazoen voorop, welke wij reeds uit een vroegere afbeelding kennen [2]; — 2° eenige leprozen te voet, met "een klappe in de hant, en een hoet bekleet met een witten bandt"; — 3° eenige hekssleden, in ieder van welke een man, een vrouw en een kind zaten; de vrouw had een bord op den schoot, waar de voorbijgangers hun offers op wier-

[1] Het houtzagersgild schijnt in betrekking tot het Leprozenhuis gestaan te hebben; maar de gildekeuren geven daar geen opheldering van; denkelijk hadden de houtzagers een deel van 't Ziekenwater gehuurd, en daarbij de verpligting op zich genomen den Leprozen-ommegang met hun blazoen en trom op te luisteren.

[2] Zie blz. 87.

pen. De Moeders van 't Leprozenhuis, in 't zondagspak gekleed, vergezelden den ommegang te voet, met een tinnen bord in de hand, waar een witte doek met roode kwasten over lag, en dat ze ieder voorhielden, van wien ze een goed offer verwachtten.

Van dezen Ommegang der Leprozen bestaan twee oude afbeeldingen: de eene op de groote schilderij van Adriaen van Nieulandt [1], de andere in Domselaers Beschrijving van Amsterdam [2].

Niemand zal 't verwonderen, dat deze Ommegang der Leprozen "groot gheloop des volks" verwekte, en daarom werd hij dan ook, toen de 17e eeuw aanbrak en Amsterdam te volkrijk werd, afgeschaft. Dit was in 1604. Toch konden "de Sieckgens" (als de bewoners van 't Leprozenhuis in de volkstaal genoemd werden) hun oude gewoonte nog niet terstond opgeven. Eenige jaren nog hielden zij een ommegang op hun eigen hand in den naasten omtrek van 't gesticht: zonder paarden en sleden, zonder Moeders in 't zondagspak, ook zonder veel toeloop en bekijk, maar eenvoudig om bij de buren een pot bier en een drinkpenning op te halen.

Van dezen lateren Ommegang der Leprozen gaf Klaas Visscher een kurieuse voorstelling in een ets van 't jaar 1608; en daar die ets thans zeer zeldzaam is, geven wij er een navolging van in houtsnede [3]. 't Is een zonderlinge groep: een hoop simpelen en kwâjongens. Er waren dan ook toen al geen Leprozen meer in 't huis: "dese besmettelycke sieckte was hier te lande als uyt de weerelt verdwenen", zegt Domselaer. De eenigste oude kennis, dien wij hier terug vinden, is 't houtzagers-blazoen, dat ze nog eens te leen gekregen hebben, want hij, die 't draagt, ziet er even simpel uit, als die andere met den kindertrommel aan den hals. De blazoendrager heeft zijn besten koddebek opgezet, en, omdat het kermis is, er een groen takje op gestoken; de meeste anderen hebben een haneveêr op hun hoofddeksel, maar een der kwâjongens heeft den paplepel op zijn pet. In 't verschiet ziet men 't oude Leprozenhuis, dat toen een heel andere gedaante had, dan die, waarin wij 't gekend hebben. Aan 't hoekhuis krijgen zij bier, waar een dikke voorganger zich aan te goed doet, terwijl de

---

[1] Naar deze schilderij maakte Gerard de Lairesse een teekening met Oostindischen inkt, — sneed Simon Fokke in 1769 een plaat in koper, — en gaf de Stads-archivaris Dr. P. Scheltema in 1863 eene litografie uit (*Amst. Oudh.* V. D.); die echter allen ver overtroffen worden door de reeds op bl. 87 genoemde teekening van Cracyvanger.

[2] Deze plaat wordt teruggevonden bij Commelin, en in Le Long, *Ref. v. Amst.* vindt men er een navolging, maar geen beste, van.

[3] Naar 't fraaije exempl. van den Heer Louis Splitgerber.

Ommegang der Leprozen.

Bladz. 208.

man met het blazoen tot dien met den trommel zegt: "wij krijgen'r gien drop van". Onder de ets leest men dit rijmpje:

De Sieckgens zijn zeer verblijt
Als sij sien den Coppertijt,
Om te maken den kanne-man;
Den trommel zij dan reppen,
Met de klappen sy cleppen,
En spelen ook met Janne-man.

"Den kanneman maken" beteekende: zich een roes drinken; en Janneman was van ouds een vermakelijk personaadje in de kroeg. De Engelschen kennen hem ook onder den naam van *Little John.* 't Was een snaaksch ventje, bij voorkeur een dwerg of bocheljoen, die als nar en knecht tegelijk fungeerde: hij vermaakte de gasten en vulde den baas de lâ.

DE PRINSJESDAG VAN JAN STEEN.

't Vrolijkste volksfeest in ons Land was weleer — na de kermis — de Prinsjesdag of de verjaardag van den Prins van Oranje.

Dat feest werd overal gevierd, in steden en op dorpen, binnens- en buitenshuis, in de binnenkamers, op de doelens, in de herbergen, op de pleinen en langs de straten.

In de binnenkamers vierden de burgerlui het met gastmalen en toasten, met prinsendichten en prinsenliedjes, terwijl 't portret van den Prins, dat in geen burgerwoning (zelfs in geen kelder of achterkamer) gemist werd, met oranjelint was vercierd, en 't prinsenkroontje, met groen en echte of nagemaakte oranjeappels, aan den zolder hing.

Op de doelens ging 't zoo wat op dezelfde manier, maar nog wat luidruchtiger; en in de herbergen was 't natuurlijk met het drinken van oranjeslokjes te doen, terwijl hij, die daar goed aan meê gedaan had, werd gezegd, "den Prins gesproken" te hebben.

Maar op de straten heerschte de grootste levendigheid. Dagen te voren reeds liepen de jongens de buurt rond, zingende:

'n Oranjehoutje kan geen kwaad, — hoezee!
Wij branden 'n vuurtjen al op de straat, — hoezee!

'n Oranjehoutje kan geen kwaad,
Wij branden 'n vuurtjen al op de straat;
Vivat, Oranje, hoezee!

Overal werden eerepoortjes gebouwd, zoo groot en zoo mooi als de ruimte en de middelen gedoogden, maar altijd met een portret van den Prins in een groenen krans in 't frontespies, en een oranjevlag op den top. Ieder maakte zijne transparanten gereed, met zinnebeelden en rijmen. Oranjeboomen en oranjezonnen, prinsenbeelden en prinsenwapens, Nederlandsche maagden en leeuwen, vervulden bij die vensterdecoratiën de hoofdrol; en de rijmen waren allerlei naar ieders keur en smaak. Soms heel eenvoudig en naïf, als:

God segent den Prins van ons Lant
En hout d'Orangeboom in stand,

of:

Oranje booven
Om God te looven;

dan weêr ijselijk deftig en langdradig. Hier had een vernuftig bakker of snijder een dubbele toespeling op den Prins en op zijn beroep in een knuppelversje vereenigd; daar had een katechizeermeester een tekst uit het Oude Testament op rijm gezet; elders weêr een vroom kruidenier een vers uit een Psalm Davids gevariëerd. 's Avonds blonk al die heerlijkheid in 't volle kaarslicht, maar werd weldra overschitterd door de hoog opstijgende vlammen der teertonnen, waar oud en jong hand aan hand om heen danste, onder 't zingen van oude en nieuwe prinsenliedjes.

Nog in onzen tijd, van 1814 tot 1840, leverde elke Koningsverjaardag (24 Augustus) een getrouwe navolging van den ouden Prinsjesdag, en nergens luidruchtiger dan te Amsterdam op Kattenburg.

Maar als wij van den ouden Prinsjesdag spreken, meenen wij altijd dien van den 8en Maart; vóór den tijd van Willem V weten we weinig of niets van de viering van den Prinsjesdag; ja, wij weten eigentlijk niet eens, hoe oud de Prinsjesdag wel is.

Sommigen vermoeden, dat hij dagteekent uit den tijd, toen Willem III een kind was, en dus even oud is als 't liedje:

Al is ons Prinsie nog soo kleyn,
Al evel sal 'ie Stadhouder syn.

En dat vermoeden schijnt bevestigd te worden door een schilderij in het Rijks-museum te Amsterdam[1], die een zeventiende-eeuwschen Prinsjesdag voorstelt. 't Is een stuk van Jan Steen, dat in den catalogus teregt

---

[1] No. XLIX van het Duppersche Legaat.

"een kunstjuweel," en "een der merkwaardigste stukken van dezen meester" genoemd wordt; — maar wat men vier regels verder leest, dat "het de viering van een oranjefeest voorstelt," is een misvatting: "oranjefeest" is een al te modern woord, dat in 1863 t' huis hoort; — 't oude Hollandsch is "Prinsjesdag", en hier zien wij er een uit den tijd van Willem III, waarschijnlijk die van 1672, toen er een buitengewone opgewektheid heerschte, daar ieder destijds in dien jongen held den redder van 't vervallen Vaderland begroette. Wel draagt deze schilderij geen jaarteekening, maar in 't zelfde Museum vinden wij een andere van denzelfden meester — de Boerenbruiloft [1], — waar het jaartal 1672 op gevonden wordt; en daar men eenige (ten minste twee) personen uit de eene in de andere schilderij terugvindt, zoo mag men die wel voor gelijktijdig houden.

Laat ons nu de schilderij eens bezien.

Van de pret op straat zien wij hier niets; 't is de Prinsjesdag binnenshuis. Dat de gasten het feestmaal reeds genoten hebben, getuigen de koekepan en ketel, en schotels en potten op den voorgrond; thans zijn zij aan den wijn en de toasten. Waar het tooneel voorvalt? — In Holland; maar van de juiste plaats is taal noch teeken. Volgens de aanteekening in den catalogus is het stuk "afkomstig uit Noordwijk, waar het sedert 1787 bij Van der Zoo was"; en daar dit dorp een schutterij had, zou men kunnen gissen, dat de schilderij weleer in den Noordwijkschen doelen gehangen heeft, en in 1787 door Van der Zoo geborgen is, om haar voor de schendende handen der Keezen te beveiligen. Doch men zal moeten erkennen, dat het lokaal, waar de gasten bijeen zijn, al heel weinig op een schutterszaal, maar zooveel te meer op een burgermans-binnenhuis gelijkt, daar men er zelfs een bedstede met groene gordijnen vindt, en den huisbijbel op de lijst ziet staan.

Boven die bedstede hangt ook het portret van Prins Willem III aan oranjelint met een grooten strik; terwijl in het midden van 't vertrek een kroon van hoepels hangt, waar 't groen aan ontbreekt, — wat natuurlijk aan 't saizoen te wijten is, daar die Prins op den 14n November verjaarde. Doch een groote oranjetak vergoedt het gemis; en op de kroon staat deze spreuk: *Salus Patriae suprema lex esto*, d. i.

Het heil des Vaderlands zij steeds de hoogste wet.

In de kroon hangt een schelletje met een trekker, waar de gastheer aan

---

[1] No. 323.

belt, wanneer hij of een der vrienden een prinsendicht lezen of een prinsenlied zingen wil.

Voor den gastheer en de gastvrouw zullen wij wel die twee lachende dikken mogen houden, die midden in het tafereel, achter de tafel, nagenoeg onder de kroon, en met het aangezigt naar den toeschouwer geplaatst zijn; zij hebben er pret van, dat hun gasten zoo vrolijk zijn. De man is sergeant bij een burgervendel; zijn hellebaard staat in een hoek tegen de bedstede.

En wie ons nu 't eerst in 't oog valt, is de man, die op den voorgrond een glas drinkt,

Op de gesontheyt van het Nassaus baasie,
In de eene hant 't rapier, in d'andre het glaasie [1].

Hij doet het met alle plegtigheid: gebogen op één knie, den blooten degen in de regter-, den vollen roemer in de linkerhand. Den hoed heeft hij op den grond geworpen, en de oranjeappel, die vóór hem op de tafel gelegen heeft, is denzelfden weg gegaan, en door den val van zijn steeltje gebroken, zoodat het laatste bij den hoed ligt en de appel wegrolt.

De juffrouw in 't zwart op den leuningstoel met haar dochtertje naast zich, kijkt den drinker zoo strak en zoo zuinig aan, alsof ze zijn bezorgde wederhelft ware, en zeggen wil: "pas maar op, prinsman! dat je niet te veul krijgt."

Maar er is nog een drinker; hij staat daar in 't midden, en men behoeft nu wel niet te denken, dat hij reeds "te veul" heeft, maar toch bewijzen zijn houding en toilet, dat hij den Prins gesproken heeft. Zooeven zat hij nog op het bankje hier op den voorgrond, waar zijn hoed met een zilveren koordje om den bol en een witte en een oranje pluim op ligt, en zijn rotting tegen staat; maar zoodra zijn buurwijfje de kan greep, en zei: "Kom an, Floorbuur! jij mot nog eensies zingen en op de gezondigheid van ons Prinsie drinken!" sprong hij op, liet zich een boordevollen inschenken, plaatste zich bij den gastheer, trok aan de schel, hief den roemer hoog, en haalde lustig uit:

Wij schreeuwen als leeuwen [2],
Nassouwe getrouwe,
Met het zwaard in de hand,
En het glas tot den rand,
Voor den Prins en het Land;
Vi . . . . vat Ora . . . . anje!

[1] Deze toast staat te lezen op een stuk papier, dat op den grond ligt.
[2] Het begin van dit lied staat boven zijn hoofd tegen de bedstede geschreven.

Of de vrouw, die, nevens hem, aan 't einde eener tweede tafel zit, de zijne is, weet ik niet; maar zij wordt tegelijkertijd tot een dronk genoodigd. De oranjeappel ligt vóór haar, en een beleefd man, met den hoed in de eene, en een glas in de andere hand, schijnt te zeggen: "Schoone jufvre! ik breng 't u op 't welvaren van Z'n Hoogheid", en dien dronk mag ze niet weigeren.

Voor aan diezelfde tafel zitten drie ernstige lieden, die bij een courant of pamflet den wijnkan gantsch vergeten. De een leest het blaadje voor, waar de ander in een deftige houding met welgevallen naar luistert, terwijl de derde — een echte oranjeklant, die niet enkel oranje op den hoed maar zelfs een oranje broek draagt — in gespannen aandacht met de elleboog op tafel, de hand aan de kin, den neus vooruit steekt en den mond zamentrekt.

Intusschen is de lezer zelf zoo verdiept in zijn onderwerp, dat hij niet eens merkt wat vlak naast hem gebeurt, daar een ander zijn vrouw komt zoenen; — trouwens, al zag hij 't, dat mag er heden meê door, — alles "in 't welnemen" en "ter eeren al van den Prins".

Eindelijk de laatste groep, ter linkerhand van den gastheer en de gastvrouw, en ter regterhand van den beschouwer.

De catalogusmakers hebben dien groep niet begrepen. Zij vertellen ons, dat die man met zijn bruinen baard en hoogen hoed "een overeenkomst sluit" met dien anderen met zijn open buis en graauwen hoed, en wel "door zich onderling in de hand te kloppen", evenals op de ossemarkt. Neen, Mijne Heeren van 't Museum! 't lijkt er niemendal naar; zoo iets kwam op geen Prinsjesdag te pas, — en als gij goed kijkt, ziet ge ook wel, dat zij malkaâr niet in de hand kloppen. 't Is heel iets anders.

Tot de grappen, waarmeê onze voorouders zich in hunne vrolijke gezelschappen vermaakten, behoorde ook 't *handkijken*, d. w. z. in de lijnen van iemands hand zijne deugden en gebreken te lezen, en tevens er zijn goed geluk uit te voorspellen, — en een snaak, die er slag van had, kon er de toehoorders bij doen schateren van lachen. Hij begon met zich zelven als Meester der Vrije Kunsten te betitelen, want, volgens de wetten van Keizer Karel, mogt niemand een ander "in de hand sien" dan wie een "titul van promotie" bezat of "bij middele van Vrije Kunste daartoe geauctoriseert" was, — en natuurlijk hield elk zich stipt aan die ordonnantie.

Wilt gij weten, wat zulk een snaak, die een ander in de hand keek, al opsneê? Breêro geeft er een staaltje van in zijne *Lucelle.* Leckerbeetje, de kok, kijkt den lakei Pannetjevet in de hand.

Staet stil, Pannetjevet! Hier staet in deze lijn
Dat ghij een oolijcke guyt bent, en wert dagelijcks slimmer,
En dat ghij een lacher bent op straet, en t'huis een grimmer.
Ist niet waer? — Hier blijckt dat ghij altijt sondaechs jou gelt verpoyt,
En dat ghij niet gaern jou roosen voor de verckens stroyt.
Ist niet waer? — Staet stil. Dat 's 'en vrijer; soo, dat is fraytjes;
Ghij drinckt gaern Antwerps bier, ghij eet gaern bastaytjes;
Ghy hebt altoos snoeperij in jou diessack, — segh ist niet soo?
Ghij bent gaern op de Rederijckerskamers en t'huis benje noô.
Noch sie ick in de vouwen en kreucken van jou vingeren,
Dat ghij snachts gaern wat loopt bij der straten slingeren.
Ist niet waar? — En daer sie ick in jou Borgoense kruys,
Dat ghij met de maets veel tijts loopt in 't Olykoeckshuys.[1]

Nu kunnen wij ons verbeelden, dat Jan Bruinbaard in de schilderij, die Piet Graauwhoed in de hand kijkt, zoo wat hetzelfde vertelt; en daar hij zijn orakeltaal met een levendig handgebaar vergezelt (als de houding zijner regterhand duidelijk bewijst), zoo is 't ook geen wonder, dat Piet van 't lachen zijn pijpje al uit den mond heeft moeten nemen, en die twee luisteraars achter Piets dierbare wederhelft er ook schik in hebben. Maar even natuurlijk is 't, dat gezegde Piets eega er een bedenkelijk gezigt bij zet; nooit had ze gedacht, dat haar man zoo'n platje was. Wacht maar; als zij t'huis zijn, zal hij er voor hebben, en die grap zal hem op een duchtig sermoen te staan komen.

Nu, dat gaat meer zoo in de wereld: en daar Jan Steen het volksleven in al zijn nuances grondig kende, en de natuur (de menschelijke namelijk) steeds op de daad betrapte, verzuimde hij ook hier niet er een geestig en luimig proefje van te geven.

[1] *Lucelle*, 2e Bedr. 4e Uitk.

BLADVULLING.

De mensch is dwaas tot zijn veertigste jaar; dan eerst begint hij te begrijpen, dat hij dwaas is, maar eer hij wijs is geworden, is zijn leven ten eind.

(*Uit een ouden almanak.*)

DE EERSTE ELECTRISEERMACHINE TE AMSTERDAM.

Het was in de week vóór kermis van het jaar 1745 dat de eerste electriseermachine te Amsterdam in het openbaar werd vertoond. Jakob Bicker Raye geeft er de volgende beschrijving van.

Heden, den 12n September 1745, is hier in de Engelschesteeg te zien een machine, zijnde een glazen bol, die sterk gedraaid wordt. Een blikken pijp van vier voet lang is met het eene einde tegen den bol geplaatst; het andere einde houdt iemand in de hand, terwijl hij op twee plankjes staat, die in een vierkanten bak liggen, waar pik in is. De draaijing veroorzaakt, dat het vuur zoo iemand, wanneer hem een ander wil aanraken, overal bij vonken uit het lijf springt. Ik zelf heb daarop gestaan, en terwijl ik met de eene hand de pijp vast hield, met mijn andere hand, ja met een vinger, brandewijn in een lepel in brand gestoken, en 't zelfde heb ik ook gedaan met een degen, dien ik in de hand hield. Toen een ander met zijn vinger digt aan mijn been wees, vlogen mij de vonken uit de schenen, door twee paar kousen heen, en wel — zonder dat zulks de kousen verzengde of mij eenige pijn veroorzaakte; alleen was 't mij, als de vonken er uit vlogen, net alsof ik met een speld geprikt werd. Duizende menschen gaan dit dagelijks zien, en "sig laten lektariseeren". Deze machine is door een professor in Duitschland uitgevonden, en doet geen mensch kwaad (*sic*).

Mogelijk verwondert het sommigen, dat de electriseermachine haar intrede te Amsterdam gedaan heeft als kermisvertooning. Dit was van ouds 't gewone gebruik: ieder, die wat nieuws en merkwaardigs te vertoonen had, koos er den kermistijd voor. En daarom had toen ook de kermis voor ieder haar belang en nut, en er was veel te leeren. Toen den grooten natuuronderzoeker Leeuwenhoek, die, als men weet, zijn onnavolgbare mikroskopen zelf maakte, eens gevraagd werd, waar hij het glasblazen geleerd had, antwoordde hij: "Op de kermis van een, die sijn glasblasen bij de lamp om gelt liet sien, en toen heb ik dat ook bij de hand gevat."

HET TEEKENKOLLEGIE IN DE TREKSCHUIT.

"In de trekschuit!!" —

Daar moogt gij, negentiende-eeuwer! den neus voor ophalen, maar uwe voorvaderen vonden 't er toch heel pleizierig in; zij haalden er dan ook ruim zoo frisch adem als gij in uwe bierhalle, en hadden er vrij wat mooijer uitzigt dan gij, als ge u met uw tienen in een celletje van een spoorrijtuig laat opsluiten.

Gij, hedendaagsch poëet! moogt er een satire op schrijven:

> o Trekschuit, aan de lijn der saaije eentoonigheid,
> Getrokken door een knol, die schier op sterven leit!

Le Francq van Berkhey, die in zijn tijd ook een poëet was, schreef: "Men doet in de trekschuit een pleizierreisje" [1].

En gij, hedendaagsch kunstenaar! moogt, wanneer ge met eenige uwer gildebroeders eens even een uitstapje maakt, spooren naar de Golf van Lion of tot aan den voet der Alpen, — uwe voorzaten in de kunst, voor wie gij toch wel eenig respekt hebt, voelden zich al heel gelukkig, als ze eens op een zomerschen dag met de trekschuit naar Haarlem gingen.

"Een dag naar Haarlem" was twee en een derde eeuw lang (namelijk van omstreeks Ao 1600 tot omstreeks Ao 1830) het toppunt van pleizier voor de Amsterdammers; ofschoon ze op 't eerstgemelde tijdstip dan ook nog met geen trekschuit konden gaan, maar de reis met een zeilschuit over 't Y of met een wagen over den dijk moesten doen, want de Haarlemmer trekvaart werd eerst in 1632 gegraven.

't Was voor den vrolijken Gerbrand Breêro, in 't begin der 17e eeuw, die t'huis bij zijne ouders, "den meesten tijt een kluysenaer in een stil en afghesondert kluysjen" was, feest als hij eens naar Haarlem ging: dan kon hij "in die vrije blije tijdt hippelen en springhen als de calvertges, die uyt haer nauwe koije comen in 't groene en ruyme gras."

En toen tweehonderd jaren later de poëet Fardon eens een Heraklitisch betoog wilde leveren, "hoe min vermaakgenieting" er eigentlijk in 't uitgaan voor pleizier gelegen is, en hij dus daar "een plaisierdag" voor noodig had, dien elk, buiten kijf, voor heel pleizierig hield, kon hij niet beter

---

[1] *Nat. Hist. v. Holl.* IV. D. 1e St. bl. 251.

nemen dan "het Haarlemsch reisje"; — 's morgens met de schuit van zevenen heen, en 's avonds met de laatste schuit weêrom.

Nog vóór omtrent veertig jaren was, zoodra er op een jongeluipartij om "een Oosterwijk-Bruyntje" geroepen werd, altijd 't eerst wat men hoorde:

"Plaats in 't roefje?" riep de schipper, die verheugd mij nadren zag,
Toen 'k naar Haarlem laatst zou varen op een mooijen najaarsdag.

Uit welke verzen, om dit in 't voorbijgaan te melden, eens iemand wilde bewijzen, dat het Haarlemmerveer te dien tijde al een heel slecht veer moet geweest zijn, daar de schipper zelfs op een mooijen dag verheugd was als hij een passagier zag naderen. Maar dat was erg mis: — de schuld ligt bij den poëet, die 't woord "verheugd" op den stroom der kadans heeft laten drijven, waardoor 't op een verkeerde plaats is geraakt. Een Haarlemmer schipper kreeg altijd volk genoeg, en hoefde om één Mijnheer niet blij te wezen; neen, Mijnheer zelf was de verheugde, omdat hij naar Haarlem zou gaan.

Doch laat ons nu 't oog op ons plaatje slaan, waar wij een teekenkollegie in de trekschuit zien. De pijp en de flesch zijn er niet bij vergeten, en bij gebreke van een tafel is de laatste maar op den grond gezet.

"De schilder- en teekenkunst", zegt Wagenaar, "zijn in voorgaande eeuwen te Amsterdam sterk geoefend, zonder dat er een openbare plaats, van stadswege, geschikt was, om de gronden dezer kunsten aan jonge liefhebbers te onderwijzen". Men had dus in die eeuwen, zonder akademie, knappe schilders. Eerst in 1718 werd er een Teekenakademie opgerigt boven de Leidschepoort, die echter na weinige jaren weêr verviel, doch in 1758 hersteld werd. Maar "om jonge liefhebbers te onderwijzen" hielden eenige der voornaamste meesters teekenkollegiën bij zich aan huis, en zoo deed ook Simon Fokke. Nu namen alle kollegiën te dien tijde hun zomerschen dag om den pot te verteeren: dit deden de rookkollegiën zoowel als de schaakkollegiën; de parochiekerks-kollektanten [1] zoowel als de naaimeisjes; en de teekenkollegiën deden als alle andere, en zaten heel pleizierig in de trekschuit.

Ieder schatte weleer de trekschuit hoog, en elk om zijn bijzondere reden: de Fokkes en Greenwoods om de pret, die zij er "onder malkaâr" hadden; de Berkheys en de voorvaderlijke Hildebrands om 't praatje met den

---

[1] *Volksalm. voor Nederl. Katholieken*, 1862, bl. 123.

schipper in den stuurstoel: en de poëet Tijsens, omdat hij er zoo gemakkelijk in slapen kon.

"Bewaar ons! was dat nog wel een poëet?"

Ja wel; maar 't was er een uit den pruikentijd; hoor hem zelven:

> Wie kan de vinding van de Trekschuit ooit waardéren?
> Men reisd als zat men t'huis; geen schokken, draaijen, kéren
> Ontrust het lichaam, 't zij men vaart bij dag of nacht,
> Men vind al slapende zig op de plaats gebragt.
> [En zoo, al slapende, kon Tijsens rijmend droomen:]
> De Prins Kondé kon zijn verwondring niet betómen,
> Toen hij, o nare tijd! in het noodlottig jaar
> Van twéënzeventig de jaagschuit wierd gewaar [1].

Wat, als 't waar is en Tijsens het niet gedroomd heeft, heel merkwaardig genoemd mag worden. Maar ik denk, dat de groote Condé zijn verwondering nog veel minder kon betoomen, toen hij een paar maanden later "wierd gewaar", dat de Hollanders hun trekschuiten ook nog op een andere manier wisten te gebruiken, namelijk als oorlogsbooten. Hij zag er toen dertien tegelijk, behoorlijk gewapend, en "tegen een musquetschoot bewaert, opgemaeckt met zes riemen, yder met veertien man, voorsien met roers en donderbossen", in de Veenen verschijnen, om het rooven en branden zijner soldaten te keer te gaan [2].

Onze lezers leeren uit dit een en ander welk een gewigtige rol de thans zoo verachte trekschuit in het leven onzer voorvaderen vervulde, en zien in de houtsnede hiernevens Simon Fokke met zijn "Geselschap van het Teken-collegie", terugkeerende van het potverteeren op den 16n Junij 1760, in de Haarlemmerschuit zitten. Zij is gevolgd naar 's mans eigen teekening, thans berustende in het kabinet van den heer Louis Splitgerber.

In hetzelfde kabinet berust ook nog een teekening van John Greenwood, van een jaar vroeger, waar wij hem met zijn vriend Fokke en nog zes andere kunstenaars almede in de Haarlemmerschuit zien zitten. Natuurlijk zouden die meesters zulke teekeningen niet gemaakt hebben, als zij niet magtig veel genoegen bij de speelreisjes in de trekschuit gesmaakt hadden.

---

[1] G. Tijsens, *Holl. Tempe verhérelijkt.*

[2] *Aant.* enz. in de *Kronijk van het Hist. Gen.* XXIV Jaarg. bl. 466.

In de trekschuit.

Bladz. 219.

HET GEREGT VAN DESPERATIE.

III.

Uit het publieke regt, zoo geschreven als niet geschreven, ontstond in de tijden zijner kindschheid die wreede vervolging tegen het doode ligchaam van den zelfmoordenaar, die zijne nagedachtenis tevens aan openbare schande prijs gaf. Zij lei den grond tot die executie op regterlijk bevel, welke al spoedig den naam van h o n d e n b e g r a f e n i s, sepultura canina, kreeg. De eerste sporen daarvan komen voor in de Ripuarische wet uit het begin der zesde eeuw; men vindt ze in de eerste lands- en staatsregten der middeleeuwen, zoo van Duitschland en Frankrijk als ook van deze gewesten, met mindere of meerdere barbaarschheid doch overal met gelijke onmenschelijkheid, terug.

Het algemeen gebruik bragt mede, dat het lijk, met de voeten achter een wagen gebonden of met het aangezigt naar den grond op eene horde gelegd, naar de gewone geregtsplaats werd gesleept en aldaar door beulshanden aan de galg gehangen. Op sommige plaatsen werd het door een gat in den muur of onder den drempel door het huis uitgehaald; op andere plaatsen het venster uitgeworpen, op een vuilnishoop gesmeten of naar de vildersplaats gebragt, of bezijden den publieken weg onder den grond gestopt; soms, met een balk door het ligchaam, door den scherpregter op een rad gezet, tot asch verbrand of in een vat gekuipt en in het water geworpen. Te Zurich ging men zelfs zoo ver, dat men de straf wijzigde naar de omstandigheden onder welke de zelfmoord was begaan. Had iemand zich van het leven beroofd door een mes, dolk of eenig ander snijdend werktuig, dan werd dit in een houten paal gestoken, die aan het hoofd van het lijk in den grond werd geslagen; had hij zich verdronken, dan werd het lijk op vijf voet van het water in het zand begraven; was het ligchaam in een put of waterbak gevonden, dan werd het op een berg of aan den landweg begraven en zette men er drie steenen op — den eenen boven het hoofd, den tweeden op het midden des lijfs en den laatsten aan de voeten.

Poging tot zelfmoord werd ook niet straffeloos toegelaten; trachtte men daardoor een gewisse veroordeeling te ontgaan, dan volgde veelal de dood;

had eigenlijk gezegde wanhoop daartoe aanleiding gegeven, dan werd zij geboet door geesseling en verbanning voor een bepaalden tijd.

Eindelijk zij nog vermeld, dat in Duitschland op de meeste plaatsen het gebruik medebragt, dat de scherpregter, die bij de hondenbegrafenis tevens lijkbezorger was, de bevoegdheid had om de goederen, die zich op en bij het lijk van den zelfmoordenaar bevonden, tot zich te nemen. Elders bestond de gewoonte, dat alles wat hij, ter plaatse waar het lijk gevonden werd, zijn zwaard zwaaijende, in den daardoor beschreven kring bereiken kon, zijn eigendom werd.

Het oud-Hollandsche strafregt, dat overal de blijken draagt van zijnen Gallisch-Germaanschen oorsprong, verloochent ook hier die afkomst niet. Dezelfde smadelijke bejegeningen, die wij zagen dat in de naburige landen van lieverlede door het gewoonteregt waren ingevoerd, vindt men ook sints onheugelijke tijden in ons vaderland bij het bestraffen van den zelfmoord terug. De Riemer zegt in zijne Beschrijving van 's Gravenhage, dat al ten jare 1436 het regt en de gewoonte van den lande medebragt, dat het ligchaam door een gat in den muur met touwen het huis uitgesleept en dan met de voeten opwaarts *tusschen twee honden* aan de galg werd gehangen. Doch zoodanige symbolieke executie schijnt tot de uitzonderingen te hebben behoord, hoewel de sententie, ten jare 1548 te Utrecht tegen het doode ligchaam van een schoenmakersgezel gewezen, doet zien, dat men daarbij nog bepaald de hondenbegrafenis op het oog had. De eisch van den bailliu, overeenkomstig welken het vonnis werd uitgesproken, luidde: "dat hij niet weerdich en is gebracht te worden door de deur en den inganck van het huys, daer hij inne gegaen is; dan dat men maecken sal een gat in den want van het huys voorsz. ende slepen hem daerdoor *als een hont*, ende voorts geleyt te worden op een horde, ende dairmede hem slepen onder 't gerecht ende bedecken hem aldair onder die aerde, *als een hont* [1]."

Een ander vonnis, mede te Utrecht gewezen, in den jare 1533, levert een merkwaardig voorbeeld, hoe de wijze van strafpleging, in den regel in Spanje, in Italië en in Frankrijk alleen tegen de lijken van zelfmoordenaressen gebruikelijk, een enkele maal ook hier te lande is nagevolgd. Het gold eene vrouw, die zich zelve van kant had gemaakt, en er werd verstaan: "dat men dat doode lichaem sleypen sal op een horde op-

---

[1] MATHAEUS, *De jure gladii*, blz. 620.

te Noede en werpen 't op 't vuyr ende verbernen 't tot asse." Dit verbranden van het lijk was eene executie, die overigens in ons land niet te huis behoorde, hoewel de sporen er van ook worden gevonden in de landregten van Hunsingo, Fivelingo, het Westerkwartier en de beide Oldambten.

Om kort te gaan, — in de Nederlandsche gewesten vervielen langzamerhand de meest ergerlijke bestanddeelen der hondenbegrafenis en bepaalde zich het geregt van desperatie tot de nog immer stuitende formaliteiten, door De Groot vermeld. Weldra gold in de criminele praktijk te dien opzigte, op weinige uitzonderingen na, wat Van Alphen daarvan zegt in zijn Hollandsche Papegaai: "zoo wanneer yemant hemselven met opzetten wille verdede, alsdan werd het doode lichaem gesleept bezijden de deur van 't huys, daer 't zelve feyt geschiet was ende werd daernaer geleyt op een horde ende gesleept op 't galgevelt ende aldaer gehangen in een mik; ofte indien de officieren ende rechters begeerden te doen eenige gratie, soo werd 't zelve lichaem begraven onder de galge of op 't galgevelt, of ietwaerts anders, waer geene menschen begraven en werden."

Tot de regtsmiddelen, die het bestaan van den zelfmoord moesten bewijzen, behoorde in de eerste plaats de geregtelijke schouwing van het dood gevonden ligchaam. Eene der oudste verordeningen daaromtrent wordt aangetroffen in de keur van Zeeland van het jaar 1290; bij § 7 werd bepaald, dat de dood gevonden ligchamen niet mogten vervoerd worden, voor dat 's graven officier daarbij tegenwoordig zoude geweest zijn, terwijl tevens werd geboden, dat zij daar ter plaatse zouden blijven liggen, tot daar afgedaan zal worden bij den officier "na der ghelegenheyt ende alsoo 't behoort."

Het groot privilegie van 1476 bepaalde ook, dat wanneer iemand dood gevonden werd, hij door 's graven officieren aan lijf noch goederen mogt worden gemolesteerd, onder voorwendsel dat de doode zich zoude hebben verdaan, ten ware men eerst wettelijk bevonden had, dat die persoon zich opzettelijk en uit boosheid verdaan had. Er werd echter eene uitzondering gemaakt ten opzigte van den drenkeling, dien men, hetzij levend, hetzij dood. uit het water mogt halen; zoo hij echter dood gevonden werd, moest men hem wederom met de voeten in het water leggen. Genoemde voorschriften werden door Filips den Schoone in zijne reformatie of nieuwe keur van Zeeland van het jaar 1495 insgelijks opgenomen, en daarbij eene boete van zestig gulden gesteld op het uittrekken, opnemen en vervoeren van dood gevonden ligchamen zonder vooraf gedane wete.

Hoe die lijkschouwing reeds van de oudste tijden af bij de wet, ook

in Holland, geregeld was, blijkt ten overvloede uit de handvesten van Kennemerland en uit die van den lande van Voorne, in de bekende werken van Lams en van Alkemade medegedeeld, alwaar zij reeds voor het jaar 1400 wordt aangetroffen; Damhouder heeft in zijn Criminele praktijk er een afzonderlijk hoofdstuk aan gewijd.

Het schijnt echter, dat deze zoo nuttige bepaling niet altijd overeenkomstig hare bedoeling werd nageleefd; althans nog ten jare 1683 zagen de Staten-Generaal zich verpligt bij hun plakkaat van 4 Junij eene boete van tweehonderd gulden te bedreigen tegen ieder, die aan zulk vervoer, zonder voorafgaande schouwing, handdadig was. Een ander uiterste was hiervan het gevolg; men onthield aan den drenkeling iedere hulp, zoolang de justitie niet ter plaatse tegenwoordig was; een dwaalbegrip, op de verkeerde opvatting dier oude wettelijke voorschriften gegrond, dat thans nog vrij algemeen bij de lagere volksklassen in ons vaderland voortleeft.

Voor eene rigtige schouwing werd mede behoorlijk zorg gedragen;[1] al vroeg had iedere stad van eenig belang hare gezworen chirurgijns, die het procesverbaal hunner bevinding op hunnen ambtseed opmaakten en den inhoud daarvan bovendien in gebannen vierschaar nader met eede bevestigden.

Had men dus van den eenen kant maatregelen genomen om te zorgen, dat de eerste sporen van het misdrijf niet verdwenen en de uiterlijke teekenen niet verloren zouden gaan, terwijl men buitendien uit de geregtelijke schouwing van het corpus delicti welligt zoude kunnen opmaken, of de dood "desperatelick" of bij "snoeder avonturen" veroorzaakt was, — van den anderen kant bleef het uiterst moeijelijk na te gaan, niet alleen of de dood het gevolg was geweest van wanhoop, maar bepaaldelijk van die desperatie, welke met de wreedste straffen werd geboet. In de meeste gevallen toch moest het bijna ondoenlijk zijn te beslissen, of op het oogenblik dat iemand zich verdeed, hij in het volkomen bezit van zijne verstandelijke vermogens was geweest. Men trachtte hierin zoo veel mogelijk

---

[1] Te Amsterdam belastten Schout en Schepenen er zich soms mede, zoo als blijkt uit het Justitieboek dier stad A° 1524—1567, alwaar men leest bl. 150:

Opten 28n dach in meye anno 1547 hebben mijnheere de scout Joost Buyck Sybrantsz. ende mr. outger clementsz. scepen gescout wijlen cornelis banninck certijts burgemr. deser stede s. g. in sijn huyse gescrient staende, die een quetsinge hadde ontrent sijn croppe en oick een quetsinge onder sijn borst in de colck vant harte, welcke quetsinghen de voorsz. cornelis banninck, als daer geseyt worde, hemselven uyt craucksinnicheyt gedaen hadde op maendage in de cruysdagen lestleden.

te voorzien door de vrienden en magen van den overledene tot tegenbewijs toe te laten, terwijl bij ontstentenis van dezen aan het doode ligchaam een curator of procureur werd toegevoegd. Deze procesorde werd bij ons te lande al vroegtijdig in acht genomen, althans in de zuidelijke gewesten volgens Cannaert in zijne Bijdragen tot het oude strafregt in België, die tevens van oordeel is, dat zij aan het Fransche gewoonteregt was ontleend, hoewel anderen daarin, en niet ten onregte, eene navolging meenen te zien van de heredum probatio uit het Romeinsche regt.

In de noordelijke Nederlanden dagteekent zij mede reeds van de grafelijke regeering, hoewel hare herkomst onzeker en de juiste tijd van hare invoering moeijelijk kan worden bepaald. Uit hetgeen daaromtrent te boek gesteld is door Graswinckel in zijne Speciale beschrijvingh van het gebruyck der opperste maght, waar hij over de regten van den fiscus handelt, vooral in verband beschouwd met hetgeen Zurck in zijn Codex Batavus (voce: dootslaghen) heeft aangeteekend, zoude alligt de meening kunnen ontstaan, dat deze wijze van regtspleging alleen betrekking had op den zelfmoord ob conscientiam commissi criminis gepleegd. De overige schrijvers over de oud-Hollandsche praktijk in criminele zaken laten de quaestie in het midden, zoodat wij ons geheel zouden moeten verlaten op het twijfelachtig gezag van Graswinckel, ware het niet, dat ons uit de officiële bescheiden der voormalige Middelburgsche vierschaar voldingend gebleken was, dat de tegenspraak en verdediging door vrienden en magen, hetzij in persoon, hetzij bij eenen daartoe gestelden procureur, voor alle gevallen van desperatie toegelaten, reeds in het jaar 1584 voorkomt en in het jaar 1614 naar stijl van regten werd genoemd.

Middelburg. MR. J. H. DE STOPPELAAR.

MEIKERSEN.

"Wij spreeken dikwerf van Meikerssen", zegt Van Wijn, "doch men heeft ze zeldzaam in die Maand. In de veertiende eeuwe egter zijn zij 'er mij in voorgekoomen:

Rek. GERBR. V. D. COUST. Art. *Camer*:
Airbeiden en Kerssen up Meyendach gelevert.

't Geen te aanmerklijker is, omdat de konst van vroegelingen te bezorgen, en nog meer die van stooken, tot laater tijdperk, en bijzonderlijk tot de vijftiende eeuwe behoort. Er plagt veel vertier van Fruit uit Vlaanderen naar herwaarts te zijn. Daar en in Braband waren de Tuinen nog lang aanzienlijker dan in ons Holland."

Zoo ver de *Historische Avondstonden*, II Deel, bl. 95.

Die rekening bewijst echter niet, dat alleman toen kersen op Meidag (d. i. op den eersten Mei) krijgen kon. Daar deze aardbeijen en kersen voor de Grafelijke kamer geleverd werden, waren zij zeker een extraatje en welligt de eenige in heel Holland.

In 't laatst der 16e eeuw waren de kersen hier te lande al niet vroeger dan tegenwoordig.

De dorst-lesschende kers treft juist de hete tijd,

zegt Hendrik Laurensz. Spieghel in 't zevende boek van zijn "Hert-spieghel", waar hij de "vrucht-teelt" op zijn Meerhuizen beschrijft. Nu meende hij met "den heeten tijd" zeker de Meimaand niet, welke hij integendeel "de koele" noemt; een Hollandsche Mei was in dien tijd al even als tegenwoordig. Neen, "de heete tijd" was die, welke in den almanak aldus met roode letters werd aangekondigd: "Son in Cancer, maakt alhier den langsten dag"; en waarbij deze of dergelijke prognosticatie gegeven werd: "Sol in conversatie met Mercurius geeft groote hitte." En wij zien daaruit dat Spieghel geen vroeger kersen had dan wij.

Toch legden de tuiniers er zich destijds op toe, om vroegelingen te kweeken, en op de tafels der Hollandsche "lecker-tonghen", even als weleer op die van den Graaf, kersen in Mei te leveren. Dit waren de eigentlijke Meikersen; maar de kooplui hebben dien naam later aan het geheele gewas gegeven, en 't kersenetend publiek daarmeê in den waan gebragt, dat de kersentijd zich verlaat heeft.

Wat echter die Meikersen betreft — Cats verzekert ons, dat ze niet eens heel smakelijk waren:

Eet vroeg-gewas, en prijst 't et vrij,
Ten dient maer voor de snoeperij;
De Meysche kersen in 't gemeen
En sijn maer vel en enckel been.

GEZELSCHAPSVERMAKEN.

VI.

HET NEUZENGILD.

De stukken, die in gezelschappen werden voorgelezen, om te lachen, hadden in verschillende tijden verschillende vormen. De zeventiende eeuw hield (als de Heer Splitgerber hiervoor op bl. 81 reeds opgemerkt heeft) van autoriteit en deftigheid, waarom men toen aan zulke stukken niet zelden den vorm van Plakkaten gaf; en voeg ik er bij, ook dien van Gildebrieven. Van deze laatsten zal ik hier een voorbeeld geven, en wel een brief van 't Neuzengild.

Daar de neus een uitstekend lid is, zoo heeft hem steeds hetzelfde lot getroffen als allen, die immer uitstekend waren, namelijk: het voorwerp van kritiek en ironie te zijn.

Wilde ik dit met bewijzen staven en met voorbeelden ophelderen, dan zou ik een heele verhandeling over den Neus moeten schrijven, en dat is nu mijn plan niet.

Sommigen heeft de kritiek, waaraan hun neus onophoudelijk bloot stond, wel eens zóó geërgerd, dat ze hun eigen neus hebben willen afsnijden, als gij kunt uitgeteekend vinden bij Cats in zijn "Spiegel van den Ouden en Nieuwen Tijdt."

Voor hen, die met een al te uitstekenden neus bedeeld zijn, is 't spreekwoord uitgevonden: "Een groote gevel verciert het huis." En sommigen hebben daar weêr aanleiding uit genomen, om hun huisgevel zelven met neuzen te vercieren, waarvan gij een paar voorbeelden vinden kunt in "de Uithangteekens" (I D. bl. 365 en II D. bl. 174) en er tevens lezen, dat goede neuzen steeds hebben gegolden als uithangteekens van knappe koppen, gelijk, onder meer, die van Jan de Witt en Prins Willem III getuigen kunnen.

Doch al genoeg om 't begrijpelijk te maken, dat men om neuzen lachen, en ligt, al lachende, elkaâr een tik op den neus geven kon; — en daartoe dient dan ook de gildebrief, dien ik u ga mededeelen.

Het stuk heeft geen jaarteekening, doch is ongetwijfeld uit het begin der 17e eeuw.

De hoofdman van 't Neuzengild voert den titel van Prins; wij weten dat weidsche titels bij de gilden wel gewild waren; zij hadden die slechts voor 't kiezen. Een Delftsch koopmansgild had zijn Keizer, en ieder schuttersgild zijn Koning; een meigild zijn Graaf, en ieder rederijkerskamer zijn Prins; een narregild zijn Abt of Heer van Keyenburg of Prinse van den Gecken, en evenzoo het Neuzengild zijn Prinse van de Neusen, die tevens Markgraaf van Snuitenburg was.

Ziehier den aanhef van den gildebrief:

Wij Jonckheer DOMPHOORN, Vrijheer tot *Nazareth*, Marckgrave van *Snuytenborg* ende PRINSE *van de Neusen*, allen dengenen, die dese Letteren sullen sien ofte hooren lesen, Saluyt!

Doen kond ende kennelijk allen ende iegelijk, dat wij gegeven hebben en geven mits desen onsen openen brieve aen onsen Baillin, den Heere van *Snavelborg*, volle macht ende bevel om uyt onsen name ende van onsentwege te mogen eysschen ende manen sonder eenige oogluykinge alsulcke gildegeld, als hij bevinden sal na gelegentheyt van der sake behoorlijk te wesen in alle dorpen, vlecken ende steden. Daeromme begeeren wij van alle onse Mede-broeders ende Mede-susters, 't zij groot ofte kleyn, jonk ofte out, rijk ofte arm, edel ofte onedel, in alle steden, dorpen ende vlecken, te water ende te lande, daer onse Sergiant van wapenen ofte de toonder van desen sal eysschen het voorsz. gildegeld, niet te willen daertegen seggen ofte procedeeren, maer ter contrarie gewillig terstond te betalen de somme van penningen, daer sijluiden op getaxeert ende gestelt sijn, sonder dat sij sullen mogen soeken eenigh uytstel of henluiden behelpen met eenich bedroch ofte list ende onse actiën ende rechten te onthouden tot groot achterstal van onsen Gilde ende groote verachtinge van onsen Camere.

Hierop volgt het tarief, dat zeer merkwaardig is, vooreerst, omdat daarin opgeteld en beschreven worden alle soorten van neuzen, die in 't begin der 17e eeuw voorkwamen, en dus ongetwijfeld ook zoowel in de Statenvergadering als in de Dortsche Synode vertegenwoordigd waren; — en ten andere, omdat men er de prijzen bij vindt, waarop zij geschat waren,

en daaruit dus opmaken kan, welke soorten van neuzen destijds het meest in aanzien waren. Enkele neusbeschrijvingen echter, die al te schilderachtig zijn, laat ik weg.

De gildebrief was vercierd met een aantal houtsneê-portretten van gildebroeders en zusters, die evenwel geen kunststukken zijn. Wij zullen die natuurlijk niet allen laten nateekenen, maar slechts de twee voornaamste, namelijk die van Jonkheer Domphoorn en zijne eegâ; en voegen den bode van 't gild, die, om zijn fraai postuur, ten voeten uit geteekend is, er bij. Het belangwekkend drietal pronkt aan 't hoofd van dit opstel.

Van eenen frisschen ende bijna welgemaeckten Neus — twee blanken.[1]
Van eenen ingevallen Neus, ende voor spits ofte scherp — vijf grooten ende een half.[2]
Van eenen middelbaren Neus lankworpig gelijk den mijnen [namelijk die van Jonkheer Domphoorn] — twee stuyvers.
Van eenen vervaerlijken onbeleefden dicken Neus — vijf groot.
Van eenen middelbaren dicken Neus — elf duyten.
Van eenen krommen, leelijken ofte mismaakten Neus — twee blanken ende een negenmanneken.[3]
Van eenen breeden Neus ende lank naer advenant — drie stuyvers.
Van eenen middelbaren Neus met eenen bult, vijf grooten ende drie duyten.
Van eenen Neus vol pockputten ende cleyn gecarbonckelde peerelen — drie blanken.
Van eenen rooden Carmosijn-Neus — drie stuyvers ende een halve.
Van eenen dicken, leelijken, rooden Kalckoen-Neus — negen stuyvers.
Van een Neus, 't sij cleyn ofte groot met één neusgat — drie stuyvers ende een oortjen.[4]
Van een blauwen Kalckoen-Neus — drie en twintich stuyvers.
Van een platten Domphoorn-Neus, item van een krommen Domphoorn-Neus, item van een dito met andere cleyne jonge neuskens ofte wratten daeraen gewassen, — eenen gulden ende thien stuyvers.
Van eenen langen dicken Neus, wat omgecromt boven met een sentinelhuysken ofte wratte, — vier en dertig stuyvers ende eenen halven braspenningh.[5]

Nu synder noch andere Neusen van veelderley couleur, daer men extra-ordinaris op moet letten om de couleuren wel t' onderscheiden, item die beset sijn met groote puysten en wratten, datter wel op gespeculeert moet worden, om diergelycke Neusen te taxeeren.

Eens omtrent St. Jan ofte ten alderuytersten acht dagen daer naer, sal yder Gildebroeder ende Gildesuster betalen sijn gildegeld, ende dat in speciën om merckelijke redenen, die ons daertoe moveren. Op pene, die des blyft in gebreke, dat sy-lieden daer vooren datelijcken sullen worden geëxecuteert. Bevelende daerom eenen yegelijcken, dat sij hun promtelijcken reguleeren naer ons Edikt, bevel ende mandement, ofte datse anders sullen vallen in onse indignatie, ende daerenboven arbitralycken gestraft te worden naer behooren, als rebellen ende perturbateurs van onsen Camere.

---

[1] Een blank was 6 duiten = $3^3/_4$ cent. [2] Een groot was 4 duiten = $2^1/_2$ cent.

[3] Het negenmanneken was toen reeds een oud muntje, althans in ons Vaderland, — in Brabant bleef 't langer leven. Een koperen negenmanneken had hier de waarde van een duit.

[4] Een oortje was het vierdegedeelte van een stuiver.

Een braspenning was 10 duiten = $6^1/_4$ cent.

Ende omme dit alles, des voorseyd, te beter tot goed effect te brengen, versoecken wij aen alle onse Hooft-lieden van onsen Gilde ende Camere, als Gildemeesters ende Oversten, onse Medebroeders, te doen alle behulp ende bijstand, want het Ons alsoo gelieft.

Gegeven in onse grootmachtigste ende seer wijdvermaerde Koopstad Nazareth, gestaen ende gelegen bij onze Hofstad Snuytenborg, op den twee en veertighsten dach deser loopende maend. Ende tot meerder verseeckertheyt in presentie van twee alleens geneust.

Weldra bleek het, dat de Prinse van de Neusen ten aanzien van de niet genoemde neuzen te veel had overgelaten aan de taxatie van zijnen Sergiant; daarom werd in 't volgende jaar nog een supplement aan den gildebrief toegevoegd, waarin ook die neuzen omschreven en op den juisten prijs gesteld werden.

Den Cameus-Neus op eenen halven stuyver, want 'er door de bank veel zijn, soodat se op een redelijke taxatie gestelt zijn; maer van een cleyn Chamosken, so dat men bijna geen Neus en siet, — twee blancken.

Men ziet, dat het met de neuzen als met oude boeken, etsen en penningen gaat, — de zeldzaamheid verhoogt de waarde: omdat de Cameusneuzen (platneuzen of apeneuzen) veel voorkwamen, werden ze laag geschat; maar de kleine chamoskens of wipneusjes, die zeldzamer waren, golden driemaal zooveel.

Van een gemeynen Neus — een blank.
Van een langen smallen Neus — een stuyver.
Van een langen dicken Neus met groote neusgaten — een stuyver ende een negenmanneken.
Van een langen Neus ende scherp gelijk een kemelsrug, drie stuyvers ende een half blank.
Maer een druypende Neus, door de groote moeijelijkheyd van denzelven te onderhouden ende te regeeren, sal betalen twee stuyvers.

Diegene, die hier nog mogen vergeten zijn, daer sal men het naeste jaer wat beter op letten; want het Ons soo belieft. Vaert wel.

Aldus gedaen ende gearresteert in presentie van twee kromgeneusden.

Was onderteekent: Star Neus.
Neus Nieusgierig.

Eindelijk de afbeelding van den gildeknecht, die, zoo hij Sieuwert Luyten zelf niet was, toch precies op hem leek. Kent gij Sieuwert Luyten niet? Geen wonder; 't was ook een ventje uit het begin der 17e eeuw, die dagelijks naar de beurs ging. Alle Amsterdammers kenden hem in der tijd wel, en Breêro zei:

't Is een fray knecht, die Sieuwert Luyten,
Want hij het twee rechterbeenen en twee linckerkuyten,
En hij het een moye platte buyck met een kamuysde rugh,
Die soo ront en ghebochelt is als de Uilenburgsbrugh [1].

---

[1] *Stomme Ridder*, II Bedr. 4e Toon.

Hoe dit zij, — "desen is den Bode", zegt de gildebrief,

Desen is den Bode, om een iegelijk te vermanen, dat se hun verschenen taxatiën souden komen betalen, ende opleggen den intrest van dien, op pene van arbitralijcken gecorrigeert te worden, na gelegentheyt van der sake.

Het stuk was:

Ghedruckt in Flora, op Goede Vrijdag onder de Maaltijd.

En dit wijst duidelijk de bestemming aan. "Goede Vrijdag" moet men hier niet in zijn christelijke beteekenis nemen, maar in die, welke de jongelui daaraan gaven: voor hen was 't goede vrijdag, als zij goed aan 't vrijen waren. In dezelfde vrolijke bijeenkomsten dus, waarvan ik vroeger reeds gesproken heb, werd het "onder den maaltijd" gelezen, waarbij een geestige lezer ruime gelegenheid tot kwinkslagen en toepassingen op de aanwezigen had, en 't is zelfs waarschijnlijk, dat het stuk tot een pandspelletje aanleiding gaf.

BROEKSKNOOPEN.

Dezer dagen zag ik bij den zilversmid alhier een paar mooie visschersbroeksknoopen liggen, die wel anderhalve eeuw oud schenen. Op beiden staat de Pallas (alias Nederlandsche Maagd) van den ouden gulden, met vrijheidsspeer en boek; maar in plaats van de bekende inscriptiën: *hanc tuemur* en *hac nitimur* — natuurlijk omdat visschers geen latijn verstaan — dit Hollandsch, dat zij beter begrijpen: VRIJHEYDT, BLIJHEYDT. Men weet, dat deze woorden bij de oude Hollanders zeer geliefd waren, en op allerlei gelegenheden toegepast werden; een Amsterdamsch koopman schreef ze voor zijne buitenplaats in de Diemermeer, en een Overflakkeesch visscher voerde ze, als hij wandelen ging, op zijn groote pronkknoopen. Rondom de knoopen ligt een dikke kabelrand.

Sommelsdijk. J. E. TER GOUW.

UIT DE OMSTREKEN VAN OOTMARSUM.[1]

III.

KERSMIS EN NIEUWJAAR.

In den Kersnacht zal geen boer nalaten al zijne vruchtboomen met stroo te omwinden, en dit stroo moet aan de stammen blijven, totdat het er van zelf afvalt; anders, zegt de boer, dragen de boomen niet. Van waar dit bijgeloovig gebruik? Dit schijnt men in 't land zelf niet meer te weten. Het zal dan ook wel van ouden, zeer ouden tijd dagteekenen. Ik geloof, dat het denzelfden oorsprong heeft als zeker ander gebruik in de Graafschap Zutfen. Dáár bergt de boer in den Kersnacht zorgvuldig al zijn akkergereedschap weg. Waarom? Omdat in dien nacht "Derk met den beer" (d. i. een leelijk spook op een zwijn gezeten) door 't land rijdt, en zoo 't zwijn op het akkertuig trapte, zou dit bedorven en 't jaar onvruchtbaar zijn. Kent men Derk met den beer in Twente ook? Ik meen, dat men hem althans vóór bijna een halve eeuw geleden daar nog wel kende; maar al ware hij bij het tegenwoordig geslacht vergeten, dan verandert dit toch den oorsprong van 't gebruik niet. Vermoedelijk is 't omwinden der boomen ingevoerd uit vrees voor datzelfde zwijn, dat, zoo 't aan de stammen vrat of er langs schuurde, de boomen voor altijd bederven zou.

Maar vraagt men, wie is die Derk met den beer? Niemand anders dan een oude heidensche afgod, hier te lande Fro, in het Noorden Freyr genoemd, aan wien het zwijn geheiligd was; — hij was de Zonnegod der Germanen, aan wien dan ook het Joel- of Midwinterfeest, waar het Kersfeest voor in de plaats getreden is, toegewijd was; — hij was in ouden tijd de vrolijke, heilaanbrengende en wonderschoone, de bron van licht, liefde en leven; maar sedert de invoering van het Christendom is hij in een boozen geest veranderd, die ieder jaar in den nacht van zijn voormalig feest nog eens komt rondspoken, en kwaad doet uit wrevel omdat men hem niet meer vereert; — vroeger zegende hij akkers en boomgaarden, maar later zocht hij die te bederven, en de christen-landman durfde

---

[1] Volgens de mededeeling van den heer B. ten Bokum te Ootmarsum.

zelfs zijn naam niet meer uitspreken, uit vrees van hem te roepen, maar noemde hem Derk. En zoo is dan dit omwinden der vruchtboomen in den Kersnacht een gebruik, dat van den tijd der invoering van 't Christendom in die streken dagteekent.

Nog ouder welligt is een ander Kersgebruik, — het blazen op den "midwintershoorn" namelijk, die den vorm van een koehoorn heeft, maar wel vijfmaal zoo groot is. In "de donkere dagen voor Kerstijd" zoekt de boer een krommen elzentak, klooft dien, holt de beide helften uit, hecht ze vervolgens met drie of vier banden weêr opeen, steekt er een lang mondstuk van vlierhout op, en zijn midwintershoorn is gereed. Uit dit instrument weet hij toonen te halen, die inderdaad "liefelijk klinken, als men ze 's avonds in de verte hoort;" vooral als de boer den hoorn boven den put houdt, want, zegt hij, "dan klinkt het beter." De verklaring, die van dit gebruik gegeven wordt, is eene christelijke: het zou namelijk een nabootsing zijn van de muziek der herders te Bethlehem, die op schalmeijen speelden; — en niets is natuurlijker, dan dat men er in de christelijke middeleeuwen deze beteekenis aan gegeven heeft. Maar ik geloof, dat de oorsprong ouder, en bij 't Germaansche Joelfeest te zoeken is: wie er belang in stelt, kan er bl. 110 en 111 van *de Volksvermaken* op nalezen.

Overigens viert de Twentsche boer den eersten Kersdag met eten en den tweeden met drinken, — wat almede eerder uit het Germaansche Joel, dan uit het Evangelie te verklaren is.

Op Jaarsavond worden ijzerkoeken [1] gebakken van meel, stroop en anijszaad. Dan krijgen knechten en meiden, als nieuwjaarsgeschenk, elk een schotel vol van die koeken, en nog een metworst met een groote roggestoet er bij, en daarmeê mogen zij naar hun ouders huis gaan om 't Nieuwjaar te vieren. Die ijzerkoeken noemt men in Holland oblieën, maar men bakt ze daar niet enkel van meel en stroop; neen, als ze goed zullen zijn, moeten zij, volgens het Woordenboek van de heeren De Vries en Verwijs, "uit tarwemeel met melk, suiker, kaneel, eieren en boter gebakken" worden.

En waarom volgen de boeren in de omstreken van Ootmarsum dit voorschrift niet op?

Wel, omdat zij nog niet op 't Woordenboek ingeteekend hebben; zoodra zij dit doen, zullen zij hun ijzerkoeken ook wel anders leeren bakken.

---

[1] Dus genoemd omdat ze in een met figuren voorzien ijzer gebakken worden.

KERMIS.

III.

In ons voorgaand artikel hebben wij reeds opgemerkt, dat er oudtijds evenveel kermissen als kerken en kapellen waren, en dat zelfs kloosters, begijnhoven en gasthuizen ook hun eigen kermis hadden; maar deze alleen niet, — gestichten, die geen kapel bezaten, zoo als de weeshuizen, vierden toch eenmaal 's jaars den gedenkdag der stichting, en dit werd ook al hun kermis genoemd. En daar oudtijds de buurten mede haar bijzondere heiligen hadden, voor wie wel geen kerk of kapel gebouwd, maar toch een beeldje in een "heylich huysken" aan een hoek der hoofdstraat geplaatst werd, zoo vierden de buren den dag van hun heilige ook met alle vrolijkheid, d. w. z. met eten en drinken, zingen en dansen, en dit gaf alweêr zooveel kermissen als er buurten waren. De afschaffers van 't laatst der 16e en 't begin der 17e eeuw hadden dus werk genoeg met het opruimen van al die "particuliere" kermissen, — te meer daar 't niet zoo vlug en vlot ging, als zij wel wenschten: want verbieden hielp zoo dadelijk niet. Claas Bruin, de zededichter, zegt en 't is volkomen waar:

> Bezwaarlijk is een oud gebruik te ontwennen,
> Dat honderden van jaaren ging in zwang.
> 't Gemeene volk laat zelden iets door dwang. [1]

De Dortsche Synode moest er zelfs nog achterheen zitten, en nieuwe verbodskeuren uitlokken; en dien ten gevolge werden b. v. te Delft den 28n Julij 1620 weêr een half dozijn van die kermissen verboden, met name de Pietersstraats-, de Kokelaans-, de Hams-, de Gasthuis-, de Oudekerks- en de St. Jakobskermis [2]. Men had genoeg aan de groote kermis, en kon die kleintjes wel missen.

Die "particuliere" kermissen nu plagten op tweeërlei wijzen gevierd te worden: binnen de muren of in 't openbaar. Een buurtkermis werd in de buurt en dus op de straat gevierd; maar een weeshuiskermis in 't huis. De regenten gebruikten een maaltijd; de suppoosten kregen een maaltijd;

---

[1] *Noord-holl. Arkadia*, bl. 320.

[2] Mr. J. Soutendam, *Meded. uit het Arch.*, bl. 149.

en de kinderen werden onthaald op rijstebrij en zoetemelk met wittebrood, en mogten den gantschen dag zingen en springen zooveel ze wilden.

De gasthuiskermissen werden op beiderlei wijzen gevierd. Was 't gesticht een ziekenhuis, dan natuurlijk bleef de kermis binnen, en bepaalde zich tot een kermismaal. In 't St. Pietersgasthuis te Amsterdam — ik spreek van 't oude gesticht in de Nes — hadden "op Synte Pieter ad cathedram die Sangers een maeltijt met die Regenten", maar 't was "op Sinte Pieter ad vincula Kerckmisse int Gasthuys". Dan werd de Mis gezongen "mit twee dienders, ende processie voor alle ghelovige zielen" gedaan; de zangers kregen weêr een maaltijd, de pastoor, de dokter, de twee chirurgyns, de taalman van 't gesticht en de stadsbode elk een kermisharst, en de zieken "gebraden spijs ende wijn." [1]

Strekte evenwel 't gasthuis ter verpleging van lieden, die gaan en staan konden, dan bleef de kermis niet binnen de muren. Wij zagen daarvan reeds een voorbeeld in den Ommegang der Leprozen te Amsterdam, en daar te Delft een gasthuiskermis met eenige buurtkermissen in één adem genoemd wordt, is 't waarschijnlijk, dat deze ook met openbare vermakelijkheden gevierd werd.

Twijfelt iemand, of de vrome begijntjes wel een kermisdag vierden? — Wel, zij hadden immers een kerk en daar behoorde de kermis bij, en er werd toen niets onvrooms in gevonden: en om u te overtuigen hoef ik u slechts een artikel voor te lezen uit de instructie van den "Overste priester" van 't begijnhof te Delft:

> Item, hi sel selver preken die vier prinsepale Hoechtiden ende *op onse Kermisdach*, al en waert sijn boert niet.

En onder de offeranden, welke de kosteresse van dat hof te ontvangen en te verantwoorden had, wordt ook "die kermis-offerhande" genoemd. [2] Al was 't alleen om deze laatste, zouden de begijnen haar kermis niet hebben willen missen, maar toch ook om 't pleizier: van de Haarlemmer begijntjes leest men, dat zij kermis hielden ter eere van de heilige Bega, en dan speelden en vrolijk waren [3]. Die kermis kwam echter niet op straat; zij bleef binnen 't hof. En ditzelfde was ook 't geval met die der kloosters; dit lag in den aard dier instellingen.

Als 't kermis in een klooster was, werden de vrienden genoodigd, vooral "goede luyden", die veel geven konden, want de kerk moest een

[1] C. COMMELIN, *Amst.*, bl. 550, [2] BOITET, *Delft*, bl. 389, 392.
[3] *Nav.* XII D, bl. 109.

kermisoffer hebben, en hare dienaren ook wat. Van die oude "kermis-offerhanden" zijn onze kermisfooijen nog afstammelingen. De kerk was fraai vercierd; en er werd een plegtige dienst en een mooije preek gedaan, en daarna 't kermismaal opgedischt, waarbij de vrolijkste gasten de meest gewenschte waren. Als er van iemand getuigd werd:

> Al ons geselschap sal hij verheugen,
> Druck wort door hem nedergevelt!

dan was dit een aanbeveling, die over alle bedenkingen heenstappen en voor den grappenmaker de deur ontsluiten deed. Want vrolijkheid was onzer voorvaderen leven [1], en 't strekte der middeleeuwsche kerk tot eer, dat zij 't den menschen niet misgunde.

In arme kloosters beduidden natuurlijk die kermissen niet veel; maar in de rijke en prachtige "Havens der zaligheid", die in de gunst der Vorsten deelden, waar men "de kostelijke gebouwen ten hemel zag rijzen", voor wier disch "zee en woud werden leêg gevangen", en waar "de grooten en magtigen der wereld kwamen aanloopen", — daar werd de kermis acht dagen lang met maaltijden en feesten gevierd.

De Minderbroeders waren, ondanks hun bescheiden naam, geenszins de minste onder de kloosterbroeders. In alle steden, waar zij zich gevestigd hadden, wisten zij zich invloed, aanzien en rijkdom te verschaffen. Juist omdat het hun voorgeschreven was, arm en nederig in de wereld te verkeeren en van aalmoezen te leven, werden zij rijk; en omdat zij zich bevlijtigen moesten minder dan anderen te zijn, speelden zij, waar zij kwamen, den meester. Zoodanig is de verkeerdheid der menschen en der monniken. Hun kloosters waren overal de grootste van de stad, ja te Amsterdam werd in 't midden der 16e eeuw, het Minderbroedersklooster zelfs "het tweede stadhuis" genoemd, omdat er alle stadszaken verhandeld werden. "Broêrtjes" noemde hen 't volk, maar haatte hen als zijn ergste vijanden; daarom hadden dan ook in den Geuzentijd geen kloosters meer te lijden dan de "Broêrhuizen".

De Delftsche Rederijkers hebben ons van de kermis der Minderbroeders

---

[1] Dit heb ik in *de Volksvermaken*, zoo 'k meen, duidelijk genoeg aangetoond. Toch wil ik er ook hier nog één bewijsje van geven, en wel een, dat in den smaak van onzen tijd valt, — uit een reglement. Reglementen worden er ook thans nog genoeg gemaakt, maar van vrolijk zijn is er nooit ofte nimmer sprake in. In die, welke onze voorouders maakten, wel. Ziehier een artikel uit een zestiende-eeuwsch reglement van het Amsterdamsche Leprozenhuis.

"Item so sal men des avonts in den huyse, als men die deure geslooten heeft, een goedt vuur aanleggen ende een kaarse ontsteecken, ende soo lange als die kaarse ende dat vuur brandt, so sullen degeenen, die in den huyse sijn, eeten, drinken ende *vroolijk zijn*; ende als die kaarse verbrandt is, soo sullen sij allen slapen gaan".

een gedenkstuk nagelaten in zeker refrein, "Delfsche Broertgenskermis" getiteld. Echter is dit stuk niet zoozeer gerijmd om de kermisviering te beschrijven als wel om die Delvenaars ten toon te stellen, welke eerst dapper meê gegeusd hadden, maar toen de wind keerde, ook omdraaiden, en bij de "Broêrtjes" zoete broodjes bakten, of, als een zestiende-eeuwer dat uitdrukte: "palm in 't vuur quamen leggen, ende de Broêrtjeskermis ongenoot met haar presentie vermeerderen."

In den Proloog vernemen wij eerst, hoe de Broêrtjes in 't jaar 1566 het hazepad hadden moeten kiezen, maar in 't volgende Geus-neef op zijn beurt het Land uit moest, terwijl de eersten zich weêr in volle glorie vertoonden.

Anno seven en tsestigh gingen die wederom Kermis houwen,
Gelijck sij gedaen hadden in voorleden jaren.
Sij gingen de Catholycken bijeen nooden en vergaren,
Dat se op haer Feest souden komen eeten.
Die Geusen gingen sij willens vergeten.
Die Gardiaen liet den Portier weten,
Al konden sij oock soo schoon als Brugman praten,
Buyten sijn consent niemant in te laten.

Nu komen 't eerst de genoodigde "Catholycken" aan; — de Geestelijke Heeren gaan voor: de pastoors van de beide Groote kerken met de paters van de conventen en 't begijnhof; daarna volgen de wereldlijken: Mijn Heer de Schout, Christiaan van der Goes, de Burgemeesters en Schepenen, en eenige rijke brouwers en goudsmids, allen met naam en toenaam genoemd.

De Pater Gardiaan, Adrianus Hugardius, verwelkomt hen met groote eerwaardigheid, en daarna wordt de deur gesloten.

Maar nu komen de gezegde omgedraaide geuzen, die niet genoodigd zijn, maar er toch ook graag bij willen wezen, om weêr maatjes met de broêrtjes te worden. Zij worden niet met name genoemd, maar toch zoo klaar aangeduid, dat zij voor de tijd- en stadgenooten volkomen te herkennen waren.

Nu komt d' een na d' ander kloppen aen de deur,
En klincken vast dapper aen de bel.
De Portier is juyst op zijn cel [d. w. z. is nog op zijn post, ofschoon hij juist op 't punt stond dien te verlaten, en een slipper naar de keuken te maken.]
Doet op! doet op! begint Geus-neef te praten.

"Dat mag ik niet!" roept de Portier,

Ik moet eerst onsen Gardiaan oorlof vragen.
Hij heeft mij belast van alle dees Kermisdagen
Voor niemand de Poort t' ontsluyten.

"Och!" roept men van buiten, "de Pater Gardiaan kent mij wel; ik woon in de Blinde Wereld,

> Seght vrij uyt aen den Pater Gardiaen oock dat
> Hij heeft van mij nogh wel een stoop wijn in 't vat.

"Wat voor een slach van man is 't?" vraagt de Gardiaan.

"Een fraai man van statuur en statuten!" is 't antwoord.

"Laat hem maar binnen, hij is de kwaadste niet," zegt de Pater, "en de glazen, die hij hier heeft laten insmijten, zal hij wel dubbel betalen."

Dan komen de brouwers in de Slang en in de Star. "Hoe!" zegt de Pater, "durven die nog hier komen, die zoo gegeusd hebben?" Maar al de broértjes spreken voor hen:

> Och, Pater Gardiaen, daer leydt niet aen bedreven,
> Hun vrouwen hebben ons zoo menig ton bier gegeven;
> Wij bidden u weest toch te vreden:
> 't Is overal gebeurt in dorpen en in steden.

En de Pater neemt de boetvaardige brouwers, om de goede werken hunner vrouwen, in genade aan.

"Hier is er nog een!" roept de Portier.

> In sijn aensicht is hij lachachtigh en blij;
> Hij woont naest het Dubbele Kruys aen de zuytzij;
> Op een ander kermis heeft hij hier wel vrolijckheydt bedreven,
> En oock jaerlijcks een wakkere rib vleesch gegeven.

"Laat hem dan inkomen", antwoordt de Gardiaan,

> Ick en ben nogh soo niet verstoort,
> Al heeft hij die buyte-preecken gehoort.

Nog vijf-en-twintig anderen dagen op; allen hebben wat op hun rekening; de een heeft "tot Gerrit Sebedeus de psalmen gezongen in de schuur", en de ander heeft zijn kinderen de preekstoel laten dragen; maar voor allen is iets te zeggen: van den een is nog wel een goed testament te krijgen, daar hij geen kinders heeft, en de ander "sijn wijf is goet Broertgens", — en zoo raken ze allen binnen.

De Pater Gardiaan overziet nu den troep bekeerde Geuzen eens, geeft hun eerst een goede vermaning, en eindelijk een generale absolutie.

> Ick heet u allen welkom, eerlijcke Mannen ende Heeren!
> Ghijlieden doet wel, dat ghij u in tijdts gaet bekeeren:
> Ik vergeef u al dat ghij oyt hebt ghedaen.

Waarop allen tegelijk roepen:

> Wij dancken u, dancken u, Pater Gardiaen!

DE TWAALF APOSTELEN IN DE KERK TE NISSE.

Het kerkgebouw te Nisse in Zuid-Beveland, omstreeks het midden der dertiende eeuw gesticht en aan O. L. Vrouwe gewijd, waarvan alleen het koor tot de Hervormde eeredienst gebezigd wordt, is, als een kruisgebouw in gothischen stijl opgetrokken, eene der fraaiste dorpskerken van Zeeland, vooral nu dat gedeelte, hetwelk voor de openbare godsdienstoefening bestemd is, in 1864 eene belangrijke herstelling, vernieuwing en beschildering heeft ondergaan.

Wat bijzonder de belangstelling wekt, zijn de beelden, die men, zoowel in het koepelwerk, als daaronder in nissen, aantreft. Tot nog toe evenwel waren slechts de 12 beeldjes, onder aan de balken van de zolderbekoepeling in nissen staande, opgemerkt, welke zich, volgens de beschrijvers [1] voordeden "als een twaalftal ruw gebeeldhouwde en bont geschilderde heiligenbeelden van 3 palm hoogte, die men, om derzelver getal, voor de 12 Apostelen meende te mogen houden."

Tijdens de gemelde herstelling van dit kerkgebouw, heeft men echter ontdekt, dat die 12 beelden, bij eene hoogte van 8½ palm, fijn bewerkt zijn, en volgens hunne attributen of symbolen de Apostelen in deze orde voorstellen, bij het orgel te beginnen: 1. *Mattheus*, met eene lans; 2. *Judas Iscarioth*, met de beurs; 3. *Bartholomeus*, afgebeeld als een ruw en sterk gespierd man, houdende in de eene hand het Evangelieboek en een groot mes in de andere; 4. *Jacobus Alphei*, afgebeeld met dezelfde gelaatstrekken als de Zaligmaker; 5. *Jacobus Zebedei*, als pelgrim, met een grooten ronden hoed op het hoofd, een wandelstok met afhangende kalebas in de hand, en den schoudermantel bedekt met eenige zeeschelpen; 6. *Johannes*, met eenen kelk of giftbeker in de hand; 7. *Petrus*, met eenen sleutel in de hand; 8. *Andreas*, met een schuins liggend kruis; 9. *Thomas*, met eenen winkelhaak; 10. *Philippus*, met eenen pelgrimsstaf in de hand, eindigende met een dubbel kruis; 11. *Judas Thaddeus*, met een hellebaard in de hand, en 12. *Simon Zelotes*, met

[1] Kanter en Dresselhuis, *de provincie Zeeland*, bl. 265, en v. d. Aa, *Aardr. Woordenb. der Nederl.*, D. VIII, bl. 247.

eene zaag in de hand, staande deze weder bij het orgel, aan de overzijde [1].

In het koepelwerk bevinden zich mede 12 kopjes, eveneens de Apostelen met hunne symbolen verbeeldende, en zoodanig geplaatst, dat, tegenover elk beeld beneden, het kopje van dien Apostel in het plafond voorkomt; terwijl in het midden van die kopjes, omstreeks boven den predikstoel, almede zeer fijn, eene zinnebeeldige voorstelling is gebeeldhouwd van de hooge vereering der Maagd *Maria*, bestaande in een oud man, met een' bol in de linker- en eene kroon in de regterhand, welke opgeheven is om die op het hoofd eener geknielde maagd te zetten [2].

Bij de smaakvolle beschildering van dit nu, op onbekrompene wijze, herstelde kerkgebouw, zijn ook die beelden, alsmede de tot dusverre verborgen geblevene afbeeldingen in de bekoepeling, op voorlichting van deskundigen, netjes geverwd, zoodat het thans alleszins bezienswaardig mag genoemd worden [3].

---

[1] Bij KIST en ROYAARDS, *Archief voor Kerkel. Geschiedenis*, D. XVII, wordt, op bladz. 427—428, bij de beschrijving van de muurschildering in de kerk te Zoelen, ook gewag gemaakt van den Apostel *Thomas*, als kenbaar aan den winkelhaak, dien hij in handen heeft, en wel, naar men wil, dewijl hij aan de opstanding van Christus, niet dan na de waarheid der zaak naar vermogen beproefd te hebben, geloof gaf; terwijl verder, door Prof. Kist, in zijne beschouwing van de muurschildering in de Pieterskerk te Leiden, acht Heiligen beschreven worden, als kenbaar aan hunne gewone attributen of onderscheidingsteekenen, en onder deze, bl. 450—452, ook de Apostelen: *S. Pieter*, *S. Andreas* en *S. Mattheus*.

[2] Bij de fraaije muurschildering in de ten jare 1846 afgebrokene kerk te Neede, in de Graafschap Zutphen, zag men ook een oud man, met eene kroon op het hoofd, houdende de regterhand opgeheven, en in de linker een' bol, (misschien de voorstelling van God den Vader). Zie KIST en ROYAARDS, *Arch. voor Kerkel. Gesch.*, D. XVII, bl. 444.

[3] Behalve de opzettelijk in het Hoogduitsch uitgegevene geschriften over de attributen der Heiligen, door Prof. KIST in het aangehaalde D. XVII, bl. 450 geciteerd, kan daarover ook met vrucht geraadpleegd worden: *de Volksalmanak voor Nederl. Katholieken*, A°. 1855, bl. 1—28, en A°. 1856. bl. 67—112; *de Navorscher*, D. XIV, bl. 307, en XV, bl. 14—15, en de *Kerkel. Courant*, n°. 8 van 1858.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

BLADVULLING.

In de 16^{e} eeuw werd in het Y zooveel zalm gevangen, dat een werkman voor vijf duiten (dat is nog geen $3\frac{1}{2}$ cent) aan gezoden en gebraden zalm zijn bekomst kon eten. (LEEGHWATER, *Kleyne Chronycke*, bl. 30.)

De bruid in staatsie.

Bladz. 239.

VAN VRIJEN EN TROUWEN.

V.

DE BRUID IN STAATSIE EN 'T HUWELIJKSBOOTJE.

Het tegenoverstaande plaatje vertoont ons het zitten der bruid in staatsie, gelijk dit bij deftige burgers in Holland gebruikelijk was in het midden van de eerste helft der zeventiende eeuw.

Het had plaats op den trouwdag. 's Morgens werd de bruid door hare speelnootjes gekleed. De pracht van den bruidstooi verschilde natuurlijk naar stand en vermogen, maar elk maakte die zoo kostelijk als de middelen maar eenigszins gedoogden; dat was in den geest dier eeuw:

> Een eedle juffrouw trout nu heel in 't silverlaeken:
> In 't wit satijn een, die daer niet eens bij kan raeken.

Om den hals droeg zij een kolossale "spellewerckte dicke kraeg," waar wel 80 el Brusselsche kant of *point d'Alençon* aan ging, en die met veel kunst en nog meer geduld in honderd pijpen en pijpjes geplooid was. Haar hoofd was omgeven met een stijve kanten muts als met een aureool, en in dat kanten kapsel was tevens het bruidskroontje bevestigd, dat doorgaans van verguld zilver en bij rijke lieden ook met diamanten vercierd was. Op de borst droeg zij een parelsnoer, soms meer dan één; en hare vingers schitterden van ringen met edelgesteenten van verschillende kleuren. Deze juweelen waren meerendeels geschenken, die de bruidegom, gedurende de bruidsdagen, bij de bruid had laten t'huis brengen; want

> ontrent de bruylofs-dagen
> So doet de Bruydegom aen zijn Geminde dragen
> Gesmijde voor den arm en edel halscieraet,
> Wel naer het out gebruyck, maer dickmael sonder maet.

Cats vond het niet kwaad, maar 't kon wel met wat minder af; de een stak de ander de oogen uit, en menig deed meer dan hij kon.

Het beste vertrek van 't bruidshuis was tot pronksalet ingerigt; de wanden en zolderingen waren met lange slingers van maagdepalm behangen; de marmeren vloer was met bloemen bestrooid; achter de zitplaats

der bruid, gewoonlijk voor den schoorsteen, was een fraai tapijt opgehangen, en boven haar hoofd hing aan de zoldering de groote groene bruiloftskroon met het juweel daarin, — welk laatste een of ander symbool der liefde van zilver of goud was.

Zoodra de bruid gekleed was, werd zij door de speelnootjes naar 't pronksalet geleid, en deze plaatsten zich aan hare zijden, waarna zij 't bezoek van buren en vrienden afwachtte.

"Was 't dan eigentlijk wat wij een receptie noemen?" —

Neen, dat werd het later, maar 't was toen: "zitten in staatsie," om gezien en bewonderd te worden. Even als de schutters in 1830, eer zij uittrokken, parade maakten; — even als vóór anderhalfhonderd jaren de Groenlandsche vloot op 't Y, eer zij uitzeilde, met vlaggen en wimpels getooid, op een rij geschaard lag; — even als een prins, eer hij begraven wordt, op 't paradebed ligt; — zoo zat ook een bruid, eer zij in de schuit stapte, in staatsie. Het was werkelijk de bruidsparade: daarom wedijverden de lieden in het ten toon spreiden van pracht; en daarom ook heette in Calvinistische-preekstoelstijl zulk een bruid in staatsie: "een opgepronkte Isabel." — Ach ja! de wereldsche ijdelheden moesten bestraft worden; — maar als Dominee zelf eenige dochters had, was hij blij zoo dikwijls hij er eene in staatsie mogt zien zitten.

De bruigom was er natuurlijk ook bij. Hij zat wel niet in staatsie, maar paradeerde toch met den nieuwen rok, dien meester Grootschaar

> Voor hem gemaeckt had van dat Ouwe Testaments laken,
> Dat so dick en starck is als een eecke plank,

en met zijn nieuwen mantel, van buiten fluweel en van binnen satijn, die hem op den eenen schouder hing en los en "courtoiselijck" om den rug zwierde; want aan 't plooijen van den mantel herkende men te dien einde den geest en goeden smaak van een welopgevoed jonkman.

Zoodra de bruid op hare plaats zat, was hij de eerste, die aan hare staatsie de verschuldigde eer en hulde bewees, door de aanbieding van een bouquet, waarin beider naamcijfers tusschen de bloemen verborgen waren. Ten aanzien van dit bouquet vond men te Enkhuizen nog iets bijzonders: het was er namelijk rijk met kant en rozerood lint vercierd. Waartoe? Daar werd later het kraamkloppertje van gemaakt. [1]

[1] De traditie zegt, dat de Enkhuizer vrouwen van ouds zóó gesteld waren op zwierige kraamkloppertjes, dat zij 't zelfs in de huwelijksvoorwaarden lieten beschrijven, dat de man haar

't Huwelijksbootje.

Bladz. 241.

Eerst kwamen de buren de bruid bezoeken, — en wel alle buren zonder onderscheid van rang of rijkdom, en allen werden even vriendelijk ontvangen en gelijkelijk onthaald; — dit vloeide uit het oude begrip van buurschap voort; want er was toen in de zamenleving vrij wat meer gelijkheid en broederschap dan tegenwoordig, nu er zoo veel over gepraat wordt. En na de buren kwamen de vrienden en verwanten, en bleven tot het uur daar was, om ter kerke te gaan of te varen. 't Laatste is eigentlijk oud Hollandsch gebruik. 't Vercierd bootje met een kroontje aan den mast, vindt ge hiernevens uitgeteekend. De spreekwijze: "in 't huwelijksbootje stappen", is daar nog van overgebleven, zoowel als 't rijmpje:

Wanneer de bruyt is in de schuyt,
Is bidden en believen uyt.

Reeds in de tweede helft der 17e eeuw raakte het Vaderlandsche "in staatsie zitten" onder de lieden van zoogenaamde fijne manieren uit de mode, en kwam er de Fransche receptie voor in de plaats, waar geen buurschap meer bij gold. Toch bleef er onder de burgers nog lang iets van het oude over. Te Amsterdam was 't nog in 't laatst der vorige eeuw in gebruik, "dat de twee naaste buurvrouwen verzogt werden, de bruid te komen zien, als zij in orde gekleed was." [1] In zijn geheel bleef 't oude gebruik te Hoorn 't langst bewaard. Daar werd nog in 't midden van de eerste helft dezer eeuw aan buren en vrienden kennis gegeven, wanneer "de bruid in staatsie zou zitten." [2]

---

daarin ten volle genoegen moest geven. Dit werd echter onnoodig, wanneer de bruigom zijne beminde reeds vóór de bruiloft dat kloppertje in den vorm van een bouquet vereerde. G. JOHNSON, *Karakterschetsen, Zeden en Gewoonten*, bl. 172.

[1] LE FRANCQ VAN BERKHEY, *Nat. Hist. v. Holl.* III D. bl. 1125.

[2] J. SCHELTEMA, *Gesch. en Lett. Mengelw.* IV D. 3e St. bl. 112.

BLADVULLING.

"Ieder zoekt zijn profijt", zei de Schout, en gaf een ton bier ten beste. — En welk profijt gaf dit den Schout? — "'t Verval van vechtelrie", d. i. de boete, die op 't vechten stond; want als de boeren 't bier binnen hadden en dronken waren, gingen zij vechten. Men herinnere zich, dat de Dorpsschouten herberg hielden in *het Regthuis*.

DE SLIMME ADVOKAAT.

"Vergeet niet, je krantekost smakelijk te maken met fictiën, fabels en anekdoten", was de les van een Courantier der vorige eeuw [1], en zijne nazaten hebben die les ijverig opgevolgd. Tegenwoordig illustreert men zelfs het staats- en oorlogsnieuws met versjes van Van Alphen en leekedichtjes van De Génestet, met fabels van Lafontaine en vertellinkjes van Jantje en de kindermeid, (men behoeft, om er spoedig eenige voorbeelden van te vinden, slechts het Handelsblad van dit en 't voorgaande jaar door te bladeren); — en door zulke vernuftige hulpmiddelen weten de Courantiers de moeijelijkste kwestiën voor hunne lezers, die er anders niet veel van begrijpen zouden, volkomen duidelijk te maken.

Dit is dus zeer te prijzen; maar wat minder lof verdient, is, dat sommigen hun *nieuws* uit den *ouden* tijd halen. Wat vóór vier eeuwen al oud was, maken zij weêr nieuw, en vertellen 't alsof 't gisteren gebeurd was, en de hedendaagsche lezers vinden 't heel *remarquable*, en discoureeren er over in hun koffijhuizen en bierhalles. Van dit laatste nu wees de heer Mr. J. Soutendam te Delft mij een voorbeeld aan in een Delftsche Courant, dat inderdaad *remarquable* is, en, daar het toch uit den ouden tijd is opgevischt, ook wel in den "Ouden Tijd" besproken mag worden.

In de Delftsche Courant van den 7^n September 1870 vindt men op de 2_e bladzijde in den 2^n kolom een verhaal van drie beestekoopers en eene logementhoudster, welke laatste door een der drie bedrogen, en door de beide anderen om drieduizend gulden aangesproken, maar door "de slimheid van haren advokaat" gered werd. Zeker hebben de lezers dit ook alweêr als een bewijs van den vooruitgang onzer eeuw toegejuicht, en zich verheugd, dat de hedendaagsche juristen in "gevatheid" zoo ver boven hun voorgangers uitsteken. Och neen! die slimme advokaat is een man van de 14^e eeuw; 't geval werd reeds omstreeks 1400 als een leerzaam voorbeeld te boek gesteld. Wie 't liefst in 't oorspronkelijke lezen wil, kan 't gedrukt vinden in de "Beschrijving van de Stad Brielle en den Lande van Voorne door Van Alkemade en Van der Schelling", en zal bevinden, dat de vijftiende-eeuwer vrij wat beter slag van verhalen had dan de heden-

[1] Zie hiervoor bl. 192.

daagsche courantier, die 't als een nieuwtje opdischt. Daar nu evenwel de meeste lezers en alle lezeressen beter hun eigen taal dan die hunner voorouders van vóór bijna vijf eeuwen verstaan, zoo geef ik hier eene getrouwe overzetting in hedendaagsch Neêrduitsch.

Er waren eens "twee ghesellen coepluden", d. w. z. twee kooplieden, die in kompagnieschap handel dreven. Toen zij geld genoeg gewonnen hadden, kwamen zij overeen den handel vaarwel te zeggen, en naar hun vaderland terug te keeren, om hunne overige dagen in rust door te brengen. Zij spraken af, dat zij, gedurende de t'huisreis, zoo dikwijls zij hun intrek in een herberg namen, terstond hun schat aan de waardin te bewaren zouden geven, met den last, dien niet terug te geven, dan wanneer zij beiden te zamen haar zulks bevelen zouden.

Op zekeren tijd nu traden zij in een herberg binnen, waar zij hun avondmaal gebruiken en hun nachtverblijf nemen wilden. Zij gaven terstond der waardinne hun geld in bewaring met gezegden last, waaraan deze beloofde te zullen voldoen. Terstond daarop begon de eene koopman met zijn makker te praten over 't geen hij tot hun maaltijd bestellen wilde, waar de ander zijne goedkeuring aan schonk; en onverwijld liep de eerste tot de waardin, die in hare kamer gegaan was om 't geld weg te sluiten, en eischte dit van haar terug, meteen luide zijnen makker toeroepende:

"Gezel, is 't u lief, dat de waardinne doe, als wij gezeid hebben?" — "Ja!" riep de ander, die aan geen geld, maar aan eten dacht.

De waardin echter, die nog van geen maaltijd gehoord had, meende, dat zij afgesproken hadden, hun geld elders te bezorgen, en gaf 't den vrager, waarop deze er de achterdeur meê uitliep, en niet terugkwam.

Nadat de ander lang genoeg had zitten wachten, riep hij eindelijk de waardin, en vroeg waar zijn kameraad gebleven was.

"Ik heb hem niet weêrom gezien," antwoordde zij, "nadat gij mij bevolen hebt, hem 't geld te geven."

"Wat?" schreeuwde de koopman, die hevig ontstelde, "'t geld gegeven? dat heb ik u niet bevolen."

"Wel zeker!" hernam de vrouw, "gij hebt *ja* gezegd."

"Neen!" riep de koopman weêr, "ik heb geantwoord op zijne vraag, of 't mij lief was, dat hij den maaltijd bestelde." En hij eischte 't geld van haar; maar zij hield vol, dat zij 't op beider last terug gegeven en hij niets van haar te eischen had.

De zaak kwam voor Schout en Schepenen, en het gerucht liep weldra onder 't volk, dat de vrouw 't zeker verliezen zou, vermits zij geenen taalman (d. w. z. geen advokaat) had. Maar nu stond er bij de Vierschaar juist een bekwaam en welberaden man, die medelijden kreeg met de arme waardin, welke, om een klein gewin, dat zij van deze gasten dacht te hebben, nu in gevaar stond al haar goed te verliezen. Deze man trad voor 't geregt als haar advokaat op, en voerde in haren naam het woord.

De koopman deed zijnen eisch, en hield vol, dat de vrouw het geld ontvangen had, op voorwaarde van 't niet terug te geven dan aan hen beiden te zamen.

"Ik erken", antwoordde de advokaat, "van dezer vrouwe wegen, dat het geld haar gegeven is op zoodanige voorwaarde. Breng nu uwen gezel hier, dan zal zij 't geld onmiddelijk aan u beiden uitbetalen".

En — zoo besluit onze auteur van A° 1400 — de koopman konde zijn gezel niet krijgen: aldus bleef de vrouw onbelast en in 't bezit van het hare.

KWAADSPREKEN.

't Oude spreekwoord zegt: Alle goede dingen bestaan in drieën; — ja wel, maar de kwade dingen dikwijls ook. Daar hebt ge, bij voorbeeld, het kwaadspreken: wie daar een geschiedenis van zou willen schrijven, zou die ook in *drie* tijdvakken hebben te verdeelen. En wilt gij weten welke? Dan zal ik ze u hier met een paar woorden opgeven.

Eerste tijdvak: Vóór de 17e eeuw, toen het kwaadspreken streng werd gestraft. En die straf was nog al eigenaardig. 't Was niet het gewone en schier in alle gevallen gebruikelijke strafmiddel dier dagen, geen geeseling, die men den kwaadspreker toediende; och neen, men deed *hem* eigentlijk niemendal, maar verbood allen anderen menschen, zijn huisgenooten alleen uitgezonderd, een woord tegen hem te spreken of hem een lettertje te schrijven, zoodat de kwaadspreker buiten zijn deur als dood verklaard was. Een voorbeeld van zulk een verbod, ontleend aan het "Boek van Edikten van Oudenaarde", werd mij medegedeeld door den heer F. Caland. Het is van den 30n Maart 1590:

Men verbied een yghelyck, van weghen Heere ende Wet, te sprekene jeghens *Franchoys de Muldere* d'aude, ofte hem eeneghe ghefabriquierde briefven te ghevene, uutghenomen zijne huusvrauwe, kinderen ende andere die van zijn huusgezinne zijn, up arbitraire correctie ende ghepuguiert te werdene als autheurs van tquaet, dwelk den voornoemden Franchoys van deen ende van dandere es segghende.

Tweede tijdvak: Van 't begin der 17e eeuw tot 1795, toen het kwaadspreken niet meer gestraft, maar onder de gezelschapsvermaken gerekend werd. Hoe 't in 't begin der 17e eeuw bij de dameskransjes in de mode kwam, kunt ge in Hoofts *Warenar* lezen, het vijfde tooneel van het derde bedrijf. En hoe er in de 18e eeuw, "in de groote waereld, waar men zijn ernstigste bezigheid van zijn pleizier maakt, de ledige tijd tusschen de divertissementen meê aangevuld werd", heeft Justus van Effen in zijn *Hollandschen Spectator* beschreven.

Derde tijdvak: na 1795. Onder al de zegeningen, die "de gezegende omwenteling" in dat fameuse jaar ons Vaderland heeft aangebragt, behoorde ook de afschaffing van 't kwaadspreken.

"Zeer merkwaardig! en waardoor is die afschaffing bewerkt? door adressen aan den Raad"? — Neen!

"Door traktaatjes"? — Die dingen las niemand.

"Door 't dansen om den Vrijheidsboom dan"? — Daardoor werden de menschen wel van hun verstand beroofd, maar van geen enkele ondeugd genezen.

"Door de Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap mogelijk"? — Juist; te weten: niet door No 1 en 2, maar door No 3. De Broederschap maakte 't kwaadspreken onmogelijk. Dit heeft een tijdgenoot, die een zeer schrander opmerker was, Arend Fokke, duidelijk verklaard in zijn "Ironiesch Comiesch Woordenboek", [1] waar ieder 't kan nalezen op het woord *Laster*. Zoodra de *Fraterniteit* was geproklameerd, hoorde men geen kwaadspreken meer, noch op de saletten, noch in de gezelschappen, noch op de kransjes, noch in de sociëteiten, noch op de soirées, noch in de vriendenkringen, zelfs niet op de theevisites. En evenwel vond men een middel, om het uur, waarin men niet speelt, toch aangenaam en nuttig door te brengen: men verhaalt elkander van deze en gene vrienden en vriendinnen *anekdotes*. En door dit vernuftig middel zijn wij nu van het kwaadspreken, dat leelijke gebrek van vroegere geslachten, ten eenenmale verlost.

[1] "Dit Woordenboek is een schatkamer van snedige aanmerkingen", zei Prof. Van Kampen, *Gesch. d. Lett. en Wetensch.* II D. bl. 658.

EEN MAKELAAR IN DE CHRISTELIJKE ZEEVAART.

Weet gij, lezer! wat "Makelaars in de Christelijke Zeevaart" waren? Welligt niet; want de uitdrukking komt in de hedendaagsche Hand- en Woordeboeken evenmin voor als in de romans en novellen, en de eigenaardigheden van de spreektaal onzer vaderen zijn tegenwoordig al meest vergeten. Weet dan dat het de zondagsche naam was van hen, die alledaags "zielverkoopers" heetten. In stadhuisstijl werden die lieden "volkhouders" genoemd, maar Jan Alleman doopte hen, in zijn vroeger zoo schilderachtige en beeldrijke taal: "kat-en-honden". De voornaamste lieden van dat beroep, dat zeer winstgevend was, vond men te Amsterdam op den Zeedijk, waar zij groote huizen bewoonden, die van achteren aan de Gelderschekaai of aan den Achterburgwal uitkwamen. Zij gaven den Janmaats, die geen t'huiskomen hadden (wat met 99 van de 100 het geval was), kost en inwoning, maar plunderden hen tevens. Zij hielpen hen vervolgens, als "alles op" was (wat nooit lang duurde), weêr aan, en gaven hun een nieuwe uitrusting op rekening, waardoor de arme jongens altijd bij hun "baas" in 't schuldboek stonden. Kwam er een schip binnen, dan stonden de kat-en-honden al op den wal, om hun volk weêr in te pakken, eer de vrolijke snaken met hun vollen buidel elders verzeilden. Zoo was Janmaat altijd arm, en de Makelaar in de Christelijke Zeevaart werd schatrijk, en kocht later, als hij "zijn zaken aan kant" deed, een huis op de Keizersgracht en ging er van zijn renten leven.

Waren matrozen op zee gestorven, dan liepen de kat-en-honden naar de Rekenkamer, vertoonden hun schuldboek, waarin de overledenen *eigenhandig* geteekend hadden (doorgaans met een kruisje), leiden er rekeningen bij over van goed, dat heette nagezonden te zijn, bragten getuigen meê van gelijke soort als zij zelven waren, en maakten zich op die wijze ook nog meester van 't laatste wat er van den matroos te halen was, — zijn verdiende maar nog niet ontvangen gage. Hiertegen maakten Mijne Heeren van den Gerechte van Amsterdam wel in 1716 een keur, maar die, als alle keuren, gemaakt werd om in 't boek te staan; immers, 't ging zeventig jaren later nog precies als vroeger.

Die zielverkoopers waren 't ook, die de ruwe pikbroeken vaak opstook-

ten, om schippers en stuurlieden, aan wie zij 't land hadden, eens ferm af te ranselen, wat gezegde Mijne Heeren, bij een keur van 1752, al even streng verboden, maar evenzeer veertig jaren later nog gebeurde.

Die zielverkoopers waren 't ook, die in de vorige eeuw, toen er vaak gebrek aan zeevolk was, en somtijds de bemanning van 's Lands schepen uit de rasphuizen voltallig gemaakt werd, aan de Oostindische Compagnie de "mofjes" leverden, die in 't voorjaar in menigte naar Holland kwamen om werk te zoeken, doch met list en bedrog geronseld, en in "'t Kompanjieshok" aan boord van een Oostinjevaarder gebragt werden.

Doch genoeg om u te doen zien, met welk slag van makelaars wij hier te doen hebben. Gij begrijpt dan nu ook wel, dat het adjektief christelijke hier een sarcasme is.

De naam van zielverkooper (die ook in de keuren voorkomt, en dus een officiëel karakter kreeg) was hun door 't volk gegeven; elk begreep, dat niemand zoo'n beroep kon uitoefenen, of hij moest zijn ziel aan den duivel verkocht hebben. En de naam van kat-en-hond zinspeelt op een verondersteld uithangbord: aan 't huis van zulk een man moest "Kat en Hond" uithangen, omdat er eeuwig ruzie en gevecht was. En om u te doen zien, hoe het ten hunnen huize toeging, en dat de naam van kat-en-hond geenszins overdreven was, wil ik u een kleine historie verhalen.

Jan de Wal was A°. 1754 Makelaar in de Christelijke Zeevaart op den Zeedijk te Amsterdam, en had in September van dat jaar niet minder dan driehonderd man in zijn huis, meerendeels Denen, Jutten en Nooren.

Nu gebeurde 't dat de Denen en Jutten murmureerden tegen den "baas" over den kost, dien hij opschafte, maar dien zij beter verlangden. De Nooren evenwel trokken partij voor den baas, en daar waren kat en hond aan den gang. 't Was op den 15n September dat de ruzie in een vechtpartij overging, en deze laatste weldra in een volslagen burgeroorlog verkeerde, want er werd met messen gesneden, met sabels gehakt en met pistolen en snaphanen geschoten. 't Was echter een oorlog binnenshuis; op straat zag men er niets van, maar hoorde slechts 't kletteren en knetteren, het busgeknal en 't krijgsgeschal. Ieder dacht, dat weldra 't gantsche huis vol gesneuvelden en verminkten zou zijn. En dat had ook wel kunnen gebeuren, indien 't Hollandsche jongens of Engelschen waren geweest; maar de Denen en Jutten en Nooren hebben altijd dit eigenaardige gehad, dat zij veel meer lawaai maakten dan er werkelijk aan de

hand was. De policie bemoeide er zich niet meê; de onderschouten hadden met dat soort van volk liever niet te doen.

Maar de partij van den baas kreeg het te kwaad; zij was de zwakste en op het punt het onderspit te delven; daarom liet de baas spoedig een ander zielverkooper te hulp roepen. Deze kwam terstond met zijn bijhebbend volk, d. w. z. met de matrozen, die bij hem in de kost waren, aanrukken. Nu was de tegenpartij op haar beurt de zwakste, en dus trokken de Denen en Jutten met geweer en ammunitie naar den zolder, braken den trap af, verschansten zich met kisten en bultzakken, en schoten door de luiken. Bij gebreke van kogels schoten zij met gedroogde graauwe erten. Nu echter scheen 't al te erg te zullen loopen; 't gerucht verspreidde zich, dat er reeds verscheidene dooden gevallen waren; en dus vond eindelijk de policie 't noodig er bij te komen. Al de onderschouten met hun dienders en een aantal nachtwachts vertoonden zich voor de deur, maar rigtten niets uit. Toen werd de trom geroerd, — een kompagnie schutters kwam op de been, en boezemde meer ontzag in. Dit bleek bij ieder oproer, groot of klein; 't graauw gaf om schoutendiender noch stadssoldaat, maar voor de gewapende burgermagt boog het. Ook hier ging 't zoo. De schutters namen 't huis in, en de zolder gaf zich bij verdrag over. 't Bleek nu dat er twee gesneuvelden en twintig gekwetsten waren. Deze werden weggedragen, en de aanleggers van het tumult gepakt en naar de boeijen gebragt.

Toen alles afgeloopen was zetten de Denen de voor- en achterdeur van 't huis wijd open, en zeiden tot de nieuwsgierigen, die natuurlijk zich in menigte voor 't huis verzamelden: "Burgers! wij hebben 't kasteel (den zolder) bij accoord overgegeven, en nu maken wij dit huis tot een Keizerlijke Vrijstad, waar ieder vrij voor in- en achter uitgaan mag". 't Spreekt van zelf, dat velen van die vrijheid gebruik maakten, om de verwoestingen te zien, die deze oorlog binnenshuis had aangerigt.

'k Zal er, om sommigen mijner lezers vergeefs zoeken te besparen, nog een woord bijvoegen. Velen toch meenen, dat alles wat Amsterdam betreft, bij Wagenaar, den ouden en naauwkeurigen Stadshistorieschrijver, te vinden is; — de lezer behoeft er noch hem noch zijn vervolger en evenmin de Amsterdamsche Jaarboeken van Jacobus Kok op na te slaan; — zij hebben er niets van. 't Is de reeds meer genoemde Bicker Raye, die dit Zeedijksch matrozentumultje in zijne annales heeft opgeteekend.

OUDE SPREEKWOORDEN.

II.

"Hij is met den Prins over de Maas gekomen", is een spreekwoord van 1568. Bij onze historieschrijvers kan men lezen, hoe Prins Willems overtogt van de Maas in 't gezigt van een veel sterker Spaansch leger, zelfs door Spaansche schrijvers, als een meesterstuk van krijgsbeleid en een proefstuk van stoutheid geroemd werd. Toen Barlaimont er Alva 't eerste berigt van bragt, voerde deze hem te gemoet: "Meent gij, dat het vogels zijn, die over 't water vliegen?" — En ofschoon de Prins van zijn onderneming de gewenschte vruchten niet plukte, zoo bleef evenwel die togt over de Maas beroemd, en er ontstond zelfs het bovengenoemde spreekwoord uit, waarmeê men iemand aanduidde, die veel gezien en ondervonden had en een wakker man was.

Maar reeds in 't begin der 17ᵉ eeuw kreeg dit spreekwoord een ongunstige beteekenis, en werd toen, zonderling genoeg, ook op vrouwen en meisjes toegepast. Zóó komt het voor in Breêroos "Klucht van de Koe", waar Giertje, de waardin in het Zwarte Paard, van een jonge juffer, die wat los van leven was, zegt: "'t Is al ien out soldaet, s' is mit den Prins over de Maas 'ekomen".

De Schrijver van "Hollands roem in Kunsten en Wetenschappen" [1] en Arend, in zijne "Algemeene Geschiedenis des Vaderlands" [2], hebben, dit spreekwoord aanhalende, alleen aan de oorspronkelijke, gunstige beteekenis gedacht, maar niet de oorspronkelijke lezing gegeven, want zij schrijven: "Hij is met den Prins over de Maas *geweest*". Immers, niet in het *zijn* aan de overzijde der Maas, maar in het "*komen over* de Maas" lag de merkwaardigheid. Doch zóó werd het spreekwoord in later tijd gebruikt, toen men den waren zin niet meer begreep, en er meê zeggen wilde: "Hij is in zijne jeugd een losbol geweest".

III.

"Dat zijn ze, die Wilhelmus blazen!" zou — volgens 't bekende sprookje, dat velen onzer lezers zich nog wel uit hun school- en prenteboeken zul-

---

[1] VI D. 2e S. bl. 452. [2] II D. 5e S. bl. 113.

len herinneren, waar zij 't berijmd en uitgeteekend vonden, — een spion van Prins Willem gezegd hebben, toen hij, juist op 't oogenblik, dat hij gereed stond opgeknoopt te worden, van verre de trompet der Prinsenruiters hoorde, ten gevolge waarvan de Spanjaards op den loop gingen en hij gered werd.

Zeker geloofden zij, toen ze alles geloofden, wat ze in boekjes en rijmpjes lazen, ook dit; maar — nu niet meer. Wanneer eens werkelijk zulk een spion onder de galg had gestaan als zulk een trompet van verre gehoord werd, zouden zulke Spanjaards wel gezorgd hebben, dat zulk een gevangene hun niet ontsnapte, — een spion laat men zoo ligt niet loopen. Zij zouden wel gaauw, eer ze wegliepen, den strop zóó toegehaald en hem nog een por bovendien gegeven hebben, dat hij van 't Wilhelmusblazen niets navertellen kon.

Neen, 't spreekwoord heeft met geen Spaansche soldaten noch Prinsenspion te maken, maar hoort t'huis bij de Prinsenliefhebbers, die met Spaanschen muskadel op 't welvaren van Zijn Excellentie dronken. Wij hebben reeds vroeger gezien, dat het Wilhelmus overal bij te pas kwam [1]; dus ook bij de drinkpartijen. "Het wel drinken is een kunst, die elck niet gegeven is", zei Frederik in 't "Moortje"; maar wie goed meê wou doen, moest die kunst verstaan of leeren. Als de hoorn geledigd was, werd die omgekeerd en voor den mond gezet, en de lustige drinker blies er, ten teeken dat die "rein uit" was, Wilhelmus op. Somtijds stond dit in een rijmpje op den hoorn te lezen; op bl. 639 van *de Volksvermaken* heb ik er een medegedeeld, dat Jeroense uit de 17^e eeuw heeft bewaard, maar honderd anderen zijn verloren en vergeten. Daar rijmen, omdat het een hoorn van een St. Hubertusgild was, de "hazen" op 't "Wilhelmus blazen", doch zeker zijn er een aantal geweest, waarin op dit laatste "eêle bazen" (zoo als de wijndrinkers zich gaarne noemden) rijmde, b. v. dit of dergelijk:

Drinckt my reyn uyt, gij eêle baazen,
En wilt dan fris Wilhelmus blaazen!

En later, toen die hoorns al uit de mode raakten, zei men nog altijd als iemand zijn glas of kroes goed uitgeblazen, d. i. in één teug geledigd had: "Dat zijn ze, die Wilhelmus blazen!"

[1] Zie hiervoor bl. 109.

GILDEN EN POORTERIJEN.

V.

Van 't oogenblik der instelling van de Poorterij af, was deze het Oppergild, dat alle andere gilden, welke in de stad bestonden en erkend of toegelaten werden, onderwierp aan zijn gezag en toezigt. Dit waren vooreerst al die verschillende soorten van gilden, welke ik vroeger onder de namen van *Offergilden* en *Vermaakgilden* heb zaâmgevat, maar ten andere ook eenige *Schutsgilden*. En van deze laatsten liet de Poorterij drie soorten toe, maar een vierde soort duldde zij niet.

De drie soorten van schutsgilden, welke in de stad werden toegelaten, doch onderworpen aan 't gezag der Stedelijke Regeering, waren de *Schuttersgilden*, de *Buurgilden* en de *Ambachtsgilden*, onder welke laatsten men zoowel de kunsten als den handel, de handwerken en den arbeid verstaan moet.

Het *Schuttersgild* ontstond tegelijk met de Poorterij. De schutters namelijk waren de voornaamste en kloekste mannen en jongelingen der Poorte, die zich vereenigden om hare vrijheid te beschermen en haar regt te verdedigen. Het Schuttersgild was dus een schutsgild in een schutsgild, dat optrad om het moeder-schutsgild te beschutten, en oefende daarom ook, ofschoon aan de Magistraat ondergeschikt, dikwijls grooten invloed op 't beleid van zaken uit.

Het *Buurgild* was in de oude Germaansche buurten geboren, en te diep in 't volksleven geworteld dan dat het verloren zou kunnen gaan. Toen, met de opkomst der steden, het maatschappelijk leven een geheel nieuwen toestand intrad, ging het Buurgild mede binnen de steden over, en was er, bij de gebrekkige inrigting der policie in die tijden, van veel nut tot bewaring van rust en vrede in de buurten.

Het *Ambachtsgild* was almede een schutsgild, want het hoofddoel was de bescherming van de kunst, den handel, het handwerk of den arbeid. De oorsprong dier soort van gilden was verschillend: sommigen waren ontstaan onder de lijfeigenen, die op de landgoederen der Edelen woonden; anderen door vrije lieden opgerigt. Maar toen ook de eersten, na de vrijheid verworven te hebben, zich naar de steden verplaatsten, was er

tusschen de ambachtsgilden geen ander verschil, dan dat van meerderen of minderen bloei, en 't aanzien van hun bedrijf. Wel waren b. v. de broeders van een Groot-kramersgild doorgaans welvarender burgers dan die van een Schoenlappersgild; maar de gilden als zoodanig stonden toch in dezelfde verhouding tot de Stedelijke Overheid, en waren gelijkelijk aan 't oppergezag van deze onderworpen.

De vierde soort van gilden, welke de Poorterij, als Oppergild, niet meer binnen hare vrijheid wilde dulden, waren geen andere dan diezelfde *Schutsgilden*, die wij vroeger beschouwd hebben, en waaruit de Poorterij zelve haren oorsprong ontleende. Zij waren, als ik reeds gezegd heb, zoo diep in 't volksleven geworteld, dat zij onuitroeibaar schenen, en zij plantten zich ook in de steden voort. Maar juist, omdat zij haars gelijken, omdat zij vrij en zelfstandig waren, gedoogde de Poorterij die niet; ja, somtijds zelfs riep de Stedelijke Regeering het gezag van den Landsheer te hulp om die gilden te keer te gaan. Ziehier een voorbeeld van 't verbod.

"Wi verstaen" — zoo luidt een brief door Graaf Willem III in 1312 gegeven — "dat alrehande luyden binnen onser stede van Leyden gilden besitten, dair ons noch onser stede voirsz. noch eer noch baete af en comt, ende dair oock 't Recht van onse stede mede gehindert is", — en daarom verbood de Graaf, op straffe aan lijf en goed, zulke gilden op te rigten of er lid van te worden.

Uit dezen brief blijkt:

1°. dat er te Leiden verscheidene van die gilden bestonden, waar *allerhande lieden* deel in namen;

2°. dat zij *vrij* waren, d. i. niet zich onder 't gezag der Overheid stelden, en niet van deze zich een gildebrief geven lieten;

3°. dat zij *geheim* moesten zijn, daar zij met straf bedreigd werden.

Terwijl men eindelijk uit de woorden "dat het Regt er meê gehinderd" werd, mag opmaken, dat de Schout geklaagd had wegens benadeeling in de inkomsten van zijn ambt, vermits de leden dier schutsgilden hunne geschillen onder elkander afdeden en niet voor hem te regt kwamen.

Zoo als het te Leiden was, was 't ook elders, en 't is niet noodig meer brieven af te schrijven. Maar ook de kerkvergaderingen ijverden tegen deze schutsgilden; evenwel uit een ander oogpunt dan de stadsregeeringen: vooreerst, omdat de verschillende soorten van offergilden, waar de geestelijken ruimschoots van profiteerden, er afbreuk door konden lijden, en ten andere, en voornamelijk, omdat zij geheim waren. De genoemde offergilden waren bol-

werken der kerkelijke regtzinnigheid, maar die vrije, geheime schutsgilden konden de kweekplaatsen worden van meer verlichte en vrijzinnige begrippen, die de Kerk "ketterijen" noemde, — en daarom verbood zij die gilden; doch natuurlijk met zeer weinig vrucht, want de gildegeest leefde krachtig in den boezem des volks en liet zich niet dempen.

Uit deze schutsgilden zijn ook de *Vrijmetselaars-loges* voortgesproten.

In Holland ontstonden de eerste Poorterijen in 't begin der 13e eeuw, en zij namen in den loop dier eeuw allengs toe in getal en bloei; maar eerst in 't begin der volgende eeuw werden met de Edelen ook de Vrije Steden ter dagvaart beschreven.

Den Poorters nevens de Edelen deel te geven in 't raadplegen over Staatsbelangen, was reeds het streven van Graaf Floris V geweest; maar daartegen verhief zich de Adel op zijne wijze, d. i. met valsch verraad en ruw geweld, om "der keerlen God" te verpletteren. Floris viel, maar de Adel had zich zelven tevens een zwaren slag toegebragt. Uit de verwarringen, die na 's Graven dood Holland acht jaren lang teisterden, trad de Tweede Stand zegevierend te voorschijn, en reeds in 1305 riep Graaf Willem III behalve de Edelen ook de Schepenen der Vrije Steden te 's Gravenhage bijeen. Dit was de oorsprong der Staten van Holland, die de Ridderschap en de Poorterijen vertegenwoordigden, en dus almede een uitspruitsel van den ouden stamboom der Gilden waren.

Ik zeg: "de Tweede Stand", en dit vereischt nog een korte opheldering. Gewoonlijk toch noemt men de Vrije Steden of den Burgerstand "den Derden Stand"; maar in Holland heeft de Geestelijkheid nimmer zitting in 's Lands Vergaderzaal gehad. Hier kende men slechts twee standen: de Adel de eerste, de Burgerstand de tweede, en de laatste had steeds verreweg de meerderheid boven den eersten, maar de Geestelijkheid had niets te zeggen. En hieruit blijkt ten duidelijkste, dat Holland altijd, niet alleen na de Reformatie, maar reeds eeuwen daarvoor, een zeer vrijzinnig land is geweest, waar men verstandig genoeg was te zorgen, dat geen priesters de hand aan het Staatsroer sloegen.

HISTORISCHE ANEKDOTEN.

VII.

Op Sinte-Geertens toren.

Hooge en fraaije torens werden vroeger beschouwd als cieraden der steden; onze eeuw acht die minder: zij heeft er zelfs verscheidene gesloopt zonder er nieuwe voor in de plaats te bouwen. Maar de torens in onze steden strekten niet enkel tot cieraad, — neen, ook tot nut en vermaak. Wat het laatste betreft, daarvan heb ik in *de Volksvermaken* gesproken; en het nut kent men: zij verkondigen 't uur, luiden bij alle plegtigheden, en 's nachts waakt er een trompetter. Maar vooral kwamen zij in oorlogstijd te pas; als eene stad belegerd werd, klom de kommandant op den toren, om 's vijands leger te bespieden. Vondel wist dan ook wel, waarom hij Gijsbrecht meermalen op een toren liet klimmen; hetgeen zijn bedillers niet wisten.

Nu was 't beleg van St. Geertruidenberg door Prins Maurits in 1593 al even beroemd als dat van 's Hertogenbosch 36 jaren later werd; ja men noemde 't "een Romeinsch beleg", want bij onze voorvaderen heette alles, wat uitstekend was, Romeinsch, en de *gradus superlativus* van "heldendaad" was "Romeinstuk". Men zag markten en weiden, ploegen en zaaijen tusschen de tenten, want de boeren waren in 't leger veiliger dan in hun dorpen, en de dames maakten er een pleizierreisje van eens te komen kijken.

Nu gebeurde 't op een mooijen dag in April dat er een duif met een briefje voor de belegerden in 't leger gevangen werd. "Wacht", zei Maurits, "daar zal ik een grap van hebben". Hij verwisselde het briefje met een ander, waarin gemeld werd, dat ze op zekeren dag stellig ontzet zouden worden, en liet de duif daarmeê naar de stad vliegen.

"Wacht", zei Hohenlo, "daar zal ik ook een grap van hebben". Hij liet een aantal kanonnen op den torentrans rigten, en daarop een loos alarm maken. De kommandant der stad, Masières, meenende dat het ontzet al in aantogt was, klom dadelijk met zijn stafofficieren op den toren, "om alles te besien". Maar, o wee! daar brandden op eens de stukken van Hohenlo los, en al, die op den toren stonden, werden weggeblazen.

VIII.

Een dikke generaal.

Zwaarlijvigheid staat goed voor een burgemeester of een ouderling, maar 't is een lastige eigenschap voor een krijgsman. Graaf Frederik van den Berg, veldmaarschalk onder den Admirant van Arragon, was zoo dik, dat geen paard het langer dan twee uren onder hem uithield, en zoo dikwijls hij een ander besteeg, moesten vier sterke ruiters den vetklomp optillen en in den zadel zetten. Dit ging goed, als men geen vijand op de hielen had, maar 't was een gevaarlijke dienst voor die ruiters, als men hals over kop vlugten moest.

Dit laatste was in 't voorjaar van 1599 het geval. De dikke Veldmaarschalk werd, in zijne legerplaats aan den regteroever van den IJsel, door een afdeeling van het Staatsche leger onder Graaf Willem Lodewijk, onverwachts overvallen. Om goed te kunnen vlugten moest hij een versch paard hebben, en er, als naar gewoonte, op getild worden.

Zijne officieren stonden op heete koolen. Zij zagen de Staatsche ruiters in vollen ren aankomen, en moesten wachten tot dat Zijne Edelheid klaar was. Juist toen deze opzat, en zijn paard de sporen gaf, waren de Staatschen daar. De dikzak ging door, doch de arme kerels, die hem te paard gezet, maar 't hunne nog niet bestegen hadden, en al de heeren van zijn gevolg, die niet hadden mogen voorgaan, maar nu ook niet zouden volgen, werden door de onzen bij den kraag gepakt en meêgenomen.

Wel past een burgemeestersbuik
Bij burgemeesterspruik;
Maar nooit was dikzak minder waard
Dan op een oorlogspaard.

IX.

Goedkoop vleesch en duur bier.

Toen Prins Maurits in 1600 door Vlaanderen trok, had zijn leger genoeg te eten maar niet te drinken, vermits de boeren uit alle dorpen naar de bosschen gevlugt waren, en vooraf de putten onzuiver hadden gemaakt. Water was er dus niet, en bier zeer schaars te krijgen. Den eersten dag

werd te Assenede voor een pot bier zes stuivers betaald, den volgenden dag te Eeclo 12, daarna 18, 20 en 26 stuivers. Rundvee had men voor 't leger overvloedig; iemand bood drie koeijen voor een pot bier, maar mogt die er niet voor hebben. Te Male werd een koe verkocht voor een stooter, maar de verkooper gaf daarna, toen hij van dorst versmachtte, aan den kooper drie stuivers voor een pot melk van diezelfde koe!

X.

DE BERGER STEUR.

Den Kamper steur kent ieder; maar de St. Geertruidenbergers hebben ook eens, en wel op een Oudejaarsdag, naar een nooit gevonden steur gevischt.

't Was in een der laatste jaren van de zeventiende eeuw, dat er op de markt verkocht waren 40.000 zalmen, terwijl het getal der steuren juist 8999 beliep. Dit vond de Kommandant der stad een misselijk getal, en hij zag in die ontbrekende 1 een onheilspellend voorteeken. Daarom beloofde hij "aan dengenen, die 'er noch éénen ving, om 't getal vol te maken, eene aanmerkelijke vereeringe." Hoe de steuren dat te weten zijn gekomen, is tot heden toe nog niet opgehelderd: een genootschap tot bescherming der dieren bestond er toen nog niet; in de courant heeft het niet gestaan; en de omroeper, die 't op last van den Kommandant afkondigde, is, voorzigtigheidshalve wat ver van de rivier gebleven, opdat de steuren 't niet hooren zouden. Toch wisten die dieren 't, en zij besloten den Kommandant en allen visschers eens een poets te spelen, en zwommen al te zamen weg; — zoodat, ofschoon men de gantsche bevolking van St. Geertruidenberg dien 31^{n} December visschende zag, in hoop de premie te winnen, geen mensch een steur vangen kon.

Dit gaf een treurig Nieuwjaar; — de Kommandant had het land, en niemand durfde hem dien dag feliciteeren; — 't was of er een donkere wolk over de stad hing, en alle Bergenaars keken benaauwd:

Het "heil en zegen" bleef hun in den gorgel steken,
Omdat die ééne steur bleef aan 't getal ontbreken.

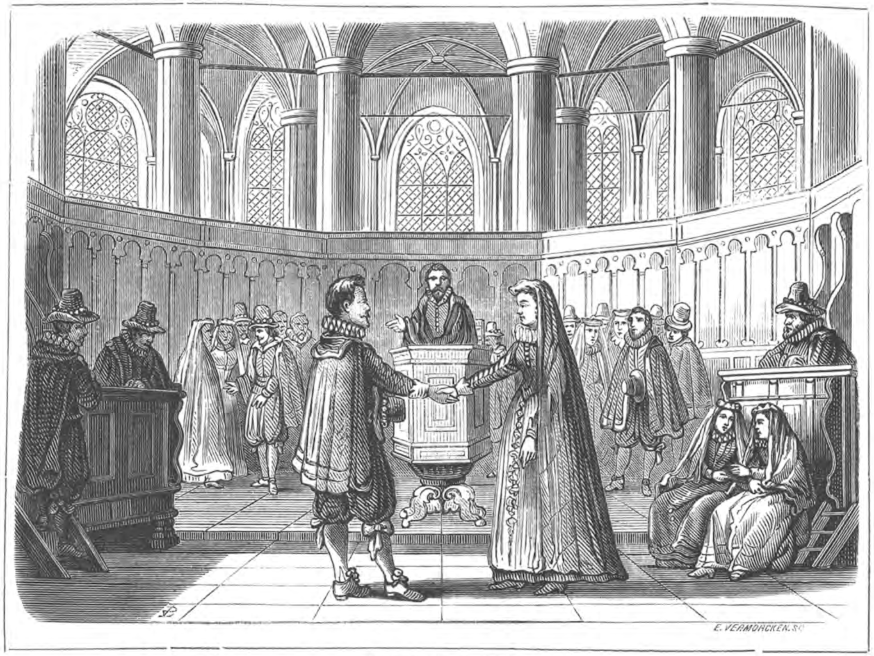

Trouwen in de kerk.

Bladz. 257.

VAN VRIJEN EN TROUWEN.

VI.

HET TROUWEN IN DE KERK EN HET VROLIJKE SPEELNOOTJE.

Over de aardige vioolspeelster, die hierboven staat, spreek ik straks; rigt thans uw oog op het plaatje hiernevens. Het is een verkleinde navolging van een zeldzame houtsnede uit het begin der 17e eeuw [1], die ons het t r o u w e n i n d e k e r k vertoont. Van dezelfde plegtigheid in de 18e eeuw is in een vroeger Deel van dit Werk (1869, bl. 397) een afbeelding gegeven naar de plaat in Moubachs "Godsdienst-Plichten." Eene vergelijking van beiden zal u doen zien, dat de 17e eeuw in statige deftigheid de 18e eeuw verre overtrof. Hoe zien wij 't in de laatste? De *badauds* en de wijven met kinderen op den arm, die van de straat zijn

[1] Zij heeft in den linker-benedenhoek een monogram, dat uit de letters P H S is zamengesteld. Is dat Philippus Sadeler? Dan bewijst dit prentje, dat hij niet enkel "te Munchen heeft gearbeid" (zie Immerzeel, III D. bl. 50 en Kramm, bl. 1432), maar ook te Amsterdam.

ingeloopen "om te kijken", dringen vooraan bij den preêkstoel; een jongen springt zelfs boven op een bank om de bruid regt in 't aangezigt te kijken, en de speelnootjes staan, achteloos leunende op den stoel der bruid, te babbelen, terwijl Dominee het formulier afraffelt. En die achttiende-eeuwsche bruidegom is zoo "verbouwereerd", dat hij zijn regterhand, in plaats van die aan de bruid te geven, in den bol van zijn steek verbergt, zoodat de bruid, "veel resoluter" dan hij, met haar regterhandje de zijne grijpt en teregt brengt.

Hoeveel plegtiger is dit tooneel uit de 17e eeuw! Wie ons prentje slechts beschouwt, gevoelt iets van den ernstigen, godsdienstigen indruk. Ook hier is 't oogenblik gekozen, waarin de Leeraar, nadat hij heeft gezegd: "Geeft malkanderen de rechterhant", 't woord eerst tot den bruidegom rigt: "Bekent gij hier voor Godt en sijne heylige Gemeynte, dat gij genomen hebt ende neemt tot uwe wettelicke Huysvrouwe" enz., als men in 't "Formulier om den Houwelicken Staet voor de Gemeynte Christi te bevestigen" verder lezen kan.

De plegtigheid, hier afgebeeld, heeft plaats in het koor der Oude Kerk te Amsterdam. Ter regterhand is de kleine zijdeur, waardoor de bruiden en bruidegoms in- en uitgaan, en waarboven een berijmde spreuk van Melanthon te lezen staat, — aan de buitenzijde echter, zoodat wij er hier niets van zien.

't Verdient opmerking, dat men terstond na de Reformatie er op bedacht was, de trouwlustige jongelui met nuttige rijmen te waarschuwen en te leeren. Kwamen ze "ten aanteekenen", zij vonden een rijmpje boven de deur; kwamen ze "te trouwen", zij vonden weêr een ander rijm boven een andere deur; — ja, die rijmen zijn nog niet uitgewischt; elk wie ze lezen wil, kan er nog nut uit trekken. En om, naar vermogen, ter bevordering van dat nut mede te werken, wil ik het hier nog wat duidelijker uitleggen [1].

In 't jaar 1578 — d. i. het jaar van 't "Geus worden van Amsterdam" — werd er een Kollegie van Kommissarissen van Huwelijksche Zaken ingesteld, en de voormalige Sakristie der Oude Kerk tot vergaderkamer van dat Kollegie aangewezen. Hier zaten de vijf Huwelijksheeren elken zaturdag ten een ure na den middag, om de namen aan te teekenen van "alle deghene, die hen begeren in Echten State te begeven", en hen "neerstelic te vragen aengaende de dingen, die daertoe dienen" [2]. De deur van

[1] Wij hebben daar ook al iets van gezegd in 't *Boek der Opschriften*, bl. 119.

[2] PONTANUS, *Amst.* Nederd. uitg. bl. 300.

die kamer werd rood geschilderd, en daarom heette ook het "ten aanteekenen gaan" (dat elders "voor Kommissarissen gaan", of "voor Baljuw en Secretaris gaan", of "bij den Dominee gaan" genoemd werd), te Amsterdam: "voor de rooje deur gaan".

Maar waarom was die deur *rood* geschilderd? — Dit is duizendmaal gevraagd, en elk gaf een uitlegging op zijn eigen hand.

"Wel", zei Jan Heraldiek, "'t is de kleur van 't stads-wapenschild".—

"Ei zoo?" vroeg Jan Kritiek, "en waar is dan de zwarte streep met de kruisen, hè?" —

"Ach!" zuchtte Jan Herakliet, "de zwarte streep en de kruisen zullen ze in 't huwelijk wel vinden." —

"Neen," zei Jan Poëet, "dat rood is de kleur der liefde." —

"Neen", zei Jan Filosoof, "'t is de kleur van den mannelijken leeftijd [1] en dus van den geschikten tijd om in 't huwelijk te treden." —

"Neen", zei Jan Filantroop, "'t is de kleur van te laat berouw, dat velen de oogen rood doet schreijen."

En als ik nu 't oog op 't rijm boven de deur sla, geloof ik waarlijk, dat deze laatste Jan 't naast bij de waarheid was; immers daar staat:

'T Is haest getrout,
Dat lange rout.

Goed gezeid; maar wat hielp 't? — Niemendal; want, zegt Huygens, "verliefde liên zijn blind" [2]; — en daar nu al de lieden, die "voor de rooje deur gingen", verliefden waren, stond het rijm er voor hen te vergeefs, en slechts tot een terging voor de te-laat-berouw-hebbenden.

Van een anderen aard is de les boven de gezegde kleine zijdeur van 't koor. De Heeren meenden, dat als de jongelui boven de roô deur een waarschuwing tegen 't naberouw hadden gehad, zij boven deze wel een les voor 't huishouden mogten hebben:

Twist, hoovaerdy, end overdaet,
Doen dat gheen huys seer langhe staet.

Hielp dat nu meer? — Gij moogt er "den Huwelijken Staat" van Bernagie eens op nalezen. En of onze eeuw in dat opzigt heel gunstig bij alle

---

[1] Volgens de wijsgeeren is *wit* de kleur der kindsheid, *blaauw* die der jongelingschap, *rood* die van den mannelijken leeftijd; doch over de kleur des ouderdoms verschillen zij: de een zegt *zwart*, de ander *wit*, een derde *grijs*.

[2] *Korenbloemen*, I D. bl. 269.

vroegere afsteekt, is een heerlijk onderwerp om op een filantropisch kongres behandeld te worden; — den "Ouden Tijd" gaat dit niet aan, en wij slaan 't oog weêr op ons plaatje.

't Origineel heeft vóór derdehalve eeuw gediend om een bruiloftslied te illustreeren, waarvan nog een gedeelte met oude Duitsche letter op den rug van de houtsneêprent staat. Boven die prent stond denkelijk:

BRUYLOFT-LIEDT
OP 'T HOUWELICK VAN . . . .
MET . . . .

en onder de prent:

T' AMSTELREDAM
in den heylighen ECHTEN STAET *vereenight den* . . . . 162*.

Van 't bruiloftslied, dat er achter op gedrukt was, is 't eerste koeplet met den eersten regel van 't tweede afgeknipt; de rest luidt als volgt:

Van haer tween
Door een saligh lief vergaren,
Enckel siel in dubbel lijf,
Dat beklijv',
Wenscht haer Echt veel soete jaren.

3. Roemt den zeghen die haer beyd'
Is bereyd,
Wautse, door haer Trouw verwachten
In den Hemel groote vreught
Voor haer deught,
En op Aerd' geruste nachten.

4. Komt dan Maeghdelijck geley
Laet u Rey
Halen Blommen van de Lenten,
Vleght en stroytse voor de Bruydt,
En besluyt
Oock u Bloem te doen op renten.

H. Geerdr.

Deze Haasje Geertsdochter zal wel een speelnootje van de bruid geweest zijn; en daar zij toch tot die velen behoort, omtrent wie de historie niets vermeldt, zoo "staet het den geesten vrij", haar zich voor te stellen als het evenbeeld van het vrolijke speelnootje, wier portret aan 't hoofd van dit opstel praalt.

De speelnoots hadden op de bruiloft een gewigtigen post. Zij waren vier

in getal: twee jongelingen als speelnoots van den bruidegom, en twee juffertjes als speelnootjes van de bruid. Men noemde hen op zijn Oud-Hollandsch eenvoudig "gespeeltjes", en zij waren, of verbeeldden, de speelmakkers van bruids en bruidegoms kindsche jaren, die nu hen geleidden tot aan den drempel van Hymens heiligdom om dáár afscheid te nemen.

Op de speelnoots rustte de zorg voor alles wat tot het feest behoorde, en op de bruiloft moesten zij de gasten voorgaan in vrolijkheid. Stijve Stevens en preutsche Trijnen deugden er niet voor. Speelnoots

Moesten tot vermaak bereid
Vrolijk zijn en lustig kweelen,
Jokken, boerten, mallen, spelen,
Blij van geest, in eerbaarheid.

Zoodra het tijd van zingen werd, d. w. z. wanneer het bruiloftsmaal genoten was, en — als Huygens zegt — "d'hertjens wat beglommen waren", dan rigtte de Vader van de Bruid, (of wie, als hij er niet meer was, zijn plaats bekleedde) 't woord tot de speelnoots:

Welaan, Gespeeltjes!
Bereid uw keeltjes,
En zing eens, gul en luid,
De liedjes lustig uit.

En in den ouden tijd — toen nog niet (als later, helaas! 't geval werd) "luim en vrolijkheid in den nationalen boezem gestikt" [1] waren; toen 't nog niet tot den fijnen toon behoorde, "met opgerigten hoofde stommetje te spelen, of eenige expressiën der mode te lispelen" [2]; toen hij of zij, die "grappen maken of lachen durfde" nog niet "naar de stalknechts of de meiden in de keuken gewezen werd" [3], — in den vrolijken ouden tijd deed menig bevallig juffertje als de lieve Amarillis in ons vignet [4], die 't gezelschap voorgaat

Niet enkel met haar keeltje,
Maar met een vrolijk veêltje,
En trippelt op de maat
Zoo vlug haar strijkstok gaat.

---

[1] [2] [3] Woorden van HALBERTSMA, in den *Overijs. Alm.* 1844, bl. 271.

[4] Dit beeldje is gevolgd naar de Amarillis van Vader Cats, te vinden in zijn *Galathea*. En ofschoon de Dichter haar als een Zeeuwsche herderin bezingt, die "overal aangenaem en liefgetal" was, zoo zien wij aan haar portret wel, dat zij niet gewoon was bij de schapen te loopen. Ongetwijfeld heeft Cats het origineel als speelnootje op een Zeeuwsche bruiloft ontmoet.

HET GEREGT VAN DESPERATIE.

IV.

Na deze korte uiteenzetting van de theorie der strafpleging in zake van zelfmoord, gaan wij over tot de beschouwing der praktijk, zoo als wij die leeren kennen uit de oude justitieboeken, voornamelijk uit die van de stad Middelburg, welke thans nog ter griffie van de arrondissementsregtbank bewaard in vier dikke deelen de voornaamste sententiën bevatten, aldaar ter vierschaar gewezen van 1480 tot 1802. Enkele dier vonnissen zijn reeds medegedeeld door Mr. S. de Wind in zijn bekend werkje: Bijzonderheden uit de geschiedenis van het strafregt in de Nederlanden; een afzonderlijk hoofdstuk is daar gewijd aan die oude zoogenaamde Ruige registers, waarvan onder anderen wordt gezegd: "met eene treurige gewaarwording aanschouwt men die boekdeelen, die voor het grootste gedeelte doodvonnissen inhouden. Maar, dankbaar merkt de wijsgeer daaruit, meer dan uit eenig ander boek kan geleerd worden, de verzachting en verbetering der tijden door den gezegenden invloed der verlichting."

Dit oordeel ware welligt anders geweest, als de geleerde schrijver ook het geregt van desperatie tot onderwerp van zijne studiën had gekozen; wij althans betwijfelen het of de lezer er zich mede zal kunnen vereenigen, na kennis te hebben genomen van eenige der gewijsden, waarmede de Middelburgsche magistraat tot de negentiende eeuw den zelfmoord niet alleen *in genere*, maar ook in sommige speciale gevallen heeft gemeend te moeten straffen op eene wijze, die weinig pleit voor den vooruitgang der beschaving en nog minder voor dien der menschelijkheid.

Voorbeelden van geregtelijke vervolging van den zelfmoord vinden wij niet voor het jaar 1557; toen werd den 19^{en} Augustus de vrouw van een schipper op hare kamer in de Bellingstraat dood gevonden "met een coordeken om haren hals, dat aen een coetse vastgemaect was." Als vonnis werd gewezen, dat het doode ligchaam gevoerd zoude worden buiten de stad ter plaatse, waar burgemeesters en schepenen zouden ordonneeren; doch omtrent de verbeurdverklaring der goederen, welke mede door den bailliu was geëischt, werd deze voor alsnog niet ontvankelijk verklaard,

zonder dat het blijkt, dat men daarop later is teruggekomen. Van eenige procesorde of van lijkschouwing was toen evenmin sprake als twintig jaren later, toen echter de wijze van strafoefening in gruwzaamheid al niet meer onderdeed voor die, welke ook elders gebruikelijk was. In den vroegen morgen van 18en October 1577 was de meid van den bakker in den Olifant op de Markt zoek; al spoedig vond men haar in den steenput, blootshoofds, in het hemd, met de kousen aan de voeten. Burgemeesters en schepenen aarzelden niet voor apparent te verklaren, dat "zij zich zelve desperatelick in het water geworpen en alzoo van levenden lijve ter dood gebragt had", weshalve zij ter maning en calange van den bailliu ordonneerden, dat het doode ligchaam op eene slede uit de stad zou worden gesleept tot onder de justitie en aldaar begraven met confiscatie van al hare goederen.

Van nu af werd deze straf tegen het ligchaam in den regel uitgesproken en nam zij zelfs tot het einde der 17e eeuw in gestrengheid toe. Het volgende voorbeeld uit het jaar 1584 strekt daarvan ten bewijze, waarbij, zoo als wij hiervoren reeds zeiden, voor het eerst de geregelde stijl van procederen in zake van zelfmoord in acht is genomen.

Ten huize van een olieslager in de Langevyle vonden de buren eene aldaar inwonende vrouw uit Bergen op Zoom dood in een "stelleputte" op de plaats. Het lijk werd er uitgehaald en door den stads gezworen chirurgijn geschouwd, die in gebannen vierschaar deswege ondervraagd onder eede eenvoudig verklaarde, dat hij anders geen teeken had gevonden van den dood, dan dat zij verdronken was. Hierop nam de bailliu van 's heeren wege zijne conclusie ten laste van de overledene, nadat eerst hare vrienden in hunne conclusiën en defensie waren gehoord. Burgemeesters en schepenen alsnu gelet hebbende op alles waarop behoorde gelet te worden, bevalen, dat het lijk zoude worden gebragt door de deur van het huis, waar het was gevonden en op eene horde zoude worden gesleept buiten de Dampoort ter plaatse van gewone justitie om aldaar te worden begraven, terwijl hare goederen werden verbeurd verklaard ten profijte van 's graven tafel.

Een opmerkelijk geval deed zich voor in het jaar 1592 en gaf aan den Middelburgschen magistraat aanleiding tot de beantwoording eener moeijelijke vraag, die zelfs de schrijvers over de criminele praktijk van latere dagen in het midden, althans onbeslist hebben gelaten, namelijk of de leeftijd van den zelfmoordenaar ook in aanmerking moet worden genomen bij de toepassing der straf. Een jongen van nog geen veertien jaren, die bij zijne moei, de vrouw van een stoelendraaijer in het Zwarte Leeuwken

op de Markt inwoonde, werd bij den ingang der kelder op den trap hangende gevonden. De bailliu deed den gewonen eisch, waarop de naaste vrienden van het knaapje deden antwoorden, "dat hij jonck van jaeren was ende gheen apparentie en was, dat hij hem met opsette en wille hadde ommegebracht, maer hadde mogen geschien, dat hij willende spelen hem een ongeluck over was gecommen." De bailliu persisteerde, doch burgemeesters en schepenen, blijkbaar in aanmerking nemende de minder liefderijke behandeling, welke het kind ten huize van zijne tante welligt had ondervonden, prefereerden gratie voor rigeur van justitie "ende om sekere saecken hun moverende" stonden aan de vrienden toe het lijkje in stilte ter aarde te bestellen.

Minder genadig was hunne sententie van 22^en^ December 1606 tegen het doode ligchaam van een achttienjarigen brocaatwerker uit Doornik, van wien alleen gezegd werd, dat hij zich verhangen had. De verwering tegen de aanspraak van den bailliu werd nu gedaan door een daartoe gestelden procureur, doch vermogt geen verzachting te brengen in de straf, die met alle gestrengheid werd ten uitvoer gelegd. Het lijk werd door den scherpregter in een bak naar het galgeveld gevoerd en daar, niet als vroeger, begraven, maar in een mik gehangen, tot het door de guurheid des weders en de vogelen der lucht zoude verteerd zijn.

De executie neemt voortdurend in onmenschelijkheid toe; zoo werd in 1654 het lijk van een Vlaming, dien men in een huisje achter het Schuttershof van den Busse voor zijne slaapstede met een bast om den hals dood gevonden had, na behoorlijke schouwing alsmede defensie en contraconclusie van den procureur naar stijl van regten, gecondemneerd om, na te zijn afgesneden, onder door den dorpel het huis te worden uitgehaald en voorts op een horde langs de straten der stad tot buiten de Dampoort te worden gesleept om eindelijk op den havendijk ter plaatse, waar men gewoon was justitie te doen, op een mik of spriet te worden gezet, anderen ten exempel, met confiscatie van zijne nalatenschap, de eene helft ten profijte van den officier, de wederhelft ten profijte van de armen der stad.

In den loop dier eeuw gaat de bailliu steeds voort met zijnen eisch te verzwaren en acht hij zich verpligt niet alleen met nadruk het strafbare van de daad te betoogen, maar ook met kracht van redenen op eene strenge bestraffing aan te dringen. De regter daarentegen minder crimineel, welligt meer criminalist geworden, is omzigtiger in zijn oordeel en schijnt zelfs nu en dan vatbaar voor betere indrukken, zoo als nog deze beide sententiën aantoonen, de eene van het jaar 1679, de andere van 1685.

In het eerste geval concludeerde de bailliu, dat het doode ligchaam van een man, dien men op een zolder in de 's Gravenstraat verhangen gevonden had, na behoorlijk te zijn geschouwd, zou worden afgesneden en na ontgraving van den dorpel door den scherpregter daaronder door het huis zou worden uitgesleept als zich de zamenwoning met menschen onwaardig hebbende gemaakt, voorts op een horde of wagen gelegd naar het galgeveld zou worden gevoerd en in een mik gehangen ten afschrik voor anderen, die in hun leven dergelijk boos en verkeerd voornemen mogten hebben, met confiscatie der nagelaten goederen en veroordeeling in de kosten en misen van justitie. Doch de procureur der weduwe wist het hart van burgemeesters en schepenen in zooverre tot menschelijkheid te stemmen, dat door hen bij vonnis werd toegestaan, dat het lijk des nachts in alle stilte mogt worden begraven met ontzegging van den verderen eisch.

In het tweede geval concludeerde de bailliu in eene dergelijke zaak ten laste van een beenhouwer, "vermits hij bestaan had zijne handen te slaan aan zijn eigen leven, van hetwelk de Schepper alleen de heer is", tot ontgraving van den dorpel en de verdere straffen, zoo als wij die hiervoren vermeldden. De procureur der nabestaanden voerde nu aan, dat de man in zijn leven lang eenzaam en solitair had gewoond en dikwijls mijmerend was bevonden; dat daardoor deze ontijdige dood was veroorzaakt, weshalve hij verzocht begraving voor het lijk en afwijzing van den verderen eisch.

Wederom prefereerde de magistraat gratie voor gestrengheid van regt, met dien verstande, dat hij wèl het feit strafte, maar aan de nagedachtenis van den ongelukkige zooveel mogelijk de openbare schande bespaarde door te bevelen, dat het lijk eenvoudig naar het galgeveld zoude worden vervoerd en aldaar begraven, terwijl hij, vreemd genoeg, de nalatenschap verbeurd verklaarde.

Nog drie gevallen, waarmede wij de reeks der sententiën wegens opzettelijken zelfmoord, zoo het heette: uit boosheid gepleegd, willen besluiten, allen uit de eerste helft der 18e eeuw, verdienen nog om verschillende redenen onze aandacht. De eerste betrof een gewezen zeekapitein, die zich op zijne kamer in het Simpelhuis, waar hij "logeerde", had verdaan. Bij de vervolging week men eenigszins af van den gewonen stijl van procederen door niet alleen de vrienden en nabestaanden van den overledene, maar ook de voogden van zijn nagelaten kind in hunne verdediging te hooren. Bij de tweede zaak, die betrekking had op eene ongehuwde vrouw van 40 jaren, die zich aan een haarband had opgehangen, werd voor het eerst als verschoonende omstandigheid aangenomen het taedium vitae. De laatste zaak

gold een jonkman van 28 jaren, dien men in den schoorsteen zijner woning aan een schaatslint had vinden hangen. Hoewel de bailliu den gewonen eisch der hondenbegrafenis deed en daarbij aanvoerde, dat niemand naar de goddelijke of wereldlijke wet vermogt of bevoegd was zich het regt over zijn eigen ligchaam, veel minder over zijn leven op dusdanige wijze aan te matigen, zoo werd toch door de vierschaar begrafenis in alle stilte en zonder eenige staatsie aan het stoffelijk overschot niet geweigerd, uit overweging, dat de jonkman wel is waar de hand aan zijn leven had gelegd, maar dit niet had gedaan uit vrees voor eenige lijfstraf wegens een gepleegd misdrijf, maar veeleer uit krankzinnigheid en mijmerij.

Middelburg. MR. J. H. DE STOPPELAAR.

DE DRIE PAPEGAAIEN.

(EEN FABEL UIT DE 14e EEUW.)

Daar was 'reis een rijk man, die drie papegaaien had. 't Waren geen gemeene, maar zeer knappe vogels, die menig papegaai van onzen tijd beschaamd zouden kunnen maken. De eene had uitgebreid-lager, de ander middelbaar, en de derde zelfs hooger onderwijs genoten, zoodat de alledaagsche taal van den eenen Fransch, van den tweeden Provençaalsch (dat toen de taal der poëten was) en van den derden Latijn was.

Nu gebeurde het dat de man op reis ging; in dien tusschentijd kwam er een "clerc" of geestelijke om die beroemde papegaaien te zien en te hooren. De vrouw onthaalde den klerk zeer vriendelijk en deze gaf haar daarvoor een hartelijken kus, waarop de Fransch-sprekende papegaai uitriep:

On fayt tor
Nostre Signor!

De klerk verschrikte en zei: "Vrouw, deze vogel zegt dat wij zijn heer onrecht doen." De vrouw verschrikte ook, en om later met haar man geen moeite te krijgen, draaide zij dit *enfant terrible* eenvoudig den nek om. Toen deed de andere vogel zijn bek open en zei:

Pour dire la veritate,
Est mort nostre frate!

Deze opmerking kostte den tweeden vogel evenzeer het leven; maar de derde was slimmer en rijmde met verstand:

Audi, vide, tace,
Si vis vivere in pace!

"Wat zegt hij?" vroeg de ergdenkende vrouw. "Hij zegt," antwoordde de klerk: "Hoor, zie en zwijg, als gij in vrede wilt leven!" — "Dat is een verstandige vogel, en daarom schenk ik hem het leven," hernam de vrouw. De dichter vermeldt niet, wat de man bij zijne tehuiskomst zei, toen hij twee zijner geleerde papegaaien dood vond, maar aan 't slot der fabel wordt deze les ten beste gegeven:

Horen, swighen ende siende blint,
Dats, dat nu die werelt mint;
Ende die leven wilt met ghemake,
Hore ende si, ende hoede sine sprake!

d. i. in hedendaagsch Neêrduitsch:

Wil je wezen welbemind,
Hoor en zwijg, wees ziende blind;
Wil je leven ongestoord,
Hoor en zie, maar spreek geen woord.

Sommelsdijk. J. E. TER GOUW.

BLADVULLING.

Hiervoor op bl. 12 is verhaald, hoe in de middeleeuwen sommigen de kerk voor een werkplaats gebruikten, en tot voorbeeld een oude Amsterdamsche keur bijgebracht. Als tegenhanger diene een Sommelsdijksche keur van 1598: "dat niemand, wie hij zij, eenig hout in de Kercke ofte op het Kerckhoff zall mogen leggen ofte zagen, noch in de Kercke ofte op het Kerckhoff mogen timmeren, ten ware bij consent van den Officier."

Met verlof van den Baljuw mocht dus toen de kerk nog wel eens voor timmermanswerkplaats gebruikt worden.

J. E. T. G.

KERMIS.

IV.

Wij willen nu de zeventiende-eeuwsche kermis eens beschouwen. Waren vele kleine kermissen door de Reformatie en de opheffing van kloosters en kapellen vervallen, en werden andere vervolgens allengs afgeschaft, immers zulke, waar geen jaarmarkten aan verbonden waren [1], — de groote kermissen overleefden niet alleen de Reformatie, maar kregen zelfs in de 17^{e} eeuw, spijt Kerkeraad en Synode, bij de verbazende uitbreiding van handel en nijverheid en de in gelijke mate toenemende welvaart en weelde, bij de snelle vermeerdering der bevolking en de vergrootingen der steden, niet alleen een nieuw leven, maar ook een omvang, als men in vroegere tijden nooit gekend had. Nog in de eerste helft der 16^{e} eeuw waren 't voornamelijk "de graciën, pardoenen ende aflaten", die de meeste kermisgangers lokten; maar daar was natuurlijk in de 17^{e} eeuw geen sprake meer van: 't waren toen de "nieuwigheden" en 't "lustig vermaak", dat vooral in de groote steden de liefhebbers bij duizenden uit alle oorden deed toestroomen.

De zeventiende-eeuwsche kermis verschilde eigentlijk heel weinig van de hedendaagsche. In de bijzonderheden was er natuurlijk evenveel verschil als in 't kostuum, want tijd en smaak brengen telkens wat nieuws, zoo al niet in de zaken dan toch in de namen: bij voorbeeld: voor onze voorvaderen werden geen appelkoekjes gebakken *à l'instar de Paris*, maar zij aten toch dezelfde lekkernij onder den naam van boekendeflensjes. In

[1] Kermissen, waar jaarmarkten aan verbonden waren, bleven in wezen, en de meeste steden behielden dus, behalve de Groote Kermis nog een of meer kleinere. Amsterdam b. v. had gedurende de 17e en 18e eeuw nog drie kermissen in 't jaar, van welke er thans nog twee (de eerste en de laatste) bestaan. De eerste is de Halfvastenmarkt, en stamt af van de Kerkmis der Heilige Stede. De tweede was de Pinkstermarkt, die van den Ommegang op den Sakramentsdag afstamde. De derde is de Kermis of Groote Jaarmarkt en de oudste van de drie, zóó oud, dat haar oorsprong in 't duister ligt. In de 14^{e} eeuw stonden de kermiskramen op 't kerkhof der Oude Kerk, en deels ook in den toren en in de kerk. 't Is derhalve niet onwaarschijnlijk, dat de Amsterdamsche kermis afstamt van de Kerkmis der Oude Kerk, en dus uit het begin der 14^{e} eeuw; maar 't is nog waarschijnlijker, vermits Amsterdam reeds in 1300 een stad was, dat die kermis afkomstig is van 't wijdingsfeest eener kapel, die de voorgangster der Oude Kerk was, en dus van omstreeks 1275.

't algemeen echter waren de bestanddeelen der kermis toen al dezelfde als tegenwoordig, en wel:

1°. de spellen,

2°. de kramen,

3°. de stalletjes en omloop, als: kwakzalvers, goochelaars, liedjeszangers, zakkerollers, rijfelaars, dobbelaars en bedelaars,

en 4°. de kroegen, — behalve nog een vijfde, dat de zeventiendeeeuwsche kermis had, doch de onze mist.

't Kermis houden ging toen ook al op dezelfde manier als tegenwoordig, slechts met dit verschil, dat de zeventiende-eeuwers niet zoo druk bij nacht langs de straat zwierden, om de eenvoudige reden dat zij onze verlichting niet bezaten en de nachten toen erg donker waren. Op de kermispleinen was de meeste pret toen bij dag, en zoodra de nacht inviel verplaatste deze zich binnen de kroegen, — en hiervan is dan ook 't gebruik herkomstig, gedurende de kermis te vergunnen, dat "alle huizen, waar wijn of sterke drank verkocht wordt of gelagen gezet worden, tot drie uur na middernacht geopend mogen blijven": — een vergunning, die toen al evenzeer werd afgekeurd, als thans.

Ook waren er in dien tijd, zoowel als in den onzen, een aantal voorstanders van de afschaffing der kermis[1], waarbij de dominees in 't voorste gelid stonden: de een noemde de kermis "een onnut overblijfsel van de Paepsche Kerckmisse, waervan de Satan zich bediende om de zielen alsnog van de Christelijke religie af te trecken"; een ander telde de kermissen onder "de Bacchusfeesten, die van de blinde heydenen sijn hercomen", en weêr een ander noemde 't kermis houden: "een wenteling in 't slijk." Die brave lieden preekten zoo hard ze konden: maar ach! de wereld is nu eenmaal zoo boos, dat zij meer van pret dan van preeken houdt, en liever de muzikanten dan de afschaffers hoort. Hoeveel al die sermoenen en traktaatjes hielpen, leert de historie: men zag er geen enkelen kermishouder minder om; ja. om één groot voorbeeld in plaats van duizend kleine te noemen, — de Raadpensionaris Jan de Wit, wien men zich nooit anders voorstelt dan met een deftigen, aristokratischen neus, een strengen blik, en een gerimpeld voorhoofd door staatszorgen beneveld, — die groote staatsman zelf ging kermis houden. Gij kunt het schier niet gelooven, en toch is 't zoo, — zelfs A° 1654, toen hij 't hoofd zoo vol had van

---

[1] De lezer merke wel op, dat "afschaffing der kermis" en "veredeling der volksvermaken" twee zeer verschillende begrippen zijn. Vergl. *de Volksverm.* bl. 465.

de onderhandelingen met Cromwell en de beraadslagingen over de Akte van Seclusie, verzuimde hij toch de Haagsche kermis niet, en zijn kermisvrijster was de Gravin Margareta van Nassau, die bij haar neef van Brederode kwam logeeren enkel en alleen om de gezegde "wenteling in het slijk." [1]

De vijf straks genoemde rubrieken willen wij één voor één kortelijk beschouwen, en daar 't eigentlijk om 't even is, waar we beginnen, zoo kunnen wij de derde wel het eerst nemen, en ons die met schilderachtige trekken laten teekenen door een tijdgenoot, die blijkbaar geen kermisvriend was, en een berijmd traktaatje schreef [2]; doch dit in allen gevalle op pleizieriger toon deed dan de hedendaagsche traktaatjesschrijvers gewoonlijk doen.

Toe brogt hij me in een Stad, die heel vermakelijk scheen, en, na ik gis,
Zo dunkt me, dat hij wel ruym zo groot als de heele werelt is.
Daer was zulken gejuyter en zulken gezang, want men danste 'er op zoolen.
Ik dacht: dit moet wis de Kermis wesen, want de lugt hing 'er vol instrumenten en fioolen.
Mit dat ik 'er inquam, riepen se: "Amicy, maetjelief, bij gantsduysent, jou regte flanser!"
Hier zag ik een Jan Potazie, daer een Goochelaer, ginds een Quaksalver en hier een Koordedanser.
De Goochelaars en Vuurspuwers, niet waerdig te aenschouwen,
Traden we voorbij; toe zag ik daer een deel mannen en vrouwen,
Die een kraem omsingelt hadden, en daer blies 'er een in een trompet.
Ik dagt: dit zal wis een rijffelerij wesen, want daer was zulken hope zilver op de tafel geset,
En juyst was 't een Quaksalver, die verkogt kruyt voor de wormen!
Niet wijt daer van daen stont een verloopen Snijer, die begost zoo vreeselijk te stormen,
En maakte zulken misbaer, dat ik meende, dat hij dul was,
Maar doen ik zijn Quaksalverij bekeek, zag ik welhaest dat 'et nul was.
Toe sag ik 'er nog een Turk, die aêrs niet deê als de lui de tanden uytbreken;
Ik dogt: het waer veel beter dat je se kon insteken;
Als je se insetten kost, zoo prees ik je bovenal!
Mit begint 'er een Italjaan te roepen: "an core! nu datte isse niemendal!
Ier burgre, ier balsemo, ier salvemo, kope mare!
Voor de hou, voor de snij, voor de steek! kope mare!"
  Toe quam ik verbij een armen bloet,
Die bijget geen kleinen mont had, en riep: "Hier hebt gij den olden plekken-oet!
Wooveer mijne konst nich goet is, so wil ikse jou schenken;
Ik heb hier aver de druttig jooren gestanden; jij kenne gedenken
Dat gij mit desse koekskens alle plekken von teer, olich oder smeer,
Et sij in sammet, oder sijde, oder felp, sonste weer
Konnet alles schoontjes oetnemmen!"
Ik had me lach geern innekropt, maar ik kost me niet betemmen.
Doe 'k daer zoo een kalen bloet zag zitten met een duyf, die hij root
Geschildert had. "Vrint (sey ik) 'k loof dat jou neus wel hondert pont groot

[1] Jhr. C. A. van Sypesteyn, in de *Vaderl. Letteroef.* 1869, bl. 488, 489.

[2] *De Klugtige Wandelaer door de Werelt.*

Meer van rootverven gekost het!" — "Wat reurtet dij," zey Kasper, "kan 'et dij hinderen?" —
Mit begint 'er een dronken Brabander: "Hier hebdegij, vroome burgers en burgerskinderen!
Een seker nieuw liedeken van eenen groenen papegay,
Denwelcken een koopman binnen Rijssel gebraden hay!"
Hij had het leste woord niet uyt, of daer beginnen se: "Hoe Messieurs, wil je so verbij gaen?
Hier sijn nieuwe Commedianten gekomen, wel waerdig om de proef van een goet oordeelaer uyt te staen:
Wij hebben een dogterken, dat nomparelje ageert: ik bid, siet eens, hoe dat jou haer gespeel smaekt."
"Ja (sey ik) 't waer veel beter datje se bij goê luy bestcede, eer datse in een bordeel raekt."
Hadje 'reis gesien, wat een paer blicken dat die kerel opsloeg, mits dat ik dat woort sprak;
'k Wed dat hij wel dogt: jou regte Schijnheylig, ik wou datje de moort stak.
"Wel (sey hij) zou men om 't speelenshalven een eerlijke dogter voor ligtveerdig schouwen?" —
"Neen (seyd' ik) maer de mans hebben 't quaet genoeg dat se haer eer bewaren, laet staen de swakke vrouwen". —
"Wel (antwoordde hij) de Francen spelen wel met vrouwluy, gelijk je selver siet." —
"Ja (seyd' ik) stop daer de luy 'er mont meê; 't is hier de manier van 't lant niet." —
Ik had me nauwelijks omgekeert of daer beginnen se te roepen: og lacy! og harmen!
"Wel (vraegd' ik) wat 's hier te doen?" — "Ja" (sprak er een) de Commedianten loopen met de armen
"Haer gelt deur." — "Dat loof ik niet (seyd' ik) die leugen is te groot;
'Indien 't armengelt is, zo hoort 'et haer toe, want zij sinnen zo arm als broot."

Daar welligt niet alles wat in dit traktaatje voorkomt voor alle lezers even duidelijk is, zoo wil ik er een zevental ophelderende aanmerkingen op laten volgen.

1°. Jan Potazie, in den 6[n] regel. Deze kermisheld was een verhollandscht Franschman, die in zijn vroeger vaderland *Jean Potage* plagt te heeten. Van zijn ambacht was hij een potsenmaker ("bootsemaker" zei men in de 17[e] eeuw), en zijn eigenaardigheid was, dat hij in allerlei karakter optrad en in alle kunsten en wetenschappen ervaren was; hij kon goochelen en tooveren, verstond de necromancie zoo goed als de ventriloquie, was even knap in de sympathetische geneeskunst als in gymnastische toeren, en vertoonde zoowel de tooverlantaren als de rarekiek.

2°. Een rijfelarij, 4 regels verder. De rijfelaars maakten een prachtige uitstalling van zilver, of wat zilver schijnen moest. Een boerinnetje, die met Lubbert, haar vrijer, op de Haagsche kermis wandelde, zei:

Milde Lubbert, 'k moet je vragen,
Wil je niet een lootje wagen
  In de Rijffel-loerderij,
  Daer veul prijzen op een rij
Zijn te krijgen of te halen:
Gouwekoppen, Sulverschalen,
  Bekers, Spiegels, moy vergult,
  Voort wat oogh en lust vervult? [1]

[1] VAN DE VENNE, *Belacchende Werelt*, bl. 58.

Teregt noemde zij 't "de rijfel-*loerderij*" d. is "fopperij"; want men kon er zijn dubbeltjes kwijt raken, maar trok nooit wat. Wie wat trokken, waren de handlangers van den rijfelaar, die nu en dan een lootje namen, en met een mooi stuk zilver strijken gingen, om de omstanders te lokken. De rijfelaars werden, even als de dobbelaars en zakkerollers, alle jaren verboden en kwamen toch alle jaren terug.

3°. De Turk (weêr 5 regels verder) die als tandmeester fungeerde, zal wel een verkleede Amsterdamsche jood geweest zijn. In de middeleeuwen voerden de kwakzalvers den titel van Mr. Kakadoris, en zij maakten oude gekken jong door hen in een busje te laten blazen [1], of wreven gele oude wijven "gelijck bagijnen so wit" [2]; maar in de 17e eeuw was de geografische kennis der Hollanders zóó uitgebreid, dat zij toen hun duizendkunstenaars uit verre landen wilden hebben. Die zeventiende-eeuwers waren dus al net zoo slim als de knappelui in onzen tijd, die zooveel gehoord en in couranten gelezen hebben van wetenschap en onderwijs, dat ze hun dubbeltjes bij geen spellebaas meer verkijken willen, of de vent moet "professor" voor zijn naam schrijven. De zeventiende-eeuwsche kwakzalver echter moest nog iets meer dan professor zijn, namelijk: lijfarts van den Sultan of van den Grooten Mogol, van den Keizer van China of den Tsaar van Moskovië. Rotgans hoorde eens op een boerekermis een bocheljoen op een omgekeerde ton de volgende oratie houden:

Ik heb gepraktizeert in Vorstelijke hoven;
Dat blijkt uit brieven, die mijn medicijnen looven;
En testimoniën, gezegeld en gemerkt,
Getuigen wat mijn kunst bij elk heeft uitgewerkt.
'k Heb eerst den Groot-Mogol van 't podagra genezen;
Toen Sultan Amurat — *hoc juro* — die voordeezen
Was van een dollen hond gebeeten in zijn scheen;
Ik sneed hem 't been van 't lijf, en aanstonds liep hij heen.
Ik kon den Groot-Vizier, gekraakt door 't stranguleeren,
Door kracht van mijn tinctuur *post obitum* kureeren.
Sic latet ars, mesjeurs, *in meo capité*,
Daar is de fles, mesjeurs, met *sal volatilé*...

"o Wee!" riep Rotgans toen, en al het volk: "Hoezee!"

want juist kraakte de boôm van de ton, en met bochel en al zakte Kwakkie er door. "Elk lachte, en ik ging voort," zegt Rotgans, wat zeer natuurlijk is.

---

[1] Klucht van *den Buskenblaser*.

[2] Tafelspel van *Meester Kackadoris ende een doof wijf met ayeren*.

Had nu onze kermiswandelaar een oogenblik naar den Turkschen tandmeester willen luisteren, hij zou hem zeker hebben hooren vertellen, hoe hij "fherlede wheek 't heele Hof van Sthamboel had sthaan te genheezen van de khiespijn", en dat hij, zoodra de kermis afgeloopen was, dadelijk weêr op reis naar China moest, "hom den Hoppermhanderijn een holle khies hoit s'n bhakk's te threkken".

Op de groote kermissen zag men ook nog een ander soort van kwakzalvers, die zich een *air de grand Seigneur* gaven, zich in 't purper kleedden en eenige vergulde ketens om hun hals hingen, welke eerebewijzen van verschillende vorsten van Europa moesten voorstellen. Wij hebben er al vroeger zulk een te Amsterdam ontmoet [1], en bij Van de Venne vindt men de afbeelding van een Haagschen, die er nog veel zwieriger uitziet. [2] Hij is uitgedost als een Duitsche Rijksgraaf; hij houdt er geen nar meer op na, als de oude kwakzalvers, maar heeft een pagie en een jonkvrouw in zijn gevolg; — hij weet wel, dat een mooije meid veel meer hoofsche gekken lokt dan een potsenmaker. En zulk een Rijksgraaf verkocht niet alleen potjes en fleschjes aan burgers en boeren, maar ook aan de geloovigen tooverpenningen tegen booze kwalen en booze geesten, ja zelfs tegen den dood. [3]

4°. "Den olden plekken-oet" (weêr 7 regels verder) beteekent "de oude vlekken-uitmaker". 't Is een Westfaling, die vroeger met zeis en knapzak op den boer liep, maar nu op de kermis staat met zijn koekjes om alle vlekken van teer, olie of smeer in zijde, fluweel of andere stoffen schoontjes uit te maken.

5°. Kasper Roodneus met zijn roodgeverfde duif (andermaal 7 regels verder). Ja wel; die bewijst alweêr dat er onder de zon niets nieuws is, en onder de menschen niets ouds, waar ze zich niet nog meê vermaken kunnen. Niet alleen werd nog vóór bijna een halve eeuw precies zulk een duifje op de Amsterdamsche Botermarkt vertoond als een zeldzaam dier uit het Land der Bokkeneezen; maar 't is pas twee jaren geleden, dat in een prachtige kermiszaal voor Amstels "beschaafd publiek" — een zaal, die in een Chineesch landschap verkleed was — duifjes, wie de verfkwast rood en groen gemaakt had, in een kooi zaten te pronken, als mandarijnvogels uit het Hemelsche Rijk, — en wij hoorden dit door gezegd "beschaafd publiek" als "zeer nieuw" en "smaakvol" bewonderen.

---

[1] Vergl. hiervoor bl. 105. [2] *Belacchende Werelt*, bl. 99.

[3] Men kan ze vinden bij Van Loon, *Hedend. Penningk.* bl, 143.

6°. Tellen wij nu weêr 9 regels verder, dan hooren wij een woordenstrijd ontstaan over 't al of niet voegzame, dat vrouwen op het tooneel spelen. De spellebaas beriep zich op de Franschen, maar onze landsman zei: "'t is hier de manier van 't Land niet"; en hij had gelijk. Van oudsher werden, zoowel op ons middeleeuwsch als op ons rederijkers-tooneel de vrouwerollen door jonkmans vervuld, en dit was ook nog op den Amsterdamschen schouwburg 't geval in de eerste jaren van haar bestaan. [1] 't Was in 't midden der 17e eeuw dat, op 't voorbeeld der Franschen, hier ook vrouwen het tooneel betraden; maar haar getal was aanvankelijk nog niet groot, want ook nog in de tweede helft der 17e eeuw verschenen "mansperzoonen in schijn van vrouwen gekleedt en opgheciert op 't Tooneel". [2]

7°. Wat eindelijk het op den loop gaan der komedianten met het geld der armen betreft, — men moet weten, dat de spellebazen, en in het algemeen allen, die iets om geld lieten kijken, verpligt waren aan een of meer godshuizen der stad den derden of vierden penning van hunne winst op te brengen. Deze komedianten nu waren, zonder betalen, met de noorderzon vertrokken, wat destijds in 't nachtelijk donker gemakkelijker was te doen dan tegenwoordig.

Voeg bij dit alles nu nog de mallemolens [3] en koekhakblokken, de poppekasten en rarekieken, de kunsten- en potsenmakers, de blinde violisten en doofstomme postuurmakers, de dansbeeren en kunstpaardjes, de vuurvreters en planeetlezers, de troggelguiten, bedelaars en zakkerollers, — welke allen ik hier slechts noem, zonder er breeder over te willen uitweiden.

De kermiskroegen — ik heb dit reeds opgemerkt — liepen vol zoodra de avond viel, en 't was er in de 17e eeuw juist hetzelfde dol rumoer als tegenwoordig, slechts met dit verschil, dat men toen op de bovenkamers nog gezelschappen vond, die zich vermaakten met "pronuncieeren". — Die gezelschappen waren 't laatste overschot der Kamerbroeders van Rhetorica, "een hoope Moolicken, die haer t' onrecht Rederijckers noemen", zei Dr. Samuel Coster reeds in 1616, en zij waren er vervolgens zoo weinig op verbeterd, dat zij kermiskroeg-retrosijnen geworden waren. Jan

---

[1] *Vondels werken* door MR. J. v. LENNEP, III D. bl. 645.

[2] DAPPER, bl. 441 en 443, en DOMSELAER, IV B. bl. 207.

[3] Zie over de herschepping, welke de mallemolens in onzen tijd ondergaan hebben, *het Boek der Opschriften*, bl 395.

van Hoven [1] geeft er in zijn "Schilderij van de Haagsche Kermis" een teekening van.

Maar wijl den avond valt en kleed den Haag in rou,
Is 't nodig, dat ik ook de herberg eens beschou;
Daar leeft men weêr op nieu, daar schenkt men volle glazen,
Daar hoort men 't volk niet aêrs als maar om drinken razen:
"Schenk in! drink uit! hael meer!" Het geld lijdt geen gebrek.
"Kom, hospes, tap, of aêrs ik klop je voor je bek!"

enz. met volkomen gelijkenis op de kermiskroeg-tooneelen van onzen tijd; en toen Jan van Hoven er genoeg van gezien en gehoord had, ging hij de deur weêr opzoeken: "maar", zegt hij,

Zo als ik dacht te gaan, komt iemand juist van boven,
En spreekt mij aan, en zegt: "ho, heerschop, ben jij hier?
"Kom met mij boven, daar is tienmaal meer pleizier:
"Daar zijn veel snaaken, en wel twee of drie poëten.
"Het spijt me, dat 'k uw komst niet eerder heb geweeten;
"Wij hebben fluks al eens van Titus en de Moor
"Gepronuncieert; kom gaan en volg me; dat 's u voor."
Ik volg, begeerig om te weten wat zij maaken,
En hoor een kopersmit, met volgezope kaaken,
Een vaers opsnijen, dat de kamer dreunt en trilt;
't Was ligt te merken, dat hij Deken was van 't gild.

Toen moest natuurlijk Jan van Hoven meê drinken en pronuncieeren, en wij laten hem in 't gezelschap. 't Is ons genoeg te hebben gezien, waar de laatsten der Rederijkers in platheid en ongebondenheid ondergingen.

De kermiskramen stonden in de 17e eeuw, even als tegenwoordig, in rijen geschaard op de pleinen, straatswijze om er tusschen door te wandelen, of, in enkele rijen, langs grachten en breede straten, en ook, verstrooid, aan den afloop van bruggen. Maar, wat men nu niet meer ziet, — destijds werden sommige kramen, en wel "de kostelijkste", opgeslagen in de zaal van 't stadhuis of in eenig ander stadsgebouw; en hiertoe behoorden in de eerste plaats de schilderij- en de boekekramen. Want de kunstverzamelaars gingen naar de kermis om stukken van vreemde meesters, en de geleerden om zeldzame boeken te koopen: maar beiden werden er niet zelden bedrogen, daar de eersten voor goed geld slechte kopieën kregen, en de laatsten door opgesmukte catalogussen gefopt werden. [2] De overige

[1] Wie Jan van Hoven was is reeds op bl. 96 gezegd.
[2] Vergl. SCRIVERIUS, *Out Batavien*, Voorrede, bl. 1.

kramen waren: zilver-, koper-, tin-, ijzer- en blikkramen; spiegel-, porcelein- en glaskramen; zijde-, wolle-, linnen-, neteldoek-, luijermands-, kant-, galanterie- en kapkramen; kleêren-, hoeden-, kousen- en schoenenkramen; hout-, manden-, schuijer- en aardewerkskramen; Engelsche, Fransche en Neurenberger kramen; speelgoedkramen [1] en koekkramen, die nooit de minste in getal waren; wafelkramen en zoetelaarstenten. Wat dit waren? 't Zelfde wat tegenwoordig *Salon chantant* genoemd wordt.

Daar achterom staat weêr een zoetlaars-kermistent;
Daar joelt men ondereen, daar heeft de vreugd geen end:
Men tapt 'er kaas en brood, en schaft 'er sjap en bier,
Men danst en zingt 'er, en men rookt 'er met pleizier. [2]

Maar ziet men tegenwoordig allerlei soort van kramen in bonte verscheidenheid dooreengemengd, — vroeger stonden die van dezelfde soort steeds bij elkander op een rij; en dit was geheel in den geest van die tijden, toen ook de lieden van 't zelfde beroep in dezelfde straat bijeenwoonden.

Bij 't wandelen tusschen de kramen hadden de zeventiende-eeuwsche Hagenaars nog een bijzonder vermaak, dat zij zeker van de Franschen geleerd hadden, — want in den Haag was 't smaak "op zijn Fransch te leven". De juffertjes gingen gemaskerd tusschen de kramen zwieren en de heertjes kwamen er ook. De laatsten kochten aardigheden, die zij aan de eersten ten geschenke gaven, en ontvingen daarvoor tegengeschenken. Justus van Effen, die 't zich uit zijn jeugd herinnerde, noemde dit een "vermakelijken handel", maar dat het daarbij niet altijd zedig toeging, blijkt uit de verzen van Jan van Hoven, die ik hier niet wil overschrijven.

Onder de kermisspellen namen in de 17e eeuw de koordedansersspellen de voornaamste plaats in, en daarom geven wij hier de afbeelding van zoodanig een spel van binnen. [3] Het dansen van een vrouw op 't koord was omstreeks 1630 een nieuwigheid, die door velen evenzeer afgekeurd werd als 't spelen van vrouwen in de komedie. Bij tusschenpoozen voert de Spring-in-'t-Veld zijn kunsten op het houten paard uit, waarbij een Duitsche Hans Worst wat spassen maakt, — terwijl Fransche artisten buitelen aan den zolder. De muzikanten zitten op den achtergrond in een hoek.

---

[1] Een speelgoedkraam, naar Cats, vindt men op blz. 153 van den *Ouden Tijd*, 1870

[2] J. v. Hoven, *Schilderij van de Haagsche Kermis.*

[3] Naar Van de Venne, *Belacchende Werelt.*

Het koordedansers spel.

Bladz. 276.

De tweede plaats onder de spellen bekleedden de komediën. Daar de Amsterdamsche schouwburg de eenige in ons Land was, en alle andere steden daarvan verstoken waren, zoo was 't daar natuurlijk een groot genot althans op kermis eens naar de komedie te kunnen gaan, en de retrosijnen te zien spelen, want alle kermis-komedietroepen noemden zich te dien tijde rederijkers. Zij vertoonden niet alleen treur- en kluchtspelen, maar ook bijbelsche geschiedenissen, zooals de Geboorte des Heilands, de Kindermoord te Bethlehem, het Laatste Oordeel en dergelijken; en weinig baatte 't of de predikanten tegen "sulke onbehoorlijkheden" ijverden, want de kijkers vonden daar 't meest behagen in, en hielden 't voor een stichtelijk vermaak. Operaas had men toen ook reeds, altijd "met nieu musyck".

In de derde plaats hadden de beestenspellen veel toeloop zoowel die waarin wilde dieren en vreemde vogels te kijken waren, als zulke waarin geleerde paarden en geleerde honden de verbazing der ongeleerde menschen opwekten, of potsige apen — soms ook een gedresseerde olifant — hun kunsten vertoonden. In 1606 stond te Leiden zelfs een Franschman met een tent, waarin hij "een recreatyf eerlijck Camerspel met eenige beesten" te zien gaf; en in 1709 was op de Amsterdamsche kermis een geleerd paard, dat tooveren kon. Van een zeventiende-eeuwsch apenspel voegen wij hier een afbeelding bij. [1] De violist met de haneveêr op de muts is geen minder kunstenaar dan die rookende en duikelende bavianen, want onder het krassen op de vedel draait hij knieën en voeten naar alle streken van 't kompas; en welligt zelfs vinden de groote geesten van onzen tijd in dit prentje een nieuw bewijs voor "de stelling, dat de oorsprong van hun geslacht is te zoeken in een soort van apen, sprekend gelijkend op den mensch!" [2]

Voorts had men toen ook marionettenspellen, die al zoo oud zijn als onze kermissen; — goochelspellen, waarin (even als in onzen tijd) "de hoogere goochelkunst" beoefend werd, terwijl de straatgoochelaars zich met de lagere behielpen; — perspektiefspellen, waar men vreemde landen en volken door kijkglaasjes zag, b. v. "hiere zie jij die kroot stat van Moskau, met de Kremelien, waar die kroot Saar kaat wandel met zijn daam en zijn hontje; — dare zie jij die Konynk van Mandegaske, die is menseet; hij vreet een klein jong foor sijn onpijt"; — en eindelijk spellen, waar allerlei

---

[1] Naar VAN DE VENNE, *Belacchende Werelt.*

[2] Vergl. *de Taal- en Letterbode*, 2e Jaarg. bl. 239.

buitengewone exemplaren van het menschelijk geslacht te zien waren. Men zag er reuzen, zooals de groote Krabbendammer, die in 1606, toen hij op de Amsterdamsche kermis was, 19 jaar oud en acht voet lang was, en de wijdvermaarde boer van Lekkerkerk; natuurlijk zou men in onzen tijd van den eenen een Pruis en van den ander een Ier maken, maar in dien tijd was men nog eenvoudig genoeg om den boer en zijn dorp te noemen. Men zag er wanschepsels, zoo als een meid zonder armen, een dwerg met een waterhoofd of een mageren man. Laat Huygens 't u eens vertellen, en gij zult volkomen de "wonderen der natuur" van onze kermissen herkennen.

Aen een wanschapen dier
Hebt ghij somwijl versnoept een stuyver drie of vier,
Te kermis: — aen een meyt, die armeloos gebooren
Uyttartte met de voet de beste Nayster-slooren,
Stack draên door 't naelden-oogh en naeyde wacker heen,
En wat daer vingers doen, deê vaerdigh met de teen; —
Aen een, die ruym het hoofd van een volkomen man had,
Maer borst en buyck en dyen en beenen van een span had;
Een Reus in 't Aepenland, die in een Munnicks mouw,
Die in een Visschers hoos sijn herbergh vinden sou; —
Aen een gebaerden knecht, die met sijn hooft en borst sat
Op sijn verdort geraemt, maar veeltijdts goeden dorst had. [1]

Gij hoort hier, dat het kijkgeld was: drie of vier stuivers. Doch zooveel betaalde Huygens, omdat hij een groot heer was, die een extraplaats moest hebben: de burgerlui gaven maar een dubbeltje, en daarvoor kon men zelfs in de komedie teregt. "Ik" ('t is Jan van Hoven, die spreekt)

ik kom tot aan 't Voorhout:
Daar krielt het overal van menschen, jong en oud:
Daar staan de spellen, net geplaatst. Men roept: "Treê binnen,
"'t Is maar twee stuivers, en men zal terstond beginnen!"

Dit riep de rekommandeerder, maar nu kwam de spellebaas zelf, die Marri heette, en nog al vermaard was in 't vak, buiten en ligtte 't gordijn even op.

"Ziet eens," zegt Marri, "hoe veel volk daar is in 't spul,
"Je komt hier regt van pas, treê in maar, 't is geen prul,
"Men speelt de dood hier van Tancredo, en heel prachtig,
"Ik speel zelf de Oude Vorst; stap in, en let aandachtig."

En daarop begonnen de muzikanten op het bordes, als laatste waarschu-

---

[1] *Korenbloemen*, I D. bl. 304.

Het Apenspel.

Bladz. 277.

wing, nog een deuntje te spelen, d. w. z. met Turksche trom en bekkens een oorverdoovend geraas te maken.

Ik noemde zooeven den "rekommandeerder"; dit was de deftige zeventiende-eeuwsche titel van een soort van lieden, wier nazaten nog voor de kermisspellen te vinden, doch thans deerlijk in verval zijn. Nu noemt men hen schreeuwers; en zij staan dan ook, in een oude geverfde paletot van den baas en een smerige geruite pantalon, met een gedeukten Garibaldihoed op den kop, zich heesch te schreeuwen, terwijl ze met een mattestok of wilgetak kloppen tegen een beschilderd zeil; — maar hun voorzaten, die rekommandeerders heetten, verschenen in allerlei schilderachtige kostumes, zelfs in dat van pinksterbloem, en lokten met hun grappen en grimassen de kijkers naar binnen.

De paardespellen, die groote cieraden onzer kermissen, kende de 17ᵉ eeuw nog niet, ja 't duurde tot over de helft der 18e eeuw, eer Holland die zag. 't Eerste paardespel verscheen te Amsterdam in 't jaar 1766, niet op, maar na de kermis, want het was in de maand November; en gedurende de veertien dagen, dat het op 't Drilveld stond, had het "een onbegrijpelijken toevloed van alle soorten van menschen; men zag er vele Heeren van de Regeering met hunne dames, zoowel als de verdere eerste lieden met hun dames en familie, en duizende andere fatsoenlijke lieden en gemeene menschen, zoo mans als vrouwen". 't Was een ronde tent. In 't binnenste was een renperk afgeschoten, rondom 't welk een zitbank was getimmerd, waar de genoemde "eerste lieden" voor een daalder de persoon plaats namen. Achter die bank was de staanplaats voor de burgerlui en "gemeene menschen" à twaalf stuivers de persoon. "Een zeer groot Engelsch pikeur, genaamd James Baates, deed hier ongeloofelijke dingen", zegt Jakob Bicker Raye; [1] en volgens zijne beschrijving waren 't exercitiën met één, twee, drie en vier paarden, al zoo van denzelfden aard als wij in de hedendaagsche paardespellen zien, doch met dit verschil, dat hier geen troep, maar slechts één enkel pikeur werkzaam was: en daar de Amsterdammers nooit zoo iets gezien hadden, wekte hij de algemeene bewondering.

Op de kermis in 1768 kwamen al meer paardrijders: "Engelsche en Fransche pikeurs, die ook wonderen op 't paard verrigtten in den trant als Baates". Weinige jaren later verscheen de troep van Maziton, die nog meer opzien baarde, daar hij bij zijne komst ter kermis steeds met groote

---

[1] Of Baates zijne kunsten ook in andere steden vertoond heeft, meldt Jakob Bicker Raye (wiens aanteekeningen alleen Amsterdam betreffen) niet; maar 't is wel waarschijnlijk.

staatsie zijn intogt deed, waar de menschen hun oogen bij uitkeken. En sedert nam onder de kermisvertooningen het paardespel den eersten rang in, dien eeuwen lang het koordedansersspel bekleed had.

Eindelijk was het vijfde bestanddeel der zeventiende-eeuwsche kermis, dat de hedendaagsche mist, het optrekken der Schutterij. Het ontleende zijn oorsprong aan de oude Ommegangen, maar leverde een prachtig schouwspel op, dat aan de kermisvreugd onzer voorvaderen geen geringen luister bijzette. Elke stad was trotsch op hare wapenpraal. De Amsterdamsche schutterij, zegt Vondel, was

zoo trots in harrenassen
Gegespt en uitgerust, als of ze waer gewassen
In 't ijzer uit de wieg [1].

En zoo sprak ieder van de zijne; maar te Amsterdam had men de talrijkste schutterij, en 't optrekken duurde er twee weken achtereen, elken dag van elk der vijf regimenten een vendel "met prachtigh gewaat der kleederen, pluymen, helmen en harnassen [2]; en de jongens, in 't bordpapieren harnas, met houten hellebaard of musket en blikken zijdgeweer, marcheerden er achter, en roerden ook hun trom en zwaaiden ook hun prinsenvaan. De Haagsche schutterij maakte vooral werk van "hoofsche en zijden kleêren"; men zag er, zegt Van de Venne,

Cappeteyns, gelijck als Graven
Meest in safte zij gekleet,
Dat vol gout en silver blickert,
Als de son daer snel op flickert [3],

en de schutters deden 't niet minder: paradijsveêren op den stormhoed, fluweelen open mouwen, satijnen broeken, zijden kousen, rozen op de schoenen, en kostbare sluijers over den schouder. De vaandrig, die daarbij 't vlugst was in 't vendelzwaaijen, was de bol; de schutters schoten met los kruit, en ieder keek er naar. Alle burgers, de deftigste personen niet uitgezonderd, lagen met hun vrouwen en dochters in de open vensters, en verzochten er hunne vrienden bij, als de schutterij voorbijtrok; — de dominees zelfs, die des zondags nog tegen de kermis gepreêkt hadden, lieten zich 's maandags graag verzoeken op een kijkje naar 't optrekken en een proefje van den kermiswijn. Maar met dat schieten kon wel eens een ongeluk gebeuren. Op de Goudsche kermis van 1660 trok de schut-

[1] *Inwijdinge van 't Stadthuis*. vs. 541—543. [2] M. Fokkens, *Amst.* bl. 327.
[3] *Belacchende Werelt*, bl. 124.

terij op, en Ds. Scheperus — een hevig ijveraar — lag bij Ds. Everwijn "uyt het venster om het trecken der schutterij te sien". Eenige schutters wilden voor die dominees een eereschot lossen, maar een hunner vergat in de haast zijn stamper uit den loop te trekken, en toen 't schot knalde, sprong die stamper aan verscheidene stukken; een stuk vloog door den hoed van Ds. Scheperus en kwetste hem aan 't hoofd, hoewel gelukkig niet erg. Schoon 't blijkbaar een ongeluk was, hield de Eerwaarde Scheperus vol (en zeker droeg zijn geweten wel wat tot die meening bij), dat het voorbedachtelijk op zijn kop gemunt was, en dat het "een Remonstrant of een Papist" moest zijn, die 't gedaan had. Burgemeesteren lieten zeker Remonstrantsch jonkman voor zich komen, doch bevonden dien onschuldig; en "also 't een onnozel ongeluck" bleek te zijn, deden zij er verder geen onderzoek naar, tot groote spijt van den Eerwaarden Scheperus, die wel gewild had, dat, wegens die kwetsing der waardigheid van zijn persoon, eenige schutters aan een "scherp examen" (alias de pijnbank) onderworpen waren, om dien Remonstrant of Papist er uit te krijgen.

En 't is dan zeker om die ongelukken geweest, dat het optrekken op kermis daarna is afgeschaft.

Neen, om een andere reden. Wegens de "overmatige onkosten", die de mooije kleêren vorderden, en waarin geen schutter voor zijn wapenbroeder wilde onderdoen, werd deze kermisparade, hoe fraai een vertooning 't was, eindelijk, en wel in 't begin der 18e eeuw, in de eene stad na de andere afgeschaft.

In de landprovinciën echter, vooral in Noordbrabant, Gelderland en Limburg, waar op de dorpen nog vele oude schuttersgilden in wezen gebleven zijn, trekken deze nog bij kermis op, maar — op hunne manier, d. w. z. met hun zondagsche jas aan en hun zondagschen hoed op, en een gekleurden lap als sluijer over schouder, terwijl de officieren oude steken met pluimen dragen, en zestiende- of zeventiende-eeuwsche zilveren kettingen en platen over hunne negentiende-eeuwsche jassen hangen. [1]

[1] Vergl. *Volksverm.* bl. 510, 511. — In het *Ned. Mag.* van 1863 vindt men een groep Tilburgsche schutters afgebeeld.

HET OORIJZER OP OVERFLAKKEE.

De heer Johan Winkler heeft, in dit boek, een uitmuntende verhandeling geschreven over het Oorijzer, en daarin eene belangrijke bijdrage geleverd tot de kennis van 't nationaal kostuum. Overal echter openbaart zich tegenwoordig, helaas! eene neiging om dat kostuum af te leggen, en er — als blijk van hooger ontwikkeling en beschaving! — het Fransche modepak voor in plaats te nemen. De meerderen gaan daarin voor, en de minderen volgen allengs. Wij betreuren 't, maar kunnen er niets tegen doen; de mode is een macht, waar geen krijg tegen te voeren is. En mochten wellicht, als deze eeuw ten einde spoedt, de laatste oorijzers worden opgekocht door de verzamelaars van oudheden, dan zal de verhandeling van den heer Winkler een handleiding zijn voor de oudheidkundigen der twintigste eeuw, bij 't bestudeeren van de hoofdsieraden der vrouwen van Oud-Nederland.

Daar de heer Winkler van 't eiland Overflakkee slechts ter loops gewaagt, zal ik daaromtrent nog eenige bijzonderheden mededeelen.

Het is zoo, dat de "krullen" de hoofdzaak zijn en 't oorijzer zelf niet zichtbaar is, maar dit is toch niet algemeen 't geval. Het oorijzer wordt op dit eiland op driederlei wijze gedragen. De vrouwen van geringen stand dragen de krullen van verguld koper, terwijl 't oorijzer een smal stalen bandje is, dat men niet ziet. De meergegoeden dragen gouden krullen, dikwijls ook aan een dergelijk stalen bandje bevestigd, maar rijke en aanzienlijke dames dragen, in plaats van dit laatste, een breed gouden oorijzer, dat door den kanten keuvel heen glinstert. Op zon- en "hoog- of jubeldagen" worden de krullen met breede gouden hangers beladen, en op het oorijzer, zoowel als op den keuvel, fraai bewerkte gouden spelden gestoken.

Wanneer eene vrouw in den rouw is, blijft zij de gouden krullen dragen, doch de hangers laat zij dan weg, en de gouden spelden worden door zilveren vervangen. Ook draagt zij dan, in plaats van den kanten, een kamerdoekschen keuvel met plooien.

Sommelsdijk. J. E. TER GOUW.

TWEE SCHERPREGTERS-REKENINGEN.

De lijfstraffelijke regtspleging heeft ten allen tijde aller lieden bijzondere belangstelling gewekt: — vroeger door onmiddelijke aanschouwing, want als er "justitie gedaan" werd, liepen de deftige heeren zoowel als de gemeene lui er heen "om te kijken"; [1] — later door lektuur, want voor de geleerden werden er boeken en verhandelingen over geschreven onder het motto: "De geschiedenis van vroeger tijd is een lofrede op den tegenwoordigen", en voor ongeleerden en dames werden romans geschreven onder den titel: "Tafereelen uit de lijfstraffelijke regtspleging", zoo levendig alsof men er bij was. De oude justitieboeken zijn doorzocht om er kurieuse vonnissen uit op te schommelen, en de rekeningboeken van landdrosten, baljuwen en schouten, nagepluisd, waar men zelfs de eijeren terugvond, die 't Geregt uitdeelde, om er een kerel, die aan de kaak stond, meê in 't aangezigt te werpen. Maar vooral heeft men de oude scherpregters-rekeningen belangrijk gevonden, omdat men er het beulswerk zoo duidelijk in beschreven vond, en er zoo precies uit zien kon *hoeveel het kostte*, — welk laatste een punt is, dat in ons land altijd bijzonder de aandacht trekt.

Ziehier twee zoodanige rekeningen, welke wij aan de mededeeling van den heer Frederik Muller te Amsterdam te danken hebben. En deze zijn te opmerkelijker omdat zij juist scheepsjustitie behelzen. [2]

Op 't Oostindische-Compagniesschip Nyenburg, dat den 8n Mei 1763 uitgezeild was, en onder welks bemanning zich veel Duitschers bevonden [3], ontstond in volle zee, in den nacht van den 14n Junij, een vreeselijk oproer. Gezegde Duitschers overweldigden 't schip en liepen 't af, doch zij werden te Fernambuco gevangen genomen, naar Lissabon overgebragt, en van daar naar Tessel gevoerd, waar zij voor den krijgsraad te regt gesteld werden.

---

[1] Vergl. hiervoor bl. 55.

[2] Ik vond wel dezelfde rekeningen reeds afgedrukt in den *Navorscher* van 1855; doch vermits 1e dat boek zeer weinig gelezen wordt, 2e de lezing daar niet precies dezelfde, en zoo 'k geloof, minder naauwkeurig is, en 3e die rekeningen daar geplaatst zijn zonder eenige toelichting, zoo vond ik het niet overbodig ze hier op te nemen, en er de noodige opheldering bij te geven.

[3] Vergl. hiervoor bl. 247.

't Eerste transport gevangenen kwam daar in 't voorjaar van 1764 met het schip het Zeepaard aan. De krijgsraad, bestaande uit den luitenant-admiraal Kornelis Schrijver, den schout bij nacht Jan van der Waeijen, en zeven kapiteins, kwam aan boord van dat schip bijeen, waarop de Prinsenvlag neêrgehaald en de Krijgsraadsvlag geheschen werd.

Vier belhamels werden veroordeeld om gehangen te worden, een vijfde om met den strop om den hals onder de galg te staan en een geeseling met een brandmerk te ontvangen, terwijl de zesde met een enkele geeseling vrijkwam.

Die vonnissen werden den 8n Mei uitgevoerd door den scherpregter van Friesland, die deswege de volgende declaratie inleverde:

Declaratie van D. VAN GUIKAM, Scherpregter van de Provintie van Friesland, wegens het Scherp Examen als de Executiën ten dienste van de Scheepskrijgsraat in Texel vergadert.

1764.		
3 April	3 Gefangen op het Oorlogschip gepijnigt, à *f* 75 : — ieder.......	*f* 225 : — : —
1 Mei	Op hetzelve Oorlogschip nog 1 gepijnigt, als voor...........	75 : — : —
3 ditto	Weder aan boort geweest om nog een gevangenen te pijningen, hoewel niets gedaan....................	75 : — : —
8 ditto	Vier Perzoonen gehangen, voor ieder *f* 150..................	600 : — : —
	Nog 2 Perzoonen gegeselt en den een gebrandmerkt met een strop om de hals....................	150 : — : —
	de andre alleen gegeselt....................	63 : — : —
	Op de reys na Texel van Leeuwaarden tot op Workum aan vragt, slaapen, eten en drinken betaalt	10 : 12 : —
	Op de reys van Texel na Leeuwaarden te weten van Staveren tot Leeuwaarden aan wagenvragt en verteering....................	16 : 4 : —
	Somma	*f* 1214 : 16 : —

Een tweede transport gevangenen werd kort daarna met het fregat Weststellingwerf aangebragt, en eerlang vergaderde de krijgsraad op nieuw aan boord van dat vaartuig. Hier werden de drie ergste kwaaddoeners veroordeeld om levend geradbraakt en tien anderen om gehangen te worden. Deze straffen werden uitgevoerd op den laatsten Augustus en den 1n September, doch thans door den scherpregter van den krijgsraad, bijgestaan door twee andere "meesters van den scherpen zwaarde", — wiens declaratie hier volgt:

Declaratie van mij JOHANNES KARIUS, Scherpregter van den Hoog Ed. Gestr. Krijgsraad der Vereenigde Nederlanden.

Door order van den Hoog Ed. Gestr. Heer de Heer Admiraal SCHRIJVER en H. Ed. Gestr. Scheepskrijgsraad, logerende in het Jagt van Hoorn, leggende in het Nieuwe Diep.

1764.		
Augustus 14.	Op het Jagt ontboden om met de Krijgsraad na het Lands Oorlogschip te gaan, en vervolgens de Tortuur in gereedheid te maken	*f* 12 : — : —
	1 Perzoon getortureert	12 : — : —
	nog een getortureert	12 : — : —
15.	weder als voren aan boord geweest	12 : — : —
	2 Perzoonen met de Tortuur gedreigt	12 : — : —
16.	weder aan boord geweest	12 : — : —
	2 Perzoonen getortureert	24 : — : —
	2 Perzoonen gedreigt	12 : — : —
17.	weder na boord ontboden	12 ; — : —
	1 Perzoon gedreigt	6 : — : —
	Nog een perzoon getortureert	12 : — : —
18.	weder aan boort geweest	12 : — : —
	4 Perzoonen gedreigt	24 : — : —
24.	Ontboden aan het Jagt om aldaar de harnassen na te zien	12 : — : —
27.	Weder ontboden op het Jagt om de kruissen en galg na te zien	12 : — : —
31.	Wederom na boord gegaan met zijn 3 M[rs]. Scherpregters om alles in preparatie te brengen wat tot de Justitie vereyscht	36 : — : —
	2 Perzoonen van onderen op levendig gerabraakt en daarna met de koorde gewurgt	500 : — : —
	5 Perzoonen met de coorde gestraft ter dood	263 : 10 : —
	Voor het afnemen van 7 Perzoonen	100 : — : —
	Voor het harnassen van 7 Perzoonen	42 : — : —
	Voor 2 Perzoonen buiten op het Radt te zetten	50 : — : —
	Voor 5 Perzoonen buiten te hangen	60 : — : —
September 1.	Weder na boord met zijne Meesters geweest en aldaar alles in preparatie gebragt tot de executie vereyscht	36 : — : —
	Een perzoon weder gerabraakt en gewurgt	250 : — : —
	Nog 5 Perzoonen gehangen	263 : 10 : —
	Voor het afnemen van 6 Perzoonen	90 : — : —
	Voor het harnassen van 6 Perzoonen	36 : — : —
	Voor een Perzoon op het Rat	25 : — : —
	Voor 5 Perzoonen buiten te hangen	60 : — : —
Nog hebbe ik Scherpregter JOHANNES KARIUS bij de Hooge Scheepskrijgsraad geweest in dienst 36 dagen, des daags *f* 6 : — : — is		216 : — : —
Nog heeft bij de Hooge Scheepskrijgsraad in dienst geweest den Scherpregter CAROLUS KLEYNE 11 dagen des daags *f* 6 : — : —		66 : — : —
Nog heeft bij de Hooge Scheepskrijgsraad in dienst geweest den Scherpregter FRANS KLEYNE 16 dagen des daags *f* 6 : — : —		96 : — : —
Voor 3 M[rs]. Scherpregters meylegelt		80 : — : —
	Somma	*f* 2468 : — : —

Het "buiten hangen", waarvan hier gesproken wordt, geschiedde bij Kijkduin, waar drie galgen gesteld waren, aan twee van welke, ieder vijf, en aan de derde vier lijken opgehangen werden, terwijl er drie hooge palen met raden stonden, waar de drie gerabraakten op gezet werden.

De "harnassen" waren toestellen van ijzeren beugels, waarin de lijken buiten gehangen werden. Zij sloten om hoofd, hals, romp, armen en beenen en hingen aan een ketting.

De "kruisen" dienden bij 't rabraken; de patiënt werd er met uitgestrekte armen op gelegd.

Het "meylegelt" eindelijk is het reisgeld van den beul, dat per mijl berekend werd.

De justitiekosten waren verbazend hoog; maar wat ons het meest verwondert, is, dat de eene beul hier zooveel duurder was dan de andere. Voor 't pijnigen b. v. nam de Friesche beul wel *f* 75, terwijl de ander 't voor *f* 12 deed; en als 't er niet toe kwam, maar met een dreigement afliep, stelde deze zich billijk met half geld tevreden, terwijl de Fries, "hoewel niets gedaan", toch den vollen prijs vorderde. 't Ophangen deed de Fries niet minder dan honderd daalders de persoon, maar voor dat geld hing de ander er bijna drie op.

En toch was de goedkoopste van deze twee nog duur in vergelijking met andere scherpregters. Bij het leger werd den scherpregter voor 't hangen slechts zes gulden betaald, en zooveel ontving ook de beul van Haarlem te Amsterdam; de overige werkzaamheden naar evenredigheid. Rekende de Friesche beul voor 't geeselen van één man aan boord *f* 63, zijn Haarlemmer kollega geeselde te Amsterdam 21 ruggen voor dat geld.

In de middeleeuwen hadden de scherpregters bij hunne vaste bezoldiging en een belooning voor elke dienst in geld en wijn, ook 't voorregt van dobbelschool en bordeel te mogen houden, en bovendien soms zonderlinge emolumenten. De beul van Arnhem mogt den Officier, die het eerst over een halsregt stond, zijn opperste kleed afnemen, wat natuurlijk die Officier liever met een som geld afkocht. De beul van Middelburg had van ouds het regt, op elken van de twee wekelijksche marktdagen, uit elke korf twee eijeren te nemen, of, zoo er juist op dien dag justitie gedaan werd, vier: zeker gaf dit meermalen tot twisten met de eijerboeren aanleiding, waarom 't in 1557 afgeschaft en den scherpregter een vergoeding in geld gegeven werd.

HISTORISCHE ANEKDOTEN.

XI.

Berndje van Galen.

Christoffel Bernhard van Galen, bij verkorting Berend of Berndje, alias Bommen-Berend, van wien hiervoor op bl. 194 reeds gewaagd is, was de beroemdste van alle Munstersche bisschoppen; en wat nog al zonderling is voor een bisschop, dien roem heeft hij niet aan zijn vroomheid of godzaligheid, en evenmin aan zijn maatschappelijke als aan zijn christelijke deugden, maar aan zijn soldaatschap te danken, zoodat de Duitschers hem zelfs onder hun grootste veldheeren tellen. Trouwens hij was dan ook van alle markten t'huis; hij was eerst student geweest en toen soldaat geworden, en had in den dertigjarigen oorlog eenige veldtogten meêgemaakt. Maar toen hem dit weêr verveelde, veranderde hij zich in een kanunnik, werd weldra domproost en in 1650 bisschop van Munster, maar bleef toch een soldaat in zijn hart.

Gedurende de eerste elf jaren van zijn regeering lag hij voortdurend met zijne hoofdstad overhoop, die weinig lust had om onder den kromstaf te bukken, maar liever een Vrije-Rijksstad wilde zijn. De stad Munster zocht hulp bij onze Staten, die ter gunste der stad tusschen beiden traden, wat echter Berend hun zeer kwalijk nam, en waarom hij altijd een wrok op onze Republiek hield. Zoo vaak hij daartoe gelegenheid vond, en Engeland of Frankrijk hem er voor betalen wilde, deed hij ons den oorlog aan.

Den bijnaam van Bommen-Berend behaalde hij in 1672 voor Groningen, dat hij met bommen en gloeijende kogels teisterde, ja zelfs met betooverde bommen, want Berndje deed ook iets aan de tooverkunst. En toch was 't mis; hij moest met schande wijken. En de Groningers lieten op noodmunten, die gedurende 't beleg geslagen waren, en die zij tot een gedachtenis bewaren wilden, dit rijmpje graveeren:

Als Bommen Beerent deê voor Groningen de Mis,
Men dese penninck slugh, tot een gedagtenis.

of dit:

> Vorst Maximiliaan en Berend Bom van Galen
> Die trokken met hun trein uit het arme Westfalen,
> Zij kwamen voor deez' poort en deden niet als Mis.
> Toen sloeg men deze munt tot een gedagtenis.

Maximiliaan was de Aartsbisschop en Keurvorst van Keulen. Er ligt in die rijmen eene dubbele ironie, zoowel op de geestelijken, die soldaatje spelen, als op het mislukken van den aanval. In andere gewesten echter, waar men aan Westfalen nooit anders dacht dan om de hammen, die er van daan kwamen, werd Berend de Zwijnen-bisschop genoemd, en verscheen als zoodanig ook op de uithangborden en winkeldeuren. Een Amsterdamsche spekslager liet hem op zijn winddeur uitschilderen in bisschoppelijk kostuum, rijdende op een varken, en gevolgd van eenige hannekemaaijers, met dit rijm er onder:

> Hier ziet gij Barent van Galen, in zijn pontificaal verheven,
> Zo als hij ter jagt plagt te rijden in zijn leven,
> Gevolgd door zijn adeldom in gelijke pragt,
> Als opperste Jagermeester van de Westfaalsche Swijnenjagt.

Deventer had van Junij 1672 tot Mei 1674 veel te lijden van de Munstersche soldaten, die er "als Turken en Moren huis hielden." Toen ze eindelijk heengegaan waren, werd door de burgerij "allerlei vreugde bedreven", en een blaasbalgmaker wilde dit heugelijk feit op zijn uithangbord vereeuwigen. Hij liet Berend er op schilderen, met een aantal blaasbalken, die hem schenen weg te blazen, en dit bijschrift:

> In Barend van Galen, de Bisschop der Zwijnen,
> Maakt men blaasbalken bij dozijnen.

Nadat Berend den vrede met de Staten gesloten had, zei hij, ofschoon hij toen reeds 70 jaren telde, den oorlog niet vaarwel, maar trad onmiddelijk in dienst des Keizers, die onze bondgenoot was, om de Zweden, die met Lodewijk XIV verbonden waren, uit Duitschland te helpen jagen. Hij trok in 1675 met een krijgslist over de Wezer en viel in 't land van Verden, en nam Staden in. Dat hij daar ook weêr vrij ruw huis hield, leert ons het volgende rijmpje, dat een herbergier hier te lande, die denkelijk uit Staden of Verden herkomstig was, op zijn uithangbord schreef onder 't wapen van Berend:

> Ich Berent, von Gottes Gnaden
> Henker zu Verden und Racker zu Staden.

SPELENDE JONGENS.

III.

Soldaatje spelen is een eeuwenoud jongensvermaak in ons Land. Zeker heugt het al meer dan twintig eeuwen; immers het behoort tot die soort van spelen, welke nabootsingen zijn van de bedrijven der groote menschen, en daar nu de oorlog het voornaamste bedrijf onzer Germaansche voorouders en 't wapenspel hun edelste vermaak was, zoo behoeft niemand er aan te twijfelen, dat het soldaatje spelen onzer jongens afstamt uit de Germaansche wouden. Wie evenwel twijfelen mogt, behoeft slechts Tacitus op te slaan, die het duidelijk genoeg zegt: "In hun kinderspelen doen zij hetzelfde, wat den naijver der jongelingen wekt en waar de mannen in volharden" [1]; en wat was dit anders dan de wapenhandel?

Van eeuw tot eeuw heeft ieder opkomend geslacht hetzelfde gedaan, alleen zijn kostuum en wapentuig veranderd. De Neder-Germaansche jeugd in de dagen van Droes exerceerde met houten frameeën en schilden van dunne teenen gevlochten; — de Friesche knapen in Radbouds tijd deden het met houten bijlen en houten zwaarden; — de middeleeuwsche jongens

---

[1] *De Mor. Germ.* cap. 32.

bootsten de schuttersgilden na, en trokken op voor 't Schepenhuis met trom en vaan en houten kruis- en flitsbogen; — terwijl de zeventiendeeeuwschen den Prinsenmarsch sloegen en 't Prinsenvaandel zwaaiden, zooals gij het ziet in 't vignet, dat hierboven staat. En Cats, aan wiens "Kinderspel" die afbeelding ontleend is, geeft er dit rijmpje bij:

Het meysje speelt met kleyn beslach,
Dat tot de keucken dienen mach;
Het knechtje met een swacke lans
Na wijse van de rouwe mans;
Het weet doch dat 't et Hollants bloet
Het lant met wapens houden moet.

Maar als wij goed kijken, merken wij toch, dat het geen jongens alleen zijn; er doen ook meisjes meê. Trouwens, dit is zoo vreemd niet; het was werkelijk zoo, toen en lang te voren en nog lang daarna: dit zat ook in het Hollandsch bloed. En ik doel hier nu juist niet op een Kenau aan 't hoofd van haar "twee vaendels ghemonsterde vrouwen"; deze speelden geen soldaatje uit liefhebberij, maar uit nood, en dan was 't altijd en is 't nog:

Helpe vrouw, helpe man,
Helpe al wie helpen kan!

Neen, ik doel op zoo menige jonge dochter uit den ouden tijd, die liever het roffelen van de trom dan het kirren van het spinnewiel hoorde, en liever met het blank geweer dan met blank geschuurde potten en ketels omging. Als kind had ze (gelijk die, welke gij in ons prentje ziet) met de jongens loopen soldaatje spelen, en als ze de kinderschoenen uitgetrokken had, wierp ze keurs en bouwen in een hoek, stak zich in broek en wambuis, drukte den stormhoed op de kortgesneden lokken, en ging, met den snaphaan over schouder en 't rapier op de heup, het Prinsenvaandel volgen. Ik zou er een aantal voorbeelden van kunnen opnoemen, die welligt geen onbelangrijke bijdragen tot de geschiedenis van een geliefkoosd onderwerp in onze dagen: de *emancipatie der vrouw*, — zoo al niet van haar "roeping" althans van haar "streven", — zouden kunnen opleveren; maar ik zal dit nu niet doen, omdat ik niet van mijn onderwerp afdwalen wil.

't Soldaatje spelen der jongens bestond van oudsher in twee deelen: optrekken en spiegelgevechten; zij vermaakten zich er 't geheele jaar door meê op kleine schaal, maar op bepaalde tijden geschiedde 't op groote schaal. 't Optrekken had op kermis in vollen luister plaats, en dit

is 't dan ook, wat we hier afgebeeld zien; de groene tak op den hoed van den pijper bewijst u, dat het kermis is [1].

De spiegelgevechten, die door een krijgshaftig optrekken der beide partijen in 't volle geweer (houten geweer namelijk) werden voorafgegaan, vonden plaats op bepaalde heiligdagen, waaraan die pret traditioneel verbonden was, al wist niemand waarom. Zoo waren de Amsterdamsche jongens sedert onheugelijke tijden gewoon op St. Jakob en op St. Pieter spiegelgevechten te leveren; en daar de jeugd in dien tijd veel meer dan tegenwoordig in 't openbaar leefde, nam zij ook aan alle publieke aangelegenheden deel, en maakte er in haar openbare spelen toepassingen op, al was het slechts door de namen, die zij hunnen aanvoerders gaven. In 1571 had elk den mond vol van den beruchten Tienden Penning, en zóó Spaanschgezind waren zelfs geen burgemeesters van Amsterdam, of zij verwenschten om dien Tienden Penning den Hertog van Alva in hun hart. Nu leverden de jongens — en ik moet herinneren, dat men onder 't woord "jongens" niet, naar de hedendaagsche fatsoenlijke en zeer bekrompen opvatting, "het jonge graauw", maar wel degelijk ook wie men nu "jongeheeren" noemt, te verstaan heeft, want de notaris Haemrode, die zelf gezien heeft wat hij verhaalt, zegt uitdrukkelijk, dat het "kinderen van de voornaamste burgers" waren; — nu leverden deze jongens in 1571 een spiegelgevecht op den Dam. Natuurlijk moest, eer zij begonnen aan den aanvoerder van elke partij een naam gegeven worden: zoo kreeg de een dien van Alva, de ander dien van Oranje. De slag ving aan: tallooze kijkers stonden in de rondte op het plein en voor de vensters. "O wee!" riepen de menschen, want "hoezee!" durfden ze niet roepen, hoe gaarne zij 't gewild hadden: o wee! Alva verloor het; Oranje joeg hem op de vlugt en den Dam af, of, als de jongens dat noemden, "het land uit."

Op een anderen tijd trok een troep van die knapen door de Kalverstraat met drie trommelen en twee trompetten, terwijl de kapitein, bij wijze van halsketen of ridderband, twee sleutels aan een koord op de borst had hangen, en de vaandrig een papieren vaandel, aan een stok geplakt, droeg, waarin tien penningen geteekend waren. Een paar andere jongens droegen een stroopop (even als de schutters bij hun optrekken soms een reus met zich voerden), zonderling opgeschikt, die geen minder personaadje dan den Hertog van Alva zelven voorstelde; en al de jongens van de

[1] Vergl. hiervoor bl. 208.

Kalverstraat stapten met hun houten wapens in gelederen er achter. Toen zij 't huis "de Papegay" voorbijgingen, waar burgemeester Joost Buyck woonde (de bullebak van Amsterdam) hieven de jongens een hoezeetje aan. Als hun bij de Osjesluis de Schout of Onderschout ontmoette, en vroeg, waar dat geraas op aangeleid werd, antwoordden zij, dat zij de kisten wilden gaan opensluiten, om den Hertog den tienden penning te betalen. En "in 't wederkeeren smeten se den gemaekten Alva een net over 't hooft, en smeerden hem lustig met modder en slijk".

"Dit is alles niemendal", dachten Joost Buyck en zijn vrienden; "'t is maar kinderspel, en men moet den jongens wat vrijheid laten, om de ouders des te beter in bedwang te houden." Maar toen in 't volgende voorjaar de Watergeuzen in 't Land gekomen waren, en weldra bijna alle Hollandsche en Zeeuwsche steden zich voor den Prins van Oranje verklaard hadden, — waar echter Amsterdam niet toe behoorde, omdat de Heeren, die er op de kussens zaten, zich vast aan Spanje klemden, — toen durfden die Heeren dat kinderspel niet meer toelaten.

"Wie weet, wat die jongens al niet zouden uitvoeren", dachten Joost Buyck en zijn vrienden; "zij zouden weleens: *Vive le geus!* kunnen roepen, en de heele stad in opschudding, en ons in opspraak te Brussel brengen!" — Alzoo deden de Heeren in 1572 daags vóór St. Jakob een keur afkondigen, waarbij allen jongens, grooten en kleinen, niet alleen het spiegelgevecht, maar ook het loopen met hun houten wapens langs de straat verboden werd, "overmits (zoo luidde het in keurestijl) in verleden jaren daarmede vele ongeregeldheden bedreven waren, die Mijne Heeren van den Gerechte niet langer wilden gedoogen", maar met strenge straffen bedreigden. Zelfs werd den speelgoedmakers en winkeliers, almede onder strafbedreiging, verboden, houten sabels, houten hellebaarden en al zulke gevaarlijke dingen te maken en te verkoopen [1].

Waarom werd die keur juist daags vóór St. Jakob, en niet al eenige dagen vroeger afgekondigd?

Omdat ze anders op St. Jakob alweêr vergeten zou geweest zijn; want naar ouder gewoonte duurde een Hollandsche order drie dagen. En daarom was dan ook gezegden speelgoedmakers en winkeliers alweêr drie dagen na St. Jakob 't verbod vergeten, en zij maakten en verkochten 't houten wapentuig als te voren, en hun opvolgers doen het tot heden toe.

't Optrekken der jongens op kermis is natuurlijk niet uit de Germaansche

[1] *Keurboek* G. fo. 70, 71.

wouden herkomstig, want dáár werd nog geen kermis gehouden; maar 't is wel zoo oud als onze steden. De jongens deden 't den schutters na, en waar een schutterij optrok [1] marcheerden de zoontjes der schutters er achter. Zoo heeft elk 't nog gezien, wie ooit Van Lenneps "Amsterdamsche Jongen" vertoonen zag; — in het elfde Tooneel van het eerste Bedrijf ziet men: "Egbert, als burgervendrig, met een gewapende bende burgers voorbij trekkende; Arend, met een haneveêr in zijn muts en een boomtak in de hand, aan 't hoofd van een troep jongens, die de optrekkende burgers volgen en nabootsen." Zeer juist, behalve die "boomtak"; die is wat al te hedendaagsch; dat de zeventiende-eeuwsche jongens beter toegerust waren, ziet gij in ons prentje.

Nu zegt Le Francq van Berkhey wel, dat ten zijnen tijde, d. i. vóór omtrent honderd jaren, die oude vaderlandsche gewoonte van optrekken en soldaatje spelen in Holland al uit de mode raakte [2]; maar zoo dit al te Leiden en in vele andere steden 't geval moge geweest zijn (natuurlijk ten gevolge der afschaffing van 't optrekken der schutterijen op kermis, waar ik reeds vroeger van gesproken heb [3]), 't was toch niet overal zoo, en althans niet in Amsterdam. Integendeel, bijna tenzelfden tijde, dat Le Francq het uitsterven der gewoonte aankondigde, werd er te Amsterdam het nut van betoogd. Sla eens het "Vaderlandsch A-B-boek" op, dat Willem Holtrop in 1781 uitgaf, en bezie het tweede plaatje. Doch welligt weten vele lezers dit boekje zoo gaauw niet te vinden, omdat het tegenwoordig nog al zeldzaam is, en daarom wil ik hun zeggen, wat er te zien en bij te lezen is. Het plaatje verbeeldt den Dam; voor 't Stadhuis (dat nu Paleis heet) trekt een kompagnie schutters op, in 't kostuum, dat de grootvaders van hen, die nu grootvaders zijn, droegen, met kapitein en vaandrig en trommelslager aan 't hoofd, en in den hoek van 't plaatje verschijnen de optrekkende jongens, ook met hun kapitein en vaandrig en trommelslager aan 't hoofd. En die kleine kapitein is zeker een kapiteinszoontje, want hij stapt precies even deftig als de groote kapitein.

Van 't bijschrift zal ik u slechts een paar regels voorlezen: "Alle kinderen, van wat stand ook, moeten zo vroeg als mogelijk is leeren, dat zij ook aankoomende Burgers en Burgeressen zijn. De lust om met het snaphaantje te speelen, moet in de Knaapjes aangekweekt worden. De Jongetjes leeren doen zo als hunne Vaders. De Meisjes moeten vermaak scheppen in zulk een spel te zien."

---

[1] Zie hiervoor bl. 280. [2] *Nat. Hist. v. Holl.* III D. bl. 1341. [3] Vergl. hiervoor bl. 281.

Ziet gij wel, dat hier de meisjes ook alweêr niet vergeten zijn? Zij moesten met vermaak naar 't soldaatje spelen kijken. Ja, maar kijken met vermaak wekt altijd lust om meê te doen; en de teekenaar van 't Kinderspel bij Cats heeft dan ook het leven trouw gevolgd, toen hij bij den optrekkenden troep ook drie of vier meisjes liet meê marcheeren.

Dat nu het optrekken der jongens op kermis te Amsterdam voortdurend in stand gebleven is, terwijl het in andere steden uit de mode raakte, is voornamelijk te danken aan het bekende Beursvermaak gedurende de eerste kermisweek. Doch vermits dit artikel nu al lang genoeg is, zullen wij hierover in een volgend spreken.

EENE WEDDINGSCHAP.

Sommige lieden voeren vol moed en ijver strijd tegen den jenever en alle sterke dranken, doch vinden den wijn zoo kwaad niet. Aan het eerste doen zij zeer wel; maar in het laatste vergissen zij zich erg. Dat de wijn even nadeelig werkt als de jenever, blijkt uit het volgende geval, door Jacob Bicker Raye verhaald.

Den 21n Junij 1750 ging een man een weddingschap aan, om een ton teer van 380 pond, op één dag van Amsterdam naar Haarlem en terug te rollen. De prijs, daarmeê te winnen, was zes gulden en twaalf flesschen wijn. De laatsten besloot hij, tot zijn versterking, onder weg al vast te gebruiken. 't Ging goed van Amsterdam naar Haarlem, maar op den terugtogt zonk hij, vol zoeten wijns, bij zijn teerton neêr op den weg, en werd door een voorbijkomende trekschuit op- en meêgenomen. "Zoodat hij de weddingschap verloor, en al zijn moeite om niet gedaan had." — Ach ja, dat kwam van 't wijndrinken!

TWEE AVONDMAALSBEKERS TE KOEVORDEN.

II.

Behalve de beker van Meindert van der Thynen is er nog een, die thans door de Hervormde gemeente te Koevorden bij 't H. Avondmaal gebruikt wordt, ofschoon hij evenmin daar oorspronkelijk toe bestemd was; het is "de beker van Klaas Buter of Buiter".

Van dezen beker geven wij geene afbeelding, omdat wij die niet ontvingen, maar daarentegen eene beschrijving, volgens de mededeeling van den heer Mr. A. Slingenberg te Koevorden.

Het is een zilveren beker "van boven iets grooter dan beneden". Aan de eene zijde pronkt het Generaliteits-wapen met het bekende omschrift: *Concordia res parvae crescunt.* Aan de andere zijde vertoont zich het wapen van den man, wien deze beker eenmaal als eene vereering is aangeboden, en wiens naam rondom dat wapen te lezen staat:

NICOLAO BUITER alias GULDENHOEDT.

Zijn wapenschild is met drie sterren beladen en gedekt met een hoed; het cimier is een gewapende arm met de drie sterren van 't schild, en zijn devies staat op het deksel: *Deus et fortuna acquirunt omnia.*

Tegen den bodem staan de namen en wapens van hen, die in der tijd gekommitteerd zijn geweest, om den beker te doen vervaardigen, namelijk:

JR. HOPPERS, met het bekende wapen van Hoppers: de pelikaan; en

JR. FINCK, met een sprekend wapen: een vink.

Onder beiden eindelijk het woord: *Committeert.*

Wie was de man, aan wien deze zilveren beker geschonken is?

't Blijkt, dat men hem thans, en sedert lang reeds, voor denzelfden Klaas Buiter houdt, van wien Meindert van der Thynen spreekt in zijn Journaal, dat in 1818 is uitgegeven door Jacobus Scheltema [1]. Deze Klaas Buiter was vroeger hoedemaker binnen Koevorden geweest, doch had vervolgens dienst genomen als soldaat onder eene Drentsche kompagnie. Toen

---

[1] Zie *Gesch. en Letterk. Mengelw.* II D. 2e Stuk.

Koevorden aan den Bisschop van Munster overging, werd Klaas krijgsgevangen, en gedwongen dienst te nemen onder den vijand, doch te Zwolle in garnizoen liggende, is hij van de Munsterschen gedeserteerd, en te Groningen gekomen, waar hij weêr bij een hoedemaker als knecht is gaan werken. Het gebrek van dien Klaas was, dat hij wat al te veel van brandewijn hield.

't Was juist in die dagen, dat Meindert bezig was met het maken der biesbruggen, en omdat hij moeijelijk geschikt volk krijgen kon om daaraan te arbeiden, nam hij Klaas Buiter in 't werk. Vervolgens zou deze ook als spion gediend hebben; en, toen in 't laatst van December het korps onder den Overste Eybergen uit Groningen marcheerde, bevond Klaas zich bij den wagentrein, en diende Meindert als knecht. Hij bleef te Koevorden, en werd er tot doodgraver aangesteld.

Scheltema zegt uitdrukkelijk, dat de beker aan dezen Klaas Buiter is geschonken, en dat "het zwierig wapen" op den beker het zijne was; ja, voegt er in eene noot de opmerkelijke bijzonderheid bij, dat hij den naam: BUTER *gezegd* GULDENHUTH gevonden heeft op eene lijst van den Zweedschen Adel. Eindelijk zegt hij te meenen, "dat deze beker niet van 's Lands wege, maar door onderlinge bijdragen is geschonken" [1]; — welke meening echter door 't Generaliteits-wapen bepaald weêrsproken wordt.

De heer A. L. Lesturgeon, predikant te Zweeloo, die mij, op mijn verzoek, zijn gevoelen hieromtrent heeft medegedeeld, kent insgelijks den beker aan dienzelfden Klaas Buiter toe, en meent, dat hij dien hoogstwaarschijnlijk ontving voor de goede diensten, door hem bij den aanslag op Koevorden bewezen. Nopens 's mans aanstelling tot doodgraver berigt de heer Lesturgeon, dat die geschiedde bij resolutie van den 7n Februarij 1673. Klaas bedankte "Borgermesteren en Geswooren Gemeentte voor de gunst an hem bewessen", en beloofde dit ambt "in alle vroomicheyt" te zullen bedienen.

Terwijl ik den heeren Lesturgeon en Slingenberg mijnen dank betuig voor de bereidwillig gegeven inlichtingen, hoop ik tevens, dat zij 't mij niet kwalijk zullen nemen, wanneer ik op één punt met hen in gevoelen verschil. Ik kan namelijk hunne meening, en die van Scheltema, dat het Klaas Buiter, de hoedemaker-soldaat-doodgraver, zijn zou, aan wien de zilveren eerebeker geschonken is, niet deelen. Dat deze dronkeman, door

---

[1] *Geschied- en Letterk. Mengelw.* II D. 2e st. bl. 117. In *'t Armorial Général* van RIETSTAP komt *Buter* noch *Buiter*, *Guldenhoed* noch *Gyllenhuth* voor.

de stedelijke regeering, welligt op voorspraak van Meindert van der Thynen, en onder belofte van beterschap, met het doodgraversambt begunstigd werd, laat zich wel begrijpen: maar niet — waarmeê die man zoo groot een eerbewijs als de aanbieding van dezen beker zou verdiend hebben.

Laat ons eens zien, welke diensten deze Klaas Buiter bewezen heeft.

Vooreerst heeft Meindert hem gebruikt tot het maken der biesbruggen, omdat hij "qualijk volk daartoe konde of ook dorste krijgen", vermits het werk geheim gehouden moest worden; maar hij had er weldra spijt van, toen hij bespeurde, dat Klaas hem "niet al te getrouw was", maar in dronkenschap alles aan zijn baas, den hoedemaker, overbabbelde.

Ten tweede, zou Klaas als spion dienst gedaan hebben, maar veel deugde hij voor dat baantje niet. Eens zond Meindert hem op kondschap naar Dalen. 't Was kort voor den aanslag; Rabenhaupt begeerde, dat er voor 't laatst nog iemand gezonden zou worden om te vernemen, of er in Koevorden ook verandering gekomen was, en Meindert zond Klaas naar een zekeren boer te Dalen, die alle dagen binnen de vesting kwam. Juist toen onze held voor de deur van dien boer stond, werd er toevallig te Koevorden een kanonschot gelost. Klaas dacht niet anders, of 't was op hem gemunt, maakte van schrik regtsomkeert, repte zich 't dorp uit en naar Groningen terug, en kwam even wijs weêrom als hij heengegaan was.

Eindelijk zou Klaas eenige dienst hebben kunnen doen in 't overbrengen der biesbruggen, doch zijn dronkenschap maakte hem ook daartoe onbruikbaar. 't Was namelijk in den avond van den 29n December, toen ons korps zich te Ermen bevond, dat de proviandmeester Van Loo, die door Rabenhaupt was aangewezen tot het overbrengen der biesbruggen voor 't bastion Holland, aan den Overste Eybergen verklaarde, door een val met zijn paard zich zoodanig bezeerd te hebben, dat hij "deeze commissie niet konde exerceeren", — wat Meindert deed voorstellen, er Klaas Buiter mede te belasten; gelijk geschiedde. Maar toen nu Meindert hem vooraf onder vier oogen eens vermanen wilde, dat hij zich in den aanstaanden nacht goed moest houden, en niet te veel brandewijn drinken, op hope van avancement, als 't wel uitviel, en vooral "sijn gewisse eens raaken, gelijk in sulke tijdsgelegenheidt an sulke roekeloose broêrs behoort gedaan te worden", — zat de brave schoolmeester "wel een uur te wachten op zijn wederkomst". Eindelijk ging hij eens kijken, en, ja wel — daar lag Klaas, "so vol als een beest", tusschen de wielen van een wagen. Meindert was "zeer gealtereert", toen hij dit zag. Dadelijk liet hij dien dronken knecht door twee soldaten oppakken, en in een schuur

op stroo leggen, en ging "een ander persoon opsoeken, die de brugge in sijn plaatse soude overbrengen."

't Eenigst, wat wij verder nog van Klaas Buiter vernemen, is, dat hij den volgenden morgen "wederom nugteren geworden was", en dat hij toen een anderen Klaas, namelijk Klaas ten Borch, den halfbroeder van Meindert, de behulpzame hand bood, om de biesbruggen, die deze voor 't bastion Overijsel zoude overbrengen, "an malkander te voegen."

Is 't nu geloofelijk, dat aan zulk een man een zilveren eerebeker geschonken zou zijn?

Is 't aan te nemen, dat de Zweedsche edelman Nikolaas Buiter gezegd Guldenhoed, wiens wapen op den beker pronkt, dezelfde persoon was als de Koevordsche hoedemaker-soldaat-doodgraver Klaas Buiter?

Dat een arme Zweedsche jonker hier als soldaat diende en graag brandewijn dronk, is een zeer mogelijke zaak; maar dat zulk een jonker, eer hij soldaat werd, te Koevorden hoedemaker zou geweest zijn, is zeer onwaarschijnlijk. Jonkers leerden in den ouden tijd geen ambacht; — maar wel waren het, en zijn het nog, dikwijls zeer verschillende lieden, die toevallig denzelfden naam dragen.

En beschouwen wij den beker, zoo vinden wij daaraan niets, dat eenig verband tot de verrassing van Koevorden in December 1672 verraadt; — hij schijnt bij een andere, ons onbekende, gelegenheid geschonken te zijn.

Wie de Zweedsche edelman was, aan wien de beker heeft toebehoord, — wat hij gedaan heeft, om zich dat eerbewijs waardig te maken, — in welke betrekking hij tot Koevorden stond, — en wat hem bewogen heeft, zijn beker aan de Kerk te schenken, — dit alles kan ik hier (te Amsterdam) niet onderzoeken; — maar dat hij een ander man geweest is als de gemelde brandewijndrinker, kan, dunkt mij, geen twijfel lijden. Deze laatste was reeds boven verdienste beloond, toen hij het doodgraversambt verwierf, en had alle reden, de Heeren te bedanken, "voor de gunst hem bewezen", maar niets gedaan, wat den Raad van State kon bewegen twee Heeren te committeeren, om hem met een zilveren beker te beschenken.

VAN VRIJEN EN TROUWEN.

VII.

Een ouderwetsche Beemsterbruiloft [1].

Nadat het paar in 't Huis der Gemeente en in de kerk getrouwd was, trok de bruiloftsstoet naar de woning van den bruidegom, waar de bruiloft gevierd zou worden.

Daar ging de groote zilveren kom vol brandewijn met suiker en rozijnen lustig rond; dit wekte de vrolijkheid, en weldra begon het gantsche gezelschap te zingen uit den treuren, — 't geen het zonderlingste boereconcert opleverde, dat men zich voor kan stellen, want niemand stoorde zich aan 't geen een ander zong, maar ieder hief het liedje aan, dat hem het eerst te binnen schoot. En een oud jichtig heer uit Amsterdam, die door den vader der Bruid te gast genoodigd was, en zich heel veel genoegen van een boerebruiloft had voorgesteld, omdat hij die niet anders kende, dan uit de vertooning van Kloris en Roosje in de Komedie, zat met beide handen voor zijne ooren, en had spijt, dat hij gekomen was.

Als de gasten zich aan drinken en zingen behoorlijk hadden te goed gedaan, werden ze aan tafel genoodigd. En de gezegde oude heer merkte op, dat allen "met zigtbaren honger", ja zelfs "een weinig al te gulzig" aten; maar hij wist niet, dat dit zoo behoorde, en dat de gasten de tafel oneer zouden hebben aangedaan, zoo ze hadden zitten kieskaauwen.

Na den maaltijd werd thee gedronken, en zou hij nu ook gaarne "op zijn dooje gemak", als hij dit in zijn koepeltje aan de Wetering gewoon was, een lekker kopje geslurpt hebben, — 't viel hem alweêr tegen; want het theeschenken ging met zulk een grooten haast, alsof de vrienden bang waren, dat er te weinig tijd voor zingen en dansen zou overblijven.

En toen dit begon ging het zoo luidruchtig, dat onze oude heer er verlegen onder werd, en innig berouw begon te gevoelen, dat hij niet maar liever bedankt had en t'huis gebleven was. Hij had gemeend de pret in een stil hoekje te zullen zitten aankijken, maar dat was men op geen

---

[1] Volgens Willem Kist, *Karakterschetsen, Zeden en Gewoonten*, 1816, bl. 98—102.

boerebruiloft gewoon. Jaap nam hem bij de regter- en Maartje trok hem bij de linkerhand. "Je mot meê danse!" riepen ze. "Och!" smeekte hij, "laat me met rust; 'k heb al in geen veertig jaar meer gedanst!" Maar 't hielp niet; hij was op de bruiloft en hij moest meêdoen, en met zijn stramme beenen huppelen zoo goed hij kon.

Maar toen de dans uit was, en hij hijgend weêr op zijn stoel viel, kwam 't ergste nog: er werd, tot verkwikking, "brandewijn in roode aarden potten rondgediend". Hij wilde een oratie houden, om te betoogen, dat die drank voor zijne kwaal zeer nadeelig was; maar daar hadden de boereknapen geen ooren naar.

"Wat?" riepen ze, "op een bruiloft bennen geen zieken; jij mot drinken ter eere van onze bruid; en als jij niet kan, zullen we je wel helpen, en 't in je keel gieten."

Gelukkig trad het bruidje zelf tusschenbeiden, en verzocht hun den ouden heer een weinig met rust te laten; en hoe wild en dartel die boertjes waren, zij gaven terstond aan haar verlangen gehoor.

Eenigen tijd daarna, toen de oude heer wat bekomen was, en eens weêr opkeek, zag hij dat de bruid en bruidegom verdwenen waren. Nu, dat was niets vreemds; — in stad had hij 't ook eens gezien, dat te midden van het dansgewoel, het jonge paar de kans waarnam, om weg te sluipen. "Maar," zei hij zoetjes tegen 's Bruigoms vader, "ben je niet bang, dat ze de slaapkamer gaan bestormen?" — Want daar had hij ook nog wel eenige herinneringen van uit zijn jongen tijd.

"Neen," zei de boer, "zij zijn hier niet in huis, maar ergens bij de buren. Straks zal 't gezelschap wel uitgaan om ze te zoeken."

En dit gebeurde ook. Allen, de oude heer niet uitgezonderd, — of hij wilde of niet, hij moest meê; wat deed hij anders op de bruiloft? — allen trokken de deur uit, en schaarden zich tot den optogt.

1° De voorhoede: eenige jonge boeren, een groot takkebos dragende, waar een aantal brandende kaarsen in gestoken waren.

2° 't Muziekkorps. Jaap sloeg met een stok op een koperen ketel; Krelis kletterde met tang en asschop; Klaas had een biervaatje voor 't lijf gehangen, waar hij met knuppels op trommelde, terwijl Teun op een koehoorn blies.

3° Al de overige gasten, op één na.

4° De achterhoede, bestaande uit gezegden één. Die knaap droeg een aarden pot vol brandewijn met suiker en gestooten beschuit, en een houten lepel.

Zoodra 't huis gevonden was, waar de jongelui zich bevonden, werd de takkebos voor de deur neêrgeworpen, en hand aan hand er om heen gedanst, waarbij de jichtige oude heer 't weêr erg met zijn beenen te kwaad kreeg. Onder 't dansen bediende No. 4 't gezelschap met den houten lepel uit zijn brandewijnspot.

Nu werden de jongelui geroepen, — en toen deze kwamen, verwonderde zich de oude heer, dat zij niet eens zuur keken, maar vrolijk gingen meê dansen. Zeer natuurlijk; zij kenden 's Lands gebruik, en hadden zelve vroeger op zoo menige bruiloft meêgedaan!

Die danspartij duurde tot dat de takkebos verteerd was; toen keerde de stoet naar 't bruiloftshuis. Maar niemand blijder dan onze oude heer, daar 't hem gelukte te ontsnappen. Zoo gezwind hij kon, liep hij naar de herberg, om van al die vermoeijenissen uit te rusten, terwijl de overige bruiloftsgasten volhielden tot lang na den morgenstond [1].

Jacobus Scheltema onderzocht, toen hij, in 1831, zijne verhandeling over het Vrijen en Trouwen schreef, of deze dingen nog alzoo geschiedden, en was heel blij, toen hij vernam, dat die geheel opgehouden hadden, ja reeds tot de lang vergeten zaken behoorden. Natuurlijk: dit was de heilzame vrucht der invoering van 't Verbeterd Onderwijs.

Evenwel was 't oude gebruik nog niet spoorloos verdwenen, maar 't had beschaafder vormen aangenomen: 't was gemetamorfoseerd in "een rondgang der bruiloftsgasten, voorafgegaan door speellieden, in een zomernacht, 't zij bij maneschijn of bij kaarslicht" [2].

En in de veertig jaren, die er verloopen zijn, sedert Scheltema dit schreef, is de beschaving alweêr met rasse en groote schreden vooruitgegaan. De inwoners van de Beemster, die in 1841, volgens de Noordhollandsche Aardbolschrijvers, nog allen tot den boerenstand behoorden [3], zijn tegenwoordig geen boeren meer.

"Tien jaren" — zoo schreef mij onlangs eene der inwoneressen van 't vette Beemsterland (als Jan Bartelink 't noemt) — "tien jaren is 't geleden, dat onze Dominee hier beroepen is; en toen zijn dienstmeid, die met hem uit Overijsel gekomen was, den eersten zondag al die mooije rijtuigen

---

[1] Op andere plaatsen in Noordholland hadden die optogten weêr op een andere wijze plaats; men vindt er een afgebeeld in 't plaatwerk van Bing en Braet von Uberfeldt, *Nederlandsche Zeden en Gebruiken*, pl. V.

[2] *Geschied- en Letterk. Mengelw.* IV D. 3e St. bl. 168. [3] *Aardbol*, III D. bl. 109.

buiten, en al die fraai gekleede lieden in de kerk zag, en den tweeden zondag weêr 't zelfde waarnam, vroeg zij met groote verwondering aan Dominee, wanneer hier toch de boeren en boerinnen naar de kerk gingen.

"Wel, meid!" zei Dominee, "die heeren en dames zijn de boeren en boerinnen".

"En", zoo vervolgt de briefschrijfster, "die zwier en weelde zijn sedert dien tijd niet verminderd, maar wel dagelijks toegenomen. Niet alleen alle burgerdochters ("boeredochters" zegt men niet meer), neen, alle dienstmeisjes zelfs, dragen nu mooi gekapt haar en kleine hoedjes, — hetgeen, voor zooveel de laatstgenoemden betreft, de juffrouwen al vrij wat ergernis geeft. Sedert lang worden hier dan ook alle plegtigheden bij trouwen, begraven, enz. gevierd precies als in de steden. Alleen het vrijen en kermishouden zijn nog gebleven als van ouds; maar ik heb geen lust over het bespottelijke en onwelvoegelijke, dat daaraan kleeft, te spreken".

Trouwens, dit is dan ook niet noodig. Als het vrijen en het kermishouden nog zijn gelijk weleer, dan is het eerste nog 't oude "opzitten", waarvan men de beschrijving elders vinden kan, b. v. bij de reeds genoemde Noordhollandsche Aardbolschrijvers: "De jongman komt des zondag-avonds, met klokslag van negen uren [1] ten huize van het meisje. Weldra verlaten de ouders het vertrek, en het meisje blijft met den beminde een groot deel van den nacht *opzitten*. De reinheid der zeden is hier het schild der eerbaarheid." [2] Dit laatste spreekt van zelf; die jonkmans zijn allen ridders van den kouseband, en schrijven 't van ouds vermaarde: *Hony soit qui mal y pense!* met een krijtje aan den balk. En over het tweede kan men Jan Bartelink lezen, die aan de Beemsterkermis een dichtstuk in twee zangen heeft gewijd, dat meermalen herdrukt is.

[1] Het vrij-uur; zie hiervoor bl. 198. [2] *Aardbol*, III D. bl. 41.

EEN ZEVENTIENDE-EEUWSCH VREDEBONDSLID.

Wat is 't, dat Koningen steeds port tot oorelogen?
De Hater van de Vreê blaast in hun oore logen.

(*Uit* Jeroen Jeroense.)

Met den "Hater van de Vreê" wordt schriftuurlijk de Duivel bedoeld; zie *Joh.* VIII: 44 en XII : 31.

Oude kleedij. 10e eeuw.

OUDE KLEEDIJ.

I.

Wij willen de kleeding der Grooten in de middeleeuwen eens in eenige afbeeldingen beschouwen, en kiezen daartoe drie verschillende tijdperken: de 10e, de 13e en de 15e eeuw. De voorstellingen nemen wij uit den tijd zelven, van oude teekeningen of zegels.

De twee beeldjes, die gij in deze houtsnede ziet, stellen den Hollandschen Graaf Dirk II en zijne vrouw Hildegaarde voor, die in de tweede helft der 10e eeuw leefden. Meen echter niet, al komt hij op de lijst der Graven van Holland als de tweede voor, dat hij immer dien titel gevoerd heeft; o neen! de naam van Holland wordt eerst in de tweede helft der 11e eeuw gevonden, en de oorsprong van dien naam ligt evenzeer in het duister als die van 't Graafschap. In den tijd van Graaf Dirk II, en nog bijna een eeuw daarna, voerden de voorvaderen der Hollanders hun ouden en oorspronkelijken naam van Friezen. [1]

Dirk en Hildegaarde schonken eens, denkelijk tusschen 970 en 980, aan de Abdij te Egmond een prachtig Evangelieboek. Het was op perkament geschreven, met teekeningen vercierd, en, ten bewijze der hooge waarde, waarin de schenkers het Heilig Evangelie hielden, rijk getooid met goud en edelgesteenten. Die kostbaarheden heeft het vermoedelijk in het krijgsrumoer van 1572 en 1573 verloren, maar 't boek zelf is bewaard gebleven. Het werd in 1574 in een bruin leêren band gebonden, eerst langen tijd te Keulen en daarna te Utrecht bewaard, en berust thans in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage. [2]

---

[1] De heer Johan Winkler noemt in den *Navorscher* XX D. bl. 256: "de Bataven en Kaninefaten de voorouders van Gelderschen en Hollanders;" maar niet volkomen juist. De Bataven en Kaninefaten waren geen stamgenooten: de eersten woonden in de Betuwe, het Rijk van Nijmegen, en 't land tusschen Maas en Waal; de laatsten in Kennemerland, en zij zijn waarschijnlijk Friezen geweest. Het tegenwoordige Holland was bij de komst der Romeinen zeker geheel door Friezen bewoond (zie Mr. L. Ph. C. van den Bergh, *de verdeeling van Nederland in het Romeinsche tijdvak*, in Nijhoffs *Bijdragen* X Deel), en de inwoners behielden den naam van Friezen tot in 't laatst der elfde eeuw.

[2] Van Wijn ontving dit kostbaar overblijfsel der oudheid in 1805 uit Utrecht ter bezigtiging, en schreef er eene verhandeling over, met platen opgehelderd, in zijn *Huiszittend Leeven.* Vol-

Onder de teekeningen in dit boek behoort ook eene gekleurde afbeelding van den Graaf en de Gravin, zooals zij te zamen hun kostbaar geschenk op het altaar van St. Adelbert neêrleggen, waarvan onze houtsnede een getrouwe navolging is. Alleen de trappen, waarop de beeldjes staan, zijn er door onzen teekenaar bijgevoegd, omdat, naar de hedendaagsche leer, niemand staan kan zonder vasten grond onder de voeten te hebben. In de oude teekening daarentegen schijnen zij luchtig te zweven boven een zonderlingen grond, waarvan men niet weet of hij golven, wolken of vlammen verbeelden moet. Overigens is in de teekening het geheel overdekt, door een bontgekleurd dak met een klokketoren en twee hoektorentjes, rustende op twee kolommen en twee gewelven, om aan te duiden, dat de handeling in de kerk plaats heeft; — doch daar ons formaat niet toelaat dat alles mede over te nemen, en 't bovendien voor ons doel onnoodig was, zoo hebben wij 't weggelaten.

Graaf Dirk is blootshoofds, zonder mantel en zonder zwaard; en dit is volkomen natuurlijk, want alvorens de heilige plaats te naderen, heeft hij hoofddeksel, mantel en wapens afgelegd. Hij draagt een purperen rok, die echter door den tijd wat verschoten is. Die rok reikt hem tot de knieën, is aan den hals vierkant uitgesneden, zonder kraag, en om den middel gesloten met een gouden gordel. De mouwen sluiten om de handen en hebben roode geborduurde opslagen met gouden randen. Ook aan den hals en langs den onderrand is de rok met een breeden zoom geborduurd en met goud en gekleurde steenen vercierd. Aan den regterschouder wappert een band, die in de lengte van gaatjes voorzien en ook verguld is; waarschijnlijk diende deze band om den mantel voor de borst vast te maken. Broek en kousen zijn groen; of zij uit één stuk zijn, kunnen wij niet beslissen; wel draagt de Graaf onder de knie breede kousebanden, met goud geborduurd en met paarlen bezet. De schoenen zijn zwart met een witten geborduurden rand, en, zoo 't schijnt, ook met kleine paarlen vercierd, terwijl zij boven den enkel met een geparelden band eng sluiten. Het hoofd van den Graaf is onder de handen van een kapper geweest; zijn haar is gewolkt of gegolfd, en zijn baard loopt, als een smalle strook neêrgekamd haar, van het eene oor tot het ander, onder de kin door.

---

gens mededeeling van den heer bibliothekaris der Kon. Bibliotheek M. F. A. G. Campbell, werd het Evangelieboek in April 1830 door de Regeering voor *ƒ* 800 gekocht van de Bisschoppelijke Klerezij te Utrecht, en sedert dien tijd berust het in genoemde Bibliotheek. De band van 1574 is toen door een nieuwen vervangen, omdat zulks hoog noodig was.

Op 't voorhoofd der Gravin blinkt de gouden hoofdbagge, die wij tegenwoordig "oorijzer" noemen [1]. Dit cieraad is opmerkelijk; het bewijst: 1° de hooge oudheid van het gouden oorijzer; en 2° dat, indien Hildegaarde (gelijk onze historieschrijvers meenen) een dochter van den Burggraaf van Gent was, zij dan, bij haar huwelijk met onzen Graaf, het Friesche kostuum aangenomen heeft; of 3°, wat ik nog waarschijnlijker acht, dat, even als men in Fransch-Vlaanderen nog tegenwoordig gelijke doopnamen als in Friesland vindt, zoo ook oudtijds in Vlaanderen het nationaal kostuum hetzelfde was als in Holland en Friesland. De Friesche kap der Gravin is, zeker als een bijzondere weelde, uitgedijd tot een langen sluijer, die over de schouders valt, en langs den rug neêrhangt tot bijna op de hielen. Zij draagt een langen, groenen mantel, die met roode bloemen geborduurd, en met een rand van goud en paarlen omzoomd is: op de borst is de mantel gesloten met een groote gouden roset. Haar kleed is lang en ruim en van een ligte, eenigszins doorschijnende stof, en heeft wijde afhangende mouwen; haar onderkleed echter schijnt enger te sluiten, althans de mouwen hebben opslagen, even als die van den mansrok, doch zijn nog meer met goud en paarlen vercierd. Of de Gravin ook een gordel draagt, kunnen wij niet zien, omdat zij bijna geheel in haren groenen mantel is gewikkeld. Hare schoenen zijn eenvoudig zwart; van borduursels gelijk aan die van den Graaf, zien wij aan de hare niets.

[1] Vergl. J. WINKLER, *Het Oorijzer*, in dit werk, bl. 179 en volgg.

KORT BEGRIP
DER
OUDE EN NIEUWE FILOSOFIE.

Vraag geleerden, vraag poëten,
  Wat men wijsbegeerte heet:
't Is begeerte, om IETS te weten,
  Maar bewijs, dat men NIETS weet.

VERBRANDE BEREND.

Aan bijna geen bewoner van de Veluwe is de "verbrande Berend" onbekend. Bij de bewoners van Speult, Leuvenum, Staverden, Garderen, Uddel, vooral bij de schaapherders, liggen zijne daden nog versch in ieders geheugen, als had men lange jaren met hem omgegaan, als waren zij eerst gisteren geschied, en niet vóór honderd jaar, als werkelijk 't geval is.

Van waar die bekendheid? Zij kwam tot ons langs den weg der traditie. Wat de grijsaard van zijn vader en grootvader hoorde, die Berend gekend, gezien, ja, met hem gesproken hadden, is door hem in al het schoon der eenvoud aan zijn kinderen en kleinkinderen teruggegeven. Met welk een belangstelling hoorden zij dat schrikaanjagend verhaal op dien winteravond, toen 't zoo fel koud was, dat de oude scheper "'n vuur as 'n kairke" aanzette! Het zal hun immer bijblijven.[1]

Maar, vraagt soms deze of die, wie is toch die "verbrande Berend?" Weet men iets meer van hem dan Mr. J. W. Staats Evers, op bl. 150 van "De Oude Tijd" van 1869, met een paar regels vermeld heeft? Zoo'n enkele bijzonderheid, die ik omtrent hem vernemen mocht, zij den weetgierigen vrager ten antwoord.

Berend Evertsen werd ten jare 1750 in de, tot de gemeente Ermelo (Irmin-lo) behoorende, buurtschap Speult geboren. Was hij als knaap de schrik der jongens van de buurt, in het door hem gekozen beroep van scheper komt hij in al zijn afschuwelijkheid voor. Moord en brandstichting waren de lust zijns levens. Hij had het evenwel daarbij niet zoo zeer op de menschen, maar op de schapen gemunt, — op de schapen, ook in zijn tijd om hun mest en hun wol op de Veluwe zoo gezien. Als op korten afstand van de kudde, die hij weidde, zich een scheper met zijne schapen in het veld bevond, en die buurschap hem begon te vervelen, dan ging hij zoo heen en sneed dien schapen een voor een den kop af. 't Getal op die wijze door hem ter dood gebrachte schapen was legio. Geen scheper verkeerde dan ook met hem in het veld of hij was voorzien van

---

[1] Vóór een halve eeuw hoorde men zelfs te Amsterdam bij 't gezellig wintervuurtje vaak van dien Berend vertellen — natuurlijk door Gelderschen. J. T. G.

een welgeladen geweer, om, als Berend kwaad in den zin scheen te hebben, het op hem te lossen.

Kon Berend op den dag zijne woede aan de weerlooze schapen van anderen niet koelen, dan nam hij den nacht te baat. Als hij zijne schapen in het schot gebracht en vervolgens wat gegeten had, ging hij, in plaats van naar bed, de buurt op. Dan ging hij brandstichten. Onderscheidene hokken met schapen moesten dat lot ondergaan: te Speult, te Ermelo, te Appel en in meer om en bij Nijkerk gelegen plaatsen.

"Noarig gezicht, die sjaap dan zoo te zien wiere", durfde de booswicht zeggen.

Wat mag de oorzaak geweest zijn, dat Berend aldus handelde? Men gist, en niet zonder grond, dat afgunst de eenige drijfveer tot deze gruweldaden was. Door 't onschadelijk maken van zoo vele schapen kreeg Berend voorshands voor zijn kudde beter weide en steeg zij bij eventueelen verkoop in prijs, daar niemand in de omgeving met hem concurreeren kon. Om te voorkomen, dat de verdenking op hem viel van hier of daar schapen vermoord of een schot in brand gestoken te hebben, besprengde hij zich, zoo over het aangezicht als 't lichaam met bloed, als hij iets gedaan of in den zin had. Dan gaf hij voor, dat kwaad volk hem mishandeld had en niemand anders dan dat het door hem uitgevoerde stuk kon verricht hebben. Een pot met bloed stond dan ook altijd in zijne hooischuur gereed.

Eindelijk heeft Berend loon naar werken gekregen. Door het Gerecht van Arnhem gevangen genomen en veroordeeld, is hij den 24n Juli 1773 op den Galgeberg bij die stad eerst aan een paal geworgd en verder geheel verbrand. Een viertal personen uit 't niet ver van hier gelegen Elspeet zijn bij zijn terechtstelling tegenwoordig geweest.

Ook wordt nog van hem gemeld, dat hij iets meer kon dan recht toe. Zoo kon hij het slot van een schapenhok los krijgen door er eenvoudig zijn hoed tegen te smijten. Wanneer hij ze wenkte of riep, voegden zich de ekster, de kraai, de sperwer en alle soort van roofvogels bij hem en gingen zitten waar hij 't verkoos. 't Was dus ook hier weder: soort bij soort. Toen men hem naar de gevangenis bracht, moet hij onderweg, op een kar zittende, nog een proef van die kunst gegeven hebben. Of de mannen, die hem transporteerden, opgetogen waren van bewondering, wordt niet gemeld.

Aan 't Uddelermeer,
Juni, 1871.

A. Aarsen.

OUDE SPREEKWOORDEN.

IV.

"Ik ben ook met dat water voor den dokter geweest", zei men om te kennen te geven, dat men de zaak, waarover gesproken werd, bij ervaring kende. Of: "Hij is met dat water al meer voor den dokter geweest," voor: "'t Is de eerste maal niet, dat hem zoo iets weêrvaart."

Waar dat spreekwoord zijn oorsprong van had, en wat eigentlijk met "dat water" bedoeld werd, leert u, duidelijker dan iemand het met woorden zeggen kan, het plaatje, dat wij hierbij voegen[1]; en gij herinnert u nu zeker ook wel, hoe men dien dokter betitelde.

Hij was noch dwars- noch verrekijker,
Geen kijk-uit over land of zee,
Geen hand-, noch pot-, noch sterrekijker,
Maar 't was een kijker met een P.

Dit was zijn alledaagsche naam; maar Cats, die bij 't gewoel rondom zijn "Huwelijcks-Fuyck" ook zulk een dokter op den achtergrond deed verschijnen, gaf hem een zondagschen naam: "de Medicijn met den urinael". — De onze wint het echter in deftigheid van dien bij Cats, want hij loopt niet onder 't volk, maar zit in zijn huis de bezoekers met hun flesschen af te wachten; terwijl hij, ten bewijze zijner knapheid, en om allen spotters, die hem voor een "Al-gemist" zouden willen uitmaken, den mond te stoppen, de doktorale brieven, die hij heeft, en wel van verschillende buitenlandsche universiteiten, aan den wand te pronk hangt. Die brieven zijn op echt perkament geschreven en met echte zegels gestaafd, wat echter niet bewijst, dat de brieven zelve ook echt zijn, want de lieden van zijne soort verstonden de kunst, echte zegels van oude brieven af te snijden en die heel netjes aan hun eigengemaakte stukken te bevestigen.

[1] Onze houtsnede is gevolgd naar een gravure uit het begin der 17e eeuw, maar er is geen naam of monogram van den graveur op te vinden.

Een kijker met een P.

Bladz. 308.

V.

"Dat mag wel met een krijtjen aan den balk", zei Martha de Harde, toen zij een onverwacht bezoek van "Zuster van Oldenburg" kreeg. Tegenwoordig gebruiken wij dit spreekwoord slechts in figuurlijken zin, gelijk wij zooeven op bl. 302 nog deden; maar vroeger werd het werkelijk toegepast. Al wat merkwaardig was, schreef men aan een balk, zoowel in openbare gebouwen — vooral zulke, waar veel menschen kwamen: kerken, schouwburgen, scholen en gelagkamers — als in burgerwoningen.

Toen de Amsterdammers in 't jaar 1535, in 't midden van Februarij, het zeldzaam schouwspel genoten hadden, een gezelschap, uit mannen en vrouwen bestaande, in paradijskostuum op den Dam te zien wandelen, werd dit terstond in de Nieuwe Kerk met roode letters aan een balk geschreven:

Int jaer vijftien hondert vijf en dertich, wilt dit onthouwen,
Liepen hier naect Mans ende Vrouwen.

Het was er dus bepaald geschreven, om "onthouden" te worden. —

"Staat dit er nog?" — Neen.

"Is die balk dan te zien in 't museum van 't Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam?" — Neen.

"Waar dan? In de Stads-rariteitskamer?" — Daar behoorde hij wel, maar hij is er niet. Hij is bij den brand der Nieuwe Kerk in 1645 jammerlijk omgekomen.

Doch ik wil u nog meer voorbeelden noemen. In 1588 juichte 't heele Land over 't vernielen van de Spaansche Onoverwinnelijke vloot, en toen schreef men dat in dezelfde Nieuwe Kerk en in honderd andere kerken ook aan de balken. En wanneer in ouden tijd een verhaler van Stads-merkwaardigheden soms eens met lastige lieden te doen kreeg, die twijfelen durfden, of 't wel waar was, dan was zijn argument: "'t Staet 'eschreven an de hanebalcken". Nu behoeft men dat niet meer te zeggen, omdat het verhalen van Stads-merkwaardigheden geen gewoonte meer is, daar de lieden van onzen tijd, al wat zij noodig hebben te weten, in de couranten lezen; — en men kan het niet meer zeggen, omdat 29 pct. van die balken, gelijk de straks genoemde, ongelukkig verbrand, en andere 29 pct van ouderdom vergaan zijn, terwijl van 20 pct. de tijd het opschrift heeft uitgewischt, en van 21 pct. de patriotten zulks hebben gedaan, en eindelijk de éene honderdste, die overbleef, ergens in een vergeten hoek zit, waar niemand er naar omkijkt.

Aan een balk in den Ouden Schouwburg — toen DE schouwburg bij uitnemendheid, want hij was eenig in ons Land, — stond in de 17e eeuw het bekende:

De Byen storten hier het eêlste datse lesen,
Om d'Ouden Stock te voên en Ouderloose Weesen.

En aan een anderen balk daartegenover stond de andere helft van den vierling:

Het Spel heeft oock sijn tijd, wanneer 't de tijd gehengt;
't Vermaeckelijk en Nut word hier van pas gemengt.

Later schreef men de twee eerste regels op het tooneelgordijn, en vergat de beide andere.

In de scholen las men veeltijds bijbelteksten, die een pedagogische strekking hadden, aan de balken, b. v.

PROV. 23. Weert de tucht van den jongen niet, VS. 13.

en aan den anderen daartegenover:

VS. 14. Gij zult hem met de roede slaen. PROV. 23.

Of ook, als de Meester een retrosijn was, een "poëtycs punct" van gelijke strekking, b. v.

ELCK WIL — HEM STIL — EN VROET — SOO DRAGHEN
DAT HIJ — BLIJFT VRIJ — VAN BOET — EN SLAGHEN.

Of wel lofspreuken op de kunst en de studie, b. v.

Pennekonst Baert Konst.

En:

GEEFT U TOT STUDEEREN OM KONST TE VERMEEREN.

In de gelagkamers der herbergen las men nooit een bijbeltektst, en zeldzaam een "poëtycs punct" aan de balken, maar dikwijls iets anders, dat daar wel te pas kwam:

Gezegend zij uw ingang, als u het geld niet faalt,
Gezegend zij uw uitgang, wanneer gij hebt betaald.

Of ook dit, hetwelk op een plaats, waar zooveel gebabbeld werd, ook niet kwalijk voegde: "Wie weet of 't waar is?" waarvan wij de uitlegging reeds gegeven hebben in *de Uithangteekens*, II D. bl. 411.

Stonden al deze balkopschriften in openbare gebouwen doorgaans met

goud, of althans met verf, geschreven, — in burgerwoningen deed men 't meestal maar met een krijtje; want alle merkwaardige ontmoetingen en noodige herinneringen moesten ook dáár aan den balk. Van 't eerste is 't reeds vermelde onverwacht bezoek van Zuster van Oldenburg een voorbeeld; van 't laatste zal ik een voorbeeld uit Cats nemen.

Er was eens een aardig meisje, en zij had, wat bij aardige meisjes geenszins een zeldzaamheid is, twee vrijers:

D'eerste scheen een groote joncker,
Hij droegh pluymen op den hoet,
Maer het was een rechte proncker,
Als 'er heden menigh doet.

D'ander was een goet geselle,
Niet te praghtigh of te breet,
Schapen had hij op de stelle,
Efter ging hij slecht gekleet. [*slecht* = *eenvoudig*].

D'eerste was vol soete grillen,
Dan hij quiste wat te veel:
D'ander, niet gesint te spillen,
Hielt de panne bij den steel.

Geen wonder, dat het aardige meisje meer zin in den eersten dan in den tweeden had; want, zegt Professor Bernagie: "De dochters vergapen haar gemeenlijk aan de schijn." [1] En zoo deed deze dochter ook. "Hoofsch en mooy, dat dacht haer best", en zij zong vrolijk haar liedje:

"Laet een denne quesel leven
Bij een kluts, een tammen bloet,
Ick wil vrij wat ruymer sweven,
Ick heb al een hooger moet."

Maer als sij ten langen lesten
Hier op met haer Vader sprack,
Sey de man, tot haren besten,
Wat hem in den boesem stack:

"Kint, dit dienje wel te weten,
Jae, *te schrijven aan den balck:*
B e t e r b y d e n u y l g e s e t e n
A l s g e v l o g e n m e t t e n v a l c k".

---

[1] *Belachelijke Jonker*, 12e Toon.

EEN AFSLAGER VAN DE VISCHMARKT.

Men weet dat er in de voorgaande eeuw verscheidene ambten waren, waarvan de naam juist niet bijzonder deftig en voornaam klonk, en die evenwel door zeer deftige en voorname lieden bekleed werden. Natuurlijk waren dat ambten, die zeer veel opbragten, en daarom door Burgemeesteren of aan zich zelven, of aan hun zonen en neven, of aan hun dochters en nichtjes, of aan sommige hunner goede vrienden gegeven werden [1].

Even natuurlijk is 't echter, dat die heeren en dames gezegde ambten niet zelf waarnamen, maar ze lieten waarnemen door lieden van geringer stand tegen een zekere uitkeering, terwijl het overblijvende deel der inkomsten (dat nooit het kleinste deel was) den heeren en dames tot zakgeld strekte. Zoo waren b. v. de Postmeesterschappen "ampten, die oudtijds van geringen aanzien waren geweest, maar door het aanwassen van den koophandel ongemeen voordeelig geworden waren", en daarom werden zij "door Burgemeesteren zelven, of door hun zonen of neven bekleed." [2] Ambten als: Moeder der Turfvulsters, Zakjesnaaister aan 't Stadhuis, en dergelijken meer, waren voordeeltjes waar der Burgemeesteren dochters en nichten meê begunstigd werden [3]. Om evenwel alles met orde en regel te behandelen, en vooral omdat het de gelegenheid aanbood, het aantal bedieningen, dat ter hunner begeving stond, en waardoor zij zich vrienden en afhangelingen onder de burgerij maakten, te vermeerderen, hielden Burgemeesteren ook de benoeming dier waarnemers aan zich, en wanneer zij heden een aanzienlijk man aangesteld en beëedigd hadden, stelden zij

---

[1] Grabner verhaalt, dat het, toen hij schreef (omstreeks 1790), nog niet zeer lang geleden was, dat een lid eener aanzienlijke familie te Amsterdam het ambt van doodgraver, hetwelk vijfduizend gulden 's jaars opbragt, had verkregen; doch dat deze, geen smaak in den titel vindende, zich *Kommissaris der laatste depèches* liet noemen. (*Brieven over de Vereen. Nederl.* bl. 149 in de noot.)

[2] Wagenaar, *Amst.* II D. bl. 545.

[3] Mr. J. van Lennep, *Voorn. Gesch. v. N. Nederl.* III D. bl. 334.

Dat "beneficieeren van nichtgen ende neefgens met bedieningen" was reeds in 't begin der 17e eeuw in zwang, en Kornelis Pietersz. Hooft berispte dit in den Raad. Zie *Memoriën en Adviezen*, uitgegeven door het Historisch Genootschap te Utrecht, bl. 163. Vondel zinspeelt er op in zijn *Roskam.*

weinige dagen daarna een minder persoon, wien zij ook begunstigen wilden, tot "substitut" van den eerstbenoemde aan.

Wie nu bij Wagenaar, wanneer deze de Amsterdamsche Vischmarkten beschrijft, leest, dat de zeevisch, na door de Keurmeesters goedgekeurd en door de Opsleepers in den Ring gesleept te zijn, door een Afslager, die aan iedere markt door Burgemeesteren was aangesteld, aan de hoogstmijnenden verkocht werd, — zal niet vermoeden, dat dit Afslagerschap ook al tot die ambten behoorde, waarmeê mannen van aanzien zich bekleeden lieten, en dat hij, die 't werk deed, dat Wagenaar beschreef, eigentlijk niet de Afslager maar zijn substituut was. En toch was dit zoo: de post van Afslager der Groote Vischmarkt was niet te gering voor een man, die de namen van Bicker en Raye vereenigde.

"Op den 14^en^ Februarij 1736 hebben de Heeren Burgemeesteren de persoon van Jacob Bicker Raye beëedigd, en voor reek: van d' Heer Burgermr. Scott, aangesteld tot Afslager van de Oude Vismarckt"; — zoo leest men in de Notulen van Burgemeesteren, bl. 73.

Wil men eenigszins oordeelen over 't geen die post in de voorgaande eeuw wel opbrengen kon? De Afslager genoot "twee en een half percento van het suyvere provenu van de verkogte Vis." Nu was dat provenu wel zeer afwisselend, naar gelang er veel of weinig visch aan de markt was; maar toch bedroeg het in een jaar een aanzienlijke som. Het kon in een enkele maand wel twintigduizend gulden en meer beloopen. In de maand Maart van het jaar 1741 bedroeg het 27051 gulden 9 stuivers. Er waren dagen, waarop voor meer dan tweeduizend gulden werd verkocht, b. v. op den 24n Januarij 1754 voor *f* 2311—4 vrij geld na aftrek van alle onkosten; op den volgenden dag *f* 2069—6.

De maand Maart schijnt doorgaans de hoogste cijfers en den goedkoopsten visch te hebben opgeleverd. In Maart 1756 in ééne week *f* 8316 vrij geld, terwijl een goede zalm voor één gulden ging; in Maart 1761 in één week *f* 8525, en in Maart 1762 in één week zelfs *f* 10.063, wat dan ook elk verbaasde, en "nooit voorheen gebeurd was."

Men ziet dus, dat de 2½ percent den Afslager wel een aardig sommetje 's jaars kon opleveren, en zoo zijn substituut er slechts een derdepart van kreeg, had deze nog "een goed burgerbestaan."

Mijnheer Jakob Bicker Raye achtte 't dan ook volstrekt niet beneden zijn waarde, zich met dat ambt te laten begunstigen, als een kleine vergoeding voor al zijn zorgen en waken als kapitein der kompagnie No. 50;

en de troebelen van 't jaar 48 konden hem wel doen bedanken voor den laatsten post maar niet voor den eersten. Zijn kompagnie zei hij vaarwel, maar zijn markt was hem te lief, want zij gaf goed.

Op den 20n Februarij 1736 deed hij met groote plegtigheid zijn intrede op de Groote Vischmarkt. Ja wel, men deed toen alle dingen met vreugd en zwier; de menschen waren toen zoo droog en stijf niet als tegenwoordig. De Afslager vierde zijne *joyeuse entrée* zoo goed als een Vorst. In de Notulen van Burgemeesteren mogt hij, als alle andere ambtenaren, slechts een *persoon* heeten, op de markt was hij een *Heer*, — waarvoor hij dan ook als een Heer trakteeren moest. De Groote Vischmarkt was te zijner eere "zeer cierlijk met groenen palm en andere cieraden opgeschikt." Hij werd ingehaald door "de jonge vischvrouwen", die hier de rol van "Amsterdamsche Maagden" vervulden. Of zij ook als die, welke Gijsbrecht inhalen, een vers hebben opgesneden:

Treck in, Afslager! treck nu binnen! [1]

staat niet in de jaarboeken aangeteekend; wel dat een van haar een aanspraak heeft gedaan, en Mijnheer uitgenoodigd op dezen plegtigen dag "zelf een schuit visch af te slaan"; — wat hij dan ook gaarne deed, en daarna "met een stuiver gelds, om op zijn gezondheid eens vrolijk te zijn, vriendelijk bedankte," en 't afslaan van alle volgende schuiten visch aan zijn substituut Hein Verschuur overliet. Deze kreeg twee dagen later zijne aanstelling.

"Op den 22n Februarij 1736 hebben de Heeren Burgemeesteren de persoon van Hendrik Verschuur aangesteld tot substitut van Jacob Bicker Raye, afslager van de Oude Vismarct" [2].

Mijnheer Bicker Raye moest echter, wilde hij goede vrienden met zijn volkje blijven, nu en dan de vischvrouwen en de knechts van de Markt eens een "vetje" geven; maar daarentegen noodigden de vischvrouwen wederkeerig Mijnheer den Afslager te gast, wanneer zij eens "een vetje onder mekaar" hadden. Van ieder één voorbeeld.

Op den 13n September 1738 heeft Mijnheer alle vischvrouwen en knechts in den Doelen op 't Cingel "'s middags, 's avonds en den volgenden nacht heel deftig getrakteert." Er waren wel 130 vrouwen en 20 mannen, "dewelke allen zeer voldaan waren", en de partij is 's morgens te zes uren "zeer zoet en zonder de minste disorder gescheiden."

---

[1] Vergl. *Gijsbr. v. Aemstel*. vs. 445. [2] *Not. v. Burg.* bl. 75.

Op den 13ⁿ Julij 1753 hadden "omtrent 25 van de voornaamste vischvrouwen een vrolijkheid in het Varkenstuintje bij de Weesperpoort", en Jakob Bicker Raye was er bij, en heeft zich met gezegde voornaamste vischvrouwen "zeer zoet en vriendelijk, maar met alle ordentelijkheid, gediverteert tot twee uren in den nacht."

Van de merkwaardigheden, welke hij aangaande zijne markt heeft opgeteekend, maar die niet allen even merkwaardig zijn, geef ik hier de drie merkwaardigste: de beide eerste met zijne eigene woorden.

"Den 26ⁿ Januarij 1745 heeft een oud vischwijf van zeventig jaren van mijn markt de sottise gehad van nog op schaatsen te gaan rijden, en heeft vallende haar arm gebroken." —

"Den 17ⁿ November 1752 is door een vischvrouw op mijn markt uit een schelvisch een gouden ring gehaald, welken ik gekocht heb, en dat merkwaardig geval daarop laten graveeren, welken ik tot gedachtenis bewaar." —

Waar is die ring gebleven? — Is hij uit de nalatenschap van den Afslager regtuit naar den smeltkroes gegaan? Of hebben de Pruisen in 1787, die, volgens de traditie, veel belang in gouden horloges en gouden ringen stelden, hem meêgenomen? Of is hij in de "vrijwillige opbrengsten" van goud- en zilverwerk in 1795 verzwonden? Of bestaat hij nog, en berust hij ergens in een kabinet van kuriositeiten? Of is welligt het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap thans de gelukkige bezitter? —

Den 19ⁿ Augustus 1764 stierf de Vischdrager zonder handen. Gilbert heette de man en hij was een algemeen bekend personaadje in Amsterdam: hij had in zijn jeugd als matroos op een oorlogschip gediend, maar was eens bij 't uitwisschen van een stuk geschut zoodanig gekwetst, dat hem beide armen tot aan den elleboog moesten afgezet worden, waarna de Heeren van Amsterdam hem met het koperen vischje begunstigd hadden. Er waren namelijk van ouds op de Amsterdamsche Vischmarkten vischdragers aangesteld, die den burgers hun gekochten visch t' huis bragten, en ten teeken hunner bediening een koperen vischje van een vinger lang op de linkerborst van hun buis of baaitje, en een perkamenten ceeltje in hun borstzak droegen, terwijl niemand visch dragen mogt zonder consent. Dat was een werk, dat Gilbert zonder handen doen kon: de mand hing aan een riem om zijn hals; de vischvrouwen legden de visschen in zijn mand, en de lui, bij wie hij aan huis kwam, namen die er uit, en legden er zijn "duitjes" voor in plaats, die, als hij weêr op de markt terug was, de vischvrouwen hem in den zak staken. Zoo hielpen die goede oude luidjes elkander.

HOE IN DE MIDDELEEUWEN DE KERKEN HARE KOSTBARE CIERADEN VERKREGEN.

Natuurlijk door koop of door giften. Deze laatsten waren te danken, òf aan de mildheid en devotie van aanzienlijke en rijke Heeren en Vrouwen, òf aan testamenten van goede burgers, die 't een en ander van hun huis- of lijfcieraden aan de kerk vermaakten, òf aan gilden. Het koopen geschiedde, òf uit de kerkekas, waardoor echter weleens "de Kerckmeesters veel heete sculden ghemaect hebben, die up termijnen betaelt mosten zijn", òf voor de offeranden en aalmoezen, door de geloovigen gegeven.

Zoo werd, b. v. in 1428, voor de St. Urselskerk te Delft, om op 't hoog koor te hangen, geschilderd een groot tafereel van St. Christoffel "dair veel toe gegeven was". Was er echter niet genoeg voor gegeven, dan betaalde de kerk wat er te kort kwam. Zes jaren later werd voor dezelfde kerk een zilveren wierookvat gemaakt; hetgeen "dairtoe gegeven was" bedroeg slechts twaalf Wilhelmusschilden, maar 't stuk kwam veel hooger, "ende 't ander becostichde die kercke". Somtijds werden die aalmoezen niet in geld maar in stoffen gegeven, en dan gebeurde 't weleens, dat de geloovigen geen nieuw maar oud en half versleten goed gaven. Ook hiervan een voorbeeld. In 1422 werden voor de genoemde kerk gemaakt blaauwe kappen, en 't laken daartoe werd gegeven "in aelmisse"; maar dit gegeven laken was niet nieuw, neen, een gedeelte was zelfs zeer oud en ook "ander blaeu van coleur"; en "die vespercap ende rocx", welke daarvan gemaakt werden, "die en duerden niet lang omdat se seer versleten waren."

Ziehier twee voorbeelden — 't eene van een schenking bij testament, 't andere van een voordeeligen koop, — ontleend uit de oorspronkelijke stukken in 't archief te Sluis in Vlaanderen, welker mededeeling ik aan den heer J. H. van Dale te danken heb.

In 1387 maakte een vermogend man te Sluis, Boudewijn Maas geheeten, zijn testament, en bepaalde daarbij, onder anderen, dat van zijn "langen zilveren rieme" — dat wil zeggen: den gordel, dien hij om zijn satijnen tabbaard droeg, en die met een lang eind voor de beenen afhing en geheel met zilver beslagen was, — na zijn dood een kelk gemaakt moest

worden, drie mark wegende, en vercierd met zijn wapen. Die kelk moest aan de kerk van Onzer Vrouwe gegeven worden, om dien te gebruiken bij het doen van drie missen elke week, ten eeuwigen dage, voor zijne ziel en alle zijner vrienden zielen, — waarvoor hij natuurlijk tevens de noodige penningen aanwees.

Van gezegden satijnen tabbaard moesten twee kussens gemaakt worden, gestoffeerd naar behooren, en almede tot kerkelijk gebruik: 't eene werd bestemd voor 't hoog altaar, en 't andere voor 't altaar van St. Christoffel.

Zoo praktisch waren die middeleeuwers: hetzelfde moois, dat bij hun leven hun praalzucht en ijdelheid streelde, moest ook na hun dood nog dienen, om 't heil hunner ziel te bevorderen.

In 1410 kochten de kerkmeesters der bovengenoemde Onzer-Vrouwenkerk van Robrecht van Cotthem [1] een groote altaartafel voor de som van twintig ponden grooten. Maar er was een groot bezwaar: de kerkekas kon zulk een aanzienlijke uitgave niet lijden, omdat er nog zooveel andere noodige zaken te betalen waren. Dit viel Robrecht bitter tegen, maar de kerkmeesters wisten hem te beduiden, dat zijne zaligheid hem toch ook iets waard moest zijn, en de burgemeester Jan Moen voegde er, als Opperkerkmeester, ook een woordje bij, en zoo troffen zij met Robrecht de volgende overeenkomst.

Hij bezat een graf in de kerk, dat gelegen was vóór het altaar van

---

[1] Hij wordt in het handschrift "beeldsnijder" genoemd, maar dit is, volgens den heer Van Dale, een schrijffout van den kopiïst en moet "beeldschrijver" zijn. De beteekenis van dit laatste woord is zeker voor sommige lezers niet heel duidelijk. Ziehier de verklaring, welke de heer Van Dale daarvan geeft.

"*Schrijven* beteekende in het Middelnederlandsch *afbeelden*, *uitteekenen*, *schilderen*. Een *beeldschrijver* was dus een beeldschilder, een portretschilder, ook wel *beeldmaker* geheeten. Nevens dezen had men ook *cleerscrivers* of *huusscrivers*, d. i. decoratieschilders. De beschreven kleêren, later geschilderde kleêren geheeten, waren geene kleedingstukken, maar beschilderde stukken lijnwaad, welke zoo gezocht waren, dat er een aanzienlijke handel in gedreven werd.

Van de *beeldscrivers* moet men de *beeldsniders* wel onderscheiden. Zoo sneed Joris de beeldsnijder het crucifix, dat door Robrecht van Cotthem gestoffeerd werd. Onder de *beeldscrivers*, die op het einde der 14e en in 't begin der 15e eeuw te Sluis leefden, bekleedde Robrecht eene eerste plaats. Meermalen wordt zijn naam in de stadsrekeningen van dien tijd genoemd. In 1396 stoffeerde hij met goud en olieverf het nieuwe kleine crucifix, waarop de nieuwe Burgemeesters, Schepenen en Raden der stad hunnen eed moesten staven. In 1404 verrichtte hij denzelfden arbeid aan de zes vanen met de daartoe behoorende ijzeren spillen, staande op de vorst der nieuwgebouwde Oostpoort. Geen wonder dus, dat wij eenig belang stellen in dezen Sluischen schilder, die meermalen met het vertrouwen der stads-regeering vereerd werd, en die reeds zoo vroeg te Sluis met olieverf *schreef*."

den Heiligen Geest, — dus op een niet aanzienlijke plaats, want wat in 't middeleeuwsch "Heilige Geest" heette, is hetzelfde, dat in onzen stijl "Afdeeling Armwezen" genoemd wordt[1]; en 't laat zich dus wel begrijpen, dat Robrecht er ooren naar had, toen hem een betere rustplaats werd aangeboden. De kerkmeesters gaven hem er een in ruiling zoo goed hij wenschen kon, — "een sepulture met eene zerke vóór St. Pieters altaar", — dus in de onmiddelijke nabijheid van den poortwachter des hemels.

Bovendien werd hem beloofd, met

Handtasting en geschrift, dat sij beseeglen deden,

dat in genoemde kerk "eeuwelick ende erfelick, alle jaren", zijn jaargetijde gevierd zou worden, en wel "in de conditiën ende manieren", als in het kontrakt beschreven werd, zoo naauwkeurig en met zulke waarborgen, dat Robrecht voor de rust zijner ziel geen de minste zorg behoefde te hebben; ja, de kerkmeesters zouden zelfs, even eeuwelijk en erfelijk, "de zerk, die over hem liggen sal, wel schoone doen dwaen", dat wil zeggen: op zijn tijd behoorlijk laten schoonmaken, en telkens de schoonmaakster te zijner eer twee penningen geven.

Robrecht was tevreden en de kerkmeesters waren 't ook; hij schold hun van de twintig pond achttien en een half kwijt, zoodat zij goedkoop aan een mooije tafel kwamen.

[1] De H. Geestmeesters waren de Armverzorgers, en "aelmissen van den Heyligen Geest genieten" was "uit de armenkas trekken".

HISTORISCHE ANEKDOTEN.

XII.

Hoe een dronkeman de stad kan redden.

"Uit het kwade komt vaak het goede voort," zeggen de filosofen, en 't is waar; zelfs de dronkenschap, hoe verfoeijelijk ze is, maakt hierop geen uitzondering. Hoe te Amsterdam in 1535 een dronkeman de stad gered heeft, heb ik in *de Volksvermaken* verhaald; hier wil ik eens vertellen, hoe in 1606 iets dergelijks te Sluis is gebeurd.

De Sluizenaars hadden 's zondags vrolijk hun kermisdag gevierd [1], en waren, de een zaliger dan de andere, maar allen met een goede verheuging te bed gegaan. En juist had die drommelsche Du Terrail, die Fransche Spanjool, dezen nacht uitgekipt om Sluis te overrompelen.

Hij had het slim overlegd, zoowel wat tijd als plaats betrof; hij kwam op een oogenblik, dat burger en soldaat hun kermisroes uitsliepen, en van een kant, waar niemand hem verwacht zou hebben. Er lag namelijk voor de Oostpoort een lange brug over 't verdronken land, waarop vroeger een wachthuis had gestaan, maar dat afgebrand en niet herbouwd was. "Dat behoeft niet", had de Kommandant Karel van der Noot gezegd, "dáár zal nooit vijand komen, wij zijn er door een gordel van forten gedekt." Ja wel, Du Terrail kwam er toch; hij was met 3600 man tusschen die forten doorgeslipt; — zoo goede wacht hadden de bezettingen dier forten gehouden! En heel Sluis sliep gerust, en droomde van geen gevaar.

Du Terrail zond een deel van zijn volk naar de zuidzijde der stad. "Zoodra je den stadstoren één hoort slaan," zei hij tegen den kapitein, "maak je een loos alarm, en dan val ik op de Oostpoort aan."

De kapitein luisterde, maar hoorde geen klok; — Du Terrail luisterde, maar hoorde klok noch alarm; — de stadstoren scheen ook kermis gehouden te hebben, en vergat het slaan.

De kapitein aan de zuidzijde dacht: "we zijn verklapt; ik hou me stil, en als 'k wat hoor, maak ik dat ik weg kom."

Du Terrail dacht: "geen klok? geen alarm? ben ik in den val geloopen? Wacht Karel van der Noot me af, om, zoodra 't dag wordt, me met alle magt op 't lijf te vallen?" — Och neen; de stad sliep en de klok sliep, Van der Noot sliep en de burgerij sliep, de gantsche bezetting sliep en zelfs de schildwacht aan de poort sliep; — maar dat wist Du Terrail niet: "die doodsche stilte kondigt een storm aan", dacht hij en raakte geheel van zijn stuk. "Wil Van der Noot mij overvallen, dan zal ik hem vóór wezen!" — en hij liet eenige petardiers de gracht overzwemmen, om de opgehaalde brug te doen neêrvallen. Juist begon een paard, dat bij de brug in een weide liep zoo luid te hinneken, dat een schildwacht, die op den wal lag te snorken, er half wakker van werd.

"Laat maar voortgaan!" riep de schildwacht zonder zich eens op te rigten, meenende dat een makker hem had toegeroepen, dat de ronde kwam, en — sliep weêr in.

---

[1] De *Kermisdag* was de zondag, waarmeê de kermisweek begon.

"Daar heb je 't al", dacht Du Terrail, "ze wachten ons; maar ik zal voortgaan." En hij gelastte den petardiers hun springbussen aan de poort te zetten, en den troepen, digt aaneengesloten over de brug op te rukken, maar zijn zinnen waren zoo verward, dat hij de piekeniers voorop, en de muskettiers in de achterhoede liet trekken.

De petarden maakten een opening in de poort, groot genoeg om twee man tegelijk door te laten, maar tevens een knal, luid genoeg om de poortwacht te wekken, en die wacht was juist sterk genoeg om de gemaakte opening te versperren. Een hopman, die digt bij de poort woonde, en ook wakker geworden was, bragt spoedig het heele garnizoen en de burgerij op de been; en nu zag 't er voor Jantje van Spanje leelijk uit.

De lange brug voor de Oostpoort was volgepropt met soldaten, maar zij konden niets uitvoeren. De piekeniers, die vooraan stonden, en tot een mikpunt voor de kanonnen en musketten op de wallen strekten, drongen achteruit; de musketiers, die achteraan stonden, werden door Du Terrail vooruit gedreven, en zoo drongen die arme Spekken[1] elkander plat.

't Werd een ijselijke verwarring: honderde Spanjaards werden neêrgeschoten, andere honderden smoorden in de gracht, nogmaals honderden vertrapten elkander, en de rest koos het hazepad. Dit laatste deed Du Terrail ook; maar later gaf hij, om zijn krijgsmanseer te redden, de schuld van 't mislukken van den aanslag aan eenige zijner kapiteins, die er met den kop voor moesten boeten.

Sluis was behouden; dat had het stilstaan der klok gedaan.

Maar hoe kwam het, dat die klok zoo toevallig stil bleef staan?

Dat had men aan een dronken kermishouder te danken, die 's avonds te tien uren naar boven gegaan was, om 't uurwerk op te winden, en 't slagwerk overwonden had. Doch aan wien de eer van dat feit moet worden toegekend, daarover zijn de historieschrijvers 't nog niet eens, — de een noemt den Koster der Groote Kerk, de ander den zoon van den Stadsklokkesteller.

Maar of de een of de ander gelijk heeft, — 't was in allen gevalle een dronkeman, die de stad gered had.

---

[1] *Spek* was de scheldnaam voor een Spanjaard.

OUDE KLEEDIJ.

II.

De beeldjes, die hierboven staan, zijn geteekend naar de zegels dergenen, die zij voorstellen, en behooren tot de tweede helft der dertiende eeuw.

De man te paard, die in 't midden staat, is Graaf Floris V. Onze teekenaar — als een goed Hollander vervuld met diep respekt voor "den goeden Grave Florense", den "martelaar der volksvrijheid", wien, geen Paus en Kerk, maar muze en traditie heilig verklaard hebben (ofschoon de historie hem zoo heilig niet kent) — heeft hem slechts op eerbiedigen afstand durven beschouwen, waardoor wij hem hier dan ook in 't verschiet te zien krijgen. Hij is geteekend naar een zegel, dat hangt aan een brief van den 27sten October 1275. Floris was toen 21 jaar oud, en nog niet tot de ridderlijke waardigheid verheven; maar het zegel was toen waarschijnlijk al niet nieuw meer en zal wel in 1272 gemaakt zijn, zoodat het den Graaf op achttienjarigen leeftijd voorstelt. Hij, die met den valk op de hand meer op den voorgrond treedt, is de vermaarde Gijsbrecht van Aemstel, maar in een heel ander kostuum, dan waarin de Amsterdammers hem jaarlijks op 't Leidscheplein zien. Hij is geteekend naar een zegel, dat aan een brief van den 22sten November 1252 hangt, op welk tijdstip hij

ook nagenoeg 18 jaren oud zal geweest zijn, en natuurlijk was hij toen ook nog geen ridder. Men weet, dat de ridders een ridderzegel hadden, maar zoolang Vorsten en Edelen den ridderslag nog niet ontvangen hadden, lieten zij zich op hunne zegels gewoonlijk afbeelden als ter vogeljagt rijdende met een valk op de hand, en met een jagthond bij zich. Zeldzamer komt het voor, dat zij niet te paard maar te voet zijn afgebeeld; doch wij vinden er hier in Gijsbrecht een voorbeeld van.

Wij zien dus Graaf Floris en Heer Gijsbrecht beiden in jagtgewaad; daarom hebben zij laarzen en handschoenen aan, want die droeg men steeds op de jagt zoowel als op reis. Van hunne hozen zien wij hier niets, zij worden door surcoet en laarzen geheel bedekt. Die hozen zijn broek en kousen uit één stuk en sluiten naauw om het been; gewoonlijk zijn zij van een helle kleur, zooals rood en hooggeel, maar ook wel van onderscheidene kleuren naar die van 't wapenschild: zoo zou Graaf Floris aan 't eene been een roode en aan 't andere een gele hoze kunnen dragen; Gijsbrecht daarentegen aan 't eene been rood en wit geschakeerd, aan 't andere zwart en geel gestreept.

Om 't bovenlijf dragen zij een rok van zijde, fluweel of eenige andere kostbare stof, die om hals en armen naauw sluit, en om den middel met een riem of gordel wordt vastgemaakt. Deze gordel is met zilver, goud of edelgesteenten versierd; ter eener zijde hangt daaraan de dolk, en ter andere zijde de tasch, want zakken in de kleêren heeft men niet.

Van dien zijden of fluweelen rok zien wij bij Floris niets, daar hij geheel door 't overkleed bedekt is; maar bij Gijsbrecht, wiens overkleed zonder mouwen en aan den hals laag uitgesneden is, kunnen wij de glad om de armen passende mouwen, en den hoog om den hals sluitenden kraag van den rok zien. En dit bewijst ons tevens, dat Gijsbrecht van Aemstel zich zwierig naar de mode kleedt; trouwens hij is jong en rijk en gantsch niet vrij van ijdelheid en zucht om te schitteren.

Het overkleed of surcoet, waarvan ik reeds sprak, is dat, wat bij beide beeldjes 't meest in 't oog valt. Het is lang en ruim, en gaat over alles heen; Van Wijn geloofde, dat de heeren dit kleed, even als een hemd, over 't hoofd aantrokken, en wij gelooven 't gaarne met hem. 't Hangt los om 't lijf zonder gordel, en naar beneden met plooijen zoo ruim als een vrouwenrok, doch aan weêrszijden met een split tot aan de heup. Het is van tweeërlei maaksel: vooreerst, zooals Gijsbrecht het draagt, zonder mouwen en laag aan den hals; en ten andere, zooals Floris het draagt,

met mouwen en met een kap, die over 't hoofd getrokken wordt, gelijk tegenwoordig de kap van een regenmantel.

Wij kunnen dus niet zien, hoe Graaf Floris het hoofdhaar draagt, maar bij Gijsbrecht, die blootshoofds staat, zien wij dat de kapper zich ook niet onbetuigd heeft gelaten; 't haar is naar de mode, boven op 't hoofd kort gesneden, maar hangt ter zijden en van achteren met lokken neêr.

Het derde beeldje vertoont ons een geestelijk persoon, en wel den Proost Willem van Aemstel, een van Gijsbrechts broeders, almede den Leidschepleinbezoekers wel bekend; immers zij hooren jaarlijks Arentbroêr vertellen, hoe jammerlijk Willembroêr om 't leven kwam. [1]

> Mijn broêr, Proost Willem, quam, geladen onder d'armen
> Met overschot van 't kruys des Heylands: helpt beschermen
> Ons hoofdkerck, ryck gebout ter eere van Katryn
> En Jesus Moeder self. O burgers! bergt Kristyn,
> Heer Gijsbreghts suster doch! en naulijcx kon hij spreecken.

Maar al had hij kunnen spreken, 't had hem weinig geholpen; want, ach! de Kennemers, aangevoerd door den Spaarnwouder reus, sloegen alles dood wat hun voorkwam.

> Het heylighdom van 't kruys den Proost deê weynigh nuts,
> Geen stool beschutte hem, nocht geen vierkante muts,
> Nocht geen godvruchtigheyd kon Jesus priester helpen.
> Doen wij, o Willembroêr, uw bloed niet moghten stelpen,
> Daer gij te sneuvlen quaemt, reght over 't hoogh autaer.

Zeer tragisch, maar — er is geen woord van waar.

Proost Willem is niet in 1300 of 1304 te Amsterdam in de Nieuwe Kerk gesneuveld; — hij overleed reeds in 1292. Hij heeft die kerk zelf nooit gezien; — zij is eerst 120 jaren na zijn dood gebouwd. Hij bekleedde ook geen kerkelijke betrekking te Amsterdam, maar hij was Proost van St. Jan te Utrecht, en zijn zegel, waar dit beeldje naar geteekend is, hangt aan verscheidene brieven van 1267 tot 1290. Wij zien hem hier dan ook niet "geladen onder de armen met overschot van 't kruys," maar met het boek in de eene en een palmtak in de andere hand, en hij draagt ook geen "vierkante muts," maar staat met ongedekten hoofde.

[1] "Arentbroêr" (vs. 1529) en "Willembroêr" (vs. 1204) behooren tot den stijl van den tijd, waarin Vondel leefde.

SINTERKLAAS.

Ieder, die 't plaatje bekijkt, dat hiernevens staat, ziet dadelijk dat het een navolging is van den beroemden Sinterklaas van Jan Steen. Doch die schilderij is niet — als zij vroeger doorgaans gedoopt werd [1], en daarom in de wandeling nog dikwijls genoemd wordt, — een "Sint-Nikolaas-avond", maar een "Sinterklaas-ochtend"; — er schijnt hier geen "maan door de boomen", maar een bleek winterzonnetje, dat een sneeuwbui haalt. 't Is de ochtend van den 6_n December, en Sinterklaas heeft te nacht gereden; doch eer we dit bezien, moeten wij ons gisteravond nog eens herinneren.

Toen was 't strooiavond, en Sinterklaas verscheen in eigen persoon: — zwart als de Koning van 't Moorenland, brommende als de Bullebak en rammelende met kettingen als Belzebuh, stond hij in het voorhuis en stak zijn hoofd door de binnendeur. En terwijl al de kinderen achter Moeder kropen, klonk zijn stem: "Sijnder ook quaje kyeren?"

"Nee, Her Klaas!" had Moeder toen geroepen, "allemaal zoet op één na; Flip is een luiwammes, die niet leeren wil!"

"Goed, Vrouw! dan zal 'k 'm 'n gard rijen."

"Toe, zinge! zinge!" riep Moeder en poogde de kinderen naar voren te dringen, en op eens klonken de trillende stemmetjes:

Sinterklaas, bonne, bonne, bonne!
Gooije wat in de leêge tonne,
Gooije wat in de huizen,
Zellewe grabbelen as muizen!

Moppen, peperneuten en suikererten vlogen 't kleine volk om de ooren, dat op handen en knieën rondkroop om te grabbelen.

Nadat Sinterklaas vertrokken was, bleef er, onder den indruk der verschijning, een plegtige stilte heerschen, en niemand die benaauwder keek dan Flip. Hij had zijn schoen wel in den burgwal willen werpen, liever dan dien onder den schoorsteen te zetten; en toch — hij moest zich aan het noodlot onderwerpen. Eer de kinderen slapen gingen had de ceremonie

[1] Zie b. v. den *Gids voor reizigers* door P. H. Witkamp, 1847, bl. 53, reg. 9 v. o.

Sinterklaas.

Bladz. 324.

der schoenzetting plaats: niet zonder huivering en met bevende hand — allen op een rij, naar ouderdom — een bosje hooi "voor Klaas z'n paard" er in — onder den schoorsteen, naar oude zede. Sinterklaas, dit wist men, — de groote menschen hadden 't gezien, de kinderen nooit, — reed op een wit paard van schoorsteen tot schoorsteen met een zwarten knecht bij zich, dien hij van huis tot huis door de schoorsteenpijpen zond, om 't hooi uit de schoenen te nemen, en er elks geregte deel voor in plaats te leggen.

O, wat was dat een nachtje voor de kleinen, en wat klopten die hartjes! Slapen konden ze niet, — onmogelijk! Slapen wilden ze niet, — luisteren zouden ze, of ze ook een paard op 't dak hoorden. En ze luisterden, luisterden nog eens, en sliepen als een roos.

O, wat was dat een ochtendje voor de kleinen, en wat gingen die mondjes! Die 't eerst wakker geworden was, had de anderen gepord, en — ze hadden schier geen tijd om de kleêrtjes aan te trekken; repje, scheerje ging 't, en elk vloog ijlings naar zijn schoen; en die dooreenrollende toonen van blijdschap en verbazing, van verrukking en verrassing, vormden een zonderling, maar overheerlijk concert, — veel mooijer dan alle blaas- en strijkconcerten, waar tegenwoordig de lieden hun vermaak bij zoeken.

Wie echter niet om zijn schoen kwam, was Flip. Maar Vader heeft hem met den arm er bij gebragt: "Zie je wel, domoor! dat Klaas je 'n wakkere roede van wilgetakken heit 'ereden? dat is om je te kastijen, dat je vroom zoudt worden."

Daar staat Flip te huilebalken (wij slaan nu 't oog op de schilderij), en Miezus is nog stout genoeg hem er meê te tergen; — trouwens de kwâjongen heeft haar 't heele jaar genoeg geplaagd, dat zij hem nu zijn trekken wel eventjes betaald mag zetten. En Pietje met zijn grijze jasje aan, die al met zijn nieuwen kolf en ballen bezig was, komt ook bij Moeder staan om den grienenden lummel uit te lachen.

Maar zie nu die goede Grootmoeder eens op den achtergrond; ze ligt het bedgordijn op, en wenkt hem met den vinger; ze heeft daar wat geborgen om een pleister op zijn wond te leggen. Och, die grootmoeders! Zoo stout is geen jongen, of bestemoêr zal zich altijd nog over hem ontfermen.

Wilt gij zien, wat Sinterklaas gereden heeft? De oude, maar stevige eiken tafel (zij is op overgrootmoeders bruiloft nieuw geweest) ligt vol: kapittelstokken, kabeljaauwsoogen, klaaskoekjes, en ook een groote appel,

waar een daalder in gestoken is. Tegen de tafel staat een kolossale wegge, waar figuren zijn ingedrukt; in 't midden een geitebokje, en op elken hoek een haantje.

Ter linkerhand op den voorgrond staan twee manden, — de eene gevuld met wafels, krentekoekjes, appelen, hijlikmaker[1] en een langen sukadekoek, — de andere met speelgoed; terwijl eenige noten en peperneutjes over den grond verspreid liggen.

Moeder heeft schik in haar kleine meid; — de goede vrouw heeft nog geen tijd gehad om haar kap op te zetten; ze had net haar groen fluweelen jak aangeschoten, toen "die kyeren beneden zoo'n tumult maakten", dat ze maar gaauw een doek om haar hoofd knoopte, en in haar bruinen onderrok naar de binnenkamer liep, waar 't jonge volk kermis hield; elk danste en sprong met een stuk moois of lekkers in elke hand, en ze gooiden de geleëgde schoenen regts en links over den vloer.

Kijk die Moeder eens goed aan: de glans van 't genoegen ligt op haar gelaat! "Wel, Weintjelief! mag Moeder nu je Sint-Jan niet hebben?" Maar Weintje kan van haar rijkdom niets missen; zij loopt met haar emmertje aan den eenen, en haar Sint-Jan in den anderen arm gaauw weg.

Begrijpt gij niet, hoe op Sinterklaas een "Sint-Jan" te pas komt? Meent gij, dat de Schilder zich vergist heeft? — Neen, Jan Steen wist het wel; maar gij verstaat de taal uwer voorouders niet meer. Gij kent toch wel een "vrijer" op Sinterklaas, niet waar? zoo'n mooijen pop, twee voet hoog, van klaasjesdeeg, met goud beplakt. Welnu, van ouds noemde men een vrijer een Sint-Jan, omdat in de volkstraditie, en dus ook in de volkstaal, Sint-Jan de patroon der liefde en der verliefden was. En niet enkel de Sinterklaasvrijer, neen ook de wezentlijke, levendige vrijer heette zoo; en als een meisje haren beminde in de armen sloot, dan riep zij van vreugde vervoerd: "dit is mijn eyghen Sint Jan!" En daarom bakten dan toen ook de broeders der St. Hubrechtsgilden geen vrijers, zoo als wij ze gekend hebben, ja nog wel zien — gesteekt en gepruikt als een saletjonker uit de dagen van Willem V, — maar naar de oude manier in de gestalte van Sint Jan.

Vader heeft intusschen het kleine Geertje, die een taaitaaipop gekregen

[1] Waarom de hijlikmaker van ouds bij Sinterklaas behoorde, heb ik uitgelegd in mijn *Amst. Kleinigh.* bl. 14.

heeft, op den arm genomen, en wijst in den schoorsteen, waar Klaas z'n knecht doorgekomen is; en Jan staat, met zijn kop in den nek, te zingen om Sinterklaas te bedanken:

Sinterklaas bisschop,
Settie hooge mus op,
Trekkie beste tabbert an,
Rij 'er mit na Amsterdam,
Van Amsterdam na Spanje,
Appelen van Jeranje!

In een goed oud-Hollandsch deuntje moest altijd wat van Oranje komen.

En eindelijk in 't midden van al dat gejoel zit de oude Grootvader bedaard alles aan te kijken, en zich stilletjes te verheugen. De man herinnert zich zijn eigen jeugd nog. En menig bejaard lezer van onzen "Ouden Tijd" zal 't zich ook nog wel herinneren, precies zoo als hij 't hier ziet. Jan Steens schilderij stelt een Leidsch binnenhuis uit het midden der 17e eeuw voor; maar nog vóór een halve eeuw kon men in een Amsterdamsch binnenhuis volkomen hetzelfde tooneel zien: alleen het kostuum was met den tijd veranderd.

MIDDEL TOT SCHULDVERGEVING.

In een kelder van de kerk van St. Sebastiaan te Rome, "steet een putte, daer Sente Peter ende Sente Pauwels in laghen bedect tweehondert jaer ende vijftich, dat noyt niemen en wiste, waer si ghevaren waren. Wie sijn hoet in dien putte stect, hi is quyt van allen sonde." [1]

Wie er van mogt willen profiteeren, zij echter gewaarschuwd zich niet te vergissen: zijn hoed in den put te steken, zou niet helpen; neen, 't is het hoofd, dat er in moet, want dit beteekent hier het woordje *hoet*.

Is. DE WAAL.

[1] Zie KIST en ROYAARDS, *Archief voor Kerkelijke Geschiedenis*, VI D. blz. 312.

HET GEREGT VAN DESPERATIE.

V.

Ten opzigte van den zelfmoord, uit bewustzijn van een gepleegd misdrijf of uit vrees voor straf begaan, hield de Middelburgsche magistraat zich steeds aan het beginsel, dat dergelijk vergrijp op dezelfde wijze als de zelfmoord moest worden geboet. Wèl trachtte soms de bailliu er een crimen sui generis van te maken, dat dan dezelfde straf met zich moest brengen als de misdaad, waarvoor de schuldige zich in hechtenis bevond of waarvan hij verdacht werd gehouden, maar de regter bleef zich zelven steeds gelijk, al verloor hij soms daarbij den aard van de hoofdmisdaad niet geheel uit het oog.

Een vonnis van het jaar 1661 strekt daarvan ten bewijze. Zekere Cornelis Jorissen had zijn achtjarig zoontje met een hakmes het hoofd ingeslagen; deswege geapprehendeerd had hij vermoedelijk zich zelven van het leven beroofd, althans voor de zaak beëindigd was, was hij op 's Gravesteen gestorven. De bailliu concludeerde ter vierschaar: "dat het doode lichaam soude worden uyt het gevangenhuys gesleept, geworpen op een horde, en daerop voorts gesleept tot buiten de stadt op het galgeveld ende aldaer gelegt op een rat, anderen ten exempele; — dat voorts aen hetzelve rat zal worden gehangen een houten kint met het voorz. hakmes." Deze conclusie, die tevens eene bijdrage levert tot de menigte symbolen der oude lijfstraffelijke regtspleging, werd door den zoon van den aflijvige krachtig bestreden; burgemeesters en schepenen condemneerden "het doode lighaem in een doodkiste met een wagen gevoert te worden naer het galgevelt, omme aldaer onder een rat begraven te worden; ordonnerende verders, dat aan hetselve rat gehangen sal worden een houten arm met een ijzeren hackmes daeraen."

De eisch, ten jare 1726 gedaan door den bailliu tegen een metselaarsknecht, die, wegens geweld en feitelijk verzet tegen de overheid op 's Gravesteen gevangen, zich aldaar door ophanging had van kant gemaakt, bevatte onder andere deze overweging, "gemerckt soodanig misdrijf en eygenmoort na regten is verboden en strafbaer, vooral wanneer tselver geschiet uyt overtuyginge van begane misdrijven, welcker straffe niet an-

ders als tegen 't doode lichaem geoeffend kan worden", en eindigde met de gebruikelijke conclusie dat het lijk aan de galg zou worden gehangen met confiscatie van goederen. Doch de vierschaar, aan haar beginsel getrouw, sprak de gewone straf van den opzettelijken zelfmoord uit en weigerde bovendien de verbeurdverklaring.

Gedurende de achttiende eeuw komt de zelfmoord in de gevangenis, althans te Middelburg, zoo herhaalde malen voor, dat men daaruit niet alleen moet besluiten tot de achteloosheid, waarmede de gevangenen werden bewaard en de zorgeloosheid, waarmede ze werden behandeld, maar tevens de hardheid van hun lot leert kennen, dat zóó deerniswaardig moet geweest zijn, dat menigeen, zelfs bij preventieve detentie, om slechts van den kerker bevrijd te zijn, den dood boven een onzekere straf verkoos. Wij willen niet bij elk dier gevallen afzonderlijk stil staan, doch vermelden alleen nog vier van de voornaamste strafoefeningen; — de eerste van 27 Augustus 1789, waarbij het doode ligchaam van eene vrouw, die zich in het tuchthuis had verhangen, op eene slede naar het galgeveld werd gesleept en aldaar aan een paal werd gezet; — de tweede van 26 September 1758, waarbij het lijk van een anderen misdadiger op een stadswagen naar het galgeveld werd gevoerd om er, zonder kist, onder de galg te worden begraven; — de derde en vierde van September en October 1795, waar het oude gebruik weder geheel en al te voorschijn trad en de ligchamen van twee veedieven, die zich op 's Gravesteen hadden verhangen, op eene horde naar de gewone geregtsplaats werden gesleept en aldaar in een put onder de galg begraven; terwijl de lijst van dergelijke sententiën wordt gesloten door het vonnis van 15 Januarij 1798, waarbij enkel werd bevolen, dat het lijk door bedienden der justitie op het galgeveld ter aarde zou worden besteld.

Van poging tot zelfmoord, hare vervolging en bestraffing komen in de ruige registers geene voorbeelden voor, ten ware men daartoe de beide volgende gevallen mogt willen brengen, waarbij echter de poging niet alleen reeds tot uitvoering was overgeslagen, maar waarvan zelfs de volvoering niet meer kon worden verhinderd.

In December 1684 was een vreemdeling, uit Lijfland afkomstig, des avonds in de stads vest gesprongen met het doel om zich van het leven te berooven. Drie menschen, die toevallig getuigen waren van zijne wanhopige daad, trachtten te vergeefs hem te redden; hij verzette zich met alle magt tegen hunne pogingen en ging in zijne vertwijfeling zelfs zoo

verre, dat hij een hunner verscheidene wonden met een mes toebragt. Men moest hem aan zijn lot overlaten en de ongelukkige verdronk. Nu luidde weer de moraal van den bailliu: "alsoo het niemant vrystaat uyt opset en boosen wil de handen aen sich self te slaen en dit in eene welgestelde republyck niet ongestraft gelaten worden kan", met conclusie tot de gewone straffen, die dan ook door den regter werden uitgesproken. Eveneens was dit het geval met een dergelijk feit, in het jaar 1717. Een man, die rusie had gehad in een herberg en in dronkenschap allerlei straatschenderij had bedreven, sprong, terwijl hij door 's heeren dienaren werd achtervolgd, in het water en weigerde insgelijks alle hulp. Het gebruikelijke vonnis wegens opzettelijken zelfmoord uit boosheid volgde nu weder, doch met deze wijziging, dat het ligchaam niet in een mik of aan de galg gehangen, maar verachtelijk in den galgput werd geworpen.

Middelburg. MR. J. H. DE STOPPELAAR.

IJDELHEID.

Ydelheyt der ydelheden
  Op de werelt is het al,
Dat 'er was, en is nog heden,
  En hier namaels wesen sal!

Een Katechizeermeester.

Ydelheyt der ydelheden,
  Alles is hier ydelheyt!
"Oock aen Phyllis' sij' geseten,
  "En"....? Neen, dat maeckt onderscheyt.

Een Student.

EEN SOLLICITATIEBRIEF.

Simon Jansz. Verwey was vóór omstreeks honderd jaren Schoolmeester te Oudewater, en solliciteerde naar de vakante betrekking van Schoolmeester en Voorzanger te Zalt-Bommel. Hij schreef daartoe aan de Regeering en den Kerkeraad den volgenden brief:

AGTBAARE HEEREN,

Zonder Roem na Waarheid dient dese tot Informatie, dat onze Familie bestaat in *Man*, *Vrouw* en *Zoon*, wij zijn ruym 40 Jaar, de Zoon de kragt onser Lendenen in de fleur Zijner Jaaren de stut onser bejaarde dagen 20 jaar, een Meester Glasemaker en Verver, de meesten tijdt mijn ondermeester, een jongeling onses gelijk, fris en wel Geformeert van Leeden; Zoo UE: Eerwaarde en Agtbre Heeren een wel gedresseert *Schoolmeester* en *Veurzanger* van node of van doen zoud hebben, GOD geve UE: Agtbre wijsheid ende voorsigtigheid in de Electie van zoodaanig een vereischt Persoon of Man wat het zij: Verzeker UE: Agtbre, aangaande mijne Weetenschappen ofte Sientien [1], dezelve bestaan in deze navolgende dingen ofte zaken; Namentlijk, *Italiaans en Scheeps Boekhouden*, *Wijnroeijen*, *Konst der Stuurlieden*, *Landmeten* en (zonder roem dogh, het is GODS gave) *Extraordinaris Puyk van overheerlijk schoon Zingen.* Als het GODT belieft en UE: Agtbre begeerig is zulks dan te hooren, tot verwondering, verbaastheid en wat dies meer is; Dat zoo een teder Lighaam in *Lezen* en *Zingen* zoo een geluyt kan geven. Ik ben op de vierde verandering van Domicilie, alle Figure op het konstigste door Ovaals Rondwijze met de Passer af te halen, alle Zonnewijzers te formeeren, Italiaans en Romynsche Letteren, ja tot 50 diverse handen te schrijven, de Capitalen regts en slinks door een te halen, met het Penseel te schrijven en te Vergulden, en diergelijke Wetenschappen en Capacityten meer; Mede de vlugheid der Pen voor niemand behoeft te wijken (de Roem buyten ge-

[1] d. i. *Scientiae*, kundigheden.

sloten) ben verzekert, UE: Agtbre nogh beter zal ondervinden als ik met mijn Pen hier derf exprimeren; Wanneer gy my belieft te hooren off te zien, hebben UE: Agtbre mij maar tot UE: kosten te recommanderen ofte door iemand te laten halen [1], de distantie tusschen beide is omtrent 9 à 10 uuren; mijn Huysvrouw is de allerbequaamste in haar huyshouding alsmede in het assisteren van mijn school: Afijn, van de hooftschedel tot de voetzodel ben ik een volmaakt *Schoolmeester.*

NB. *Wijn* nochte *Sterken Drank* werden nimmermeer van mijn geproeft.

[Bravo! geen Jenever! maar evenmin — Wijn!
Afschaffer in waarheid en niet slechts in schijn;
Zoo moest het met allen, ook heden nog, zijn.]

Zijt voor het laatste zeg ik verzekert, UE: Agtbre zouden het nog beter ondervinden.

Aangaande mijn Comportementen zal attestatie vertoont werden, door Ecclesiastike en Politike Heeren onderteykent.

Zal mij dan hierop verlaten; Per eerste Occasie antwoord verwagten van te komen ofte niet.

Zoo UE: Agtbre mij niet op zodaanig Conditie [2] gelieft te hooren ofte te zien, gelieft dan maar de Goedheid te hebben van mijn Papieren met den eersten wederom te zenden; Dan hoope dat God UE: Agtbre geve Eendragtigheid ende Liefde, ja zelve tot Concordantie toe, in de Electie van een Goed, Eerlijk, Bequaam en Deugtsamen Man. De Heere Zegene UE: Agtbre ende Eerwaarde Broederen der Gemeynte in het Electeren van een ander Persoon in het vazerende ampt Uwes Schoolmeesters en Veurzangers.

Blijvende na hertelijke Salutatie en mijn onderdanigste Dienstpresentatie aan UE: Agtbre met de Broederen der Gemeynte van de Stad Bommel,

Agtbre Heeren,

Votre tres humble et Obligant Serviteur

Simon Jansz. Verwey.

---

[1] Zoo was 't oude gebruik: de Stad betaalde de reiskosten der schoolmeesters, die zij liet overkomen, "omme met hemluyden te spreken van 't regiment van de school", of liet hen door een stadsbode halen. Dit was echter in de 18e eeuw op vele plaatsen reeds in onbruik geraakt, en daarom vond Meester Verwey noodig het te herinneren.

[2] Namelijk: de reiskosten voor hun rekening te nemen.

In 1856 gaf de Navorscher [1] een lezing van dezen kurieusen Sollicitatiebrief, maar zoo miserabel verminkt, dat zij naauwelijks leesbaar is: ja zoo slordig, dat men er zelfs, in plaats van "Zonnewijzers te formeeren", leest: "Zonnewijzers te *smeeren*!!! — 't Is dus wel noodig er een betere editie van te geven, waarvoor zeker alle navorschers den "Ouden Tijd" dankbaar zullen zijn.

De lezing, welke ik hier geef, ontleen ik aan den "Oprechten nieuwen Utrechtschen Almanach" van A° 1777, welk boekje — in hoevele handen 't vóór 94 jaren moge geweest zijn — nu al vrij zeldzaam is, gelijk 't met almanakken gewoonlijk gaat. Doch 't is niet om deze opmerking, dat ik 't boekje noem, maar om drie andere te maken.

1°. Het jaartal 1777 bewijst, dat deze Sollicitatiebrief niet — als sommige letterkundigen, na de abacadabraïsche lezing in den Navorscher, gemeend hebben — in 1806 of 1816 door een vernuftig Schoolopziener, die president van een onderwijzers-gezelschap was, is geïnventeerd om de "verbeterde onderwijzers" dier dagen eens ten koste der "oude schoolmeesters" wat op te vrolijken; maar dat het werkelijk een achttiende-eeuwsch produkt is.

2°. In den almanak van 1777 wordt omtrent de aanduidingen van personen en plaatsen alle bescheidenheid in acht genomen; men leest daar slechts: "Brief van S. J. V. Schoolmeester tot O. aan de Regeering van B". Dit bewijst, dat de brief destijds nog van te jonge dagteekening was om namen te noemen, en dat hij dus niet, als in den Navorscher opgegeven werd, tot 1750 of 1736 te brengen is, maar denkelijk niet veel ouder dan 1770 zal zijn.

3°. De plaatsing in een almanak bewijst, dat deze brief ook in dien tijd een kuriositeit was, en men dien dus niet te beschouwen heeft als een proefje van den gewonen pedagogischen briefstijl dier dagen. Meester Simon Verwey te Oudewater was zeker te dien tijde even vermaard door zijne zonderlinge brieven, als Dominee Van der Zouw te Amstelveen door zijne zonderlinge preeken [2], en, vóór eenige jaren, Onstee te Amsterdam door zijne zonderlinge advertentiën [3].

---

[1] VI D. bl. 302.

[2] Zie hiervan een staaltje in den *Nederl. Stad- en Dorpbeschr. Amstelveen*, bl. 9.

[3] Zie b. v. die der "32jarige Echtvereeniging" in *'t Vervolg van de Haarl. Courant* van 3 Junij 1861, welke over honderd jaren in den "Ouden Tijd" zal meêgedeeld worden even als thans de brief van Meester Verwey.

WAT ER SOMS VAN EEN BOEREJONGEN WORDEN KAN.

"Mit al myn bernen wit ick wel rey, maer mit onsen Vigle wit ick nen rey", zei een Friesche boer in het dorpje Swichem bij Leeuwarden tegen zijnen buurman. Doch omdat mogelijk sommigen onzer lezers geen Friesch verstaan, zullen wij 't in 't Hollandsch vertalen: "Met al mijne kinderen weet ik wel raad, maar met onzen Vigle weet ik geen raad."

"En waarom weet gij met uwen Vigle geen raad?" vroeg de buurman.

"Omdat hij niet deugen wil", antwoordde de vader; "want als hij de schapen hoeden moet, zoo gaat hij ergens onder een hegge zitten, en leest in een briefken of boeksken, dat hij heeft, en laat de schapen in 't koren loopen."

"Wel", hernam de buurman, "dan zou ik den jongen liever laten studeeren."

De vader deed dit; en die boerezoon is een zeer geleerd man in de regten, en zelfs President van den Geheimen Raad te Brussel geworden. Ja, die Vigle is zulk een man geworden en zoo groot geweest, dat hij al zijne vrienden rijk en edel gemaakt heeft. Eens een zijner neven ontmoetende, die slechts een man van geringe conditie was, zeide hij: "Neef! ik moet u ook aan een officie helpen."

"Och neen", antwoordde deze, "ik ben daar niet toe bekwaam."

"Stil", hervatte Vigle, "gij weet niet, neef! met hoe weinig wijsheid het land geregeerd wordt."

Zoo verhaalt zekere Jan Baars, wiens vader, kort na den dood van Viglius, predikant te Leeuwarden geweest is, in een boekje, dat hij in 1648 te Amsterdam uitgaf en *Cornu-copiae* betitelde, — "een boeck van allerley materiën, seer leersaem ende aengenaem om te lesen voor alle liefhebbers van vreemde ende fraaije dingen", maar dat tegenwoordig al zeer zeldzaam is.

"Deze Viglius", zoo vervolgt Baars, "heeft van zijn onnoozel dorpje, daar hij geboren was, en waar slechts vijf of zes huizen bij de kerk staan, zijnen toenaam genomen: *Vigle van Swichem*; en hij heeft tot zijn wapen gevoerd [als een herinnering aan zijn boersche afkomst, en omdat hij zoo dikwijls door zijn vader beknord geworden was, als hij de schapen in het koren liet loopen] een korenschoof en anders niet. Hij heeft op dat dorp

digtbij de kerk een huis doen bouwen, waaraan zooveel vensters waren (zoo men zeide) als er dagen in 't jaar zijn. Ik heb, met mijn vader, het huis van onder tot boven bezien, maar juist de vensters niet geteld."

De beroemde staatsman Viglius Zuichemus ab Ayta (want zoo schreef hij zijn naam voluit) is genoeg bekend; en men weet, dat hij in een allermoeijelijkst tijdsgewricht de hoogste ambten bekleed en een zeer werkzaam deel aan 't staatsbestuur genomen heeft.[1] Maar ofschoon zijn vader slechts een boer en hij dus werkelijk een boerejongen was, die zijns vaders schapen hoeden moest, zoo was hij toch, als ook uit zijn naam Ayta blijkt, gesproten uit een Friesch adelijk geslacht. Er waren te dien tijde in Friesland, ten gevolge van de langdurige binnenlandsche oorlogen, vele edelen zoodanig verarmd, dat zij zich met boerewerk generen moesten, en dit schijnt ook het geval met Vigles vader geweest te zijn. Volgens Winsemius was het zijn oom Bucho Ayta, die hem studeeren liet, eerst te Leuven, vervolgens in Frankrijk en Italië. Op zijne reizen maakte hij met vele geleerden en ook met Erasmus kennis. Na vele landen en menschen te hebben leeren kennen, en verschillende betrekkingen bekleed te hebben, gaf Keizer Karel hem een zetel in den Hoogen Raad te Mechelen, en later werd hij President van den Geheimen Raad en Kanselier der Orde van 't Gulden vlies. Hooft gaf hem den lof, dat hij een man was van kloek vernuft, hooge geleerdheid, doortrapt met lange ervarenis en deftig van wandel, en dat hij vrijmoedig genoeg was, om te spreken tot matigheid, beide in zaken van staat en van godsdienst, wat echter niet meer uitwerkte, dan dat men het hem ten goede hield.

Maar toch was Viglius met al zijn gematigdheid een bewerker van bloedplakkaten en een voorstander van 't ketterbranden; en met al zijn bekwaamheid was hij toch de man niet om in de *crisis*, die hij beleefde, zijn vaderland wezentlijke dienst te bewijzen. "Hij dacht te veel aan zich zelven", zei de Bisschop van Arras, en zijn nepotisme en hebzucht gaven velen ergernis. Dat hij zijne neven en vrienden aan ambten hielp (ook al waren ze de knapsten niet, als Baars verhaalt) is niet bezijden de waarheid; en dat hij schraapte zooveel hij kon, getuigen de aanzienlijke goederen, welke hij naliet.

[1] Vooral verdient J. Scheltema, *Staatkundig Nederland*, over hem nagezien te worden.

Amsterdam. Dr. P. Scheltema.

VAN VRIJEN EN TROUWEN.

VIII.

De boerebruiloft op het tooneel.

Bruiloften waren de vrolijkste feesten in 't leven der oude Hollanders, — zoowel bij stedelingen als bij boeren, zoowel bij aanzienlijken als geringen. De geleerdste professor vergat er zijn grieksch en latijn, en de deftigste staatsman was daar een gewoon mensch: ja, de groote Jan de Wit zei zelfs, dat hij naar een bruiloft soms "snackte als een vischje naer 't water". En daar het nu niet ieder dikwijls ten deel viel op zulk een feest genoodigd te worden, zoo zag men wel graag eens een bruiloft op het tooneel, — maar dan liefst een boerebruiloft, omdat

't Natuurlijk landvermaak wijkt voor geen steedsche pracht.

't Landspel was in den tijd van Frederik Hendrik in de mode gekomen. Waarom? Natuurlijk door het toenemen der "steedsche pracht". Hoe meer de stedeling zich verwijdert van de eenvoudige natuur, hoe liever hij zich deze door de kunst voor oogen laat tooveren. De mensch haakt altijd naar 't geen hij mist; de boer komt de stad "bekijcken uit het groen", en de stedeling zoekt, om zich wat op te frisschen, het "boere lantpriëel". En voor hem, die nooit het buitenleven geniet, wordt het een Arkadisch genot, het in de komedie te zien vertoonen. Zóó viel destijds het Landspel in den smaak, dat zelfs de Munstersche Vrede er meê gevierd werd, en 't stuk alweêr met een boerebruiloft eindigen moest:

't Is bruiloft in de weide,
't Is bruiloft op het lant;
Nu danst om deze beide
En huppelt hant aan hant [1].

En 't was een pret voor de stedelingen dat bij te wonen. Men had in de 17e eeuw al verschillende boerebruiloften op het tooneel, die juist niet allen even Arkadisch waren, maar één had men er, dat een heel lief en aardig landspelletje was, want een jongejuffrouw had het gemaakt. Hoe

[1] Vondel, *Leeuwendalers*.

zij heette, kan ik u niet zeggen, omdat zij haren naam zedig verzwegen heeft; maar jong was zij, en mooi ook, want in 't lofdichtje voor haar spel wordt zij "een frissche roozeknop" genoemd, en denkelijk was zij een Leidsch juffertje, vermits het lofdichtje van den bekenden Willem van Heemskerk is. 't Spel heette: "De Bruyloft van Krelis en Neeltje"; maar 't is nu al lang vergeten en 't boekje een zeldzaamheid.

Vervolgens kwam er ook een "Vrijaadje van Cloris en Roosje" op het tooneel, een herdersspelletje, dat 25 jaren lang met pleizier gezien, of liever gehoord werd, want het werd "vertoond in muzijk". Maar toen de achttiende eeuw aangebroken was, en men Kloris en Roosje al zoolang had laten vrijen, begreep men, dat het eindelijk tijd werd eens aan hun bruiloft te denken; — Krelis en Neeltje hadden hun tijd gehad, — en zoo rijmde een tooneelpoëet "de Bruiloft van Kloris en Roosje", die weldra te Amsterdam zoo populair werd, dat zij nog heden ten dage jaarlijks gevierd wordt. Zoodra Gijsbrecht van Aemstel zijn:

Vaerwel, mijn Aemsterland: verwacht een andren heer!

uitgegalmd heeft, en met een buiging is heengegaan, zeggen de Amsterdammers: "nou komt Kloris." Ja, vroeger waren er (en mogelijk zijn er nog) die meenden:

1° dat met dien "anderen heer", die men verwachten moet, niemand anders bedoeld wordt, dan mijnheer Thomasvaâr met zijn nieuwjaarswensch;

2° dat "de Bruiloft van Kloris en Roosje" ook door Vondel gemaakt is, om altijd na Gijsbrecht vertoond te worden.

Dat die goede lieden 't mis hadden, weten onze lezers wel, maar zij zullen toch hun dwaling verklaarbaar achten. Sedert hoelang reeds verschijnt Kloris in 't gevolg van Gijsbrecht? — Precies weet ik dat niet; Van Lennep zegt: "sedert anderhalve eeuw", en korter is 't zeker niet, want al vóór omtrent een eeuw was het "een oude gewoonte", en "waar die gewoonte haar geboorte aan verschuldigd was", wisten de tooneelkundigen toen al niet meer[1]. Dit is echter ligt te raden. Gijsbrecht komt, als 't jaar vernieuwt, en bij die gelegenheid moest er steeds, en moet er nog — naar een nog veel ouder gewoonte, die uit den tijd der rederijkers dagteekent[2] — een nieuwjaarswensch uitgesproken worden: hiertoe nu leent geen stuk zich beter dan deze bruiloft, daar men Thomasvaâr

[1] *De Tooneelspel-beschouwer*, 1783—84, Lr. Z. bl. 2.
[2] Vergl. mijne *Volksverm.* bl. 115.

alles kan laten zeggen, wat men wil. De eenigste tegenstrijdigheid is maar, dat de nieuwjaarwenscher in een groen landschap "onder 't lommer" staat, doch dit neemt men in de Komedie zoo naauw niet.

Zoo werden *Gijsbrecht* en *Kloris* onafscheidelijke gezellen; en is 't wonder dat het kijkend publiek den laatsten voor even Amsterdamsch als den eersten hield? — Zelfs toen de Soevereine Vorst den 26n November 1814 den Amsterdamschen Schouwburg bezocht, werden "op hoog bevel" *Gijsbrecht* en *Kloris* vertoond; ware de laatste weggebleven, dan zou 't spel niet volmaakt zijn geweest. En toen, in 1864, de leden van "het Derde Kongres der Internationale Vereeniging tot bevordering der sociale wetenschappen" en hunne dames op een voorstelling in den Amsterdamschen Schouwburg genoodigd waren, vertoonde men hun alweêr "de Bruiloft van Kloris en Roosje", doch voor deze buitengewone gelegenheid "door Mr. J. van Lennep met eenige nieuwe gasten gestoffeerd".

Wij voegen hier een afbeelding bij, naar de groote plaat van De Wit en Jonxis, A° 1788, uit het zevende tooneel, waar Krelis en Elsje met Thomasvaâr het drinklied zingen:

Al die niet meugen
O vrolijke Baas,
Die lekkere teugen,
Zijn suffent of dwaas!

Leggen wij nu *Krelis en Neeltje* en *Kloris en Roosje* naast elkander, dan bespeuren wij terstond, dat het eerste tot model voor 't laatste heeft gediend, maar moeten tevens erkennen, dat de Jongejuffrouw haar werk ruim zoo goed gedaan heeft als de Tooneelpoëet. Terwijl de laatste de ouders van den bruigom de bruiloft laat geven, wist zijn voorgangster beter hoe 't behoorde, en liet zulks door de ouders van de bruid doen. Ook ontbreekt in *Kloris* een personagie, die in *Krelis* niet vergeten is, namelijk: de boereknecht. Wat is die Thomasvaâr voor een boer, die er niet eens een knecht op nahoudt en zelf de borden aandraagt! — Bovendien had die knecht een tweeledige rol te vervullen: 1° voor lummel te spelen, en het, in een oud kluchtspel onmisbaar, pak slaag te ontvangen, hetwelk de jonge dichteres hem zoo lustig liet toedienen, dat Klaas riep:

'k Wou niet dat w' altijt bruyloft hielen,
'k Zou altijt krijgen op mijn huyt!

De Bruiloft van Kloris en Roosje.

Bladz. 338.

2° als dronkeboer te dansen, wat op een boerebruiloft evenzeer onmisbaar was; waarom dan ook in *Kloris* een der "zwijgende genooden" zulks doet, wien 't echter, omdat hij geen rol heeft, zoo goed niet afgaat als Klaas, die, na "binnen wat flesjes leêg gedronken" te hebben, zwaaijende tusschen de gasten sprong:

Zoo kan ik ook wel slaen mijn bienen;
'k Geloof, dat al die luyden mienen,
Dat Klaesje niet 'en bruy en kan:
Ik dans gelijk de beste man.

In 't eerste tooneel van 't oude landspelletje was de toeschouwer getuige der vrijerij van 't paar, dat vervolgens bruid en bruigom werd; maar dit is in *Kloris* anders, — daar treedt een ander vrijend paartje op, namelijk: Krelis en Elsje, die in hun vrijen sprekend op Krelis en Neeltje lijken. Slechts ontbreekt er aan, wat, als wij reeds vroeger zagen, bij geen boerevrijerij ooit ontbrak: de optelling van 't geen de vrijer heeft en te wachten heeft. Ook dit wist dus de Jongejuffrouw beter dan haar navolger. Uit alles blijkt, dat zij 't landleven en de landlieden beter kende dan hij. Haar taal is kiescher en tevens meer boersch, en hare aardigheden zijn naïef; — de zijne is plat en gemeen, en zijne kwinkslagen zijn onkiesch.

Al heeft ook Mr. J. van Lennep, in het voorberigt zijner "met eenige nieuwe gasten gestoffeerde" *Bruiloft van Kloris en Roosje*, dit onbeduidend spelletje in bescherming genomen, ik kan niet toestemmen, dat het "een overdreven preutschheid" is, het onkiesche af te keuren. Neen, het is niet "de krachtige en gezonde taal, die onze boertjes en boerinnetjes voerden", welke wij hier vinden, het is de gemeenheid der achterbuurt. Onze boeren en boerinnen kende de Tooneelpoëet zeer weinig, maar beter was hij t'huis onder lieden van dat slach als Jakob van Ryndorp, Jan van Hoven en hunne "kunstgenooten."

Maar wie was die poëet? Dit is sedert lang de vraag.

De Catalogus van de Bibliotheek der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden noemt op bl. 140: Thomas van Malsem; op bl. 177: Jakob van Rijndorp; op bl. 70: Dirk Buysero; en op bl. 24 — zeker omdat men geen vierden naam wist te bedenken — niemand.

Wie is 't nu van deze drie? — Buysero kunnen wij schrappen; hij is slechts genoemd, omdat bij toeval een exemplaar van *Kloris* — en wel 't zelfde, dat

op den naam van Van Malsem staat — met eenige zijner tooneelstukken in één bundel gebonden is.

Maar welke aanspraak heeft Thomas van Malsem op het auteurschap? Toen Arend Fokke in 't begin dezer eeuw eenige nieuwjaarswenschen van Thomasvaâr uitgaf, voegde hij er deze aanteekening bij: "Het "kluchtspel *Kloris en Roosje* is in den jare 1704 door den te dier tijde "beroemden comischen acteur en dichter Thomas van Malsem vervaar-"digd, die de rol van *Thomasvaêr* in hetzelve ook allereerst vervuld "heeft, en zijne mede-acteurs en actrices, die er met hem in speelden, "hunne eigene namen liet behouden. *Pieternel* was een actrice, genaamd "Pieternelletje Kroon; *Krelis* mede een acteur, genaamd Cornelis; zoo "ook *Elsje*, enz".

Een tooneellegende; maar wij weten, dat wij aan die soort van legenden evenmin onvoorwaardelijk geloof kunnen schenken als aan die der heiligen. Dat Thomas van Malsem een beroemd en komiek akteur was, is waar; maar dat hij ook een dichter was, is — te bewijzen; wij kennen geen dichtwerk van hem. Dat zijn naam en die van Pieternelletje Kroon aan twee personagiën gegeven zijn, bewijst wel, dat het stuk voor den Amsterdamschen schouwburg, maar niet, dat het door hem geschreven is. Zijn naam komt op geen enkele uitgave [1] voor; het kluchtspel was steeds naamloos.

Indien 't geen Fokke verhaalde, waarheid was, dan zou men dit veertig jaren vroeger toch ook wel geweten hebben. Maar ofschoon Wagenaar bij zijne beschrijving van den Schouwburg wel van Thomas van Malsem spreekt, — van die tooneellegende geen woord, hetgeen bewijst, dat die toen nog niet uitgevonden was.

En nu de derde man — Jakob van Rijndorp. Diens auteurschap schijnt onbetwistbaar, want zijn naam verschijnt als zoodanig op het titelblad eener uitgave van 1727, "gedrukt voor de Haagsche en Leidsche schouwburgen" (een herdruk, maar den vroegeren druk heb ik niet gezien); en Jan van Hoven, die deze uitgave bezorgde, vermits Van Rijndorp toen reeds zeven jaren dood was, begon zijn berijmd voorberigtje aldus:

Dees Boere Bruiloft, die voor dezen,
Door Jacobs Rijmpen kwam in 't licht,
Komt weêr herdrukt, en als verreezen,
De kunstenaars voor het gezigt.

---

[1] De oudste druk, dien wij kennen, is van 1707; Van Malsem overleed in 1719. Ware 't stuk van hem, dan zou die druk ook wel zijn naam gedragen hebben.

Jakob van Rijndorp was in zijn tijd zeer bekend als tooneeldichter en tevens als "Directeur der Leidsche en Haagsche schouwburgen." Maar al staat zijn naam op den titel van bovengenoemde uitgave, toch was hij *de* auteur van het kluchtspel niet, maar slechts *één der auteurs*, want — en dit is een nieuw raadsel — er is tweeërlei *Bruiloft van Kloris en Roosje*, die onderling veel overeenkomst hebben en toch ook veel verschillen: de eene is die, welke voor de Haagsche en Leidsche schouwburgen, de andere die, welke voor den Amsterdamschen schouwburg gedrukt is.

De "vertooners" zijn in beiden dezelfde, behalve dat in de Rijndorpsche de ouders van Kloris, in plaats van Thomas en Pieternel, Jeppe en Luitje heeten. De liedjes komen nagenoeg woordelijk overeen, maar toch niet geheel. Al het overige is, van 't begin tot het einde, op hetzelfde patroon gewerkt, maar anders berijmd; het Rijndorpsche echter is niet het beste van de twee, en nog veel platter en onkiescher dan het Amsterdamsche.

Hebben welligt om deze reden de Regenten van den Amsterdamschen schouwburg 't stuk niet willen laten vertoonen, zoo als het uit "Jakobs rijmpen" gekomen was, maar 't voor hun tooneel door een ander op nieuw laten berijmen? Dit is mogelijk; maar 't is even mogelijk, dat wij aan twee poëten moeten denken, die eerst te zamen, maar vervolgens elk afzonderlijk gewerkt hebben. Jakob van Rijndorp liet zich aan zijne tooneelstukken dikwijls door anderen helpen [1]; vermoedelijk is dit ook 't geval geweest bij het op touw zetten van den *Kloris*.

Toen de liedjes en de schets der zeven tooneelen gereed waren, schijnen de beide zamenwerkers oneenig geworden te zijn, elk zijn klad in den zak gestoken en vervolgens t' huis op eigen hand afgewerkt te hebben; — deed Jakob van Rijndorp zulks voor zijn eigen tooneel, de onbekende medewerker deed het voor den Amsterdamschen schouwburg; en deze bragt er daarom, in plaats van Jeppe en Luitje, Thomas en Pieternelletje in. Zoo kwamen er twee *Bruiloften van Kloris en Roosje* in de wereld, half gelijkend, half verschillend. Maar de rijmer van 't Amsterdamsche stuk was, omdat het niet geheel zijn werk was, bescheiden genoeg, zijn naam er niet voor te zetten, en wij kunnen dien niet raden.

---

[1] Zie 't voorberigt van *de Gestrafte Vrijgeest* en 't naberigt achter *Kloris en Roosje*.

GEZELSCHAPSVERMAKEN.

VII.

HET SLABBERJANSSPEL.

Dit spel heet niet "Slabbejan" maar Slabberjan, — wat ik niet duidelijker te vertalen weet dan door Jan Praatgraag; want, om met de Walchersche boertjes te spreken, de slabber van 't gezelschap was daarbij zoo tamelijk in roere. Nog is het hier ten platten lande een gewoon zeggen: "zijn slabber ergens insteken", voor: den mond er in te slaan. En ik herinner mij hier de koddige mededeeling vóór eenige jaren door een boeren-ouderling mij gedaan. Hij had zijnen predikant bij 't huisbezoek vergezeld, maar met leedwezen gezien, dat die hier en daar 't vrij lang gemaakt en veel gepraat, maar weinig of niet daarmede gewonnen had. Vreezende, dat Dominee weder veel spreken en weinig er bij winnen zou, had hij, bij 't op nieuw uitgaan tot de gewigtvolle taak, hem trouwhartig den broederlijken raad gegeven, "om van daag zijn slabber niet zoo lang te laten hangen", d. i. mond of tong niet zooveel te roeren.

Genoeg wat den naam betreft; en dat het te Westkappel bekend werd door een zeevarende bij terugkeer uit Westindië [1], geloof ik gaarne, maar dat het een Westindisch spel was, riekt wel wat naar een aardigheid, die het matroosje verteld mag hebben.

Het spel werd gespeeld met bruine, gedraaide doppen, die een steeltje aan de ronde zijde hadden, om ze gemakkelijk tusschen de vingers te houden. Op de platte zijde waren de nommers en figuren geplakt. De nommers liepen van 1 tot 12, en bovendien was er nog een *nul*, en ook een *blinde*, namelijk een dop, waar niets op stond. De figuren waren zeven in getal: 1. een *ruiter te paard* [2], die met den sabel dreigde er op in te houwen, 2. een *vogel*, 3. een *herberg*, 4. een *kat*, 5. een zoogenaamde *smoel*, voorgesteld door een Medusakop, 6. een *zot*, namelijk een hansworst of nar, en 7. een *p..pot*. En al deze dingen waren dubbel in het spel.

---

[1] Vergl. hiervoor bl. 178.

[2] Op bl. 20, minder naauwkeurig, het *paard* genoemd.

Wie nu een *smoel*, een *p..pot*, een *zot* of een *nul* hadden, betaalden een penning (zooveel als men vooraf bepaald had) aan den pot, namelijk: aan den pot van 't spel, wel te onderscheiden van dien anderen. Waren echter de beide *zotten* tegelijk in de handen der spelers, dan betaalden dezen niet, maar ontvingen elk een penning uit den pot, als een "drinkgeld", om de vrolijkheid wat op te wekken, maar daarvoor moesten zij dan ook te zamen dansen.

Het spel bestond in ruilen, — altijd, zoo men hoopte (evenals het in de wereld gaat), tegen iets beters. Ieder had zijn dop blindelings uit den zak gekregen, en men verborg hetgeen men had voor de nieuwsgierige blikken zijner buren. Men ziet dus, dat het Slabberjans-, evenzeer als het Ganzespel, als "een tooneel van 't menschelijk leven" beschouwd kan worden.

Bij 't begin van 't spel legde elk een gelijk getal penningen voor zich, en men trok wie de ruiling beginnen zou. Hij, wien dit ten deele viel, bood, zoo hij een ongunstigen dop had, dien zijnen nabuur aan, gelijk deze op zijn beurt weêr aan den volgenden speler; en zoo ging 't voort, den kring rond. De gevraagde ruiling mogt niet geweigerd worden, dan alleen in geval men den *ruiter*, den *vogel*, de *herberg* of de *kat* had.

Stootte men op den *ruiter*, dan werd men met een dreigend: "Kop af!" [1] begroet, en trad spoedig terug, en moest niet alleen zijn dop, maar mogt ook zijn kop behouden, tegen betaling van een penning in den pot.

Ontmoette men bij 't ruilen den *vogel*, dan klonk het met een vervaarlijke stem: "Sta voor den vogel!" en men ruilde niet, maar lei weêr een penning in den pot. Intusschen ging hij, die aan de andere zijde van den vogel zat, met zijn dop den ruilhandel aan.

Aan de *herberg* komende werd de ruiling geweigerd met het ook al niet zachte: "Herberg voorbij!" En waarom dit? Hij, die zich aanbood, had een ongunstigen dop, dien hij gaarne aan een ander wilde overdoen, maar in de herberg verlangde men geen gasten, van wie schade in plaats van voordeel te verwachten was. Hij moest dus voorbij gaan, maar gaf den kastelein een fooitje, en daarvoor verwees deze hem naar den man aan de andere zijde.

Naderde men de *kat*, dan begon dit dier zoo afgrijselijk te miaauwen, te blazen en te krollen, dat men van schrik achteruitsprong. Al het geruilde moest weêr naar nommer één terug; maar daarna ging het ruilen aan de andere zijde der kat weêr voort.

---

[1] Niet: *kap af!* zoo als op bl. 20 staat.

Werd de *smoel* iemand in de hand gestopt, dan gaf deze zulks te kennen door het trekken van leelijke gezigten, en wie de potsierlijkste troniën wist te zetten en daarbij te brullen als een leeuw, deed het gezelschap het meest lachen. Natuurlijk moest hij, die den *zot* kreeg, voor hansworst spelen en allerlei grappen verkoopen; — maar van den *p..pot* moet ik de explicatie schuldig blijven.

Een stel van zulke doppen, goed bewerkt en goed geteekend, was misschien te duur, om het Slabberjansspel meer algemeen te maken. De pret echter, die het opleverde, maakte, dat het, waar het ter tafel kwam, dol-gaarne gespeeld werd [1]. En ik verzeker u, dat op zoo'n gezelschapsavond het boerenvolkje pret had! waartoe natuurlijk de warme aalbessenwijn ook wel wat bijdroeg. Wat kon die poes miaauwen en die vogel snateren, en wat schaterde de troep als de smoel malle gezigten trok, en de zot potsen maakte! en bij "kop af!" zouden zenuwachtige lieden het niet uitgehouden hebben. In één woord — het was onder de Arjaans en Jakomientjes een drukte, een gelach, een gejuich, dat hooren en zien soms verging, en te midden der luidruchtige vrolijkheid was er ook aan boeren-aardigheden en weleens snedige kwinkslagen geen gebrek.

Middelburg. IS. DE WAAL.

[1] Vergelijken wij hiermeê wat de heer Kesteloo op bl. 178 gezegd heeft, dan zien wij, dat het met dit spel ging als met menig ander. De vrolijkheid hangt doorgaans minder af van het spel dan wel van hen, die spelen.

J. T. G.

BLADVULLING.

Kleyn Holland, groot puyck des Werelts, vrye Woonplaets van Verstanden, Schole van den Krijg en Kamer vol Rijkdom, Keuken vol Voedsel, Kelder vol Bier en Wijn, Pakhuys vol Goet, Sleutel van de Zee en Haven van Voorspoet. Holland is zoo volop in Voedsaemheidt, dat daer meer Volk sterft van te veel te eten als van honger te lijden.

ADR. VAN DE VENNE, 1635.

DE HOED.

EEN PROEFJE UIT EEN ACHTTIENDE-EEUWSCHE LETTERKUNDIGE VOORDRAGT.

Wat zijn dat heerlijke avondjes, als men daar, gekapt en gekuifd, warmpjes en wel, zaamgepakt zit in de zaal van ...... ja, hoe drommel! kan ik weten van welke maatschappij gij lid zijt? Vul dus zelf de naam maar in. —

Wat zijn dat lieve letterkundige avondjes, als men daar, na eerst elkander lang genoeg bekeken te hebben, eindelijk den "door 't geachte Bestuur uitgenoodigden" Spreker in 't oog krijgt, die, volgens den President, "welwillend", doch, volgens hem zelven, "schoorvoetend", aan die uitnoodiging komt voldoen en in den spreekstoel klimt, buigend en blikkend, draaijend en dribbelend, en zijn onmisbaar: "geëerde hoorderessen en hoorders!" liefelijk lispelend, en, na eerst nog de noodige ceremoniën met neusdoek en handschoenen uitgevoerd, en wat papieren uit zijn rokzak gegrabbeld en behoorlijk geknepen en gewreven te hebben, u een "uit het leven gegrepen" novelletje zal laten hooren, — 't zij van een oud jaagpaard en een dorpsdomineeskeukenmeid, 't zij van een jonge modiste en een ouden stadhuisklerk, — of wel u onthaalt op een filantropisch-humoristische beschouwing van een neepiesmuts of zijn zoontjes hobbelpaard.

Maar meen niet, dat die even geest- en smaakvolle als belang- en genotrijke avondverlustigingen alleen aan onzen fijn-beschaafden tijd eigen zijn, — wel neen, in den ouden tijd kende men die ook al. Even als tegenwoordig gezegde spreker zijne hoorders onthaalt op gezegde beschouwing van de neepiesmuts, zoo onthaalde reeds vóór meer dan honderd jaren een dito spreker de zijnen op een dito beschouwing van den hoed. En wilt ge er een proefje van hooren? Verplaats u dan eens, in gedachte, in den zoogenaamden pruikentijd; verbeeld u, dat gij op een Novemberavond in 1747 zit ingepakt in de zaal van 't Haagsche genootschap: *Ars superat fortunam.* Een mooije spreuk: "de kunst gaat het lieve geld ver te boven!" De Hagenaars houden veel van mooije spreuken. "Ja wel", zou een Amsterdammer zeggen, "die spreuk is goed, als je van 't laatste genoeg hebt; anders doe je beter een komenij op te zetten; want even als, naar 't zeggen der Ouden, Amor zich niet wel gevoelt als hij Ceres en Bacchus

mist, zoo tiert ook, naar 't zeggen der hedendaagsche Wijzen, de kunst niet zonder geld."

Doch, 't zij daarmeê zoo 't wil, wij zitten in de zaal, en zien op een zoldertje een tafeltje staan met een kleed er over en een lessenaartje er op, en een der "konstrijcke broeders" van *Ars superat fortunam* er achter. Hij spreekt, of liever hij leest over de *Mode.*

Hij heeft zich in 't eerste deel zijner rede met het "poppenkraemshuisraet" bezig gehouden, en bekijkt nu in het tweede de kleeding, waarbij hij opmerkt, dat de Hollanders zich zelven tot kapstokken maken, waaraan de *vestimenta* van alle natiën van Europa worden opgehangen. En om deze eens in bijzonderheden te beschouwen, wil hij bij 't kopstuk beginnen, en den hoed onder handen nemen; hoort hem:

"De naem van HOED draegt hij in 't algemeen als *Hoofddeksel*, 't welk het hoofd beschut en behoed voor warmte en koude, en die naam heeft haeren oorspronk uit het woord *behoeden* of *hoeden*, en dus is hij een *hoed*,

Om menig herssenpan te dekken
Het zij van Wijzen ofte Gekken.
Dog 't laatste woord doeld hier alleen,
Dat spreekt van zelf, op andre steên,
Daer men in 't Prinslijk 's Gravenhagen
Geen Gekken vind die hoeden dragen.

Dog in 't bijzonder voerd hij ongemeene Tytels, wanneer hij als een Hoofd-*Sieraad* word aengemerkt op den scheedel van een Paus, Kardinael en Bisschop, Keizer, Koning, Vorst, en meer andere Geestelijke en Waereldlijke Personagiën, dan pronkt hij met de naemen van een drie-dubbelde, gedekte of open Kroon, Kardinaelshoed, *Myter*, *Diadema*, Muts en Helm; dan is hij van goud, zilver ofte stael; dan is hij bevragt met de Edelste Gesteentens en Paerlen, en beschaduwt met de uitmuntentste Struissen-, Reygers-, Paeuwen- en andere Vogels-pluymen, en dan is hij gevoedert met het schoonste Hermelijn, Fluweel, Zijde en meer andere stoffen.

Hij heeft de naem van *Stormhoed*, als hij het hoofd eens krijgsmans beveiligt voor de sabelhouw of pistoolschot zijns vijands. En in die hoedanigheid is hij zoo geacht, dat de Ridders niet alleen in hun leven hunne hoofden en wapenschilden daarmede beschermd en versierd houden, maar na hun dood denzelven boven hunne begraefplaetsen doen stellen.

Ook draegt hij de naem van *Jagthoed* bij de Esaus- of St. Huberts-

kinderen [Nimrod was toen uit de mode], die hij voor de steekende zonnestralen beschermd, daar zij te voet en te paerd, over berg en daelen, menschen en honden afmatten in 't najagen van een mager haes of een afgeleefd veldhoen.

Den vromen pelgrimmen bediend hij onder de naem van *St. Jacobshoed*, die van de zogenaemde *Rondhoeden* maar alëenlijk verschilt in de Leuse ofte Merkteeken van een St. Jacobsschulp, en dat hij met geen fulpe-borstel dagelijks word opgestreken.

Als de *Fortunatushoed* staet hij bij sommigen ook te boek; waerheen de winstzuchtigen en kanszoekers, die nader onderrichtinge deswegens begeeren, worden geweezen, terwijl wij met zekerheid niets daervan kunnen berichten, vermits onze leuze is: *Ars superat fortunam!* Edoch [dit woord gebruikte een toenmalig spreker om aan zijn rede de behoorlijke deftigheid bij te zetten, even als een hedendaagsche, om de insluimerende aandacht op te wekken, nu en dan zijn: "Maar, mijne hoorders!" laat hooren] edoch de naem hebbende van *Valhoed* is hij ongemeen nut voor kinderen en gekken: genen, als zij leeren loopen, dezen als zij in een Lazarushuis-rinkelstoel zitten; — ook voor groote Potentaten, als zij tot een ongelukkigen val komen. [In onzen tijd ook zeer aan te bevelen voor Heeren Ministers].

Behalve al deze voorgemelde benamingen, worden hem nog veele andere toegeëigent, zooals: *Jodehoed* en *Huilebalk*, *Koddebek* en *Toppershoedje*; daar hij als een *Muts* of *Calot* op 't Toneel verschijnt; dog *Leére-lappen* en *Verkensblaezen* gaen wij voorbij. [Dit waren zeker te dien tijde ook al hoedenamen, even als men nu van "kachelpijpen" spreekt en vroeger sommige dameshoeden als "vloermatten", andere als "suikerscheppers" betitelde.]

Na maete nu dat de Hoed betytelt is, zo bestaet hij uyt een stoffe met zijne weerdigheid overëenkoomende. Wij hebben reeds gezegd, wanneer hij van goud, zilver ofte stael word gesmeed: maer in een lager graed zig bevindende, doet hij aen meenig beever, haes of conijn zijn vagt ontgelden. En bijaldien eenige verwijfde pronkers eens daertoe overkomen om zig meede te dekken, als zommige juffertjes, die het frontespice haerer *Pompadourtjes* beschaduwen met een halfvel misdruk, zo is er geen twijffel of de papiermolens zullen moeten vermenigvuldigt worden ten dienste van die nieuwe Hoedenfabriek.

Maer het uitmuntentste en voornaemste [de spreker nadert nu aan de pauze] diend tot zijnen onsterflijken lof, niet verzweegen te zijn, te weten

[het was in de Meimaand van dat jaar weêr *Oranje boven* geworden] dat de HOED, als het zinnebeeld der VRIJHEID op den speer van de Neederlandsche Maagd verheeven, heeft luisterrijk geschitterd onder de schaduwe des ORANJEBOOMS, zeedert dat de GRONDSTEEN VAN DE VRIJHEID is gelegt door den VADER DES VADERLANDS: WILLEM DEN EERSTEN!"

Daverend geklap en getrap! gedurende 't welk de spreker zich al buigende en strijkende retireert, en achter een kamerschut verdwijnt, waarna ook de hoorders stommelende en dringende de gehoorzaal uit- en de gelagkamer instroomen, om een hartsterking te nemen, ten einde zich in staat te stellen straks de andere helft der verhandeling te genieten, — waar wij echter ditmaal voor bedanken, en daarom niet de koffijkamer in- maar de voordeur uitstrijken.

EEN BINNENHUIS VAN PIETER DE HOOGHE.

De schilderij, waar het nevensstaande plaatje naar geteekend is, berust in het Museum Van der Hoop te Amsterdam. De schilder bloeide in 't midden der 17de eeuw, en was een oom van dien Romeyn de Hooghe, over wien hiervoor op bl. 72 gesproken is.

Pieter de Hooghe was een binnenhuisschilder, die uitmunt door zijn zonlichtjes, tintelend van leven en warmte. Zijn lichtspelingen zijn zoo bevallig en natuurlijk, dat zij den beschouwer goed doen en in een vrolijke stemming brengen. Zijne invallende zonlichten zijn zoo helder en krachtig, dat wij onwillekeurig de hand boven de oogen brengen; en eene liefelijke zamensmelting van heller en zachter tinten, van gloed en dommeling, geeft aan zijne tafereelen eene ruimte en diepte, waarin wij met welgevallen rondweiden.

Welk een genoegelijke kalmte heerscht in dit binnenhuisje!

Hoe lief en warm speelt het zonnetje hier door open deuren en looden vensterruitjes, en weêrkaatst in den hoek der kamer, waar de moeder op haar stoel voor de bedstede zit, met den rug naar 't helle licht gekeerd, terwijl een zachter straal door 't hooge zijraam juist op hare handen valt. Met ingespannen aandacht tuurt zij op 't geen, waarmeê zij bezig is, en schoon wij die kleine meid slechts van achteren zien, merkt gij toch hoe

Een binnenhuisje.

Bladz. 348.

zij popelt van ongeduld om van onder moeders handen weg, en de deur weêr uit bij haar kornuitjes te komen.

De meubelen, die gij hier ziet, — en 't zijn er niet veel, — hebben geen uitlegging noodig; alleen welligt het zwaard, dat in den hoek tegen de bedstede hangt. Ons, die aan veel grooter veiligheid gewoon zijn dan onze voorouders waren, en 't naauwelijks meer noodig achten de vensters te sluiten, als 't nacht is, — ons moge thans dat ding daar vreemd voorkomen, weleer was 't allemans gebruik. Niemand ging slapen zonder zoodanig of dergelijk wapentuig onder zijn bereik te hebben, dat hij dadelijk grijpen kon, wanneer hij in den nacht eenig geritsel hoorde en onraad vermoedde.

Overigens bewijzen u, zoowel de kleeding der huismoeder (die een rood jak, met bont omzoomd, draagt) als 't pronkbed en de schilderijen aan den wand, dat het geen geringe maar een knap-burgermanswoning is.

"Die pronkbedden", zoo schreef Grabner in 't laatst der vorige eeuw, toen ze nog algemeen in gebruik waren, "gelijken wel een opgecierd altaar. In ieder huis heeft men er één, vercierd met chitsen, katoenen en andere spreijen, en opgeschikt met kussens, die met breede Brabantsche kant bezet zijn; zulk een bed kost dikwijls eenige honderde guldens."

't Zijn de beide woonvertrekken van een zeventiende-eeuwsch burgerhuis, die wij hier zien: 't voorhuis en de binnenkamer; — 't eerste is 't zomervertrek, de tweede slaap- en kleedkamer en wintervertrek. Tegenwoordig kent men onder de vertrekken van een burgerwoning geen voorhuis meer, men heeft er gang en zijkamer van gemaakt; maar vroeger was 't voorhuis een pronkkamer voor aan de straat. Even als hedendaagsche burgerlui hun moois in hun zijkamertje te pronk zetten of hangen, en de gordijnen ophalen, dat de voorbijgangers 't mogen zien, zoo deden hun voorouders in hun voorhuis. Ik zal u een voorbeeld op rijm geven. Wie "de Uithangteekens" gelezen hebben, herinneren zich, dat wij daar (op bl. 23 van het Tweede Deel) van zekeren "Konstigen Bakker" gesproken hebben, die "alle Mannen en Vrouwen hun quade hoofden verbakken" kon; welnu deze bakker gaf aan 't eind van zijn rijm ook zijn adres op, en beschreef den pronk in zijn voorhuis:

Boven mijn deur staat: "David vegt tegen den Reus met zijn barsse knevels;"[1]
Ook is mijn huys verciert met drie mooije gevels,
En de vensters staan altijt oopen om te zien.

[1] Dat uithangteeken was bij de zeventiende-eeuwers zeer gewild. Zie *de Uith.* II D. bl. 64.

In mijn voorhuys hangt de fabel van Niobe verandert in een stien;[1]
Ook de strijt van Kupido tegen de Maagden[2]
Van dien grooten kunstenaar, die een stuyver op zijn kant aan negen stukken zaagden;[3]
Ook hangt 'er een schilderij daar Pallas en Arachne weeft,[4]
En ook de Val van Faëton, dat Apelles zelf geschildert heeft.[5]

Nu is wel dat heele rijm van den bakker slechts een grap, maar de pronk in 't voorhuis is naar het leven, en de rijmer heeft tevens een satire geleverd op den smaak zijner tijdgenooten voor de Grieksche mythologie.

Ook deftige lieden hielden hun voorhuis voor een aangename zitplaats, om een luchtje te scheppen en eens "op straat te kijken". Gij kunt er een voorbeeld van zien in een andere schilderij van Pieter de Hooghe in 't zelfde Museum. Een deftige jonge juffer, in een lichtblaauw jakje en een gelen rok gekleed, zit met haar schoothondje, in een voorhuis, dat met wit en zwart marmer gevloerd is, voor 't open venster, terwijl haar zusje, ook mooi aangekleed, op de stoep speelt. Zij schijnt echter met haar zitten in 't voorhuis, behalve 't luchtje scheppen en 't op straat kijken, nog een derde doel te hebben, namelijk: 't afwachten van een bezoek. Doch de huisknecht komt Mejuffer een briefje brengen, — de verwachte komt dus niet. Deze schilderij is van 1670; de eerstgenoemde draagt geen jaartal, doch is zeker niet vele jaren ouder. Ik heb op Oostenburg huizen gezien, die in 1664 gebouwd en juist zoo betimmerd waren als dit.

---

[1] Niobe was een Koningin van Thebe, die zeven zoons en zeven dochters had, en daarop zoo trotsch was, dat zij Latona, die slechts één zoon (Apollo) en ééne dochter (Diana) had, durfde beschimpen. Tot straf daarvoor werden al hare kinderen door Apollo en Diana met pijlen doodgeschoten, en zij zelve in marmer veranderd; welke aandoenlijke historie men bij Ovidius in het 6e Boek lezen kan.

[2] Deze historie kan men verhaald en uitgeteekend vinden in den "Trou-ringh" van Cats, III D. "Roosen-krijgh."

[3] Wie die kunstenaar was, kan men in den *Navorscher* vragen.

[4] Arachne was een Atheensche prinses, die door Minerva zelve in de kunst van weven en borduren onderwezen was, maar later, omdat zij zich knapper dan hare meesteres waande, door deze in eene spin veranderd werd.

[5] Apelles was de beroemdste schilder der Oudheid, en leefde ruim drie eeuwen vóór 't begin onzer jaartelling; zijn meesterstuk was echter geen Faëton, maar een Venus.

HOLLAND-ZEELAND.

In dit boek is, op bl. 111, als bladvulling, de verklaring gegeven van den naam *Holland-Zeeland* aan den dijk op de grens der gemeenten Sommelsdijk en Middelharnis, — en die verklaring is volkomen juist. Toch kan ik er nog iets meer van vertellen, en daar de lezers nu eenmaal met dien naam en zijnen oorsprong bekend zijn, zullen zij er ook wel nog iets meer van willen weten.

In de 17de eeuw was die grenspaal er nog niet; er stond toen op den buitenkant of de noordzijde van den dijk, recht tegenover den Langeweg, een klein huis; en 't was van algemeene bekendheid dat, zoolang dit huis er gestaan had, daarvan "alle ordinaris ende extra-ordinaris verpondingen ofte huisschattingen aan de plaats van Sommelsdijk jaarlijks betaalt ende aan de provincie van Zeeland verantwoord" waren, en dus was de oostelijke zijmuur de grensscheiding. Zoo werd dan in dien tijd de grens tusschen twee provinciën bepaald door een eenvoudig boerenhuisje.[1]

Maar wat gebeurde er op 't einde van 't jaar 1714? — 't Huisje was oud; 't had in den laatsten tijd toebehoord aan een weduwe, die er zeker niet veel reparatie aan had laten doen, en zoo is "hetzelve huysje door

[1] Die manier van grensbepaling was in ouden tijd gebruikelijk; bij 't huis van Jan en 't land van Kees wees men de grenzen aan. Zoo deden Keizers en Graven zelfs. In 1156 moest Keizer Frederik beslissen in een geschil, dat in het Sticht van Utrecht gerezen was tusschen de Kanunniken van St Maria en Egbert van Aemstel. De Keizer benoemde een kommissie van deskundigen om de grenzen naauwkeurig te onderzoeken en te bepalen; en hoe vinden wij die nu in den Keizerlijken brief aangeduid? Bij 't land van Willem en 't huis van Wouter.

Toen Graaf Willem IV in 1342 het regtsgebied van Amsterdam omschreef, was 't ook aan de eene zijde een hofstede van Jan Witte en aan de andere zijde een land van Ysbrant, die als grenspunten genoemd werden.

Maar daar volgde dan ook uit, dat meermalen zulke grenzen na verloop van tijd onkenbaar waren geworden, en er geschil of ten minste onzekerheid ontstond. En dan moest men eenige oude mannen voor Schepenen doen verschijnen, en hen onder plechtigen eed eene geregtelijke verklaring laten afleggen omtrent hetgeen zij zich uit lang vervlogen dagen herinnerden, dat "warachtich ende heulyden wel kenlyck was, ende zij getugen wel wisten," om op die wijze de kwestie uit te maken.

Dit nu wilde de Magistraat van Sommelsdijk door 't plaatsen van een grenssteen voorkomen, en daar deed hij heel verstandig aan, want anders had uit het omvallen van dit huisje wel eens geschil kunnen ontstaan tusschen twee provinciën, die toch buitendien voortdurend geschilpunten genoeg hadden.

J. T. G.

onderdom ingestort ende omgevallen." Ziedaar de grensscheiding tusschen Holland en Zeeland verdwenen. En nu bedacht de Magistraat van Sommelsdijk, "dat het wel mogte gebeuren, dat in der tijd yemande quam te inclineren aldaar een ander huys off gebouw te stigten, ende men in onseeckerheyt zoude konnen geraken, hoe verre het huysje oostwaarts naar het scheyd van Middelharnis heeft gestaan, en vervolgens differenten zouden konnen ontstaan off het nieuw gebouw aan de provintie van Holland off Zeeland zoude moeten contribuceren." Om die onzekerheid en differenten te voorkomen, en 't recht van Sommelsdijk en Zeeland te handhaven, nam gezegde Magistraat den 9den Januarij 1715 het besluit er twee steenen grenspalen te doen plaatsen, en wel een blauwen zerksteeen op den zuidoost- en een witten hardsteen op den noordoosthoek van het oostwaartsche fondament van het omgevallen huisje; — aan welk besluit nog dienzelfden dag uitvoering gegeven is, terwijl de resolutie van den Magistraat, met de verklaring van den timmerman en den metselaar, die 't werk gedaan hebben, nog in 't archief der gemeente berust.

Op de plaats van 't omgevallen huisje is sedert lang een ander gebouwd, maar de blauwe grenspaal staat nog op den dijk. De namen *Holland* en *Zeeland* zijn er echter niet meer op te lezen; ze zijn, toen hier geen scheiding van Holland en Zeeland meer was, afgehakt, maar de paal heeft zijn ouden naam behouden.

Sommelsdijk. J. E. TER GOUW.

KORT BEGRIP

DER

OUDE EN NIEUWE PEDAGOGIE.

De vader raadt zijn zoon, dat hij goed cijfren leer',
Wie cijfren kan, wint geld; wie geld heeft, komt tot eer.

IJSSLEDEN.

Gelooft gij niet, lezer! dat de sleden ouder zijn dan de wagens? Zeker wel, want het voortsleepen van een vracht op een plank was immers veel eenvoudiger inventie dan 't zamenstel van een bak op wielen. Maar dan durf ik ook beweren, dat de ijssleê het oudste voertuig in ons Land is, want waar glijdt het gemakkelijker dan op de ijsbaan?

En daar nu ons lieve Vaderland in ouden tijd gewoon was zich ieder najaar te metamorfoseeren in "een waterrijke meir", zoodat het elken winter een onafzienbare ijsbaan vormde, waar hier en daar de terpen met hutten boven uitstaken, die een negentiende-eeuwer (zoo hij er op een kunstbeschouwing in Arti eens een teekening van voor oogen kreeg) zeker voor koek-en-zoopjes zou aanzien, — zoo moogt gij vrij gelooven, dat de eerste ijsslede hier al op de baan gekomen is in den eersten winter, dien onze eerste voorvaderen in dit natte land doorbragten. Maar die eerste ijssleê was zoo mooi niet als die, waarmeê gij in uwe jeugd, wanneer er sneeuw lag, alle dagen naar school gebragt en er uitgehaald werd, — neen, een ruw makelij slechts; een paar planken op twee latten gespijkerd en van achteren een paar stokken om aan te duwen. Met zulk

een sleė schoven, zeker reeds vóór meer dan 20 eeuwen, (want de Vaderlandsche-geschiedenisboekmakers-tijdrekening van "100 j. v. C." houdt geen steek) de Friezen over 't ijsveld, als ze uitgingen om de koppen der wilgen, die boven 't ijs uitstaken af te slaan tot een brandje, of om riet te snijden tot een nieuw dak op 't huis.

Niet minder oud is 't priksleedje. 't Was ligt bedacht: wanneer men een verre boodschap te doen had, ging men op een plankje zitten, en duwde zich met twee puntige stokken voort. En van deze twee eenvoudige sleden stammen alle soorten van ijssleden af, die wij heden kennen, en thans eens bekijken willen. Maar eerst nog een opmerking in 't voorbijgaan.

Dat *zitten* op een priksleedje vond de forsche en fiere Fries spoedig in strijd met zijn mannelijke achtbaarheid: zittend glijden was voor jongens en vrouwen en ouwemannetjes goed; hij wou 't staande doen. Hij bond onder elken voet een paarderib, nam een paar lange prikstokken in de handen, en vloog over 't ijs, dat de raven van Wodan zelfs hem niet bij konden houden. En uit dit glijden op paarde- en osseribben [1] is later de kunst van schaatsenrijden geboren, die nergens zoo beoefend is als door de Friezen, en nog bloeit bij al hun afstammelingen tusschen Eems en Schelde.

Alle soorten van ijssleden, die er bestaan of bestonden, kan men in drie klassen verdeelen, namelijk: die door paarden getrokken, die door menschenhanden geduwd, en die door den wind gedreven worden. Stoom-ijssleden zijn tot heden toe nog niet uitgevonden.

Zie dan nu eerst eens de sleê, die op het prentje hiertegenover op den voorgrond staat [2]. Drie heeren met even zoovele dames zitten er in, en de voerman zit, vrij zonderling, op den kant. Die heeren en dames doen "eene winterreize". Zoodra de trekschuit niet meer varen kon, heeft de schipper zijne groote i j s s l e ê uit den stal gehaald, het paard, dat anders de schuit trok, er voor gespannen, en 't dier een schelletje aan den hals gehangen; zoo bedient hij het veer bij besloten zoowel als bij open water. Maar ofschoon hij nu eigentlijk voerman is, zijn schippersmanieren legt hij niet af; hij springt op den kant van de sleė alsof het de schuit

---

[1] Van die oude beenen schaatsen kan men in onze archaeologische bewaarplaatsen nog eenige exemplaren zien, die opgedolven zijn uit terpen en veenen, zoowel in Holland en Zeeland als in Friesland.

[2] Naar een plaat van Jan Lamsvelt van 't einde der 17e eeuw, met het onderschrift: "'t Schaats- en Slee-rijden der Hollanders."

IJssleden.

Bladz. 354.

was, en 't is zeker voor de juffrouw, die op de voorste bank zit, niet heel prettig, hem in dat postuur naast zich te krijgen.

Maar dunkt u, dat die lui 't vrij koud moeten hebben op zoo'n togtje in een open sleê? — 't Was juist, toen Lamsvelt dit teekende, een heel mooije dag; maar blies er een scherpe oostewind, of een gure noordwester, of stoof er een sneeuwjagt, dan deden de schippers met hun sleden als de voerlieden met hun wagens [1]: zij overdekten die met een zeil over hoepels gespannen, gelijk gij zien kunt bij Cats op de titelplaat voor 't laatste Deel van zijn "Houwelick".

Met zulk een sleê deed Gerbrand Breêro, in 't begin der 17e eeuw, eens een winterreis naar Haarlem, waar hij ter begrafenis van een vriend gevraagd was, maar, wat juist geen zeldzaam ongeval was, de sleê zakte door 't ijs, en hij haalde er een nat pak bij, en werd "dapper verkouwt", zoodat hij halfziek weêr t'huis kwam. Soms liep 't nog erger af: de rijkbegaafde dochter van Professor Vossius verloor er in 1633 't leven bij.

De boer deed als de schipper; kon hij niet varen naar de stad, dan verving de b o e r e s l e ê de boereschuit. En deze sleden deden ook in oorlogstijd dienst; 't belegerde Haarlem werd er in de wintermaand van 1572 meê voorzien van levensmiddelen en krijgsbehoeften. "Daartoe diende", zegt Hooft, "de geswintheyt der ijssleeden, die, voortgerukt van twee oft drie paarden, met wijd omherzwaaijen, de schildwachten te leur stelden en daartussen door slipten."

Maar de deftige burgers hielden er ook eigen ijssleden op na, om met hun familie of vrienden voor pleizier op 't ijs te rijden. Zulk een h e e r e s l e ê kunt gij almede op ons plaatje vinden, en wel in 't verschiet. Mijnheer zit met zijn zoontje voor-, moeder en dochter achterin, en de lijfknecht staat achterop.

Anders is weêr de n a r r e s l e ê uit het midden der 17e eeuw, die gij ter linkerhand ziet [2]. De narresleden zijn van de narregilden afkomstig, die er vermakelijke optogten meê hielden. Daartoe dienden groote lange sleden, waar een aantal gemaskerde narren bijeengepakt konden worden; en ofschoon de narregilden en narrefeesten in het midden der 16e eeuw een einde namen, de narresleden bleven toch, want wintervermaak moest er zijn, en de rederijkers met hun kamernar zorgden er voor. Maar in 't laatst der 16e eeuw bragt Koning Hendrik III, die eenigen tijd Koning

[1] Vergl. hiervoor bl. 75.

[2] Naar een houtsnede van omstreeks 1652, die in den Zaagmans-almanak voorkomt.

van Polen geweest was, te Parijs de Poolsche sleê in de mode, en deze kwam in 't begin der 17e eeuw ook in Holland. Toen verving het Poolsch kostuum het oude narrepak; het narrepaard kreeg een prachtig bellentuig om en pluimen op; het narrekleed moest een beerenhuid zijn; de bak der sleê, die laag bij den grond was en waarin twee juffers zitten konden, werd fraai beschilderd en verguld, en Mijnheer stond achterop. Zulk een mooije sleê werd kortaf een "nar" genoemd, en alle groote lieden (de "adel" der steden) pronkten er meê. Toen Breêro in December 1616 het ijsvermaak op den Amstel teekende [1], waren ze er al in menigte:

> Hoe reden de boeresleên, so hier, so daer, om var,
> Hoe liep onse Amsterdamsche Adel daer mit de nar!

Er werden prachtige sledevaarten meê gehouden, die men nergens mooijer zag dan in Amsterdam, in den Haag en in Leiden.

Voor de harddraverijen met narren gebruikte men echter die mooije sleden niet; daar had men andere toe met zeer kleine bakjes, die velen *k.kstoeltjes*, maar anderen *tikkertjes* noemden.

De handsleê, thans in Holland meer bepaald ijsslede, doch elders duwsleê, schuifsleê, en op Overflakkee baksleê genoemd, werd in de 17e eeuw, even als de narresleê onder de grooten en rijken, een artikel van weelde onder burgers en boeren; — ja ook onder gezegde grooten en rijken, voor zooveel de jonge heeren betrof, die ze noodig hadden om te voldoen aan art. 14 van het Plakkaat, dat hiervoor op bl. 83 te lezen staat. Die sleden namelijk werden prachtig beschilderd; de eerste meesters legden er hun kunst aan ten koste. In 't midden der vorige eeuw heeft Le Francq van Berkhey "er nog gezien van de hand van Jan Steen, Jan van Goyen en Ezajas van de Velde, daar men de paneelen uitbrak om ze tot kabinetstukjes te schikken". En wat stelden die ijssleêschilderijen voor? Wintergezigtjes, bijbelsche tafereelen, de vier jaargetijden en Arkadische landschappen. Op de boere-ijssleden zag men meestal schaatsenrijders met een gewonnen gans, Prinsenwapens, oranjeboomen en Hollandsche tuinen, en men las er ook rijmen op als op de boerewagens.

Met die ijssleden werden dikwijls ook wedrennen gehouden en bij de Kermis op 't ijs verscheen zelfs de kwakzalver in een ijssleê, door zijn knecht of hansworst geduwd.

---

[1] *Moortje*, 5e Bedr. 5e Toon.

Naast die ijsleê van weelde staat de ruwe platte sleê van den armen drommel, die uitgaat om wat hout te sprokkelen. Zijn buurman echter heeft er een scherp ijzer voor aan vastgemaakt, en zoekt de moerassen op, waar hij er meê in 't riet schuift, en met dat rietsnijden wint hij een goed dagloon. En zet op die sleê nu ter wederzijden een schot, dan is 't een t u r f s l e ê of b o e r e m e l k s l e ê geworden.

Dat de priksleedjes al heel oud zijn, hebben wij reeds opgemerkt. De ganzeschieters gingen er meê op de jagt, en verschalkten, achter dijk of kade verborgen voortglijdende, de waakzaamheid der slimme vogels. En van ouds waren ze ook een jongenswinterspeelgoed, en wat jongen er geen had kreeg er een van Sinterklaas. Ja, zegt Jan de Regt,

> Doe 'k was een kind
> Gaf hij mij Spaansche klikken,
> Met schaats en lint,
> Een prikleê, om te prikken.

Maar onze jongens doen daar niet meer aan; zij hebben het te druk op de hoogere-burgerschool, en leeren liever lessen; in sommige streken echter kan men nog zien, hoe 't vroeger ook hier en overal was. Ga in den winter eens naar Overflakkee; daar heeft nog elke jongen zijn "stikker-sleê" met twee "stikkers", en op elke sleê staat naam en jaartal; men ziet er nog uit de vorige eeuw. De jongens zitten er op hun knieën op (precies als de Amsterdamsche jongens weleer), en als men dan zoo'n dertig of veertig van die stikkersleden als een rist achter elkander ziet, lijkt het op eenigen afstand een reusachtige duizendpoot.

De koek- en zoopjesman trekt daar ook met geen kruiwagen naar de ijsbaan, zooals wij het thans, nu men den regten aard van vele dingen al vergeten is, hier zien; maar naar de oude manier met een stikkersleê, en wel een van groot formaat: ketel, tafel, twee stoelen, flesschen en vlag, alles is op de sleê geladen, en hij zelf zit er bij met de stikkers in zijn handen en een pijpje in zijn mond.

Mooijer dan de jongens-prikjes zijn die van de Hindelooper vrouwen, want deze zijn met krullen gesneden en met de zeven kleuren van den regenboog beschilderd; gij ziet er een op ons vignet; op zulk een prikje maakten ze, als de Zuiderzee digt lag, een uitstapje van Hindeloopen naar Enkhuizen. Maar allermooist waren in de 17e en 18e eeuw de priksleden, welke in Holland tot het ijsvermaak van kreupele of bejaarde

lieden dienden, die van 't schaatsenrijden niet konden profiteeren en toch niet bij den haard wilden blijven suffen. Zij waren even als de ijssleden beschilderd, en zulk een zag ik nog vóór een paar jaren op 't Noordhollandsch kanaal.

't Spreekt van zelf, dat Hollanders en Friezen, die zooveel zeilen zagen of zelf zeilden, de een voor zijn beroep, de ander voor zijn vermaak, en die, zoodra ze den leiband ontliepen al loeven en laveeren leerden, ook al vroeg bedacht waren op 't ijs te zeilen. In de ijssleê werd een mast gezet, een zeil er aan geheschen, en vliegend ging het vóór den wind over de gladde baan. Maar ook alleen vóór den wind: de schuit "die op ysers staet", en waarmeê "in de wint op, over en weêr laveerende, gheseylt worden can", schijnt eerst omstreeks 1600 in Holland uitgevonden te zijn [1]. Spoedig werd dit sleêscheepje of ijsschuitje 't geliefd vermaak van alle Hollandsche en Friesche zeilers. 't Kreeg, om 't zoo natuurlijk mogelijk te maken, den vorm van een gewoon scheepje, maar heeft een zeer hoogen mast, en rust op drie schaatsijzers. Als zeil en fok geheschen zijn, kruit een der liefhebbers 't scheepje aan den wind, en zoo pijlsnel schiet het op eens vooruit, dat hij een vluggen sprong doen moet, om binnen boord te komen.

Een Fransch poëet, die den togt der Israëlieten door de Roode zee bezingt,

> Met, pour les voir passer, les poissons aux fenêtres.

Met geen minder regt had een Amsterdamsch poëet mogen zingen:

> Toen de eerste maal zoo'n schip kwam zeilen op het Y,
> Zag ieder in de lucht de vogels op een rij
> Staan kijken als verstomd.

Duitsche geleerden, die met een sleêscheepje zich van den Haringpakkerstoren naar de Zaan verplaatst zagen in minder tijd dan een geleerde noodig heeft om de verplaatsing behoorlijk met zijn vijf zinnen waar te nemen, beschuldigden de Hollanders van tooverij en hielden stijf en sterk staande, dat de duivel hen voor stuurman diende [2].

En een Hollandsche geleerde verzekerde, dat, door de verbazende snelheid, "de zeilers dikwerf de inademing der lugt ontzeilen", en dus "adem-

---

[1] *Nav.* IV D. bl. 255, XI D. bl. 195.

[2] Vergl. LE FRANCQ VAN BERKHEY, *Nat. Hist. v. Holl.* III D. bl. 1379, en GRABNER, *Brieven over de Vereen. Nederl.* bl. 365, 366.

loos t'huis komen", waar ze "eene kwijnende longkwaal" van krijgen kunnen, en waarom hij "onze landzaaten, en vooral de vrouwen", er tegen waarschuwde [1]; maar ondanks die welmeenende waarschuwing van Dokter Berkhey zeilen de liefhebbers met hun sleêscheepjes als voorheen, en wij zagen ze nog in den afgeloopen winter dagelijks op 't Y.

Tot de ijssleden behooren ook de sleêschuiten, waar echter zelden iemand voor zijn pleizier in gaat zitten. Zij dienen om, bij ijsgang op onze stroomen, de gemeenschap met de Overmaasche en Zeeuwsche eilanden te onderhouden. Van ouds werden ze daarom ook schietschouwen, en tegenwoordig, in tegenstelling van de stoombooten, die zij tijdelijk vervangen, ijsbooten genoemd; maar de ware naam is sleêschuit, want het ding is sleê en schuit tegelijk: 't is een schuit op schaatsen, zonder roer, voor en achter vierkant, die in open water geroeid en over de ijsvelden geduwd wordt. Ieder, die 't nog nooit heeft bijgewoond, is een togtje met zulk een sleêschuit wel eens aan te raden, om te zien hoe vlug onze schippers er in 't nat en op 't glad meê weten om te springen.

Eindelijk: de draaisleedjes of de mallemolen op 't ijs.

In 't ijs werd een gat geboord; — ik spreek in den verleden tijd, omdat wij ze al sedert vijf- of zes-en-veertig jaren niet meer gezien hebben; — door dat gat werd een paal in den grond geslagen, en op dien paal werd een lange vlaggestok met een "Hollandsche vlag" gezet. Om dien paal draaide, aan dikke touwen, een aantal platte sleedjes op schaatsijzers, die ook met touwen aan elkaâr verbonden waren. Elk sleedje had een rugleuning en zijschotten, zoodat men er niet uit kon vallen. Aan de buitenzijde van elk sleedje was een kleine vlaggestok door twee krammen gestoken, en daaraan wapperde een puntig vlaggetje. Die vlaggetjes waren van alle kleur. De liefhebbers, natuurlijk meest jongens, gingen in die sleedjes zitten; en even als bij de ouderwetsche draaischuitjes jongens "in de houten" liepen en den molen deden draaijen, zoo liepen die hier "in de touwen". Pijlsnel vlogen de sleedjes in den cirkel rond, waarbij het gezwier der veelkleurige vlaggetjes een aardige vertooning maakte.

Die draaisleedjes behoorden bij de oude kermis op 't ijs, en zijn met deze verdwenen. Muziek was er ook bij, ten minste een trom; de trommelslager behoorde van ouds bij 't ijsvermaak, en daarom zien wij hem heden ten dage ook nog bij de hardrijderijen, die de kermis op 't ijs vervangen hebben.

[1] L. Fr. v. B., t. a. p., bl. 1380.

HET GEREGT VAN DESPERATIE.

VI.

Wij zagen vroeger [1], dat de zoogenaamde ezelsbegrafenis bij decreet van het concilie van Trente ook van toepassing werd verklaard op hen, die in een vrijwillig tweegevecht waren gevallen. Bij meer dan één plakaat trachtte ook later het wereldlijk gezag in deze landen het tweegevecht tegen te gaan; in 1657 was reeds aangenomen, dat al wie in een duel was gedood, alleen des nachts of bij avond, zonder gevolg, mogt worden ter aarde besteld en dat zijne wapens of blazoenen daarbij niet gedragen of in de kerk opgehangen mogten worden. In 1684 werden deze strafbepalingen nog verscherpt. Daarmede komen overeen de sententiën, in de 18e eeuw door den Middelburgschen magistraat tegen eenige duellisten gewezen.

In de maand Februarij van het jaar 1704 had men het lijk van een soldaat, een Hamburger van geboorte, met een messteek in de borst buiten de Vlissingschepoort dood vinden liggen. Men wist, dat hij met een zijner kameraden was uitgegaan en vermoedde, dat hij te dier plaatse in een tweegevecht was omgekomen, in welk vermoeden men werd versterkt door de omstandigheid, dat de verslagene zelf nog de schede van zijn mes in de hand hield. De bailliu concludeerde, dat het doode ligchaam aan het einde der haven met één been aan de galg zou worden gehangen, in welken geest ook het vonnis werd gewezen.

In het volgende jaar had er wederom een duel plaats, waarbij de uitdager het leven liet en weldra op 's regters bevel met één been aan de galg bungelde; de uitgedaagde, die meende met eenige verschooning te zullen behandeld worden, beriep zich te vergeefs op het moderamen inculpatae tutelae; aan manslag schuldig verklaard, werd hij met den zwaarde geëxecuteerd. En toen in het jaar 1712 een tweegevecht den dood van beide duellisten had ten gevolge gehad, werden ook beider ligchamen, bij gewijsde der vierschaar gecondemneerd, om op eene horde naar het eind

---

[1] bl. 137.

der haven te worden gesleept en aldaar door beulshanden ieder met het linkerbeen aan de galg te worden geknoopt [1].

De ongelukkige moeder, die, buiten echt bevallen, uit wanhoop en vertwijfeling niet alleen de hand aan den jonggeborene had geslagen, maar daarbij zelve in eenen staat van overspanning en ijlhoofdigheid door den dood eene toekomst van schande en ellende had trachten te ontgaan, vond evenmin genade in het oog van den regter der 18^e eeuw. De gewone procesorde in zake van zelfmoord, die hier nog hare nuttige zijde had kunnen hebben, meende men daarbij niet te moeten volgen; men schouwde alleen het lijkje van het kind en liet het geneeskundig onderzoek van het doode ligchaam der moeder geheel achterwege; voor haar werd noch heredum probatio, noch defensie van vrienden en magen toegelaten. Blijkbaar werd de kindermoord aangemerkt als de hoofdmisdaad, die, al mogt daarbij ook verkorting van het leven der moeder hebben plaats gehad, in ieder geval naar den gewonen stijl van procedeeren ten criminele moest worden beregt; dat men evenwel de straf op den zelfmoord toepaste, geschiedde eenvoudig daarom, omdat dit de eenige straf was, die nog voor uitvoering vatbaar was.

In 1736 vinden wij de eerste zaak van deze soort vervolgd, en wel, daar het eene boerenmeid te Kruiningen op het eiland Zuid-Beveland gold, door den rentmeester-generaal van Zeeland bewester Schelde, die als hoogbaillie ter vierschaar te Middelburg in het breede betoogde, dat de arme vrouw, die — na in stilte des nachts verlost te zijn en haar kind heimelijk te hebben verdaan, door de huisgenooten in de bakkeet was gevonden, alle hulp van buren en vroedvrouw had geweigerd en kort daarop ellendig was gestorven — "niet alleen had bestaan als eene ontaarde moeder de hand te slaan aan haar eigen natuurlijke vrucht, maar daarenboven in zooverre ontmenscht was geweest, dat zij zich niet had ontzien door het weigeren van den haar aangeboden bijstand als anderszins zich zelve moorddadig te berooven van het leven, dat zij van God Almagtig ontvangen hebbende ook gehouden was in Zijne handen wederom af te leggen." Overeenkomstig zijne conclusie wezen burgemeesters en schepenen, in deze regt doende als 's graven

[1] Vijf jaren later, in 1717, werd deze straf ook toegepast op een looddief, dien men met zijn handwerk bezig vond op een dak; de buurman, die het zag, schoot op hem; de dief schoot terug, maar miste en tuimelde dood naar beneden. Het ligchaam werd op eene horde naar het galgeveld gesleept en met een been aan de galg gehangen.

mannen, hun vonnis, waarbij het doode ligchaam werd veroordeeld om op eene horde te worden gesleept naar het galgeveld en aldaar in een mik te worden gehangen, met confiscatie van alle goederen.

Het laatste vonnis in zake van zelfmoord, dat in de registers der criminele sententiën van de Middelburgsche vierschaar staat opgeteekend, had mede betrekking op dergelijk geval. Eene jonge, ongehuwde vrouw had eerst haar pasgeboren kind en toen zich zelve, door hare bevalling stil te houden en de noodige hulp niet in tijds in te roepen, moedwillig den dood gegeven. Ook tegen het zielloos overschot dier ongelukkige woedde nog de justitie; op haar bevel werd het lijk op eene horde gebonden en zonder begraving in een put op het galgeveld geworpen. Dit geschiedde in het jaar 1799, in eenen tijd, toen de Fransche nabuur, wiens sociale hervormingen in ons vaderland luiden weërklank hadden gevonden, al lang den zelfmoord in de rij der misdrijven had doorgehaald.

In den eersten code des délits et des peines van 3 Brumaire jaar IV (1795) was daartegen geen straf meer bedreigd, evenmin als in den bij ons nog grootendeels geldenden code pénal van het jaar 1808. In lateren tijd, toen nieuwe theoriën van strafregt, afwijkende van die, welke de zamenstellers van genoemden code hadden gevolgd, waren ontstaan, en men het regt van te straffen in zijne aanleiding en toepassing ook meende te moeten gronden op de zedelijke wet, die den mensch wordt geopenbaard door de inspraak van zijn geweten, kwam men daarop in enkele landen, zoo als in Pruissen, Oostenrijk, Saksen, Beijeren en Wurtemberg terug, en trachtte men wederom, maar nu door meer humane strafbepalingen, dit vreesselijk uiterste te keer te gaan, welks strenge vervolging bij ons te lande in den ouden tijd, als "geregt van desperatie" in weinige bladzijden hiervoren geschetst, echter nooit in staat is geweest om die treurige afdwaling van den menschelijken geest, 't zij toen, 't zij later, van den vaderlandschen bodem te doen verdwijnen.

Middelburg. Mr. J. H. de Stoppelaar.

VAN VRIJEN EN TROUWEN.

IX.

DE BRUILOFTSVERZEN.

Een oud wijsgeer heeft gezegd, dat er geen feest noch vermaak is, waar niet een zekere hoeveelheid verveling onder gemengd is, en de man had gelijk: zelfs op onze Hollandsche bruiloften ontbrak bij al de vrolijkheid, die er heerschte, toch dat vervelings-element niet. Het werd daar geleverd door de bruiloftsverzen. Ja, er zijn, die beweren, dat het hedendaagsche op reis gaan, zoodra als men getrouwd is, geen anderen oorsprong heeft, dan de zucht om aan de bruiloftsverzen te ontsnappen; — wat, zoo 't waar is, inderdaad jammer is, daar 't veel beter ware geweest, naar de wijze van onzen tijd een anti-bruiloftsversverbond op te rigten, dan er de bruiloften zelve om af te schaffen.

Hoe dit zij, de bruiloftsverzen waren vervelende dingen; zij waren vervelend voor de poëten, die ze maken moesten, en zij waren vervelend voor de gasten, die ze hooren moesten. Altijd koekoek-éénzang, want, zei Jan van der Veen, "'t is quaet van oude dingen altijt wat nieus te maken."

Maar waartoe die vervelende dingen dan op de bruiloft?

Zij behoorden eenmaal tot de staatsie; hoe meer verzen er opgesneden werden, hoe meer eer aan bruid en bruidegom bewezen werd, en men zou schande gesproken hebben van een bruiloft zonder verzen.

Wie die dingen uitgevonden hebben? — De Rederijkers; daarom is ook de oude naam van die soort van gelegenheids-rijmelarij: "bruylofts-refereyn": en juist is 't oudste gedicht, dat wij van onzen grootsten dichter kennen, ook zulk een referein, en dit is zoo "rethoryckelicken gecomponeert", dat de geuren van lavendel en egelantier ons er nog uit tegenwaaijen.

Jeugdige poëten, die er nog niet veel aan gedaan hadden, en de taak met moed aanvaardden, wilden weleens een vrolijken toon aanslaan en wat grappen vertellen: zoo als b. v. de reeds genoemde Jan van der Veen, die in 1622 op de bruiloft van een "eerwaerdighen ende hooghgeleerden, der beide rechten Doctoir", te Deventer, dus begon:

Goên avont jonge lui, wat maekt men hier al goets? —
O Vrijsters sonder moet! O Vrijers koele bloets!
Hoe stil, hoe statigh speult een iedereen hier stommetje:
Nu, droogers, tast hem an, en drinkt eens op een sommetje.
Gansch muysen! doen ik eens eertijts te vrijen plagh,
(Dat heught mij noch soo wel als huiden desen dagh)
Hoe roesemoesden ik, hoe kreuckten ik de kraeghjes!
De soentjes, die ik stal, die smaekten mij soo graeghjes
Als edik op sala; ik greepse bij de kop;
Men kreet, men peep, men sloeg, men gaf mij kneukelsop,
Doch al uit vriend'lijkheit en amoureuse trekjes.
Dus sent mij onse Bruit tot u, mijn soete bekjes!
Opdat ik van mijn jeught yetwes verhalen souw,
enz.

Maar dit hielden zij toch ook niet lang vol: vooreerst, omdat het geheel buiten den vorm was, want het bruiloftsdicht moest aan bruid en bruidegom gewijd zijn; en ten andere, omdat zij met die soort van aardigheden toch ook al gaauw den cirkel rondgeloopen waren. En denzelfden Jan van der Veen hooren wij zestien jaren later, toen hij al menig bruiloftsvers had opgezeid, en alweêr op nieuw wat opsnijden moest, bekennen, dat hij geen begin of eind meer wist te vinden.

Hoe sal ik eerst of best beginnen of volenden?
Mijn Musa is verhuist, tot wien sal ik mij wenden?
Weet yemant nieuwer wijs op 't ouwerwetsche lied?
Die stel sijn pen te werk, voor mij 'k en weet se niet.

En hij zei ronduit, dat het bruiloftsverzen maken hem even hard verveelde als het "lietjes maken op het soete Nieuwe-jaar". En 't bruiloftsverzen lezen? — Zelfs Mr. Jakob van Lennep vroeg, toen hij er twee-en-zestig van Vondel voor zich had: "Wie wordt niet afgeschrikt, wanneer hij zulk een verzameling van bruiloftsdichten ontmoet?[1] Toch vinden wij in de bundels onzer poëten nog maar een zeer klein gedeelte van al wat ooit op bruiloften gelezen is; — tienduizendmaal zooveel is gelukkig nooit gedrukt, maar in handschrift gebleven en later voor scheurpapier gebruikt.

In een goed bruiloftsdicht moest ten eerste de schoonheid en lieftalligheid der bruid, al kon ze er van regtswege geen de minste aanspraak op maken, geschilderd worden met het penseel van een Hofschilder; — 2° moest

---

[1] *Vondels werken*, I. D. Inleiding, bl. 3.

de liefdevlam des bruidegoms ten dake uitslaan, al was hij ook de koelste en droogste bloed, die ooit achter lessenaar zat of achter toonbank stond; — 3° moest er een roerend verhaal gegeven worden van zijn lang en hopeloos minnen, al had ook, als soms gebeuren kan, de vrijster meer gevrijd dan de vrijer; — 4° moest er verteld worden hoe de Meimaand haar liefelijkste geuren wasemde, toen eindelijk Zoetelief hem 't jawoord gaf; — 5° moest er heel veel moois opgedischt worden van kusjes stelen en liedjes kweelen, al zou de bruid ook moeten bekennen, dat ze noch van 't een noch van 't ander ooit iets vernomen had; — 6° moesten diverse woordspelingen met bruids en bruigoms namen worden geïnventeerd, hoe meer hoe beter; — 7° mogt er ook weleens een aardige toespeling op 's bruigoms ambt, handel of ambacht bij, maar niet te ruim, want dan werd het ligt voor spot of schimp gehouden, en 't smalen op iemands beroep hebben de Hollanders altijd even leelijk gevonden als 't smalen op iemands geloof; — 8° moest de bruiloftspoëet het heil van den echten staat met de bevalligste kleuren afschilderen, en eindelijk den gelukkigen echtelingen na den hemel op aarde ook dien hierboven wenschen; dit laatste liefst in één slotregel, bij voorbeeld:

Den Hemel hier op aard, en namaals ook daarboven!

Le Francq van Berkhey, die een zeer goed man was en van alles gaarne het beste dacht, meende in die rijmelarij op bruiloften 't bewijs te vinden, "dat de Hollanders een natuurlijke geneigdheid voor de dichtkunst hebben" [1].

Wel zeker! van die "natuurlijke geneigdheid" kon men de bewijzen tevens vinden op tal van uithangborden, zoo van schoolmeesters als van penschrijvers en anderen, die na optelling van de "konsten", die zij "perfect en wel leerden", of van al de brieven, kontrakten en rekwesten, die zij schreven, eindigden met:

Ook doen ik mijn verpligten
Te maken na U wenschen JAAR- en TROUGEDIGTEN.

Zelfs een kaartlegster in een gangetje schreef op 't bordje, dat zij uitstak:

SCHRIJFT OOK REFEREYNEN OM GELT. [2]

De laatste werkte voor den gemeenen man, die slechts met dubbeltjes

---

[1] *Nat. Hist. van Holland*, III D. bl. 1135.

[2] Al ziet men thans zulke uithangborden niet meer, toch is 't gild niet uitgestorven. Zoolang er vraag naar gelegenheidsrijmelarij is, blijft die ook "om geld" te koop. De rijmers hebben thans aan hun deur of venster een geschreven stuk in een lijst achter glas, waarop zij aankondigen, dat zij "gedichten voor alle gelegenheden", ja soms ook "tooneelstukken en chansonnettes" maken.

betaalde: de eersten voor hen, die er daalders en dukatons voor gaven; en zoo kon elk naar zijn stand en beurs het bewijs zijner "natuurlijke geneigdheid voor de dichtkunst" koopen. Men kan er de aanteekeningen nog van vinden in de rekeningboeken, die onder familiepapieren bewaard zijn gebleven, b. v. deze, die ik vond in zoodanig boek van een lid eener deftige familie te Amsterdam:

10 October 1783, Een Vers op 't huwelijk van Nicht ***.... ... . *f* 3 - 10 -

De bruiloftsverzen werden netjes geschreven op geheele bladen; dit was 't gewone formaat, te weten: een vel "Pro Patria" werd opengeslagen en op de waterlijnen beschreven, beurtelings een regel op en een tusschen de lijn. Natuurlijk zorgde men op elke bladzijde zooveel wit te laten (als nog de poëten met hun opdragtverzen doen), dat het vers wat uitliep en eenige bladen besloeg. Voor titelbladen had men kopergravures, gekleurde zoowel als ongekleurde, die in 't midden de noodige ruimte openlieten, om daar met mooije letters en zwierige krullen in te laten schrijven:

MAIKRANS, of: TROUTOORTSE, of: HYMENS FACKEL,
ter Bruylofte van
"den Ed. Heere" of: "den eersame Jonkman"
JAN ADAMSZOON,
***Bruydegom*,**
en "d'Ed. Jonkvrouwe" of "d'eerbare Jonge Dochter"
GRIET EVAASDOCHTER,
***Bruyt*.**

waarop verder plaats en dag en datum volgden, en ook de naam van den Dominee, door wien het paar "in den Heyligen Echten State vereenigt" was, doorgaans niet vergeten werd.

Ik heb een exemplaar van zulk een gegraveerd titelblad uit het laatst der voorgaande eeuw voor mij liggen: het is gedrukt "te Amsterdam bij J. Bouwer, op de Rooze-Gragt Zuidzijde in de Bijbeldrukkerije". Het onderste vierdedeel der plaat is een toepasselijk tafereel: een gehuwd paar keert te voet uit de kerk huiswaarts, natuurlijk onder veel bekijk. De buren zitten in de open vensters en staan op de stoepen, en de straat is vol volk; een strooistertje gaat met haar mandje voor 't jonge paar, en twee dienders maken ruimte met hun stokken. Aan de kerk op den achtergrond zou men zeggen, dat het tafereel landelijk moet schijnen, maar de jood met zijn marsje op den voorgrond bewijst, dat het Amsterdamsch is. De rand wordt gevormd door een latwerk, waar eenig gebladerte langs

geleid is, dat mogelijk maagdepalm moet verbeelden, en in de beide bovenhoeken zetelen de Voorzigtigheid en de Overvloed.

Dezelfde drukkerij leverde echter ook nog vele andere modellen, want dit is geweest: No. 20; — men had ze in de ruimste verscheidenheid, want er was altijd vraag naar dat artikel.

Bruid en Bruidegom kregen al die bruiloftsverzen, nadat ze gelezen waren, present, en de laatste liet ze al te zamen, tot een gedenkboek van de bruiloft, inbinden met een titelplaat er voor; — en hiertoe had men weêr andere gravures. In 't bovendeel van zulk een titelplaat waren twee wapenschilden *in blanco* opgehangen, om daarin de wapens van gezegden Jan en Griet met kleuren te teekenen; hadden ze geen wapen, dan was men in de 17e, en ook nog in de 18e eeuw, vindingrijk genoeg om er een te componeeren, en hieraan heeft menig familiewapen zijn thans onbekenden oorsprong te danken. Het midden werd ingenomen door een krans van roode en witte rozen, waarin een kunstig penschrijver de dooreengevlochten naamcijfers van 't paar moest kalligrafeeren. Beneden zag men den Tempel, een Hymen met zijn fakkel en een altaar met twee brandende harten; rondom verschillende zinnebeelden van handel en nijverheid, kunst en wetenschap; want al was 't ook, dat de bruigom van deze laatsten evenveel wist als de verzen-leveranciers van poëzij, — 't stond toch mooi en behoorde er bij.

En wat werd er later van die bruilofts-gedenkboeken? — Somtijds werden zij nog door 't derde en 't vierde geslacht bewaard, maar zeer velen zijn, terwijl ze in een kist op zolder lagen, door de rotten opgegeten, en nog grooter getal is den weg van alle oud papier gegaan. Voor omtrent een halve eeuw was 't zeer gewoon, bladen, met achttiende-eeuwsche bruiloftsdichten beschreven, bij de slagers en in de komenijen te vinden.

GRAFSCHRIFT VAN EEN KLOKLUIDER,

die, onder 't luiden, den klepel op zijn hoofd gekregen had:

Hier rust Hans Lepel.
Hij leefde van de Klok, maar stierf van den Klepel.

OUDE KLEEDIJ.

III.

Het plaatje, dat naast deze bladzijde staat, vertoont een Vader en Moeder met hun Zoon, uit het midden der vijftiende eeuw; maar dat het groote lieden zijn, zult gij wel terstond opmerken, want zij zijn in goudlaken gedost, en dat droeg geen burger, ja zelfs geen rijk koopman, die zich met fluweel vergenoegde.

De Vader is een der beroemdste, rijkste en magtigste, en tevens, ondanks al zijne gebreken, een der beste vorsten van zijn tijd: Hertog Filips van Bourgondië, bijgenaamd de Goede. De Moeder is 's Hertogs derde gemalin, Isabella van Portugal; en de Zoon niemand anders dan de Graaf van Charolois, die zich later als Karel de Stoute niet minder beroemd gemaakt heeft dan zijn vader, ofschoon op geheel andere wijze. Want onder de regeering van Filips was het Land welvarend en rijk, onder die van Karel werd het arm; bij den dood van Filips treurde het volk, en bij dien van Karel juichte het.

De beeldjes zijn gekopiëerd naar eene teekening van omstreeks 1447: Filips is dus hier een man van 52 jaren; Isabella twee jaren jonger, en Karel een veertienjarige knaap; niettemin was deze laatste toen reeds weduwenaar, want hij was als kind in den echt verbonden met Katharina van Frankrijk, die op den 28^{n} Julij 1446 overleed.

Zien wij nu eens hoe zij gekleed zijn.

Filips is geheel in 't zwart; dit was de kleur, die hij, kort geleden, voor zijne gewone kleeding aangenomen en daardoor in de mode gebragt had. Een baard draagt hij niet en ook geen lang haar, — eigentlijk omdat hij den eersten miste en 't laatste niet had; en daarom werd het toen de mode, 't gelaat glad te scheren en 't haar kort te snijden.

Filips en Karel zijn beiden gedekt met een afhangende kaproen, welke van voren met paarlen of edele steenen is vercierd; maar die des ouden Hertogs is zwart met gouden sterretjes bezaaid, die van den jongeling rozerood. Beider opperkleed is een rok van goudlaken, van onderen en aan de handen met bont omzoomd, aan de schouders opgepoft en om den mid-

Oude kleedij. 15e eeuw.

Bladz. 368.

del gesloten met een zwarten gordel, die met gouden doppen of knoppen bezet is. Maar de rok van den vader is kort en die van den zoon lang; de eerste is van zwart en de tweede van rood goudlaken, en onder de figuren, in dat laken geweven, herkennen wij de Bourgondische lelie [1]. De onderkleeding van Filips bestaat in een zwart wambuis met opstaanden kraag, naauwsluitende zwarte hozen en zwarte tootschoenen; vermoedelijk is die van Karel dezelfde, althans wij zien ook bij hem de zwarte kraag van boven en de zwarte tootschoenen van onder den rok uitkomen. Vader en Zoon zijn beiden met den gouden halsketen der Vliesorde gedekoreerd.

Isabella draagt het hooge en breede kapsel van dien tijd. Naar een gouden hoofdbagge of oorijzer behoeven wij hier niet te zoeken, want onze Bourgondische Vorsten waren vreemdelingen, die het nationaal kostuum aan burgers en boeren overlieten, maar aan hun hof de Fransche modes met Fransche manieren, Fransche taal en Fransche zeden invoerden, en daarin door den adel en alle aanzienlijke en vermogende lieden te ijverig nagevolgd werden. In plaats van gouden boeken of knoppen, stikken of krullen, heeft de Hertogin, ter wederzijden van haar voorhoofd tot op de ooren, groote, als horens opstaande, wrongen of hoofdkussens, uitgedijde *templettes*, waaronder 't hoofdhaar, voor zooveel de schaar 't niet weggenomen heeft, verborgen is, en die zeer cierlijk met goud door- en omwerkt zijn. Over dat hoornwerk hangt een kap of keuvel van fijn doek, die met groote juweelen spelden op de hoofdkussens, zoowel boven 't voorhoofd als op de punten der hoorns vastgehecht is. Haar mantel is lang en wijd, van zwart goudlaken en met bont gevoerd en geboord. Haar overkleed is rozerood met een gouden weêrschijn, van zeer zware stof en met wijde mouwen; daarentegen is haar onderkleed, dat slechts op de borst en aan de voeten zigtbaar is, hoogrood. Van haar gordel is niet anders te zien dan het slot: een zwarte plaat met drie gouden Bourgondische kruisjes belegd en in een gouden rand gevat.

Eindelijk dragen alle drie ook handschoenen, denkelijk witte geparfumeerde van Valenciennes.

---

[1] Die lelie had niet denzelfden vorm als de Fransche lelie. Deze laatste bestaat uit drie bladeren, een regt blad in 't midden en een omgebogen aan elke zijde, die door een dwarsbalkje verbonden zijn. Maar de Bourgondische lelie bestond uit vijf bladeren, een regt blad in 't midden en aan elke zijde twee omgebogene, die door een Bourgondisch kruis verbonden waren: op elk uiteinde van dat kruis namelijk, rustte een der vier omgebogen bladeren.

SPELENDE JONGENS.

IV.

Vóór bijna dertig jaren zat eens een Gelderschman, toen 't Amsterdamsche kermis was, bij zijne vrienden "naast de Nieuwe Kerk bij de Donkeresluis", en zag troepen kinderen "zonderling uitgedost" de Molsteeg uitkomen; sommigen hadden sjakoos op en sjerpen om, anderen een pluim op de pet en papieren epauletten op de schouders; eenigen waren gewapend met houten geweer, blikken sabel en bordpapieren patroontasch, anderen zwaaiden een driekleur of een oranjevlag; een aantal hadden trommels voor 't lijf, velen ook een trompet of fluit in de hand. Zwijgend gingen zij voort, totdat zij, tusschen de Kerk en 't Paleis, als door een onzigtbare magt bestuurd, zich in orde schaarden. Trommelslagers, pijpers en trompetters gingen voorop, en deden hun instrumenten klinken, de vaandeldragers volgden, en al de anderen marcheerden in gelederen er achter. Nieuwe groepen van knapen en meisjes daagden op, allen van eenig geluidmakend instrument voorzien; dienstmaagden met gewapende dreumissen aan de hand, moeders met kleine wichtjes op den arm, — allen moesten meê, allen gingen den Dam op. De brave Gelderschman, die een kindervriend in zijn hart was, kon den lust niet weêrstaan, dien vermakelijken stroom eens te volgen. Hij vroeg, wat dat alles beteekende, en men verhaalde hem de sage van den weesjongen, die de Beurs gered heeft, en waar wij straks van spreken zullen. De Dam was al vol jongens en meisjes, en nog rukten er telkens nieuwe troepen aan; en 't verwonderde hem, dat het gelaat en de houding dier kinderen zekeren ernst teekenden: "het was hun aan te zien", zei hij, "dat zij een oud regt gingen handhaven". Eindelijk sloeg de klok vier; en de jeugd stroomde ter Beurze binnen [1]; onze kindervriend ging meê, om, tegen een pilaar leunende, dit tooneel eens gade te slaan. Hij hoorde trommelen en trompetten; hij zag de Amsterdamsche jeugd optrekken en rondmarcheeren, en wie nog niet loopen konden, marcheerden meê op de armen hunner moe-

[1] De Beurs, waar hier van gesproken wordt, was de houten hulpbeurs, die op den Dam gestaan heeft van 1836 tot 1845, en door den heer J. van Oosterwijk Bruyn bezongen is.

ders. Velen dezer kleintjes hadden ook al een sjako met een pluim op, en zoo ze zelf nog niet fluiten konden, dan deden de moeders 't voor hen. Men zag er die, op moeders arm gezeten, een klein trommeltje aan den hals hadden hangen en er met een stokje op sloegen. Den Gelderschman, de landelijke stilte gewoon, "verging hooren en zien", maar toch had hij er schik in, en 't deed hem goed, de jeugd zich zoo te zien vermaken. Ja, in de aangename stemming, waar dit stadstooneeltje hem in bragt, kon hij zelfs de "kruiwagens, overladen met pruimen", naast andere met trommels en trompetten, sjakoos en pluimen, en de "marskramers met suikergoed en jodekoekjes", die hij anders niet aangekeken zou hebben, belangwekkend vinden. "Zulk een feest", zei hij, toen hij eindelijk heenging, "levert Amsterdam alleen op".

De Gelderschman had goed gezien, en heeft het aardig naverteld [1]. En zeer juist merkte hij op, dat er ook meisjes bij 't soldaatje spelen waren; en gij herinnert u, wat daarover in ons vorig artikel gezegd is; die meisjes kwamen niet enkel om te kijken, neen, om meê te doen, wel niet met sjako en houten sabel, maar met trompet en fluit; zij voegden zich bij de muziek. Maar wat zijn aandacht ontsnapt is, — hij had hier en daar ook een vader kunnen opmerken, die kwam aanwandelen met zijn jongen naast zich, wien hij in een kompleeten uniform gestoken had, hetzij als lansier, als huzaren-trompetter, of als tamboer der schutterij, en hij zou zich verwonderd hebben, dat sommige Amsterdammers zooveel voor dat "naar de beurs gaan" over hadden. Natuurlijk hadden zulke kleine kermishelden den meesten bekijk, en daarmeê achtte Vader de kosten van 't mooije pakje ruimschoots vergoed.

Zoo als de Gelderschman 't vóór dertig jaren beschreef, is 't heden ten dage bijna nog; alleen, men ziet zooveel mooije pakjes niet meer, en daarbij heeft, helaas! het bekrompen denkbeeld meer en meer veld gewonnen, dat het een pretje voor 't gemeen is; terwijl het inderdaad altijd een vermaak voor geheel de Amsterdamsche jeugd is geweest.

En nu de sage van den weesjongen.

Toen het Twaalfjarig Bestand ten einde en de oorlog weêr begonnen was, wilden de Spanjaarden eens een fermen slag slaan. De Republiek moest in haar hartader getroffen worden. Amsterdam moest vernield worden, dan zou 't met de Zeven Provinciën spoedig gedaan zijn. Spinola

---

[1] *Alm. voor het Schoone en Goede*, 1845, bl. 159—172.

zond in 1622 een aantal brandstichters uit, die Amsterdam tot een asch- en puinhoop moesten maken. De Burgemeesters van Amsterdam, die er bij gerucht iets van vernomen hadden, beloofden aan elk, die er wat van ontdekken zou, een belooning van driehonderd gulden.

Nu hadden de Amsterdamsche jongens, van 't oogenblik af, dat de Beurs gebouwd was, een bijzonderen lust om daarop te spelen, en daarentegen hadden de Heeren 't van den beginne af streng verboden; maar — gelijk wij hiervoor op bl. 13 reeds zagen, — zoo knap was geen Beursknecht dat hij de jongens er af hield. En de weesjongens waren altijd haantje de voorste, — overal en hier ook.

't Was dan eens op een mooijen dag in Julij 1622, dat weêr een troep jongens op de Beurs aan 't kastie spelen was; de bal rolde in een gat en was weg. "'k Mot 'em weêrom hebbe!" riep een weesjongen, "hebbe mot 'k 'm!" en hij stak zijn arm in 't gat, maar te vergeefs; toen keek hij er eens in, en wat ontdekte hij? — Midden onder de Beurs lag een vlotschuit met buskruit geladen. Men moet namelijk weten, dat de Beurs op bogen in 't Rokin gebouwd was, en dat schepen en schuiten er onder door voeren.

Spoedig liep de weesjongen naar 't Schoutskantoor om 't aan te geven, en de Heeren op 't stadhuis schrikten er niet weinig van. Zoo bleek het dan wat de booswichten in den zin hadden! Niets minder dan al de kooplieden, zoodra ze vergaderd waren, met Beurs en al in de lucht te laten springen! Natuurlijk werd de vlotschuit er terstond onder uit gehaald, en de doorvaart met een boom gesloten; en toen dit gedaan was, moest de weesjongen voor de Heeren komen. Zij bragten hem onder 't oog, dat hij eigentlijk straf verdiende, omdat hij tegen de keuren gezondigd en op de Beurs gespeeld had, maar dat zij hem dit, om de dienst, die hij der Stede bewezen had, zouden vergeven, en bovendien de uitgeloofde premie van driehonderd gulden voor hem aan de Weesvaders zouden ter hand stellen. "Nee, Heere!" zei de jongen, "daar bedank ik voor; ik speul om me plezier, en niet om geld; maar van straf mot UE. ook niet prate, want as wij van ochend daar niet gespeuld hadde, dan was van middag de heele Beurs, ziet UE. — zóó gegaan. Maar mag ik nou zegge, wat ik graag wou? Over twee maanden is 't kerremis; dan mosten alle jongens alle dage vrij op de Beurs magge soldaatje speulen en dat alle jare weêr, tot een eeuwige gedachtenis, dat de jongens de Beurs gered hebbe!"

Burgemeesteren stonden dit toe, en — ofschoon er geen bezegelde brieven van zijn — het bestendig gebruik tot heden toe, is 't levend en sprekend bewijs.

"Maar is het feit waar?" zoo vroegen de vervolgers van Arends Geschiedenis des Vaderlands [1] na de aanhaling der plaats uit mijne "Wandeling in Amsterdam in 't midden der 17e eeuw." Zij sloegen er Van Wassenaer [2] op na, en vonden dezen "slecht ingelicht," maar achtten het althans "zeker, dat de zaak in Amsterdam geloofd is geworden," — en er zal dus voor dat geloof ook wel een aanleiding geweest zijn.

Toen Dr. P. Scheltema in 1845 zijn "Beurs van Amsterdam" schreef, heeft hij "getracht eenige zekere berigten aangaande den oorsprong dezer eigenaardige gewoonte [het Beursvermaak der jeugd] op te sporen", maar vond "in geene boeken of papieren der Stad daarvan gewag gemaakt." Hij vermoedde, dat wel *met opzet het stilzwijgen* over dien weesjongen *bewaard kon zijn*, dewijl de Regeering beloofd had, *dat de aanbrengers geheim gehouden zouden worden*. "In allen gevalle", zegt de heer Scheltema, "is deze vrijheid slechts mondeling door het Stedelijk Bestuur verleend. [3]

Zeer mogelijk: maar verleend is zij zeker, dit bewijst het bestaande gebruik; en even zeker is 't dat er een aanleiding toe geweest is, en dat deze door een jongen gegeven moet zijn [4].

Zeker is 't ook, dat in Julij 1622 door den vijand een toeleg is gesmeed om Amsterdam aan verschillende hoeken in brand te steken, en eenige hoofdgebouwen door "vierwercken" te vernielen, en dat die toeleg nog tijdig is ontdekt, hoewel niet blijkt door wien, — natuurlijk, omdat er geheimhouding beloofd was. De brandstichters, achttien in getal, waren door Spinola omgekocht, en beëedigd in tegenwoordigheid der Aartshertogin, die hun elk *f* 1500 en een kapiteinsplaats beloofd had, als zij hun werk goed volvoerden; maar toen de schurken de lucht kregen, dat er iets van hun voornemen was uitgelekt, namen zij allen de vlugt. Een hunner echter, die Balthazar Paul heette en een steenhouwersgezel uit het Graafschap Namen was, maar reeds anderhalf jaar te Amsterdam gewoond had, werd te Leeuwarden achterhaald, en heeft te Amsterdam op den 13n Augustus 1622 zijn verraderij met den dood geboet [5].

---

[1] III D. 3e St. bl. 804—806.

[2] Nikolaas Jansz. van Wassenaer, geneesheer te Amsterdam, schreef een *Historisch Verhaal* van hetgeen in zijn tijd voorviel.

[3] bl. 37.

[4] Of het een weesjongen was of niet, doet er niet toe. De sage maakt steeds van alle jongens, die iets gedaan hebben, goed of kwaad, weesjongens. Dit heb ik reeds aangetoond op bl. 222 der *Volksvermaken*. Maar er was dan ook wel eenige reden voor, want bij iedere gelegenheid waren de weesjongens de voorsten.

[5] Zijn vonnis kan men lezen bij JAC. KONING, *Lijfstr. Regtspl. te Amst.* bl. 132—137.

Nu is 't wel waar, dat in de confessie en de sententie van dezen Balthasar wel 't Stadhuis en 't Oostindisch-huis, maar niet de Beurs genoemd wordt, en dat er wel van doozen met vuurwerken maar van geen vlotschuit met buskruit gesproken wordt; — doch 't is ook waar, dat wij slechts de confessie van één man hebben, en dat de zeventien anderen, zoo ze gekregen waren, zeker nog wel wat meer hadden kunnen bekennen. En is het waarschijnlijk, dat de brandstichters, die de stad vernielen wilden, de Beurs gespaard zouden hebben? En zouden zij deze hebben kunnen laten springen zonder buskruit? —

Neen, 't is best mogelijk, dat Mijne Heeren van den Gerechte in de stukken met opzet van de Beurs en de vlotschuit gezwegen hebben, om geen al te grooten schrik onder de kooplieden te verwekken; maar toch moet er iets van uitgelekt zijn, want terwijl Balthasar in de gevangenis zat "gingh de roep zeer sterck, dat men de groote Beurs des middags, met al de koopluyden daer op, door een schip of vlotschuyt vol boskruydt daeronder te leggen zou doen in de lucht vliegen" [1]; — waaruit echter alweêr niet duidelijk blijkt, of die vlotschuit onder de Beurs gelegen heeft, dan of de booswichten er die zouden gelegd hebben, zoo zij hun plan geheel ten uitvoer hadden kunnen brengen.

Eindelijk is 't ook zeker, dat van dien tijd af, voor de doorvaart onder de Beurs boomen gelegd zijn, een aan 't Rokin en een aan 't Damrak, die zoowel gedurende beurstijd als des nachts gesloten werden. Maar onzeker is 't, of die afsluiting gemaakt is, omdat er werkelijk een schuit met buskruit onder de Beurs gevonden is, dan wel uit wijze voorzorg tegen 't geen zou kunnen gebeuren.

Alles te zamen genomen, ziet men, dat hier geen schrifturen zekerheid geven, maar dat de sage toch niet los in de lucht zweeft, en dat het vermoeden van den heer Scheltema wegens een opzettelijk stilzwijgen der Regeering over de ontdekking, door een jongen gedaan, groote waarschijnlijkheid heeft.

En wat het vermoeden, dat de sage op waarheid berust, niet weinig versterkt, is, dat de Regeering vijftig jaar later nog aan die vlotschuit onder de Beurs dacht. In 1672 bevond Holland zich in veel benaauwder toestand dan in 1622, en Amsterdam had toen van geen Spanjaarden maar van de Franschen kwade aanslagen te vreezen. Tot dien tijd was nog altijd, bij dag en buiten beurstijd, de doorvaart onder de Beurs vrij ge-

---

[1] Domselaer, *Amst.* VI B. bl. 430.

laten; maar toen werd goedgevonden, "dat door 't sluyten van de passage onder de beursse aen beyde de kanten, ende door 't inspecteeren van de kelders ende de wooningen onder deselve staende van tijt tot tijt, sorge mach werden gedragen, ten eynde niets verraderlycx omtrent deselve mach werden voorgenomen" [1], waarop de boomen zijn veranderd in groote dwarsbalken en staketsels, en alle vaart onder de Beurs ophield. [2]

Eeuw uit en eeuw in hebben, van jaar tot jaar, de jongens, als 't kermis was, op de oude Beurs soldaatje gespeeld, en vervolgens ook op de houten hulpbeurs. Maar toen de nieuwe Beurs op den 10n September 1845 "voor den handel geopend" was, bleef zij voor de jongens gesloten.

De nieuwe Beurs was nieuw en mooi
Zoowel van ondren als van boven;

en daarom werden de trommelende jongens naar een bolwerk aan de Schans gezonden.

Daar liepen zij in 't natte gras,
Daar zakten zij in slijk en dras,
Door niets voor 't najaarsweêr beveiligd,
En riepen vaak weemoedig uit:
"Ach! hebben trommelslag en fluit
Dan ooit de Beurs ontheiligd?"

Maar in 1850 had Amsterdam een nieuwen Burgemeester gekregen, en toen nu weêr de kermis naderde, gingen de jongens "met de petjes af" dien "nieuw verkoren Burgerheer" een berijmd smeekschrift aanbieden [3]. En wat deed toen de Burgemeester? Hij is — en dit strekt hem tot eer —

Hij is den jongens goed geweest,
En heeft hun op het kermisfeest
De Beurs teruggegeven.

En weêr op dit oogenblik (11 September 1871) trommelen zij er als in de oude dagen; en zij, wien 't geluk ten deel zal vallen, het volgende jaar hetzelfde weêr te doen, mogen er wel aan denken, dat zij dan het 250jarig feest van het Beursvermaak te vieren hebben.

---

[1] *Resol. Vroedschap*, Lr. I. f. 37. [2] COMMELIN, *Amst.* bl. 1170.

[3] Dit was voor hen opgesteld door J. Schenkman De bovenstaande regels zijn er uit ontleend, doch met eenige wijziging.

DRUKFOUTEN.

Zonder fouten zet geen zetter
In ons lieve Vaderland;
Argeloos toch dwaalt de hand,
Grijpende een verkeerde letter;
Of er schuift een uit haar stand;
Of — het grootst der ongelukken!
Deserteert zelfs, onder 't drukken;
En daarom nooit boek of blad,
Dat geen enkle fout bevat.

Maar zoo we op ons zelven letten,
Doen wij geen verkeerde zetten? —
Is geen boek van fouten vrij,
Lezer! 't lijkt op U en mij.

Bl.	32	reg.	8	v. o.	vierregen bogen	*moet zijn*	vier regenbogen.
„	78	„	9	v. o.	wat werken	„ „	vat werken.
„	156	„	5		kou	„ „	kout.
„	170	„	10		*vóór* hebben *is* te *uitgevallen.*		

REGISTER.

A.

Aanplakmethode, 64.
Aanspreekceeltje, 155, 156.
Achter de begijnen, 41.
Admirant, 61, 62.
Adressen aan den Raad, 245.
Advokaat, 242, 244.
Afschaffers, 294, 332.
Afschaffing van de kermis, 148, 269.
Afscheidsdronk, 26.
Afslager van de vischmarkt, 313, 314.
Albertus, 61, 62.
Almanakken, 74, 333.
Alva, 29, 30.
Amalia van Solms, 100.
Amarallis, 261.
Ambachtsgilden, 87, 251, 252.
Ambten, 312.
Amsterdam, 25, 60.
Amsterdamsche kermis, 268, 277, 370.
Anagrammen, 184.
Anagram van Spinola, 64.
Andreas, 237, 238.
Anekdoten, 29, 31, 61, 63, 123, 125, 242, 245, 254, 255, 256, 287, 318.
Antwerpen, 25.
Apelles, 350.
Apenspel, 277.
Apostelen, 237, 238.
Appelkoekjes, 268.
Arachne, 350.
Architectuur, 5.
Arnhemsche zwaardveger, 29, 30.
Ars superat fortunam, 345.
Avondmaalsbeker, 193, 198, 295.
Ayta, 335.

B.

Baars (Jan), 334.
Bacchusfeesten, 269.
Bakslee, 356.
Baldadigheid, 201, 202.
Balkopschriften, 309, 310.
Banier, 68, 69.
Banket, 83.
Barbiers, 165, 166.
Bartholomeus, 237.
Baux, 67.
Bedelaars, 106, 269, 274.
Beeldscrivers, 317.
Beeldsniders, 317.
Beemsterbruiloft, 299.
Beemsterkermis, 109, 302.
Beenen schaatsen, 354.
Beestenspellen, 277.
Begijnhof, 41.
Begijntjeskermis, 233.
Begrafenis, 93, 94, 131, 132, 203—206.
Begrafenisbriefjes, 183.
Begrafenismalen, 78.
Bekeerde geuzen, 236.
Beker, 197.
Bellen, 173.
Berend Evertsen, 306, 307.
Berger steur, 256.
Berijmde aanspreekceeltjes, 155, 156.
Berndje van Galen, 287.
Bernd van den Dorenwerde, 188.
Bestemoêr, 325.
Betooverde bommen, 287.
Beulswerk, 283.
Beursvermaak, 294, 370—375.
Bevrijden der steden, 186.
Bezoek met den krommen arm, 78.
Bezoek met kort good, 78.
Bicker Raye, 52, 53, 313, 314.
Bier, 256.
Bierdragershuisje, 41.
Bijbelteksten, 147.
Bij 't volk is de nering, 12.
Bijzonnen, 32.
Binnenhuis, 348—350.
Blindemannetje spelen, 38.
Blinde wereld, 236.
Bluffen, 29.
Boeken, 148, 168, 172.
Boekendeflensjes, 268.
Boerebegrafenis, 79, 80.
Boerebruiloft, 51, 299, 300, 336—341.
Boereconcert, 299.
Boere-ijssleden, 356.
Boerejongen, 334, 335.
Boerekermis, 272.
Boeresleê, 355, 357.
Boerevrijerij, 133, 339.
Bommen-Berend, 194, 197, 287.
Bonnecroi (Samuel), 19.
Bootsemaker, 271.
Bosscher toren, 15, 17, 19.
Boudewijn Maes, 316.
Bouquet, 240.
Brand blazen, 110.
Brandewijnverkoopers, 105.
Brandmerken, 54.
Brandstichters, 372, 373, 374.
Breêro, 198, 199, 200, 216.
Broederschap, 245.
Broederschappen van 't H. Land, 85.
Broeksknoopen, 229.
Broêrhuizen, 234.
Broêrtjeskermis, 235, 236.
Bruggegeld, 27.
Bruid in staatsie, 239, 241.
Bruidskoe, 49.
Bruidsparade, 240.
Bruidstranen, 50.
Bruiloft, 50, 82, 261, 336.
Bruilofts-gedenkboeken, 367.
Bruiloftskroon, 240.
Bruiloftslied, 260.
Bruiloftsnoodigers, 48.
Bruiloftsstoet, 23.
Bruiloftsverzen, 363—367.
Bruiloft van Kloris en Roosje, 337, 338, 339, 341.
Bruiloft van Krelis en Neeltje, 337, 338, 339.
Brulfteneugers, 48.

Brussel, 25.
Brynegield, 85.
Buiten hangen, 286.
Buiter gezegd Guldenhoed, 295, 296, 298.
Burgeroorlog, 247.
Burgerweeshuis, 106, 170.
Burgerweesmeisjes, 170.
Buurgilden, 87, 251.
Buurschap, 241.
Buurtkermis, 232.

C.

Cachet, 130, 131.
Calot, 347.
Cats, 199.
Chalon, 67, 68.
Chineesche schimmen, 190.
Christiaan Krabbekop, 131, 132.
Cijferen, 352.
Cipiers dochter, 120.
Cleerscrivers, 317.
Concerten, 325.
Condé, 218.
Courant, 166.
Couranten lezen, 191, 192, 309.
Cours d'amour, 65, 66.
Cri d'armes, 69.
Custos sigilli, 129.

D.

Dambord, 112.
Dameskransjes, 245.
Dansbeeren, 274.
Dansen, 300, 301.
Dansen om den vrijheidsboom, 245.
Danspartijen, 110.
Decima, 120.
De duvel en z'n moêr, 154.
Delftsche Ommegang, 151.
Denen, 247, 248.
Derde Stand, 253.
Derk met den beer, 230.
Dertigjarige oorlog, 95.
Desperatie, *zie* Geregt van desperatie.
Dichtkundige genootschappen, 114.
Diefstal, 40, 55.
Dieu aide Orange, 69.
Dieu le volt, 36.
Dijkgeld, 27.
Dikke generaal, 255.
Dirk II, 303, 304.
Dobbelaars, 269.
Dobbelspel, 112.
Doctrina et Amicitia, 108.
Doelisten, 182.
Doodgraver, 312.
Doodmalen, 138.
Draagkoetsje, 24.
Draaischuitjes, 359.
Draaisleedjes, 359.
Drie Koningen, 101.
Drinkpartijen, 250.
Dronkegilden, 86.
Dronkeman, 318, 320.
Dronkenschap, 294, 318.
Drukfouten, 376.
Duel, 360.
Duif, die rood geverfd is, 270, 273.
Duivel, 154.
Du Terrail, 319, 320.
Duwsleê, 356.
Dwerg met een waterhoofd, 278.

E.

Eêle bazen, 250.
Eerbewijzen, 107.
Eigenschappen van goede kinderspelen, 42.
Electriseermachine, 215.
Elfen, 79.
Emancipatie der vrouw, 290.
Emmausche kermis, 154.
Evangelieboek, 303.
Excusabel, 202.
Exerceeren, 113, 115.
Ezelsbegrafenis, 137, 360.

F.

Fabels, 242.
Familiewapens, 367.
Fernando, 30.
Fictiën, 242.
Filibert van Chalon, 68.
Filips van Bourgondië, 368.
Filips Willem van Oranje, 99.
Floddermuts, 167, 168.
Floris V, 128, 253, 321, 322.
Foekedag, 89.
Foekepot, 88, 89.
Fokke (Simon) 80, 183, 203, 217, 218.
Fontange, 57.
Fooijen, 165.
Fortunatushoed, 347.
Fransch brood, 94.
Frans Hals, 181.
Fraterniteit, 245.
Frederik Hendrik, 14, 31.
Frederik van den Berg, 255.
Freyr, 230.
Friesche vrijerij, 116.
Frissche lucht, 7.
Frissche morgen, 26.
Fro, 230.

G.

Galathee, 134.
Ganzebord, 112.
Ganzeschieters, 357.
Ganzespel, 19, 21, 22, 343.
Gasthuisgilden, 85.
Gasthuiskermis, 232, 233.
Gedenkdag van Waterloo, 110.
Geeselen, 54, 55, 62, 119, 244, 286.
Geestelijkheid, 253.
Geldtriomf, 125.
Gelegenheidsrijmelarij, 365.
Gellone, 6, 35.
Gemeenten, 60, 61.
Genootschap tot bescherming der dieren, 256.
Geraspte broodjes, 94.
Geregt van desperatie, 121–123, 135–138, 219–223, 262–266, 328–330, 360–362.
Gesellen van den spele, 86.
Gespeeltjes, 261.
Gewaande krijgsman, 56.
Gezelschappen, 245.
Gezelschapsvermaken, 19, 80, 81, 112, 157–160, 178, 225–229, 245, 342–344.
Gijsbrecht van Aemstel, 128, 321, 322, 337.
Gildebrieven, 225, 226.
Gildemaaltijd, 87, 88.
Gilden, 57, 58, 61, 85–88, 126, 226, 251, 252, 253.
Gilden van de blaauwe schuit, 86.
Goede Vrijdag, 229.
Goedkoop, 24, 25.
Goê reis, 26.
Goochelaars, 269.
Goochelspellen, 277.
Gouden strikken, 171.
Gouden tijd, 25.
Goudlaken, 368, 369.
Goudsche kermis, 280.
Grafschrift, 367.
Grappen maken, 261.
Grappige stukken voordragen, 80, 81.
Grensbepaling, 351.
Grobbendonk, 14, 15, 31.
Groenlandsche vloot, 240.
Groote kermis, 152.
Groote ommegang, 152.
Grootmoeders, 325.
Guidon des couleurs, 68, 69.
Guillaume au cornet, 6, 34.

H.

Haagsche-boschkermis, 154.
Haagsche kermis, 270, 275.
Haarlemmer trekschuit, 26, 217, 218.
Haasje-over, 38.
Halen der bruid, 49.
Halfvastenkermis, 123.
Halfvastenmarkt, 268.

Hals (Frans), 181.
Hamskermis, 232.
Handkijken, 213, 214.
Handsleê, 356.
Handteekening, 129.
Hanegevecht, 61.
Hangen, 54, 286.
Hangers, 173, 282.
Harddraverijen met narren, 356.
Hardrijderijen, 359.
Harnassen, 286.
Havens der zaligheid, 234.
Heeresleê, 355.
Heilige Geest, 318.
Heilige Palmdag, 70.
Heilig huisje, 232.
Heksen, 80.
Herbergen, 21, 22, 192, 310, 343.
Herkingsche windvaantje, 120.
Hertog van Brunswijk, 114.
Hijlikmaker, 326.
Hildegaarde, 303, 305.
Hoed, 345-348.
Hoepelen, 13, 41.
Hohenlo, 254.
Holland, 344.
Holland-Zeeland, 111, 351, 352.
Ho, man, ho! 90, 91, 92.
Hondebegrafenis, 219, 220, 266.
Hondegevechten, 107.
Hond in den pot, 103.
Hoofdbagge, 140, 141.
Hoofdbengel, 141, 142.
Hoofdijzer, 139.
Hoofdkussens, 369.
Hoofdring, 140, 142.
Hooge waarde van 't geld, 25.
Hooghe (Pieter de), 348.
Hooghe (Romeyn de), 72-74, 348.
Hoopvechten, 62.
Houtzagersgild, 87, 207.
Hoven (Jan van), 96, 340.
Huilebalk, 347.
Huishouden, 259.
Huis onder 't zeil, 102.
Huusscrivers, 317.
Huwbare maagden, 81-84.
Huwelijksbootje, 241.
Huwelijksgeboden, 31, 119.
Huwelijksheeren, 258.
Huwelijksplegtigheden, 47-51.
Huwelijksvoorwaarden, 47.

I.

IJdelheid, 330.
IJsbooten, 359.
IJsschuitjes, 358.
IJssleden, 83, 353-359.
IJzer, 139.
IJzerkoeken, 231.
Inluiden der kermis, 152, 153.
Isabella van Portugal, 368.

J.

Jaarboekschrijver, 52.
Jaarmarkten, 152, 153, 268.
Jaarsavond, 231.
Jacobus Alpheï, 237.
Jacobus Zebedeï, 237.
Jagthavens, 87.
Jagthoed, 346.
Jan de Wit, 269, 336.
Jan Govertsz, 26.
Janmaats, 246.
Janneman, 209.
Janoom, 19.
Jan Potazie, 270, 271.
Jan Steen, 210, 211, 214, 324, 326.
Jantje van Spanje, 320.
Jan Zoet, 91, 92.
Jean Potage, 271.
Je maintiendrai, 6, 69.
Je maintiendrai Chalon, 69.
Je maintiendrai Nassau, 69.
Jeruzalemvaarders, 85.
Jodebord, 112.
Jodehoed, 347.
Joel, 230, 231.
Johannes, 237.
Joyeuse entrée, 314.
Joyeux conteurs, 34, 66.
Jongens, 7-13, 37-42, 289-294, 370-375.
Jongensspel, 7.
Jongensvermaak, 289.
Joost Buyck, 292.
Judas Iscarioth, 237.
Judas Thaddeus, 237.
Justitie, 54, 55, 204, 283.
Justitiekosten, 286.

K.

Kaars, 86.
Kaartlegster, 365.
Kachelpijpen, 347.
Kakadoris, 272.
Kakstoeltjes, 356.
Kalendebroederschappen, 85.
Kamers van Rhetorica, 86.
Kamper steur, 256.
Kap, 171, 174, 176, 305, 369.
Kapspelden, 178.
Karel de Stoute, 368.
Karel V, 25.
Karikaturen, 182.
Karlemanje, 33, 34.
Kastanjeboomen, 41.
Kastie, 10, 13, 41.
Kat-en-honden, 246, 247.
Kattekwaad, 9, 54.
Keezen, 114, 115.
Keilen, 10.
Keizerlijke vrijstad, 248.
Kerkeraden, 316-318.
Kerkmis, 150.
Kerk te Nisse, 237.
Kerkwijding, 150.
Kerkwijdingsfeest, 151.
Kermesse et foire, 152.
Kermis, 123, 149-154, 207-209, 215, 232-236, 268-281.
Kermisdag, 233, 319.
Kermis der Minderbroeders, 234.
Kermisfooijen, 234.
Kermisgasten, 151.
Kermisgift, 83.
Kermishouden, 151, 152, 235, 269, 302.
Kermishouden op 't kerkhof, 11.
Kermis in de Haringpakkerij, 154.
Kermis in een klooster, 233.
Kermis-komedietroepen, 277.
Kermiskramen, 275, 276.
Kermiskroegen, 274.
Kermiskruis, 153.
Kermismaal, 151, 207, 232, 233, 234.
Kermisofferande, 233, 234.
Kermis op 't Haarlemmerplein, 154.
Kermis op 't ijs, 154, 356, 359.
Kermisparade, 281.
Kermisspellen, 276-279.
Kermisvrijheid, 154.
Kermiswijn, 280.
Kermiszegel, 130.
Kersgilden, 85.
Kersmis, 150, 230, 231.
Ketterijen, 253.
Keuren, 9, 10, 11, 13, 103, 107, 372.
Keuvel, 174, 282, 369.
Kinderlijke natuur, 9.
Kindermoord, 361, 362.
Kinderspel, 37, 42.
Kindervisites, 38.
Klaas Buiter, 295-298.
Klaas Visscher, 208.
Kleedij, 303-305, 321-323, 346, 368, 369.
Klein Troje, 194, 197.
Klisseboer, 101.
Klokluider, 367.
Kloosterkermis, 234-236.
Klootschieten, 161.
Knijper, 139, 140.
Knikkeren, 11, 12, 13, 39.
Knoppehangers, 178.
Knoppen, 141, 144, 145, 148, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176.
Koddebek, 208, 347.
Koek-en-zoopjes, 353, 357.
Koekhakblokken, 274.
Koevorden, 194.
Koeze, 48.
Koffijschenkers, 158.

Kokelaanskermis, 232.
Komedianten, 271, 274.
Komedie, 56, 277.
Kommissaris der laatste depêches, 312.
Kommissarissen van huwelijksche zaken, 258.
Koningsverjaardag, 110, 210.
Kooplieden, 243.
Koordedanserssspellen, 276.
Kooten, 12, 13, 38, 39.
Koperen viscbje, 106, 315.
Koppermaandag, 207.
Kornet, 168.
Kousebanden, 83.
Kraamkloppertje, 240.
Kraammaal, 78.
Krabbekop, 131, 132.
Kramen, 269.
Kransjes, 245.
Krantekost, 242.
Krijtje aan den balk, 302, 309, 311.
Kroegen, 192, 269.
Kroon (Pieternelletje), 340.
Kruisemarkt, 153.
Kruisen, 286.
Kruisen stellen, 152, 153.
Kruisgilden, 86.
Kruistogt, 36.
Krullen, 171, 173, 174, 176, 282.
Kunstenmakers, 274, 276.
Kunstpaardjes, 274.
Kuriositeiten, 54.
Kwaadspreken, 244, 245.
Kwâjongens, 7.
Kwakzalvers, 105, 269, 270, 272, 273, 356.
Kweesten, 160.

L.

Landspel, 336.
Langst levend al, 22.
Lantarenpaal, 57.
Laster, 245.
Latona, 350.
Leêrelappen, 347.
Leeuwenhoek, 215.
Leeuwtjes, 82.
Lelie, 369.
Leprozenhuis, 207.
Letterkundige avondjes, 345.
Levensbehoeften, 163–166.
Liedjeszangers, 106, 269.
Liefhebberijen, 52–55, 184.
Liefhebberijkomediën, 87.
Lieve-Vrouwegilden, 86.
Lijfarts, 272.
Lijfstraffelijke regtspleging, 283.
Lijkstaatsie, 107, 131, 206.
Logementen, 77.
Looddief, 361.
Looper, 52.
Luitspeler, 180, 181.
Luttel in de hand, 25.

M.

Maagdegilden, 85.
Maagd van Brabant, 31.
Maaksmaal, 50.
Maaltijden, 151.
Maatschappij tot redding van drenkelingen, 114.
Magere man, 278.
Makelaar in de Christelijke zeevaart, 246, 247.
Mallemolens, 274, 359.
Mallewagen, 86.
Malsem (Thomas van), 340.
Margareta van Nassau, 270.
Maria, 238.
Maria Louisa van Hessen-Kassel, 22, 23.
Marionettenspellen, 277.
Marktvrede, 153.
Maryke-mui, 22–24.
Matrozentumult, 248.
Mattheus, 237, 238.
Maurits, 31, 61, 62, 99, 254, 255.
Maziton, 279.
Meesters van den scherpen zwaarde, 284.
Meiboomen, 86.
Meid zonder armen, 278.
Meigilden, 86.
Meikersen, 223, 224.
Meindert van der Thynen, 193–198, 295–297.
Melkkamer, 47.
Melksleê, 357.
Memoriën, 85
Mensch, 214.
Menuet, 38.
Midwinter, 230.
Midwintershoorn, 231.
Mijlegeld, 286.
Minderbroeders, 234.
Ministers, 347.
Minnebrief, 198, 199, 200.
Mirakel, 88.
Mis, 150.
Mode, 346.
Moeder der turfvulsters, 312.
Mofjes, 247.
Mozes en Aäron, 102.
Mulderskermis, 154.
Municipia, 59, 60.
Muntegek, 181.
Muntejongen, 181.
Muts, 347.
Mutsespelden, 175.
Muziek, 300.
Mysteriespelen, 86.

N.

Naalden, 172, 177, 178.
Nar, 181, 356.
Narregilden, 86, 355.
Narreschip, 86.
Narresleden, 84, 86, 355, 356.
Natie der toekomst, 7.
Natuurlijke geneigdheid voor de dichtkunst, 365, 366.
Nederlandsche maagd, 229.
Nederlandsche vlag, 99, 120.
Neepjesmuts, 168, 345.
Neus, 225, 227.
Neuzengild, 225–229.
Nieuwjaar, 231, 256.
Nieuwjaarsgeschenk, 231.
Nieuwjaarswensch, 337.
Nieuwmodische minnaar, 56.
Nieuws uit den ouden tijd, 242.
Niobe, 350.
Noodmunten, 287.
Noot (Karel van der), 319.

O.

Oblieën, 231.
Oeconomische tak, 114.
Offergilden, 85, 251, 252.
Ommegang, 151, 207, 280.
Ommegang der Leprozen, 208, 233.
Omroeper, 256.
Onstee, 333.
Oorbellen, 173, 176.
Oorhangers, 82, 173, 176.
Oorijzer, 139–148, 167–178, 282, 305.
Oorlog, 289, 302.
Oorlog binnenshuis, 247.
Op den Bosch gens, 31.
Openbare kinderspelen, 8, 9, 11.
Openbare speelplaatsen, 10.
Open kroppen, 83.
Opera, 110, 277.
Oppergild, 251, 252.
Oproermaker, 115.
Oproerpreeker, 115.
Oproerschrijver., 115.
Opschriften, 17, 18, 19.
Optogten, 87, 300.
Optrekken, 37, 280, 281, 290, 291, 292, 293, 294, 370.
Opvoedings-ideën, 8.
Opzitten, 302.
Orange, blanche, bleu, 36, 67, 69, 101.
Oranje, 1–6, 33–36, 65–69, 97–101.
Oranje, blanje, bleu, 15.
Orgeldraaijer, 110.
Osjesluis, 41.
Oskeskermis, 154.
Oude hoeden, 106.

Oudekerkskermis, 232.
Oude kleedij, 303–305, 321–323, 368, 369.
Oude-testaments laken, 240.
Oude vaandels, 43–46.
Overvaren, 27.

P.

Paardespellen, 279.
Paard van Raap, 206.
Paaschweide, 154.
Pagie, 273.
Pakkedragers, 26, 27.
Pallas, 229.
Palmpaschen, 70.
Palm wijden, 70, 71.
Palmzondag, 70.
Pannekoeken, 24, 28, 90.
Papegaaijen, 266, 267.
Papegaai van de Zilvervloot, 125.
Parade, 240.
Paradebed, 240.
Parijsche poppen, 55.
Particuliere kermissen, 232.
Partijschappen, 113.
Patroonsfeest, 151.
Pedagogie, 352.
Pendanten, 82.
Penschrijvers, 365.
Perspektiefspellen, 277.
Petrus, 237, 238.
Philippus, 237.
Pieter Jansen, 14, 15, 16.
Pieternel, 340, 341.
Pieter Speyert, 26.
Pieterstraatskermis, 232.
Pijnigen, 286.
Pijpeneeren, 96.
Pijpje rooken, 80, 96.
Pinksterbloem, 101.
Pinkstermarkt, 268.
Piskijker, 308.
Plakkaat tot beneficie der huwbare maagden, 81–84.
Plakmethode, 64
Planeetlezers, 274.
Platen, 148.
Plechelmibanier, 161, 162.
Pleisterplaats, 28.
Pleizierreisje, 254.
Plekken-oet, 270, 273.
Pompadourtjes, 347.
Poolsche sleê, 356.
Poorterijen, 58, 59, 60, 61, 87, 128, 186, 187, 251, 252, 253.
Pooten, 148, 168, 172.
Poppekasten, 274.
Post, 202.
Postmeesterschappen, 312.
Postuurmakers, 274.
Potsenmakers, 271, 273, 274.
Pot verteeren, 217, 218.
Pret, 153, 344.
Prijzen der levensbehoeften, 163–166.
Prikslee̊djes, 84, 354, 357.
Prinsenliefhebbers, 250.
Prinsenvaandel, 45, 46.
Prinsenvlag, 98, 99, 101.
Prinsjesdag, 209–214.
Profecyen, 30.
Professor, 272.
Pronkbedden, 349.
Pronuncieeren, 274, 275.
Proost Willem, 323.
Put, 327.

R.

Raap (Daniël), 182, 183, 203.
Rabenhaupt, 194.
Radbraken, 54.
Raimbaud II, Graaf van Oranje, 2, 6, 36.
Raimbaud III, Graaf van Oranje, 66.
Rapesop 183, 184.
Rarekieken, 274.
Receptie, 240, 241.
Rederijkers, 155, 234, 274, 275, 277, 337, 355, 363.
Regenbogen, 32.
Regthuis, 241.
Reinier van Nassau-Breda, 69.
Rein uit, 250.
Reiskosten, 26–28. 74–77.
Reiswagens, 28.
Reizen, 26, 28.
Rekommandeerders, 278, 279.
Reuzen, 278.
Riddergenootschappen, 87, 128.
Rijfelaars, 269, 271.
Rijfelarij, 270.
Rijfelloerderij, 271, 272.
Rijksgraaf, 273.
Rijndorp (Jakob van), 340, 341.
Ring in een schelvisch gevonden, 315.
Robrecht van Cotthem, 317, 318.
Romeinstuk, 254.
Romeyn de Hooghe. 72–74, 348.
Rommelpot, 88–93.
Rommelpotzangen, 92.
Rondhoed, 347.
Roode deur, 259.
Roosenkrijgh, 350.
Roosjes op den hoed, 94.

S.

Sacramentsgilden, 86.
Saletten, 245.
Salon chantant, 276.
Sandt daer buyten, 27.
Saracenen, 33, 34.
Schaatsenrijden, 315, 354.
Schat graven, 39.
Scheepsjustitie, 283,
Scherpregtersrekeningen, 283–286.
Schietkollegiën, 87.
Schietschouwen, 359.
Schilders-begrafenis, 107.
Schoenzetting, 325.
Scholen, 310.
Schoolmeesters, 194, 365.
Schoonmaakfeest, 123, 124.
Schoonmaken, 154.
Schout, 241.
Schout Bont, 92.
Schouwburg, 310.
Schreeuwers, 279.
Schrijven, 317.
Schuifsleê, 356.
Schuitvracht, 27.
Schuldvergeving, 327.
Schutsgilden, 85, 87, 126–128, 185, 186, 187, 188, 251, 252, 253.
Schutten, 49.
Schutterijen, 87.
Schutters, 240, 248, 251.
Schuttersgilden, 251.
Schuttersmaal, 51.
Schuttersvaandel, 46.
Siameesche broeders, 95.
Sieuwert Luyten, 228.
Signet, 130.
Simon Fokke, 80, 183, 203, 217, 218.
Simon Verwey, 331–333.
Simon Zelotes, 237.
Sint-Bamis, 150.
Sinte-Geertenstoren, 254.
Sinterklaas, 324–327.
Sint-Jakob, 291.
Sint-Jakobshoed, 347.
Sint-Jakobskermis, 232.
Sint-Jan, 326.
Sint-Jansfeest, 51.
Sint-Jansmis, 150.
Sint-Paulus, 327.
Sint-Pieter, 291, 327.
Slaaphuur, 165.
Slabberjansspel, 19–22, 178, 342–344
Sledevaarten, 356.
Sleeperspaard op hol, 40.
Sleêscheepjes, 358, 359.
Sleêschuiten, 359.
Snedige trompetter, 31, 32.
Sociëteiten, 87, 245.
Soirées, 245.
Sokrates, 38.
Soldaatje spelen, 37, 289, 290, 293, 294, 370, 371, 372, 375.
Sollicitatiebrief, 331–333.
Spang, 139.

Speelborden, 112.
Speelgoedfabrikanten, 8.
Speelman, 50, 180, 181.
Speelnoots, 260, 261.
Speeltafel, 166.
Spekken, 320.
Spelden, 172, 174, 175, 178, 282.
Spelende jongens, 7-13, 37-42, 289-294, 370-375.
Spelende meisjes, 38.
Spelen in de kerk, 11, 12.
Spelen in de stoep, 38, 40.
Spelen op de beurs, 13.
Spelen op de stadswallen, 13.
Spelen op de straat, 7, 8, 9, 40.
Spelen op het kerkhof, 11, 12.
Spellen, 269.
Speyert (Pieter), 26.
Spiegelgevechten, 290, 291, 292.
Spinola, 63.
Spotprenten, 182.
Spreekwoorden, 9, 12, 22, 28, 31, 55, 56, 125, 127, 155, 157, 166, 179, 180, 200, 206, 209, 226, 235, 241, 244, 249, 250, 302, 308, 309, 311.
Spring in 't veld, 276.
Stad, 186.
Stadhuis van Amsterdam, 124.
Stadsgezigten, 102.
Stadsklok te Haarlem, 111.
Stads-merkwaardigheden, 309.
Stamhorst, 120.
Staten van Holland, 253.
Steen (Jan), 210, 211, 214, 324, 326.
Steensnijder, 105.
Stelten, 38.
Steur, 256.
Stichtelijk vermaak, 277.
Stiften, 145, 148, 172.
Stikken, 148, 171, 172, 174, 175.
Stikkers, 357.
Stikkersleê, 357.
Stokpaardjes, 40.
Stormhoed, 346.
Straatgoochelaars, 277.
Straatjongens, 7.
Straatschenderij, 201.
Strijk weg en geef wat, 112.
Strikken, 172.
Strooiavond, 324.
Stroowissen, 79, 80.
Suikerscheppers, 347.
Symbolen der lijfstraffelijke regtspleging, 328.

T.

Taalgymnastiek, 184.
Tabak, 96.
Tandmeester, 272, 273.
Takjes in den mond, 94.
Takken in de hand, 94.
Teekenkollegie, 217, 218.
Templettes, 369.
Tentoonstelling, 50.
Theevisites, 245.
Thynen (Meindert van der), 193-198, 295-297.
Thomas, 237, 238.
Thomasvaâr, 337, 340, 341.
Tiende penning, 291.
Tikkertjes, 356.
Timmeren in de kerk, 267.
Titelblad voor bruiloftsverzen, 366.
Titelplaat voor bruilofts-gedenkboeken, 367.
Titels, 226.
Tollen, 11, 13.
Tootsehoenen, 369.
Tooverij, 80.
Tooverpenningen, 273.
Toppershoedje, 347.
Torens, 254.
Torenwachter, 110.
Tornooi, 30.
Touwtjespringen, 38.
Traktaatjes, 245.
Trekmuts, 175.
Trekschuit, 201, 216, 217, 218, 354.
Troggelguiten, 274.
Trommelslager, 359.
Troubadours, 34, 65, 66.
Trouwbelofte, 118, 119, 120.
Trouwen in de kerk, 257, 258.
Trouwpenning, 117, 119.
Tuin, 87.
Tuinpaden, 87.
Turfsleê, 357.
Turk, 270, 272.
Tweede Stand, 253.
Tweegevecht, 360.
Twijfelaar, 115.

U.

Uitluiden der kermis, 152, 153.
Uur van negenen, 158, 198-200, 302.

V.

Vaan, 69.
Vaandels, 43-46.
Vaderlandsch werpspel, 112-115.
Valhoed, 347.
Varkensblazen, 347.
Vastelavond, 86, 89, 90.
Vat, 78.
Vechtpartijen, 51, 71, 104, 241.
Veeren, 172, 178.
Veer tusschen Holland en Brabant, 27.
Verbrande Berend, 306, 307.
Veredeling der volksvermaken, 149, 269.
Vereenigde tweelingen, 95.
Vergiffenis van zonden, 327.
Verhandelaars, 24.
Verhemdekleeden, 78, 79.
Verhenekleeden, 79.
Verhennekleeden, 79.
Verhunnekleeden, 79.
Verkeerdheid, 234.
Verliefden, 259.
Vermaakgilden, 85, 86, 251.
Verveling, 363.
Verwaden, 79.
Verwey (Simon Jansz), 331-333.
Vetje, 314.
Viglius, 334, 335.
Vioolspeelster, 257.
Vischdragers, 106, 315.
Vischdrager zonder handen, 315.
Vischmarkt, 313, 314.
Vischvrouwen, 314, 315.
Visscher (Klaas), 208.
Vlekken-uitmaker, 273.
Vliegers oplaten, 39.
Vloermatten, 347.
Voertuigen, 28
Voeteerkunst, 52.
Volkhouders, 246.
Volksklederdragt, 139.
Volkslied, 109, 189-191.
Volksmenners, 183, 184.
Voorhaarnaalden, 169, 177, 178.
Voorhuis, 349, 350.
Voorteekens, 30.
Vosmeer, 29.
Vrachtwagens, 28.
Vriendenkringen, 245.
Vrijaadje van Cloris en Roosje, 337.
Vrije jaarmarkten, 152.
Vrijen, 38, 47.
Vrijen en trouwen, 116-120, 133, 134, 158, 159, 179, 180, 198-200, 239-241, 299-302, 336-341, 363-367.
Vrijer, 326.
Vrijer in de kist, 120.
Vrije steden, 253.
Vrijgeleide, 153.
Vrijheid, gelijkheid en broederschap, 245.
Vrijheidsboom, 245.
Vrijheydt, blijheydt, 229.
Vrijmetselaars-loges, 253.
Vrijuur, 198, 200.
Vrolijkheid, 42, 234, 261, 299, 315, 344.
Vrouwen-omwenteling, 148
Vrouwen op het koord, 276.
Vrouwen op het tooneel, 271, 274.
Vuurvreters, 274.

W.

Waag te Amsterdam, 103.
Waêburen, 79.
Wagenvracht, 26, 27, 28, 75.
Wandelende tentoonstelling, 87.
Wanschepsels, 278.
Warande, 166.
Weddingschappen, 31, 52, 294.
Weeshuiskermis, 232.
Weesjongens, 372, 373.
Weeskinderen, 106, 170.
Wegen, 28.
Wenteling in het slijk, 269, 270.
Werken, 78.
Werpen met water, 117.
Werpspelen, 112.
Wijn, 160, 165.
Wijn drinken, 294.
Wijndrinkers, 250.
Wijsbegeerte, 305.
Wilhelmus van Nassouwen, 108-111, 250.
Willem I, 29, 69, 97, 98, 249, 348.
Willem met den hoorn, 34, 35.
Willem van Aemstel, 323.
Winterreize, 354, 355.
Wit (Jan de), 269, 336.
Witte muts op een staak, 55.
Wolfert, 29, 30.
Wonderen der natuur, 278.
Woorddraaikunst, 184.
Wordende maatschappij, 7.
Wrongen, 369.

Z.

Zagen in de kerk, 267.
Zakjesnaaister aan 't stadhuis, 312.
Zakkerollers, 269, 274.
Zalm, 238.
Zambomba, 90.
Zelfmoord, 121, 122, 262, 265, 328, 329, 330, 361, 362.
Zegelbewaarder, 129, 130.
Zegels, 129, 130, 322.
Zeilemaken in de kerk, 12.
Zeilen, 358.
Zevenmaal zeven, 206.
Zielbroederschappen, 85.
Zielverkoopers, 246, 247, 248.
Zijhaarnaalden, 178.
Zilveren cachet, 129.
Zilveren toren, 16, 17, 19.
Zilvervloot, 125.
Zingen, 51.
Zitten in staatsie, 240.
Zitten op de kist, 79, 80.
Zoet (Jan), 91, 92.
Zoetelaarstent, 276.
Zonnegod, 230.
Zot, 22.
Zouw (van der), 333.
Zwaai, 41.
Zwijnenbisschop, 288.

LIJST DER PLATEN EN VIGNETTEN.

	Blz.
De stad Oranje in 1640	1
Spelende kinderen in de kerk	12
Twee torens	17
Een oude Hollandsche reiswagen	28
De Prinsentrompetter voor Grobbendonk	31
Karlemanje	33
Spelende meisjes	38
Spelende jongens	40
Verliefd op een lantarenpaal	57
Het wapen van Oranje	65
Een boerebegrafeniswagen	80
Het houtzagersgild	87
De rommelpot	91
De Watergeuzen voor den Briel	97
Doctor Lamfertus Loscopius	105
Een schoonmaakfeest	124
De papegaai der Zilvervloot	125
Een zilveren cachet	129
Zamen te paard	134
Een oud Friesch oorijzer	145
Vivant de Noachiden	160
De Plechelmibanier	161
Een Amsterdamsch oorijzer	170
Een oude Zuidbevelandsche oorijzerkoop	176
Jonker Spitsaert en dikke Trijn	180
Rapesop	183
De beker van Meindert van der Thynen	193
Het paard van Raap	205
De ommegang der Leprozen	208
In de trekschuit	219
Het neuzengild	225
De bruid in staatsie	239
Het huwelijksbootje	241
Het vrolijke speelnootje	257
Trouwen in de kerk	257
Een koordedansersspel	276
Een apenspel	277
Soldaatje spelen	289
Graaf Dirk II en Hildegaarde	303
Een kijker met een P	308
Floris V, Gijsbrecht van Aemstel en Proost Willem	321
Sinterklaas van Jan Steen	324
De bruiloft van Kloris en Roosje	338
Een binnenhuis van Pieter de Hooghe	348
Een priksleê en een ijsschuitje	353
IJssleden	354
Filips van Bourgondië, Isabella van Portugal en Karel de Stoute	368